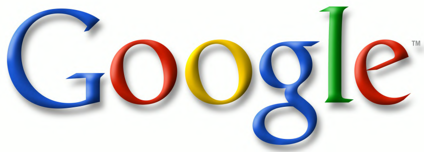

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

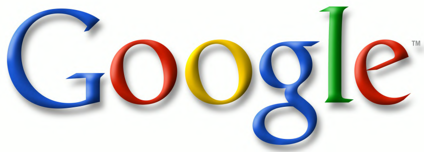
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

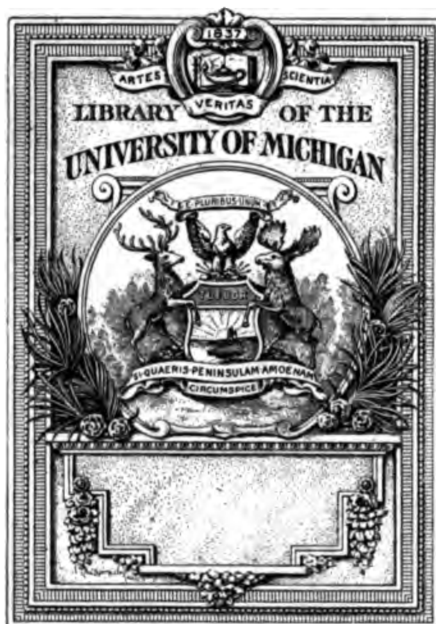
Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på http://books.google.com

B 974,359

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

ELLEVTE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
GRÆBES BOGTRYKKERI
1902

INDHOLD

EUROPA OG ASIEN

ITALIEN

SAN GIORGIO

(1889)

Den i Halvfjerdserne anlagte dejlige Kørevej op til San Miniato er den skønneste i Florents's umiddelbare Nærhed. Gennem en Duft af Tusinder og atter Tusinder af fuldt udsprungne Roser kører man i Maj Maaned ad den som en uhyre Vindeltrappe formede Vej op paa hin Høj, hvor Michelangelo engang byggede Fæstningsværkerne til Florents's Forsvar.

Ved hver ny Omdrejning og hver ny Løftning af Vejen aabnes en stedse videre Udsigt over det fine og klare Landskab, gennem hvilket Arno snoer sig, og i hvilket Florents med sin Domkirke og sit Klokketaarn af broget Marmor ligger indfattet som en Mosaikblomst i Bunden af en Skaal.

Landskabet er indhegnet af Apenninernes middelhøje Bjerge; det er rigt paa Villaer, Trægrupper, Smaabyer og Høje. Det er ikke saftigt eller svømmende for Øjet; Omridsene staar saa skarpe og nøjagtige, at man uvilkaarligt mindes det noget Tørre i den florentinske Malerskoles Kolorit; og Menneskeracens slanke Skønhedslinjer, som har vakt den Fremmedes Opmærksomhed paa Gaderne, i de Hjem, der har aabnet sig for ham, og naar han stod overfor de talrige Fremstillinger i Statue og Relief, formæler sig her i hans Sind paa hemmelighedsfuld Maade med Landskabets. Han begriber, at Venedig, ikke Florents, blev Koloritens Hjemstavn i Italien; han tror at spore et Slægtskab mellem den umbriske Jordbunds Former og Formerne i Umbriens Billedkunst.

I

Deroppe paa Højen blev, i Anledning af Michelangelos Firehundredaars-Fest (1875), det store Mindesmærke for Kunstneren rejst; hans David i Bronce højt paa et Marmorfodstykke, der er smykket med de hvilende Broncestatuer fra Mediceernes Grave: Morgen, Dag, Aften og Nat. Skønt der kunstnerisk set ikke er sund Sans i et saadant vilkaarligt Sammenspil af løsrevne og mod deres Bestemmelse anvendte Figurer, gør Monumentet dog en mægtig Virkning. Disse gigantiske Skikkelser taaler at ses mod den blaa Himmel som Baggrund. Særligt tager David sig endnu bedre ud, end Marmor-Originalen i tidligere Dage gjorde ved Foden af Palazzo Vecchio. Af dens Hoved er det imidlertid vanskeligt at faa det fulde Indtryk, endnu vanskeligere end før, da dens Fodstykke ikke var saa højt. Og det er stor Skade, thi Hovedet er uden Sammenligning Statuens skønneste Del. Den, som vil lære det at kende, kan studere Gibsafstøbningen deraf i Florents's Akademi, og han vil føle Vanskeligheden ved at løsrive sig. Med en saa frygtelig Skønhed fængsler og henrykker dette Hoveds Udtryk Sindet. Paa San Miniato stirrer man op imod det uden at kunne faa set mere end det almindelige fysiognomiske Omrids, og jeg kunde, da jeg saa det der, ikke holde den Tanke borte, at det var Michelangelos Fejl, naar den hele kæmpemæssige Statue ikke, som en vis anden mindre, men mere samlet, om hvilken den mindede mig, gik op i en eneste udelt Virkning paa Beskuerens Sind.

Lad Michelangelos David, tænkte jeg, fra Højden heroppe beherske Florents; nede i Byen findes den Statue, som er stærkere end den. Lad senere Billedhuggerkunst kun staa i Gæld til Michelangelos David; nede i Byen findes den Statue, til hvilken *den* staar i Gæld.

Og mit Øje søgte, idet jeg kastede Blikket ud over Florents, uvilkaarligt efter Kirken *Or San Michele.* I en Niche paa denne Kirkes Ydermur staar den Billedstøtte, uden hvilken David aldrig var bleven til, og som David, hvor dæmonisk han end staar der, ikke naaer i Ungdomskraft og Harmoni. Donatellos *St. Georg* har hundrede Aar mere paa sin Nakke; men de tynger ham ikke mere end et Fnug. Thi den Fjende, som hans Blik saa trodsende udæsker og overvinder, er Tiden.

II

Paa det Sted, hvor Or San Michele staar, blev allerede i det 8. Aarhundrede bygget en Kirke for St. Michael; den nedreves midt i det 13. Aarhundrede, og paa Byggepladsen holdtes Kornmarked, som man snart gav Ly under en Loggia med et Kornmagasin over. 1337 fattedes den Beslutning at erstatte den gamle Murstens-Loggia med en ny af stærke, huggede Sten, og ethvert af Lavene maatte forpligte sig til at smykke en af Pillerne med en Skytshelgens Billed. Snart blev Markedsrummet paany forvandlet til en Kirke, og i Aaret 1406 blev den Lavene paalagte Forpligtelse fornyet, og det i den Form, at de inden ti Aar skulde være til Ende med Opstillingen af deres Skytshelgene. Man henvendte sig til Datidens største Kunstnere. Saaledes udførte Ghiberti Johannes den Døber for Købmændene, Giovanni di Bologna St. Lukas for Dommerne og Notarerne, endelig Donatello St. Petrus for Slagterlavet, St. Marcus for Linnedvæverlavet og den ypperste af alle Statuerne St. Georg for Pansersmedene.

Aldrig vil det kunne lykkes mig at sige, hvor smuk jeg finder denne Figur. Den er sjældent ude af mit Sind. Den hører for mig til de faa, fuldkomne, i Et og Alt udadlelige Kunstværker, som er Menneskehedens dyreste Skat, en stadig Kilde til Glæde for Slægt efter Slægt; som Keats har sagt det: *A thing of beauty is a joy for ever.*

Det er vanskeligt at tænke sig et gunstigere Forhold mellem Kunsten og Samfundet end det, som gav Anledning til Udførelsen af dette Værk. Det var ikke en Fyrste eller en Rigmand, der privat gjorde Bestilling hos Kunstneren. Det var Folket selv, det i Lav, i Gilder organiserede Folk. Og som Bestillingen ikke udgik fra et Kabinet, men fra en folkelig Forening og bragte Offenlighedens Friluft med sig, saaledes blev heller ikke det bestilte Kunstværk et Kabinetsstykke, men et Friluftsmindesmærke om Borgersind og folkelig Kunstsans.

Donatello (egenlig Donato di Betto Bardi) fødtes 1386. Hans Fader Nicolo, der tilhørte Urtekræmmerlavet, tog lidenskabeligt Del i de florentinske Partikampe, ja blev som Landsforræder dømt til at slæbes til Retterstedet ved en Æselshale og halshugges. Han unddrog sig ved Flugt denne Dom. Men 1380 blev Retssagen optaget paany og den Dømte kendt uskyldig.

Historisk er St. Georg som et Minde om den krigerisk bevægede Tidsalder, der gik forud for Donatellos Opvækst i Florents. Denne stolte Yngling med den lange florentinske Hals er en ægte Landsmand af Den, hvis Mejsel gav ham Liv. Donatello har øjensynligt havt saadanne elegante og krigerske Skikkelser for Øje. Men Sjælen i dette Kunstværk er hans egen Sjæl. Det Bedste deri stammer fra hans Indre. Al Renæssancens indenfra udstrømmende og overstrømmende Kraftfylde og Selvfølelse er personliggjort i den unge Krigers Mod. Opmærksom, med optrukne Øjenbryn og rynket Pande, men sorgløs, uden noget Angrebsvaaben i sin Haand, afventer han Dragens Komme. Han tænker lidet paa, at Drager ikke har noget Menneskehjerte og aldrig giver Pardon. Skødesløst støtter han det store Skjold med et Par Fingre af den venstre Haand, medens den højre Arm og den vaabenløse højre Haand roligt ligger ned langs Siden. Holdningen er rent defensiv, men Blikket truende i Vrede. Alt det Frygtelige (*il terribile*) ligger i Ansigtets Udtryk alene. Men dette Udtryk giver Bevægelse i Hvilen, og medens Statuen som Skikkelse virker ved det Sluttede, det Sammentrængte, Holdbare i dens Masse (den frembyder Intet, som i Tidens Løb kunde stødes af eller beskadiges alvorligt), er der i Udtrykket en Lyrik, som sætter denne arkitektoniske Plastik i Gang, ja besjæler endog det meget i og for sig Livløse ved Figuren: Skjold, Brystharnisk, Arm- og Ben-Skinner. Støtten staar der som et Udtryk for ædel, krigersk Ungdom, som en heroisk Idé, en pansret Tanke. Den minder i sin Menneskelighed om disse beundringsværdige florentinske Arkitekturværker, der er en Mellemting mellem et Palads og et Kastel.*)

I denne Skikkelse er da et middelalderligt Element (den snevre Rustning, den djærve, lidt skrævende Stilling) forenet med et klassisk Element og med et rent florentinsk. Den sammensmelter Middelalderens Riddervæsen med Antikens harmoniske Ro og Renæssancens aristokratiske Moral. At her ogsaa findes det græske Element, det man maaske vanskeligst faar fat paa, vil man opdage blot ved at sammenligne Shakespeares Hotspur

---

*) I *Acta Sanctorum* finder man blandt de Helgene, der afhandles under 23de April, en kritisk Redegørelse for Historie og Legende om den hellige Georg.

(Henrik Percy) med denne San Giorgio. Hotspur er nemlig Renæssancens Modstykke til Achilles; St. Georg staar midt imellem dem.

III

Medens alle Rejsende, som kommer til Florents, opsøger Michelangelos David, er der langt færre, som valfarter til Donatellos St. Georg. Og dog er denne Statue fuldt saa skøn og fortjente i endnu højere Grad at elskes og beundres. Da det af kyndig Haand er blevet eftervist, at denne ved sin personlige Originalitet saa slaaende Billedstøtte ikke i sit Motiv kan betegnes som helt original, eftersom den har adskillige middelalderlige Forbilleder (Jul. Lange: *Et Motivs Historie*), saa er det fristende for en lidenskabelig Beundrer af Donatello at minde om, hvor meget Michelangelo paa sin Side skylder denne Figur om end ikke med Hensyn til sin Davids Holdning, saa dog til dens Udtryk og hele Karakter. Og David er jo ikke det eneste Eksempel paa, at Michelangelo har laant af Donatello. Hans berømte Moses er helt igennem en (Energien overdrivende) Efterligning af Donatellos siddende *Johannes Evangelisten* — en genial, Forbilledet overtræffende, Efterligning, men en gennemført.

Donatello har fuldendt sin St. Georg i sit tredivte Aar 1416. Fulde fem Hundrede Aar er gaaede hen, siden Mesteren fødtes, men hans Ry, som alt i hans eget Aarhundrede var stort, er ikke blegnet siden da, straaler snarere med stedse klarere Glans, alt som Tiderne rinder. Den Kultur, for hvilken hans Person og hans Værk er et Udtryk, viser sig stedse mere som den eneste i Længden solide efter Oldtidens Civilisation.

Naar det tyvende Aarhundrede, som snart oprinder, skal søge sig et Grundlag, hvorpaa det kan bygge sin fineste, ikke-videnskabelige, Kultur, da vil det rimeligvis med Uvilje vende sig fra det nittendes smuldrende Fundamenter og neppe mindre afgjort fra Revolutionstidens Nedbryden og Reformationstidens Protester; men det vil ikke kunne andet end søge tilbage til den eneste store moderne Fortid: det femtende Aarhundredes italienske Renæssance. Den Tid og dens Værker vil da blive dyrkede som ingensinde før.

O, St. Georg, min Skytspatron! Hvor skøn er den hellige Vrede i dit Blik, hvor ypperlig den rolige Følelse af Kraft, der fylder dit Bryst, du Helgen og Hedning! At du ogsaa tomhændet, uden Sværd eller Lanse i din Haand, er lutter Uforsagthed, det er en Lære. Værgeløs staar du der, men fast paa dine Fødder, fast i dine Knæ, pansret om Foden til at kunne knuse med en Jernhæl, og pansret om Lænder og Arm og Ben og Ryg og Bringe. Du Prisgivne til Dragens Ædder og Forgift! du véd det, den Tid vil komme, da du igen faar et Lanseskaft fat. Dræb da Dragen, stød Jernet i dens Hjerte og knus Knoklerne i den, saa den aldrig sluger Jomfruer og aldrig myrder Ynglinger mere!

ITALIEN

OMKRING 20. SEPTEMBER 1870

(20. Septbr. 1895)

Da *den 12te September 1870* Toget fra Susa løb ind paa Banegaarden i Turin, var der mellem Passagererne en ung Mand, en lidet fremtrædende og ganske tilfældig Rejsende, som med Forundring saa alle Blikke fra de paa Stationen staaende Soldater rettede paa sig. Pludselig lød det fra en mægtig Klynge af dem: Leve Prøjseren! (*Evviva il Prussiano!*) og Huerne blev svungne. Forbauset sagde han til sin Medrejsende, en ung Turiner, der havde underholdt ham i en flere Timers Samtale: «Er det for mig, de raaber? og hvad raaber de for?» — «De tror, De er Prøjser paa Grund af Deres høje Hat og Deres blonde Skæg, og de er henrykte over Prøjsernes Sejre.» —

Saaledes fik den Rejsende straks ved Indtrædelsen i Italien Belæring om, at danske Blades Skildring af den italienske Sympati for Frankrig ikke ganske stemmede med Virkeligheden.

I Virkeligheden var Sindene betagne af en eneste Tanke, den om Roms Erobring; nogle i sin Tid udtalte Ord af Thiers om, at Frankrig nok skulde vide at forhindre den, stod ledsagede af alle Slags spotske Udbrud paa Opslagssøjlerne, og Hadet til Frankrig, der indtil saa nylig havde holdt Rom besat, var udbredt i alle Klasser i Piemont som i Umbrien. Ganske vist fandtes der mellem de Karikaturer, der drev Gæk med Paven, de katolske Dogmer osv., ogsaa Karikaturer af den prøjsiske Konge. Men disse gik alle ud over hans med Guddommen saa

fortrolige Sejrsbulletin'er og udelukkede ikke Glæden over Sejrene selv. Man saa f. Eks. under Overskriften *Il Re Guglielmo ed il suo buon dio* (*Kong Vilhelm og hans gode Gud*) Tegninger, der forestillede, hvorledes Treenigheden hjalp ham Støvlerne af, hvorledes Forsynet bragte ham Kaffe paa Sengen, hvorledes den hellige Aand lovede ham Pomade for hans Skaldethed. Men Sympatien for Tyskerne var derfor ikke mindre udpræget. Italienerne kendte og kender ikke de nordiske Folks Frygt for Gudsbespottelse i Billedkunst og Ord. Lige op ad disse Tegninger hængte andre, der udtrykte Hadet til Pavemagten: én forestilte Kristus, som gengiver en værkbrudden Kvinde (Friheden) sin Førlighed, og Ingen tog Forargelse af, at Kristus havde Garibaldis Ansigtstræk og bar hans røde Skjorte. Paa en anden Tegning saas Italien som romersk Bondekone fejende for sin Dør, og mellem Skramlet bemærkedes en Pavekrone og de hellige Nøgler.

Nogle Dagbogsuddrag fra hine bevægede Dage vil, bedre end tilbageskuende Overvejelser formaar, levendegøre deres Stemning.

Parma, den 15de September. Jeg blev i Dag i Museet hele Dagen, og for ikke at spilde Tid lod jeg Opsynsmændene bringe mig hvad Frokost, de kunde, til deres private Lejlighed dèr. Da jeg er kommen hertil for Correggio's Skyld, vil jeg ikke forsømme noget Øjeblik til at studere ham, og da jeg straks købte for 70 Lire Fotografier efter ham, var Opsynsmændene meget gæstmilde. De bragte mig Brød, Ost og Druer. og mens jeg spiste, ræsonnerede de om Politik. Som alle Italienere, jeg har kendt, nærede de et sandt Had til Frankrig. Alle Velgerninger, Frankrig har vist Italien, havde de glemt, men Navnet Mentana fik dem til at blusse. Selv disse simple Mænd kunde udenad Telegrammet *Les chassepots ont fait merveille*, Beretningen om de franske Chassepot-Geværers Sejr over Børn paa femten, seksten Aar, bevæbnede med Sabler og Pistoler. En af dem, der forstod at forbinde sine Perioder og forberede sine Effekter, udbrød med sydlandsk Veltalenhed: «Ligesaa saare som vi erfarede, at Frankrig havde erklæret Prøjsen Krig, Frankrig, som befriede os for én Herre for at give os en anden, Frankrig, som har haanet os og negtet os Rom, Frankrig, som har plyndret os for Nizza og Savoyen i Nordvest, som var Skyld i Aspromonte og skød os ned ved Mentana — saa genlød ét Skridt over hele Italien: Leve Prøjsen!» — Hvilken Retorik!

Florents, den 17de September. Jeg gjorde Rejsen fra 4 Morgen til 1 Eftermiddag med en ung italiensk Kaptejn ved Navn Bartolomeo Sassi. Han var Stabsofficer og udtalte sagkyndige Domme om Slagene. Han havde i sproglig Henseende kun faaet den usle, italienske Opdragelse, men stræbte af alle Kræfter at lære sig Tysk og Engelsk. Hans Beundring for Moltkes Geni kendte ingen Grænser. Han tog paa ægte Italiensk sin Hat af, naar han nævnte hans Navn, og fremhævede til Sammenligning, hvor elendigt Slagene baade ved Magenta og ved Solferino var blevne kommanderede. De blev jo kun vundne, fordi Østerrigerne med endnu slettere Generaler begik endnu flere Fejl. Paa alle Stationer saa vi Tropper. Om otte Dage har Italien 400,000 Mand under Vaaben. Alle Italienere tror, at Rom falder om et Par Dage.

Florents, den 21de September. Igaar, da jeg traadte ud af Uffizierne, saa jeg en stor Bevægelse paa Gaden. Bag Drenge, der løb med Aviser, kom et langt Tog. Nogle bar den rød-hvid-grønne Fane. De simple Folk ytrede deres Glæde ved at klappe i Hænderne. Den store Nyhed var der; Rom var Italiens erobrede Ejendom. En Bande løb hen til Campanilen. Jeg fulgte efter dem og gik efter dem op i Taarnet. De slog Døren op, hang sig i 7, 8 Klokkestrenge paa én Gang, og snart genlød Byen af Klokkernes Kimen. Det var ganske bevægeligt, da det ene Hus efter det andet stak sin Fane ud, indtil hele Byen stod i trefarvet Pragt. Saa er da Italienerne komne ind gennem et Murbrud ved Porta Pia. Stor var Bedriften ikke overfor de faa pavelige Tropper, men dog er denne Begivenhed stor som Symbol. Jeg fik Taarer i Øjnene ved Tanken om den Sejr, menneskelig Frihed her har vundet. I Dag kom Dall' Ongaro (den fortræffelige gamle Digter og Garibaldi-Officer) og besøgte mig. Han er den ivrigste Republikaner, jeg endnu har truffet; staar i stadig Forbindelse med den nye Regering i Paris, men ligefuldt er han som alle Italienere aldeles tyskvenlig. Atter og atter kom han tilbage til den Forbrydelse, Franskmændene havde begaaet ved Besættelsen af Rom, og gruopvækkende var de Skildringer, han gav, af Præstestyrets Undertrykkelser, smaalige Spionsyge og Forfølgelseslyst. Nu kryber Præstevælden dernede i Støvet, Slangens Hoved er ramt. Udvortes Magt faar Gejstligheden i Rom ikke mere. Det er nu Norden alene forbeholdt at være Præste-Asyl. Jeg mindedes Snoilskys Vers:

Imorgon lemnar St. Peter
Med suckan sin Vatican,
Kring all naturen det heter:
Nu vaknar den stora Pan.

Igaar kom Gesandten. Han synes at være en skikkelig, dum Fyr. De danske Diplomater, jeg kender, falder i to Grupper: uskikkelige, dumme Fyre og dumme, skikkelige Fyre. Han gentog den ene Gang efter den anden: «Hvem havde kunnet forudse Begivenheder som disse! — Det er jo umuligt at skrive Depecher nu. — Hvem kan i vor Tid *vide ud eller ind!*» saa det kriblede i Mellemgulvet paa mig. Han gav mig uopfordret en Pakke Dagblade, af hvilke jeg saa, at X nu skriver Correspondancer fra Lyon, ligesaa falske, løgnagtige og elendige som hans første fra Paris. Mest undrede mig dog hans Frækhed. Han, som var Imperialist til Fingerspidserne, som til mig i Paris omtalte Republik og Republikanere med et Had og en Foragt uden Mage og talte om sin Tro paa Napoleon; han som — ene i Verden — har *hørt* en Arbejder raabe *Vive l'Empereur!* foran en Proklamation, han er nu slaaet fuldstændig Heegaard'sk om. Det er unegtelig stivt, men værre er, at han yderligere vildleder de forud tilstrækkeligt Vildfarende hjemme.

Florents, den 3dje Oktober. Samtale med Giuseppe Saredo, en fyrig, ung, juridisk Professor fra Siena. Han priste de germanske Folk, talte med stor Beskedenhed om det nuværende Italien, som han kendte ret vel, da han havde boet i mange Byer. Han sagde: «Vi, den nulevende Slægt, har kun gjort én Ting for Europa; vor eneste Fortjeneste er at have gjort det af med Katolicismen. Ulykken er kun, at dette ikke er en Reform, men en Bortfejen. Vi er Europas sande Hedninger, desværre. Vi mangler Nordboens Hang til det Uendelige, vi er et plastisk Folk. Følgelig har vi ingen som helst Religion, medens i Norden Alt bliver Religion, endog Kærligheden; hos os er den ikke engang Galanteri. Religion i Ordets egenlige Forstand findes her kun hos nogle Fruentimmer.» Vi talte om den højere Undervisning i Italien for Tiden. Han sagde: Universiteterne duer for Øjeblikket Ingenting og det af en simpel Grund. Professorerne er af to Arter: Enten ansatte under det gamle Styre, altsaa rettroende Hofkryb, der ikke kan lære noget Menneske noget, eller ansatte under den provisoriske Regering, altsaa liberale Martyrer, Folk, der har udstaaet et eller andet, Fængsling, Land-

flygtighed eller Sligt, og som heller ikke kan lære noget Menneske noget. De kan kun de liberale Talemaader og indprenter Studenterne en Garibaldisme, der ikke forhindrer dem i at give al deres Tid til Billardspil og Pigebørn.

Florents, den 6te Oktober. Lang Samtale med Villari, Historikeren, om Italiens Stilling til Pavedømmet. Han beklæder en høj Post i Ministeriet for den offenlige Undervisning. Han er Neapolitaner, maadeholden i sine Udtalelser, nær Ven af Stuart Mill, Meningsfælle af denne, overordenlig imødekommende imod mig paa Grund af mine gode Anbefalinger. Ogsaa han, som saa mange moderne Italienere, indbilder sig, at tvungen Undervisning vil kunne udjævne den ved Fritænkeriet tilvejebragte Spaltning mellem Samfundsklasserne og Kønnene, er derfor lidenskabelig for Kvindernes Undervisning.

Alt her er forberedt til Modtagelsen af Deputationen fra Rom, der skal overbringe Byen det sørgeligt-glædelige Budskab om, at Florents nu har ophørt at være Hovedstad og maa række Italiens og Verdens gamle Hovedstad sin Krone. Festlighederne begynder i Morgen. Alt er allerede behængt med Guirlander, og hele den blomstersmykkede By bliver festligt illumineret Lørdag Aften.

8de Oktober. Indtoget var kønt, Faner, Kranse, Blomsterslyngninger, smukke Damer i Festdragter i Vinduerne og stor Trængsel. Saa kom endelig de Udsendte i blomstersmykkede Vogne. Jeg stod hos Saredo's og saa derpaa. Han sagde: «Hvilket utroligt Held vi uduelige, ødelagte Italienere dog har med os! Vi angreb Østerrig, sloges daarligt; Franskmændene gjorde Arbejdet for os og gav os Lombardiet. Vi havde den Opgave at styrke og befæste det Vundne, men vi forsømte den, og Garibaldi erobrede Sicilien for os. Garibaldi gør saa Oprør; Frankrig fordrer ham angrebet, som ret og rimeligt var, og vi kan takke Frankrig for, at den indre Revolution ikke tog Magten fra os, men blev knust ved Aspromonte. Nyt Oprør, og Frankrig tager Hadet paa sig for at slaa det ned og tilføjer det unge Italien det smertelige Nederlag ved Mentana. Selve dette Saar bliver dernæst vor Frelse. Thi vi skylder det, at en Nationalfølelse udvikler sig, som forhindrer den saa nærliggende Alliance med Frankrig, der havde bragt alle Ulykker over os. Vi fører paany Krig med Østerrig, faar tørre Prygl til Lands og vaade Prygl til Søs og modtager til Løn Venedig. Endelig falder Napoleon,

Italiens Ven og Forfærdiger. Men langt fra at skade os, er dette os saa nyttigt, at vi gaar over hans Lig til Rom. Ja, hvad næsten er latterligt, lidt før eller lidt siden kommer nu Prøjsen til at tilbyde os Nizza uden Vederlag . . .»

Rom, den 11te Oktober. Toget standsede i Mørkningen ved Monte Rotondo, hvor Jernbanen i Anledning af den italienske Hærs Angreb var sprængt. Vi maatte gaa en lang Strækning i Slud og Uføre, til vi naaede det ny Tog, der ventede paa os. Jeg gjorde Rejsen med den amerikanske Billedhuggerinde, Vinnie Ream, som udfører Lincoln-Mindesmærket til Washington. Vi blev skilte under den lange Vandring til Fods, men jeg havde bedt hende holde en Plads ved Siden af sig til mig, hvad hun gjorde. Da jeg stadig er i hendes Selskab, trænger jeg ikke til de Danskes, og det er godt; thi jeg kommer daarligt ud af det med dem. Da jeg forleden kom ind paa *Genio* og spiste Frokost ved deres Bord, faldt Samtalen paa Politik, og da jeg i maaske vel ligefremme Ord udtalte min ringe Beundring for den Maade. hvorpaa vore hjemlige Blade oplyser deres Publikum om Europas Forhold, tog et Par af Herrerne sig den Frihed at være ret uartige imod mig. En Maler sagde mig, at jeg var «meget arrogant og meget ungdommelig», og en Billedhugger tilføjede, at han ansaa saadan Tale for «uhæderlig». Hvorpaa jeg rejste mig, betalte min Mad og gik for ikke at se dem eller Stedet mere.

Jeg gik ud og saa paa Brechen, den kære Breche, inden den bliver muret til, som ret nu vil ske. En Hagl af tunge Granater faldt paa selve Porta Pia, nogle over Porten, hvor der er et smukt malet Billed af Madonna med Barnet. En Granat er gaaet ind paa hver Side af Madonna; men hverken hun eller Barnet er ramt — heldigvis, for Overtroens Skyld. Derimod har, meget betegnende, to moderne Apostelskikkelser i Portnicherne begge tabt Hovedet. Walter Runeberg tog en halv Granat med sig paa Stormdagen. Det er et fælt Mordredskab, tungt, saa jeg knap kan løfte den. Brechen selv er saa stor, at 50 Mand kan staa der ved Siden af hverandre. Muren er svær, mange af de nedfaldne Stykker er tykkere, end min Arm er lang, og omtrent seks Alen i Omkres. Meget lærerigt er det at sammenligne et Fotografi, taget under Stormen paa Brechen, med en fri Tegning af samme, som ses i alle Vinduer. Paa Fotografiet gaar Soldaterne langsomt, forsigtigt mod Hullet, alle med Geværet ved Kinden; nogle ligger faldne og synes at vride sig; kun Officererne,

der staar i selve Muraabningen, strækker Armen heftigt ud. Paa Tegningen er Alt som sig hør og bør, Heste stejler, Karle stormer, Officerer svinger Sablerne teatralsk. Jeg tog et lille Stykke Mur med fra Brechen. Det var dog gennem det Hul, at for første Gang i nogle Hundrede Aar en Lysstraale trængte ind i den By, hvor Giordano blev brændt og Galilei martret.

Runeberg, der var her under Angrebet, fortalte mig meget levende derom. Da Bersaglierernes første Kolonne kom fra Porta Pia, hvor Muren var aaben, her ned over Piazza Barberini, løb der foran dem en halv Snes gamle Forviste. Den allerførste var en gammel, hvidhaaret Mand med en blaa Paraply. Han sprang foran Tropperne ind i Byen, og da han saa Tritonen midt paa Pladsen, raabte han: Du gamle Triton, du gamle Triton, saa ser jeg dig igen! Dig har jeg ikke set i fjorten Aar. Og leende og grædende løb han i sin bevægede Overgivenhed imod den med sin Paraply, som man holder et Gevær. Derpaa fo'r han hen og knugede den første Bersaglier-Officer til sit Bryst, som om han skulde kvæle ham. Saa begyndte Menigmand at strømme til. De hoppede, klappede i Hænderne, omfavnede Soldaterne, gav dem Levnedsmidler og alle Slags Gaver. I samme Øjeblik kom de pavelige Zuaver over Torvet, løbende i smaat Løb, medens den elendige Befolkning, der Dagen forud endnu havde været underdanig, hujede og peb og forhaanede dem. En eneste pavelig Dragon, der havde en udmærket Hest, søgte at komme igennem ved at ride, saa Bugen rørte Jorden, men han blev standset.

Helte er disse romerske Borgere ikke; neppe Mænd. Men de pavelige Zuaver var tapre Folk, og Bersagliererne er det ikke mindre. Det er en Fornøjelse at se dem marchere forbi i deres klædelige Alpejæger-Uniform med Hanefjerene i de brede Hatte. Det er det hurtigst gaaende Korps i Europa; deres Gang er halvt Løb, vel dobbelt saa hurtig som den danske Marche, og den klæder dem fortræffeligt. De kom forbi igaar, da jeg gik over Coliseumspladsen. Deres Hornfanfarer rungede i det mægtige Rum, ligesom de fylder Luften overalt her i Rom og renser den. De fyldte Coliseums gamle Hvælvinger som en Klang fra den ny Tid. Nogle gamle, tykke, hvidklædte Præster i deres lange Svøb mødte dem med vraltende Gang. Hvilken Modsætning alene i de to Gangarter! Denne Hornmusik har med sine stærke, friske Kor ganske vundet Romerne. De løber, naar de

hører den, ud af Kaféer, Huse og Boder og fortaber sig i Skuet af de italienske Tropper. Ja her i selve Rom er Glæden over Italiens genvundne Enhed, over Rom som det hele store Riges Hovedstad endnu som en Karnevalsjubel.

I Aftes, da jeg ene stod paa Capitolium, kom tre halvvoksne Gutter med tre Guitarer, spillende i meget smuk Takt Bersagliere-Hymnen. En Mængde Personer sluttede sig til dem i Kolonne, tre og tre, og nu drog Skaren afsted efter Takten under en Musik, der klang rent romantisk i Maaneskinnet. De spillede først, saa Gangen var yderst hurtig, dernæst saaledes, at den maatte blive Løb, og tilsidst saadan, at den blev Dans. Og saaledes dansende drog nu under Folkemassernes glade Bravi-Raab Skaren ned ad Corso, syngende, spillende, nu og da hvirvlende sig rundt, glædende sig over det dejlige Vejr og Maanens milde, stærke Lys. Det var aldeles antikt.

FILOMENA

EN STUDIE OVER ROMERSK ALMUE

(Februar—Marts 1871)

Efter et to Maaneders Ophold paa Hospitalet, der ligger paa den tarpeijiske Klippe, er jeg bleven kørt hjem til mit Logis her i *Purificazione**). Den voldsomme Tyfus er forbi, men har efterladt en lige saa voldsom Aarebetændelse, og med den ligger jeg i min brede Seng i min store Stue. Det er en betydelig Forandring til det bedre at være bleven kørt hjem. Paa Hospitalet var der trist. Plejen var ussel; Lægen, en Tysker med en anset Navn, kom næsten aldrig, blev borte indtil tretten Dage i Rad. Sengen var saa stenhaard, at jeg om Natten vaagnede af Smerter i Lemmer og Krop; Hovedpuden saa haard, at Huden gik af mit højre Øre ved Trykket. Der var kun én Custode til hele Hospitalet, en tysktalende russisk Karl, stor og grovlemmet. Undertiden havde han fem, undertiden fjorten Patienter at passe. Naar han gik ud at gøre Indkøb af Mad, Medicin osv., kunde man ringe indtil to Timer forgæves, og kom der imens et Bud eller et Besøg til En, kunde de paagældende staa udenfor Døren, til han kom hjem. Han syntes et utroligt Smøl; men Sagen var nok, at han besøgte sin Kæreste paa samme Tid, som han gik Hospitalets Ærinder. Tit laa alle Patienterne og ringede paa én Gang, uden at nogen kom. I den Tid, da jeg var over det værste og derfor led frygteligt af Sult, skulde jeg have et Æg

*) Opadstigende Gade, der gaar ud fra Piazza Barberini.

til Frokost; jeg kunde saa ligge halvanden Time smægtende af Hunger efter dette Æg. Men nu var der tre Dage i Træk ingen friske Æg at faa. Saa kom han til Frokost blot med et lille Stykke tørt Brød. En Dag, da jeg var aldeles syg af Sult, bad jeg ham gentagne Gange om et Stykke Brød endnu; men han afslog. Det var ikke egenlig af Ondskab, men af pur Dumhed, da han slet ikke kunde sætte sig ind i min Tilstand. Og for at spare paa Brændet lod han mig fryse, som han lod mig sulte; vilde aldrig give mig mere end en ussel Pind ad Gangen i Ovnen. Der gniedes overhovedet utroligt paa Alting. Saaledes var det mig umuligt om Eftermiddagen at faa Lys, før det var hel bælmørkt, og da aldrig mere end ét, skønt det sved i Øjnene, naar man vilde læse. Lys og Brænde sattes nemlig ikke med paa Regningen. Og dog bestaar dette Hospital ved Bidrag fra alle større Magter, saa der er vel En, i hvis Lomme Pengene gaar. De fleste af os har jo overlevet det; nogle døde, som muligvis kunde været blevne i Live, en blev bevaret, over hvem de danske Aviser allerede har havt smukke Ligtaler færdige.

Her derimod passes jeg saa fortræffeligt af mine Værtsfolk, jævne romerske Almuesfolk, som havde jeg i Lejekontrakten betinget mig Pleje i Sygdomstilfælde. Især er min Værtinde, *Maria*, den omhyggeligste Sygeplejerske, overhovedet det bedste Væsen af Verden, skønt hun har et ægte italiensk Skurkefysiognomi, naar hun tier. Lukker hun derimod blot Munden op, saa lyser hendes Træk af moderlig Velvilje. Her er jeg ikke under nogens Tyranni og ikke som i Fængsel; her kan jeg klage, naar min Mad er daarlig, og skifte Trattori, naar det behager mig osv. Her er Alting godt.

Saa længe jeg var rask, har jeg næsten ikke lagt Mærke til mine Værtsfolk, neppe vekslet Ord med dem; jeg var ude hele Dagen og bad dem blot flygtigt enten at gøre mit Værelse i Stand eller at lægge lidt i Kaminen. Først nu gør jeg deres Bekendtskab.

Maria er 40 Aar, men ser ud, som var hun nær de halvtreds. Hendes Mand, som er Snedker, en køn, før Mand, arbejder hele Dagen for Brødet og har en Butik. Saa er der dernæst Marias Søsterdatter, den 19-aarige *Filomena*, en stor, smuk Pige, jeg endnu ikke har set videre til. Hver Aften holder de et svært Hus, ler, synger og spiller Kort. Om Søndag Aften gaar de helt ud til Markedet (*alla fiera*) og ser paa Tingene uden at

købe. Andre maa give en Lire for at komme ind, de har det frit, da de kender nogle af Folkene. Paa Festdage har Maria en Silkekjole paa.

Over min Seng har jeg et Krucifiks, en Madonna med Barnet i Oljetryk og et med Guld paa Hvidt syet Hjerte, frygteligt gennemboret af Smertens syv Sværd, der er opfattede som Nagler; inden i Hjertet staar dels med latinske, dels med græske Bogstaver at læse: *JESU XPI PASSIO*.

Alligevel er Maria saare vantro. Igaar, paa min Fødselsdags Aften, havde vi følgende Samtale. Jeg: Her fejrer man jo sin Helgens Dag, ikke sin Fødselsdag; men De véd nok, at vi oppe i Norden ikke har Helgener — og da jeg antog det for nødvendigt at tilføje et religiøst Hjertesuk, lagde jeg til: Vi mener, det er nok at tro paa Gud. — Ak ja, sagde hun langt, og tilføjede lidt efter: Ogsaa det er nu sin egen Sag. — Hvordan? — Jo, siger hun, De véd, jeg er skrækkelig uvidende; jeg kan end ikke det allermindste; men jeg tænker meget. Der er nu disse Folk, der altid snakker om *Herren*. Jeg synes, det er bare Sludder. Da jeg giftede mig, sagde de til mig: «Herren give, at din Mand maa blive god imod dig.» Jeg tænkte: Havde jeg ikke været saa fornuftig at vælge mig en god Mand, saa hjalp det nok lidt, hvad Herren giver. Siden sagde de: Herren give, at du maa faa Sønner. Jeg fik ogsaa, men de døde som smaa. Dengang tænkte jeg: Hvis min Mand og jeg ikke tager os en Smule af Sagen, nytter det lidet, at Herren vil give dem. Ogsaa Naturen har lidt at sige. (*Anche la natura è una piccola cosa.*) — De gør Dem ingen Idé, Herre, om hvor vi her i Kirkestaten har lidt under Præsterne. Enhver maatte gaa til Skriftefaderen, og da de naturligvis ikke vilde skrifte deres egne Synder, saa skriftede de andres — og løj ogsaa — og saadan vidste Præsten Alt. Havde Præsten faaet noget at vide om En, lod han En faa en Seddel, hvorpaa der stod: Kom til mig paa den og den Tid! Naar man saa kom, sagde han: Er du forrykt, du lever med den og den uden at være gift! — og det mens han selv havde en Veninde og en Rede fuld af Børn. Saa sagde han: Jeg vil ikke vide af dig i mit Sogn, og saa fortalte han Ens Hemmelighed til Alverden. Eller var han mere forbitret, saa sagde han: Ud af Pavens Land! og kaldte paa nogle Carabinierer; de førte En til en Karet og kørte En til Grænsen; der holdt nye Carabinierer og kørte En videre — og uden Lov og Dom, og uden

Undersøgelse. Tit var Anklagen bar Løgn. Men vi blev regerede af Spioner, og hele Magten beroede paa Skriftestolen, der ikke er andet end Spioneri. Kort før Paaske kom en Præst og holdt Mandtal i Huset. Fandtes der saa siden En, som ikke havde været til Alters, saa blev hans Navn til Vanære opslaaet paa Kirkedøren. Nu er det mange Aar siden jeg har været hos nogen Skriftefader. Naar jeg skal dø, vil jeg sige: Gud, tilgiv mig mine Synder og mine Fejl! og vil dø roligt uden Præst. —

Ved alt, hvad vi taler om, kommer Maria tilbage til sit Præstehad. Saaledes forleden i Anledning af den Ubehagelighed, jeg havde, at en Landsmand K. B., der kom herop for at se til mig, især saa til en stor Fiasco, jeg havde staaende, som rummede fire Flasker Chianti. Han smagte paa Vinen, der var yderst simpel, erklærede den for «lækker» og gav sig til at drikke, straks ti Glas i Træk. Først sagde han mig Artigheder og forklarede mig, at man ikke kunde tilbringe sin Formiddag paa en mere underholdende Maade end ved først at besøge det Sixtinske Kapel og derpaa mig i mit Sygeværelse, men efterhaanden blev han mere og mere uhøflig, og altsom Drukkenskaben steg, sank jeg i Værdi. Tilsidst sagde han mig, at jeg var utaaleligt indbildsk og gav sig til at skælde mig dygtigt ud. Jeg, som laa værgeløs i Sengen og ikke kunde røre mig, maatte ringe paa Maria og hviskende bede hende hente mig et Par Herrer fra den skandinaviske Forening, der kunde lede den Drukne hjem, efter at han havde taget fulde seks Timer af min Dag. Det lykkedes saaledes at faa ham paa Døren. Neppe er han borte, før Maria udbryder: *Che porcheria!* og derpaa leende føjer til for at vise sin Sprogkundskab: *cochonnerie*, *Schweinerei!* Hun har nemlig en mærkelig Hukommelse for de Ord, hun har hørt Fremmede sige. Hun véd en Masse franske Ord, hvilke hun udtaler halvt italiensk, ligeledes kan hun lidt Russisk og lidt Tysk, fordi hun som ung Pige har bestyret Huset for en russisk Fyrste og hans Familie.

Jeg føler, sagde hun, at jeg havde kunnet lære baade Fransk og Tysk med Lethed, ifald jeg havde kunnet *sammenligne* i en Bog. Men jeg kan jo hverken læse eller skrive. Disse elendige Præster har holdt os i Uvidenhed. Og nu er jeg gammel og duer til Intet. Jeg er nylig bleven 40 Aar, og det er for gammel til at lære Alfabetet. — Véd De, Signore, hvorledes jeg fra først af kom til ikke at tro paa noget og til at foragte Præsterne?

Jeg var tolv Aar gammel og en stor Pige, ogsaa en meget smuk Pige; men det kan man ikke se nu, da jeg er bleven gammel og grim. (Man kan meget godt se det; thi Ansigtstrækkene er stolte og med fuldkomment rene Linjer; kun at Udtrykket, naar hun sidder ene, er skummelt.) Min Fader mistede jeg, da jeg var fem Aar. Paa den Tid gik saa min Moder hen og giftede sig igen og brød sig ikke mere om mig, da hun fik Børn med sin nye Mand. Jeg var da overladt til mig selv og løb om paa Gaderne og blev rent ustyrlig af Livlighed og Kaadhed; for jeg var meget livlig af Natur. Saa mødte jeg en Dag et Mulæsel, der gik ene; Manden var gaaet fra det; jeg sætter mig op paa det og rider til, Gade op, Gade ned, indtil der kommer en Hund og forskrækker Mulæslet, saa det slaar ud og kaster mig af over dets Hoved. Der laa jeg og havde knækket mit Nøgleben, og noget af Benet stak ud gennem Huden. Saa kom der en Læge og vilde forbinde mig; men jeg skammede mig over, at han skulde se mit Bryst, og vilde ikke. Han sagde: «Snak om en Ting, jeg har set saa mange Piger», og jeg blev forbundet og laa seks Uger ganske stivt udstrakt. Imens kom der en Præst, som alle kaldte *Don Carlo* — jeg véd ikke, hvorfor de sagde *Don* — han saa til mig, og da jeg kom mig lidt mere og kun ikke kunde bevæge den venstre Arm, sagde han en Dag til mig, om jeg vilde komme og luge i hans Have, saa vilde han give mig Penge for det. Hver Dag gik jeg nu i Haven, hvor jeg jo godt kunde gøre Arbejdet med den ene Arm. Han kom ned til mig, bragte mig Konfekt og andet og bad mig være hans Veninde. Jeg lod, som jeg ikke forstod. Desuden sagde han, hvor smuk jeg var og saadant noget. Endelig en Dag kaldte han mig ind i sit Kammer, gav mig først Sukkergodt og satte mig paa sine Knæ. Jeg vidste ikke, hvordan jeg skulde komme løs. Saa sagde jeg til ham: «Det er Synd, Madonna vil ikke have det.» Véd De, hvad han saa svarede, Herre? Han sagde: Barn! Der er ingen Madonna (*non c'è Madonna*); hun er kun en Trense paa Almuen (*è un freno per il populo basso*). Saa vilde jeg løbe, og i det samme kom min Moder forbi Haven og raabte, da hun ikke saa mig der: Anna Maria! Anna Maria! Jeg sagde: «Moder kalder paa mig» og løb ud af Døren. Saa sagde Moder til mig: Hvad har Præsten sagt til dig og gjort ved dig? du var jo paa hans Kammer. Jeg sagde: «Ingenting»; men da min Moder gik til Skrifte, saa sagde hun i Stedet for at skrifte sine Synder

bestandig til ham: Hvad har du gjort ved min Datter? jeg vil lade min Datter undersøge for at faa at vide, hvad du er for en. Han raabte: Jeg skal lade dig give et godt Geværskud (*una buona schioppettata*) hvis du gør det. Derfor vovede Moder ikke at foretage videre i Sagen, men hun vilde ikke tro mig.

Her blev vi afbrudt ved at den toskanske Kone inde ved Siden af, der er mere eller mindre gift med en Opvarter, kom ind og klagede over Opvarterens Flygtighed og græd af Skinsyge. «Jeg har engang været lige saa svag», sagde Maria. «Da jeg var nygift, var jeg saa skinsyg paa min Mand, at jeg hverken kunde spise eller drikke, naar nogen kom til mig og sagde: «Iaften er han hos den eller den.» Forsøgte jeg saa at spise, kastede jeg straks Maden op. Jeg holder lige saa meget af ham nu som før. Men nu er jeg helbredt. Om jeg saa hans Utroskab med egne Øjne, jeg vilde ikke mere tage mig det blot det ringeste nær. Dengang kunde jeg have kvalt ham.» —

. . . .

Jeg har fundet et Parti for Goldschmidts *Avrohmche Nattergal*, som jeg lige har faaet sendt, og et meget bedre end hans gamle Gitte. Det er den unge Filomena. Jeg vil gifte hendes Fornavn med hans Efternavn, og da hun desuden synger med klinger Røst fra den lyse Morgen til den sene Aften, passer hun til Navnet. Det græske Filomele har faaet denne folkelige Form, som i Tiltale hyppigt forkortes til *Filomé*.

Forleden forærede jeg hende en Pose smaat engelsk Brød. Derover gav hendes Ansigt sig saadan til at straale, som jeg ellers i mit Liv kun har set min Cafetiere's Ansigt lyse — han er en Dreng paa tolv Aar — naar han en Gang imellem faar nogle Soldi for at bringe mig min Kaffe eller The. Hvem der kun har set nordiske Ansigter opklares, aner, som ogsaa Malerne tilstaar, ikke saadanne Forandringer i det Ydre. Ak ja! Filomenas høje Vækst og friske Bjergblod vilde opfriske den Goldschmidtske Menneskerace saaledes, at de blev til bedre Mennesker i de følgende Bøger.

Jeg har faaet lidt af Karnevalet at se. Imorges var Filomena inde hos mig for at hente en stor italiensk Fane, der staar i mit Kammer. «Den skal jeg svinge paa Torsdag», sagde hun og tilføjede med blussende Kinder: «saa skal jeg have Maske paa.» Men i Aften kunde hun ikke dy sig. For første Gang i de fem

Maaneder, jeg har boet her, og for første Gang i den Maaned, jeg har ligget syg, kom hun herind, uden at jeg havde kaldt eller ringet. Hun havde en rød Silkehue med Guldbræmme paa Hovedet. Hvad siger De, Herre! sagde hun, og hendes klare Latter genlød i Stuen. Jeg forfriskede min syge Person ved at betragte saa megen Ungdom, Styrke og Glæde i al Mag; saa sagde jeg hende nogle venlige Ord, og opmuntret heraf brød hun ud i en Strøm af Veltalenhed om al den Glæde, hun lovede sig. Det var det første Karneval, hun saa; hun kom jo fra Bjergene og skulde endnu dette Foraar tilbage. Himmellykkelig var hun over sin Hue. Hun minder mig altid med sin kraftige Legemsbygning om den unge Kæmpepige i Æventyret, der tager en Bonde og hans Plov i sin hule Haand.

Filomena er høj som en middelhøj Mand, fintbygget men dog med stærke Skuldre. Hun gør et Indtryk af munter Livsglæde. Hun har selv syet alt, hvad hun har paa: et stakkels lille graat uldent Skørt med en Bort i italienske Farver, der foroven er gjort halvandet Kvarter længere ved Tiløgning af Shirting. En tynd rød- og sortstribet Trøje, som hun bærer, et Slags løs Garibaldi-Kappe, skal dække denne Tiløgning, hvad den kun højst ufuldkomment gør. Hovedet er lille og pikant; Haaret svært, blaasort; Øjnene klart brune, udmærket skaarne, smilende og snilde. Munden har smalle, røde Læber og de skønneste Tænder, jeg erindrer at have set. Farven er brun, ensartet, medmindre hun rødmer; saa bliver hun mørkere brun. Hendes Vækst er sjældent smuk, men hendes Bevægelser tunge, saa man straks ser, hun ingen Opdragelse har faaet. Hun har imidlertid Trækninger med Skuldrene, Maader, hvorpaa hun vender og drejer det nydelige Hoved, som er aldeles allerkæreste.

Jeg har sendt Filomena i Byen at købe et Pund Figner til mig og et til sig. Mens hun er borte, tænker jeg paa, at jeg ikke noksom kan lykønske mig til mine fortræffelige Værtsfolk. I Reglen er disse romerske Værtsfolk efter Alles Sigende Banditter. Da den norske Billedhugger F. var dødssyg, har Konen, hos hvem han havde lejet, end ikke talt til ham; hun gik ud og lod ham ligge ene i Huset. Da den danske Dilettant S. laa for Døden, har hans Værtinde end ikke set til ham en Gang om Dagen eller villet give ham en Drik Vand, saa at han blev nødt til at holde sig en Tjener. Fra V. har hans Værtinde stjaalet en Kikkert, en Frakke, en Del Penge osv. De fleste Fremmede

bliver paa hundrede Maader trukne op; sætter de en Plet paa Gulvtæppet, maa de betale et helt nyt. Maria plejer mig som en Moder. Hver Morgen gnider hun mig ind med den Salve, Lægen har foreskrevet. Naar jeg skal i Bad, tager hun mig uden falsk Skam i sine Arme og lægger mig i Badet; tager mig saa atter op deraf og lægger mig i Sengen; efter mit Hospitalsophold er jeg jo ikke meget tung. Mest studser jeg ved disse simple Folks nænsomme Finhed. Maria har f. Eks. forbudt sin brave Mand, hvem jeg gerne ligesom Filomena kalder *Zio* (Onkel), at spise Hvidløg (Romernes Yndlingsspise) i den Tid, jeg er syg, for at ikke Lugten skal trænge ind til mig. Hun og Søsterdatteren løber for intet alle mine Ærinder for mig, blot jeg siger et Ord. Ja forleden udbrød Maria formelig indigneret: «Sig dog ikke, Herre: *Naar* De gaar i Byen, vil De saa ikke købe mig det og det. Er vi Røvere? Er vi Slyngler? Sig: Gaa! saa gaar jeg.» Aldrig siger jeg til hende: Gør mig en Tjeneste! uden at hun svarer mig: To, Herre! Ja, hun overvælder mig med Foræringer; hun og Filomena bringer mig snart Brænde, snart et Glas godt Vin, snart Macheroni osv. — Alle Danske, som kommer her, er forbausede derover og siger: Det er Satan til Værtsfolk, De har.

Marias største Lyst er at passiare. Om Dagen har hun ikke Tid. Om Aftenen derimod gør hun min Stue langsomt i Orden, stadigt underholdende mig. Hendes sidste Omtanke gælder en uskyldig Toiletgenstand, som man i Reglen forbigaar i Taushed. Hun tager Genstanden med sig ud i Køkkenet og bringer den tilbage i renset og pyntelig Tilstand. Imidlertid vil hun gerne have sig endnu en Passiar paa den Tid, da de andre er søvnige eller gaar i Seng, og hun véd, at naar hun har anbragt Genstanden paa dens Plads, saa er hendes Hverv for den Dag til Ende og jeg afskediger hende med et naadigt Nik og et *buona sera, buon riposo!* For at forhale Øjeblikket, beholder hun da den blinkende Fajance i Haanden, stiller sig i den romerske Yndlingsstilling med Haanden i Siden og Fajancen under Armen, og konverserer. Hun kan i denne Stilling tage sig saa komisk ud, at Latteren sidder og klukker i Halsen paa mig, mens vi taler. Værst var det i Forgaars. Hun klagede over Franskmændenes gamle Tyranni i Rom, kom i stedse heftigere Affekt, greb Fajancen i Hanken, gestikulerede bestandig voldsommere med den, slog ud med Haanden, holdt Tingesten i stiv Arm, under højeste

Patos. Alt det tragiske i Begivenhederne, hun fortalte, var spildt paa mig; jeg saa ned paa mit Tæppe, turde ikke se op for ikke at kvæles af Latter. Jeg vilde ikke saare hende, men følte det, som skulde jeg krepere, hvis jeg ikke fik Luft. Jeg sagde da en daarlig Vittighed om Franskmændenes Efterladte (Børn) i Rom, og lo mig ud. Hun lo med af Høflighed.

. . . .

I Dag er det Karnevalets første Dag. Derfor har ogsaa Filomena været ude i Aften i trefarvede Benklæder . . . Jeg afbrydes ved, at alle Etagens Beboere nu kommer fra Karneval pludrende i Munden paa hverandre og lige ind til mig for at lade mig se deres Dragter. Der er iblandt dem Gæster fra Bjergene, store, brune Mænd, højst fantastisk klædte. De fortæller mig, hvor godt de har moret sig. Filomena forærer mig naivt nogle brændte Mandler med Sukker paa, som hun har havt i sin Bukselomme og meddeler med ustandselig Tungefærdighed, hvorledes hun har talt til alle Mennesker, hun mødte «som ikke kender hende og som hun ikke kender». Hun havde faaet en af mine Mansketskjorter paa, som hun havde broderet over med Baand, saa det formelig tog sig ud som et Kostyme. Hun straalede af Lykke. — Tamburinen klinger hele Aftenen i Gaden; de danser tilmed Tarantel neden under, saa det bliver svært at falde i Søvn. Maria bliver her, da de andre er gaaede, for at afslutte sit Dagværk. Et herligt Syn at se hende gøre det med Guldmors Hue paa Hovedet og i grøn-rød-hvide Bukser!

Ingen af dem aner, hvor det piner mig at ligge her og høre om Karnevalet, som foregaar et Par Gader fra mig, og som jeg ikke kan se. Naar kommer jeg igen en Vinter til Rom! Og intet andet Karneval kan sammenlignes med dette, eftersom Romerne i ti Aar har holdt sig fuldstændigt borte fra det, saa man neppe, selv paa Moccoli-Aftenen, saa mere end to Vogne med flove Amerikanere overdænge hinanden med Confetti, medens Sjovere og franske Soldater kastede Gibs og Snavs paa hverandre. Nu er Rom frit, Jubelen slaar ud fra alle Byens Porer, og jeg, som er i Rom, maa nøjes med at se Festens Genskin paa nogle naive Ansigter.

. . . .

Det er Morgen. Jeg har sovet godt og nyder den friske Luft som kommer ind gennem de aabne Vinduer. Himmel, hvil-

ken dejlig Pige, der staar paa Balkonen skraas overfor i Særk og Skørt; hende har jeg aldrig før set der. Oliven Hudfarve, blaasort Haar, den skønneste Skabning; Ansigtstrækkene kan jeg ikke ret se. Nu kaster de noget fra Huset ved Siden af os over til hende i et langt Stykke Seglgarn; jeg troer, det er nogle røde Blomster. De strejfer hende næsten, alligevel kan hun ikke gribe dem og stræber leende med begge Hænder anden, tredje, fjerde Gang uden at det lykkes. Men det er jo vor egen Filomena, der er i Besøg hos Modellen skraas overfor! Hun opgiver Sagen med en lille Grimace og gaar ind.

Nu synger de i høje Toner Bersaglierehymnen i Duet under mit Vindue. I Dag er her sandelig Liv i *Purificazione*. Smittet af Eksemplet begynder saa et Kor af smaa Drenge, der altid ligger udenfor Gadedøren, at istemme Garibaldimarschen af fuld Hals. Vore Sangere ved Teatret hjemme maatte ønske sig saadanne Stemmer. Hele Gaden runger nu; alle synger en Melodi af Verdi.

. . . .

Jeg sidder oprejst i Sengen. Ved Siden af Sengen Filomena med sit sorte, svære Haar godt friseret i et Overgangstoilette: Undertøjet fint, Nederdelen er af en Festdragt paa Grund af Forberedelser til Karnevalet; Overstykket er hendes sædvanlige røde Trøje. Hun staar med Haanden i Siden uden derfor at se martialsk eller afskrækkende ud. Jeg: I spiste *magro* i Dag? [Det er jo Faste]. — Gudbevares! i alle disse Dage *magro*. — Véd De, Filomena, at jeg spiser *grasso*? — Ja, og det er deres Pligt. — Hvorfor? — Fordi De er syg, saa *skal* De spise Kød; selv Paven spiste Kød, da han var syg. Meningen med Religionen er ikke, at man skal skade sin Helbred. — Hvorfra véd De, Filomena, hvad Meningen er med Religionen? — Fra min Skriftefader. Forleden havde jeg lidt ondt i Hovedet, og han forordnede straks, at jeg skulde spise Kød. — Det værste er, at jeg ikke bruger nogen Skriftefader og ikke gaar i Kirke. Bliver jeg fordømt for det? — Aa nej, Herre, det har ingen Nød. Tror De, jeg er saa dum, at jeg ikke har set, I andre er meget bedre Kristne end vi. De er god; Deres Venner, som kommer til Dem, er gode. Romerne derimod, som gaar i Kirke den ene Dag, de slaar Folk ihjel den næste Dag, og stjæler og vil ikke lade os Fruentimmer gaa i Fred paa Gaden. —

Jeg er ret ked af, at hun skal rejse hjem allerede til Paaske;

det vil være mig et Savn at undvære hendes Ansigt i Huset. Men jeg har undværet mere.

. . . .

Aften sent. Nu kom de hjem fra Karnevalet. Filomena kom herind og gav mig en Foræring, hvis Brug er mig gaadefuld. En Rulle af Sølvpapir. Dog nu ser jeg, det er en Karnevalshue. Min danske Ven R. paastaar, hun har sat sig i Hovedet, at jeg, naar jeg engang kommer mig, vil gifte mig med hende, eller rettere, at Maria har sat hende det i Hovedet. Jeg vilde nu prøve, hvordan det stod. Jeg talte til Maria om at gifte sig med Udlændinge. Maria anførte, hvilken Mængde unge Piger fra Rom og Capri der blev gifte med fremmede, men tilføjede derefter ikke uden Betydning, henvendt til mig: Det er ikke, som De tror og før sagde, at en, der er født i et varmt Land, vilde beklage sig over at blive ført til et koldt. Gjorde hun det, saa var hun dum. Men en fremmed Herre er ikke tjent med en Romerinde. De er altfor lidt oplærte, Romerinderne.

Meget oplært er Almuen visselig ikke. Før jeg kom, vidste Filomena ikke, hvad Blæk var. Nu har jeg opdaget, at hun ikke véd, hvad et Uhr er. Hun regner Tiden efter Middag og Ave Maria. For nylig anvendte hendes Onkel en Uge paa at lære dette store Barn at kende og at skrive Tallene, men forgæves. Sidst skulde hun skrive til sin Moder ude i Bjergene, gik da til en offenlig Skriver og fik det besørget. Meget troskyldigt kom hun saa bagefter ind til mig for at faa at vide, om ogsaa det rigtige Navn og den rigtige Adresse stod udenpaa. Jeg sagde hende, at hun godt kunde have ladet mig skrive Brevet. Siden da kommer alle Husets Beboere til mig, naar de har noget, de vil have skrevet, og beder mig gøre det for dem. Min Færdighed har rygtet sig.

A propos af Breve, saa har jeg nu læst de fire Breve, jeg fik i Dag. Filomena klager stadigt over min «Kærestes» Lidenskabelighed, der ytrer sig som Skrivegalskab; hun indbilder sig nemlig, at alle Breve, jeg modtager fra Danmark, kommer fra én Person og da naturligvis fra en Kvinde. Hun faar jo selv neppe et Brev om Aaret.

. . . .

Jeg har (med fuldt Overlæg) gjort en stor Ubesindighed og er kommen godt fra det. Jeg har ladet mig bære ned ad Trap-

perne, har kørt til Corso, har set Karnevalet og er hjemme igen. Jeg havde først tænkt paa at køre op og ned ad Corso i en Vogn, men det var mig ikke behageligt at blive aldeles overøst med Confetti, især da jeg ikke havde Kræfter til at kaste igen. Jeg havde heller ikke Raad til at lade Vognen og Hestene smykke. Saa lod jeg leje en udmærket Balkonplads, første Sal, første Række. Kl. 3 stod jeg op, klædte mig paa og blev baaren ned. Jeg blev stærkt slagen af den milde Sommerluft udenfor (vel omtrent vor sildige Maj), ogsaa morede det mig at møde Masker i alle Gaderne paa Vejen. De faa, men temmelig høje Balkontrapper var vanskelige. Men saa sad jeg der da, og saa har jeg da endelig trods Sot og Syge oplevet det romerske Karneval paa dets glansfuldeste Dag. Jeg sad skraas overfor Prinsesse Margharita's højstegen Loge, hvorfra man endda langtfra saa saa godt som fra min Plads. Skuet var dette: Alle Balkonerne betrukne med Faner; rødt, hvidt, grønt beherskede det Hele. I den lange, lige Gade bevægede Menneskemængden sig tæt. Igennem den en opadgaaende og en nedadgaaende Række af Vogne med Tospand i Skridt, der hvert Øjeblik maatte standse. Luften genlød af Hestenes Bjælder og af Jubelraab saa over en prægtig smykket Vogn, saa over ualmindeligt smukke Damer, saa over en heftig Confettikamp mellem to Vogne eller en Vogn og en Balkon. Og denne Luft, der genlyder af Bjældeklang, Raab og Latter, er intet tomt Rum. Den, der, som jeg, først naaer Corso, naar Legen alt har varet halvanden Time, træder ind i et fuldstændigt Bombardement af smaa fine Anniskugler eller af større Gibskugler, som kastes med Hænderne, med Blikkræmmerhuse, med Skæppemaal, og mod hvilke det er nødvendigt at væbne sig med en Staaltraadsmaske for Ansigtet. Thi medens enkelte blide unge Damer fra deres Vogne næsten blot *øser* Confetti ned, saa de falder som et mildt Regnbad, kaster nogle Romere dem med en saadan Kraft, at man uden Maske vilde faa dygtigt ondt i Øjnene deraf. Imidlertid fyldes Ens Hatteskygge og hver Fold i Ens Dragt med et Lag af Smaakugler. De fleste gaar med en mægtig Pose fuld ved Siden, andre paa Balkonerne har uhyre Kurve staaende, der neppe tømte fyldes af tjenstvillige Sælgere. Alle de Damer, der forklædte som Tyrkinder eller Havne-Arbejdersker staar i Vinduerne, har en dyb Trærende aldeles fuld anbragt udenfor Vinduet og til dette Forraad tyer de bestandigt. — Paa Gaden, der er belagt med Jord for Hestevæddeløbets

Skyld, gaar en Mængde Karakterdragter; en Del af dem gør Løjer og er morsomme. En Kælling i Særk var blandt de bedste. En ung Fyr, helt klædt i højrødt, morede sig især med at bringe Borgervæbningens (Nationalgardens) Officerer, der gik for at holde Orden, ud af Fatning. Naar de var rigtig strenge, gik han hen og a'ede dem paa Kinderne, dæggede for dem som for Smaabørn, og de maatte gøre gode Miner til slet Spil. Gadelivet og Fodgængerne drog imidlertid ikke mange Blikke til sig. Hele Interessen samlede sig om Vognene og deres Forhold til Vinduer og Balkoner. I Vognene sad kun Karakterdragter. Blandt dem udmærkede sig henrivende Flokke af Romerinder i lette Kaaber af rød Silke med en rød Staaltraadsmaske for Ansigtet, der tillod at skimte alle deres Træk; der var en Vrimmel af dejlige Figurer. Halvdelen vel i Mandsklæder, som bevæbnede unge Sømænd f. Eks. Fine, glade Ansigter. Og nu de unge Mænd, hvilke Skønheder! Ikke lynende Øjne, som det affekteret siges, men lykkelige Øjne; et sundt godt Huld, et Udtryk af at have indsuget Sol og Lykke og al Dovenskabens Velsignelse, al Lediggangens milde og godmodige Velvære hele Livet igennem. Nogle havde en kolossal Vogn med Forridder og Rideknægte; den bar en stor Kutter; der hang de i Tovværket, stod i klædelige Søofficersdragter paa Tofterne og kastede herlige Buketter til alle de unge smukke Damer, de kørte forbi. Slige Buketter koster hver flere Lire, og de kastede dem i hundredevis, maatte altsaa have godt Raad. Confettikastningen er kun stridbar og simpel. Ulige interessantere er den kokette, indsmigrende, ægte italienske Vekselkastning af Buketter. Intet overgaar den Ynde, hvormed de kastes og gribes; der kan være formelig Lidenskab i den Maade, hvorpaa seks, syv Buketter i Træk tilkastes en og samme Dame, der aldrig undlader at gengælde med lige Mynt. En Vogn var især smuk; den bar en uhyre firkantet Forhøjning, helt dækket af kunstige Roser og Grønt, der gik næsten til Husenes anden Etage, og paa den stod i to Rækker ud mod begge Sider af Gaden de smukkeste Romerinder, man vilde se, og kastede uafbrudt Buketter. De fleste Vogne har høje Stænger med Tværpinde staaende i Vejret og paa hver Pind sidder Buketter, saa de har bestandig Forraad at tage til. Den skønne Prinsesse Margharita var naturligvis Genstand for megen Hyldest, skønt hendes Balkon var paa anden Sal. En Form deraf var meget smuk. Nogle unge Gentlemen i blaat og hvidt kørte langsomt

forbi: en af dem havde en stor flad Kurv med lutter dejlige hvide Roser; han satte en lang Hellebard i Hanken, rakte saaledes Kurven op til Prinsessen og blev rigt belønnet med Buketter. En Spøgefugl havde en god Ide, der gjorde Lykke. Han lod Kl. 5 en Blære i Skikkelse af en kolossal Kalkun gaa i Vejret i det blinkende Sollys. Den var saaledes indrettet, at den med et Udtryk af højst komisk Følsomhed snart drejede Hovedet tilhøjre, snart kælent tilvenstre, alt som den steg. Hele Corso genlød af Latter og Haandklap. Hestevæddeløbet til Slutning var der lidet ved. Hestene farer afsted, hidsede ved den Raket, man afbrænder ved deres Hale og ved alle de spidse Kugler, der hænger omkring dem, ikke at tale om Mængdens Hyl. Klokken 6 var jeg hjemme og i min Seng.

. . . .

K. B. var her i Besøg, hvem Filomena af Hjertet hader og foragter, siden den Dag, han drak sig fuld i min Vin. Da han var gaaet, sagde hun: *Brutta bestia*, jeg glemte at se efter, om han var ren i Dag. Hun og Maria paastaar nemlig, at han af alle mine Bekendte er den eneste, som ikke bærer propert Linned. Dette Punkt, Renligheden, er for Tiden blevet en Yndlingstanke for Filomena. Det er hendes store Stolthed, at hun er ren, og hun spørger mig hver Dag, om hun er det. Hun hører nemlig til Renlighedens Nyomvendte, og saadanne Frafaldne eller Nyindviede er jo i alle Religioner de heftigste. Da jeg kom her i Huset, var hun sort i Ansigtet og vaskede sine Hænder en lille Gang om Dagen. R. brugte da det Udtryk om hende, som var en Smule overdrevent, at satte man hende op mod Væggen, vilde hun klæbe fast. Saa iagttog hun med uforstilt Forbauselse, hvor mange Gange jeg vaskede mig og forlangte frisk Vand, hvor ofte jeg maatte have rene Skjorter osv. Det gjorde et dybt Indtryk paa hendes unge Sjæl, og efterat jeg kom tilbage fra Hospitalet, begyndte hun for Alvor at gnide sig i Ansigtet med en Svamp og at vaske sig fem, seks Gange om Dagen, ligeledes at vaske de Tørklæder, hun bærer om Halsen. Maria ser alt dette med Forundring. Hun siger som den Gamle i *Tonietta*: Saadan en stor, sund Pige behøver ikke at vaske og pjaske sig som en Englænder. De Foredrag, hun har holdt for mig, om Vandets Skadelighed for en Patient, hver Gang jeg vilde vaske mig, er talrige og guddommelige. Saa tit jeg forlanger Vand, er det, som

vilde jeg begaa Selvmord; først efter gentagne Opfordringer bringer hun det, og da med en stille opgivende Mine, som siger: Jeg har gjort mit for at hindre denne Ubesindighed; jeg fralægger mig alt Ansvar. Anderledes Fil. paa hendes nye Udviklingstrin. (Tidligere i mine Optegnelser betød Fil. ufravigeligt Filosofi; nu ser jeg til min Skræk, at det betyder Filomena. Hvilket Fald!). Hun ser med Kenderblik paa min Skjorte og siger: «Den kan gaa endnu i Morgen; i Overmorgen en frisk!» eller: «Saa De, hvilke smukke Mansketter den høje Sorte (ɔ: Maleren M.) havde paa igaar?» eller «Undskyld, min Nederdel er saa plettet nu, men jeg tager en ren paa senere hen paa Dagen» eller «Er jeg sort paa Kinden? jeg tror det ikke, for jeg har vasket mig to Gange i Dag; De maa huske paa, jeg er meget sort i Huden, næsten som en Morian.» Eller saaledes: Triumftog ind til mig med en fuld Vandkande i Haanden, af de umaadeligt store, som bruges her. — Hvad er det, Filomena, hvad skal jeg med den? — Se, Herre, den er fuld. — Ja, hvad saa? — Det er Opvarterens Vandkande; han har havt den staaende fuld i ti Dage; (med Haan) han er bange for Vandet; han bruger det kun til at komme i Kaffen. — Hun har glemt, hvor faa Maaneder der er gaaede, siden hun selv var bange for Vandet.

. . . .

Hun kom ind, mens jeg spiste til Aften og sagde: Altid læser De, naar De spiser, hvor kan De dog læse og spise paa én Gang? Jeg véd jo ikke, hvad det er at læse, men jeg troede det var mere vanskeligt end som saa. Det er en Ulykke for mig, at jeg hverken kan læse eller skrive. Sæt jeg blev syg ligesom De, hvad skulde jeg da fordrive Tiden med! Der var jo ingen Skole i Camerino, hvor jeg er født, og jeg har været paa Landet til mit attende Aar og har heller ikke lært noget. Vi var ni Søskende; der var sjældent Mad i Huset; undertiden arbejdede vi, undertiden laa vi paa Jorden. Det er uheldigt for mig, at jeg ikke kan læse, for jeg er jo ikke videre smuk; kunde jeg endda noget, saa kunde jeg faa en Mand. — Kender De ikke et Bogstav, Filomena? — Nej, Herre. — Bryd Dem ikke om det, De er lykkeligere end jeg, som kan meget mere end De. De ler og synger hele Dagen; jeg hverken ler eller synger. — Kære Herre, De vil baade le og synge, naar De kommer hjem. Saa vil Deres Pigebarn (*ragazza*), der er saa *appassionata*, at hun

skriver fire Breve om Dagen, gøre Fest for Dem, og jeg tænker, at naar De gaar paa Osteri med deres Venner, kan De le. Nu er det nok, at De har Taalmodighed. — Da hun havde talt om det at faa en Mand, spurgte jeg: Er Deres Søstre gifte? — De er alle ældre end jeg og gifte (I Svarets første Led reddede hun sin Stolthed). Efter nogle Minutters Omtanke fortsatte hun: Jeg for min Del vil ikke have en Mand under de tredive; de unge banker alle deres Koner. — Kort efter endte jeg Audiensen. Vi havde havt nogle korte Disputer, og jeg var bleven overvunden, tilsyneladende af hendes Logik, men mest paa Grund af hendes Overlegenhed i Sproget, og fordi jeg forsvarede hvad som helst for Spøg. Saa sagde jeg tilsidst: Har De mærket Filomena, at naar vi disputerer, er det altid Dem, der bringer mig til Taushed; der kan De se, at De trods min megen Læsning har bedre Hoved end jeg. — Denne Artighed fornøjede hende; hun rødmede og smilte uden at finde Svar.

Hun virkeliggør den nordiske Fordring til den unge Kvinde: ufordærvet af Romanlæsning. Iøvrigt mangler hun ikke Forstand, skønt hun bogstaveligt ikke véd, hvad Nord og Syd vil sige; men hun er beskeden, paa sin Vis fin, glad med saare lidet. For Øjeblikket er hun sysselsat med at faa Husets lille Hund til at gø som besat ved skuffende at efterligne en Kats Mjauen.

Senere. Nu bringer Drengen fra Kafeen mig min Aftensmad. Hvad gaar der dog af Filomena? Mon hun ikke er hjemme? Jeg kan ikke høre, at hun faar sit Aftenslagsmaal med Drengen i Gangen. Hun banker ham gerne en Gang om Dagen til Motion.

. . . .

Maria kommer ind til mig og siger: Hører De Kanonerne, Herre, hvad tror De, det er? — Jeg roligt: Det er Krig, Zuaverne [de pavelige] kommer. — Maria gaar ud, melder Oraklets Svar i den anden Stue. Der skydes virkelig nogle Kanonsalutter. Maria iler ned paa Gaden at forhøre sig, Filomena ind til mig: Jeg er bange, siger hun. — Er det Alvor? — Hun lo og skælvede paa én Gang. Jeg saa nok, det var Alvor med Angsten. — Er det muligt, at De kan være saa bange? Der er saamæn ingen Krig og ingen Zuaver; det var Spøg. — Det lykkedes at berolige hende. — Hun: De kan tro, jeg var bange, den Gang Italienerne [Romerne kalder sig aldrig Italienere] kom ind i Rom. En Granat kom efter den anden; en sprang paa Taget af Huset her overfor.

— For hvem er De, for Paven eller for Vittorio? — For ingen af dem. Jeg er en dum Pige; jeg er for den, som føder og klæder mig. Men jeg har tit lét af Zuaverne. En stod i de Dage og tog sig en Pris efter den anden, og sagde til mig: Italienerne kommer aldrig ind i Rom. Jeg svarte: «Ikke hvis de tager sig Priser, men nok, hvis de løber Storm». Tror De, at Paven sejrer? — Nej, jeg tror, hans Sag er fortabt. Maaske kommer der endda en Tid, da ingen gaar i Kirkerne her. — Hun: Hvem gaar i Kirke! de unge Piger for at træffe deres Elsker; de unge Mænd for at se en smuk Butiksjomfru. Vi ler af Præsterne. — Hvorfor? — Fordi de er latterlige: Det tordner en Dag; straks et det et Tegn fra Gud. Himlen bliver en Aften luerød, som nu sidst i Oktober. [Der viste sig en Oktoberaften store, dejlige Nordlys paa Himlen]. Det er fordi Italienerne i September kom ind i Rom. Alt er Tegn fra Gud, Tegn paa hans Vrede, hans Forbitrelse. Han er ikke vred, det er klart nok. Vilde han ikke havt, at Italienerne skulde komme ind, saa var de ikke komne, men var døde paa en Gang alle sammen. — Hun sagde det sidste med stor Alvor og Patos, med en Haandbevægelse op mod Himlen og bøjede Hovedet, som den, der frygter en stor ukendt Magt. Maria kom tilbage og sagde, man mente, Skuddene betød, at Garibaldi kom. — Jeg: Der har I en Mand, som har Mod. Spejl Dem i ham, Filomena. Det sømmer sig ikke for saadan en stor stærk Pige at skælve. — Hun: Jeg er ikke stærk, men nok nu stærkere end De, som er saa svækket af Sygdom, skønt hvem véd, De er jo i de sidste Dage kommet Dem saa meget. Skal vi prøve? — Jeg lagde min højre Haand i hendes, forsøgte først lidt hendes Kræfter, og fandt til min Forundring, at hendes Arm ikke var stort kraftigere end en almindelig Dames; jeg bøjede da mine Fingre lidt og lagde hende meget net ned paa Gulvet. Jeg sad i Sengen; hun laa paa Knæ foran den, fik saa Lov at rejse sig i en Fart. Men det var et nydeligt Syn: det blaasorte Haar, den leende Mund med de fine, hvide Tænder, de brune, smilende Øjne. Idet hun rejste sig, sagde hun: De er rask nu, jeg fortryder ikke at være den overvundne.

. . . .

Foretaget min *anden* Flugt. Jeg har overværet Moccoli-Festen, lod mig bære og køre derhen og hjem igen som forrige

Gang. Saredo havde lejet et Værelse paa Corso; derfra saa jeg Alt og har det smukke Indtryk tilbage. Hvilken overstadig Glæde! Hvilken Jubel! Hvilken Barnelystighed! Man kommer ind i en Børnestue og ser Børnene lege, hører dem skrige og more sig, som var de aflave og som man ikke mere formaar at skrige og more sig.

Jeg kom sent og saa kun Slutningen af Optogene; langt flere Vogne, vildere Skrig, mere Galskab — bakkantisk, stormende — end forrige Gang. Corso i hele dens Længde stod i et eneste Latterskrig. Og hvor mange skønne Ansigter i Vinduerne, paa Altanerne, paa Balkonerne! Store lukkede Vogne med skjult Musik indeni og de gratiøseste Damer ovenpaa. Da *i preti* (ɔ: de katolske Blade) havde fortalt, at alle de deltagende var betalte af Regeringen, saa havde en Mængde Mænd og Kvinder, der fyldte de smukkeste Vogne, — efter *Nuova Roma* for i Dag mere end 20,000 — Ordet *Pagato* (betalt) klæbet paa Baretten, hvilket vakte megen Morskab. Saa ryddede Lansenerer i strakt Galop Gaden til Hesteløbet (*Barberi*); men straks organiserede sig et uhyre Tog af Polichineller og latterlige Riddere i Don Quijote-Harnisker og løb i smaat Travløb Corso igennem for at parodiere. Saa kom de fnysende og gale Heste. Nogle Minutter; Mørket faldt over Roms syv Høje, og selve Corso laa i Mørke. Men saa begyndte de første Lyspunkter at dukke op. Hist nede et lille Lysglimt, og hist oppe end et, og to der og seks her, og ti hist til venstre, og hundrede der til højre og saa tusinde og mange, mange Tusinder. Fra den ene Ende til den anden af den umaadeligt lange Gade, fra første Sal til Taget i ethvert Hus og Palads. er der en stadig Blinken af Smaaflammer, af Fakler, af store og smaa Lys; Virkningen er overraskende og sær. — Straks de første Lysglimt viste sig, løb allerede unge Mænd og Piger for at puste hinandens Lys ud. Ogsaa Børnene blandede sig i Legen; jeg saa ind i flere Huse, hvor den var i fuld Gang. Da begyndte fra alle Sidegaderne smykkede Vogne paany at køre ind paa Corso, men denne Gang med Lys i hver Persons Haand. Ja ikke nok dermed; mindst hver anden af de større Karrer — de ligner uhyre Blomsterkasser — havde, paa Stænger eller fastgjorte, store bengalske Blus af forskellig Farve, som oplyste hvert Hus, de kom forbi, snart med rødt, snart med grønt Skær. Og saa funklede da de Tusinder af Smaalys fra hver i Trængslen gaaende, fra Vogne, Balkoner og Altaner,

inde i hine store Blus, der sejrrigt kæmpede med det sidste Skær af Dagslyset. Folk løb som forrykte ned ad Corso og viftede Lysene i Vognene ud. Men mangen en romersk Skønhed havde bedre forstaaet at belyse sine Træk uden at udsætte sig for Lysets Slukning. Overfor mig stod f. Eks. paa anden Sal en dejlig Pige i et Vindue. I Skodden ved Siden af havde hun anbragt et af hine voldsomme røde Blus, saa hun stod i en skarp Belysning som af Sol set gennem rødt Glas, og man lod nok være med ikke at bemærke hende. Imedens holdt Folk paa Altanerne lange Stænger i Hænderne, hvormed de uforudset viftede Vognenes Smaalys ud. Stadigt lød gennem Tumlen de Enkeltes Tilraab til hverandre og Jubel, naar en længe forsøgt og med Behændighed undgaaet Slukning endelig lykkedes, og Haandklap og Bravoraab over en ualmindelig stærkt oplyst og pyntet Vogn. Imens gjorde Lommetyvene ypperlige Forretninger; hver anden af de Danske har mistet sine Penge.

Kl. 8 var jeg igen tilsengs og kort efter kom mine Værtsfolk et Øjeblik hjem. Filomena var prægtig og snaksom. *Lei è ingrassato* raabte hun i Døren. Det er hendes Fornøjelse, at mine Kinders Hulhed mere og mere svinder. Hun tillagde nu Moccoli-Aftenen en særlig Virkning med Hensyn til Huldet.

. . . .

Naar Klokken er halvelleve Formiddag, foregaar her i Gaden et pudsigt Skuespil. Saa kommer Domenico og saa gaar Lotteriet løs. Lotteri er forbudt i Rom, men Domenico tjener daglig sine ti Lire ved det. Han gaar om og skraaler og skriger i denne Gade og Nabogaderne, indtil han har faaet de 90 Numre afsatte. Piger og Koner lægger sig da ud af Vinduerne og raaber, hvilket Nummer de vil have — de er i den Hensende grænseløst overtroiske. De tror ikke paa Paven; men de tror, der gives Numre, som det den Dag gælder om at komme i Besiddelse af, selv for den højeste Pris, som er to Soldi. Soldo'en kastes ud af Vinduet, og enhver husker sit Nummer. Derpaa tæller Domenico med høj Røst alle Numrene, for at Svig ikke skal begaas. En Unge trækker et Nummer ud af Posen, og Domenico skriger: Hør det, hele Purificazione, Nr. 34 har vundet, hør det, Purificazione, 34 . . . 34. De skuffede Ansigter trækker sig ind ad Vinduet. Alle de, som har haft 33, 35, 36 angriber i skarpe Udtryk den uretfærdige Skæbne.

Ved første Raslen af Lotteriposen farer Filomena herind, aabner Vinduet og anraaber om et bestemt Nummer. Vil ogsaa en Anden have det samme, maa hun se at finde to Soldi i sin Lomme. Kaster jeg da fra min Seng nogle Soldi hen i Vindueskarmen, letter det Fundet. Imidlertid vinder vi aldrig. Filomena paastaar, at jeg har grænseløs Ulykke i Spil og angiver en Aarsag.

. . . .

Hun gik paany og sang derude. Jeg kaldte paa hende, vilde dog engang vide, hvad det er for Noget, hun bestandig synger. Hun svarer; det er Bjergsange, lutter *canzone d'amore.* — Sig dem langsomt, Filomena, jeg vil skrive dem ned. — Jeg begyndte, men blev saa henrykt over hendes Udtale af Versene, hendes Sans for Rytme og Deklamation, at jeg næsten ikke kunde skrive. Og til min Forundring opdagede jeg, at det altsammen var, hvad vi vilde kalde Aarestrupske Ritorneller. Alle hans er (gennem Rückert) i Form og Manér laante fra disse Sange. Men nedskrevne er de kun blege Larver mod hvad de er med den ægte Udtale og Betoning. Hvordan er det, Byron siger:

I love the language, that soft bastard latin,
Which melts like kisses from a femal mouth
And sounds as if it should be writ on satin.

Det bliver virkelig et Savn for mig, naar Filomena nu rejser. Ulykken er, at hendes Dialektudtale er saa vanskelig at tyde, og at hun sluger saa mange Stavelser for at faa Metret frem, da der i Reglen er for mange Fødder, og kun Deklamationens Finhed formaar at bøde paa Versenes og Rimenes Ukorrekthed. Stadig siger hun f. Eks. *lo* i Stedet for *il* (*lo soldato*), og aldrig kan hun svare paa, hvor mange Ord, der er i Linjen, eftersom hverken hun eller Maria véd, hvad et enkelt Ord vil sige i Modsætning til flere og fordi det ikke kan nytte at stave Ordet for hende og spørge: Er det saadan? da hun jo ikke kan stave og ikke véd, hvad Bogstaverne er. — Saredo siger mig, at en Vetturin, der en Gang kørte ham og hans Kone fem Dage rundt i Toscana, ligesom Filomena sang hele Dagen og bestandig improviserede. Saaledes gør ogsaa hun, indskyder hvert Øjeblik andre Ord, der omtrent er ensbetydende, og siger: Det er det samme

(*c'è la stessa cosa*). Derimod holder hun stadig Metret og med den skønneste Betoning; aldrig et falsk Vers.

Fior di giacinto!
La donna che per l'uomo piange tanto —
Il pianto delle donne è pianto finto.

Amore mio!
Non prendite le fiori di nessuno,
Se vuoi un garofletto, lo do io.

Fior di limone!
Limone è agra, e le fronde son' amare
Ma son' più amare le pene d'amor'.

Lo mi' amore che si chiama Peppe
Lo primo giuocatore delle carte
Prende 'sto cuore e giuoca a tre-sette.*)

Af den Art har jeg opskrevet nogle Snese.

. . . .

Tilbragt en Time med at lære Filomena at kende de store trykte Bogstaver indtil N samt sige dem paa Remse, og har til den Ende delt dem i tre Portioner, ABCD—EFG—ILMN. Det gaar godt nok med Undtagelse af at hun altid springer E og L over. Undervisningen sluttede: Var De i Kirke i Dag, Filomena? — Nej, jeg havde Intet at skrifte. — Var De forrige Søndag i Kirke? — Nej, det er nu halvanden Maaned siden. Jeg har ingen Synd begaaet. Hvad gør jeg? Jeg har ingen Kærlighedshistorie, ingenting. — Hvad skriftede De tidligere? — Nogle stygge Ord, som var undslupne mig. Nu gør jeg intet ondt. — Man kan nok fejle uden at gøre ondt, hvis En er hovmodig f. Eks. — Jeg er ikke hovmodig. Hvis De derimod indbilder Dem, at De

*) Hyacintblomst! Den Kvinde der græder saa meget for Mandens Skyld — vid det, Kvindernes Klage er forstilt.
Min Kærlighed! Tag ikke imod Blomster af nogen. Vil du have en Levkøj, saa giver jeg dig den.
Citronblomst! Citronen er skarp, og dens Blade er bitre; men bitrere er Kærligheds Kvaler.
Min Elskede, hvis Navn er Peppe, han er den første til at spille Kort, han har taget dette Hjerte og spiller Tre-Syv-Spil med det.

er bedre end Deres Bekendte, som kommer og besøger Dem, saa er det naturligt, for De *er* bedre.

. . . .

Dagen var lang. Aftenen fik Pigebarnet til at gaa for mig. Hun kom herind efter sin Søndags-Spaseretur i Campagnen. Jeg sagde til hende: Skal vi læse? (I det samme gik en Flok unge Mennesker forbi nede paa Gaden, der havde en Harmonika og en Mængde Kastagnetter og istemmede en Sang til Ære for Garibaldi. Den lød i al sin Simpelhed utroligt gribende; jeg var helt smeltet). Hun svarte: Gerne. — Jeg tænkte: Nu gælder det, om hun husker et Ord af hvad jeg sagde igaar. Men uden videre sagde hun: Signore, jeg har været flittig. Hun havde købt sig en ABC og havde lært sig ikke alene at kende alle de store Bogstaver, men tillige alle de smaa, havde desuden lært hele Remsen udenad. Jeg blev saa forbavset, at jeg nær var falden tilbage i Sengen. — Men hvad er det, Filomena? De har lært at læse af en anden? — Nej, blot af Dem i Gaar. Men jeg har i fem Aar kun ønsket at kunne læse, og det behager mig saa meget at kunne det. — Jeg vilde lære hende at stave. — Jeg tror næsten, jeg kan lidt. — Og hun var allerede saa sikker, at hun — uden foregaaende Staven — læste en hel Side fuld af Stavelseprøver med to Bogstaver næsten uden at fejle. Hun sagde vel ofte: *d-a*, *ad* eller læste *f-o*, *of*; men Fremskridtet var overvældende. Naar hun staver, tager hun Ordene som gældende Virkelighed, ikke blot som Ord, og føjer noget til f. Eks. *s-a*, *sa*, *l-i*, *li*, *r-e*, *re*, *salire alle scale* (springe — ned ad Trapperne). — Filomena, jeg kan lære Dem at læse paa tre Uger. — Hun: Jeg har altid anset det for den største Skam for et Menneske, ikke at kunne læse og skrive. — Jeg fortalte hende noget om Menneskeslægtens Fremskridt, at de første Mennesker havde været som Dyr, ingenlunde som Adam og Eva. — Mener De, jeg tror, at Eva spiste et Æble og at Slangen kunde tale? *Non credo niente.* Saadanne Ting er ligesom *mal'occhi* (Tro paa onde Øjne), Tro for Pattebørn. Og uden Overgang giver hun sig til — *sempre allegra* som hun kalder sig — at synge en munter Vise. Hun har nemlig nu et stort rødt Shavl, over hvilket hun er yderst glad. Der kom en Bissekræmmer ved Døren; hun sukkede dybt ved Synet af den skinnende røde Farve; saa gav jeg hende det.

. . . .

Hun er en stor Elsker og god Kender af Vin ligesom jeg. Vi smager og drikker sammen hver Middag. Da hun altid opvarter mig, giver jeg hende gerne lidt Kage og Vin med. Nu har vi begyndt med en ny Vin, hvid romersk Muskat. Men jeg skifter næsten hver anden Dag Vinsort. Filomena havde taget den ene store Flaske og stablet Aviser op omkring den paa mit Bord, for at K. B. ikke skulde se den, naar han kom. Nu traf det sig, at han kom i Dag, mens jeg spiste og gav hende med. Det ringede; han vilde gaa: Bliv; det er maaske slet ikke til mig og i alt Fald spørger jeg Ingen, om De maa være her. Han kom og sagde, idet han lagde sin Hat fra sig, paa Dansk: Naa, saa De lader den unge Pige her i Huset spise med Dem; det vilde jeg ikke holde af. — Filomena, der lagde Mærke til Blikket og Bevægelsen, sagde med saa hadefuldt et Øjekast og med saa skærende en Stemme, som hun har til sin Raadighed: *Il signore prende il suo pranzo con chi lui pare e piace.* (Herren spiser med hvem det behager ham). — Forstaar hun Dansk? spurgte han forbauset. — Det lader til det, svarte jeg. Da han var gaaet, brød hendes *furia* løs. Jeg saa hende første Gang forbitret, hvad der klædte hende højst pudsigt: Spurgte De ikke ham, med hvem *han* spiser? Sagde han, at jeg var grim? Spurgte De ham ikke, om hans *ragazza* (Pige) er kønnere? (Hun sigtede til en dansk Dame, en gift Kone, med hvem hun hyppigt har mødt K. B. paa Gaden).

. . . .

Hun sagde igaar: Jeg kan dog én Ting, som De ikke kan, Herre. Jeg kan bære 200 Pund paa mit Hoved. Jeg kan paa Hovedet tage to Conchaer eller, hvis De vil prøve mig, alt det Brænde, som ligger der. Hun har den stolte romerske Holdning. — Læst halvanden Time med Filomena. Hun staver nu nogenlunde Ord med tre Bogstaver. Dette Sprog har saa sød en Klang, at hendes Staven lyder som Musik. At se denne Troskyldighedens hellige Andagt, hvormed hun siger *G-r-a*, *Gra* — det er noget, en Digter vilde misunde mig. Og saa dette alvorlige, spørgende Blik, hun retter paa mig efter hver Linjes Slutning. Forunderligt at se et voksent Menneskes fuldstændige Fortabelse i dette Studium *a-b*, *ab*, og saa er der jo dog tillige noget næsten stort i denne rasende Tørst efter Kundskab forenet med Vantro overfor alt Overleveret. Saadan en Model skulde Digterne havt for deres

naive Figurer. I Goethes *Romerske Elegier* er Romerindens Skikkelse lidet fremtrædende; hun er ikke tegnet som en ægte Kvinde af Folket, er ikke naiv. Han har kendt en Faustina, men man føler, at han siden har underskudt en tysk Model. Filomena har en frisk Sjæls ubetingede Ærlighed og Ligefremhed. Hendes Blik er ikke netop rent, men frit — hvad skal man kalde det? fuldt, stort, enfoldigt. Med en Concha paa Hovedet maatte hun ligne en Kariatide. Sammenligner jeg hende i Tanken med en Kvindefigur af en anden Digter, Lamartine's Graziella, en italiensk Almuespige ligesom hun, saa kan jeg ikke andet end finde Graziella spinkel og poetiseret indtil Navnet. Fortælleren lærer, om jeg husker ret, ogsaa hende at læse; men Graziella ønsker det personligt slet ikke; det er ham, der opdrager paa hende. Filomena derimod er med sin Lærelyst et Eksempel og Sindbilled paa en stor historisk Bevægelse, det stakkels fortrykte romerske Folks Trang til Lys og Kundskab. Af Italiens 26 Millioner Mennesker kunde efter den sidste Opgørelse 17 Millioner hverken læse eller skrive.

Idag sagde hun til mig: Hvad mener De egenlig, Herre, tror De ikke, at den hellige Aand er en Dyd (*una virtú*) og kan ikke være Fader til Barnet. — De har Ret, Filomena. — Derfor beder jeg heller aldrig. — Naar De en Gang blev meget ulykkelig, vilde De maaske bede. — Jeg har været meget ulykkelig; da jeg var Barn, led jeg saa skrækkeligt af Sult. Jeg maatte staa op Kl. 5 for at arbejde og fik 8 Soldi for at staa hele Dagen i Solen i en Vinje og arbejde i Jorden med en Spade, og da Kornet var dyrt og Kødet dyrt, fik vi syv Børn sjældent noget rigtigt at spise. Ogsaa i Fjor sultede jeg en Del, for det gik som Ordsproget lyder: Hvis jeg spiser, saa klæder jeg mig ikke, og køber jeg mig Klæder, saa spiser jeg ikke. [Hvilket trist og oplysende Ordsprog!] Herre, var der et Paradis vilde De komme der, for hvad De gør for mig. Kan jeg først læse og skrive, saa kan jeg tjene dobbelt saa meget som ellers. Saa kan jeg blive Cameriera og hver Uge bringe min Padrona et skrevet Regnskab.

Filomena véd, at Saredo er Professor ved Universitetet. Men hun véd hverken hvad en Professor eller et Universitet vil sige. Hun spørger derom i denne Form: »Jeg gør mig vist ikke en ganske rigtig Idé om hvad Universitetet er?»

. . . .

Her kommer aldrig mere Nogen. I Begyndelsen er en Patient interessant, vækker Deltagelse. Bliver han for længe ved at være syg, finder man det uvilkaarlig urimeligt, at han ikke kommer sig, og udebliver, Jeg er da henvist til hele Dagen at snakke med Filomena, hvem Maria har overladt min Pleje. Hver Aften læser jeg med hende; i Gaar havde hun den fjerde Time, og da kunde hun allerede næsten læse rent. Hendes Hudfarve og hendes Underansigt er som et Barns; hendes Mangel paa Udvikling afbilder sig forsaavidt i det Ydre. Jeg fortalte hende forsøgsvis igaar, at der var fem Verdensdele og i hver af dem mange Lande; men hun kan endnu ikke forstaa, hvad jeg mener, da hun intet Begreb har om Jordens Udseende. Hun véd end ikke, i hvad Retning hendes Fødeby Camerino ligger i Forhold til Rom. Jeg vil se at faa fat paa et Landkort eller en Globus. Igaar læste vi Ordet *inferno*. Hun sagde: Der er intet Helvede til; det er galt nok paa Jorden; skulde vi bagefter brændes, var der to Helveder. — Herregud, Filomena, er Livet saa slemt? De synger jo dog hele Dagen. — Jeg synger, fordi jeg er rask; det er en rent naturlig Ting, men hvorledes skulde jeg være tilfreds! — Hvad vilde De da have? — Saa mange Penge (*denari*), at jeg var sikker paa ikke at komme til at sulte igen. De véd ikke, hvor ondt det gør. Saa vilde jeg gerne endnu én Ting; men det er umuligt. Jeg vilde ikke dø; jeg er saa frygteligt bange for Døden. Jeg vilde rigtignok ønske, der var et Paradis; dog hvem véd! Imidlertid blev min Bedstemoder 100 Aar mindre end 3, og hun har aldrig én Dag ligget syg; men da hun manglede tre Aar i hundrede gik hun endnu i Marken som vi andre og arbejdede og var som en ganske ung Kvinde (*giovanotta*). Moder er 42 Aar, men skønt hun er to Aar ældre end Tante, ser hun ganske ung ud. *Chi lo sa!* Maaske kan jeg ogsaa blive hundrede Aar, aldrig blive syg — jeg har ikke været det endnu en eneste Dag — og saa gaa ind og lægge mig paa Sengen som hun og straks være død.

Hvor hun dog er sød! sagde R. i Aftes. Ordet passer ikke. Vel er hendes Latter, hendes smaa Fagter, hendes Vittigheder, Indfald og Lader meget tiltrækkende; men hendes Ytringsmaade er, naar hun taler frit, saare uforbeholden, og gengav jeg visse Ytringer af hende til en Fremmed, vilde han maaske finde hende raa eller løsagtig. — Nu skal vi se, hvilke Pigebørn De tager hjem med Dem her til os, naar De først bliver rask, om De

har lige saa god Smag som vores Franskmand. Eller De vil maaske hellere besøge hende? Jeg véd nok, hvorledes en fin Herre bærer sig ad, naar han besøger sin Veninde. Hun er tit en Dame og rig. Han kommer, banker sagte paa, sætter sig og taler om vanskelige og lærde Ting. Saa beder han om et Kys; hun kaster sig om Halsen paa ham; *allora, il letto rifatto, va via.* — Hun hverken rødmer eller føler nogen Forlegenhed, naar hun siger sligt. — Hvordan véd De saadanne Ting, naar De ikke har Erfaring? — Man har sagt mig det, jeg kender det af Omtale. Jeg selv har aldrig været forelsket; men jeg tror, man kan elske En hele sit Liv igennem og aldrig blive ked af ham og ikke elske nogen anden De sagde forleden (for Spøg?) at man skulde gifte sig paa et Aar eller et halvt; men jeg tror, at man altid kan elske den samme.

Med slig Passiar gaar mine Dage hen. Jeg er tilmode, som var jeg falden ned et Sted i Sabinerbjergene, bleven vel modtaget i et Hus — Maria er ogsaa fra Camerino — og levede der skjult for Verden blandt disse store Børn.

Igaar fik Onkel for første Gang sin Nationalgarde-Uniform paa. Han kom ind for at vise sig for mig. Jeg sagde ham, den klædte ham godt, hvilket fornøjede ham. Filomena viste ham frem med Beundring. Da senere Maria kom hjem, spurgte hun straks de andre: Har Herren set ham? hvad sagde han? skal han ikke se ham én Gang endnu?

. . . .

Opskrevet en Snes nye Ritorneller; jeg har valgt de bedste af dem. Mange er temmelig eller meget uanstændige. Men, som Filomena siger: Man kommer ikke i Helvede af at synge Canzoner; man kan ikke gøre for, hvordan de er. De uanstændige vil hun ikke sige anderledes end i en frygtelig Fart og aldrig to Gange. Men passer man godt paa, forstaar man dem let. Det er en Blanding af Dristighed og simpel Plathed. De begynder alle med Blomster. Hun er for uudviklet til at have den dannede Piges Sky for det Smagløse; alt naturligt synes hun, man kan sige, og tager roligt Bladet fra Munden. Dog har hun nu forstaaet, at der er visse Ting — Utroligheder — som jeg ikke holder af at høre hende sige.

. . . .

Jeg sad og klippede en Hostie (til at lægge om Pulver) i Stykker for at faa Oblater af den. Hun: «I den indviede maa man ikke skære, ikke engang sætte sine Tænder. Præsten siger: Du skal ikke bide Kristus.» — Desværre har hun ikke ringeste Indtryk af Religionen, hverken af dens Skønhed eller dens betingede Sandhed. Ingen af dem aner, hvad det Nye Testamente er eller indeholder; de kender ikke dets mest berømte Udsagn eller Legender. Religionen er dem fire eller fem Remser, der staar i vor *ABCdario,* Credo, Ave Maria, de forskellige Sakramenter osv., hvilke de kan udenad. Dette kaster de bort; men de har ikke Begreb om, hvad Kristendom er. Naar jeg anfører et Bibelsprog af det Nye Testamente, har de aldrig hørt det. Derimod kan de nævne de syv Kardinaldyder og de syv andre Dyder paa Remse. Blandt disse sidste er den at undervise de Uvidende en Dyd, som Gejstligheden (tildels af gode Grunde) ikke har gjort synderlig Brug af her i Landet.

Igaar kom Maria henrykt hjem fra et Trattori, hvor en Herre havde talt *tanto bene, tanto bene* mod Religionen og Paven og Præsterne; der var nogle *Caccialepri* (Skældsord mod Præstevennerne) tilstede, som smukt maatte stikke Piben ind. Da hun var færdig, sagde hun til min Overraskelse nøjagtigt dette til mig: Ikke sandt? Det er Naturen. som er Gud?

Et næsten sindbilledligt Udtryk for Romernes Uvidenhed og Vantro er deres stadige Mundheld *Chi lo sa?* (Hvem véd?). Jeg sagde forleden til Maria, da hun for fjerde Gang i et Kvarter sagde saadan: Gode Maria! Begyndelsen til Visdom er ikke at frygte Gud, men at sige *Perché?* (Hvorfor?) istedenfor *Chi lo sa?*

Jeg fik igaar, mens jeg spiste til Middag, Filomenas Historie. Hun kom til Rom forrige December: De tror, jeg kom, fordi Maria vilde hjælpe Moder. Jeg kom til Rom, fordi der var En, som vilde giftes med mig. — Hvad hed han? — Han hed Peppe. — *Lo mi' amore, che si chiama Peppe*... — Aa, jeg elsker ham aldeles ikke. Nej, Sagen er, i Camerino banker alle Mænd deres Koner. Min Søster har f. Eks. altid et blaat Øje og røde Strimer paa Ryggen. Min Veninde Marietta faar altid Bank af sin Mand, og jo mere han banker hende, des mere elsker hun ham; undertiden gaar hun paa nogle Dage fra ham til sin Søster; men hun kommer altid igen. — Hvad angaar det vor Ven Peppe? — Jo, ser De, Mor vidste, at Peppes Broder bankede sin Kone Dag og Nat; derfor vilde hun ikke give mig

til ham. — Ja, det var jo slemt, om det var en Familiefejl. — Saa en Aften sagde Fader til mig: Din Tante har skrevet inde fra Rom, om du vil besøge hende et Par Dage. Og han viste mig et falsk Brev. Tante kan ikke skrive og vidste ikke af noget Brev. Jeg havde ringe Lyst, vilde ikke, men kom ligefuldt herind, og fik at vide, at jeg skulde blive her og at Mor ikke vilde have, at jeg maatte faa Peppe. Saa gav jeg mig til at græde, og i fem hele Dage græd jeg bestandig og vilde hverken spise eller drikke. Imidlertid begyndte jeg at tænke og sagde til mig selv: Det er forbi mellem Peppe og mig. Skulde jeg græde mig fordærvet for en Mands Skyld? Saa holdt jeg op at græde og glemte ham snart rent. Og efter en Uges Forløb brød jeg mig ikke mere om hele Historien og sang og var glad og nu vil jeg blive i Rom for bestandig.

. . . .

Igaar Aftes stod jeg lidt op, læste med Filomena og besluttede at gaa ind og spise til Aften med Familien i dens Hummer. Filomena aabnede Døren paa vidt Gab og raabte ud gennem Korridoren: *Eccolo!* og nu blev der jo Velkomst for den endelig Opstandne og jeg maatte drikke to store Ølglas Landvin. Maria fortalte mig først, hvorfor jeg har faaet alt saa punktligt under min Sygdom. Det var, fordi Filomena havde bildt den lille Dreng fra Kafeen ind, at jeg vilde give ham mit Uhr, naar jeg blev rask, i Fald han aldrig lod noget blive koldt. Derfor løb Drengen, som han var besat, faldt endog en Gang paa Trappen og slog al Ting i Stykker. — Han ligger i Feberfantasier, sagde Filomena en Dag, og taler ikke om andet end om at give dig sit Uhr. — Hvor kan han være saa syg, sagde Drengen mistroisk, naar han spiser og drikker? — Vil du have Uhret eller ej, svarte Filomena, og Hvalpen løb. — Jeg lod de andre underholde mig. Maria sagde De har i Gaar fortalt Filomena noget om de Vilde; jeg véd ogsaa noget om dem. De vilde Mennesker bor i Kina, og de allerværste af dem kaldes Mandariner. Véd De, hvad der hændte en italiensk Dame med en af dem. Hun var med sin Familie derovre; pludselig kommer en Mandarin, griber hende, bortfører hende og indespærrer hende i sit Hus. De fandt hende aldrig. Der fik han tre Børn med hende; men en Dag gaar han ud og glemmer at lukke Døren; hun løber hurtigt ud af Huset, ned til Vandet og ser et Skib langt borte.

Véd De hvad Mandarinen gjorde, Herre, da han kom hjem og saa, at hans Kone var borte; han tog de tre Børn, rev dem midt over og kastede Stykkerne ud paa Gaden. — Det mindede om Lucidarius og andre middelalderlige Folkebøger. Saa tog vor gode *Zio*, den skikkelige Onkel, fat og fortalte Maria og Filomena Napoleon I's Historie temmelig rigtigt. Han havde hørt den af sin Mester Leonardo, der lærte ham Haandværket; denne havde gjort fem af Napoleons Felttog med. Den eneste mig vitterlige Fejl, han begik, var den, at han mente, Østerrigerne havde forg'vet Hertugen af Reichstadt lidt efter lidt, fordi han truede med at blive endnu frygteligere end sin Fader; men det kan den gamle Grenader godt have troet. Det underlige for mig var, at Fortællingen ikke gjorde ringeste Indtryk paa Maria og Filomena. Jeg spurgte Filomena, om hun ikke syntes, det var mærkeligt. Men dels havde hun øjensynlig en Mistanke om, at det Hele var Løgn, dels er det, som er foregaaet i Verden før hendes Tid, hende saa ligegyldigt som det, der foregaar paa en anden Planet; endelig synes Krig hende kun afskyelig. *Zio* sluttede sin Fortælling med barnlig Selvfølelse: Den Gang jeg fik dette at vide, var jeg kun Læredreng; men nu hedder jeg *mastro Nino.*

. . . .

Jeg har i disse Dage, da jeg begynder at kunne stavre en lille Smule om i Værelserne, en Følelse af Lykke og Henrykkelse over mig, som jeg neppe før har kendt. Luften er en Fest. De smaa, sorthaarede Unger, der løber om i denne malerisk opadstigende Gade er min Fryd, naar jeg ser ud af Vinduet. Alt, hvad der forestaar mig: Roms Herlighed, Italiens Sommer og Kunst, Neapel i Syd, Venedig i Nord, faar mit Hjerte til at banke og mit Hoved til at svimle. Blot jeg drejer mig om fra Vinduet og ser Filomena staa bag mig og strikke, i en Stilling som var hun et levende Maleri af Küchler, føler jeg med Jubel: Jeg er i Rom. Saredo kom i Dag Kl. 12 og saa mig for første Gang paaklædt. Jeg havde taget mine kønneste Klæder paa. Jeg kaldte paa Filomena, lod tre Portioner Middagsmad bringe, og siddende mellem ham og hende holdt jeg mit Maaltid. Jeg sagde netop: jeg vil i Dag ingen Suppe spise, med mindre det skulde være *Zuppa d'herba.* Filomena tager Laaget af og raaber *A punto.* Saaledes opfyldes nu alle mine Ønsker. Jeg havde faaet en fin lyserød Vin. Den smagte saa godt, at havde Gu-

derne kendt den, saa havde de heldt deres Nektar i Vasken. Filomena skænker den og synger dertil:

L'acqua fa mare,
Il vino fa cantare.
Il sugo della gresta
Fa gira' la testa.

(Vandet er skadeligt; Vinen faar En til at synge. Druens Saft faar Hovedet til at svimle.)

I Morgen kan jeg gaa ud. Fra Søndag af ophører jeg at spise hjemme. Søndag tager Filomena til Camerino.

EN UGE I SABINERBJERGENE

(Dagbog fra April 1871)

I Aaret 1870—71 levede jeg seksten Maaneder i Træk udenlands. Alt, hvad jeg iagttog, gjorde i de Aar et heftigt Indtryk paa mig. Jeg saa dengang Paris for anden Gang, Italien for første, og begge disse Ophold betog mig stærkt. Af mit Ophold i Italien mistede jeg rigtignok fulde fem Maaneder ved det ovennævnte Sygeleje, dog gik Tiden forsaavidt ikke helt tabt for mig, som jeg i de tre sidste af disse Maaneder levede i daglig Samtale med mine jævne romerske Værtsfolk og med en enkelt højtdannet, meget evnerig Italiener, hvis Bekendtskab jeg havde gjort hos den berømte Dall' Ongaro i Florents, min Ven, daværende Professor ved Universitetet i Rom, nuværende Senator og Formand for Statsraadet *Giuseppe Saredo*, der Dag ud, Dag ind sad ved min Seng og til hvem jeg stadig er bunden ved Venskabets og Taknemmelighedens Baand. Kort efter min Helbredelse foretog jeg med en ung fransk Ven, *Georges Noufflard*, der ogsaa senere fulgte mig til Neapel, en Udflugt i Sabinerbjergene, hvorom Erindringen er fastholdt i de følgende Blade. Der forekommer mig at ligge noget af den genvundne Sundheds Lykke over dem; de Dage, de skildrer, staar endnu solbestraalede for mig. Min Rejsefælle og Ven, hvem jeg mistede ved Døden i 1897, var en af de finest anlagte og udviklede Franskmænd, jeg har kendt. Hans Sans for bildende Kunst var overordenlig og original, hans Kendskab til Italiens Kunstskatte enestaaende. Han var lige saa musikalsk som malerisk anlagt — han havde maattet opgive Malerkunsten paa Grund af sine Øjnes Svaghed — og dyrkede Musik og Maleri som Dilettant. Han havde, 26 Aar gammel, set en stor Del af Europa og Asien, hele Nordafrika, desuden Mexiko og de forenede Stater to Gange. Han var velhavende nok til ikke at skulle arbejde for sit Brød, og forblev mange Aar bosat i Florents. Han har udgivet et Par smukke Bøger om Berlioz og Richard Wagner. De røber hans høje Kultur uden at give nogen Forestilling om hvad han i personligt Samliv var.

Mandag. Georges og jeg saa om Formiddagen Diocletians Thermer, af Michelangelo omdannede til en imponerende Kirke. En af Munkene dèr sagde til Georges, at han var fra Alçase og fransk, til en Tysker, at han var fra Elsass og tysk; han tænkte ikke, at jeg forstod begge Sprog. Hvorledes kan ogsaa en Munk bevare Nationalfølelse!

Det var skændigt at se, hvorledes den italienske Regering havde gjort Klostret, hvorfra Munkene er fordrevne, til Hestestald for Kavalleriet. Mit Blod kogte ved at se de skønne Søjler staa der besudlede af Skarn. Saaledes harmes man ogsaa i San Onofrio ved at se Klostret omdannet til Kaserne. Den religiøse Sans tager her, naar den svinder, altfor tit den historiske og poetiske Sans med sig. De dannede Italienere forstaar i Reglen intet af Kunst.

Georges og jeg tog med Jernbanen til Valmontona. I vor Vogn sad to henrivende unge Italienerinder. Vi talte sammen, og jeg sagde om en af vore Bekendte: «Han paastaar, at alle Romerinder er dumme.» Den yngste kom til at le, og vi saa, at de forstod Fransk. Vi blev snart ene med dem og begyndte en italiensk Samtale. For Georges, der taler Italiensk som en Toscaner, var det Intet, men jeg er ikke stærk i *Lei*-Konversationer. Den ældste af disse to Kvinder var et af de mærkeligste Væsener, jeg har set; den anden var ung, glad, fintdannet, mere almindelig. De indlod sig straks i Samtale og paa fuldkomment ligefrem Maade, uden Spor af Koketteri. Den yngste lukkede smilende sin Bog. Jeg saa, at det var *Imitazione di Christo*. Jeg sagde: «Læser De altid saa alvorlige Bøger?» — «O nej,» svarede hun, «vi læser ogsaa undertiden Romaner.» — Vi mærkede snart, at de var stærkt pavelige. «Det ser smukt ud i Rom», sagde den ældste, «den stakkels Pave! alle disse Troløse har forladt ham.» De sagde, at de forstod lidt Fransk, men ikke kunde tale. De havde ikke lært fremmede Sprog. Men hvad kan sammenlignes med den Værdighed og Anstand, med hvilken de talte. De var fødte i Genazzano, en simpel Landboers Børn, men hvor mange Dronninger har Europa, der ikke vilde synes bedst anbragte til at bære den ældstes Slæb. Hun lignede en tragisk Muse. Den strenge, alvorligt-mørke Profil, de fyrstelige Haandbevægelser, den fuldkomne Ro og Sikkerhed paa sig selv, det halvt godlidende, halvt nedladende Smil er hvad jeg bedst erindrer. Hun var klædt i en grøn, ulden Kjole,

som hun øjensynligt selv havde syet, den sluttede ikke stramt om Brystet, hun forsmaaede dette; paa Hovedet havde hun en fin, let Hat, hvis blaa Slør var indrettet som en gennemsigtig Maske til sluttende under Hagen at indfatte hendes ædle Ansigt. De spurgte os, hvorfra vi var, og vi talte om de forskellige Landes og Menneskers Maade at hilse paa. Jeg eftergjorde den romerske. Hun sagde: «Hvordan hilser De selv?» Jeg bevægede min Haand, og hun sagde bifaldende: «*Più nobilmente così*». Det gik mig igennem Hovedet, at hendes hele Væsens Adel uden Ord syntes at sige: «*Sempre più nobilmente*» (bestandig mere ædelt!).

Vi skiltes fra dem ved Stationen. Men de indhentede os med deres Vogn og tilbød os Pladser. Deres Fader kom til paa Vejen, en god, brav gammel Mand med brune Øjne og hvidt Haar, en Landsbypatriark, ikke uden en vis Velstand, men ikke velhavende nok til at bo i Rom. Nogle Bønder kom til Vognen og hilste. Den yngste sagde med jomfruelig og barnlig Stolthed til mig: «Det er *vore* Bønder». Det var øjensynligt ikke ilde at have nogle Væsener, man kunde kalde saaledes. Vi politiserede meget. Stor Sorg over det nye Styre og Skatterne paa *Gran turco* (Majs). Jeg satte min mest medynksfulde Mine op ved Tanken paa Prisernes Stigning.

Min Muse talte med, men som en god, øm Datter, der taler med om, hvad der interesserer hendes gamle Fader. Da han kom, sprang hun ned af Vognen og kyssede med datterlig Ydmyghed den gamles brune Haand. Selv havde hun de fineste, dejligste Hænder, ikke just plejede, men sjælfulde. Hun saa ud som et højere Væsen, der har havt en stor, dyb Hjertesorg, er bleven bleg i søvnløse Nætter. Man blev besynderligt utaalmodig ved Synet af denne Lidenskabsløshed, der syntes saa lidet naturlig. Man tænkte: en saadan Skønhed! en saadan erhvervet Ro føjet til den medfødte Værdighed! hvilket rent kunstnerisk Fryd at se et Lyn i disse stolte Øjne, at se denne beherskede Skikkelse tabe sin Fasthed i Begejstring eller Vrede eller Elskov!

Den yngste, glad, smilende, lykkelig over at holde sit Indtog i Genazzano med to unge Fremmede ved sin Side, saa frem for sig. Hun kunde vel være 19 Aar, den anden 24. Da det henad Aften blev koldt, iførte hun sig et let Slag, øjensynlig ogsaa syet af hende selv, hvis Farver stemmede paa det skønneste med Slørets og Kjolens. Hun lignede med dets Kruser om

sin Hals en ung Ridderfrøken fra Florents i Middelalderen. Det var et dejligt Skue.

Vi kom til Genazzano og havde stort Besvær med at finde Natteleje. Vi gik fra Hus til Hus. Gaderne fyldte af Pilegrimme til Madonnas Fest, almindelig Trængsel. Bønder med deres Koner og Døtre, Smaabørn, alle i Nationaldragt, fyldte hele den lille By. Fæle Huler kom vi ind i, endelig fandt vi et ret vakkert Opholdssted uden Optrækkeri, indrettede os der og gik til Værtshuset, hvor Alt vel var optaget, men hvor vi kunde spise. Man kunde intet mere malerisk se end dette Aftensbord. Om den halve Del af Bordet sad der Folk, da vi kom ind. En ung og smuk Bondekarl paa omtrent 30 Aar med Fjer og Blomster i sin Hat rejste sig, sagde det elskværdige: «*Favorisca, Signor!*» og skænkede os hver et Glas af Selskabets Vin. Det forstaar sig, at vi senere gjorde Gengæld. Hvilket Selskab, alle i brogede Dragter! en gammel prægtig Bondekone med det trekantede Hovedtøj, rank, mørk og streng, lignede paa det nøjeste en Sibylle af Michelangelo. Nu véd jeg, hvor han har søgt sine Modeller. De unge Piger saa i Smug paa os; vi var de eneste Fremmede i Genazzano. Vi spiste og drak, ivrigt beskyttede af det hele Selskab, der paasaa, at vi fik de bedste Stykker af Alt, og at vi ikke blev snydte. Kokken, en snurrig, latterlig Patron med et Bukkeskæg, gjorde Forsøg paa at tiltale os paa Fransk, hvilket Sprog han paastod at kunne til Fuldkommenhed. Men til hans store Krænkelse kom vi saaledes til at le, at han maatte stanse.

Spaseretur i Byen. Pilegrimmene laa gruppevis i de stejle, højtopstigende Gader og sov trygt i den milde Varme. Kl. 4 næste Morgen skulde Festen begynde. Fra vort Vindve kunde vi se ind i Værelser, hvor Folk spiste og drak ved lange Borde. Til Udsmykning i Værtshusets Spisesal hang paa Væggen et engelsk Stik (af Hogarths Skole øjensynligt), der — formodenlig for at fremkalde Appetit — forestilte 24 Personer af alle Aldre, der med forskelligt Minespil trykkede sig i Sædet paa gennembrudte Stole.

Georges, der nu kommer lige fra Tyrkiet og Lilleasien, sagde, at af Alt, hvad han havde set i Europa, lignede disse Gader mest Østerlands. Vi gik hjem til vor gode Vært, en italiensk Fædrelandsven, der havde en Søn i Hæren, hvad han straks med Stolthed fortalte os.

Tirsdag. Kl. 5 om Morgenen vaktes vi af Sangen. Hver Familie eller rettere hver Slægt, hver Stamme for sig gik i en vis Orden (Familiens Hoved — de Gamle — Kvinderne — Børnene) ind i Byen, syngende Salme til den undergørende Madonna. Alle sang de godt. Det lød højtideligt. Vi gik ned paa Pladsen, hvor der tillige var Marked og Alle trængtes i deres farverige Dragter. Det hele Torv skinnede af hvidt og rødt. Hvert Øjeblik maatte Hoben gøre Plads for en fra Kirken bortdragende og syngende Slægt. Alle var alvorlige, der saas ikke et Smil. Det var ren Middelalder.

Vi gik saa ind i Kirken, og her ventede det egenlige Skue os. Der var propfuldt, saa de Knælende næsten trængtes Foran den undergørende Maria var der et lille med Jernstænger tilstænget Rum, hvor Præsterne læste og bad og udførte deres andre Ceremonier; en grim Tyksak var den fornemste; en ung Munk med meget fornemme Træk bar staaende hans Slæb, knælede og rejste sig uden nogensinde at slippe Slæbet. Udenfor Jernstængerne var der Trængsel. Hele Kirken sang, skreg og hvinede imellem, saa man ikke kunde høre Ørenlyd. De, som særligt anraabte om Mirakler, var ude af sig selv, hylede, brølede: «Maria! Maria! gør, at min Broder bliver rask, at min Mand ikke dør!» og disse vilde Skrig var som høje Toner. De steg op over Salmesangen, der istemmedes af Alle, og over den ringende Orgelmusik. Hvinene viklede sig løs fra Koret, blandede sig med Hulken og Raab. Kvinderne især strakte Armene ud, skreg som Besatte og klaskede saa Hænderne voldsomt mod hinanden. Naar en af dem endte sin Anraabelse, raabte Alle i Kor for at understøtte hende: «O ja, Maria, gør det for hende, gør det, gør det!» og Taarerne styrtede ned over manges Ansigt. Hvert andet Minut raabte saa en eller anden Fanatiker med skingrende Røst: «*Evviva Maria!*» og hele Kirken gentog «*Evviva Maria!*» som raabte de Leve for en Konge eller Dronning. Enhver søgte at henlede Madonnas Opmærksomhed særligt paa *sig*. Mange af de bageste løftede Hænderne og skreg: «Se til mig, til *mig*, Maria!»

Imidlertid traadte Familierne ind, dybt alvorlige Mænd og Kvinder, bærende deres hele Mundforraad og Rejse-Oppakning paa Hovedet, knælende alle som En uden at tabe den, syngende Marias Pris. Først derinde mistede de i den religiøse Krampe-Stemning Holdning og Værdighed. Naar de gik ud igen, gik de

Alle baglænds, holdende Øjnene stivt fæstede paa Maria — et lille ældgammelt, sortsmudset, aldeles udvisket Maleri. Vi talte senere udenfor med mange; alle var de troende, ogsaa de af bedre Stand; endog de to unge Piger fra Gaarsdagen omtalte denne «meget renommerede» Madonnas Undergerninger.

Det blev os snart for vildt. Man gøs ved den Tanke, at en Gang det hele Europa havde været nøjagtigt som denne Kirke, og vi beundrede i stille Andagt — thi ogsaa vi havde vor — hine Middelalderens Tænkeres Mod, der havde vovet ikke blot at staa som kolde Tilskuere til en saadan Lidenskab, der i et Blink kunde blive til Raseri mod den staaende og kolde Tilskuer, men som havde vovet at trodse en Verden, af hvilken denne Kirke var et Miniatyr-Billede. For at komme os efter Støjen og Aandedrættet i den dumpe Luft, gik vi ud af Byen og satte os paa Skraaningen af et Bjerg noget derfra, hvor der laa et gammelt Slot i spansk Stil.

Vi talte om alle Slags. Meget rørte det mig at høre, at Regnault — sikkert Frankrigs første Maler blandt de yngre — saa ung er falden for Paris ved det sidste Udfald. Folk af hans Legion traadte i Mængde ud af Geledderne og bønfaldt ham om at blive inde denne Gang; men han vilde ikke. Han døde straks. Han fandt en skøn Død. Det var en rig Natur, han sang, skrev Vers, var altid i godt Lune. Han fik Udstillingspræmien i Aar for sin Salome, en Farvesymfoni af Gult i Gult. Her i Rom var han især omtalt for den Lidenskab, Hertuginde Colonna havde for ham. Hun lod ham aldrig i Ro. Hun indkvarterede sig næsten i *Académie de France*, kørte hver Dag ud med ham i sin Vogn, rejste med ham til Spanien og indførte ham hos forskellige Grander. Der var det, at han kom til at male det ypperlige Portræt af Prim til Hest.

Vi gik hjem og talte om Politik og andet med vor Vært. Hans Portræt hang paa Væggen, malet af en dansk Maler, hvis Navn er mig ubekendt. De Danske er ganske sikkert en af de populæreste Nationer i Kirkestaten, kendte overalt; jeg beklager det i visse Maader, thi hvad skal der blive af vor Kunst, saalænge vore Malere vedbliver at rejse til Rom og male der, som de gør! Megen Ros hørte jeg over Murphy, en Dansk, der bor i Olevano, hvis Bekendtskab jeg en Dag gjorde hos Konsulen, en forhenværende Gardeofficer. Det fortælles om ham, at han en Dag i sit Hus blev overfaldet af ti Røvere. Han bad dem

roligt gaa ind med sig i et andet Værelse; han vilde give dem sine Penge. Der greb han saa, ene som han var, to Revolvere og en Kaarde, skød og slog, saarede tre, fire og indjog de øvrige en saadan Rædsel, at de flygtede. Jeg havde hørt Historien før; den er af dem, det ret ligger for italiensk Folkefantasi at genfortælle og udsmykke. Paul Heyse har behandlet den i en af sine Noveller. Men vor Værts Fortælling morede mig, fordi min Landsmand stod i saa godt Lys.

Vi gik paany ind i Kirken. De var roligere op ad Dagen. Tyve til Tredive ad Gangen laa knælende foran en Skranke. Præsten gik Rækken rundt og puttede dem mumlende Hostien i Munden; lige saa snart En havde modtaget den, rejste han sig fra sin Plads, og en Anden knælede i hans Sted, saa Rækken bestandig var sluttet, medens Præsterne gik frem og tilbage ligesom i et Spil. Saaledes havde de gaaet fra Kl. 4 i Morges, afløsende hinanden, naar de blev trætte.

Ved Middagstid steg vi atter op paa Bjerget og saa de evigt lange Kirkeprocessioner med alle Slags uhyre Optogsfaner bevæge sig i Snoninger ad Bjergvejen opad mod Byen. Smaa hvidklædte Gutter var især kønne. Det saa ud som man ser dem i Balletter skride opad i Scenens Baggrund.

Vi gik i den hede Middagssol over Bjergene. Vid Udsigt over dejlige Dale. Alt lyste af Sol. Bondeslægterne gik syngende fra Byen. Naar den forreste Del af en saadan Gruppe var træt, begyndte den anden Halvdel, saa Bøn og Sang aldrig stansede, lige til de kom til deres Bestemmelsessted. Et Sted paa Vejen var rejst et højt Kors. En Familie paa en tyve Personer, Mænd og Kvinder, knælede ned i en Gruppe foran Korset og sang meget inderligt og skønt. Deres hvide, røde og blaa Klæder tindrede i det stærke Sollys. Det var et helt Billede, Dalen i Midten, Bjerge til Baggrund.

Henad Eftermiddagen ankom vi til Olevano; vi naaede Maalet i vort Ansigts Sved, da vi bestandig var stegne opad Bjerget; thi alle Byer i Sabinerbjergene rider overskrævs lige paa Bjergspidsen. Vi gik igennem den maleriske By. Stille Gader og Gyder, fulde af Kvinder og Børn i Nationaldragt. Øverst oppe en gammel Slotsruin, halvt bedækket med Slyngplanter og Grønt. Lige overfor den paa en anden Bjergspids ligger Gæstgiverstedet Baldi, Kunstner-Herberg. Malerier paa Væggene. Kunstnerportræter, udførte af Malerne selv, i en

Mængde store Tegnebøger. Marstrand har malt Værtindens Billede. Hun, rar og venlig. Men tillige politisk: hun trak den ene efter den anden af Døtrene frem og viste os dem. Pigebørnene strittede imod og vilde ikke lade sig se; det var et meget morsomt, Exnersk, Skue. Den ældste Datter, Elena, 15 Aar, dum, stor, uskyldig, smuk, danskforbeholden Bondepige. En lille sød, prægtig tiaars Tøs, aldeles nydelig, lydende Navnet Marietta. En lille Federigo, brav Gut, der kunde læse. Og Perlen for dem alle, den trettenaarige Matilde, endnu halvt Barn, men fuldvoksen Jomfru med store blaa Øjne, røde, smilende Kinder. Hun lo, holdt Styr, koketterede for fire, og satte Huset paa den anden Ende. Vi havde stor Glæde af at passiare med hende.

Hvilken Udsigt deroppe fra! Tre Bjergkæder, den ene over den anden, danner Baggrunden; Forgrund er Byen og det stolte Kastel, der om Aftenen stod mørkt og truende mod den stjernelyse Himmel; Mellemgrund er en uhyre udstrakt flad Campagne. Vi steg op i Ruinen henad Ave Maria (Kl. 7—8) og i Gaderne saa vi Smaapigerne danse i Krese, Haand i Haand; de var næsten alle smukke. De lod sig med stor Fornøjelse beskue, medens de dansede rundt syngende Bersaglierehymnen, og klappede i Hænderne ved visse Ord. Senere lærte Mødrene dem at tigge Bajocher af os, saa de forlod deres Dans og omringede os. Vi gav til de kønneste. Derimod kom en ung smuk Pige af sig selv og forærte Georges to af sine Blomster. Vi gik frem og tilbage i Maaneskinnet, mens vor Aftensmad blev lavet. Gik saa i Seng i et højst befolket Kammer, mod hvis Beboere endog G.s Insektpulver ikke nyttede stort. Der var Dyr af alle Størrelser fra Insekter som Leddet paa min Tommelfinger til de bekendte smaa. Vi sov endda.

Onsdag. Om Morgenen Afsked Kl. 7. Vi tog Skinke og Brød med samt en lille Flaske Vin og traskede trøstigt af over Bjergene. Det var ikke altfor varmt. Vi steg bestandig opad indtil Civitella. Snevre Dale mellem Bjergene. Vi satte os ned, lod Benene hænge ud over Afgrunden og spiste vor Skinke. Tørst. Intet Hus at finde. Samtale med en kostelig Dreng, der vogtede Svin. Først viste han os Vej og fik nogle Soldi; da vi senere satte os for at hvile ud, kom han løbende en lang Vej fra sine Svin og vilde hjælpe os paany: Jeg tænkte, De havde forvildet Dem, og sagde til mig selv: «Stakler! de

kan ikke finde Vej, det er bedst, jeg hjælper». Vi takkede ham og forsikrede, at vi kendte Vejen godt. «Jeg hedder Ghecco», sagde han. Jeg lovede at brænde dette Navn ind i min Hjerne.

Vi nærmede os henad to til Subiaco. Nær ved Byen styrter den mægtige Flod (Anio) sig som et rivende Vandfald ned gennem Afgrunden. En smuk Bro fører derover. Paa begge Sider Bjerget helt klædt i Grønt. Vi stod længe og stirrede først ned, saa op mod San Benedetto, Benedict fra Nursia's gamle Tilflugtssted. Vi kom til det smukke Værtshus. Værtinden gav os et fortræffeligt Værelse, førte os ind i Spisesalen og lovede, at Ragazza'en straks skulde komme. Vi ventede og bestilte Middagsmad. Hun kom — og vi blev der to Dage. Elena hedder ogsaa hun, men er den fuldstændigste Modsætning til den igaar. Den anden var i Grunden smukkere, kunstnerisk set; kunstløsere nemlig, korsetløsere, hvad man skal kalde det; men for vor fordærvede Hovedstadssmag var denne Elenas Skønhed dog langt anderledes indtagende. Den yndigste Figur, slank, fin, koket. Som en Rosenbuket stiger ud af Papiret, stiger hendes Skikkelse frem af hendes nydelige Sabinerinde-Korset. Det har nemlig den Form, at det er helt aabent for oven og Halstørklædet stikkes ned paa de to Sider under Skuldrene. Fin, tiltrækkende Profil, udfordrende og dog tilbageholdende. Der var noget Klassisk ved den anden unge Elenas Skikkelse, lidt grov som den var. Dette var Watteau's, det attende Aarhundredes Stil. Jeg havde hørt hende omtale, Marstrand har gjort hendes Portræt, og vi havde hørt hendes Ry, at hun var meget streng, som det sømmer sig for Husets Datter, der har gode Klæder nok og den Ærgerrighed at blive hæderligt gift. Vi var de første Fremmede, der var komne til Subiaco i dette Aar. Alle klager de over Forestierer'nes Udebliven; Krigen og Omvæltningen her er naturligvis Aarsagen.

Vi holdt et godt Middagsmaaltid efter Stedets Lejlighed og vilde straks gaa til San Benedetto og se hine vidtberømte Klippehuler, hvor Benedict levede som Eneboer. Men et rasende Uvejr brød løs, som vi gik ud gennem Subiaco. En skikkelig Fyr i Knæbukser kom og bad os træde indenfor. Kosteligt Selskab; de bød os med megen Artighed Vin; en Herskabskusk førte mest Ordet; han var pudserlig, paa en Gang ydmyg og trohjertig. Uvejret stansede, vi gik hjem, sladrede med den yndige Elena og passiarede Aftenen bort.

Torsdag. Vi stod op før 6 og gik op ad Bjerget til de hellige Huler (*Sacro speco*). Efter fem Maaneders Sygeleje og efter i den Tid to Gange med Møje at have undgaaet den gamle Herre med Leen, var det kvægende at have sine Lemmers Brug og aande ren Morgenduft i en paradisisk Egn. Man saa nu ret Byens skønne Beliggenhed. Den er pyramideformet ligesom Bjergtoppen og ender med et stolt, det Hele beherskende Slot øverst oppe. Om det har øjensynligt i Middelalderen Husene samlet sig for at søge Beskyttelse. En ynkelig, mager, moderne Triumfbue i Byens ene Ende stak kummerligt af mod Naturens vældige Linjer. Bag og over Kastellet hævede sig en blaalig Bjergkæde, der svækkede Indtrykket af dette; men naar Bjergene indhylledes af Skyer, stod Kastellet aldeles prægtigt mod den graalige Baggrund, saa det i ét Øjeblik syntes imponerende, i et andet forholdsvis ringe. Under Broen styrtede Bjergstrømmen sig brusende i al sin Morgenfriskhed. Vi talte om de Stykker af Gluck, Georges havde spillet for mig, og om Berlioz's *Symphonie fantastique*, som han elsker saa højt, især om dens første Del, som i Programmet har Titlen: *Rêveries, Passions*. Det faldt os begge samtidigt ind, at den som skrevet 1828 øjensynligt var komponeret under det første Indtryk af den engelske Skuespillerinde Miss Smithson, som det tilsidst lykkedes Berlioz at gøre sig bemærket af, og som blev hans Hustru. Thi det var i 1827, at de engelske Skuespillere gæstede Paris. Berlioz har i dette første Afsnits Allegro villet male ikke blot Elskovens pludselige Frembryden i et Hjerte, men den Elskede selv gennem et sjælfuldt Tema, der hyppigt vender tilbage. Han har ment, at det ved sine Konturers Ynde kunde fremkalde Billedet af en yndig Pige; ved sine Rytmers Elegance, sin Tonefølges Renhed give en Forestilling om hendes Gang og Stemme. Han har havt Uret heri; thi ikke Kvinden alene besidder disse Egenskaber, og Melodien udskiller sig ikke saa stærkt fra de andre Melodier i Symfonien og glimrer ikke saa afgørende blandt dem, som den Elskede i Berlioz's Øjne har skilt sig ud fra den hele Verden, overstraalende Alt. Derimod er det klart, at Musiken her kan give og giver Noget, som den bildende Kunst ikke formaar. Maleren og Billedhuggeren kan fremstille en skøn Kvindes Billed med Troskab og dog forædlet, men kan de gengive den ubeskrivelige Tiltrækning, hun havde for sin Elsker? Tizian's *Bella donna*, Raffaels *La Fornarina*, Andrea del Sarto's og Rubens' Hustruer er

alle skønne, men hvem har overfor dem følt den Svimmelhed, den forelskede Galskab, som gør en Kvinde til det eneste Væsen i Verden, paa hvilket det for en Mand kommer an! Det er den, som Musiken tilnærmelsesvis kan gengive, og som Berlioz har givet Udtryk her.

Det var meget varmt, men Naturen saa dejlig, at jeg indbildte mig, jeg aldrig vilde kunne glemme dette Panorama, og saa svag er dog menneskelig Erindring, at jeg nu allerede kun delvis husker det. Det er en af de vildeste Bjergegne, jeg har set. Vi steg opad Stenene og kom til en dejlig Olivenlund, hvis Indgang var en gotisk Port. Paa Siden en Væg med Benedettos mystiske Kors, over hvilket en Del pavelige Zuaver (Flamlændere) havde ridset deres Navne. Vi kom til Klosteret og gik ind ad en aaben Korridor, smykket med Billeder af gamle Florentinere. Gennem fire, fem Snoninger af Vejen ind i Klippehulen naaede vi Kirken. Den var helt bedækket med florentinske Malerier, de fleste udviskede, vel omtrent fra det 14de Aarhundrede. Men i den, under den, paa alle Kanter en forunderlig Samling af Kapeller, gravede over og under hverandre i forskelligt Plan alt efter Klippens uregelmæssige Beskaffenhed. Den ene Side af Kapellet var stedse den nøgne Bjergvæg. Underlige uformelige, uregelmæssige Grotter. Meget gamle Malerier fra det tolvte, trettende Aarhundrede paa nogle af dem. Vi stod længe i Grotten, hvorhen Benedict flygtede fra sin Amme for at undgaa hendes Pleje. En henrivende elskelig Statue af Benedict i Femtenaarsalderen, gjort af Bernini, stod der, hvor han laa, og hvor den anden Eremit hissede hans sparsomme Føde ned til ham gennem Hullet foroven.

Fra dette Punkt gik Benediktinerordenen ud; herfra udbredte Velsignelse sig over hele Europa. Ikke for Intet kalder Guizot Benediktinerne «*les défricheurs de l'Europe*». Det var dem, som pløjede Jorden op for Fremtidens Videnskab. Enhver Mand, der vilde leve, og ikke leve som et Dyr, der vilde tænke og ikke slaas, tyede til deres indviede Steder, studerede Literatur, skrev og arbejdede der. Aaandeligt Arbejde havde intet andet Fristed.

En rask, mager ung Munk fra Sicilien kom og viste os om. Han var regelmæssigt smuk, Holdningen nobel og fin, men han smilede bestandig som med en Grimace. Hans Stemme var sødlig, indsmigrende blid. Jeg tænkte paa Sortebroder Knud.

Saaledes burde han spilles. Han gned stadig sine fine, hvide Hænder mod hinanden og talte aldeles enstonigt. Dette Smil er det egenlige Munkesmil, den Vridning, der fremkómmer, naar alle Sindsbevægelser og Lidenskaber bestandig maa holdes nede. Det svarer i sin Verden til, hvad Diplomatværdigheden er i en anden. Han viste os de sædvanlige Skatte: Helgenben, Relikvier, ombundne med Sløjfer, fremdeles en Afstøbning af den Klokke, Djævelen slog itu for Benedict, Madklokken, hvormed San Romano ringede, naar han vilde hisse Maden ned til Benedict og denne var falden i Tanker. Det var klart, at Munken troede derpaa; han viste os med en lidenskabeligt heftig Haandbevægelse, hvorledes Djævelen havde baaret sig ad med at slaa et Stykke af Klokken. «Saaledes!» sagde han. Iøvrigt var han yderst forbeholden og klog, indrømmede saa faa Mirakler som muligt, paa sin Post overfor vor sandsynlige Vantro. Vi lod naturligvis, som om vi troede Alt for at faa ham til at fortælle, men han holdt uophørligt igen. «*Det* var ikke et Mirakel», sagde han flere Gange, «*det* gik naturligt til.» Han vilde øjensynligt vise, at han ikke var en slet og ret Sakristan. Vi kom ud i Haven med det store Rosenbed, som havde Mandshøjde. Her var det, at Benedict kastede sig ned blandt Tornebuskene og rev sit Legeme til Blods for at dræbe de Anfægtelser, en ung, smuk Kvinde foraarsagede ham. «Det var Djævelen i Kvindeskikkelse?» spurgte jeg og pegede paa Væggen, hvor hun var afbildet med smaa Horn. «Sagnet gaar, at det var Djævelen,» sagde han rettende. «Og Tornene blev forvandlede til Roser, ikke sandt?» sagde Georges. «Ingenlunde», svarede Munken bestemt; men da den hellige Francesco fra Assisi senere kom hertil, podede han Roser paa Tornene. «Og det er de samme Roser, vi ser?» — «Hvem véd! I det mindste er det aldrig fortalt, at man har skiftet dem.» Han var bestandig paa sin Post, afbødede let og sikkert vore Spørgsmaal; jeg kom til at synes rigtig godt om ham. Stakkels Fyr! det er allerede mærkeligt, at han har opnaaet den Grad af Dannelse og Kundskab, han besidder. Ti Aar gammel har han, som han meddelte os, forladt Palermo, har nu levet her fjorten Aar i Fattigdom og Nød, i disse øde Bjerge, omgivet af lutter Munke, og har erhvervet saa meget Maadehold og saa megen Finhed. Hvor denne Race er fin!

Jeg harmedes over, at nu ogsaa disse Munke skulde fordrives. Det er en Skændsel at gøre slige Indgreb i menne-

skelig Frihed og det i Frihedens Navn. At gøre dette dejlige gamle Kloster til Hestestald forbyder heldigvis Beliggenheden. Som om Benedict ikke lige fuldt var en stor og udmærket Mand, fordi vi ikke nutildags mere er Katoliker! Jeg hader denne Raahed, ligesom jeg, lige siden jeg kom hertil, har ivret mod dem, der forsvarer Jesuiternes Fordrivelse. Dette Hus, disse Grotter tilhører disse Munke; de er fattige, de lever stille, de studerer og skriver; Middelalderens Munkeskændigheder er aldrig naaede til dette stille Sted. Ved at handle som man gør, uden sandt Frisind, vækker man kun Raseri imod sig og bærer sig ganske og aldeles ad som Middelalderens utaalsomme Kristendom. Er det Frihed, som underkuer, som forbyder, som ikke vil taale en uskyldig Sammenslutning! Hvor er det sørgeligt at se den ny Tids Sag saa slet forsvaret.

Vi havde forberedt os ved at læse Legenderne om Benedict og den historiske Fremstilling af hans Liv og gik rørte bort. I det efter hans Søster opkaldte Kloster *Santa Scholastica* intet særligt mærkeligt; stor, smuk Klostergaard; tiltalende gotiske Brudstykker.

Vi gik ned, bestandig omringede af tiggende Børn. En lille ni Aars Pige, næsten nøgen og tillige næsten udviklet, gik paa sine bare Ben med faste Skridt holdende sin Byrde paa Hovedet, ved Siden af os. Jeg gav hende nogle Soldi. Da hun hørte, vi talte Fransk, nærmede hun sig til Georges og sagde hviskende: «*Sei uno Zoavo, ma zitto!*» ɔ: «Du er en Zuav, men jeg skal ikke sige det til Nogen.» Hun tilføjede: «Vi er alle dine Venner. Naar kommer I, naar kommer Paven igen?» Hun lagde Fingeren paa Munden og saa sig med stor Fiffighed omkring, sagde saa endnu en Gang: «Jeg skal Intet røbe.» De tror, at Folk, som taler Fransk, er civilklædte, pavelige Zuavofficerer.

Vi talte om, at en læselig og upartisk Skildring af Middelalderens Klostre vilde være en meget nyttig Bog. G. har stor Lyst til at skrive den, men har altfor mange Planer for og opgiver dem for hurtigt. Vi gik hjem, spiste i den skønne Helenas Selskab og foretog saa en hele Dagen varende Spaseretur over Engene i Subiaco's Omegn, paa alle Sider omringede af skønt belyste Bjerge, medens vi nede under vore Fødder havde smukke skovbevoksede Dale for Øje. Georges tegnede; jeg laa under en Steneg og drømte, og tænkte bl. A. paa, hvor koldt og stygt der nu var i Danmark.

Vi gik hjem til Aften; en Gendarmeri-Officer var ankommen; en meget høflig Mand, men som talte altfor meget hviskende med Elena, hvilket vakte Georges' bitre Elskovsnid, saa han, efterat vi var gaaede ind i vort Sovekammer, end ikke skammede sig ved at staa ved Døren og lure. Han hørte saa til vor Moro, at det omvendt var Officeren, der var skinsyg, og Elena, som forsvarede sig. Han hørte: *Niente — diversi complimenti — jettarmi per la finestra — francese — danese — venuti a piedi — domani sommari.**) Vi lærte deraf, at hendes Dyd var saa vild, at hun havde til Hensigt eller Vane at kaste sig ud af Vinduet, naar den blev truet, ligervis som Rebecca i *Ivanhoe.* Jeg drillede hende om Morgenen meget ved at undersøge Vinduets Højde og Beskaffenhed paa demonstrativ Maade, saa hun saa, vi havde hørt hendes Ord. Hun trøstede G. ved at forsikre, at Gendarmeri-Officeren efter hendes Opfattelse var en af de styggeste Mænd under Solen. Det var iøvrigt tydeligt nok, at hun ikke led ham; om Zuaverne talte derimod ogsaa hun med stor Begejstring. De har efterladt Vunder i mange Kvindehjerter rundt om i Bjergene. Virkning af Uniformen og Religionen i Forening. — Dejligt Maaneskin. Gode Senge.

Fredag. Tidligt op, Farvel til den værdige Fader, hjerteskærende Dito til Elena, og til Æsels til Cerbara, bestandig op ad vanskelige Bjergstier, saa Stenene rullede under Mulæslernes Fødder. Det var rare Dyr, og jeg havde ondt af at banke mit, men det var nødvendigt, da de er vante til det og — ligesom visse Koner ikke anderledes respekterer deres Mænd — hvis de ingen Pisk faar, savner Noget hos deres Rytter og ingen Agtelse nærer for ham. Men jeg havde ondt af Staklerne. Thi Stierne var satanisk slette; snart var vi i Vand, snart paa rullende Sten. Vejen snoede sig langs Afgrunden op ad Klippesiden og var meget smal. Dejlige Blomster voksede op ad Klipperne. Ved hvert hundrede Skridt stod der de Kors, som her sættes, hvor En er bleven overfaldet og myrdet; aldrig har jeg set saa mange af dem paa nogen Vej. Vor Ven Ottavio Cerotti har maattet gøre svær Jagt paa Banditterne i disse Bjerge. Han var som Bersaglierofficer en Gang lagt i Baghold her en hel Dag og maatte skyde alle Røverne paa Stedet. Han kendte hver

*) Ingenting — nogle Artigheder — vilde kaste mig ud gennem Vinduet — fransk — dansk — komne tilfods — bestilt Æsler til imorgen.

Sti i disse Bjerge, fortalte han os, derimod havde han, skønt barnefødt i Rom og skønt han holdt sit Indtog i sin Fædrenestad med den italienske Hær hin mindeværdige 20de September endnu ikke, da vi forlod Rom, en eneste Gang i sit Liv besøgt Vatikanet.

Cerbara er den højstliggende Bjergby. Den ligger der som en Ørnerede. Den besøges aldrig af Fremmede. Men vi havde gennem franske Malere hørt, at man kunde spise hos Apotekeren. Vi blev ypperligt modtagne. En lille Dreng paa tolv Aar førte os op paa Slotsruinen. Vi saa os om. Nøgne, vilde Klipper. Georges sagde, at de ganske lignede Ægyptens; ingen Dale, kun Render, som Bjergstrømmen havde skaaret; Bjergkæde over Bjergkæde trinvis opstigende paa alle Sider. Jeg spurgte Gutten, hvad han helst vilde være, Præst eller Soldat. «Præst», sagde han, «man kan ikke være noget bedre.» Apotekeren, der tillige var Postmester, traf vi paa hans Kontor, venlig, forstandig, godmodig Italiener af den ægte, skikkelige Slags. Han lod Drengen føre os til sit Hus. Et af de interessanteste Husrum, jeg har set. Om Ilden (et stort Baal) sad tre Kvinder i Nationaldragt. En ung, dejlig Pige paa 16 Aar rejste sig fra en anden Krog og bød os Velkommen. Midt i Stuen sad en ung Præst, vel 17 Aar gammel, Husets Søn, prægtigt Ansigt, tænksomt og roligt Blik, fuldkommen Naivetet. Ingen af Familien havde nogensinde set en virkelig By. Kun den unge Præst havde en Gang været i Subiaco. Men han havde læst Aviserne, og med levende Interesse underholdt han sig med os om Kommunen og Versailleshæren. Da jeg hørte, han talte saa forstandigt, spurgte jeg ham, om han var bestemt paa at blive Præst. Han svarede: «Foreløbig studerer jeg og kan da enten blive Student eller Præst, men jeg er vis paa at ville blive det sidste; thi Sandheden vil sejre, det er kun et Tidsspørgsmaal. Der var en saa ren Begejstring i hans barnlige Ansigt, at jeg blev helt smertelig berørt ved at høre ham tale saaledes. Jeg sagde: «Hvad kender De af antik Literatur?» — «De Catilinariske Taler, den for Milo, Sallust's Jugurtha, Livius, Horats og Vergil.» — «Har De læst Homer?» — «Ja, i Monti's italienske Oversættelse.» — I moderne Literatur syntes han ikke at være naaet længere frem end til Dante. I Virkeligheden var han jo ogsaa hans Samtidige.

Vi vilde forgæves bibringe ham den Anskuelse, at Fransk-

mændenes Besættelse af Rom havde været en Statsfejl og en Uret, og at ingen Nation havde Ret til at blande sig i en andens Anliggender. «Sætningen er sand i Almindelighed», sagde han, «men dette Tilfælde er en ren Undtagelse. Paven er hele den katolske Verdens Fader, Paven er Sandheden. Det er Frankrigs evige Ære at have forsvaret ham. Italienerne er et usselt Folk. I Subiaco stemte de Ja af Frygt (*per rispetto umano*), men vi her i Cerbara, vi stemte Nej alle som En; der var ikke En iblandt os, som var fejg.» Jeg spurgte ham, om han troede paa Pavens Ufejlbarlighed. Han svarede med rørende Troskyldighed: «Jeg troede *lidt* paa den, inden den blev et Dogme. Nu, da den er et Dogme, nu véd jeg, at Paven er ufejlbar.» Kvinderne betragtede den unge Præst med Alvor og Ærefrygt. Faderen kom til, og med samme Uforfærdethed som Sønnen angreb han Regeringen. Men da han jo ikke vidste, hvilke religiøse Anskuelser vi nærede, angav han ikke de religiøse Grunde for sit Had. Han anførte især tre Anklagepunkter: Skatten paa Majs, Mølleafgiften, Frimærkernes Prisfordobling. Det er overalt Menigmands Maalestok. Talen faldt dog med Nødvendighed paa de religiøse Spørgsmaal; de spurgte forsigtigt; Georges svarede meget maadeholdent og elskværdigt; men paa given Foranledning kunde jeg ikke lade være at svare, at jeg ikke var Katolik. Der blev en Stilhed, en Bestyrtelsens Pause, som havde jeg sagt det Forfærdeligste. Det gjorde mig næsten ondt, at jeg havde talt Sandhed. Da vi gik, rejste den gamle Kone sig henne ved Ovnen, strakte sin Haand ud og sagde til Georges: «Gaa med Gud, min Søn, og Maria og de Hellige give dig en lykkelig Rejse.» Jeg maatte nøjes uden Velsignelse.

De gav os Mad og tog næsten Intet for det.

Vi gik og begyndte Nedstigningen til Fods. Det regnede smaat; men pludselig brød det frygteligste Uvejr løs, og vi havde ikke en Gang Paraplyer. Der stod vi midt paa Bjergstien. Lykkeligvis øjnede vi et Ly, et Slags Sæterstald; vi løb derhen, krøb ind og befandt os midt i en stor Familie, som boede der. De saa med uforstilt Forbavselse paa os, følte paa vore Klæder og spurgte ved hvert Stykke om, hvad det kostede; de havde neppe nogensinde før set Folk i almindelig europæisk Dragt. For ikke at vække en Følelse af Savn eller Misundelse hos dem, angav vi neppe Halvdelen af Prisen; men selv denne forekom dem saa høj, at de med dyb Overvældethed meddelte hverandre

Summerne. Deres stadige, barnlige Udbrud var: «*Gente ricchissima!*»*) Vi passiarede med dem i deres Fæhus vel omtrent halvanden Time, medens det tordnede, lynede og skyllede ned. Saa gik vi, og neppe har jeg nogensinde forsøgt en saadan Tur. Der var ikke Spor af Vej. Alt var spidse Sten, rivende Vandstrømme, Dynd til over Anklerne. Vi vadede i Vand, i Pøser, stak vore Fødder paa Stenene, hoppede fra den ene til den anden og frygtede, at vore Støvler helt skulde opløse sig. Det blev værre og værre; Time efter Time gik; vi var halvdøde af Træthed, thi aldrig var der et Sekunds Hvile, bestandig maatte man springe fra Sten til Sten og synke i Mudder.

Saa gik det opad igen, næsten lodret opad. Vandet løb os ned over Ansigtet, og vi fandt kun Lindring i at bande som Matroser. Saa kom vi til Arsoli og saa for første Gang Præster og Bersaglierer i fortroligt Samkvem paa Gaderne. Det saa løjerligt ud, naar man betænkte, at hele Hæren var bandlyst. Vi skyllede noget Vin i os og tog saa med Dagvognen til Tivoli. I Vognen var der to Præster, den ene smuk, et skarpt Machiavelli-Ansigt, den anden en ung. grov, simpel Præst med et lastefuldt Ansigt; de talte mest om Politik. Uvejret brød løs paany. Vi kørte under Øsregn forbi det skønne Kloster San Cosimato, under hvilket en Bjergstrøm styrter ned som et Vandfald. Saa blev det smukt Maaneskin, og vi kom gennemfrosne og ødelagte til Tivoli, hvor vi frydede os ved Bekendtskabet med et fintdannet amerikansk Selskab, der spiste i samme Værelse som vi. En ung, nydelig, sorthaaret Amerikanerinde virkede besynderligt mellem Husets egne Kvinder af saa forskellig en Type. — Nat med Millioner af Lopper.

Lørdag. Vi spiste vor Frokost paa det klassiske Sted, siddende under det dejlige Sibylletempel, seende over paa den faldende Fos, hvis Skumvifter spredte sig i Solen, og med Olivenskovene foran os, der stod mest graa, men dog ogsaa grønne og røde i det stærke Lys. Saa gik vi langs ad en Bjergvej, der fører over midt imod alle Kaskaderne og Smaafosserne, og hvorfra man ser det hele Landskab: til højre den vide Campagne og Peterskuplen. der altid hæver sig over det hele Rom, foran os Tivoli, der knejser paa sin Klippe, til venstre alle Vand-

*) Uhyre rige Folk!

faldene. Vi sad vel en Time og lod Solen bage os, medens G. fortalte mig en underlig Historie, han havde havt i Florents.

Han havde lejet sig ind hos et veneziansk Ægtepar. Manden syntes ham meget flink; men mod den unge Kone var han ligegyldig. Hun havde smukke talende Øjne, var ellers ikke smuk, og han tænkte aldrig paa hende. Hver Morgen, naar G. sad og spillede, kom hun ind i Værelset, og da senere hans Søster kom til Florents, var hun altid sammen med denne. En Dag siger hun til G.: «Jeg véd, hvad De tænker paa, og at De lider; men tro mig, De har ikke at gøre med en Utaknemmelig; dog vil jeg hellere skrive end tale.» Næste Dag gav hun ham et næsten vanvittigt Brev, afbrudte Ord, løsrevne Sætninger, en hysterisk Kærligheds hele Udbrud. Det blev saaledes ved nogle Dage. Da han først og fremmest som ægte Franskmand ansaa det for uværdigt at modtage slige Breve af en Kvinde, i hvis Nærhed hans Søster levede — han anførte dette først — dernæst ingen Lidenskab sporede og desuden ikke mente som hæderlig Mand at kunde knytte en Forbindelse med hende og saa overlade hende til Ægtemanden, sagde han hende med Fasthed og Blidhed, at hun maatte betvinge denne uden Foranledning fra hans Side opstaaede Tilbøjelighed. Hun blev meget rørt. Han rejste straks derefter med sin Søster til Venedig, men hun vedblev uafbrudt at skrive til ham, saa længe til Manden opdagede Brevvekslingen og skrev til G., at han vilde ønske, han havde Aarsag til at kræve ham til Regnskab, men han maatte indrømme, at G. havde opført sig som en fuldendt hæderlig Mand. Kun bad han om at faa sin Kones Breve udleverede. G. svarede, at det var underligt, han vilde gøre den, han selv kaldte en ærekær Mand, et saadant Forslag; han vilde selvfølgelig aldrig begaa en saadan Lavhed. Saaledes ophørte Brevvekslingen, og G. har aldrig set hende siden. Men hendes Historie er interessant. Thi femten Aar gammel blev hun saa dødelig forelsket i en ung Mand, at hun overfor sin Fader, der forbød Giftermaalet, erklærede sig bestemt paa at lade sig bortføre af sin Elsker. Han kom hver Nat i en Gondol under hendes Vindue — ganske som i George Sands *L'Uscoque* — og de aftalte Planer. Pludselig døde han, og hun giftede sig nogen Tid efter med sin nuværende Mand, fordi han lignede hendes afdøde Elsker lidt og desuden havde samme Fornavn som han. (Goldschmidt har et lignende Træk i en af sine *Kærlighedshistorier*). Det for-

staar sig af sig selv, at hun blev ulykkelig med en Mand, hun af saadanne Grunde havde valgt.

Vi kunde aldrig blive kede af at se os omkring. Vi gik til Hadrians Villa, drev om der som forrige Gang, lod os bringe Vin af nogle unge ranke raffaeliske Bønder, der lignede stolte, forklædte Prinser og kørte med Dagvognen til Rom. Jeg fortalte, mens vi kørte, G. om Siena, hvor jeg havde følt mig saa lykkelig. Jeg sagde ham, at Lykken var at sidde ene paa en en Marmorbænk paa Duomopladsen i Siena i klart Maaneskin en Sommernat, naar Maanelyset brydes i Vindvets store Rose og alt det glimrende hvide Marmor tindrer og lyser. Jeg fantaserede videre om Kirken, der er af hvidt Marmor, afstribet med sort Marmor, stolt og prægtig, høj og kraftig og dog tillige sød som til at bide i, sød som Sukker og god for Øjnene som en ung Skønheds Kniplingsdragt. Jeg fortalte om Præfektens Elskværdighed, om hans fine filosofiske Dannelse og anførte hans Ord: «Her er fortræffeligt at leve for en Mand, der som jeg har Livet bag sig og vil have nogle Timer tilovers om Dagen til at studere. For en ung Mand vilde Livet her ikke være godt.»

Livet i Siena er patriarkalsk, en Idyl. Folk er indsmigrende høflige; men de mener det. Banker En paa Døren, siger han: «Herre, undskyld, undskyld hvis jeg forstyrrer, bliv ikke utaalmodig, er det Dem belejligt?» og endnu syv andre Formler. Spørger man om Vej, vil de følge; intet Steds er Priserne paa et Glas Is, en Kop Kaffe, et Par Støvler saa lave. Blidheden i Sindene er saa stor, at Aristokratiet dèr, som er saa troende, og som var saa nøje knyttet til den gamle Regering, allerede begynder at slutte sig til den ny. Det undrede G. at høre, hvor elsket den gamle Hertug der havde været. Han var en god Mand, ikke i mindste Maade tyrannisk, saa afholdt i Siena, maaske til Dels i Kraft af Byens ghibellinske Fortidsholdning, at man i Italien skældte Byen ud og kaldte den for Innsbruck. Jeg skildrede Byen: Præfektens unge Døtre priste ved enhver Lejlighed Selskabslivet. Faderen lo deraf og sagde: «Her er intet Selskabsliv — og af Sparsomhed». Folk i Siena er velhavende, men de giver Intet ud, derfor er de velhavende; det er Landejendomsbesiddere og smaa Handlende. Godsejerne tilbringer seks til otte Maaneder af Aaret paa deres Jorder. Der er kun én Familie i Byen, der modtager om Aftenen (en Gang

om Ugen) og enkelte Familier, der modtager om Formiddagen. Teater er der seks Maaneder af Aaret, især i Karnevalstiden; da erstatter Besøgene i Logerne under den slette Komedie eller Opera det manglende Selskabsliv. Ellers ses man aldeles ikke; man er meget tilbageholdende, træffes kun paa Spadserepladsen, hvor Damernes Vogne stanser, mens de unge Mænd nærmer sig og siger dem mere eller mindre aandrige Artigheder. Ejerne af de herlige, middelalderlige Paladser sælger dem ikke, men sparer og skyr al Luksus, endog al Selskabelighed.

En ung Adelsmand betragtede det som en Overdaadighed af mig, at jeg købte mig en Stok af Jern, en Slags Fleuret betrukket med Bøffelhud og med Blyklump, som kunde bruges baade til Stød og Slag — maaske rigtignok især fordi der sandelig ikke var nogen Fare for at blive overfaldet i Siena. Man kan om Byen sige: den dør, men den giver sig ikke. Man finder i Magasinerne fortræffelige Stoffer; de ligger der fra Aar til Aar og gaar af Mode, men paa Grund af Kappestriden og af Klokketaarnspatriotisme køber ingen Sieneser sine Klæder i Florents. Naget gaar saa vidt, at de Papistiske i Siena med en Art Henrykkelse hørte Budskabet den 20de September, at Italienerne var trængte ind i Rom. Man hørte kun ét Skrig: «Det var godt til Florents!» Nu var den ikke mere Hovedstad. Glæden over dette Knæk for Florents var meget større end Sorgen over Pavemagtens Fald.

Man ynder i Siena ingen Forandringer; man er lykkelig ved Livet, og Livet er saa skønt. Der er mange Damer der, som aldrig har rejst, end ikke været i Florents, og det er tre Timers Kørsel. De savner Intet.

Vi blev enige om, at dette henrivende Klima, som er en Lykke i udvortes Henseende, kan blive en Ulykke i aandelig. I Norden maa man næsten være lastefuld for at dovne; her maa man næsten være dydig for at arbejde.

Siena-Mundarten anses som bekendt for det reneste, skønneste Italiensk; man hørte stadigt Vittigheder over Florentinernes Strubelyd. Nu er Byen kun Skal, og dens Liv samler sig vel nærmest i dens slanke og dog fyldige Blondiners Øjne, men det er let at forestille sig den Følelse, hvormed en gammel Sieneser i det 15de Aarhundrede gik over den store Plads, der ligger som i en Gryde omgivet af Paladser og hvis ene Side indtages af et Slot,

der minder om *Palazzo vecchio*, men som ligger endnu mere pragtfuldt, medens Byen hæver sig amfiteatralsk rundtom.

G. spurgte mig ud om Sienas Kunst. Jeg forsøgte at lade det friske Indtryk af denne det blide Sienas skønhedsdrukne, milde og sødtsentimentale Aandsretning leve op igen i min Sjæl. Sansen for Skønhed er ikke i Siena sanselig som i Neapel, eller storladen som i Rom; den er attisk og elegant, pyntelig og øm, en Sans for det Allerkæreste. Og hvad er det Allerkæreste? Det er i Følelsens maleriske Udtryk det Sjælfuldt-Inderlige (Duccio, Beccafumi, Jacopo della Quercia, Sodoma) i Billedhuggerkunsten det Smaa, men yndigt og kosteligt Udmejslede, i Arkitekturen det Kniplingsagtigt-Udsmykkende i Forening med Gotikens mystiske Pragt og hemmelighedsfulde Betagen. Jeg gentog min Paastand, at Lykken var at sidde en Sommernat i Maaneskin alene paa Duomopladsen i Siena, helt fuld af sig selv.

Samtalen forstummede, Vognens Rullen og Raslen, Hestebjældernes Klang døvede og dyssede os ind. Jeg fortabte mig i Drømme og hørte paa én Gang som sagte af en Anden disse Ord paa Dansk: «Kongens Nytorv, en af Verdens største og skønneste Pladser», vist en Mindelse fra vor Barndoms Geografi. Og jeg drømte om «Hesten». Jeg husker, jeg undrede mig over, at vi lod den staa. Og en skærende Stemme sagde: «Du er et Sindbilled, Du er Stadens Vartegn, Du Hest, der synker i Knæerne paa Torvet, Hest, som ikke kan gaa, Hest, som rides af en højsalig Oldenborger». Og jeg drømte, at Lampens Aander ved Nattetid tog den og forflyttede den til Sydens Egne og stillede den i al Hemmelighed op paa Duomopladsen i Siena. Og da om Morgenen Sienas smaa Drenge gik i Skole, saa de Skræmselet paa Torvet og ræddedes. De sagde: «Hvad er dette, er det et Dyr, er det et Menneske?» En gammel Kone tvivlede: *Chi lo sa!* Men Præsterne sagde: «Sandelig, det er et Tegn fra Himlen! Hvem havde troet, at noget saa oprørende Hæsligt gaves i Tingenes Natur? Hvad skal vi gøre med dette Dyr? Mon den er sendt fra Arvefjenden Florents? mon det er en Hest som hin trojanske med Bugen fuld af væbnede Mænd? Den Bug ser ud til allehaande». Men Byens Præfekt, Signor Cornero, vristede ud af mine Hænder et Spyd betrukket med Bøffelhud, og jog det som en anden Laokoon ind i Hesten, og ud af dens Bug krøb to uhyre Slanger og de spyede ud over Byen Kulde, Regn og Bagtalelse og dræbte Signor Cornero og hans Søn, der studerer

i München, men endnu i Døden gav Præfekten mig min Stok tilbage. Jeg tabte den ud af min Haand og foer op derved.

Vognen rullede og raslede bestandig. Campagnen bredte sig for Øjet med hele sin Tiltrækning for den, der har fordybet sig i dens store, alvorlige Ynde. Hvor er Naturen en Hvile efter Beskuelsen af alt det anstrengte Menneskeværk! Menneskeslægten synes at have bygget Byerne for at vise sig selv hvad den formaar; nu lider den under dem og foretrækker Landet.

I Dagvognen var der en stakkels fattig Garibaldino, der havde Medaljerne fra alle Garibaldis Felttog og som jamrede over den ny Regering, der ingen Penge gav dem. Han tudede saa længe om at dø af Sult, at jeg blev utaalmodig og kort bemærkede, at man ikke saa let dør af Sult. Dette var et Signal for et præsteligt sindet Postbud til at sige Garibaldisten allehaande Spydigheder. Saa begyndte denne skræmmet at tale om, hvor godt de franske Tropper havde kæmpet. Han mente, det vilde behage os. Dog havde jeg ondt af Praasen, saa fattig som han var. Det var ogsaa kønt at høre ham tale om Garibaldi. Han fortalte, at han hjemme havde en Flaske, som Garibaldi engang havde drukket af. — Ja det er vist, som den Skønne i Genazzano sagde: «Der er i Italien endnu to Partier». Det Værste er, at Regeringen stundom vakler, stundom gaar for vidt.

RACHELA

(1897)

Georges Noufflard og jeg havde i Foraaret 1871 levet nogen Tid i Neapel. Hans Søster sluttede sig til os, og mine franske Venner lejede i Forening med mig en Wienervogn. De vilde til Pompeji, som jeg oftere havde set; jeg til Sorrento; vi vilde da efter vor Bestemmelse skilles ad i Torre Annunziata. Men da vi efter en lang Kørsel imellem Havet og lutter Mur kom til Torre del Greco, blev den ene Hest halt. Vi blev da nødte til at tage en ny Vogn, og nu skiftede de Andre Bestemmelse og fulgte mig lige til Sorrento. Vi spiste i Castellamare undervejs. Vejen derfra til Sorrento er med Rette berømt for sin Skønhed. Den gaar langs Havet, hugget ud i Bjergets Side, bugter sig ind og ud, og enhver af de mægtige Kløfter, den danner, er fuld af Oliventræer. Havet var staalblaat, Himlen skyløs. Det var et af de besynderligste og drømmeskønneste Syn, jeg har set. Neppe ankommen gik jeg op i Huset Rosa Magra og lejede mig et Værelse. Jeg gik den sidste Spaseretur med mine Venner, der fordoblede deres Opmærksomhed imod mig, eftersom vi nu adskillige Dage skulde leve skilte. Frøken Maries gamle Selskabsdame Rosalie Courtonnel kunde slet ikke vænne sig til Tanken. Vel fem Gange sagde hun til mig: Og naar vi nu kører hjem til Neapel, vil De saa virkelig blive her alene, ganske alene? Frygter De ikke for, at noget skal tilstøde Dem? — Jeg forklarede hende, at jeg var vant til at rejse alene og aldrig savnede Selskab. Jeg var jo rejst alene hjemmefra. Hun og de Andre tog da det Løfte af mig, at jeg om en tre-fire Dage vilde være i

Neapel igen, et Løfte, det rigtignok ingenlunde var min Agt at holde.

Jeg besluttede snart at blive nogen Tid i Sorrento. Her var det jo, at Tasso havde boet saa længe; her besøgte han, forskudt af Verden, syg og fortabt, sin Søster, der ikke straks kendte ham igen, saa forandret var han bleven. Alle Tider har her efterladt sig Vidnesbyrd. I Bajæ var jeg for faa Dage siden kørt forbi den Villa, hvor Cicero boede og modtog Augustus, da denne som ung blev indført hos den berømte Taler. Alligevel, den egenlige Aarsag, hvorfor jeg blev, var ikke de store Afdøde, Cicero, Augustus og Tasso, men en mindre Samtidig, Rachela. Ikke at jeg vilde tjene syv Aar for hende, men hun tiltalte mig straks, da jeg satte min Kuffert af. Hun var Husets Datter, og her som overalt paa Landet i Italien modtages man patriarkalsk. Befolkningen kommer den Rejsende imøde med en Venlighed og elskværdig Ligefremhed, som kun findes i dette Troskyldighedens fortryllede Land. Hvordan var det, det hed i Bohrs Historie: «Men da Italien er saa skønt, at den, der engang har besiddet det, kun døende vil forlade det.» Uvilkaarlig faldt den gamle Floskel mig ind.

Rachela var rank, med guldbrun Hud og stærkt røde Læber; Hovedtiltrækningen hos hende var dog hendes Sorrentiner-Mundart, som hun talte forstaaelig klart og med en særegen Ynde. De første Ord, vi vekslede, var om den nys afdøde unge Dansker S., som vi begge havde kendt, en af de skikkeligste Løgnhalse og Hyklere, jeg er truffet paa af det Folkeslag, man kalder Fantaster. Han er iøvrigt foreviget i Literaturen, idet efter en Ytring, Digteren en Dag lod falde, noget af hans Væsen er gledet over i Henrik Ibsens *Peer Gynt*.

Hun sagde: Ak, hvor det gjorde mig ondt, da jeg hørte, at denne Yngling var død. Men, Herre, det var ikke at undres over. Pigerne behagede ham altfor meget. Saa gik det ud over Brystet. Han tog en Pige fra Ischia med sig her til Landet og senere over til Capri. Hvad Skønheden angaar, var der just ikke stort at rose ved hende; men hvad gør ikke Kærligheden! Jeg saa hende en Gang paa Gaden, og Antonio, Baadsmanden, sagde til mig: «Se, det er den Pige, som var sammen med den Herre, du véd», og hun var meget grim; der var ikke det mindste smukt ved hende; men han var nu forelsket.

Nu, kære Herre, saa gik det som det plejer at gaa. Pige-

barnet var meget lidenskabeligt (*voleva sempre lavora'*); det kunde han den Stakkel ikke taale, saa blev hans Bryst ganske elendigt.» — Et Par Uger efter var det unge Menneske fundet død i Rom med en forud arrangeret Papirplade paa Brystet, hvorpaa der stod:

Hvad søger I her et Lig!
Jeg selv i den dejligste Drøm gik ind
Til Jesus i Himmerig.

Vi gled over i en politisk Passiar. Hun, som alle Beboerne af disse Egne, var meget misfornøjet med Vittorio Emanueles nye Regering, længtes tilbage til Pavetiden. Som Alle og Enhver klagede hun over de urimelige Skatter. «Nu har vi disse høje Skatter,» sagde hun og tilføjede ironisk, «men til Gengæld har vi jo faaet et stort Gode. Det er Friheden. Friheden! Véd De, Herre, hvad Friheden er; det er, at naar En vil være fri for en stakkels, skikkelig Pige eller Kone, saa sender han hende bort eller løber fra hende. Anden Mening har jeg aldrig kunnet finde i denne Frihed. Lovgiverne, Herre, burde dog virkelig betænke, at en Kvinde er et svagt Væsen og kan være god og kan dog ikke sige Nej.» — Jeg erklærede, at den kvindelige Svaghed var hævet over al Tvivl, og at Lovgiverne værs'go burde ihukomme den. — Hun nævnede nogle Gange, at hun var gift, slog lidt paa, at hun levede adskilt fra sin Mand og havde en lille Pige, som jeg forøvrigt ikke saa noget til; men jeg spurgte naturligvis ikke om noget.

Jeg gik mig efter Maaltidet en lang Spaseretur i Mørkningen. Det var en underlig Følelse, efter saa længe at have levet sammen med Andre, nu at befinde sig ganske ene i Naturen og staa overfor den som et Jeg overfor et Du. Jeg havde ikke, siden jeg sluttede mig til min Ven, af hvem jeg havde lært saa meget, følt mig saa stærkt som enkelt Menneske, som Person.

Det var helt mørkt, da jeg kom hjem. Rachela ventede mig i Døren. Jeg sagde til hende: Det er for tidligt at gaa i Seng. Lad os gaa op paa Taget og snakke sammen et Par Timer og faa nogen god Vin. Gerne, sagde hun, og vi steg derop, sad først lidt tavse og saa paa Ilden fra Vesuv. Stjernerne var komne frem; det var ellers en meget mørk Nat. Og hun begyndte at samtale hviskende, for at ikke Husets Folk skulde høre. Tre Nætter igennem, mens vi sad paa Taget sam-

men, fortalte hun mig nu sit hele Levned, eller rettere sagt, da vi hver Aften omtrent begyndte forfra, saa gav hun mig i forskellig Form tre fuldstændige Fortællinger om sit Levned; de bevægede sig fra den høje og tildels gribende Stil gennem den mere naivt lidenskabelige til den tilnærmelsesvis sanddru og virkelighedstro.

Første Samtale om Natten paa Taget.

Den burde gengives i Originalen med alle sproglige Ejendommeligheder, med den, altsom Fortællingen steg i Heftighed, stedse voldsommere Snurren paa r'erne, saa at et Ord som *rabbia* tilsidst lød, som udtaltes det med tre r'er. Hele Rachelas Væsen syntes Lidenskab, men af værdig Art. En Grundsum af Hæderlighed og Alvor. Derover løftede sig en Kærlighed, som jeg sjældent havde hørt føre et saa lidenskabeligt Sprog, en oprigtig Elskov, som nød den Lykke at møde Genkærlighed. En Uerfaren maatte tro heri at have en fyrig Sjæls ærlige og udtømmende Bekendelse.

Deres Mand bor ikke her? — Nej, han bor i Como. — Og han lader saa smuk en Kone alene? — Jeg er her for min Helbreds Skyld; jeg blev syg under Opholdet i Como og maatte derfor vende her tilbage. — De er 28 Aar? — Ja, og min Mand er 39. Han har lidt hvide Haar, men De kan ikke tænke Dem, hvor rødmusset og stærk han er, meget smuk at se til. Jeg har aldrig ønsket mig nogen anden Mand. Man bør aldrig gifte sig for Penges Skyld. Det eneste, man bør se paa, er Elskværdighed. Derfor var det meget dumt af Signor Rakilles Kæreste i Danmark, at hun ikke tog ham (hun mente den nu afdøde dansk-romerske Komponist og Musiklærer Ravnkilde). Det havde jo været en Ære for hende; han var jo *Maestro*. De Andre plagede mig meget med, at jeg skulde gifte mig med en gammel Mand paa 66 Aar med mange Penge; men det vilde jeg ikke høre Tale om; jeg vilde have en Mand, jeg kunde elske. Saa kom en Dag min Søster og fortalte mig om en Carabiniere, der var her i Egnen paa Jagt efter Røvere, og sagde: Hvor jeg agter ham! hvor jeg holder af ham! — Jeg sagde: Hvad kommer det mig ved! — Han gik nu hver Dag forbi og hilste op til Balkonen; jeg hilste igen. De Andre sagde til mig: Han er forelsket i dig. — Jeg sagde: Hvad kommer det mig ved! — Men

saadan er Verdens Gang; en Dag kom han ind, satte sig ned og bad om noget at drikke. Jeg gav ham Vin. Han sagde: Det er et daarligt Liv, vi i disse Dage har ført (for der var mange Røvere), og derpaa til mig: Har I en Kæreste? Ja, sagde jeg og tog i min Kommode et Portræt, jeg havde af en Neapolitaner; det var min Kæreste dengang. — Det forekommer mig, at den Mand er noget for gammel til Jer, sagde han. Ingen vil have en Carabiniere, for en Soldat er aldrig roligt paa ét Sted. Men om et Aar har jeg udtjent; saa kommer jeg her tilbage, og vil I saa være min, saa er jeg Eders. — Jeg elskede ham, han rejste og kom igen. Alle mine Slægtninge var nu i Bevægelse imod mig, Ingen vilde have, at jeg maatte gifte mig med ham, som Ingen vidste noget om, men, Madonna! hvor jeg var forelsket i ham fra Isse til Taa, smuk, som han var. Hvor kunde jeg tænke paa nogen Anden! Jeg stampede i Gulvet og var i ét Raseri og raabte, saasnart de begyndte: Jeg vil, jeg vil have ham og aldrig nogen Anden. Og saa blev de da tilsidst nødte til at lade mig faa ham. [Med et ømt Blik]: Intet kan trodse Elskovs Magt. — Og tror De nu, at han i den lange Afstand er ligesaa opfyldt af Dem, som De jo er af ham? — Jeg tænker det sikkert; han skrev idetmindste i sit sidste Brev, at ingen anden Kvinde kunde lignes ved hans *cara moglie* (kære Hustru). — Det tror jeg gerne; men desmere burde han være bleven hos Dem. Ikke fordi jeg for min Del savner ham. — Naar man betror sig til en forstandig og elskværdig Signore, glider Tiden

Anden Samtale om Natten paa Taget.

Da jeg kom hjem fra min ensomme Spaseregang, var Rachela gaaet mig i Møde, ivrig for at faa mig til at gaa op paa Taget og der fortsætte sine Bekendelser. Da vi var komne til Sæde, havde set paa Stjernerne og nippet til Vinen, begyndte hun:

— Jeg fik da min Mand; saa skrev hans Forældre, at de vilde se «den kære Brud», og vi rejste. Jeg vilde ogsaa gerne se hans Familie, og jeg glædede mig til at skulle se de store Byer: Firenze og Milano. Men han førte mig kun gennem dem og lige til Como og endda ikke ind i Byen, men op paa en Høj i en Ørken nær derved. Der boede hans Familie ganske alene. I nogen Tid gik det godt, men saa fik jeg et saa frygteligt Tung-

sind og Længsel efter Hjemmet her, Moder og mine Søstre, at jeg maatte rejse; ogsaa Lægen sagde, at hvis jeg ikke rejste, kunde jeg ikke leve. Men min Mand vilde ikke høre Noget derom. Han lod sig ganske regere af de Andre. Hans Broder sagde til ham: Hun skal blive, og den Broder var det værste Menneske, jeg har kendt; han ejede ingen Verdens Ting, mens min Mand dog ejede tusinde Dukater; men han gik og tog af vor Kasse, naar han vilde. Saa maatte jeg da skilles fra min Mand, men [lidt mere pligtskyldigt i Betoningen] hvor jeg elsker ham, o Madonna, hvor jeg elsker ham og vil ham vel! Jeg havde været 16 Maaneder gift og havde en lille Pige paa 7 Maaneder, hvem jeg gav Bryst. Men min Mand vilde paa ingen Maade tillade mig at tage hende med. Jeg tænkte da: det er bedre, at *han* er lykkelig end jeg. — Var jeg en ond Kvinde eller en god Kvinde, Herre, da jeg bar mig saaledes ad? — Saa rejste jeg tilbage til Milano og tog ind paa det Værtshus, hvor vi havde boet, da vi kom. Men saa forandret var jeg bleven af Graad og Græmmelse, at Værten ikke kunde kende mig igen. — Hvorfor er I ene? sagde han, hvorfor er Jeres Mand ikke med? Har I ikke faaet noget Barn? — Jeg sagde saa, hvordan det var gaaet til, og hans Moder, som sad i Stuen, rejste sig og sagde: «Rejs straks tilbage og tag Jeres Barn! Er I forrykt at give ham Barnet? Barnet kan ikke leve uden Jeres Mælk, og I bliver syg, naar Barnet ikke tager Mælken fra Jer; saa slaar den ind og ødelægger Jer.» Saa gik jeg straks samme Aften til en Ven af min Mand, som boede i Milano, og bad ham ledsage mig, og vi tog med det første Nattog til Como og kom til Huset. Jeg sagde til ham: Gaa stille rundt om Huset, at vi ikke vækker nogen af Familien, som vil mig ilde. Saa gik jeg lige til min Mands Sovekammer, bankede sagte paa Døren og kaldte. Men skønt han hørte mig, troede han, det var i en Drøm. Jeg gik da lige ind i Stuen og sagde til ham: Det er mig, som er kommen tilbage fra Milano, jeg kan ikke leve uden Pigebarnet, og Pigebarnet kan ikke leve uden mig. Han sagde: Du vil have Barnet, men jeg siger Nej, nej, nej, og jeg vil ikke høre mere. Jeg græd og bad, men han vendte sig om paa den anden Side og sagde bare: Nej, nej! — Saa lagde jeg mig iført alle mine Klæder paa Sengen, for jeg vilde tage bort med første Tog. Han sagde: Klæd dig kun af og lad os være Venner endnu engang! (*contentami ancora una volta!*) Men jeg sagde: Nej, jeg vil ikke

klæde mig af, men rejser i Morgen tidlig. Da det blev Morgen, tog jeg ham med begge Hænder om Hovedet. Saadan. [Hun greb mig med en *repetitio in animale vili* med begge Hænder om Hovedet] og kyssede ham, sagde Farvel og ikke mere. Saa gik jeg. Han raabte ud af Vinduet bestandig: Kom tilbage, *contentami!*

Men forgæves.

Da jeg kom til Firenze, havde Mælken næsten gjort mig gal. Jeg løb hele Byen rundt for at finde en lille Skabning, jeg kunde give Die, men det var ikke muligt. Saa fandt jeg en gammel Kone, der hjalp mig af med Mælken; jeg sagde Tak og gav hende ti Lire derfor. Men da jeg kom til Napoli, var det det samme. Jeg løb rundt for at finde et lille Barn i Sorrent, men der var ingen. Saa slog Mælken ind, mine Ben svulmede op, og jeg var halvdød. Endelig fandt jeg et Barn paa fem Aar. Saa kørte jeg med Moder til Castellamare for at finde et Barn, jeg kunde tage til mig. Mine Veninder sagde til mig: Tag et Barn, lad det die, betal Moderen for hver Gang, og send det straks bort, ellers siger han ovenikøbet, at det fremmede Barn er dit. Saadan gjorde jeg, og nu har jeg min Sundhed igen; ja der er dem, der finder, at jeg ikke ser saa ilde ud, og min Stilling fører jo nu og da et fristende Tilbud med sig, Signor, men jeg modstaar, ikke just af Dyd, men for Følgernes Skyld, ikke sandt? Og jeg er aldrig glad. Jeg kan nok engang imellem, naar jeg taler med Fremmede, sige en Spøg eller tage mig en lille Latter (*risata*), men altid tænker jeg paa ham, hvem jeg elsker saa højt, og paa Pigebarnet. Hver Gang han skriver, svarer jeg straks, for at han ingen Aarsag skal have til Klage; men han snakker frem og tilbage, snart at han vil komme, snart det modsatte, og jeg ser ingen Udvej. Til Retten vil jeg nu engang ikke ty.

Tredje Samtale om Natten paa Taget.

Hun havde bedt mig komme lidt tidligere hjem; hun havde saa meget paa Hjerte. Da vi kom op paa Taget, var allerede forskellige Sorter af den dejlige Vesuvvin stillede til Rette, og hun begyndte straks: Jeg har slet ikke kunnet sove i Nat for alt det, som vi igaar har talt om. Jeg tænkte hele Natten paa *ham*. — De elsker ham altsaa bestandig lige højt? — Om jeg

gør! — Det var da ene og alene hans Slægtninge, som var saa slemme? — Ja, døm nu selv, kære Herre! Jeg tror, han er af god Familie, og rejser med ham derop. Hvad saa? Saa kommer jeg op i et Hus i en Ørken, og ser, det er Bønder, daarligt klædte Bønder, og forstaar, at han er en Bonde som de. Det hele Hus var frygtelig smudsigt. Jeg havde *Hat* paa og Silkekjole, og hele Byen stod paa Vejen for at se mig komme — *Neapolitanerinden* kaldte de mig — ret som var jeg en Mærkelighed. Da jeg saa kom til de Bønder [med Foragt], saa vilde min Mand, den Bonde, at jeg skulde ikke være hans Kone, men deres Alles Tjenestepige. Jeg skulde feje, bære Vand, gøre rent osv. for dem Allesammen. Jeg kunde ikke forstaa et Ord af det, de sagde — det lignede jo ikke et Sprog — og de paa deres Side forstod aldrig, hvad jeg mente, men sagde: «Det er jo ingen Italienerinde, hun taler jo *Inglese.*» Imidlertid tog Broderen af vore Penge, og jeg havde aldrig en Soldo. Saa saare jeg gjorde ringeste Indvending eller sagde: «Saadan vil jeg ikke trælle», straks tog min Mand sin Stok og gav sig til at prygle løs paa mig. Madonna, hvor han kunde banke, og hvor han bankede mig! Evig og altid bankede han. Blot et Ord — saa slog han, saa det sved i hele Legemet. — Og De savner ham ligefuldt saa dybt? — Ham! hvad bryder jeg mig om den Bondeknold! Det er Pigebarnet, jeg bryder mig om. Faar jeg hende, saa maa han gerne gaa . . . hvorhen han vil. — Men hvorfor vil De da saa gerne have ham hertil? — Kære Signore, hvad er jeg? et ulykkeligt Menneske: jeg er ikke Pige, ikke Kone, ikke Enke. Men ser De, havde jeg ham her, saa var jeg sikker; her hvor jeg har min Broder og saa mange mandlige Slægtninge. Han turde ikke røre sig, ikke give mig et Rap saa ubetydeligt som saa. [Hun tjattede lidt paa sin Haand.] Ti gode Stiletstød vilde jo staa til Rede for mig, naar jeg havde Brug for ét. Ja, da var det mig, som tog Tøjlerne; hverken et Kny af Rethaveri eller af Skinsyge vilde blive taalt. En halv Snes gode Stiletter stod øjeblikkelig parat. Men dernede i Como! Kom jeg derned, havde han snart slaaet mig fordærvet.

Godt, men nu han, længes han da slet ikke efter saa nydelig en Hustru, der er hundrede Gange for god for ham? — Kære, du forstaar ingen Verdens Ting [i Heden siger de altid du]; han kommer ikke, fordi han er bange. Han er bange for min Broder og for alle mine Fætre og Venner. Han er naturligvis bange

for, at jeg har sagt til min Familie, at han har banket mig. Men derom har jeg aldrig endnu sagt et Ord. — Hvorfor ikke? — Hvorfor ikke, hvor du spørger! Naturligvis, fordi det var mig, som paa Trods mod alle de Andre tvang dette usalige Giftermaal igennem. Saa vilde de jo faa Ret og komme og kunne sige: «Du ligger, som du har redet.» Men ak, ak! Hvorledes kan jeg faa ham til at tro, at jeg *ikke* har sagt dem noget. Kunde jeg blot skrive, eller kunde jeg blot lære at skrive, saa kunde jeg sige ham det. Men jeg kan ikke engang lære det mere. Jeg er jo ikke noget Barn. Alle mine Breve nu er blot Snak, gode Ord, flovt Vrøvl, fordi jeg maa lade en Anden skrive for mig og ikke kan betro mig til Skriveren. Og desuden vil han jo, saalænge en Anden skriver for mig, bestandig tro, at andre er i min Fortrolighed. Derfor græder jeg tit af Raseri over, at jeg ikke kan skrive selv; for saa skulde jeg nok faa ham til at komme, og saasnart han først var her, saa var han under Tugtens Ris, ja under dens flammende Sværd. — Dog, det er sent, Herre, jeg vil gaa i Seng.

Faa Dage derefter stod jeg op om Morgenen Klokken 5 og slugte min Frokost for at tage over til Capri. Rachela kom med Rosa Magras Bog, hvor en Mængde Rejsende havde indskrevet sig. Kostelige var de tyske Indskrifter; den vamleste, ferskeste Følsomhed i Henrykkelsen over Byen, Landet, Huset. De franske havde en Smule mere Vid. De skandinaviske endelig var Udtryk for en saa uforfalsket Spidsborgerlighed, at den næsten rørte. Men alle var de holdte i samme Aand, alle Herrerne havde været *meget tilfredse,* alle anbefalede dette Hus til deres Landsmænd. Jeg kunde ikke lade være at finde det en Smule barnligt at anbefale et Hus i en Bog, som henlaa i Huset selv; thi de, som er der, véd jo, hvordan der er. Jeg erklærede desuden Rachela, at jeg fandt det lidet galant, om jeg erklærede mig tilfreds med hende, og skrev da med hendes muntert givne Samtykke omvendt en Anbefaling af mig fra hende:

E stato qui Signor Giorgio Brandes. Sono stata contentissima di lui; mi fu ricommandato del Signor Rakille, e lo ricommando anch' io a tutte le belle donne, ragazze, moglie e vedove d'Italia.

Rachela Fiorentini.

Da jeg 5—6 Aar senere paany kom til Sorrent, havde jeg allerede i 5—6 Aar baaret den Byrde at være det ærbare danske Folks *Usædelighed.* Jeg tog da med Tanken henvendt paa den elskelige danske Journalistik anden Gang ind i *Rosa Magra* med den eneste Hensigt at udrive hint Blad af den lille Hotelbog. Jeg fandt det, rev det ud og ejer det den Dag idag. Dengang var det mig endnu lidt ubehageligt, hvad der i den danske Presse sagdes om mig, og jeg vilde ved en ikke ganske tilladelig Handling berøve den en Anledning til ny Udskældning. Nu er det blevet mig saa ganske ligegyldigt, hvad denne Presse siger eller tænker, at jeg selv offenliggør hin spøgefulde Indskrift, som jeg da vilde unddrage dens Opmærksomhed. Men der er jo ogsaa gaaet en Menneskealder siden da.

VENEDIG

(1888)

Er dette Virkelighed? Gader af Vand — istedenfor Drosker slanke Gondoler med en mægtig Jernhellebard i Forstavnen, og disse Paladser! her er jo næsten ingen almindelige Huse. Er det Alt Paladser? gaar du klædt saadan hver Dag, o skønne Signora Venezia? Er det muligt, at dette er din Hverdagsdragt? Hver Aften sejler man da altsaa her ud fra sin Gadedør og ind i Drømmenes Land.

En eller anden Franskmand har skrevet dette Vers:

Venus er Skønheds Gudinde,
Venedig er Skønhedens By.
Du Stjerne og du Tryllerinde,
I Perler af Elskov og Ry!
I Jer bader i Have og Floder
hver Nat, naar Verden bli'er stum;
thi Søstre I er, og til Moder
havde I Vandenes Skum.

Blændet af Synet, fortumlet af Indtrykkenes Vælde landede jeg for første Gang en Juliaften ved Piazzettaen og kom ud paa Marcuspladsen. En Tjenestepige med Tizians Madonnatype gik lige imod mig. Lyse Kvindeskikkelser, blonde, fortryllende Veroneser og Tintorettoer gled, hvislede, smuttede forbi paa alle Sider, og jeg stod dèr, omgivet af en Arkitektur, af Paladser, i Sammenligning med hvilke Tusind og én Nats er Ladegaarde og Aladdins fantasiløst, som rykket bort fra Virkeligheden, paa denne Plads, der skinnede i tusind Lampers og totusind Stjerners Skær,

mens en begyndende Maanes fine Segl viste sig ude i Lagunernes Horisont. Hvilken Selskabssal denne Plads! Dette er ikke Brolægning, men det blanke Marmorgulv. Her er ingen Vogne, ingen Heste, intet Vandspring, intet Støv, Intet, som pletter Flisegulvets Renhed, og saa rundt om: denne uhyre Firkant af Bygningskunst, hvis Skønhed vel er en anden, men ingen ringere end det gamle Roms. I Rom vader vi mellem Stumper og Brokker og stræber ved Hjælp af Indbildningskraften at genopføre Oldtidens Pragt. Her lever Renæssancetidens Pragt som et Hele.

Af Alt, hvad Italien har at byde paa, er dette maaske det Eneste, der overgaar, hvad en Drengs Drømme kan foregøgle ham af jordisk Skønhed. Naar Drengen er bleven Mand og staar her paa Piazzettaen, lærer han, at han i sine Drømme har vist sig som en daarlig Poet, og hans Barndomsfantasi nødes til dybt og saligt at ydmyge sig under de store Mesteres, som byggede denne forbausende Samling af Underværker. Ud mod Havet de to verdenskendte mægtige Søjler af sleben Granit med Marcusløven og St. Theodor. Tilhøjre Dogepaladsets vestre Façade, tilvenstre Biblioteket, der er, hvad det gælder for at være, Italiens skønneste Bygning. Det minder noget om Stilen i Palazzo Farnese i Rom. Indtrykket er: ædel Styrke, rolig Herlighed, Pragt uden Yppighed, let, stolt Dejlighed uden Strenghed og uden overdaadig Udsmykning.

Overfor ligger Dogepaladset. Biblioteket siger til sin gigantiske Genbo: «Hvad er du for et besynderligt og uædelt Væsen, du græsk-gotisk-mauriske Bastard?»

Men Paladset svarer: «Jeg er Alt i Et: Jeg er Vælden, mægtig, urokkelig, ærværdig — Jeg er Skønheden, glimrende, broget, udklippet — Jeg er Særheden og Lunet; thi jeg lægger det Massive paa det Gennembrudte og gør min aabne Søjlegang saa stærk, at den, sikkert som Atlas bar Verden, bærer den massive mauriske Mur. Den nye Tids største Aander har taget mig til Mønster; Goethe har dannet sig efter mig. Min første Etage, den med Søjlerækken, svarer til *Ifigenia* og de romerske Elegier, min anden, den gotiske med Spidsbuerne, svarer til *Götz* og *Faust*, mit tredje, om Østerland mindende Stokværk er hvad *Diwan* er i Goethes Livsværk. Intet kan i regelfri, lovbunden Trolddomskunst maale sig med min Arkitektur.»

Men der er Opløb paa Piazzettaen. Hvad var det? En fuld Mand forgreb sig paa en Municipalgardist, der med stor Sindsro

tog ham i Nakken og kylede ham ud i Vandet. Det udsætter man sig for, naar man vil slaas i Venedig. Det saa højt komisk ud, især ved den Færdighed, hvormed det gjordes.

Fra de tre Sider er Marmorpladsen omgivet af et Flammeskær; Buegangene straaler; alle de første Magasiner og Kafeer ligger her blussende af Gasflammer. Og Rummet er fuldt af Spaserende. I Midten staar om en høj Kandelaber et Musikkorps og hele Pladsen genlyder.

Foran San Marco hæver sig i Skumringen de tre taarnhøje røde Mastetræer paa deres Broncefodstykker, og de uhyre Flag, der naaer fra Toppen ned til Foden, store som et Hus i Kjøbenhavn, breder sig langsomt ud fra dem. De gamle forskelligt farvede Søjleknipper paa San Marcos Façade klynger sig sammen og stiger op paa Hovedet af hinanden, hvor Muren springer frem. Kirken viger tilbage som i uhyre Nicher, og over hver Niche-Port et Stykke indre Kugleflade af skinnende Guldmosaik med Mosaikfigurer i røde og andre stærkt farvede Drapperier.

Langsomt bevæger i den tætte Trængsel de hvidklædte Kvinder med deres Ledsagere sig frem og tilbage, og Flokkene brydes, idet de skyder sig igennem hverandre. Der er en Duft af Vellugt fra alle disse Toiletter. Det er hedt. Men den friske Brise fra Havet svaler, saa svag og mild den end er, dog Luften. Stort mere end halvpaaklædte er disse unge Kvinder ikke. Alle har de imidlertid over Hals, Skuldre og Arme et gennemsigtigt hvidt Flor. En Nordbo finder let de bekendte Vers af Alfred de Musset urimelige: «Har du i Barcelona set en Andalusierinde med solbrændt Barm? det er min Elskede osv.» Thi det er dog underligt at spørge Andre, om de har set Ens Kærestes brune Bryst. Den, der har levet i Venedig ved Sommertid, forstaar, at man kan kende en fremmed Dames Legemsfarve uden at kende hende anderledes end fra Gaden.

Disse Kvinder i de hvide Kjoler, med den lille Knipling over Haaret, er næsten alle gifte; men godt gifte er de sjældent. Regelmæssigt dette Skue: Manden kommer med sin Kone, hun er 20—24 Aar, dejlig som Venus eller Eva. Han ser lidt gnaven ud, er fordetmeste noget skaldet, Udtrykket i hans Ansigt er spidsborgerligt. En anden Herre er med i Følge, og paa ham ødsler Fruen sin Elskværdighed. Han er 30—34 Aar, hans Skæg er omhyggeligt plejet, hans sorte Øjne skinner. Naar Blomsterpigerne kommer, giver de først til den unge Dame, og

det en udsøgt stor, blussende Neglike med mange Knopper; saa faar den unge Herre en mindre, og tilsidst vender hun sig til Ægtemanden, der svarer: «Ikke til mig. Tak, jeg tager aldrig imod Blomster», men vel at mærke. Manden *betaler* og for dem begge to; saaledes bærer Filosofer af den venezianske Skole sig ad.

Den unge Frue, som sidder der mellem sine fire Smaabørn ved et af de hundrede Borde, der er opstillede symmetrisk udenfor Konditorierne, kan ikke være mere end 23 Aar gammel. Hendes Toilette er ikke rigt, men friskt og yndefuldt. Hendes Hud har Alabasterets underlige Klarhed. Ansigtet er langligt, Profilen skarp og ren i sine Linjer, Øjnene store, dybe, sorte uden ringeste Rynke eller Mørkhed omkring dem. Kunde man ikke af Børnenes Væsen se, at hun er deres Moder, vilde man tro, hun var en ung Pige, thi Huden er fin og skær som et Barns; der er ikke den svageste Plet eller Vanpryd; Hovedets Oval svarer til de ideale Forestillinger, man i sin tidlige Ungdom gør sig om kvindelig Højhed og Mildhed i Et. Hendes Haand er mærkværdig; lidt mager, men sartere end det sarteste Instrument og lysende hvid. Et prægtigt Armbaand fremhæver den. Ægtemanden med de tykke Øjenbryn ser derimod ud som stod han i hendes Tjeneste; man skulde tro, hun var en Adelsdame med store Jordegodser og han hendes Forpagter — og saa er dog hun selv det Eneste, han har forpagtet. Hun er en indfødt Venezianerinde, thi hun siger A riverder*si* for *ci* og *sertamente* for *certamente*; hun udtaler *una forte impression'* rent paa Fransk og siger med indskudt s: *chi s'è.* Hun nedstammer fra Byens gamle Pengefyrster. Man forbauses ved at se en saadan Prinsesse af Blodet række sin hvide Arm til en saa frygtelig Grobrian, og en Anelse opstaar om, at hendes Sjæleliv ikke blot lidet svarer til hendes Ydre, men at hun selv ingenlunde vilde forstaa det Ideal, hun vækker Forestillingen om.

Hvad er det, som gør disse Kvinder saa mærkværdige? Først Race og Klima naturligvis, alt det gennem Afstamningen Medfødte, saa den almentkvindelige Sans for Skønhed i Væsen og Adfærd, Evnen til at forskønne sig ved en Mantille, en Knipling, et Baand, saa endelig en Lediggang, en Tankeløshed, der er ørkesløst drømmende uden at være dorsk. De er endnu de samme uforstyrret rolige og dejlige Dyr som paa Giorgiones og Tizians Tider. Deres Bleghed er aldrig nervøs. De *nyder* Livet, en Kunst, man i Norden har glemt. Se hvor mageligt

de strækker sig tilbage i deres Selvejer-Gondoler og langsomt — langsomt bevæger Viften.

Sejler man næste Morgen over til Akademiet, lærer man en Overraskelse af anden Art at kende. Jeg gøs, da jeg første Gang saa disse Sale aabne sig for mig, en efter den anden, uhyre, bedækkede fra øverst til nederst med Bellini'er, Tizianer, Veroneser, Tintorettoer: Alt dette er til, findes her, er mit!

Ja først dette er Venedig. Her bor den Menneskesværm, som byggede denne By og udgjorde dens Glans, som førte dens Krige, vandt dens Sejre, styrede den i Krig og Fred og gjorde dens Navn udødeligt i Verdenshistorien. Thi saa ejendommeligt Skuet var iaftes, det er ikke hine Dragter, hverken Frakkerne af Klæde eller Kjolerne af Flor, der passer til disse Paladser og Gondoler. Det er det sekstende Aarhundredes overdaadige Verden af Atlask: Brokade om Vinteren, den nøgne Hud om Sommeren, Atlask begge Dele. Her er Venedigs sande Befolkning.

Det er de italienske Stæders fælles Ejendommelighed, at de ikke (som Dresden f. Eks.) indeholder et Hus med Kunstværker, men selv er et Kunstværk; Venedigs Særkende er det, at end ikke Samlingen i dets Akademi har en sammensanket Kunst: Venedigs egen Billedverden er nok til at udgøre en Samling. Det er ganske i Stil hermed, at Dogepaladset ikke (som alle Italiens andre Raadhuse) indeholder Scener af andre Stæders Historie, end ikke af den romerske, men udelukkende af Venedigs. Venedig trænger ikke til Rom; det er selv et Rom.

Et Billede overvælder. Det er Tizians *Madonnas Himmelfart,* om hvilket Stik og Fotografier ikke giver nogen Forestilling. Det er en Komposition, hvis Farvevirkning kan sammenlignes med den Virkuing, som et Orkester paa flere hundrede Musikere vilde gøre, ifald de kunde spille saaledes, at ingen Finhed gik tabt og ingen Sammensmeltning fattedes. Det er malt med et i menneskelig og kunstnerisk Henseende uskyldigt Sind. Den unge Pige stiger rørt og alvorlig mod Himlen paa Skyer, der bærende hæver sig. Hundreder af guldhudede nøgne Drenge med Vinger jubler omkring hende. Faderguden, en henrivende Skikkelse, viser sig i Skyerne, bøjer sig frem, synlig til Beltet, og udbreder svævende sine Arme for at modtage hende. Hans Skæg er hvidt, men hans Haar endnu mørkt; det er en Mand, halvt ung, halvt ældet af Alvor, en Fader, der modtager en elsket, længe savnet, beundringsværdig Datter. Billedets nedre

Halvdel er endnu mere fuldendt. Apostle, Disciple udbryder i Henrykkelse over Miraklet. Et stort Begejstringspust farer gennem deres Sjæle; de hæver Armene, forbauses, bevæges og lever det levende Liv. Deres Drapperier slaar rundt ved Bevægelsen, og disse mægtigt højrøde, sværmerisk grønne Dragter bryder ud i en Lys- og Farve-Hymne, i et jublende, tusindfoldigt Hosianna i det Høje evindeligt! — til du holder dig for Øjnene og siger som Valborg: Nu vil jeg ikke se mere, nu glemmer jeg det aldrig. — Disse Vægge, disse Lærreder, det er Venedigs sande Literatur, Byens talende Minder

Sejler man tilbage gennem Byen, saa ser man alle Gader fulde af nøgne Svømmere. De plasker om og sidder paa Husenes Marmortrapper, kun iførte lette Svømmebukser. De unge Piger staar i Vinduerne og gestikulerer med de skønne Arme, om hvilke Armbaandene rasler, ned til de paa Trapperne siddende Kavalerer, hvem Klædedragten ikke trykker. Langs alle Gondoler ses Svømmende. De unge Englænderinder lader som om de i deres Fortvivlelse ikke véd, hvor de skal gøre af deres Øjne. Hvor skal de se hen? Oppe i Luften er det eneste Sted, hvor der ingen nøgne Mandfolk skimtes. En ung Pige, der gifter sig her, køber sandelig ikke Katten i Sækken; thi samme Sæk afføres saa hyppigt og saa offenligt, at hun altid kan forvisse sig om hvad der stikker i den. At alle Gader i denne By ved Sommertid er fulde af nøgne Mennesker, maa nødvendigvis have virket ikke lidet til at Venedigs Rolle i Malerkunsten blev den fuldendte Fremstilling af den menneskelige Huds Lød i de skiftende Belysninger.

Den fuldkomne Lykkes Tilstand er den, som den unge Italiener føler, der selvanden sejler i en fin Gondol fra Piazettaen til San Giorgio maggiore. Himlen er klarere end et Spejl, Solen straaler og varmer ligetil Marven uden dog at hede. De sidste Ytringer af en forelsket Samtale synger og genklinger i hans Sjæl, Vandet skvulper mildt, Venedig ligger for ham og om ham, og Baadens Bevægelser er mere indsmigrende for Nerverne end den sødeste Musik. Lidt efter lidt fornemmer han en Henrykkelse saa stærk og dyb, at alle hans Nerver flere Timer derefter endnu vil dirre af den. Det er ham, som aandede han Gudernes Æter, en Slags finere, mere styrkende Luft. Uvilkaarligt holder han sig rankere end ellers. Alt om ham er saa utroligt smukt.

— —

PAVENS MESSE I PETERSKIRKEN

(1898.)

Op Kl. 6. I Vogn Kl. 7. Kuskene forlanger dobbelt Takst; det er endda et Under, der er Vogne at faa. De 50,000 Pilgrimme, der er ankomne til Rom for at velsignes af Paven, har alle faaet Adgangskort til Kirken denne Morgen; Romere og Fremmede i tusindvis har ligeledes skaffet sig Adgang. Kirken kan vel rumme 80,000 Mennesker, men der bliver Trængsel; man maa derfor tidligt afsted, skønt Messen, der officielt skal holdes Kl. halvni, sikkert ikke begynder før en Time senere. Det er en Slags Pligt, naar man allerede er i Rom, da ikke at forsømme Pavens Messe i Peterskirken. Det er først fjerde Gang siden sin Tronbestigelse, han holder Messe der.

Overalt, fra alle Punkter af Byen, bevæger i den aarle Morgenstund Fodgængere og Vogne sig over mod den venstre Tiberbred. Fodgængerne iler, Vognene kører afsted i Firspring, til de er komne over en af Tiberbroerne, saa nødes de til at følge hinanden i roligt Trav og standse, naar en af de tidligere Vogne stanser. Men i Linje efter hinanden farer os imøde i fuldt Firspring Vogne, der allerede har afsat deres Fragt ved Kirken og nu vender tilbage til den indre By for at søge ny Fortjeneste.

Luften er kølig frisk, Himlen som sædvanlig skinnende blaa uden en Sky, Peterskirkens dejlige Kuppel er rosafarvet i Vintermorgenrøden.

Fra to Sider, gennem Soldater, der danner Hegn, bevæger man sig op ad de skønne brede Trapper ind i den store ellers

saa tomme Kirke, der hurtig fyldes, dette Menneskehedens Tempel, der ligner en umaadelig Festsal, hvor der er himmelhøjt til Loftet og Plads for en Hær til at manøvrere.

Ad Sideskibet, uden om Sværmen, der presser sig sammen i Kirkens mægtige Midtergang, naaer man en Plads ikke altfor langt fra Højalteret, finder en Skranke, hvorimod man kan læne sig, og belaver sig paa at holde Ventetiden ud. Det er haardt nok at skulle staa tre Timer, selv om man til Løn faar at se en Pave i Funktion. Snart er hver Plads. hvor det er muligt at læne sig, optagen; mod hver Skriftestol, hver Pille, hver Skranke støtter Hundreder sig, og hastigt fyldes alle Mellemrum saaledes, at det er højligt generende, saa tit En eller Anden vil skifte Plads. Navnlig er de smaa italienske Børn saare vanskelige, de trænger sig bestandig frem og imellem, vil kigge ind overalt, tror stedse, at der hænder noget interessant, saa hist, saa her, og man har dem stadigt mellem sine Ben og over sine Fødder.

Paa hin Side Skranken er der et forbeholdt Rum, hvor pavelige Kammerherrer i Knæbenklæder og Kapper og med Ordenskæder om Halsen og talrige Stjerner paa Brystet bevæger sig op og ned, og sammen med dem Monsignorer i violette Silkedragter, Medlemmer af det diplomatiske Korps og romerske Patriciere med deres Damer, der efter Forskriften for alle dem, der indtager Pladser paa Tribunen, er klædte i sort Silke med Slør over Hovedet. Herrerne er i den tidlige Morgenstund i Kjole og hvidt Slips. Bedst tager de brede, fornemme, romerske Matroner sig ud med deres regelrette Træk og store mørke Øjne. Men iøvrigt vrimler det ude blandt Masserne i Kirken med Englændere og Tyskere. Og dèr kommer nogle Munke med fire Ynglinge af den kinesiske Mission, til hvem der skal skaffes en begunstiget Plads. De fire smaa, grimme, pluskævede Kinesere vækker dog liden Opsigt; de ser ud som simple Folks Sønner, der har omvendt sig for Føde og Klæder.

Tiden gaar langsomt; hvert Kvarter gaar der en Forventningens Bølge gennem Mængden, som anspænder Blikkene og tror, Paven kommer. Klokken halvni rykker alle Pilegrimmenes Fanebærere, flere Hundrede i Tal, med smukke, smalle Silkefaner frem imod Koret og tager Plads i dets Nærhed. Solen er steget, og fra de stolte Buehvælvinger kastes Genskinnet tilbage, saa det svider i Øjnene, medens lange, brede Lysvifter fra de

højtliggende Vinduer falder skraat ned gennem Kirken forbi Thorvaldsens Pavemonument, der desværre tager sig saa uanseligt og ringe ud paa sin uheldige Plads, medens Baroktidens dristige Mindesmærker i det skarpe Lys udæsker Beundring og Kritik.

Der lyder en Mumlen gennem Kirken som Havets Bølgers en stille Dag. Den hæver og sænker sig og hæver sig atter. I Rummet ved Siden af farer prægtigt klædte Damer med Slør over Hovedet forvirrede ind og udspørger en Hellebardist i sin Harlekinsdragt eller en pavelig Gardist med hans hvide Skindbukser og lange Støvler eller en Kammerherre fra det pavelige Hof om, hvor de skal finde Plads; iler saa smilende ud igen. Alle søger nu Plads i et hastigere Tempo; thi Klokken er over 9. Nogle tyske Damer og mange italienske Almuesmænd klavrer op paa smaa Stole, de har med, eller sætter sig op mod Skriftestolene. Fædre hisser deres Smaadrenge op paa Skuldrene.

Endelig Kl. halvti høres de første Raab. Baaret højt paa sin Bærestol har Paven vist sig i Kirkens ene Ende. Raabene lyder langt borte. Det klinger blot som Ah! Ah! Man hører ikke, hvad der raabes. Ah! Ah! Ah! bruser det stærkere — og endnu stærkere. Og Lyden svulmer. Man ser Ingenting; men man hører Stemmernes vældige Hyldestraab under de høje Hvælvinger. Det er en hel Befolkning, der raaber. Hvad raaber den? Man hører det utydeligt: *Evviva il santo padre! Evviva il papa! Abasso il re!* (Leve den hellige Fader! Leve Paven! Ned med Kongen!)

Der er Begejstring i Raabet, Hengivenhed og Medynk, men ingen Andagt. Alle raaber staaende, Ingen kaster sig paa Knæ. I Hobetal tager ikke blot Fremmede, men Romere Kikkerter og Øjeglas frem. *Evviva il santo padre! Abasso il re!*

Og Processionen kommer.

Fra den vældige Kuppel lyder Sølvbasunernes Klang, Orgelet toner, og dejlig Sang stiger fra Kirkens Sangerskare. Det pavelige Hof i dets smukke, sære Uniformer fra Fortiden. Saa Paven selv, baaret paa sine Trofastes Skuldre, og bag ham de store brede Vifter, som skal tilvifte ham Kølighed, medens Røgelsen lægger sig som en Sky over hans Hoved. Man øjner den runde, hvide Kalot og under den i Profil en Oldings Hoved med det hvide Haar, den store, krumme Næse og de askegraa

Kinder. — Han stiger ned og træder frem for Højaltret, staar der, lidt krumrygget og fremadbøjet, 88 Aar gammel, som han er. De Gejstlige omringer og understøtter ham, nogle Kardinaler, desuden Biskopper og Kanniker, Præster af forskellig Rang. Ceremoniellet medfører, at to Gange sættes den store, tunge Tiara paa hans Hoved, for efter en rum Tids Forløb paany at tages af og erstattes med den lille, hvide Kalot. Undertiden berøves ogsaa den ham og han knæler barhovedet. Sangen ombølger ham.

Imedens iagttager Forsamlingen ham med spændt Nysgerrighed. De Andægtige er faa. Der samtales uafbrudt mellem de italienske Tilhørere til Messen. Men hvad man hører, er velvillige, medlidende Ord: «Stakkels Gamle! Hvor han er gammel! og dog smuk! og saa god! Hvor maa han være træt, den gamle Stakkel!» Og virkelig maa den stakkels gamle Mand af Træthed fjerne sig for at drikke lidt Kødsuppe. Anstrengelsen er ham for stor. Saa kommer han igen. Han løfter Kalken, og medens Menigheden falder paa Knæ, giver han den sin Velsignelse.

Smuk og fin staar han der. Klog og farlig har han sin hele Regeringstid været, en tiltalende Skikkelse, som enhver Skikkelse er det, der udfolder stor, stille, behersket Kraft. Ikke i Aarhundreder har den katolske Religion havt en Magt som under hans Regering. Tabet af den jordiske Kirkestat har for Paven kun betydet mangefold forøget Sammentrængthed af den eneste vigtige, aandelige Magt. Med den umaadelige Reaktion, som i disse Aarhundredets sidste Aar gaar gennem Landene i Europa, staar Katolicismen i Pagt. Den tager ikke blot Monarkier som Spanien, men Republiker som Frankrig i sin Tjeneste; den trænger Protestantismen tilbage i Tyskland, England, Norden og de nordamerikanske Fristater, medens den svinger sit enevældige Scepter i hele Sydamerika som i Spanien og Polen. Sine Fanatikere har den ikke her i Rom; men Rom er dens klassiske Jordbund, dens Midtpunkt, og i Rom har den samlet det Ypperste, den ejer, af kunstnerisk Herlighed, arkitektonisk og billedlig Pragt, gejstlig Herskerevne og menneskelig Kløgt. Her er den Grundsten, over hvilken den Jorden omspændende katolske Kirke er bygget.

NEAPEL

(1898)

En Nordbo rejser ved Vintertid mod Syd efter Varmen. Ingensteds er man imidlertid bedre beskyttet mod Kulden end nordpaa, og ingensteds fryser man mindre end i St. Petersborg. I Italien forstaar man ikke at varme Værelserne, har i de fleste Hoteller slet ingen Apparater dertil, og Gallerier og Kirker er iskolde.

Desmere fryder Solen, naar den indfinder sig. Og den glødede i Februars Begyndelse og Midte over Rom. Den første Morgen paa Monte Pincio bragte en af de lykkelige Timer, der holder En skadesløs for alle en Rejses Besværligheder og kedelige Mellemakter. Solen bagte formelig, som i Norden i Juni, varmede, kælede og optøede de angrebne Nerver paa en nylig Helbredt, der havde sprunget Sommeren over. Med Glæde gensaa han de mørke, klippede Stenege udenfor det franske Akademi, Palmerne, og paa de lave Høje rundtomkring Pinjer og Cypresser. Endelig lod han Blikket glide hen over det umaadelige Rom, der laa udbredt for hans Fod, samlet om St. Peters Kuppel, som Michelangelo, den Eneste, har bygget, en Kuppel, underdejlig i sine Forhold. Og han gik ned ad Monte Pincio og traadte ind i den lille Kirke Santa Maria del Popolo for at gense Kapellet, Bankieren Chigi har ladet udsmykke med Mosaiker i Loftet, der er udførte efter Raffaels Malerier, de første Malerier af Renæssancens Kunst, som han sytten Aar gammel lærte at

kende og fordybede sig i. De forestiller Planeternes hedenske Guddomme, Mars, Venus osv., hvem kristne Engle drager op for Guds Aasyn. Hvor nænsomt har ikke den Venusdyrker Raffael ladet Englen tage paa Venus, medens Mars behandles med Barskhed! Og hvor himmelsk skøn er ikke Englen, der for første Gang drejer Himmelkuglen rundt, medens der paa Latin læses under Billedet: Der vorde Lys paa Himmelens Hvælving!

Ogsaa i Neapel en enkelt smuk Dag, den første, før det øsende Regnvejrs Uge begyndte -- en dejlig Dag. For kun tolv Aar siden er her blevet anlagt Neapels smukkeste Vej, *Via Tasso*, der to Kilometer lang, i jevn Opadstigen med brede jævne Krumninger hæver sig til Højden af Posilipo, hvor Vergil blev begravet. Man kan med Løft stige fra den nye Posilipo-Grotte lige op gennem Bjerget og saa vandre langsomt ned ad Via Tasso et Par Timers Gang, stadigt skuende ud over Neapel og Golfen, med Procida lige for sig. Der laa skinnende Sol over det Hele og titusind Mandeltræer stod langs Bjergets Sider i Blomst og sendte En deres Duft, mens Blikket ikke kunde lade være at dvæle ved de rige Blomsters brogede og fine Farver, glødende som de var inderst inde i Kalken, dernæst hvidligt violette, hvert Blomsterblad skiftende i Afskygninger.

Neapels Kirker er ikke kendte af de Rejsende, som de fortjente at være det. Der er faa Byer, med hvis Kirker jeg er saa fortrolig. For 27 Aar siden kendte jeg hvert Mindesmærke i hver eneste af dem. Min Ven, Georges Noufflard, satte mig dengang ind i hver Enkelthed. Ved hvert Skridt, jeg gør i Rom eller Neapel, maa jeg mindes ham. Det er som gik han usynlig ved min Side. Jeg mindes vore Samtaler, og mine første Veje har gældt de Mindesmærker fra Fortiden, der rørte eller sysselsatte os begge mest. Alt hvad jeg her ser, er Gensyn. Søren Kierkegaard spurgte i en af sine dybsindige, nu saa lidet læste Bøger: Er en Gentagelse mulig? Umulig er den. Gensynet er som Regel himmelvidt forskellig fra det første Syn, er noget helt andet og sætter paa ganske forskellig Maade Følelseslivet i Bevægelse, selv om Genstanden ikke i midste Maade har forandret sig. Og dog føler jeg her overfor disse gamle Kunstværker, hvor lidet selv en Menneskealder betyder for det, som i et Menneske er den inderste Kærne. Inderst inde er jeg ganske og aldeles den samme, som jeg var, føler for det Samme og rimeligvis paa

samme Maade, kun mindre lidenskabeligt, fordi Genstanden ikke er mig ny, og mere inderligt, fordi Genstanden ikke har været ude af mine Tanker i syv og tyve Aar.

Der var især to Kunstværker, jeg ilede for at gense. Det første findes i Kirken *San Angelo a Nilo*; det er Donatello's Gravmæle over Kardinal Brancaccio, der døde 1428. Stiv og stille ligger Kardinalen paa sin Baare; tre strenge, sorgfulde Kvinder bærer den paa deres Skuldre. Disse tre Kvinder med deres dybe Alvor og deres Norne-Blik rummer en hel Verden af Sindsbevægelser. Den ældste længst tilhøjre er vel næst efter St. Georg det Ypperste, Donatello har gjort. Det er Michelangelos Kunst før Michelangelo, hans Strenghed, hans Ægthed, hans sorgtunge Storhed.

Og ikke langt derfra findes i Kirken *Santi Severino e Sosio* det andet Kapel, mit Hjerte hænger ved, det over de tre unge Brødre *Sanseverino*. Det var tre unge fornemme Mænd, af hvilke den ældste neppe havde overskredet Tyveaarsalderen, som efter at være blevne holdte fængslede hver for sig, i 1516 paa en og samme Dag blev myrdede ved Gift af deres Farbroder, der vilde bemægtige sig Arven efter deres Fader. Kapellets tre Sider optages af de tre Gravmæler, der er udførte af Giovanni da Nola. De er over al Kritik. Der stiger fra dem en Klagesang, et Raab til den himmelske Retfærdighed om Medlidenhed og Hævn, som ikke kunde være stærkere og renere. Der er aldrig Nogen i det Kapel; des stærkere høres den lydløse Klage. De tre Ynglinge ligger ikke ned paa deres Kister, de sidder i fuld Rustning op imod den, i forskellige Stillinger, men alle seende opad efter Oprejsning for, hvad der mod dem blev syndet. Over Bagvæggens Kiste ses højt under Loftet den hellige Jomfru med Barnet paa Armen; dybt vemodig skuer hun nedover Kisten; til venstre ses Jesus, der medfølende lider og synes sønderrevet af Smerte. Over Gravmælet tilhøjre ses Jesus staaende i veltalende Stilling med udbredte Hænder som de Ulykkeliges Talsmand for den Højestes Trone. Og under hver af Kisterne med lette Varianter samme Indskrift paa Latin: Her hviler Jakob (eller Sigmund eller Andreas) Sanseverino, som uden at faa Lov til at se sine Brødre, endsige tale med dem, blev ugudeligt myrdet ved Gift i samme Time som de. Aldrig har det latinske Sprogs Fynd

lydt mere virkningsfuldt. De tre Indskrifter griber ind i hverandre som Toner af en Koral.*)

Man kan slutte sin Andagt i Katedralkirken, *San Gennaro*. Den hellige Januarius's Kirke, til hvis Opbyggelse man plyndrede et paa samme Sted staaende Neptuntempel, hvis dejlige Granitsøjler endnu er Kirkens ypperste Smykke, rummer især to Kapeller, som kan fryde et kunstelskende Sind. Det ene er den hellige Januarius's Kapel, der blev grundet 1608 og til hvis Udstyrelse der allerede da medgik halvfemte Millioner Franks. Med sine Søjler af grønligt Marmor, sine pragtfulde Kobberporte, sine skønne og fine Marmor-Relieffer fra den hedenske Oldtid, ranede fra Neptuntemplet og indfattede her, dog især ved den ypperlige Statue af en Kardinal Andria Carafa, som (med Urette) tillægges Michelangelo, er det et hedensk-kristeligt Skatkammer. Det tilhører nu og vedligeholdes nu af Hertug Ricardo d'Andria Carafa, en af Neapels finest dannede Mænd, der i sit Palads fører et stort Hus, og som skriver gode Skuespil, der her agtes, som de fortjener.

I Nærheden af Andriaernes Kapel ligger Minutolo'ernes i gotisk Stil med skønne Mindesmærker over talrige Medlemmer af Minutolo'ernes berømte Slægt, de ældste fra 1410.

Hvor besynderligt virker det ikke, naar man om Formiddagen har besøgt alle disse Grave, da om Aftenen i Selskabslivet at træffe sammen med Efterkommerne af alle disse store Slægter, der endnu blomstrer her i Neapel, og som endnu er Hertuger, Prinser eller Marki'er, at bydes velkommen af en Andria, at høre en Minutolo spøge eller at tale om moderne Kunst og Politik med en Efterkommer af hine Brancaccier, over hvis Farbroder Donatello udførte sit Gravmæle!

---

*) Jacet hic Sigismundus Sanseverinus veneno impie absumptus qui eodem fato eodem tempore pereuntes germanos fratres nec alloqui nec cernere potuit.

Hic ossa quiescunt Jacobi Sanseverini comitis saponariæ veneno misere ob avaritiam necati cum duobus miseris fratribus eodem fata eadem hora commorientibus.

Hic situs est Ascanius Sanseverinus cui obeunti eodem veneno inique atque impie commorenties fratres nec alloqui nec videre quidem licuit.

SICILIEN

(1898)

I

Kongeriget Appelsinia

Gives der nogen sødere Duft end Appelsin- og Citronblomsternes? Der gives i ethvert Tilfælde ikke nogen, som inderligere forbinder sig med Ens Foraars-Indtryk af Sicilien. Overalt møder man disse store, hvide Klynger af Blomster paa Vejene langs Haverne; man river dem uvilkaarligt til sig, og hvad man ikke selv gør, det gør Kusken paa Ens Vogn; han fylder Vognens Sæder, Ens Brystlommer endogsaa, med Blomster, saa man gennemtrænges af Duften, og stærk som den er (uudholdelig i et lukket Rum) bæres den En desuden stadig paany imøde i enhver Brise; thi her er Vinden duftførende. Citron- og Appelsintræerne staar for Tiden paa én Gang i Blomst og med Frugter. Hver Dag ser man fra en eller anden Høj ud over Lunde og Haver af disse Træer, bugnende af de guldgule eller rødgyldne Frugter i tusindvis, der her ikke har nogen Værdi. De fattige Beboere faar elleve Lire (ikke 8 Kroner) for tusind Citroner; Øens Rigdom gør den ikke rig. Men hvilket Skue og hvilken Duft! Med Geniets Sikkerhed har Goethe i Mignons Sang malt Italien i hin første Linje: *Landet, hvor Citronerne blomstrer!* Thi Citronblomsternes Duft er endda den sødeste. Dette gamle, forenede Kongerige Neapel og Sicilien (eller som det officielt hed: de to Sicilier), det er i Virkeligheden de forenede Kongeriger Citronia og Appelsinia, som Solness lovede Hilde, men som hun kun fik at se i Drømme.

II

Skylla og Charybdis

I den tidlige Morgenstund stanser Toget, som Natten igennem har kørt med fuld Fart gennem Kalabriens Egne, langs Middelhavets smilende Kyst, helt ned i Taaspidsen af Italiens Støvle, ved en Station, og den Rejsende læser med Undren Navnet *Scilla*. Er det muligt? Skylla er bleven en Jernbanestation. I Timevis har Toget gaaet langs Vingaarde, langs Haver med Appelsintræer og Citrontræer; Kaktusbuskene med deres rødmende Frugter har raget op over Vognenes Sider; Intet forbereder paa det frygtede Navn. Saa er man der og skuer ud over det smalle Stræde og lader Blikket dvæle ved Messina ligeoverfor paa Siciliens Kyst, der ligger dèr lyst og leende i den skinnende Sol med den seglformede Halvø, der danner dens Havn. Her udenfor findes den stærke Strøm og de Hvirvler i den, som Oldtiden frygtede under Navnet Skylla, og overfor ved den lille Fiskerby Faro findes i Havet den Malstrøm, Charybdis, som opstaar, naar Strømmen hver sjette Time slaar om fra nordlig til sydlig eller omvendt. Nutildags undgaar man paa Overfarten fra Fastlandet til Messina uden Vanskelighed saavel Skylla som Charybdis. Man tænker ikke paa dem. Man tænker snarere paa Aspromonte, det skovbevoksede Bjerg, der løfter sig histhenne bag Reggio, hvor italienske Tropper i 1862 begik den sørgelige Udaad at saare og fange Italiens Nationalhelt, hvis rent ud fantastiske Storhed man fra Aar til Aar vil beundre stedse stærkere, alt som det bliver mere og mere indlysende, at en Garibaldi fødes ikke mere. Og idet Øjet glider hen over Siciliens Klippemasser og dvæler ved det umaadelige Etnas mægtige Krop og lysende Snekappe, stormer Erindringerne om Øens Historie ind over Ens Sind, og man fornemmer paa én Gang en saa overvældende Mangfoldighed af Indtryk, at man næsten lider under deres Rigdom. Dette er da «det store Grækenland», som Oldtiden kaldte det; her venter En talløse Levninger af det gamle Hellas' Kultur: Templer og Teatre, dejlige Smaafigurer og herligt skaarne Mønter; her staar endnu uforandrede nede ved Syracusa de mægtige Stenbrud, i hvilke paa Alkibiades' Tid de fangne Athenere forsmægtede og led. Her levede og døde

Æschylos; her digtede Pindar og Simonides. Her døde Xenofanes; herfra stammede Øens største Mand Empedokles. Her blomstrede Archimedes' Geni.

Ens Tanker er langt fra Skylla og Charybdis. Dog er man først naaet over til Øen, og ligger man i sin Seng i Messina, saa vender Tanken paa dem tilbage. Er det saa sikkert, at man har undgaaet dem? Lader de sig overhovedet undgaa? Er de ikke Sindbilleder paa noget Uforgængeligt? Man lader i Tanken sine Bekendte passere Revy; hvor faa undgik den ene eller den anden Malstrøm! Spidsborgerligheden er Skylla og Bohêmen Charybdis; Kvinderne er Skylla og Vinen Charybdis; Flovheden er Skylla og Galskaben Charybdis. Hvilken Malstrøm er den dumme Alvor, og hvilken Hvirvel det dumme Grin! Og Pedanteriet og Dilettanteriet, Indskrænketheden og Holdningsløsheden, Hjemmesidderiet og Rejseriet! Danmark — hvilket Skylla! Europa — hvilket Charybdis!

III

Den store Tyran, den gode Tyran

Sicilien er Tyrannernes Land. Her opstod i Oldtiden de første, store, troløse, blodbesudlede Tyranner, der en Gang i Besiddelse af Magten brugte den fortræffeligt, som hin Dionysios den Første, der afslog Karthaginiensernes Angreb paa Syracusa. At Befolkningen ikke har glemt ham, spores hyppigt nok. En Dag i Museet i Syracusa siger en Opsynsmand til mig: Se her, Herre, Hovedet af den Dionisio, som her var Tyran; Portrætet er taget, da han var ganske ung. Det viste sig at være en lille Byste af Guden Dionysos med Vinløv i Haaret. Men Misforstaaelsen var lærerig.

Her fandtes ogsaa i hin fjerne Tid det Ideal, som nu ikke en Gang for Kvinderne længer er et Ideal: den gode Tyran, som hans Efterfølger Hieron og andre. Her fandtes i den græske Tid de ypperste Hoffer med den højeste Kultur; her tyede derfor det gamle Hellas' største og rigeste Aander hen. Men den gode Tyran døde her ikke ud med de græske Herskere. I Middelalderen var Araberne gode Tyranner og medførte en Kultur saa høj, at Samtiden overhovedet ingen højere kendte. Dens

Spor møder En endnu i Saracenernes Bygninger rundtom. Og Normannerne var gode Tyranner, udrustede, atter de, med den højeste Dannelse og største Skønhedssans, deres Samtid sad inde med. Det dejlige Kapel *Palatina* i Palermos kongelige Palads og den guldstraalende Kirke i *Monreale* staar den Dag i Dag som Vidnesbyrd om deres Aandsliv, om denne normanniske Stil, der har optaget arabiske Elementer i sig. Endelig var de første Hohenstaufere store og gode Tyranner, ingen stor og god og beundringsværdig som Frederik den Anden, Middelalderens største Regent, det første moderne Menneske, der har siddet paa en Trone, et Geni, en Befrier, Tænker, Skønaand og Helt. Med Andagt staar man ved hans Porfyrkiste i Domkirken i Palermo. Det er netop syv Hundrede Aar siden, at han blev Kejser, men endnu er hans Navn det folkekæreste paa Siciliens Grund. Det skulde da være, at Garibaldi's kom op imod det, Diktatorens, der saa æventyrligt befriede Øen med kun tusind Mand, og som derom har skrevet Bogen *I mille*, der vel langt fra er nogen god Bog, men som jeg aldrig har kunnet læse uden at røres.

Hvem skaffer paany Sicilien en stor Diktator en god Tyran! Her har Crispi's afskyelige Styre huseret, og Bøsseskuddene endnu for en Maaned siden raset mellem Skarer, som Sult og Fortvivlelse drev til Opstand. En Dag, da jeg — efter Indbydelse af de hollandske Ingeniører, der havde anlagt Banen — gik med et Ekstratog rundt om Etna og op over Etna, saa jeg ved den lille By Bronte et lærerigt Syn. Der laa 8 Sække med Korn — kun otte Sække — som skulde sendes bort med Jernbanen, og et helt Kompagni Soldater var opstillet der med ladte Geværer for at beskytte disse Sække mod den fortvivlede Befolkning, der ikke vilde tillade, at man førte dette Korn ud af den forhungrede By. Saa stor er Elendigheden. Og Elendigheden er ikke blot en Følge af nedarvede historiske Forhold, men af de højere Klassers grænseløse Fordærvelse. Alle stjæler af de offenlige Midler. Da Messina i 1894 blev ødelagt af Jordskælv, og der over hele Italien indsamledes Hundredetusinder til de Nødlidende, kom ikke en Øre af disse Penge de Ulykkelige til Gode. Alt forsvandt undervejs. Og de Skyldige anklages ikke. Enhver véd, at de vilde blive frikendte af Nævningeretten. Ingen vover at dømme dem. Man frygter deres og deres Venners Hævn. Med Valgret og Nævningeret kan der ikke raades Bod paa disse Tilstande. Der udfordres en Diktator, en god Tyran,

der uden Personsanseelse tager de Mægtige i Nakken, disse Mægtige, der nu i disse Dage genvælger Crispi. En eneste Gang har en italiensk Minister her forsøgt at gribe hensynsløst ind og hænge — uden videre hænge — de store, frygtede Tyve. Begivenheden er udførligt fortalt i Hehn's Bog om Italien. Men naturligvis blev han hurtigt styrtet, og Maffia'en triumferede paany. Ak nej! der er ingen Mennesker mere, som længes efter den gode Tyran.

IV

Italiens Elendighed

Naar man søger at gøre sig Rede for Aarsagen til den politisk-sociale Elendighed, der kommer til Udbrud i dette Italien, der synes den Fremmede saa rigt og saa begunstiget af Natur og Historie, vil man snart se, at det Ondes Rødder er umaadeligt forgrenede og gaar dybt.

Meget af Ulykken er Arv fra gamle Dage, fra Oldtidsforhold og Middelalders-Tilstande. Store Partier af dette Land, der kunde være et Paradis, er udsuget Land — den romerske Campagne f. Eks., der er forvandlet til en Ørken, det Indre af Sicilien dernæst, dette Indre, der en Gang var det romerske Riges Kornkammer, men hvor nu kun ses sørgelige Bjerglandskaber, i hvilke Intet gror. Den Rovhugst, der maaske i halvandet Aartusinde er drevet i Italien, kan der ikke hurtigt bødes paa. Paa Sicilien har Angsten for Overfald fra Søsiden i gamle Dage, senere den forfærdelige Retsusikkerhed gjort, at der hverken findes spredte Huse eller mindre Landsbyer nogensteds i Landet; selve Byerne er beliggende saa stejlt og utilgængeligt som muligt; saaledes Girgenti eller Taormina. Naar man i vore Dage ser det skønne, men aldeles nøgne Monte Pellegrino ved Palermo, forbauses man ved den Tanke, at Hamilkar Barkas 246 før Kristus, da han laa her under Belejringen af Panormus, paa Bjerget høstede alt det Korn, han behøvede til sin Hær. I det 15de Aarhundrede var det endnu dækket af Buskads; i vore Dage er det den blotte Kalkstensmasse. Den tænkende Fremmede, som ser, at Bonden, der aldrig anvender Gødning, her blot behøver

at pirre lidt i Jorden for at opnaa en Høst, der er usét i nordlige Lande, kan ikke tabe dette Grundforhold af Syne.

Saa er da Italien paa Grund af den Hensynsløshed, tidligere Slægter har udvist, med sine 30 Millioner et overbefolket Land. Overbefolkningen er jo ligeledes et Onde, paa hvilket det er umuligt hurtigt at raade Bod. Den lavere Befolkning sætter Horder af Børn i Verden uden en Tanke paa, hvorledes den skal kunne ernære sit Afkom. Og denne Befolkning er tilmed doven. Tiden betragtes i hele Syditalien som noget, der ikke har Værdi. Man skynder sig ikke, haster ikke, rider lige saa gerne paa Ryggen af et Æsel, som man kører med Jernbanetoget. Legemerne er livlige, men træge. Ingen Idræt kan her slaa an; Ingen gaar en Spaseretur; ja, ingen menig Syditaliener begriber, at man gaar, naar man ikke er nødt dertil. Man anstrenger sig saa lidt som muligt, og Arbejde betragtes som Slid. Hvis man undtagelsesvis sparer, saa er det for at vise sig i smukke Klæder paa en Spasereplads. Hvis man arbejder, saa er det mindre for at «tjene sit Brød» — som det siges i Norden — end for at tjene til smukke Klæder. Thi man lever af saare lidet, har yderst faa Fornødenheder med Hensyn til Vellevned; men man sætter Pris paa at tage sig herskabeligt ud, have nye Dragter og deslige.

Man har i det sydlige Italien saare liden Værdighed. Det er ingen Skam at tigge, ingen Skam at plage om Drikkepenge, ingen Skam at narre og bedrage en Fremmed; men med denne Mangel paa Værdighed er forenet den middelalderlige Opfattelse af det egenlige Arbejde, Arbejdet for Penge, som en Skam. Man sulter og dovner heller, end man indlader sig i et Tjenesteforhold. De Bedre er for stolte til at forlange en passende Pris for deres Arbejde. De har den romanske Selvstændighedsfølelse, der forekommer os saa frastødende, den, som fører til, at man øjeblikkeligt gengiver én Villighed med en anden og ikke modtager en Opmærksomhed, som man ikke ligefrem kan gengælde. Jeg var for mange Aar siden i Neapel med en sydlandsk Ven. Officererne fra et Krigsskib, der kom i Land, indbød ham til Middag. Han spurgte dem, hvor længe Skibet blev, og afslog straks derefter høfligt deres Indbydelse. Saasnart de var gaaede, spurgte jeg ham, hvorfor? Han svarede: Da de allerede skulde rejse i Morgen, og jeg altsaa ikke kunde gengælde Indbydelsen, var jeg jo nødsaget til at afslaa den.

I Sligt sætter man her sin Stolthed; men ved Lediggang skammer man sig ikke, og hertil svarer da en fuldstændig Mangel paa Foretagelsesaand. Italienerne er foretagende nok i det Smaa. Menigmands Paatrængenhed er overvældende. I det sydlige Italien skriger og skraaler enhver Droskekusk til En, om man vil køre med ham, kører efter En, spærrer Vejen for En med sin Vogn, udfolder Veltalenhed, stiller en Række Forslag, som forbauser. Staar man et Øjeblik stille udenfor en Butik, farer i Neapel straks Manden ud og tilbyder sine Varer. Men denne Foretagsomhed driver det ikke til store industrielle Foretagender eller Anlæg. Alt Sligt er i Fremmedes Hænder. Selv Forlæggerne er næsten alle Fremmede.

Man kan vel sige, at Italien ved Rigets Oprettelse blev i højeste Grad begunstiget af de historiske Forhold, ja næsten forkælet af Europa. Napoleon III befriede Lombardíet til Italienerne, sejrede for dem ved Magenta og Solferino. Saa led de i 1866 Nederlagene til Lands og Vands ved Custozza og Lissa, men Prøjserne sejrede for dem ved Königgrätz, og de fik til Løn for Nederlagene Venedig. Europa havde imidlertid ladet de ret ublodige Opstande give dem Toscana, Modena, Parma, Neapel og Sicilien samt det meste af Kirkestaten, og naar undtages de to heltemodige, men forhastede Forsøg paa at erobre Rom, der strandede ved Mentana og Aspromonte, handlede Folket og Kronen i Forening, og Alt tilfaldt Italien som af sig selv, tilsidst Rom i 1870, og den nye Stormagt var dannet.

Men saa lykkeligt Alt her føjede sig, saa var der dog ved denne nye Stormagts Dannelse en Omstændighed, der skulde blive den skæbnesvanger. Den dannedes for sent i Forhold til de andre Stormagter. Som de trængte den til Kolonier som Opland for sin Handel og som Afløbssteder for sin Befolkning. Men alle de gode Pladser var allerede tagne eller blev hurtigt tagne. Man havde f. Eks. regnet og haabet paa Tunis; men Frankrig bemægtigede sig det. Og Italien var ikke stærkt og krigersk nok til at kunne indvinde store Landstrækninger i det sydlige Afrika. Crispis afrikanske Politik udmundede i det nedslaaende og ydmygende Nederlag ved Adua, som tilføjedes Italien af Abyssiniens Negus, Frankrigs Ven.

Lige siden Rigets Oprettelse er der af dets Regering begaaet den store, skæbnesvangre Fejl, som i disse Dage hævner sig saa blodigt. Der er bleven regeret til Bedste for en eneste

Klasse, den Klasse nemlig, som i sin Tid 1859—61 gjorde Revolutionerne, og som nu krævede at belønnes. Det var den Klasse, som bar det nye Herskerhus. Man tillod da Overklassen at udnytte det ny Styre helt og fuldstændigt til sin Fordel. Der blev f. Eks. lagt Skat paa alle de nødvendigste Ernæringsmidler. Handelen med *Salt* blev ikke mindre en Statsforret end Handelen med Tobak. Paa Vinen, som her er en ren Nødvendighedsartikel, er der ved den Afgift (*Dazio*), som kræves ved Indgangen til enhver By uden Undtagelse, lagt en Skat af fire Lire paa en Carico ɔ: de to smaa Tønder, et Æsel bærer paa sin Ryg og som rummer 72—74 Litre. For fire Aar siden fik man en Carico for 12½ Lire, nu er Prisen stegen til 19, andre Steder til 23 Lire, og man forudser, at den vil stige til 25 Lire, en Pris, den lavere Befolkning umuligt kan betale. Samtidig steg Brødets Pris til 50 Centimer, ja nu tilsidst til 55 Centimer for et Kilogram (det vil sige, at der fordredes 7 Soldi for et almindeligt Franskbrød), og det var denne Pris, som bragte Befolkningen i en Mængde af Byerne til at gøre Opstand, idet den — som den sagde — hellere vilde dø hurtigt for en Kugle end langsomt af Sult. Dens naive Forbitrelse gik især ud over Toldkamrene udenfor Byerne; overalt gik de op i Luer. Forskrækket har Regeringen grebet til den rent foreløbige og uholdbare, altsaa meningsløse Forholdsregel at lade Brødet blive solgt ved et Tvangssalg til 35 Centimer pr. Kilo, mod at den erstatter Bagerne Forskellen. Men dette Middel viser bedst, hvor svag Regeringen føler sig, og hvor nødvendigt det forekommer den at gøre Indrømmelser.

Den har jo allerede søgt at slaa Mønt af alt tænkeligt, lægge Skat paa Alt, hvad der overhovedet lader sig beskatte. Selv af enhver kvitteret Regning erlægges Stempelafgift. Der er lagt 10 pCt. Skat — den afrikanske Krigsskat — paa enhver Jernbanebillet. Saa meget mere betaler man end den Sum, for hvilken Billetten officielt bliver solgt. Den officielle Rejseliste, den saakaldte *Orario*, er omtrent ubrugelig, saa upraktisk er den indrettet; men hver Side i den er vanprydet og uordenliggjort ved Avertissementer. Ja paa Strækningen Florents—Rom er selve Jernbanebilletterne kløftede, saa de danner Foderaler, der indeholder Avertissementer paa Silkepapir. Det synes umuligt at drive Sjofelismen videre.

Italien har ikke kunnet bære Følgerne af sine Stormagtsplaner. Det pavelige Frankrigs truende Holdning og Crispi's gamle Sværmeri for Germanismen og Had til Frankrig eller Frygt for Frankrig tvang Italien ind i Tremagtsforbundet. Allerede i Aaret 1878 eller 79, da Crispi besøgte Berlin og opsøgte alle fremragende Parlamentarikere der, var hans stadige Omkvæd dette: Vi er henviste til hinanden; vi har en fælles Fjende. Men Italien, hvem Tremagtsforbundet endnu Intet har indbragt, har betalt det altfor dyrt. Frankrig afbrød i Forbitrelse sit Handelssamkvem med Italien, indledte Toldkrig og tog fra da af de Vine, det havde Brug for til Forarbejdelse (for at kunne sælge dem paany som franske Vine) ligesom sit store Forbrug af Sydfrugter fra Spanien istedenfor tidligere fra Italien. Forhen laa Syditaliens Havne fulde af franske Skibe; nu er de tomme. Og med Handelens Aftagen og Ophør er Fattigdommen stegen.

Regeringens Fejl, hvor store de end maa kaldes, er alligevel forsvindende i Sammenligning med Overklassens. Den har vist sig upatriotisk indtil Samvittighedsløshed. Jeg har tidligere nævnt nogle Eksempler. Jeg vil nævne ét: Da for et Par Aar siden Koleraen rasede i Neapel, indsamledes der over hele Italien til de Nødlidende, og især de Ubemidlede gav. Jeg véd en ludfattig Skræder i Rom, som gav sin Lire. Som sædvanligt i slige Tilfælde forsvandt Pengene undervejs. Ingen véd med Sikkerhed, hvor de er blevne af; men det hed sig almindeligt (og det var ikke grebet ud af Luften), at Præfekten i Neapel, som førte det velklingende, af Kristenkærlighed dryppende Navn *Amore*, netop da blev en halv Million rigere end før.

Det var nu afdøde, saa sørgeligt fældede *Cavalotti*, som dengang bragte Sagen frem i Parlamentet og forgæves krævede den oplyst. Regeringens Holdning var vigende, beklagende, kunde man sige. Den følte sig ikke stærk nok, maaske ikke heller ulastelig nok, til at turde skride ind. Crispi's Omgang med de offenlige Midler har jo ikke givet noget særdeles smukt Eksempel. Vistnok har den gamle Statsmand ikke hævet Penge i Banca Romana til sig selv. De, der kender ham, hævder, at han neppe bruger mere end ti Lire om Dagen til sin private Person. Men Faa havde vel ogsaa mistænkt den snart 80aarige Statsmand for personligt at have ødsle Vaner. Det er imidlertid højst uheldigt for en Statsmand med 30—50,000 Lire i aarlig

Indtægt at have en Hustru, der erklærer, at hun ikke kan komme ud af det med mindre end tusind Lire om Dagen, og som sørger for at skaffe sig dem. Man husker maaske ogsaa det Tilfælde, som for faa Aar siden indtraf, at hin meget smukke og noget letfærdige Grevinde, der overlod Cavalotti sin Villas Grund til hans sidste Duel, og i hvis Arme han døde, en skøn Dag savnede sine Juveler og opdagede, at hendes daværende bedste Ven, den unge Crispi, havde gjort sig usynlig med dem. En Førsteminister kan ikke godt bære, at hans Søn paa denne Maade gør sig sin Elskværdighed og Fingerfærdighed indbringende. Crispis Saga er nu sluttet; men man vilde tage fejl, i Fald man troede, han i Italien har mistet sin Folkeyndest. Dels er der Mange, som i ham endnu ser den eneste Statsmand, Italien i den sidste Menneskealder har frembragt, dels har han som Sicilianer den hele sicilianske Lokalpatriotisme for sig. Den sicilianske Presse lod ham aldrig i Stikken, selv da hans Stilling syntes mest udsat, og i Catania har jeg i den finest dannede og mest oplyste Kres, jeg paa hele Øen har truffet, hørt Udbrud af stærk Forbitrelse over Stormen mod den gamle Førsteminister. Jeg skal kun nævne ét Navn, Giovanni Verga, sikkert Italiens første Prosaist, som sagde: «Jeg kan ikke negte, alt mit sicilianske Blod koger i mig, naar jeg læser de norditalienske Blades Angreb paa en Mand som Crispi». Man har ikke glemt, hvad Lod han som Garibaldis Løjtnant havde i Siciliens Befrielse fra Bourbon'ernes Aag. Han stod for Befolkningen som dens Forsvarer overfor Frankrig. De franske Blades Sprog har siden den fransk-tyske Krig Hundreder af Gange saaret Italien, og man fejrer endnu paa Sicilien hvert Aar Mindet om den sicilianske Vesper, skønt det er mere end seks Hundrede Aar siden, at den (1282) druknede Franskmændenes Voldsherredømme i deres Blod.

Men økonomisk har Forbundet med Tyskland visselig ødelagt dette arme Land. Det har som sagt tilintetgjort dets Handel med Frankrig, har gennem Toldkrig medført Isolerthed, og det har i Smaat som i Stort kostet Penge. I Stort ved den stærke Udvikling af Hæren, i Smaat ved Alt, hvad man har kastet bort i Anledning af den tyske Kejsers Besøg. Hver mindste By vilde fejre ham, i Fald en Tilhænger af Crispi dèr var ved Roret. I Taormina, det smukkeste Punkt paa Sicilien, (den lille By, om hvilken Guy de Maupassant i sin Bog *La Vie*

errante har sagt, at kan man kun tilbringe én Dag paa Øen, bør man tilbringe den dèr) gik Kejseren i Land for at se det græske Teater og opholdt sig der ialt fire Timer. Ikke desmindre gav den lille, ludfattige Kommune fem Tusind Lire ud for at smykke Byen værdigt i de fire Timer. Sindaco'en lod endog Befolkningen pynte med Nationaldragter, for at den skulde tage sig bedre ud, naar den fyldte Amfiteatret. Kejseren modtog Blomster og Hyldest og forsvandt paa sit Skib, saa hurtigt som han var kommen. — Ak, den unge tyske Kejser! Hvilken Misforstaaelse af Skæbnen, hvilket Uheld for Franskmændene, at han er kommen paa den tyske Trone. Ikke at der skulde true dem nogen særlig Fare fra ham. Saa overraskende han undertiden udtrykker sig, har han dog endnu aldrig begaaet nogen ubesindlg Handling. Han plejer at sige sine — hvad skal man kalde det? — Ubesindigheder, ikke at gøre dem. Nej, naar man maa betegne det som et sært Uheld for Franskmændene, at Kejser Wilhelm er Kejser af Tyskland, saa er det kun, fordi han ellers saa ganske og aldeles vilde være Manden efter deres Hjerte, Kejseren for dem. Man tænke sig, at Tyskerne kunde afstaa ham, eller at han var fransk født! Hvilken Henrykkelse i Frankrig og Navarra! Alle de Egenskaber har han, som vore Dages Franskmænd sætter højest. Den martialske Optræden, det hvide Kyrads, den vajende Fjerbusk — den begavede Personlighed, den imponerende Holdning, den interessante Bedre-Viden, det oratoriske Sving, det fyndige Ord. Han svarer til hint gamle, franske Ideal: en Magt. der sidder tilhest — og lige saa godt paa Boulangers sorte Hest som paa sin egen hvide. Det er som sagt en ren Misforstaaelse, at han ikke er ubetinget yndet i Frankrig. Han *kan* aldrig blive saa yndet her i det allierede Italien som hist i Nabolandet, der ser saa surt til ham.

Hvem er her almenyndet? Cavalotti var det, Italiens sidste Riddersmand, helt igennem Hædersmand og ærlig, tillige Politiker nok til i fornødent Fald at kunne overtage Magten. Han var Digter og Taler, men han var en Karakter, hans Frisind var ægte og hans Radikalisme Alvor. En umaadelig Sorg greb alle Frisindede i Italien, da en ganske almindelig Pressebandit, en Overløber til Magthaverne, med sin Kaarde overskar hans Livstraad. Cavalotti var Frankrigs Ven, og der fandtes overhovedet indtil den allersidste Tid trods alle politiske Alliancer

en stærk Samfølelse med Frankrig i Italien. Frankrig var trods Alt bestandig for Italienerne det Land, som havde gjort Revolutionen, og som Italien skyldte meget af det Bedste i sin moderne Kultur. Først Dreyfus-Sagen har frembragt en Omvæltning i dette Forhold. Den italienske Presse har enstemmigt betragtet Frankrigs Holdning i den seneste Tid som ensbetydende med en Tilbagekaldelse af den franske Revolutions Grundsætninger (i Overensstemmelse med Tilbagekaldelsen af Nantes-Ediktet), og alle italienske Blade uden Undtagelse har taget Parti for Dreyfus og Zola.

Cavalotti var Frankrigs sidste Tilhænger her. Hans borgerlige Frisind er nu afløst af Socialismen. Der findes ingen anden Fortsættelse af ham. Socialismen her har en mægtig Udbredelse. Det slaar den Fremmede, at rundt omkring, i Neapel som i Milano, i Palermo som i Rom, betegner de evnerigeste af Ungdommen, ja af de 35aarige, sig som Elever af Karl Marx. Og blandt Norditaliens oplyste Arbejdere er Socialismen enemægtig. Dens Presse nærer Utilfredsheden, angriber de højere Klassers og særligt Politikernes Fordærvelse.

Hvor denne Presse ikke naaer hen blandt Menigmand, derhen naaer den kirkelige Presse, og vel at mærke, den siger ordlydende det Samme: at Italien siden Pavens Fald styres af Banditter, at de herskende Klasser udnytter Folket. Saaledes mødes den kirkelige og den kirkefjendske Presse i én fælles Ophidsen af de Undertrykte og Nødlidende — en ikke tilstrækkeligt paaagtet Omstændighed.

De Uroligheder, hvortil vi har været Vidne, har været hovedløse; det er let at se. Urolighederne i Syden opstod uden Overlæg, det var Fortvivlelsens Selvhjælp; Brødet var for dyrt, uoverkommeligt. Opstandene paa Sicilien og i Kalabrien — deres Sjælehistorie er simpel. Anderledes forholder det sig med Opstanden i Nord-Italien. Dèr fattedes det ikke paa Brød, hverken i Milano eller andetsteds. Men Milano er Italiens fremmeligste By, at betragte som dets aandelige Hovedstad. Mange mener, at der forlængst var lagt en stor Plan. Der skal gives et hemmeligt Forbund mellem alle italienske Jernbane-Embedsmænd: Man vilde nedlægge alt Arbejde paa én Dag. Samtidigt skulde alle norditalienske Fabriker strejke. Dette skulde ingenlunde indtræde nu, men først i en senere Fremtid, naar Alt grundigt var forberedt. Dog saa indtraf uforudset Brød-Urolig-

hederne. De forsultne Masser gjorde Opstand snart i én By, snart i en anden. Da fik den Anskuelse Overhaand, neppe blandt Lederne, men blandt de Menige, at Øjeblikket var der nu, og at en yderligere Opsættelse vilde skade. Og saaledes udbrød det blodige Oprør i Milano, der ved en dyb Ironi af Skæbnen fandt Sted netop samme Dag, som Kongehuset og de herskende Klasser i Turin fejrede Mindet om 1848 og lovpriste det Italien, der er fremgaaet af Revolutionen da.

- - -

BOURBON'ERNES TID ER VENDT TILBAGE

(1898)

Hvis man i henved et halvt Aars Tid rejser fra Sted til Sted i Italien uden at have andet Arbejd for end det at se og lære, saa lever man inderst inde ikke i Nutiden. Man lever med Naturen, der i sine Grundtræk til alle Tider er den samme, og man lever i Fortidens store Kunst, i saa inderligt aandeligt Samkvem som muligt med Mænd, hvis Aandsliv udfoldede sig for Aartusinder eller Aarhundreder siden, og af hvilke de yngste er skilte fra En ved tre Hundrede Aar. Man fordyber sig i en Snes forskellige Byer med deres Fortidsejendommelighed; man stræber at danne sig en fyldig Forestilling om deres ypperste Aanders og Talenters Sjæletilstand; man forfølger Kunstens Renæssance fra det 13de Aarhundrede til det 17de, og man maa stundom gøre Vold paa sig selv for at interessere sig for det Italien, som hører vore Dage til. Hvad nytter det, at man deltager i Selskabslivet, saa tit Anledning bydes, eller at man efter Evne søger at faa et tydeligt Indtryk af vore Dages italienske Literatur. Selv de interessanteste blandt de Mennesker, man møder, er smaa i Sammenligning med Fortidens store, og Nutidens italienske Literatur ligger til en Side af Vejen. Hvis der overhovedet nogensteds i Europa foregaar noget Afgørende i Digtekunstens Rige, saa er det i ethvert Tilfælde ikke her. Man støder paa ypperlige Noveller og henrivende Vers, men ikke paa noget som helst, der sætter Tidsskel. Og atter drives Ens Tanker tilbage til Fortidens Samfund og Fortidens Kunst.

Men saa indtræder der en Begivenhed som Opstandene af lt hele Syditalien over og som den sociale Revolte i Nordiliens Byer, og den Rejsendes Tanker drages voldsomt tilbage Nutiden, og med Spænding udspørger han sine Bekendte for erfare de ledende Klassers Opfattelse af den politiske Situation deres hele Stilling til de store Livsspørgsmaal. Den, der ntagne Gange har været i Italien som ung, har Lejlighed til faa Folk fortroligt i Tale, som den almindelige Rejsende gen Adgang har til. Om han end selv ikke er blevet for-:mmet blot det ringeste i de sidste tyve Aar, saa har hans Bendte og Venner ikke derfor staaet stille. Jeg for min Del har nfundet en af min Ungdoms nærmeste Bekendte som Senator, anden som Senatets Vicepræsident, og jeg har set en god Del det højere Selskab i Rom og Neapel, i Catania og Florents. ṛad der her paany har slaaet mig, det er de Vidnesbyrd, jeg .r faaet om de ellers saa fint civiliserede højere Klassers poiske Fordummelse i det nittende Aarhundredes Slutning. Jeg ler ikke om Fordærvelsen, der er alvorlig og afgørende nok, en en Sag for sig. Ogsaa den er vel paa en Maade et Udɩg af Fordummelsen, der ikke aner den overhængende Fare, en lader staa til; dog den har jeg personlig ikke mødt, saa ʒ kan ikke tale af Erfaring om den. Fordummelsen derɩod!

Den er vistnok ikke saa udpræget i Aristokratiet. Italiens rnemme Folk har et nedarvet Begreb om Statssager og en 'ne til at se stort paa Tingene, som det højligt skorter Borrskabet paa.

Damerne f. Eks. er i Aristokratiet politisk interesserede, i ırgerstanden saa temmelig udenfor. Men selv de politisk In-·esserede, Mænd som Kvinder, tænker ikke stort længere frem, d deres Næse er lang til. Naar man taler om Hungersnøden om Regeringens fortvivlede Middel til Afhjælpning, det en d lang at overlade Folket Brød til en bestemt, lavt ansat ·is, saa svarer de alle med samme Formel, der efterhaanden bleven til et Dogme. Paa Spørgsmaalet, hvad Udvej de nker sig, lyder Svaret ufravigeligt: «Vi haaber paa en rigtig d Høst. Urolighederne har havt deres Grund i en tilfældig meget beklagelig Misvækst; en eneste god Høst vil bringe Alt .a Fode igen.» Og med dette Haab slaar man sig til Ro.

Man slaar sig overhovedet til Ro. Ikke en Sjæl i de her-

skende Klasser falder det ind, at Menigmand lider Uret, end ikke naar han maa betale Bytold af sine Arbejdsredskaber, eller naar han tvinges til ved Indgangen til en Landsby at vælte sine Sten ud af sin Kærre, for at man kan undersøge, om intet Toldpligtigt er skjult derunder.

Den oplyste Ungdom, der er udgaaet fra de Hjem, i hvilke Faderen har været med til i sin Tid at gøre den Revolution, der forjog de fremmede Fyrster, er, som jeg har hørt adskillige af dem udtrykke sig, «aabent og ærligt reaktionær». Den har ikke engang saa meget politisk Begreb, at den indser, den blotte Undertrykkelse er utilstrækkelig.

De Ældre i den lærde Stand begriber saa lidet, hvad der foregaar, at de end ikke har forstaaet den milanesiske Opstands rent sociale Karakter. En af Italiens berømte Lærde forklarede mig for fuldt Alvor, at allerede i 1848 havde man i Milano som andensteds i de fremmeligere Byer kun attraaet en Forbundsrepublik, intet Kongerige, og at man allerede da havde villet et selvstændigt Milano. Løsnet den Gang var Dialektvendingen *famdanu* ɔ: *faremo da noi*, «vi vil handle paa egen Haand». Og han indbildte sig, det var denne Bevægelse, som nu af Milanos Arbejderbefolkning blev fortsat.

En af Italiens ved Karakter, Evner og Samfundsstilling ypperste Mænd, en af de ikke ret mange nulevende Italienere, hvis Navn er kendt i hele Europas lærde Verden, har atter og atter offenlig beklaget Tilstanden, som den er, med den Begrundelse, at i hans unge Dage i Tres'erne, var det Fædrelandskærlighedens Idealer, som begejstrede dem, der vilde omkalfatre det Bestaaende; nu bevægedes de kun af lave Fornødenheder; men naar Idealets Flamme var slukt, saa var Livet ikke værd at leve o. s. v. Med andre Ord, han fatter for det Første ikke, at Socialisterne har *deres* Fremtidsdrøm, ganske som Fædrelandsvennerne havde deres. Gioberti havde i sin Tid lært Italienerne, at de var det første af alle Jordens Folk, og i den Tro skabte de det ny Fædreland, der skulde blive den ideale Fremtidsstat. Lassalle og Karl Marx har en Menneskealder senere lært Arbejderne, at de er den første af alle Stænder og har bibragt Socialisterne Troen paa en anden Fremtidsstat, der er ikke mindre ideal. Hin samme Mand sagde til mig, der talte om Belejringstilstanden: «Det Hele er jo en Form. Hvor hindres De af Militær? hvor føler De noget Tryk?» Vi har

maattet indføre Belejringstilstanden for at kunne opløse Arbejderforeninger og forbyde Forsamlinger, det er det Hele». Med andre Ord: Vi har indført Belejringstilstanden for at kunne sætte Lovene ud af Gyldighed. Og han nævnte end ikke Standretterne og de vilkaarlige, frygtelige Domme, som daglig fældes, 10, 12, 14, 15 Aars Tugthus for at have deltaget i de Gadeopløb, under hvilke der kastedes med Sten efter Militæret. Og aldrig et fyldestgørende juridisk Bevis for Skylden. Anklagen fra en ophidset Politimands Side, der i Trængslen og Tumulten kan have forvekslet den ene med den anden, gælder for Bevis. En Kaptajn er Anklager, en Løjtnant optræder som Forsvarer, og uden fjerneste Hensyn til hvad Løjtnanten har fremført, fælder saa en Oberst og hans Bisiddere den urokkelige Dom. Fængslerne er forlængst overfyldte, ny Lokaler tages stadig i Brug til Fængsler og tages i den Anledning i Øjesyn af General Bava eller General Heusch, de to Mænd, der har den militære Overkommando i Lombardiet og Toskana, og Skarer af Ulykkelige sendes fra alle Italiens og Siciliens Havne til Forvisningsstederne i Afrika.

Med andre Ord: *Bourbon'ernes Tid er vendt tilbage.* — Ingen siger det; men det er saa. Overalt i denne Tid fejres der i Italien officielle Fester for Bourbon'ernes Fordrivelse; det er 50 Aar siden, at den piemontesiske Grundlov blev given, som nu er Italiens *statuto.* Ingen taler om, at Grundloven nu er ophævet, og Ingen vover en Antydning af, at det styrtede Bourbon'ske Styres Vilkaarlighed og Grusomhed har holdt sit Indtog paany. Ja, det har holdt dette Indtog, baaret oppe af de samme Klasser og Kræfter, tildels af de samme Mænd, som i sin Tid styrtede det. Og man dækker over det, som sker, ved skinfrisindede Udfald mod den katolske Kirke som Statens lysrædde Fjende. Og man vildleder den offenlige Mening ved larmende Hyldest af alle de gamle Revolutionære, ved at fylde Museumsværelser i Venedig med Relikvier efter Daniel Manin, Helten fra 1848, og ved i Rom som i Florents at fejre Garibaldis Dødsdag med Flagning paa halv Stang og med Telegrammer fra Kongehuset til Familien. Mazzini er bleven en Helgen som Cavour og har Billedstøtter og Mindetavler overalt. Man indbilder sig og Andre, at man handler i disse store Afdødes Aand.

Og imedens udvikler der sig en næsten hysterisk Taknemmelighed og Begejstring for Hæren, der har frelst det truede Samfund ved at slaa Opstandene ned. Overalt samles — hvad der gøres højst nødigt — ind til Understøttelse for de Indkaldtes Familier. Overalt, ved alle Lejligheder, i de mest haartrukne Anledninger, udbasunes Hærens Ros. Troppernes Holdning har vistnok i Reglen allevegne været god; Soldaterne skred ugerne ind, og, selv hvor de hidsedes ved en Stenregn, skød de til en Begyndelse for højt for blot at skræmme. Men tilsidst greb naturligvis Borgerkrigens Vildhed ogsaa dem. Hæren er uden Skyld, men den er uden Fortjeneste; thi den er nødt til at lade sig bruge, som den bruges.

Nu belønnes Officerer og Soldater imidlertid som efter vundne Slag. Aviserne offenliggør lange Lister paa de militære Udmærkelser og Ærestegn, saa en fædrelandselskende Italiener maatte blues derved: General *Bava Beccaris* er bleven Storofficer af Savoiens militære Orden, General *del Mayno* Kommandør af samme. Sølvmedaljen for Tapperhed er given til — tre tættrykte Spalter, Broncemedaljen for Tapperhed til — fem tættrykte Spalter osv. osv.

Forleden Dag holdt en udmærket og, som man kalder det, frisindet Mand, den Mand, der er den største Autoritet i Alt, hvad der angaar Savonarola, i Anledning af 400 Aarsdagen for hans Død paa Baalet et Foredrag om ham i Florents. Pasquale Villari, thi det var ham, fremhævede med Styrke Hovedpunkterne i Savonarola's Historie: 1) hans Prædiken og Handlinger som politisk Profet i Florents, 2) hans Kamp mod Pavedømmet i Religionens Navn og 3) hans Modstand mod Bandlysningen i den evangeliske Læres og den kristne Morals Navn. Villari advarede mod den Uvilje, der fra de Kunstelskendes Kres har udbredt sig mod Savonarola, fordi han paa Kunsten anlagde en udelukkende moralsk Maalestok og derfor forlangte ypperlige Kunstværker brændte. Han fremhævede Styrken af den florentinske Profets Pligtbegreb.

Saa spurgte han: Hvor findes vel dette Pligtbegreb i vore Dage i Italien? Og han svarte: Ene og alene i Hæren. Hvorledes gaar dette til? Er Soldaterhuen da et Tryllemiddel? Nej, der er kun én Forklaring, den, at den Fattige, ellers Undertrykte, neppe træder ind i Bataljonen, før han føler sig faderligt

behandlet og ledet af Officererne, der i den italienske Hær er besjælede af Retfærdighedens og Broderlighedens Aand. Derfor repræsenterer Hæren ikke alene den nationale Styrke, men ogsaa Æren og Pligten. — I de trykte Referater tilføjes paa dette Sted: (*Bragende og langvarig Applaus. General Heusch fører Haanden til sit Ansigt for at skjule sin Sindsbevægelse*).

GIUSEPPE SAREDO

(1901)

Som bekendt har i Oktober Maaned det Udvalg, den italienske Regering nedsatte til Undersøgelse af Forvaltningsforholdene i Byen Neapel, offenliggjort Resultatet af sine Ransagelser i en storstilet Indberetning. Denne Indberetning er et Værk paa ikke mindre end 1700 Sider i Folio, som gennemgaar alle Forvaltningens Grene og efterviser de Uordener, Besvigelser, Bestikkelser, mangeartede Forbrydelser, som er Skyld i den økonomiske Elendighed, der i Øjeblikket raader i Kongeriget Italiens største By.

Indledningen, der giver en Udsigt over Undersøgelsens Oprindelse og over de Formaal, den skulde forfølge — den længe vakte Mistanke til Neapels Byraad, Retssager, der røbede Ondets Omfang, Udvalgets Nedsættelse 8. November 1900 — meddeler en historisk Oversigt over Tilstandene i Byen Neapel fra det forrige Aarhundredes Midte indtil nu og er helt igennem skrevet af Udvalgets Formand, Senatoren Giuseppe Saredo.

Saredo har ikke blot her lagt en umaadelig Arbejdsomhed for Dagen, men vist et borgerligt Mod, som allevegne er sjældent, men i Italien især. Det har da heller ikke skortet paa Trusler mod Udvalget og dets Formand. Tvertimod, de trues hver Dag paa Livet, og Neapels nu afsatte Borgermester Celestino Summonte og hans talløse Medsammensvorne og Haandlangere er Mænd, hvis Fjendskab er farligt.

Ligesom man uvilkaarligt føler Skam, naar en af Ens nærmere eller fjernere Kres begaar en urigtig Handling, saaledes kan man ikke lade være at føle en vis Stolthed, naar en af Ens

Venner udmærker sig, selv om man ikke har ringeste Del i hans Fortjenester, og saaledes maa jeg tilstaa, at jeg har følt Glæde ved Saredos overordenlige Handlekraft og tapre Mod i denne Sag; thi vort Venskab er tredive Aar gammelt. I Maaneder af mit Liv har jeg set ham hver Dag. Naar jeg under den lange Sygdom, som jeg i min Ungdom udstod i Rom, stadig blev forsynet med aandelig Næring og egenlig aldrig kedede mig, skylder jeg ham det alene. Daglig hørte jeg hans Stemme udenfor min Dør i Tiltale til Husets Folk. Saa kom han ind, talte alt i Døren, fortsatte paa en Stol ved min Seng, saa i Sofaen, saa i Vindueskarmen, saa gaaende op og ned af Gulvet, med sydlandsk Ild.

Saredo er Piemonteser (født i Savona) og behersker derfor Fransk som Italiensk. Hans ældste politiske Skrift, som han med varm Beundring tilegnede sin store Landsmand Cavour, er endog forfattet paa Fransk. Senere har han kun skrevet Italiensk, er endog som ægte Nutids Italiener mindre velvilligt stemt mod Frankrig end mod noget andet Land paa Kloden.

Kun 28 Aar gammel blev han ansat i Sassari, kom derfra til Parma, fra Parma til Siena og forflyttedes 1870 til Rom. 1879 nedlagde han sit Professorat og gik over i Statsraadet, til hvis uafsættelige Formand han udnævntes i 1898. Statsraadet er en ejendommelig italiensk Institution, hvis Hverv det er, i Tvistemaal at mægle mellem Regeringen og Parlamentet, en Institution, hvorfor der undertiden kunde være Brug ogsaa andensteds.

Ligesaa værdifuld som den skaanselløse Iver for Retfærdighed, hvormed Undersøgelsen er ført, er den Humanitet, som træder frem i den historiske Indledning, der atter har paavirket den Tone, hvori de italienske Blade omtaler Skandalen. Det er meget langt fra, at de andre italienske Byer griber Lejligheden til at gøre sig gældende paa det syndige Neapels Bekostning; stadigt ser man det tvertimod fremhævet — hvad jo ikke altid stemmer med den Fremmedes Indtryk — at den neapolitanske Befolkning i sin Helhed er ikke mindre god og brav end opvakt og forstandig, og at det kun ad historisk Vej kan forstaas, hvorledes nogle faa Hundrede Mænd har kunnet grunde og opretholde et saa bundfordærvet Styre som det, der i mange Aar har ødelagt Neapel økonomisk saa vel som moralsk.

Da Revolutionen i 1860 overrumplede Byen, traf den en Stad paa en halv Million Indbyggere, Residensstad med et umaadeligt

Hof, i hvilken Regeringen, der umuliggjorde Enkeltmands Initiativ, ved Hjælp af Gejstligheden og Politiet i sine Hænder havde samlet al ledende Kraft og havde ødelagt Adelen uden til Gengæld at danne nogen Borgerstand. Saaledes stod Neapel, der med sin Mangel paa Undervisningsvæsen, Retsvæsen, sociale og økonomiske Institutioner mere end nogen anden By trængte til at genfødes og retledes, i 1860 blottet for alt stedligt Selvstyre, for enhver gavnlig Overlevering og for Klasser, der egnede sig til at overtage Forvaltningen. Den kirkelige Enevælde havde lagt Aandslivet og Frisindet øde.

Det har da været galt fat med Byens Forvaltning lige fra den første Borgermesters Tid, som udnævntes af Garibaldi 8. September 1860; men først fra 1896, da Markien af Campolattaro blev valgt til Borgermester, blev Skændselen mægtig, idet Partiet Summonte-Casale tog Magten fra ham, og da i 1898 Summonte fik sat sit Valg igennem, var Forsmædelsen almægtig.

Romerbladet *La Tribuna* fra 23. og 24. Oktober bringer paa 28 tættrykte Spalter med Petit et Uddrag af Undersøgelsen med Oplysninger om de Bedragerier, Uretfærdigheder og Bestikkelser, der er foregaaede paa alle Omraader, som henhører under Kommunen Neapel, fra Undervisningsvæsenet til Sporvejsselskaberne og Droskekuskene; fra Belysningsvæsnet til Vandvæsnet og Renovationen, fra Politiet til de offenlige Haver og Kirkegaardene. Har man gennemlæst disse Spalter, véd man, hvorledes der overalt er blevet stjaalet, bedraget, forfalsket, plyndret. For hver en nok saa ringe Embedsbesættelse er der blevet betalt til Cheferne eller til deres Hjælpere og Hjælpershjælpere. Enhver Konkurrence om Embeder var illusorisk; ved enhver Eksamen blomstrede Beskyttelse og Bedrag. Ogsaa Pressen staar i et sørgeligt Lys. Man har vel altid vidst, at Bladet *Mattino* lod sig købe; det modtog f. Eks. en kraftig Understøttelse af Crispi; men man anede ikke, at Redaktøren Scarfoglio hver Dag, Himlen gav, gjorde sit Blads Indflydelse indbringende og skovlede Penge ind fra alle de Folk, der vilde opnaa Begunstigelser. End mindre anede man, at hans emanciperede Frue, den bekendte Forfatterinde Matilde Serao, nedlod sig til at drive samme Forretning, endog saaledes i Detail, at hun lod sig udbetale 200 Lire af en Municipalgardist ved Navn Foti, der ønskede Forfremmelse til Fændrik, og at hun, da han skuffedes i sine Forhaabninger, lod sig tvinge til at tilbagebetale ham Summen og kun tilbagegav 5 — siger fem — Lire om Ugen.

Ved sit Forhold til *Mattino* sikrede Summonte sig mod Kritik fra dette Blads Side. Hvad det pæne Blad *Corriere di Napoli* angaar, som ved hans Udnævnelse havde en Artikel, der begyndte: «Saa er da Skændselen fuldbragt», da blev det ved klingende Grunde hurtigt bragt over paa Forvaltningens Side. Medarbejderne derved blev udnævnte til Inspektører ved Sporvejsselskaberne; selv de ringeste fik altid noget.

Der er Træk i Indberetningen, som klinger saa humoristisk, at man skulde tro, Sligt foregik i en Farce, ikke i Virkeligheden. En af Belønningsmaaderne var den at udnævne Folk til vellønnede Lærere ved de offenlige Skoler. Der er en Skole, som i et Tiaar er taget til med 82 Elever, i hvilken samtidig Lærernes Antal er taget til med 82.

Det kan ikke undre, at under disse Omstændigheder Byen Neapels Gæld er steget til en Sum, der med rørende Nøjagtighed angives saaledes: 13 Millioner 950,870 Lire 70 Centimer.

Skønt der visselig er sunde og gode Kræfter i Neapels Befolkning — en Videnskabsmand som Pasquale Villari er Neapolitaner — er Syditalienerne dog det mest forsømte og mishandlede Folkefærd, som Kongeriget rummer. Det er fra Norditalien, at i vore Dage Orden og Ret, Pligtfølelse og Ansvar, Selvstyre og Fremskridt paa Halvøen som paa Sicilien alene kan komme. Mændene fra Kongeriget Sardinien var fra først af saa lidet yndede i Syden, som Prøjserne var det i Sydtyskland. Men de er Lovens og Rettens Mænd. Det er ikke nogen Tilfældighed, at det blev en af dem, hvem det tilfaldt at rense Neapels Augiasstald. Han har lagt sit Væsen for Dagen i den Skaansel, hvormed i Rapporten Mislighedernes Opstaaen forklares, og i den heltemodige Skaanselløshed, hvormed Forbrydelserne afsløres og stemples.

GIOVANNI VERGA

(1899)

Naar i Italien en Museumsembedsmand forsættes til Syracusa eller en Universitetslærer til Palermo, betragter hans Kammerater blandt Fastlandsitalienerne det, som sendtes han i Forvisning. For Flertallet iblandt dem er Sicilien Verdens Ende, et ubeboeligt Land. Man træffer i Neapel selv Hertuginder, der aldrig har betraadt Siciliens Grund. Og dog er Øen, denne vældige Trekant, de Gamles Trinakria, maaske Italiens ejendommeligste Parti. Dens Natur er mægtig, vild og blid, højst forskelligartet paa de forskellige Steder; dens historiske Monumenter anderledes artede end det øvrige Italiens, græske, arabiske, normanniske; dens stærkt blandede Befolkning sammensmeltet til et Hele, i Dyder og Laster ulig Kongeriget Neapels, og dens Sæder særegne som de udvikler sig paa en Ø. Dens Byer dels saadanne, der kalder en hel Verden af fjerne historiske Minder frem for Ens Erindring, som Girgenti eller Syracusa, dels helt moderne Hovedstæder, som ligger der i Duften af deres Havers underfulde Planter, livlige og virksomme Morgen og Aften, om Middagen dovent gennembagte af Sydens Sol.

Sicilien, den saa fattige og mishandlede Ø, hvis Landbefolkning lider alle Sultens og Nødens Kvaler, var i Oldtiden et af Europas rigeste Lande, store og undertiden gode Tvangsherskeres Krongods, et Hjem for Tænkere og Digtere. Her har Platon drømt og tænkt, her skrev Teokritos sine Idyller, disse Digte, der tit indeholder forbausende virkelighedstro og lunerige Skildringer af Folkelivet paa Øen i hans Tid. En umaadelig Folkevise- og

Folkesagnsliteratur har indtil den Dag idag vidnet om Befolkningens frugtbare Indbildningskraft. Endnu i vore Dage indtager Sicilien ved sine Universiteter og sin Bogavl en fremragende Plads i Italiens aandelige Liv. Alene i Catania lever to af de betydeligste Repræsentanter for Italiens fremskredne Literatur, Rapisardi og Verga.

Paa en dejlig Aprildag ifjor lærte jeg *Giovanni Verga* at kende. Efter om Morgenen at have foretaget den korte Rejse fra Taormina til Catania, hvor jeg var anbefalet og ventet, havde jeg lige faaet gjort en Smule Toilette og i Hotellets Restaurant bestilt min Frokost, da der allerede meldtes Besøg til mig. En ung Professor i Literaturhistorie, Albino Zenatti, traadte ind. Neppe havde jeg bedt ham tage Plads, før endnu en Gæst indfandt sig. Det var den unge Hertug Imbert, en lyrisk Digter af Rang, der, idet han hilste paa den tidligere Ankomne, smilende forestillede sig med Ordene: Ogsaa jeg er *Professore* (Lærer). Han havde neppe sat sig, før Opvarteren til min Forundring meldte endnu et tredje Besøg og aabnede Døren for en meget smuk, høj Mand med rank Holdning, mørke Øjne og hvidt tætklippet Haar. I den Tro, at jeg allerede havde to Universitetsprofessorer ved mit Bord, sagde jeg spøgende til den Indtrædende: «Uden Tvivl endnu en Professor?» — «Jeg er ikke Professor», svarte den Fremmede, «jeg er Verga.»

Det var mig en stor Glæde at se ham. Jeg havde saa nylig med Beundring læst Noveller og Romaner af ham. — Da Herrerne tog en Vogn og kørte ud med mig for at vise mig deres By og dens Omegn, spaserede vi længe i den smukke offenlige Have, hvor der nær Indgangen hæver sig en Høj, paa hvilken Bellinis Navn, en Lyra og hans berømteste Melodier i Nodeskrift vokser i Blomster mod en ensfarvet Blomsterbaggrund. Haven beherskes af en anden Høj, hvor Musiken om Eftermiddagen spiller, og hvorfra man har en dejlig Udsigt over det omliggende Landskab med Etnas Kæmpelegem i Horisonten.

Vergas Skikkelse med dens stilfulde Holdning og den varme, dæmpede Stemme passede smukt til Luftens milde Lunhed, det sicilianske Planteliv og denne Natur ved Etnas Fod, som han saa tit har beskrevet.

Vi kørte til Ruinerne af det antike Teater og vandrede rundt i dets dækkede Gange under Jorden. Det slog mig, at Verga skønt barnefødt her i Catania, ikke havde set dette Teater uden

en eneste Gang for mange Aar siden, saa han end ikke vidste, i hvilken Gade det laa. Det beviste ikke blot den simple Kendsgerning, at man ser lidet til Mindesmærkerne i den By, man beboer; det røbede Digteren, hvis Blik ikke er vendt mod Fortiden, men som helt har fordybet sig i Nutidslivet omkring ham.

Iøvrigt har Verga stadig delt sig mellem to Opholdssteder i sit Fædreland, Catania, hvor han har hjemme og i hvis Omegn han kender den menige Befolkning, som intet andet Menneske kender den, og Milano, Italiens livligste og fremmeligste Stad, hvor han har havt rig Anledning til at studere de højere Stænder, som de fremtræder i hans Romaner, og hvor han har udgivet sine Skrifter. Han har sin Slægt paa Sicilien, i Catania og dens Omegn. Selv er han ugift. Han har ikke rejst meget, har hyppigere kun været i Frankrig og Schweiz. En enkelt Gang har han besøgt London, men følte sig der ikke synderlig vel tilpas, da Sproget var ham fremmed og han Ingen kendte eller opsøgte. Derimod behersker han det franske Sprog næsten som sit eget og er grundigt hjemme i fransk Literatur.

Om sine egne Skrifter talte Verga med en Verdensmands Simpelhed og stolte Beskedenhed.

Baron Palle Rosenkrantz har oversat Vergas smaa sicilianske Noveller mønsterværdigt paa Dansk. Og denne Oversættelse bør indbringe Verga den Beundring hos os, som han saa fuldelig fortjener. Den lille Novelle, med hvilken Bogen aabnes, har i forskellige Bearbejdelsesformer som Skuespil og Opera baaret Vergas Navn Jorden rundt. Duse's Kunstnernavn er bl. A. knyttet til *Cavalleria rusticana*. Men Novellen staar som Kunstværk himmelhøjt over de dramatiske Tekster, man har brygget af dens udadlelige Blade. Og hver eneste af disse Smaanoveller er et lille Mesterværk af Menneskekundskab, Stedkundskab og Fremstillingskunst. Det er forbausende som Verga, et Kulturmenneske, forstaar Siciliens halvvilde Landbefolkning og neppe mindre overraskende er hans Evne til ordknap og haandgribelig Skildring.

Hvad man med et Kunstudtryk har kaldt Landsby- eller Bondenovellen har vandret over Europa i mange Former. Enkelte af Blichers jyske Noveller var de første af Arten. Saa fulgte i Tyskland Immermanns *Storgaarden*, i Frankrig George Sands smaa Landsbyhistorier, i Tyskland Auerbachs lange Række af Schwarzwalder Noveller, i Norge Bjørnsons Bondefortællinger og endelig Kellers Noveller i Schweiz. Men Vergas sicilianske

Rids staar ikke tilbage for nogen af disse ypperlige Digteres ypperste Arbejder. Ingen har en fyndigere Stil, en mere knaptsluttende Form end han.

Ved Stoffernes Art — Skinsyge og saaret Æresfølelse er et hyppigt forekommende Motiv — minder Vergas Noveller undertiden en Smule om Mérimée's. I disse som i hine er der kun et kort Stykke Vej fra Tanke til Handling, Udgangen er hyppigt voldsom; Bøssen og Knippelen griber jævnligt ind, og det er i Reglen Kniven, der tilsidst skærer Knuden over. Ligheden beror imidlertid kun paa de sicilianske Forholds Overensstemmelse med de korsikanske eller spanske Sæder, som Mérimée med Forkærlighed har behandlet. Kunsten her er af en helt anden Beskaffenhed end Mérimées.

End ikke Ordknapheden er ensartet. Mérimée dvæler gerne netop ved de Forhold, som Verga betegner i et Par Linjer. Man kan ikke fortælle paa mere kortfattet Maade end denne:

Hvem der turde hilse! sukkede Knøsen.

Hvis du har Lyst til at hilse paa mig, véd du, hvor jeg boer, svarede Lola.

Og Turiddu hilste saa tit paa hende, at Santa slog Vinduet i for Næsen af ham. Naboerne pegede smilende paa ham og rystede paa Hovedet, naar han gik forbi. Lola's Mand var paa Rejse til Marked med sine Muldyr.

Medens Mérimée har sin Glæde af Vildskaben, er det en dyb Medfølelse, som helt igennem beaander Verga's Kunst. Den dirrer gennem alle Fortællingerne, endda den aldrig ligefrem giver sig Udtryk, Medfølelse med den umaadelige Fattigdom, med Uvidenheden, med Mishandlingen af Den, der gaar for Lud og koldt Vand, med den Svage, den Forviltrede, den fortumlede Oprørske.

Tit sætter Verga sig saa nøje ind i disse Personers Tænkemaade, at han skriver ganske i deres Aand. Et Eksempel fremfor alle er den gribende Historie om *Den røde Sandgraverdreng*. Man agte paa en Sætning som denne, da Moderen fører Sønnen ned i Gruben efter at Faderen er omkommet der: «Hun græd, men Brødet skal jo fortjenes, og et Sted skal det jo komme fra» eller som denne om Sønnen: «Han vidste, han var en Snavs Knægt, og gjorde sit bedste for at blive saa slem som muligt, og skete der noget, mistede en af Arbejderne sit Værktøj, knækkede et Æsel Benet, eller styrtede der Sand ned i en af Gangene, saa vidste han, at det var hans Skyld, og han tog Pryglene med krummet Ryg som et Æsel og trak sit Læs videre som et Æsel.»

Ingen italiensk Fortæller taaler i vore Dage som Kunstner en Sammenligning med Verga; visselig ikke den bløde, følsomme Salvatore Farina, hvem han har gjort den Ære at tilegne *Røverens Kæreste* i en Indledning, der kunde være bedre skrevet og som røber at Verga staar højere som Digter end som Kunstfilosof; men end ikke den Mand, der i den sidste Tid har overstraalet Verga i europæisk Ry, Gabriele d'Annunzio, kan siges at overtræffe ham. Visselig viser han sig i sine bedste Ting (*L'Innocente*) som en saare fin Iagttager af Sjælelivets smaa, i Reglen oversete Bevægelser. Men han er forskrækkeligt uoriginal; det meget, han har læst, har saaledes smittet af paa ham, at man hellere søger til hans Forbilleder end til ham selv.

Verga staar paa sin egen Grund, har sit eget Syn, og de Mennesker, han maler, bevæger sig paa et Jordsmon, hvorover han er ubetinget Herre.

ANNIE VIVANTI

(1897)

Un qui riposa che fin da la culla
di pensier visse, di canto e d'amore
che non giunse nel mondo ad esser nulla
neanche Professore.
T. Cannizzaro.

Annie Vivanti! Annie Vivanti! Det er nu mere end tre Fjerdingaar siden, at dette Navn begyndte at synge i mit Øre, og jeg bliver det ikke kvit, før jeg har befriet mig derfra.

Det var en Martsdag nede paa Sicilien. Solen skinnede saa varmt, at den brændte gennem Klæderne. Mandeltræerne var afblomstrede i Taormina; men Ferskentræer og Citrontræer stod i Blomst. Kaktusblomsterne var sprungne ud, Margueriter saa store som Solsikker udfoldede sig i frodige Buskadser; en fin, stærk Duft fyldte Luften den milde Formiddag. Etnas mægtige Legem med sit hvide Sneslag om Skuldrene tegnede sig skarpt mod den rene Himmel, og nede ved Giardini saas det ioniske Hav slaa mod Stranden i lange skumkransede Bølger omkring et fremmed Skib, der under Stormen Dagen forud var løbet paa Land.

Paa Balkonen ud imod Havet trak den høje sorte Sicilianer med det smukke Smil og den indsmigrende Stemme en lille Bog op af Lommen og bad om Forlov til at læse noget højt. Der var Damer tilstede; han vidste ret vel, at det klædte hans Stemme næsten lige saa godt at foredrage Vers som at synge Folkeviser til Mandolinen, og han var en Entusiast for Vers som for Sang,

endda han efter Italienernes Vane læste dem som Prosa uden Betoning af Rytmen, uden Sammentrækning af de Stavelser, der paa Italiensk som paa Latin helst maa sløjfes og uden nogen Dvælen ved Rimet. Han læste med fin og udmærket Forstaaelse.

‹*Lirica* hedder Bogen›, sagde han; ‹den er af en ganske ung Dame, efter Sigende en Chansonnette-Sangerinde; Carducci har i sin Tid udgivet Samlingen med et smigrende Forord.› Og han viste mig den lakoniske Fortale, i hvilken den sære og umilde, men for kvindelig Ynde ikke uimodtagelige Carducci begynder med den Erklæring, at efter hans poetiske Lovbog er det Præster og Kvinder forbudt at gøre Vers; han har ikke ændret Mening for Præsternes Vedkommende, men vel for denne Frøkens. Fortalen overbeviste mig ikke paa Forhaand, men den spændte min Opmærksomhed. Og jeg hørte det første Digt *Ego*, i hvilket Forfatterinden betegner Verden som den gamle Toldvagt med de tusinde Øjne, der tilraaber hende sit: Hvem er du? Hvad tager du dig for? Nævn mig din Tro, din Alder, dit Fædreland, hvad du søger, hvorfra du kommer og hvorhen du gaar! Hun svarer: Jeg har intet Fædreland; hele Jorden er min. Min Moder er tysk, min Fader italiensk, jeg fødtes i England. Hvad min Tro angaar, saa gaar jeg i Messe; Musiken kvæger og opbygger mig; men jeg er døbt Protestant, og mit Navn er hebraisk som min Profil. Min Alder? Jeg er omtrent tyve Aar gammel. Mit Maal er mig ukendt. Hvad jeg søger? Ingenting. Jeg oppebier min Skæbne, og imens ler jeg og synger og græder og forelsker mig.

Der var noget ungt og kækt i Digtet, men ingen synderlig Poesi. Hvad det fortalte, var imidlertid Sandhed. Annie Vivanti er født i London. Hendes Fader var en brav Italiener fra Mantua, der som Ungdommen i hans Dage indgik Sammensværgelser og gjorde Oprør og blev dømt til Døden i Østerrig og maatte udvandre. Hendes Moder var tysk, en Søster til Brødrene Rudolf og Paul Lindau, der skrev Vers baade paa Tysk og paa Engelsk. Hun sad som Barn paa Freiligraths Knæ, hørte den forviste Poet fremsige sine Digte, og talte Tysk og Engelsk før Italiensk. Ni Aar gammel kom hun til Italien; men i Tolvaarsalderen mistede hun sin Moder og blev sendt til det tyske Schweiz. Dog kun fjorten Aar gammel flygtede hun fra det Schweizer-Pensionat, hvori hendes Fader havde sat hende, og flakkede længe rundt i Verden. I New York modtog hun amerikansk

Opdragelse og lærte at synge «som en sand Italienerinde». Der fandt hendes Fader hende igen og tog hende med til Italien 1887. Hun blev Variétésangerinde og udgav en lille halvt selvbiografisk Roman om en saadans Levned. 1890 udgav hun sine Digte.

Det vidste jeg dog ikke da, og Digtet sagde ikke stort, gav kun Lyst til at høre mere. Den smukke Sicilianer maatte læse og læse, mere end den halve Bog igennem, før hans Tilhørere fik nok.

Saa laante jeg Bogen, og under en Sygdom studerede jeg den Linje for Linje. Den blev mig kær. Rundt om i Italien vilde jeg købe den, men kunde ingensteds faa den. Den var udsolgt, hed det, og i Bogladerne angav man Grunden: Annie Vivanti fortrød disse frie og lidenskabelige Vers; hun havde endt sit omflakkende Levned som Sangerinde; hun havde giftet sig, var traadt ind i det regelrette Samfund og havde for at udslette sin lyriske Fortid opkøbt sin Digtsamling og vilde aldrig udgive den mere. Dog hvad hun især fortrød, det var Digtet *Ave, Albion!* med dets ungdommeligt-sydlandske Haan mod Englænderne, thi den, hun havde giftet sig med, var en Englænder. Det lød troværdigt. Thi Digtet *Albion* var unegteligt ingen Artighed til Brudgommen. Det lyder:

Du grimme, taagede, forfrosne England, du afskyelige Ø, hvor jeg er født, med dit brave, søvnige Folk, gid Fanden havde dig, forbandede Land! I sørgelige Englændere med jert hørgule Haar! I magre Englændere, rødkindede og flove! mon det er Kulden, der har gjort Jer saa dumme, I lange Pakker af Paraplyer og Sjaler? I forstandige Folk med rolige Sindsbevægelser, med dæmpet Tale og undertrykt Latter, giv mig en Smule Sol, giv mig en Smule Ild! Giv mig den vilde Elskov, det rasende Had og Sydlændernes Blodhævn, Øjets og Dolkens Glimt, Vredens Voldsomhed og den pludselige Tilgivelse! Giv mig den lette Latter og den stærke Graad og mit Italiens Tungemaal og bær dem hjem i Eders Plaid'er, Jere pæne og skæve Ideer om det passende! Rejs og ryg, du Folk af Forkølede! Gudskelov, jeg træder ikke mer din sølede Jord. Ja du Folk, som er og bliver tørt under det evige Regnskyl, gaa paa dine store Fødder Pokker i Vold!

Sidst spurgte jeg efter Bogen i Milano i Forlæggerens egen Boglad[illegible]en Boghandlermedhjælperen erklærede mig, den var uopnaa[illegible]. Han selv havde for længere Tid siden givet tyve Lire for [illegible] Eksemplar. Annie Vivanti vilde aldrig mere have Bogen ud[illegible]et; hun havde giftet sig med en Lord! Og den flinke Fyr v[illegible]paa sit Folks Vegne øjensynligt lidt smigret ved at den unge i[illegible]enske Digterinde havde ægtet saa fornem en Fremmed, endda

Englænderne skulde synes berettigede til lidt Stolthed over, at denne Foragterinde af deres Folk tilsidst havde været nødt til at give Køb overfor en af Landets Sønner.

Jeg maatte da nødtvungen afstaa fra at komme i Besiddelse af den sjældne Bog, gav kun nu og da (forgæves) en Bekendt, der rejste til Italien, det Hverv at efterspore den til mig — og saa en Decemberdag ligger den for mig paa mit Bord, frisk og uopskaaren, 5te Udgave 1899, forøget med nogle nye Digte, tre engelske tilsidst, som unegtelig tyder paa, at der har været en Englænder med i Spillet. Men en underlig Fiskeblodsherre synes det at have været, en besynderlig Hermafrodit; thi han skildres som en Blanding af Yngling og Pige, og han er saa lidenskabsløs, at det i det ene Digt hedder om ham;

My heart would bend to your bidding,
My pride would bow to your grace,
Could you add the pallor of passion
To the beauty of your faae,

og det andet slutter vemodigt humoristisk:

He writes a poem none will read,
Conventional and sweet —
While May in riotous roses raves
An I am at his feet.

Dog, i ethvert Tilfælde, «Lorden» hindrer ikke hendes Digte i at komme i Omløb, og hun har, efter i Aaringer at have holdt sin Bog tilbage, givet den Offenligheden i Hænde paany.

Annie Vivanti kommer ikke i Betragtning som Kunstnerinde. Hendes Teknik er den simplest mulige. Man kan ikke nævne hendes Kunst ved Siden af en streng og klassisk Mesters som Toscaneren *Giosuè Carducci*; lige saa lidt ved Siden af hans Medbejlers, Sicilianeren *Mario Rapisardi*. Alt, hvad jeg kender af italiensk Lyrik, overgaar i teknisk Henseende hendes Digte. Jeg hører ikke til den slemme Poseur *Gabriele d'Annunzio*'s Beundrere; men al Respekt for hans Vers. Saa overdaadigt og lidet behersket *Tommaso Cannizzaro*'s lyriske Aare strømmer, der er altid hundredfold fastere Form i hans Digte end i Annie's. Hertuginde *Enrica d'Andria-Carafa*, der forbinder en Mands solide klassiske Lærdom med en Kvindes Ynde, tilstræber en antik Strenghed i sine *Rime*, og selv den noget dilettanliske, men fintbegavede

unge Hertug *Gaetano Imbert* overvinder i sine *Versi* gerne en og anden teknisk Vanskelighed. Annie Vivanti synes derimod aldrig at have skænket Tekniken en Tanke. Hun lader Formen paa ethvert Punkt rette sig efter, hvad hun har at sige, tager sig det saare let med Rytme og Rim, anvender kun (med sydlandsk Smag for Effekten) Gentagelse og Antitese som retoriske Virkemidler og lader forøvrigt staa til. Ikke desmindre er hendes Vers mig kærere end alle de Andres, og i en vis Forstand kan man endog hævde, at de er bedre.

Tag de store, med Rette anerkendte Digteres Lyrik. Hvor er den stundom kold og udarbejdet, hvor megen Lærdom stikker der ikke bag den, hvilken Ballast af Historie som hos Carducci eller af panteistisk Filosofi som i Rapisardis *Poesie religiose!* Uvidende som Annie Vivanti er, trykkes hun ikke af Lærdom; Historie synes hun ingen Anelse at have om. Og ufilosofisk som hun er, indskrænker hendes ufromme eller oprørske Anfægtelser sig til nogle Mindelser fra Heinrich Heine. Men hun har ikke skrevet en Linje ned, som ikke har brændt hende paa Læben. Hun har aldrig digtet en Strofe om hvad hun har læst eller tænkt, om hvad der hører Fortiden eller fremmede Forhold til; hun har skrevet et Par Digte om hvad hun har set eller iagttaget, alle de øvrige ene og alene om hvad hun umiddelbart har oplevet og følt. De skælver af Liv, disse Digte. Pulsen banker i dem. De er følelsesfulde, glædestraalende eller sorgtunge, vemodigt stemte eller aandrige og skelmske, men altid i højeste Grad personlige. I dem lever og aander en ung, lidenskabeligt bevæget, ganske ualmindeligt tapper og selvstændig Kvinde.

Det er ikke noget overordenlig stort Omfang af Stemninger og Følelsestilstande, som de rent personlige blandt Digtene indeholder: men det er et ualmindeligt. Ung Trods og udæskende Kækhed, Kunstner-Zigøjnerskens Vildskab og Flakkelyst og Trækfugledrift, det er én af de Strenge, Annie Vivanti har paa sit Instrument. Atter og atter kommer hun tilbage til sit Hang til Ekstremer; det Yderste af Kærlighed eller Had er det eneste, hun vurderer; Lunkenhed og Ligegyldighed er Genstand for hendes Uvilje eller Foragt.

Saa er der en stor Gruppe Digte, hvori hun viser sig dødeligt forelsket, brændende elskende, forherligende den Mand, hun har kær, eller udtalende sin Kærlighed til ham trods Alt, hvad der er dem imellem.

Hvis disse Digte fandtes paa Dansk, vilde de være et Særsyn i vor Literatur. Thi saa utallige Gange en Mand hos os sort paa hvidt har lagt for Dagen, hvor højt han elskede en Kvinde, saa har vi — det jeg véd — i vor hele Bogverden ikke en Digtning af ringeste Værd, hvori omvendt en Kvinde udtaler sin Elskov til en Mand. I Udlandet er det dog anderledes. I Frankrig findes Marcelline Desbordes-Valmore, et fint Talent, som Sainte-Beuve viste Velvilje, og som Robert de Montesquiou-Fesensac i vore Dage forsøger at gøre til et Talent af første Rang, i Tyskland Annette von Droste-Hülshoff og nu Marie Madeleine, i Østerrig Goethes Veninde Marianne von Willemer, og flere andre Digterinder af Rang, mellem hvilke Betty Paoli og Marie Stona er de bedste, i England Elisabeth Barrett Browning, i Italien Ada Negri. De fleste af disse har skrevet værdifulde erotiske Digte. Annie Vivanti har alle Udtryk for ungdommeligt glødende Erotik i sin Magt, fra den højeste Lidenskabs til det lette Skelmeris. Men Illusioner har hun faa af. Tanken om Lidenskabens og Lykkens Kortvarighed, om Bruddet eller Ligegyldigheden som nærforestaaende eller som allerede indtraadt dukker jævnligt op i hendes Digte.

Dog sjældent tænker hun altfor langt frem, som hun sjælgent ser sig for langt tilbage; Døgnets Glæder og Sorger giver hende nok at dvæle ved. En enkelt Gang har hun dog med lunefuldt Vemod i et henrivende Billed skildret den gamle Pige, hun om halvtredsindstyve Aar vil være, og dennes huslige Liv med Musik, Blomster og Smaabørn (*Fra cinquant' anni*).

Men hun har ogsaa andre Strenge paa sin Lyra. Den dybe Medlidenhed med de Syge, med de fattige Smaa, med Menneskehedens hele Jammer er én. Man læse Digtene *Virgo*, *Vita breve* eller det skønne, vel erotiske, men dog mere menneskekærlige Digt til den unge Læge som Humanitetens Ridder (*Ad un giovane medico*). Hun har desuden Satirens Streng paa sin Bue, den der blev spændt i Digtet mod England, og som svirrer i den vittige Spot over det gængse Ægteskab (*Ménage*) eller over en spidsborgerligt anlagt Elsker (*Sindaco di villaggio*). Hun kan nu og da anslaa Balladetonen som i Digtet om Ridderen og Zigøjnerpigen (*C'era una volta*) eller i det fortvivlede Digt *Stævnemødet* (*Appuntamento*). Hun kan tegne Billedet af den moderne Kurtisane i hendes Stads og Parfyme og slutte Skildringen med det barske Udbrud «*Jeg* kommer til at dø af Sult» (*Cocotte*), og hun

kan give et gribende originalt Billede af Forholdet mellem Magdalena og Kristus (*Maddalena*).

At Annie Vivanti ikke gør sig synderlig Møje med Formen, ja i visse Maader tager sig den mageligt, vil ikke sige, at man med Lethed kan give en Forestilling om hendes Digtes overordenlige Sandhed og Ynde. Ved en Gengivelse i Prosa gaar næsten Alting tabt. Hun har det italienske Sprog for sig, dette Sprog, der af sig selv falder som Vers og hvor Rimene indfinder sig flokkevis under Digterens Pen. Hun giver blot Tonen an, og Sproget synger.

Der er blandt Digtene et, der hedder *Vaticinio.* Det begynder med Skildringen af en Zigøjnerlejr. Fire uhyre Karosser er ankomne til Landsby-Markedspladsen. Ih se der, mine Landsmænd fra Zigøjnerland! Og Forfatterinden nærmer sig en gammel Spaakone, giver hende Haanden og opgiver sit Navn. Hvordan i al Verden skulde man paa Dansk kunne gengive denne Strofe med alle de uheldsvangre Ord, der rimer paa Fornavnet:

Le diedi la mia mano ed il mio nome:
«*Anny?*» ella dimando «ti dicono Anny?»
Poi lenta scosse le sue folte chiome:
«Rechi malanni, danni, affanni, inganni».

Ordret oversat bliver det et Intet. Anny? spurgte hun; de kalder dig Anny? Derpaa rystede hun langsomt sin tykke Manke: Du kommer til at udstaa Ulykke, Elendighed, Angster og Skuffelser.

Eller man prøve paa at oversætte et Digt som *Skæbne*, hvis hyppigt tilbagevendende Omkvæd er Ordene *t'amo* (Jeg elsker dig). Paa Italiensk er det ingen Kunst at rime paa *t'amo*; Hundreder af Ord har Udgangen *amo*; men paa Dansk har Sammenstillingen *jeg elsker dig* ikke et eneste Rim, ja selv den kortere Vending *jeg elsker* ikke flere.

Naar jeg ikke desmindre har opgivet at anføre Annie Vivanti paa Italiensk, beror det paa, at Kundskaben til det italienske Sprog er saa lidet udbredt. Og naar jeg kun undtagelsesvis anfører hende paa Prosa, beror det paa, at i saa Fald næsten alt det forsvinder, hvoraf jeg gerne vilde bibringe mine Læsere et Indtryk. Netop fordi hendes Form er forsømt, lod det sig forsvare at prøve en Gengivelse, som ikke gør nogen selvstændig kunstnerisk Fordring, men, let henkastet som den er, paa én

Gang holder sig overmaade nær til den italienske Tekst og samtidig bevarer dennes Tonefald og metriske Præg.

Her et Digt, som udtrykker den hyppigt tilbagevendende Tyveaarsstemning hos Forfatterinden i hendes ældste Vers. Dets Titel er *Aut-Aut:*

Enten—Eller.

Jeg vil have Sol, have Solen, som brænder,
Vil drikke mig en Rus i dens straalende Glans,
Eller ogsaa have Nat, som slaar med Rædsel min Sans,
Og Tordenens Brag, Lyn, som raser og tænder:
    Jeg hader graa Taage uden Farve og Form,
    Giv mig azurblaa Himmel eller Storm!

Jeg vil have Frihed! ingen Slaa! intet Stængsel!
Hel fuld Frihed vil jeg nyde og friste,
Eller ogsaa det skumle og snevre Fængsel
Mellem fire Brædder i en tilnaglet Kiste.
    Er jeg ikke fri som Luften og som Havet,
    Saa er min Vinge knækket og mit Hjerte begravet.

Og jeg vil ha' din Elskov, hel og hed. Jeg ænser
Kun grænseløs Elskov eller Had uden Maade.
Hvad du end mig giver, det være uden Grænser,
Jeg taaler ikke Ligegyldighed eller Naade:
    Enten Elskov, som skænker Alt og Alt forlader,
    Eller Hadet, som evigt forfølger og hader.

Alt eller Intet vil jeg. Jubel eller Taarer,
Guldsol deroppe eller mørke Orkaner,
Hele Universet eller mørk og snever Baaren,
Fryd eller Kval, altsom du signer eller maner:
    Giv mig alle dine Kys, giv mig hele dit Hjerte
    Eller nagl mig til Korset, til min Lidenskabs Smerte!

Ligesaa enkelt i Følelsen, men af ganske modsat Art er dette lille bløde Digt om den unge Jomfru, der levede i Armod og Elendighed og døde uden nogensinde at være bleven elsket:

Virgo

Hun voksede op mellem Eder og Hug,
Det stakkels Barn, som blandt vilde Dyr,
Fin og forskræmt. Og kun tyve Aar gammel
Hun døde, den lille forsultne Martyr.

Nu gaar hun ad Himlens Stjernestier
Paa sine trætte og bare Fødder,
Og plukker med skælvende Haand lyksalig
Stjernelilljer med sølverne Rødder.

Forundrede og ærefrygtslagne
Englene nejer med Vingerne krydset
Og ser i det blege, medtagne Ansigt
Paa Munden, som aldrig Nogen har kysset.

Dog allerede det tredje Digt i Samlingen er af betydeligt mere sammensat Natur og staar højt over de anførte. Det har en Baggrund af triste Oplevelser, gensidig Utroskab, Had og Attraa hos den ene Part, Lidenskab trods Alt hos den anden, og det giver et Maleri, som er uovertruffet i Energi. Dets Titel er *Destino.*

Skæbne

Han sagde til mig: Hvilken Mine du har!
Hvor du er bleven mager og dit Ansigt forgræmmet!
Af hvad Aarsag har du saaledes dig skæmmet?
Jeg elsker dig! Saadan lød mit Svar.

Han lo og sagde: Husker du end,
Hvor heftigt og kort for hinanden vi gløded,
I hvor flyvende Fart, i hvad Glans de gled hen,
De Dage og Nætter for Elskovsmødet?

Han lo og sagde: Husker du end
Din ny Galan, min ny Kærestes Øjne,
Mit Forræderi, dine egne Løgne?
Jeg elsker dig — lød Svaret igen.

Han sagde til mig og hadefuldt skælved:
Vore Veje skilles fra nu til vor Grav;
Hvis jeg ser dig igen, gid det ske i Helved!
Jeg elsker dig — var Svaret, jeg gav.

Han sagde til mig: Du fæle Skræmsel,
Du Lede, rejs dig og gaa din Vej,
Gaa bort og begrav i en evig Glemsel
Den Skam, som er fælles for dig og mig.

Du døvende Glemsel, Formørkerinde!
Sluk i mit Sind hver smertelig klar
Erindring, ryd Attraaen ud efter hende!
Jeg elsker dig. Saadan lød mit Svar.

Han betragted mig, gyste, og som et Vaaben
Løfted sin Haand, og her i mit hvide
Ansigt lod han sit Slag mig svide.
Jeg elsker dig. — Og min Favn var aaben.

Han faldt mig i Favnen, og sammensnærte
Følger den Vej vi nu, som bærer
Til Undergang. Attraaen luer og tærer
I vore Blikke og i vort Hjerte.

Stundom beskuer mit Aasyn han nøje:
Hvor mager du er bleven, hvilken Mine du har!
Jeg borer mit Blik i hans brændende Øje.
Jeg elsker dig — er mit eneste Svar.

Man agte her især paa den besynderlige Blanding af Brutalitet og højtidelig Talestil hos den mandlige Hovedperson, der just ikke er meget troværdig, men betegnende for sydlandsk Lyrik. I samme Øjeblik, som han slaar sin Elskerinde i Ansigtet, tiltaler han Glemselen i en pragtfuld Henvendelse.

I en helt anden Stil er den lille Digtning i to Afdelinger, som hedder *Et kort Liv* (*Vita breve*). Det første Afsnit indeholder Brevet fra den stakkels unge Pige, som er brystsyg; det andet er Fortsættelsen (*Commiato, Afsked*), skrevet af Søsteren.

Et Brev.

I

Godt gaar det, rigtig godt. Jeg har lidt Hoste,
Men naar det blot bli'r Foraar, nok den svinder.
Her mine røde Kinder vist du roste,
Voksdukkerne misunder mig de Kinder.

Nu skænder Mamma aldrig mere paa mig
Og Pappa da! Han ser mig ind i Øjet,
Kysser mig hvert Minut: «Kry skal vi faa dig!»
Og ler jeg ej, saa er han ej fornøjet.

Lyksalig er jeg. Der er skønt paa Jorden.
Véd du, at jeg imorgen fylder atten?
De arme Døde! Trist er Kirkegaarden.
Farvel, hils Hans! Det bliver Sne til Natten.

II

Idag er det bedre. Det blusser op som Ild,
Hendes skælvende Liv. Hun hæver det blege
Ansigt imod os. I den slukte Pupil
Trætte og flakkende Lysglimt lege.

Hun mindes det stakkede Liv, hun har levet,
Staar med Møje op fra sit lange Hvil
Og sætter sig mellem os, taus som hun er blevet,
Med den Syges hjertevindende Smil.

Inderligt, heftigt, frygtsomt vi kæler
For det fine Ansigt, for det guldbrune Haar.
Kun Ord, der er Kærtegn, som Angsten besjæler
Med navnløs Ømhed, at høre hun faar.

Og vi véd, at Ingen kan frelse hende.
Intet Haab, intet Haab! — det har fyldt vore Øren.
Men gaar hun til Ro, naar en Dag er til Ende,
Saa følger vi smilende hende til Døren.

Naar Døren er lukket, vi ser paa hverandre
Stumme. Og stivnet i vore vage
Miner staar som et Genfærd af Glæden
Smilets tragiske Løgn tilbage.

Ungdommeligt overgivent er Digtet *Tutti i Santi.*

Allehelgenes Dag.

Allehelgenes Dag. Hver en from lille Pige
Beder idag meget længer, end hun plejer.
Til sin Skytsengel lader hun Bønnen stige
Eller til den Helgen, hvis Yndest hun ejer.

Ogsaa jeg til min Helgen retter Ønsker og Bønner,
Ogsaa jeg kaster ned mig for min Helgen saa kær.
I ler! Er det muligt, I ikke skønner,
At han er ti af Eders Helgener værd?

Der tales ikke om ham i den hellige Historie,
Han blev ikke for sin Tros Skyld martret eller riset,
Han har ikke om sin Pande nogen Regnbueglorie,
Sidder ej blandt de Kaarne i Paradiset.

Aldrig blev en Kirke bygget til hans Ære,
Men min Sjæl er ikke andet end et Tempel for ham,
Og et Alter blev ham viet i mit Hjerte uden Bram,
Hvor han raader for evigt — saadan skal det være!

Mine Tanker flokkes paa krys og paa tvers
Om ham, som Keruber med Messesang og Spil.
Hvad de messer, det er mine guddommelige Vers,
Og Cupido selv som Mester fører Taktstok dertil.

Cupido staar iført Talaren i Koret,
Mit Skriftemaal hører Cupido med Forstand,
Han tænder hver Kerte paa Alterbordet
Og stikker med sit Aasyn mit Hjerte i Brand.

Min Helgen skænker alt mig, hvorom jeg har bedt ham.
Og Bønner, Poenitense og Jammer faar Ende.
Den glemmer alt i Verden, som blot én Gang har set ham
Det dejlige Smil fra Alteret sende.

Hvad hans Hellighed angaar, saa er det det fine,
At den er et Punkt, som kun en Dosmer bestrider:
Mine Øjne har voldt ham baade Plage og Pine
Og min Elskov helliggjort ham for evige Tider.

Ikke skemtende og muntert som her, (hvor de to Strofer om Cupido iøvrigt er lidt tilovers) men med den dybeste Elskovsglæde og med en Jubel over Foraaret, der næsten genkalder et Sted af *Sangenes Sang*, udtaler Digterinden sin Henrykkelse over den Lykke at elske og elskes i det følgende lille Digt, hvis Slutning er mærkeligt dyb og skøn:

April.

Lad de gamle Bøger ligge og giv mig et Kys!
Luk dit Vindue op! se blot, det er April!
Hvilken Duft af Viol!
Hvilken Kvidren af Svaler!
Ud, ud at slikke Sol!
Min Dragt og mine Tanker har Himlens Farve; smil,
Og se, mine Øjne med! Lad os gaa ud, det er April!

Jordens hvide Kjole har Solen løsnet,
Den utaalmodige, den sejerrigt fagre.
For hans flammende Blik
Hun frygtsomt og blottet
Et Rosenskær fik.
En Sommerfugleflok omkring Blomsterne sværmer,
Der skælver i Vinden. Alt vil vinges og flagre.

Og har I da intet Nag, I maa prøve at glemme,
Ingen Krænkelse at slette, ingen Uret der skal hævnes?
Har vi mon ikke Fjender?
Intet, der skal jævnes?
Intet at forlade eller ønske forladt os? — —
Intet vi finder.

Lad os gaa, blot gaa ud at hilse paa Folk,
Paa de Stakler, hvem April tilsmiler forgæves.

Og til den, som vil os ilde, være Haanden buden,
Og en stor Buket Vintergække desuden!

To Digte, der hører sammen, *Assenza* og *L'ho riveduto,* udtrykker Adskillelsens Lidelse og Gensynets Glæde. I dem begge er Følelsen fuldstændig enkelt, usammensat saavel som ublandet med nogen anden. Hyppigere dog og vistnok mere ejendommelige for Annie Vivanti er Digte, i hvilke Erfaringens Bitterhed kommer til Orde.

Han er borte.

Toget piber og fører ham fra mig.
Jeg staar ene tilbage med sorrigfuld Hu;
Munden endnu fugtig af de søde Kys, han gav mig,
Hjertet banker efter hans Favntag endnu.

Jeg græder ikke. Stum, fordrømt, som En, der nøler,
Vender jeg hjem til mine tomme Stuer.
Paa Tærsklen allerede jeg en Kuldegysen føler,
Jeg kender ikke Værelset igen, og jeg gruer.

Det tykkes mig, jeg flakker i Drømme rundt i Mørke,
Er mørkeræd og tør dog et Skrig ikke vove.
Jeg synes, jeg er Fange, men til Flugt har ingen Styrke,
At jeg er træt, dødtræt, men tør paa ingen Maade sove.

Med hans Kys i mit Ansigt er jeg blevet her tilbage,
Med en Sorg i mit Hjerte, dyb, afgrundssort,
Med Forsagthed og Afmagt, stille Jamren, lydløs Klage.
Toget svinder derhenne, og det fører ham bort.

Gensyn.

Jeg har set ham igen!

Jublende, stormende fløj ham i Møde
Mine Drømme, de stærke, mine Længsler, de bløde,
Lærker med bævende Vingeslag,
Mellem dem en urolig Svale
Og rappe, syngende Nattergale.
Som Nattergal og Svale og Lærke
Fløj ham i Møde mine Drømme, de stærke.

Jeg har set ham igen!
Sønderrevet er Ensomheds-Dommen.
Jeg formaaede det ikke, at sige Velkommen!
Jeg stirred ham i Ansigtet, stiv og hvid og dum
Med Blikket henrykt og Læben stum.
En umaadelig Glædes Lys og Varme
Skimted han maaske i mit kridhvide Aasyn;
Saa aabned han uden et Ord sine Arme.

Jeg har set ham igen!

Mellem dette Digt og det følgende, *Ma non rammenti*, ligger der en af de Erfaringer, der hurtigt ælder.

Du husker ikke.

Du husker det ikke mere, du mindes slet ikke,
At Arm i Arm vi plejed at gaa henad Vejen
Klyngede til hinanden med lysende Blikke?

Du husker ej, vi gik som i Ild af Elskovsbranden,
Som to Provinsforlovede, overmodigt stolte,
Vilde vise hele Verden vor Kærlighed til hinanden?

Du mindes slet ikke, hvordan af Fryd vi jubled,
Dumdristige af Glæde, naar Folk paa Landevejen
Stod stille og maabed og beskued os og grubled?

Du husker ikke mer, at om Aftnen længselsstemte
Vi skyndte os hjem for i Hast at blive ene,
Og hvordan jeg for din Skyld min Aftenbøn glemte?

Du husker det ikke mere, du har glemt, hvad hele Staden
Endnu saa godt kan mindes, at vi flakked Arm i Arm? —
Og nu hilser vi ikke hinanden mer paa Gaden.

Jeg vil endnu i Prosa gengive det sammentrængt fortællende Digt *Ménage*:

Gifte idag. Han kører hende hjem som den undselige Dronning over et ubestemt Rige. Hun holder ham saa fast, saa fast i Haanden og sænker frygtsomt det smukke Hoved.

Stolt og glad drager han hende med sig fra Værelse til Værelse. Hun stræber let imod, og i sin Rødmen ligner hun en Blomst, der paa én Gang kunde være Mimosa og Rose.

Favn i Favn staar de paa Tærskelen til Reden, hvor Cupido vil

binde Vingerne paa den lille ængstede Fugl, og der knæler han for hende og siger: Jeg lover at vie dig min Fremtid og mit Liv. Du er nok for al min Attraa, og Glæde og Lys og Ære vil jeg søge i dit Blik alene, min Engel!

Gifte i en Maaned. Han kommer hjem, munter, ilfærdig, utaalmodig. Han tager tre Trin ad Gangen med Tanken paa, at deroppe venter ham et smilende Ansigt, og at Døren og to Arme vil være aabne for at modtage ham. Hun har set ham fra Vinduet og løber nu som altid ud at vente ham paa Trappen for at hilse ham Velkommen paa Tærsklen. Hun er pyntet, lutter Friskhed og Ynde; hun har et blaat Baand i sit smukke Haar. Han kysser hende og siger: Min egen Kære! Véd du, at du bliver smukkere hver Dag?

Gifte i fire Maaneder. Han kommer hjem. «God Dag, Nina, har du det godt? Er Maden færdig?» Med sorte Hænder og blussende Ansigt sysler hun i Køkkenet med at faa Oksekødet kogt.

Gifte i et Aar. Han kommer hjem, træt og støvet, i daarligt Lune. Hun lukker ham op i gamle Morgensko og en løst hængende Slobrok. «Ja, nu er der andet at tage vare paa. Nu er der ikke Tid til at staa for Spejlet og gøre Toilette. Aa, hellige Jomfru, hvilket Liv dette er!»

Han ser paa hende fra Sofaen, saa uredt og uordenlig paaklædt som hun er, saa opsat paa at støve Borde og Stole af, og saa afmagret. Han finder hende styg.

Og i hans Erindring dukker en lille Lejlighed op paa faa Værelser, men lyse og elegante, med Møbler, der skinner, og tykke, bløde Tæpper og straalende Krystalglas. Og hans Tanke standser og hviler ud i Mindet om en smuk og lidt lad Skikkelse, der tilhører en fint pudret, lys og hvid Dame i en lang og yppig Aftenkjole. Han husker endnu Adressen. Ja rigtigt — det er et Aar eller længer siden, at han har set hende. — Imedens ammer den uordenligt udseende Husmoder sin Dreng og smiler til den lille.

Der er i dette korte og fyndige Digt om Ægteskabets Komedie ikke et Træk, som ikke er afluret Virkeligheden, og man føler gennem det Forfatterindens Angst for at binde sig. Det er i god Overensstemmelse dermed, at hun, saa ung hun er — hun kan i dette Øjeblik være en tredive Aar gammel — alt for 8 Aar siden skildrede sig som gammel *Pige* om halvtredsinstyve Aar. Det er ligeledes i Overensstemmelse dermed, at hun i Digtet *Sindaco di Villaggio* i skødesløse Terziner uden Stroferne forbindende Rim beskriver, hvorledes hendes Tilbeder vil ende som Sogneforstander ude paa Landet, mens hun ensom vil gaa til Grunde. Digtet begynder: «Snart vil Glemselen komme. Jeg vil glemme dine Øjnes Farve, du Lyden af min Stemme og mit Navn». Den sidste Halvdel lyder:

«Hver af os to vil følge sin Bestemmelse. Jeg vender tilbage til at slaas med mine Drømmerier og du til at leve mellem Dyr og Bønder.

Jeg vender tilbage til min Omstrejfen paa Jagt efter Lykken og Himmelblaaet sammen med Zigøjnere og Trækfugle, og du giver dig til at sørge for Jordens Gødning og for Længernes Vedligeholdelse i Selskab med tomme Hoveder og fyldte Punge. Du vender hjem til Kvægavl og Kvægopdrætning og ømme Forbindelser med Bønderpigerne — jeg vender tilbage til at drømme om guddommelige Sager, til at skrive Vers og til at sulte ihjel.

Man føler hendes Personlighed igennem, naar hun en enkelt Gang giver et Billede af en Kvinde, der ikke ligefrem er hende selv, saaledes i den smukke Fremstilling af Magdalena for Kristi Fødder med det lyse Haar strømmende ned over de nøgne Skuldre, med de smaa vellugtende Hænder foldede over Barmen, og rødmende over og over. Den store Mester betragter hende i Taushed. Der er en uendelig Ømhed i hans guddommelige Blik, da han lægger sin fine Haand paa hendes Hoved. Han føler hende skælve og bæve ved hans Berøring og kalder hende ved Navn: Magdalena! Rejs dig, Magdalena! Digtets Slutning lyder:

Herre! Min Vej er haard. Mine Fødder, mit Klædebon, mit Hjerte er sønderrevne. Hvad Tilflugt skænker du mig, hvad Støtte? — «Vi har vort Kors, Magdalena! —

Herre! Min Pande og mit Sind har ydmyget sig. Naar vil du genoprejse mig? Naar vil du give den Ulykkelige Fred? — «Hinsides Korset, Magdalena!» —

Herre, o min Herre! Naar tør jeg lægge mit Hoved til Eders Hjerte og sænke mit brændende Blik i Eders rolige Øjnes mægtige Blaa? Hvorledes dulme den Ild, der glødende styrter gennem mine Fibre og Aarer? Naar, o Herre? — Og Kristus svarede: «Ti, Magdalena! o Magdalena, ti!»

Hvad Annie Vivanti har føjet til sin Digtsamling i de otte Aar, der er gaaede hen mellem den første og den sidste Udgave, er i alt seks italienske og tre engelske Digte, der intet nyt Blad fletter i hendes Hæders Krans og kunde tyde paa, at hendes Talent har udtømt sig straks og paa én Gang. Men der er ingen Grund til at spaa ilde for den, hvem man har meget at takke for. Som Annie Vivanti i dette Øjeblik staar i Italiens moderne lyriske Literatur, staar hun ikke tilbage for Nogen.

EFTERSKRIFT

(1901).

Den Englænder, med hvem Annie Vivanti havde giftet sig, var ikke nogen Lord, men en vis John Chartres, Korrespondent og Dramaturg, Impresario for Rudyard Kipling og andre, som havde sit Forretningskontor i New York. Med ham fik hun 1893 en lille Pige, men opnaaede i Aaret 1898 Skilsmisse fra ham ved Kendelse af den højeste Ret i Syd-Dakota, I Europa havde hun lært en meget rig ung Mand Sidney Samuel, Søn af Londoner-Rabbineren Isaac Samuel, at kende; de forelskede sig i hinanden og forlovede sig. Han havde gjort klassiske Studier ved Londons Universitet, var saa gaaet over til Handelen, og havde med sine Brødre Lionel og Montague grundet et stort Eksporthus i London med Filialer i New York og Mexiko. Den rettroende Fader vilde ikke give sit Samtykke til Sønnens Ægteskab med en kristen Kvinde, der tilmed var en fraskilt Hustru, og havde saa stor Myndighed over Sønnen at denne, saa stærkt forelsket han end var, lod Annie Vivanti vide, at han ikke saa sig i Stand til at ægte hende. Hun, som da opholdt sig i Europa, rejste straks til Amerika, opsøgte Sidney, søgte at ombestemme ham, og anlagte saa Retssag imod ham for Brud paa udtrykkeligt Ægteskabsløfte, Sagen forhandledes mellem begge Parters Advokater for Højesteret i New York, da det kom til Forlig, idet Annie Vivanti lod sig affinde med Udbetaling af en anselig Sum. Hun vendte tilbage til Italien. Men Sidney Samuel hensank i sit Savn af hende, hvem han elskede og ikke kunde undvære, i uafrysteligt Tungsind; han rejste efter hende og erfor fra hendes Læber, at hun allerede havde hengivet sig til en Anden. Ikke længe efter dræbte han sig ved et Pistolskud. I et Brev han efterlod til Faderen hedder det: »Jeg længtes efter Kærlighed og huslig Lykke. Jeg vilde udfylde mit Liv med aandelige Nydelser og Musik. Jeg traf denne Kvinde, der lovede mig alt dette, og fuld af Lyksalighed saa jeg Fremtiden i Møde. Men hun var falsk, og Alt var til Ende.»

Man kan ikke antage, at Annie Vivanti har følt synderlig

megen Sorg over dette Selvmord. Hun har skrevet et Skuespil *Blaa Roser*, der er blevet opført i Bologna, Turin, Milano og andre Byer, men allevegne har mishaget, hvis Æmne er dette: En Varieté-Sangerinde vil arbejde sig i Vejret til Operascenen. En af hendes Elskere plages af Selvmordstanker. Med djævelsk Kunst bestyrker hun ham i dem, og kræver af ham, at han i et efterladt Brev skal angive uigengældt Kærlighed til hende som Aarsagen til hans Død. Derved haaber hun, med ét Slag at blive berømt. Han lover hende det og skriver Brevet. Saa gaar han, legende med Revolveren, ind i Sideværelset. Sangerinden venter. Men Alt forbliver stille. «Den fejge Stymper», udraaber hun skuffet, «han vover det ikke». Da knalder Skuddet. Hun styrter jublende ind til Selvmorderen.

MICHELANGELOS FORBILLEDER

(1899)

Af alle bildende Kunstnere er Michelangelo den, der har gjort det dybeste Indtryk paa mig, ja der gives blandt Verdenshistoriens store Aander neppe nogen, der har paavirket mit indre Liv som han.

Hans mest paafaldende Ejendommelighed synes mig den, at saa stor han er, saa rig han var, virker hans mangesidige Geni dog altid enkelt. Hans Grundstemning er bestandig kun én; hans Følelse er lige saa simpel som den er dyb. Han var en vovende, prøvende Kunstner, der stadig gjorde Forsøg og som drev disse Forsøg til det Naturliges yderste Grænse, saa Baroktidens Kunst nedstammer fra hans; han var forsaavidt en Dramatiker som Alt i ham stræber mod Bevægelse og Handling; men inderst inde var han en Lyriker, hvem al Gaaen ud af sig selv, al Portrætkunst derfor, var fremmed, og som Lyriker anslaar han, hvor han er ypperst, altid samme Streng, en Streng, paa hvilken ingen uden han har spillet.

Forsaavidt han er saa enkelt, er han i visse Maader let at

forstaa. Han hører til de Afgrundsdybe, men aldeles ikke til de Gaadefulde. Hvad han har følt og villet udtrykke, kan selv den Enfoldige begribe; det er ligefremt som saa meget af det Største.

Det Ufattelige ved ham er kun hans Storhed. Den overvælder En rent i Begyndelsen, naar man som ganske ung forsøger at tilegne sig ham; men ogsaa senere er der for Kunstelskeren ikke blot noget Opløftende, men tillige noget Pinligt og Nedslaaende ved den. Den, der uden noget omfattende Kendskab til Kunst dyrker og elsker Michelangelo, ser ham ligesom højt, højt oppe over sit Hoved; han begriber ikke denne Højde, fatter ikke, hvorledes alle disse Værker, han har frembragt, er udgaaede fra hans Fantasi.

For den, der har kritisk Hang, altsaa særlig er anlagt paa at forstaa, er denne Følelse af at staa Ansigt til Ansigt med det Utilgængelige en Art Kval. Det er som at skulle eller ville klatre op ad en ganske stejl Klippe og stadigt se Forsøget mislykkes.

Imidlertid er der altid Trappetrin, der fører op til den store Aand, selv til den største. Men hvor findes ved Michelangelo disse?

Da jeg første Gang rettede dette Spørgsmaal til mig selv, anvendte jeg ikke det simple Hjælpemiddel at læse efter i en Kunsthistorie; rimeligvis findes i enhver saadan nogle Fingerpeg, men jeg maa gøre den Bekendelse, at jeg aldrig har udholdt at læse en Kunsthistorie igennem, ja end ikke at læse et Afsnit af den. Saaledes har jeg selvstændigt opdaget forskellige af de Paavirkninger, som har formet Michelangelos kunstneriske Jeg, selvstændigt fundet nogle af de Trappetrin, der fører op til denne svimlende høje Aand, men er selvfølgelig ganske klar over, at jeg rimeligvis ikke har opdaget noget som helst, der ikke er blevet opdaget af Andre.

Det forekommer mig, at Donatello har været Michelangelos første Mester og at hans Betydning har været afgørende for Ynglingens tidligste Greb paa Marmoret og Syn paa Liv og Kunst. Det lave, flade Relief af Madonna, der ammer Jesubarnet, som Michelangelo har udført i 16—17 Aars Alderen har ganske Donatellos Holdning og Stil. Men endnu i hans 27. til 30. Aar føles Donatellos Indflydelse paa ham meget stærkt, nemlig i hans Kæmpestatue David. Her er Paavirkningen mindre tydelig.

Jeg havde personligt vel i ti Aar kendt baade denne Statue og Donatello's St. Georg, før jeg i 1877 blev opmærksom paa det særegne Forhold, hvori denne sidste Statue staar til Michelangelos. Baade Hovedets Udtryk og Holdningens truende Ro stammer fra det evige Kunstværk i Nichen paa *Or San Michele.* Man kan uden Overdrivelse sige, at Michelangelo har indsuget Donatello's Alvor og Tragik i sig og snarere udviklet den videre, til den blev hans egen, end han bar bygget sine Billedværkers tragiske Alvor op paa bar Grund. David nærmest i Holdning staar den af Bode i 1896 til Berlin indkøbte Statuette af Apollo; kun at den helt er Frontfigur og alle Former udfoldede reliefagtigt. Meget i den tyder paa Michelangelo som Ophavsmand; kun er der lidt Sødligt i Ansigtsudtrykket, som vækker Tvivl. Donatello's Gravmæle over Kardinal Brancacci i Kirken *San Angelo a Nilo* i Neapel er som et Arbejde af en Michelangelo *avant la lettre*, simplere, uskyldigere end noget, den rette Michelangelo har gjort, men med hele hans Aandsindhold sammenrullet som i et Svøb. Og det er ikke blot i de ubestemtere, almindelige Træk, at Donatello's Herredømme over Michelangelos Sind røber sig, men forunderligt nok ganske punktuelt og det endnu i den yngre Kunstners 40. Aar. Da frembringer han sin Moses. Men sammenligner man denne beundrede Skikkelse fra 1514 med det Mesterværk, som Donatello lige hundrede Aar forinden skabte, ikke tredive Aar gammel, Statuen af Johannes Evangelisten i Florens' Katedralkirke, saa vil man se, at dette Værk staar Moses endnu langt nærmere end St. Georg staar David. Den siddende Stilling, venstre Arms Holdning, Blikket, det lange Skæg — i alt dette er Moses ligesom anlagt. Kun Lidenskaben er kommen til, har forstærket, udpræget, bevæget, overdrevet Alt, saa Horn staar ud fra Panden, Skæggets Bølger ruller nedad, Panden rynkes og udsender Lyn; man føler, at Skikkelsen, der endnu sidder, et Øjeblik efter vil rejse sig og gaa.

Næst Donatello's Indflydelse har selvfølgelig Paavirkning fra Antiken været den mægtigste paa Michelangelo som ung. Bekendt er det jo, at han et Par og tyve Aar gammel efter antike Forbilleder udførte en sovende Cupido, som blev nedgravet i Jorden og solgt i Rom som et lige udgravet Oldtids-Kunstværk. Et stærkt Indtryk har de kolossale Statuer af Hestetæmmerne gjort paa ham; et endnu stærkere vistnok den berømte Herkules-Torso, han endnu beføle som gammel og blind. Dog et af de

i Datiden kendte antike Kunstværker, der var nærmest i Slægt med hans egen Skulptur, Laokoonsgruppen, som jo ogsaa vakte hans højeste Beundring, blev først udgravet, da han var 32 Aar gammel og hans Stil allerede skabt, og hvad der af Oldtidens Billedhuggerkunst paa den mest paafaldende Maade varsler om hans, de Pergamenske Skulpturer, der, hvis han havde set dem, maatte have slaaet ham med Forundring og have vakt hans lidenskabelige Interesse, blev jo først fundne 400 Aar efter hans Fødsel.

Naar Talen er om Michelangelos Forhold til Antiken, bør det iøvrigt ikke glemmes, at han, som opbevarede Tegninger viser, har studeret de Vægdekorationer, der, omtrent paa samme Tid som Laokoon fandtes, blev udgravede i Titus' Badstue.

Af mangen en Kunstner, hvis Indflydelse det i det enkelte neppe er muligt at paavise, maa Michelangelo nødvendigvis have lært en hel Del, saaledes af sin Lærer Ghirlandajo og af Masaccio, hvis Fresker i Kirken *del Carmine* i Florens han, som det vides, har tegnet som Elev. Men en ganske tydelig og uomtvistelig Paavirkning har han modtaget af hin største Mester i Samtiden, hvem hans Geni maaske fortrængte fra Italien, Leonardo. De mange Rødkridtstegninger af Hoveder og Masker, i hvilke han studerer Udtrykket og forsøger sig frem med dets forskellige Afskygninger indtil de særeste Vrængbilleder, skyldes, som et eneste Blik paa dem viser, Leonardos Eksempel. Han kappedes i sin Ensomhed med ham, førend han for Offenligheden indlod sig i den store Væddestrid med ham, da de i 1504 fik det Hverv at smykke hver sin Væg af Raadhussalen i Florens med et Slagmaleri.

Ogsaa Luca Signorelli maa regnes mellem Michelangelos Forgængere. Da jeg i 1871 i Orvieto i Domkirkens *Capella nuova* saa Luca Signorelli's Fresker med Fremstillingen af de Dødes Opstandelse, der er udførte mellem 1499 og 1505, slog det mig, at der her i Studiet af det Nøgne, af Legemernes Muskulatur og hele Anatomi, var noget der forberedte paa Michelangelo og rimeligvis har gjort Indtryk paa ham. Kun den høje Poesi mangler her, hvormed han omgiver alt, hvad han rører ved. Han udfører Loftsbillederne i *Capella Sistina* faa Aar derefter 1508—12.

Hvad nu selve disse Loftsbilleder angaar, som er saa enestaaende ved Oprindelighed og Vælde, saa er det af en ganske

særegen Interesse at finde enkelte Forudsætninger for dem i den ældre Tids Kunst. Thi ingen Steds maaske er Michelangelo overmægtig som her. Julius Lange sagde en Dag i sin rettroende Ungdom om dem, at han ikke begreb, hvorledes Dommedagsenglen, naar han kom for at smadre Alt paa Jorden med sin Basun, vilde kunne nænne at slaa Loftet ned i det Kapel, og spurgte sig, om Englen ikke maaske rent undtagelsesvis vilde lade det staa.

Skønt Talen er om et malerisk Værk, tiltror jeg mig at kunne paavise Indflydelsen af to store Billedhuggere fra tidligere Aarhundreder deri, Giovanni Pisano (1245—1321) og Lorenzo Ghiberti (1381—1455).

Man betragte det Arbejde af Giovanni Pisano, som er dristigst og lidenskabeligst i Stilen, Prædikestolen i Kirken *San Andrea* i Pistoia (fuldendt 1301), og man vil her paa dobbelt Maade erindres om Loftsbillederne i det sixtinske Kapel, dels ved selve Benyttelsen af Rummet, dels ved en Enkelthed i Udførelsen af Hovedfigurerne over de Marmorsøjler, der, selv baarne af Løver, Ørne og Slaver, bærer *il pulpito*. Over Søjlerne, mellem dem, hæver sig Spidsbuer. Som bekendt hører malte Spidsbuer med til Loftinddelingen i det sixtinske Kapel. Paafaldende er det nu, at allerede her hos Pisano er Buefligene ganske som hos Michelangelo udfyldte af liggende Skikkelser, der stemmer sig imod de Skranker, der er dem anviste af det snevre Rum. Paa selve Søjlernes Kapitæler staar eller sidder desuden alvorsfulde, stærkt optagne Skikkelser, lidenskabeligt opfyldte af et eller andet Skue som saa mange af Michelangelos Profet- eller Sibyllefigurer. Og der findes her den paafaldende Overenstemmelse med disse Figurers Forhold i deres Loftsfelt, at ogsaa her fremhæves deres Selvopfyldthed ved Anbringelsen af Børneskikkelser eller rettere Børnehoveder, paa hvilke de ikke agter, bag deres Hoved eller ved Siden deraf. Sikkert har Michelangelo meget nøje studeret denne geniale Forgænger og dette hans uroligste, lidenskabeligste Værk.

Det er tilstrækkelig bekendt, hvilken Beundring Renæssancens største Kunstner nærede for Lorenzo Ghiberti. Hyppigt er hans Ord blevne anførte, at Ghibertis berømte Bronzedøre paa Østsiden af Baptisteriet i Florens var værdige til at være Paradisets Porte. Hvor meget Michelangelo imidlertid end kan have lært af disse Tidsskel sættende Reliefer, nogen bestemtere Paa-

virkning fra dem paa hans Kunst lader sig neppe eftervise. Men anderledes forholder det sig med Ghibertis tidligere udførte, i Stilen simplere og mindre almindeligt anerkendte Reliefer paa Baptisteriets Nordportal, der udførtes 1403—1424. Man betragte ret nøje de otte nederste Reliefer her, som forestiller fire Kirkefædre og fire Evangelister, der sidder hver enkelt for sig i sin Ramme, grublende, forskende, læsende, ensomt fordybet i Betragtning. Her har man ligesom i den første Spire Michelangelos Profeter paa Loftsmaleriet. Hos Kirkefædrene er Udtrykket af stille Fromhed endnu saa fremherskende, at mangen En maaske vil finde Afstanden meget stor til Bevægetheden i Loftets Profeter. Det er overhovedet ikke Meningen at fornegte Afstanden, skønt ikke alle Profeterne er lige bevægede; Esaias f. Eks. er stille fortabt i sit Syn. Men det er Evangelisterne hos Ghiberti, man bør studere, og blandt dem især én, St. Johannes (næstnederste Reliefrække, længst tilvenstre). Det er den Oldingeskikkelse, der sidder aldeles indadvendt, fordybet i verdensfremmed Grublen med den højre, nedhængende Haand om Pennen, støttet paa venstre Albu og med Haanden begravet i sit mægtige, lokkede Skæg, mens Ørnen ved hans Fødder ser ligesom beaandet op mod ham. Man se saa fra ham hen paa Michelangelos Jeremias, og man vil indrømme, at man her, hundred Aar forud, har Michelangelo før Michelangelo, et sandt Under at skue.

Raffael var med al sin overstrømmende Frugtbarhed en stor Benytter. Hans Benytten er det aldrig vanskeligt at opdage; han tager uden videre hvad han har Brug for, som Masaccios hele Adam og Eva til Brug for sine Loggia-Billeder eller en antik Apollofigur til Brug for «Skolen i Athen», og han tager, saa snart som Loftet i Capella Sistina er fuldendt, gladelig og sikker den hele Michelangelo med samt hans Gudeskikkelser og hans første Menneskepar til Indtægt og gør ud af dem, hvad der passer for ham. Paa Michelangelo derimod har Raffaels Kunst aldeles prellet af. Der var i den Intet, han kunde tilegne sig.

I Modsætning til sin yngre, store Medbejler tager han sig da paa Afstand ud som en rent ensom Skikkelse, upaavirket og upaavirkelig, en Aand uden Forudsætninger og Forbilleder, der hentede Alt, hvad han frembragte, op fra sit Væsens Dyb. Ligesom han var i den Grad Herre over Menneskelegemets Anatomi, at han malte og huggede Mennesker i de mest bevægede Stillinger uden at have nogen Model for Øje, saaledes synes han over-

hovedet at have en saadan Klarhed over sit aldrig før sete aandelige Indhold og en saadan Selvsikkerhed i Udformningen deraf, at de Andres Kunst ligesom ikke eksisterede for ham.

Dette er en Indbildning. Som alle andre Aander i Verden har han været ude af Stand til at udvikle sig uden dybe, stærke Indtryk og Paavirkninger fra tidligere Tiders og sin Samtids Aander. Det er paa Grundlag af talløse, flygtigere eller mere bevidste Indflydelser fra Omverdenen at han har udfoldet sit Væsens enestaaende Oprindelighed. Hans aandelige og kunstneriske Kultur var ligesaa sammensat og mangfoldig som den Blomst, den afsatte i hans Sind, var enkelt, kala-agtig. Kun sammensmeltede han den hele Mangfoldighed af mere roligt modtagne Indtryk og med lidenskabelig Iver foretagne Studier saaledes, at han i bildende Kunst blev den største Lyriker, der har levet paa Jorden.

FRANKRIG

I

INDTRYK FRA PARIS

(1891)

Hvor er det vanskeligt at forstaa! At forstaa en Natur, et Folk, et Land, en By. Hvor syntes det let i gamle Dage, for en 60 Aar siden! De danske Kunstnere rejste til Rom og saa i Staden kun ét, det skønne og idylliske Naturlivs By; Berlin laa overskygget af den Hegelske Filosofi, Kjøbenhavn dækkedes af Thorvaldsens, Ørsteds, Oehlenschlägers og Heibergs Navne; Tyskerne rejste til Frankrig og saa i Paris den trefarvede Fanes, Julirevolutionens Stad, Frihedens Arne.

Hvor vanskeligt det nu er blevet at forstaa! Vi ser nutildags mere, langt flere Grupper og Enkeltheder, og vi har større Frygt for at almindeliggøre vore Indtryk for tidligt.

Den trefarvede Fane vajer endnu over Paris, men den siger os ikke mere noget Nyt, endsige noget Rigt, end ikke Nogetsomhelst om Byen og dens Betydning.

Overalt medbringer vi desuden som en Arv fra foregaaende Slægter det filosofiske Hang, der spørger om Oprindelsen: vi kan ikke nøjes med at beskrive det, der træder os i Møde gennem Øjet; vi trænger til at følge det i det mindste et Par Led tilbage for at have det Indtryk, at vi forstaar lidt deraf.

Men næsten mere endnu pines og ægges vi af Spørgsmaalet om Sammenhængen — der er Spørgsmaalet om Oprindelsen i en mere paatrængende Form — den Sammenhæng, vi aner, men

ikke klart kan forfølge, mellem de forskellige Aabenbaringer af den samme Folkeaand, *mellem dens synlige og dens usynlige Udtryk.*

Det er den Art Videbegærlighed, der — for at tage et lavtliggende Eksempel — naar En kommer til et fremmed Land og har læst en af dets Forfatteres Bøger med Interesse, bringer ham til at opsøge denne Mand personligt. Man kan længe nok sige sig, at Forfatterens egenlige og bedste Væsen foreligger i hans Skrifter, at det er ligegyldigt, om han er høj eller lille, lys eller mørk osv. Man føler undertiden en Trang til at genfinde det Samme, man kender fra hans Værker, ligesom oversat paa et andet Sprog, genfinde det i Minespillet, Bevægelserne, Stemmens Klang, Talens Betoning. De fleste af Mængden skuffes bittert, naar de lærer Manden at kende. De genfinder lidet eller intet af hans skriftlige Væsen i det mundlige, der synes dem af ringere eller lavere Beskaffenhed. De kan ikke se Sammenhængen mellem det ydre og indre Jeg. For det noget mere øvede Øje er Synet af Manden altid lærerigt. Man kan vel ikke se sig til Betydningen eller Omfanget af hans Talent, men man iagttager forholdsvis hurtigt, hvad der i hans Natur er det Oprindelige, hvad der er erhvervet, og hvad der er blot paataget. Man indvinder en uvurderlig Fortolkning af Mandens Bøger; thi det er jo i Virkeligheden et og samme Liv, der afsløres for Synets Sans og for den indre.

Saaledes gaar det ogsaa i det Store med Forholdet imellem et Lands Hovedstad og dets Folkeaand, saaledes bestemtere med Forholdet imellem et Lands bildende Kunst og dets Literatur.

Den, der kommer til Paris og er bleven nogenlunde fortrolig med Byens udvortes Liv: det larmende og straalende Kvarter omkring Bulevarderne og *l'Arc de l'Etoile,* det latinske Kvarter, som er Ungdommens, det stillere og fornemmere Kvarter paa venstre Seinebred, der synes beliggende i franske Provinsbyer, og endelig Arbejderkvartererne med deres industrielle og politiske Røre, aner en Sammenhæng mellem alt dette paa den ene Side og det franske Aandsliv paa den anden; det første maa jo for en stor Del være et umiddelbart Udtryk for det sidste. Men noget bestemtere Indtryk af Sammenhængen faar han vanskeligt; de aandelige Magter unddrager sig den udvortes Opfattelse; Literaturen f. Eks. er jo ogsaa, om end forholdsvis for en stor Del, dog langtfra helt avlet i Paris.

Men der er Steder, hvor det ligefuldt er som om et Pust af Frankrigs inderste Liv slog En i Møde fra Omgivelserne. Man behøver ikke at gaa til Versailles, hvis Sale og hvis Park formeligt fortæller Historie og tilmed staar som Virkeligheds-Dekorationer til det gammelfranske højtidelige Drama. Der er talende Stene nok i Hovedstaden selv.

Et af de Steder i denne By, hvor den Rejsende gerne søger hen for at holde sin Andagt, er de romerske Thermer, der ligger tæt op ad eller rettere ind under Hôtel de Cluny. I dette mægtige, endnu velbevarede Rum blev i Aaret 360 Julianus Apostata udraabt til Kejser af sine Soldater. Her staar endnu disse høje stolte Mure og en Statue af ham som Stedets Skytsaand, ingen fin Statue men en tilstrækkeligt god til at forstærke den Stemning, Omgivelserne meddeler ethvert paavirkeligt Sind. I de Indskrifter, der findes paa Oldtidsmindesmærker rundt om i denne Hal lever Paris's gamle Navn Lutetia endnu. Det berører En underligt, at denne By, der med det øvrige Gallien først erobredes af Cæsar og gennem ham fik det latinske Stempel, Klarhedens og den lysende Ordens, paatrykt sit urolige, omskiftelige, keltiske Væsen — blev Fødestedet for Julians kortvarige, men glimrende og tankevækkende Herredømme. Noget af Cæsars Geni genfødtes her i Napoleon I, noget af Julians i Voltaire, der jo ogsaa endnu i sit sidste Leveaar haabede, at der vilde levnes ham Tid og Kraft til at faa Romeren besunget.

Og som det hedenske Frankrig lever her, saaledes møder der En i Notre Dame og Sainte-Chapelle, i denne skønne gotiske Stil, som Frankrig opfandt, det første middelalderlige Udtryk for hint afgjort aandsdyrkende Frankrig, saa modsat den blodrige Luthers Tyskland, der i Religionen har avlet Jansenisternes strenge Sekt, Trappisternes frygtelige Klosterbroderskab, Pascals ophøjede Galskab, Rancé's Forsagelse og barske Huguenotters Alvor, i Filosofien de tanketroende, Erfaringen vragende Tænkere Descartes og Malebranche, i Kunsten Klostermaleren Lesueur, i Poesien Corneille, Pligtens og Viljens Digter.

En af sine første Aftener søger den Fremmede til Théâtre français' Foyer. Ogsaa her er et aandeligt Midtpunkt i Paris. Her aabenbarer Voltairestatuen af Houdon, vistnok Verdens udtryksfuldeste Portrætstatue, En paany en hel Gruppe franske Nationalegenskaber. Alt hvad den franske Folkeaand gemmer af *Esprit*, af den Viddets Aand, der er Ild, guddommelig Kløgt,

djævelsk Satire, høj Overlegenhed og dyb Skalkagtighed, alt dette samlet i tindrende Liv fra to smaa gnistrende Øjne slaar En i Møde her, lyser i Smilet, dirrer i hver Ansigtsfiber og i den nervøse Haand, der ankrer sig om Stolelænen. Kong Voltaire! som Arsène Houssaye har kaldt ham.

Kun et Folk, der ejer sig selv som sin egen Herre, kunde opstille den Statue her, kun et Folk med Storsyn, ikke smaaligt nøjeregnende. Voltaire var jo ikke blot Dødsfjende af den Kirke, der endnu for Flertallet af Frankrigs Beboere er hellig, men han har skrevet ikke faa stærkt anstødelige Poesier; han har forgrebet sig ret grimt paa Frankrigs nationale Heltinde, og han var overhovedet i Ordets moderne Mening lidet fædrelandssindet. Han skriver til Frederik den Anden: «Jeg skælver overfor Deres Majestæt som vore Regimenter skælvede ved Rossbach». Og dog troner han her. Man tænke sig til Sammenligning Byrons Minde saaledes hyldet i England eller Heines saaledes fejret i Tyskland! Enhver véd, at Byrons Statue endnu bestandig er udelukket fra Westminster-Abbediets Digterhjørne, og Alle husker det kun faa Aar gamle Forbud mod at opstille et beskedent Mindesmærke for Heine endog blot i den Smule Provinsby, hvor han er født.

Ikke mindre højt end her taler Stenen, naar man staar overfor Triumfbuen paa l'Etoile. Den har for mig den personlige Mærkelighed, at den, da jeg første Gang saa den, ganske overtraf det Fantasibillede, jeg forud havde gjort mig af den. Alt andet har været mindre, endog Montblanc. Det havde maaske til Dels en udvortes Aarsag. Fra min tidligste Barndom af havde jeg i mine Forældres Dagligstue havt Vendômesøjlen, Triumfbuen og Julisøjlen for Øje i massivt Bronce. Triumfbuen var saa tung, at jeg som Barn ikke kunde løfte den, men den var i Gengivelsen mindre høj end Vendômesøjlen. Jeg nærede den naturlige Forestilling, at den ogsaa i Virkeligheden var mindre høj og anselig end den. En af de første Dage, jeg i Aaret 1866 opholdt mig i Paris, havde jeg nu netop betragtet Vendômesøjlen, da jeg, efter at have gaaet nogle Skridt, skimtede Triumfbuen. Den syntes nær, og jeg gik for at tage den i Øjesyn; men skønt jeg i et Kvarterstid eller mere saa den lige for mig, syntes den stadigt lige langt borte. Da gik dens Storhed op for mig.

Kommer man fra Byen og gaar ganske nær ind under Triumfbuen, saa har man paa sin højre Haand Rude's *Marseil-*

laisen for sig. Der er i dette underfulde Relief et Sving, en stormende Fremfærd, som nøje svarer til Nationalhymnens Opraab. Det er som selve Stenmassen sang; den vingestærke, raabende Genius over Skarerne river dem med sig. Og selve denne Bue, saa skønt og frit beliggende paa det høje Punkt, hvorfra alle Alléerne udstraaler og nedstraaler, synlig alle Vegne fra, højere og stoltere end nogen gammelromersk eller nytysk eller nyitaliensk Triumfbue, hvor svarer den, smagfuld som den er og dog pompøs, til alt det i den franske Karakter som er pragtkært og stortalende uden derfor at være svulstigt! Der var en Tanke i, at man hensatte Victor Hugos Lig under dens Hvælving; den er som en forstenet Ode af ham, et Digt af dem, hvori han naaer højest.

Utvivlsomt indvies Den, der i vore Dage vandrer om paa Paris's Gader, saaledes langsomt til en Forstaaelse af Frankrigs indre Liv. Men ganske særligt ægget bliver Driften til at finde Overensstemmelse og Sammenhæng mellem den synlige og den indre Verden, naar man, som man i Udstillingsaaret 1889 havde Anledning til, ser Frankrigs hele Billedkunst hundrede Aar igennem udbredt for sig, og mindes Frankrigs Aandsliv i samme Tidsrum.

Nu og da er Sammenhængen mellem samtidig Kunst og Literatur vanskelig at gribe, Ulighederne er altfor store, Aanderne uensartede, eller lader sig dog ikke jævnføre. Kun naar man ser bort fra det Enkeltpersonlige, der jo rigtignok paa dette Omraade er Hovedsagen, skimtes da i de store Træk en Lighed og Sammenhæng. Paa andre Punkter er imidlertid Sammenhængen saa slaaende, Ligheden mellem Personlighederne eller dog deres Talents Beskaffenhed saa paafaldende, at den kaster Lys over den historiske Udviklings hele Gang.

Den, der har et levende Indtryk af den nyere franske Malerkunsts første antikiserende Mester David, vil ikke i den skønne Literatur finde noget Talent af tilsvarende Kraft, overhovedet ingen Bevægelse, som den han indvarsler. Frankrigs gamle klassiske Poesi var paa hans Tid eneherskende og hendøende. Der er ingen Lighed mellem ham og André Chénier.

Det er det republikanske Rom, som beaander David, men Theokrits Grækenland, til hvilket André Chénier tyr tilbage André kendte David og omgikkes med ham, men han forsvarede den styrtede Konge, hvem David dømte til Døden; hans Afsky

for Blodsudgydelse og hans fornemme Sindelag fjernede ham fra Revolutionens Maler; i sin Hymne til Charlotte Corday staar han helt paa sin Heltindes Side som David i sit Maleri helt paa Marats. Aanden i Davids republikanske Billeder har snarere adskilligt tilfælles med den i Marie Joseph Chénier's Digte. André's Broder arbejdede jo ogsaa nu og da sammen med David; men Marie Joseph's Talent er for svagt til her at komme i Betragtning. Til Davids mesterlige Portræter har Literaturen paa hin Tid intet Tilsvarende; hans Bonaparte, som til Hest sprænger op ad Alperne, faar først sit digteriske Sidestykke i Victor Hugo's *Lui*.

Blandt Datidens Malere lader Girodet sig beaande af Chateaubriand. Hans store Maleri *Atala's Begravelse* har i Følelsen ikke lidet tilfælles med Chateaubriands Novelle; Ømheden, Alvoren, den katolske Religiøsitet, kastet som en Kaabe over hærjende Lidenskab. Dog har Maleriet end i sine Linjer en vis Storhed og Skønhed, saa mangler det dog den Farveglød, som gør Chateaubriand til den Mester, han er.

Først med Géricault begynder i det 19. Aarhundrede den egenlige koloristiske Retning i fransk Malerkunst. Fra ham nedstammer Delacroix som Hugo fra Chateaubriand. Noget tilsvarende til hans store pragtfulde Virkelighedsstudier, hans dristige Brud med den klassiske Overlevering findes dog ikke i Samtidens Literatur; de Digtere, der som Soumet eller Raynouard forsøger at frigøre sig fra en beslægtet Vedtægt er altfor frygtsomme Gemytter og altfor ubetydelige Kunstnere.

Men saa snart Romantismen bryder igennem, er Sammenhængen imellem Penselens og Ordets Kunst tydelig for enhver, der kan se og læse. Delacroix og Hugo var vel som Mennesker meget uensartede, og den første yndede, naar Talen kom paa fransk Literatur, at udtale de mest fortidstro Synsmaader; men deres Talenter udspringer oprindeligt fra samme Højdedrag i Aandens Verden. Der er hos dem samme Farvepragt, samme Brud med en ældre Tids Vedtægt. Begge tyr de tilbage til Renæssancen, Delacroix til Rubens, Hugo til Shakespeare. De samme Tidsbegivenheder paavirker dem: Delacroix's *Myrderiet paa Skios* er som en Illustration til Hugo's lidt senere græskøsterlandske Lyrik. Og samme Digtere, Dante, Walter Scott og Byron begejstrer den ene til Malerier, den anden til Digtning

Delacroix maler et Optrin af *Quentin Durward*, Hugo lader sig i *Notre Dame* paavirke af *Ivanhoe*.

De har endelig samme Art Mænd til Modsætninger indenfor hver sin Kunst. Det er overraskende som Delaroche overfor Delacroix minder om Delavigne overfor Victor Hugo. Paa begge Omraader staar her det smagfulde, forstandige, franske Talent overfor det, der bevæger sig frem i Spring som et Rovdyr. Delaroche er vistnok et større Menneske end Delavigne og har mere Følelse; men han er lige saa blottet for Lidenskab, lige saa fremmed for Vildhed, og forbavsende er det, hvor beslægtet Behandlingsmaaden af historiske Æmner er hos den trods al Begejstring beherskede Digter og den trods al dramatisk Evne stilfærdige Maler. Slægtskabet imellem dem gaar indtil Opsøgen og Valg af selv samme Genstand. *Eduards Sønner*, de to Kongebørn, der i Fængslet venter paa deres Morder, er et Maleri af Delaroche og en Tragedie af Delavigne, og Æmnet er opfattet næsten paa samme Maade. Ved Siden af Hugo stod Alfred de Vigny, ved Siden af Delacroix stod Ingres. Og der findes i Forholdet til Antiken, i Forkærligheden for Linjeskønhed og Modellering paa Koloritens Bekostning en utvetydig Lighed mellem Vigny's og Ingres' kunstneriske Holdning. Ingres' berømte Maleri *Kilden* synes udført i det Elfenbenstaarn, til hvilket efter Sainte-Beuve's bekendte Ord Alfred de Vigny trak sig tilbage. Denne Digter og denne Maler har den Formsans og Skønhedsdyrkelse tilfælles, der er et væsenligt og blivende Element i al græsk-romansk Aand.

Hvad hidtil er traadt os i Møde i denne Kunst, Lidenskabens Flamme, Overbevisningens Alvor, Kærligheden til Farve og Form, heftig Begejstring og stille Følelse i dramatisk Bevægethed har visselig altsammen sin franske Ejendommelighed, men der fremtræder endnu næsten samtidigt paa forskellige Felter en Gruppe af i streng Forstand franske Egenskaber, i Grunden mere nationale end hine. Det er Egenskaber af kunstnerisk mere underordnet Art, men Egenskaber, som ikke derfor er at foragte: Simpelhed, Lethed, Klarhed, Raskhed, Opfindsomhed. De gør sig gældende i Malerkunsten hos Horace Vernet. der en Tid lang bliver Frankrigs mest yndede Maler, i Literaturen hos den ældre Dumas som livfuld Fortæller og Dramatiker, endelig hos Scribe som teknisk triumferende Lystspilforfatter. Der har været et ikke ganske kort Tidsrum, hvor Horace Vernet, Dumas,

Scribe stod som de store franske Mestere for Europa, uforlignelige ved Frembringelsesdriftens Yppighed og Evnen til paa underholdende Maade at fængsle. Vernets *Smala* interesserer endnu omtrent som en af den ældre Dumas' bedre Romaner i mange Bind. Det er et Vidnesbyrd om den Udviklings- og Uddybelsesdrift, som er den franske Aand egen, men som overses af dem, der betragter Overfladiskhed som et af Franskhedens Kendetegn, at hine Mænds dog grundfranske Egenskaber, før en Menneskealder var gaaet, havde tabt enhver Anseelse i det tænkende Frankrig. Deres Fald har været saa dybt, at i vore Dage Vernet næsten ikke mere regnes for Maler, som Scribe slet ikke mere for Digter. Begge stod allerede nogle faa Aar efter deres Død for den offenlige Bevidsthed blot som Mænd med en tiltalende Færdighed, i nogles Øjne endda som rene Behændighedskunstnere, Man savnede Lidenskab og gennemtrængende Karakteristik i deres Værkers Indhold, kunstnerisk Gennemførelse i deres Form eller Sprog. Begge syntes flade. I saa stærk Stigen har i dette Aarhundrede Fordringen været til personlig Kunst.

Kun i de store, brede Træk lader fra nu af Jævnførelsen mellem Digtekunst og bildende Kunst sig forfølge. Der er et tydeligt Slægtskab mellem Millets Landbomalerier med deres ædle og dog jævne Idealisme og saa George Sands Bondefortællinger (*La mare au diable* osv.). Samme Følelse i Opfattelsen af Bonden, samme Dvælen ved det i hans Liv, som er Simpelhed, hellig Enfold. Dog staar her Millet med sit Kunstnerblik paa et højere Trin, ikke just som Landskabsmaler, i hvilken Egenskab George Sand er fuldendt, men som Menneskefremstiller; han er mere moderne, vover mere i Retning af det udramatisk Simple.

Efter Sagens Natur er Landskabsgengivelsen et Omraade, hvor Poesien vanskeligt kan kappes med Malerkunsten, og paa dette Omraade er tilmed det franske Maleri mere overlegent end noget andet i Europa. Malere som Th. Rousseau, Troyon, Corot, Daubigny, Cazin, det er i Virkeligheden Frankrigs største Naturbesyngere i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel. Som Watteau var det 18. Aarhundredes utvivlsomste franske Lyriker, saaledes forbavsede disse uforlignelige Mestere paa en Tid, da under Kejserdømmet Literaturen blev stedse kløgtigere og stedse mere tilbøjelig til Syslen med Livet i de fine Dagligstuer eller til Iagttagen af den stygge Virkelighed, ved Udbrud af en Naturfølelse

og en Hengivelse i Naturliv, som end ikke barnligere Tidsaldre har kunnet opvise. Man maa ty tilbage til de ypperste lyriske Naturbilleder af Lamartine for at finde noget, der i Poesien kan svare til Corots henaandede Landskaber. Lamartines Vers er duftige og noget enstonige som de. Som Dyrmaler blandt Digterne lader Pierre Dupont sig sammenstille med en Mester som Troyon. Hans over hele Frankrig sungne Sang om «de store, hvide Okser, mærkede med Rødt», er troskyldig, bredt udført og dog fint stiliseret som et Billed af denne ypperlige Maler. Iøvrigt er Dupont ikke nogen Kunstner af samme Rang som Troyon eller de nævnte store Landskabsmalere. Kun én af Digterne kommer i Højde med dem, ja overtræffer dem maaske endog ved Stilens Storhed og Magt som ved sit Væsens Mangfoldighed, det er Leconte de Lisle. Han er født paa Øen Bourbon ud for Afrikas Sydøstkyst; men Sydens og Nordens Natur er ham lige kær, og han kender Frankrigs Land og Jord saa godt som sin første Hjemstavns.

Leconte de Lisle har beriget den franske Lyrik blot ved den nye Landskabsverden, han har skænket den, Tropernes brændende, haarde og yppige Natur. Frankrig er jo stort; der gives foruden det fransktalende Frankrig et bretagnesk, et provençalt, et korsikansk, og foruden det europæiske Frankrig især et nordafrikansk, hvis Natur og Folkeliv lever i fransk Poesi som i fransk Malerkunst. Den lille tropiske Ø, som var Leconte de Lisle's Fødested, findes med sine Urskove og Elefanter, sine Hinduer og Kreoler i hans tidligste Digte. Det er en Lykke for en Literatur, naar dens Digtere, af forskellig Afstamning og af stærkt forskelligt Naturel, føler sig dragne til stærkt forskellige Naturopfattelser.

I Sammenligning med den franske Rigdom i denne Henseende er der en vis Ensformighed i vor egen lyriske Literaturs Landskabsskildring. Hos os fremtræder Sjælland hos Chr. Winther, Jylland hos Steen Blicher, og Havet om vore Kyster i Marinepoesier, der dog i Reglen mere handler om Digternes egen Selvfølelse end de maler Nordhav og Østersø. Hverken vore vestindiske Øers tropiske Natur eller Islands barske eller Grønlands fantastiske Egne er skildrede i vor Digtning. Ingen Søn af disse Lande har skrevet i vort Sprog. Har vi et enkelt tropisk Talent som Aarestrup, saa sidder han paa Lolland eller Fyen og digter efter Rückertske Oversættelser om Østerland.

Dansk Natur synes de Danske i Reglen smilende, blød, venlig, indsmigrende: «Der er et yndigt Land». Vore Vande skildres enten som krusede eller spejlglatte eller vredt opbrusende, aldrig som ufølsomme. Naturen er i vor Kunst overhovedet aldrig ligegyldig. For Leconte de Lisle, der som Digter skyr al Følsomhed, er Naturen, omtrent som hans Ideal af et Mandshjerte, altid rolig og mægtig, men ligegyldig for Menneskets Ve og Vel.

Han overfører i Grunden selve sit tropiske Ideal paa Normandiets Natur. Saaledes i det berømte Digt om Sommerheden: «Middag, Somrenes Konge, breder sig over Sletten og falder i Sølvstrømme fra den blaa Himmel. Alt tier. Luften flammer og brænder uden Aandedrag. Jorden er slumret ind i sin Ildkjole.» Solens Flamme er for ham «ubønhørlig», og Digteren vender tilbage fra Skuet af dette Landskab «med Hjertet syvfold hærdet i det guddommelige Intet.»

Imidlertid var under Kejserdømmet en Retning dukket op, der kaldte sig Virkelighedstroskab. Den fremtræder i Malerkunsten først hos Courbet, der er stor som Landskabsmaler, uskøn og ringe Kolorist som Genremaler. Besynderligt nok opfattedes i sin Tid hans Genremalerier paa Grund af Æmnernes Art som socialistisk Maleri. Han lader sig nogenlunde jævnføre med Eugène Sue, der i sine Romaner er Virkelighedsgengiver og Socialist som han; kun at Courbet som Kunstner er simplere og større, Sue opfindsommere som Fortæller.

Den virkelighedstro Aandsretning bemægtiger sig den franske Roman med Balzac og Flaubert, Teatret med den yngre Dumas og Emile Augier. Dens første fremragende Mester i Malerkunsten efter Courbet er Edouard Manet. Courbets Begavelse var drøj og firskaaren, han glædede sig over det Saftrige, over Livets Safter i Kødet og i Jordbunden. Manets Talent var helt anderledes artet, tørt og bestemt. Han søgte at mane Lyset ind i sine Billeder, han saa Naturen lysere eller mere lysende end man før ham havde gjort og saa ikke den enkelte Genstand efter i Sømmene, men saa den massevis eller pletvis som et Hele af fint og rigtigt mod hinanden afvejede Farvepletter. Han indvier den kommende Impressionisme. Naturgengivelsen, der hos ham endnu er noget haard og tør, bliver hos Monet og de andre senere Impressionister, der opløser Farverne og overlader det til Øjet at samle dem, mere og mere fuldendt.

Til Manet svarer i Literaturen hans Forfægter og Forsvarer Zola som Indvarsler af en omfattende, beskrivende Ord-Kunst, der gerne dvæler ved det Frastødende, men forøvrigt er lige indtrængende og storladen. Til Impressionisterne svarer Edmond de Goncourt. Og Bevægelsen fra saakaldt Naturalisme til saakaldt Impressionisme i Malerkunsten har en Art Parallel i Forholdet mellem Stilen hos Zola og Goncourt's eller den hurtige Fremstillingsmaade, som kun tager Hovedtrækkene med, hos Guy de Maupassant. Den ene optæller Enkeltheder for at virke ved Massen, omtrent som Hugo gerne opregner Titler og Navne; den anden vælger og vrager for at gribe det korte, levendegørende Træk.

Efterhaanden optræder i Malerkunsten et hidtil ukendt Studium af den enkelte Farves Værdi og Gyldighed i Farvekoncerten; og en Opløsning af Farve-Indtrykket, der naaer en hidtil uset Skarphed; samtidigt i Literaturen (f. Eks. hos Bourget) en Sjæleforskning, der uophørligt undersøger Følelser, opløser og findeler dem i Følelseselementer for at forøge vor Indsigt i Naturen. Der er en tydelig Lighed mellem Sjælegranskere og Lysgranskere.

Enkelte (som Balzac) udforsker helst Sjælens store og simple Minegange, andre (som Baudelaire) er forfinede intil Sygelighed, dvæler derfor helst ved sygelige Dyder og forrykte Laster, fordyber sig i Sindssygdommenes underjordiske og hemmelighedsfulde Snigveje. Atter andre søger rent aandige eller musikalske Virkninger, som de to aandsbeslægtede Kunstnere, Digteren Verlaine og den af franske Synsmaader paavirkede Amerikaner, Maleren Whistler.

Katolske Sympatier eller Sværmerier forenede med en Sanselighed, der gaar til Forbrydelse eller til Vanvid, Hang til det Fornemme, Ironi, Satanisme, Mæthed ved Livet, Miltsyge og Menneskeforagt møder øs i forskellige Blandinger hos en Lyriker som Baudelaire, en Romandigter som Barbey d'Aurévilly, en Novellist som Villiers de l'Isle Adam.

Til den kunstneriske Bevægelse hos Aander som disse svarer den Bevægelse i nyere fransk Malerkunst, der søger langt bort fra Virkeligheden til det moderne Menneskes fantastiske Lune- og Drømmeliv. En Maler-Raderer som Rops, hvis Radernaal fremstiller Vellysten, Djævelen og Døden — i en Stemning af uhyggelig Attraa blandet med Rædsel for Tilværelsen — er i

Slægt med disse Forfattere. Herhen hører ogsaa en Maler som Gustave Moreau, hos hvem alt foregaar gemt for den ydre Verden i Sjælens stille Dyb. Han har malt Galatea, der fin og ung hviler nøgen mellem skønne Søplanter i en Grotte, medens en uhyre Polyfem med dybt Tungsind beskuer den spæde og luftige Skikkelse, der staar dobbelt lys og let mod hans Kykloplegemes Jætteformer.

Huysmans, den bitre Særling i Literaturen, har ved sin Lidenskab for at gengive den virkeligste Virkelighed i dens aldrig ellers omtalte Plathed med et Had til alt dette Stygge, der formeligt føles dirrende, saa stumt det end er, Berøringspunkter med Maleren Degas, som næsten synes at afsky de smaa Kvindemennesker, hvis nøgne Former og stygge Bevægelser han maler med en sanddru Kunst. Dog der er andre Partier i Huysmans' Værker, som nærmer ham til de store moderne Fantaster i Malerkunsten. Drømmene i hans Roman *En rade* er storstilet fantastiske som Odillon Redon's Stentryk. Redon minder den, der forud kender Max Klinger, ikke lidet om ham; han er maaske fra først af friskere end Klinger, men staar rigtignok ogsaa ganske anderledes end den unge tyske Mester i Fare for at fortabe sig i Rebus-Billedkunsten. Jeg har af ham set et Kvindehoved i en Glorie, en Martyrinde — *Smerten* kunde Maleriet hedde — uforglemmeligt i sit Udtryk af højtidelig, haabløs Sorg og den stolteste Ynde. Et andet Billede hedder *Falden Storhed.* Det forestiller et mægtigt Mandshoved med rene Træk og lukkede Øjne under hvælvede Laag, der modstandsløst lader sig synke i Havet. Det er ingen Tilfældighed, at Redon neppe i Frankrig har andre afgjorte Tilhængere end Huysmans og de faa af Ungdommen, der følger ham.

I ren Almindelighed kan det vistnok siges, at Malerkunsten, der i det 19. Aarhundrede i Frankrig paa saa mange Punkter lader sig jævnføre med Literaturen, har paavirket Poesi og Prosa i højere Grad end det Omvendte har været Tilfældet. Paa Romantismens Tid forsøgte de fleste af Digterne sig som Malere eller Tegnere (Hugo, Mérimée og Gautier er Eksempler). Senere har Brødrene Goncourt dyrket Akvarel og Raderekunst. En Indflydelse, øvet umiddelbart af Poesien paa Malerkunsten saaledes som i Ary Scheffers og Delacroix's Dage lader sig neppe mere spore; men modsat kan det siges, at medens den aller nyeste franske Poesi undertiden staar i Fare for at gaa op i Ordmusik, er en

væsenlig Del af den nyere franske Prosa bestemt ud fra rent maleriske Synspunkter, og dens Overlegenhed over den tyske og engelske beror for en stor Del derpaa.

Franskmændene har nu en Gang været det nittende Aarhundredes mest kunstneriske Folk, har skrevet anskueligst og malt bedst. Det er da intet Under, at synlige og aandige Udtryk for det nationale Liv synes nærmere beslægtede i Frankrig end andensteds.

II

I BOULOGNESKOVEN

(1897)

Maurice Barrès havde i Sommeren 1896 indbudt en Del Bekendte til en international Frokost i Boulogneskoven i Haven ved Chalet du Cycle. Man samledes i et der opslaaet Telt, hvor et overdaadigt Maaltid med de mest udsøgte Vine blev anrettet.

Der stikker mere i Barrès end den Stilist og Reklamemager, Mange alene vil se i ham. Der lurer i denne unge Mands Sind en ualmindelig Evne til at bøje andre Aander ind under sin. Den Begejstring, hans Medarbejdere nærede for ham, da han for nogle Aar siden udgav *La Cocarde*, var et Særsyn. Hans Bøger røber ganske vist hans Mangel paa digterisk, skikkelsedannende Evne, men indeholder saa fin en Ironi, som vore Dages Frankrig destillerer. Og da han som Deputeret havde Lejlighed til at studere Panama-Krisen i hele dens Grimhed, saa har han givet dens Væsen og Væremaade i sit lærerige Teaterstykke *Une journée parlamentaire*, der, forbudt af den trællesindede Censur, kun blev spillet en enkelt Gang af Bladet *Le Figaro* i Begyndelsen af 1894. Desværre har hans Overgang til Nationalismen under Dreyfussagen nu med god Grund skilt ham fra mange af hans tidligere Venner.

Her Medlemmerne af det Selskab, Barrès havde indbudt til Frokosten i fri Luft.

Først og fremmest den argentinske General Mansilla, Søstersøn af Landets fordums Diktator De Rozas, en ægte Æventyrer og en meget smuk Mand, der trods sit snehvide Haar og Skæg med sin martialske Mine og sit lystige Overmod vilde være en farlig Medbejler for en Yngling. Han er saa smuk med sin militære Holdning, sit lette Præg af en *Rastaquouère* og sine sorte Øjnes Skelmeri, at selv hans Glæde over sit Ydre ikke misklæder ham. Jeg sagde ved Bordet Ordet: pragtfuld (*splendide*). Han: De talte til Montesquiou om mig? — Nej! — Ikke? Saasnart jeg hører Ord som pragtfuld eller Pragt, tror jeg altid, det er om mig, der tales. — Og han lo som et Barn. Men der er med Rette gaaet lige saa meget Ry af hans Felttog i Sydamerika som af hans andre, fredelige Erobringer. En god og tiltalende Skildring af Mansilla findes paa Italiensk i Mantegazza's *Rejse i Argentinien*. En lang Række Bind har han selv udgivet paa Spansk, deriblandt i Aar i Paris *Strølanker*, en Verdensmands kloge Indfald og varmtfølte Stemninger, som vor Vært fra hin Dag har forsynet med et anbefalende Forord paa Fransk.

I Mansilla's Følge var en anden argentinsk Militær, denne slank og ung, men som stilledes ganske i Skygge af sin ældre Landsmands brede Personlighed og Fortællerlune.

Næst ham sad høj og smækker den romerske Marki Vitellesqui, Medlem af det italienske Kammer, en fremtrædende Politiker og en altid højst behersket, fin og fornem Figur, med Evne til at gribe Livsnydelsen i Flugten og Evne til at forme sig et Fremtidsideal for sit Land. Man saa, at han nærede et omhyggeligt Venskab for sin Sidemand og Landsmand, den berømte milanesiske Romanforfatter Luigi Gualdo, hvis smukke, regelmæssige Ansigt med det kraftige brune Haar bar en dyb Alvor til Skue. Luigi Gualdo er lammet fra Beltestedet og kan kun hæve sig af Stolen ved et Par Krykker for at køres i en Rullestol til sin Vogn. Han var engang den livsgladeste af Milanos livsglade Sønner, ruttede med sin Ungdom og sine Kræfter, og er nu givet et Tungsind i Vold, som han dog i denne Kres frejdigt bekæmper.

Den næste om Bordet var igen en Italiener, den venezianske Læge Bertini, en tilbageholden, tjenstvillig, beskeden Mand, der jævnlig paa et Tegn af Barrès, der ikke kunde komme ud af Teltet,

ilede ind i Chalet du Cycle og hentede nogle Flasker Champagne til ud af Opvarternes altfor travle og langsomme Hænder. Han er en Ven af Rothschild'erne, og saa snart vi havde rejst os fra Frokosten, viste han os da ogsaa Baron Alphonse's lige i Nærheden beliggende fine Landslot og hans Have, der bestaar af lutter udsøgte eller sjældne Træer.

Barrès var en underholdende Vært. Ved sin snurrige Grundsynsmaade er han nær beslægtet med forlængst afdøde Fr. Schlegel (vel at mærke før Omvendelsen) og har samtidigt viet Napoleon en Dyrkelse som den store Lærer i Energi. Nær ham sad Grev Robert de Montesquiou-Fesenzac, den særeste, galeste, mest kunstlede af Frankrigs unge Digtere — ikke desmindre simpel af Hjerte. Der er i ham en tifold forfinet menneskelig Hjertelighed og dog en kunstnerisk Forkunstlethed, som kun Parises Jordbund kan frembringe den.

Hvad Alle tror at vide om ham er, at han har afgivet Modellen til Huysmans' Des Esseintes i Romanen *A Rebours*, skønt han ikke ligner Des Esseintes i andet end en dyb Uvilje mod det Hverdagslige og saadanne Smaatræk, som at han lod sin Yndlingsskildpaddes Rygskjold udsmykke med indlagte Diamanter og Rubiner, eller at han lod sig et Svømmebassin indrette i sit Hus'es øverste Stokværk. Des Esseintes har langt mere af Huysmans selv end af Montesquiou. Denne er paa en Gang en begejstret Mand og en Cyniker, der bevæger sig i stadige og djærve Ordspil. Han er et fint og vittigt, alvorligt og aandfuldt Menneske, skriver kønne og besynderlige Vers, i hvilke han driver Ordlegen, Fantasispillet og Rimlegen til Yderligheder, skriver iøvrigt ganske fraset dette den skønneste og særeste Haandskrift, jeg har set.

Jeg har den i selve dette Øjeblik for Øje; thi i Glas og Ramme staar for mig Victor Hugo's underfulde Sonet til Judith Gautier — hin Kvinde, i hvis Lod det er faldet at blive elsket af to store Mænd, Hugo og Wagner. Montesquiou har afskrevet den til mig, saa ogsaa dens ydre Udstyrelse er et Kunstværk.

Dum var den Duel, som 1897 fandt Sted i Paris mellem Montesquiou og Heredias Svigersøn, den fint opdragne og som Digter ypperlige Henri de Régnier. Det ondskabsfulde Rygte blev udbredt, at Montesquiou ved den skrækkelige Basarbrand havde været blandt de unge Adelsmænd, der havde slaaet Kvinder, som stod dem i Vejen, ned med deres tunge Spaserestokke

Montesquiou gad ikke svare paa disse harmelige Ondskaber; han havde en god Samvittighed, da han slet ikke havde været tilstede. Men ved en Frokost hos Alphonse de Rothschild angreb Heredias unge 17aarige Datter, der troede paa det dumme Rygte og som med sit halvspanske Blod let kommer i Kog, Montesquiou i sin ungpigeagtige Letsindighed saa spydigt, at han maatte vende sit Svar til Svogeren, og en Duel blev da efter franske Begreber uundgaaelig. Begge Parters Venner var meget ængstelige, da ingen af dem havde fægtet siden Skoletiden. Endelig gav lykkeligvis den ene den anden et ubetydeligt Rids.

Vi sad der i Teltet, Mænd fra Jordens forskelligste Egne, af forskelligst Rang og Stand i et verdensborgerligt Broderskab, mens Solen bagte Græsplænen omkring os og lo i Træernes friske, grønne Kroner. Bordet var bedækket af Blomster, Glassene fyldtes og tømtes; Gæsterne, der alle var oprømte, uden at nogen af dem var letsindigt glad, tændte deres Ideer og Indfald hos hverandre som deres Cigaretter. Tilsidst havde Samtalen en knitrende Ild, en Flugt, en pragtfuld Paradoksi og en Glans over sig af lysende Vid, som meddelte Enhver en let Følelse af Lykke i Nuet og en Følelse af, at dette var Paris, Verdens-Midtpunktet, Aands-Midtpunktet, hvori vi i Øjeblikket Alle levede og forbrændte og fornam vor Tilværelse og gav vort Bedste, i det mindste vort Fineste, og modtog de fineste Elementer og Kraftuddrag af de Andres Aand og Vid til Gengæld.

Champagnen i Glassene sprudede og perlede; den perlede ogsaa i de Indfald, som henkastedes af Barrès og Montesquiou og Mansilla og Gualdo. Blinkende krydsede Indfaldene hinanden over Bordet, indtil En gjorde den simple Bemærkning, at Pariserne rejste altfor lidt.

Maurice Barrès lagde Armene bag sin Nakke, lænede sin Stoleryg tilbage fra Bordet og sagde ganske stilfærdigt: Ja, dette er Paris. Leve Paris! Hvortil rejse! Hvorfor forlade Paris for at se Verden! Fra alle Jordens Lande kommer man til os.

III

ST. GERMAIN-EN-LAYE

(1899)

1

«Pavillon Henri 4? Er det langt fra Stationen? Behøver jeg en Vogn?»

«O Nej!» Den skikkelige Drager tog min Kuffert paa Skuldren, min Taske i Haanden, gik rundt om det dejlige Slot ind paa Terrassen og bar uden Anstrengelse den tunge Byrde den ret lange Vej Neppe var vi komne ind i Hotellets Have, hvor en Sværm af Mennesker sad ved Bordene, førend først Værtinden kom os imøde, saa Værten, en høj, smuk, efter fransk Vis med Akademiets Officers-Orden dekoreret Mand. Man ventede mig. Da jeg blev ført ind i mit Værelse, tilbageholdt jeg med Møje et Beundringsudbrud. Jeg har boet paa nogle af Jordens skønneste Steder, fire Gange ved Neapels Golf, men jeg mindes aldrig at have set en Udsigt som denne fra et Værelse, jeg har beboet. Milevidt, milevidt gaar Blikket fra denne Højde til tre Sider. Under mit Vindue Haver og Skov med isprængte Landsteder ned til Seinen. Den strækker sig bred, graalig-blank og stille vel en god Fjerdingvej forbi mig. En lang dækket Flodbaad glider over den; til venstre spejler et Dusin Popler i en yndefuld Gruppe sig i dens Vand, langt tilhøjre tætte Kastanielunde, to Broer fører over den; over den ene farer et Jernbanetog. Og bag den, milevidt, milevidt, Skov og atter Skov med kokette rødtagede Huse ind imod Paris. Selve den store By kan jeg ikke se, men i Horisonten øjner jeg svagt solbelyst Montmartre, til Højre ser jeg Mont Valériens kraftige Form og Spidsen af Eiffel-Taarnet, og til Venstre i Forgrunden kraftige Brobuer under Jernbanen, og Marker bag Marker til de høje Skovrande, der lukker Synskresen. For en Maler var Billedet for omfattende. Men det vilde tage sig ud i et Rundmaleri. Man skal søge om et paa én Gang mere storartet og yndefuldere Skue. Frankrigs Aand er deri.

Og saa stille som her er paa dette højtliggende Punkt af

«det blide Frankrig»! Og hvor alle Mennesker her er velopdragne! Jeg havde næsten glemt det i de tre Aar, der er gaaede hen, siden jeg sidst var i Frankrig. Den gamle Kultur udmærker her som i Italien Folket.

Man kan rejse Italien igennem fra Verona til Syracusa og tilbage, og man vil paa den Strækning ikke se en drukken Mand eller se et ungt Par kysse hinanden, hvorimod man i Kjøbenhavn ikke kan leve en Uge uden at se adskillige grundigt drukne Mænd, og i Dresden ikke kan tilbringe en Sommeraften i det Fri uden at blive Vidne til al Slags ivrig Erotik i offenlige Anlæg.

De romanske Folk har som sidste Rest af den store Fortid den gamle Kultur tilbage. Ingen taler her i Frankrig højt eller larmende paa et offenligt Sted. Allevegne møder den Fremmede den gennemførte, værdige Høflighed, der som Kendetegn er saa værdifuld og i sig selv saa tiltalende, naar man kommer fra Folk, hvor Grovhed betragtes som Ærlighedens og Djærvhedens Skelnemærke, som hos Tyskere og Nordmænd.

Jeg har tilbragt en Uges Tid i et tysk Østersøbad. Den første Dag var der dejligt, den rene Luft, den umaadelige Vandflade med dens skumkransede Bølgerande; men saa fulgte det daarlige Vejr. Fire Dage igennem en forrygende Storm, der uden et Minuts Ophør hele Døgnet hylede og peb i Hotellets Gange og ruskede i Vinduerne, og en styrtende Regn, der gennem de lukkede Vinduer fyldte Karmen. Og dertil for dyre Penge en Tillavning af Maden, der nøjagtigt svarede til det laveste Begreb af Affodring, og det uundvigelige Skue af ti Tusinde Tyskere af den højere og lavere Middelstand, alle Mændene med de samme hvide, sortskyggede Kasketter, de samme runde Kinder, de samme Ølmaver, alle ældre Kvinder med de samme firkantede Midier, en eller to yngre, ideale i deres Skønhed ved Hudfarvens Renhed, Brynenes Linjer; men Resten, som Resten altid er, nedslaaende. Saa meget der end med Rette lader sig sige om store Stæder ved Sommertid, gjorde Berlin godt derefter. Byen er saa renlig, saa omhyggeligt plejet, har saa mange grønne Træer og saa mange kloge, elskværdige Mennesker. Opholdet i den er selv i Begyndelsen af August saa udholdeligt, at en Masse Mennesker, der havde Raad til at rejse, tilbringer den varme Sommertid i den og befinder sig vel. Faa Byer er vist om Sommeren saa ildelugtende som Kjøbenhavn.

Her har jeg endnu Intet set uden Landskabet foran mig

og den store Skov bag mig, der bedækker den hele Halvø, som Seinens Slyngninger danner. De to sidste Nætter har her raset heftige Uvejr med Torden og Lyn. I Aftes begyndte det flere Timer i Træk med Kornmod, der glimtede frem og svandt saa hist, saa her, snart ind imod Paris, snart og meget voldsommere i Nord. Naar man overskuer et saa stort Stykke af Himmelhvælvingen, virker ethvert Natursyn stærkere. Efter fire Timers Forløb lød endelig Kl. 1 Nat en vældig Torden, Lynene knitrede, og Regnen strømmede. Man vilde have kunnet nyde det vilde og forfriskende Skuespil, hvis der ikke fra en offenlig Have nede ved Seinen, hvor der findes en Karussel og holdtes en Søndagsaften-Fest, under hele Uvejret uden et Øjebliks Pavse havde lydt den mest larmende Lirekasse, jeg i mit Liv har hørt. Den spillede til Kl. 2 i Nat og spiller til min Fortvivlelse igen i denne ellers saa rolige Middagstime. Musiken er og bliver dog den mest uforskammede af alle saakaldte Kunster.

2

Her i Huset, hvor jeg bor, blev Ludvig 14. født. Nedenunder er det rummelige Værelse, hvor Begivenheden foregik, et Værelse, der ikke er større end mit. Det virker ikke synderligt paa mig at opholde mig paa dette historiske Sted; thi jeg lider ikke samme Ludvig. Men da Schandorph, der i sin Tid var saa haard mod hans Kusine, den store Mademoiselle, har ladet Ludvig gaa Ram forbi, vil jeg ikke fuske ham i Faget. Paa denne pragtfulde Terrasse var det oprindelig Kongens Hensigt at bygge det Slot, der nu staar i Versailles. Vist er det, at Beliggenheden var hundredfold skønnere her. Men da man herfra bl. A. kan skimte St. Denis, hvor Ludvigs Forfædre var bisatte og han selv en Gang skulde begraves, og da han ikke vilde have Tanken paa sin Død for Øje, bestemte han sig for Versailles. Og nu bebor almindelige Dødelige Slottet, hvor Solkongen værdigedes at lade sig føde . . .

Det er velgørende at opholde sig i et Land, hvor Elegancen er medfødt. Naar man i længere Tid har levet blandt Italienere, bliver man let uretfærdig overfor de Franske. Nordboere sætter i Reglen mere Pris paa Italienernes grundigere Skønhed og lige-

fremmere Naturlighed. Alligevel kan det ikke negtes, at Folkekulturen er højere her, om der end er en længere Vej til Naturen. Som fransk Samtale, med Alt hvad den legende eller skemtende antyder og underforstaar, allerede i Kraft af Sprogets Smidighed staar over italiensk, saaledes forstaar en fransk Kvinde ganske anderledes at tage sig ud end en romersk eller neapolitansk. Hun klæder sig med mere Kunst og mere Smag.

Det er En paafaldende, hvor man ser Befolkningen hordevis, om Søndagen, ved Folkekoncert, eller ved Fester, paa Markeder. Den ikke ringe Nethed hos Smaaborgere og Landbefolkning slog mig, da jeg i Søndags saa det store Marked i St. Germain Skoven en halv Mil herfra, som aarlig afholdes i Slutningen af August og Begyndelsen af September, og som kaldes *la fête des loges* (efter Bygningen *les loges*, Friboligen for Døtre af Æreslegionens Medlemmer, udfor hvilken Markedet holdes).

Det var at se til som en fem, seks Dyrehavsbakker slaaede sammen. Der var mere Fantasi og flere Afvekslinger i Løjerne end i Skoven hos os. Man rider i Karussellerne ikke blot paa Heste men paa Katte og talrige andre Dyr. Der er vildere Larm, mere Musik, flere Slags Akrobater og Uhyrer, mere spøgefuldt dresserede Grise og Lopper; Støvet og Smaahvinene naaer højere. Som hos Homer stegtes Bove og Høns paa lange Spid, der i fri Luft drejedes over Ilden, og foran Frugtsælgerskerne laa der en Rigdom af Ferskener og Druer, som Dyrehavsbakken aldrig har set.

Men det eneste Kønne, som Øjet havde at dvæle ved, var alligevel de unge Kvinders Elegance. Det klædte dem forbausende godt, farende rundt i Karussellerne at modtage den Hyldest, som bestaar i, at en Beundrer retter sin Serpentine mod dem og med Sikkerhed sender dem det lange, brogede Baand i Flugten. Enkelte af de Smukkeste fik efterhaanden saa mange, at man ikke kunde se Hesten, der bar dem, under Mangfoldigheden af de brogede Strimler. De havde Holdning, smukt siddende simple Kjoler, det nydeligste Fodtøj paa smaa, smalle Fødder.

En Times Tid kunde man godt holde ud at se derpaa; desværre blev det Selskab, med hvilket jeg var der, tre Timer, og det var for længe. Man kvaltes af Støv, man døvedes af Støj, man led under Mennesketrængselens Dunst; det var, som saa

meget, bedre at mindes sidenhen end at overvære. Det gjorde godt bag efter at sidde i udsøgt Selskab i en Have.

Og man finder saa let godt Selskab her i Nærheden af Paris. Naar man er tilbøjelig til i Øjeblikket at dømme Frankrig haardt, saa maa man mindes, at i ethvert andet Monarki, England undtaget, vilde Begivenheder som de, der under Dreyfus-Sagen afsløres her, være forblevne en evig Hemmelighed. I velordnede Lande som Tyskland eller Østerrig var Sligt blevet neddysset. I mindre velordnede Lande som Italien eller Danmark vilde de Skyldige i ethvert Tilfælde forblevne straffri. Tænker man sig en nok saa fjern Lighed med de franske Tilstande i Danmark, saa vilde Mercier og Roget være blevne udnævnte til Riddere af Elefanten, Paty de Clam var bleven Storkors og Fængselsinspektør, Henry vilde aldrig være bleven krævet til Ansvar og Fru Henry ikke nu være en sørgende Enke med Flor; Cavaignac vilde ingenlunde i Danmark være bleven den latterlige Figur, han nu i Frankrig er, men en hædret Personlighed i første Rangklasse, dobbelt anset som Kirkeværge . . . Det er alligevel Altsammen ikke lidt bedre her.

IV

BAGNOLES DE L'ORNE

(1900)

1

Dejligt Septembervejr, varme Dage, kølige Aftener, Maanenætter med tiltagende Maane. En smuk Egn, bakket, med Skov og Sø, historiske Minder, gamle Slotte og ældre Bjerge, der optaarnede Lag over Lag som en kyklopisk Mur minder om dem i sachsisk Schweiz. Alt dette har til Midtpunkt Badeanstalten, hvor, som Aarestrup siger, *Sundhedskilden strømmer.* Den giver 25,000 Liter lunkent Mineralvand i Timen. Dette er det klassiske Sted for Folk, der lider eller har lidt af Aarebetændelse, og man ser neppe andre her.

Man kommer hertil efter seks Timers Jernbanefart fra Paris (plus den i Frankrig som andensteds uundgaaelige Forsinkelse) i de slette og snevre Vogne, blottede for enhver Art Bekvemmelighed, som de private Jernbaneselskaber i Frankrig ikke vil afskaffe, og i hvilke de Indfødte finder sig i deres Skæbne som Lam. Man ankommer Kl. 11 Aften og finder den lille By saa slukket og lukket og sovende, som var Klokken 3 om Morgenen. I det gammeldags Hotel, hvor man ved et Tilfælde er kommen ind, anvender man de første fem Minutter paa at faa det eneste Stearinlys, der er blevet En bevilliget, til at brænde. Man stryger og stryger de af Staten paabudne Svovlstikker Gang efter Gang forgæves. Man ringer, en søvndrukken, gammel Tjenestepige indfinder sig langt om længe forbauset. Hun prøver paa sin Side med de af Staten paabudne osv. Forgæves. Dog hun protesterer: Svovlstikkerne fejler ikke noget, det er Beholderen, hvorimod de stryges, som ikke duer, og hun bringer en anden. Nyt Forsøg. Da høres Lyden af en kraftig Knitren, der kommer ingen Flamme, men der øjnes et Par Minutter en svag blaalig Ild, som udbreder den afskyeligste, ufordriveligste Svovlstank; saa endelig viser den røde Flamme sig og tænder den elendige Stearinpraas. Pigen betragter Gæsten med et triumferende Blik, og han føler, at han er i Fremskridtenes Frankrig. Dagen efter udbeder han sig høfligt en Petroleumslampe, blot en lille en. Hotellet har bestaaet rundeligt i en Menneskealder; det er intet ubesøgt Hotel, der er hver Dag 40 Gæster til Bords og det pæne Gæster; men en Petroleumslampe! Det er første Gang, saa længe Hotellet har været i de nærværende Ejeres Besiddelse (og Fruen er 65 Aar), at Nogen har forlangt saadan en Genstand: Man snakker om Aftenen, man læser ikke, og man lægger sig tidligt. Men Gud bevares! hvis Herren ønsker det, kan man købe en Lampe, og velvillig, som Værten er, køber han virkelig en, den mindste Petroleumslampe, noget Menneske har set, den uskyldigste, med en grøn Skærm af Papir.

Man bør aldrig og ingensteds, saa lidt ved et Badested som ellers, være et Undtagelsesmenneske, ifald man vil have det bekvemt. Saalidt som man bør læse eller skrive ved Lys, saalidt bør man afsende Tryksager med Posten. Den paalideligste Postkasse i Bagnoles som andensteds i Frankrig er den paa Banegaarden. Den første Dag, jeg vilde lægge nogle Korrekturark i den, blev jeg opmærksom paa en vidtløftig Indskrift, der her

som i St. Germain paa det strengeste forbød i denne Kasse at nedlægge Tryksager eller Aviser. Men i St. Germain var en Aflægger af Posthuset ikke fjern. Jeg saa mig da her om efter en anden Kasse eller Sprække, og da jeg ingen fandt, spurgte jeg den skikkelige gamle Stationskarl, hvor Kassen til Tryksager var. «Paa Posthuset», lød Svaret. «Paa Posthuset? Men Bagnoles har jo ikke noget Posthus. Er her vel andet Posthus end det i Tessé-la-Madeleine?» — «Der er ikke andet. Bagnoles har Station; Bagnoles kan ikke have Alt. Tessé-la-Madeleine har Posthus, og den har Posthus som Station tilfælles med Bagnoles.» Saa har jeg da nu i tre Uger daglig gaaet en Times Tid frem og tilbage for at bringe en Avis eller et Korrekturark paa Posten. Der er jo intet at beklage sig over; thi den Smule Bevægelse er sund. Praktisk kan denne Ordning ikke kaldes. Men hvem har ogsaa nogensinde i Bagnoles daglig bragt Korrekturer paa Posten. Det straffer sig at være et uforudset Tilfælde.

2

Mon man nogensteds i Verden ser en saadan Samling af gamle, grimme, mislykkede, syge, uformelige Mennesker som ved et Badested for dem, der lider af Flebit? Ved et eneste Fællesbord kan man paa Rad se fem gamle Damer med falsk Haar. Og disse Ansigter! disse Munde! Halvdelen af Damerne kan ikke gaa, men maa køres i Rullestol. Mændene halter og vralter ved Stokke.

Her er den 64-aarige Skønhed, der møder tilbords med kulsort, glinsende Haar, med friskmalte Kinder, i hvid Hat med Strudsfjer, der gør den Nytte at skygge over Panden, med barnlige Smilehuller og skelmske Ordspil. Og her er den unge Pige paa 16 Aar, om hvis Midie ikke otte Hænder kan spænde, med en Ryg, bred og krum som en Lastdragers — tykkere og mindre velskabt end de fede Damer, der vises frem for Betaling. Og her er den unge Fyr, der vandrende og paa sit Værelse uafbrudt med rungende Stemme deklamerer en og samme Verslinje for at øve sig som Skuespiller:

Qu'importe le décor, quand le coeur . . .

Man faar aldrig at vide, hvordan Hjertet skal være, for at

Omgivelserne gør saa lidet til Sagen; thi utilfreds med sin Betoning raaber han indtil tredive Gange i Træk:

Qu'importe le décor! Qu'importe le décor!

Der er dernæst den unge Søn af en skikkelig Dame fra Bretagne, som uafbrudt siger Vittigheder, af hvilke ingen ler uden hans lille Broder, der da ogsaa vrider sig saaledes af Latter, at han hver Dag faar Suppen galt i Halsen.

Der er de Damer, som maa hjælpes ud af Vognene, og dem, der ligger og stønner om Natten, saa det høres gennem Gulve og Lofter, dem, der ligner Fedtklumper, og dem, der ligner Døden med et tyndt Overtræk af Hud over Hovedskal og Ansigt. Og der er den halvhundredaarige Herre, som er bleven opdraget af Jesuiterne, og som er høflig, sødlig, falsk og taler med en Stemme, svagt skrattende som en Skralde, der har tabt det meste af sit Mæle.

Og hver af disse Herrer og Damer sidder eller ligger eller drysser om med sin *Libre Parole* eller *Echo de Paris* eller *Eclair* eller *Petit Journal* i Haanden og suger deraf den Visdom, der lyser af deres Øjne og deres Ord. Mange af dem skyer hinanden, andre af dem klumper sig sammen efter Maaltiderne. Enkelte holder sig ubetinget for sig selv, saaledes den unge Enke, en Baronesse, der ligner en Englænderinde, helt klædt i Sort, som altid spiser ved et lille Bord for sig selv og aldrig taler til Nogen, men endog spisende læser i sin Bog eller sin Avis. Hun ser bestandig ens ud og smiler aldrig. Hendes Mand har for nogle Maaneder siden skudt sig efter at være bleven grebet i uhyggelige Børshistorier. Hun har imidlertid dog et menneskeligt Ansigt, skønt det er stivt som en Maske.

Hvordan mon Befolkningen i Bagnoles saa ud i helt gamle Dage?

Stedet, som ligger ved Grænsen mellem Normandiet og Bretagne, var alt paa Romernes Tid Badested. Navnet *Balneum* betyder jo ikke andet. Da Cæsar havde erobret Gallien, laa Proconsuler og Centurioner, saarede og syge Officerer og Legionssoldater i Mængde her for at søge Helbredelse eller dog Lindring. Paa lignende Maade sendtes næsten et Par Tusind Aar senere efter Krigen 1870—71 Masser af Saarede og Syge derhen.

I den tidlige Middelalder gik Stedet i Glemme; men fra Aaret 912, efter den normanniske Erobring af det nordvestlige Frankrig, kom det til Ære paany.

Der findes et Sagn om, hvorledes dets Kilders Virkning blev genopdaget. *Hugo,* Herre (*vidame*) til Ferté-Macé, Tessé, Couterne og andre Steder her i Egnen, var en ivrig Jæger, og paa sin Yndlingshest *Rapide* nedlagde han Vildt i Masse. Men han var bleven over tresindstyve Aar gammel og hans en Gang saa vælige Hest over tyve og ubrugbar til Jagten. Han nænnede ikke at slaa den ned. Men i den snevre og dybe Dal ved Andaine-Skovens Rand, som laa der mellem stejle Klipper, og hvorfra stadig varme Dampe steg op, slap han Hesten løs og overlod den til sig selv.

Da Vidamen en Maaned senere en Morgen tidlig gik op og ned udenfor sin Borgport, hørte han en Vrinsken og saa til sin Forbauselse sin *Rapide* løbe imod sig frisk og ung som et Føl, med løftet Hoved paa raske Ben.

Den havde daglig badet sig i Bjergkløftens Kilde.

Snart fulgte da dens Herre dens Eksempel og Andre hans.

Marguerite af Navarra, Frants den Førstes berømte Søster, Forfatterinden af de smaa dristige Noveller, gjorde i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede Bagnoles bekendt. Hun residerede hyppigt her med sit Hof af Gejstlige, lærde Mænd, Musikere og Poeter; en meget smuk Allé bærer endnu hendes Navn, og et gammelt Træ kaldes endnu efter hendes Digter Clément Marot. Fra hendes Tid stammer ogsaa et af Omegnens skønneste Slotte, den gamle Herregaard Couterne, opført af røde og hvide Sten, med to kobbertækkede Taarne, en Borggrav, og en herskabelig Indkørsel, hvor en Gang Vindebroen laa. Til hver af Slottets Fløje fører en umaadelig lang Allé af Bøge, slanke som jeg for min Del aldrig har set dem, høje som de højeste Popler eller Cypresser, flere hundrede Aar gamle.

Af saadanne smukke Slotte ser man i Omegnen ikke faa. Og selve Egnen er smuk, Landskaberne bakkede og frugtbare, Villaerne gratiøse med de nydeligste Navne; lige op ad hverandre ligger fire Villaer med Navnene: *La Mignonnette*, *Les Violettes*, *Les Fleurs*, *Le Rêve.* Morbærtræerne staar i Frugt langt Grøfterne, og man kan ikke lade være at staa ud af sin Vogn for at plukke en Haandfuld af de sorte Bær. For en kort Stund glemmer man de Hospitalslemmer, mellem hvilke man lever.

Men paa Hjemvejen kommer Vognen forbi et landligt Beværtningssted, hvor Tyendet fra Badeanstalten holder til. En efter den anden af de Vogne, i hvilke de syge Badegæster køres

til Kilden (*La buvette*), svinger op og holder udenfor Kroen. Kuskene stiger af de tomme Vogne, og for hver Kusk, som ankommer, gentager det samme Optrin sig. To kraftige Karle fra Kroen springer ud paa Landevejen og modtager Kusken, der med leende Øjne, men med alle ydre Tegn paa den fæleste Gebrækkelighed støtter sig til deres Skuldre (som de elendigste af de Badegæster, han plejer at køre for) og faldefærdigt haltende lader sig slæbe ind i den landlige Stue under en jublende Lattersalve af de tilstedeværende normanniske Bønder.

Det er Sundhedens Hævn over den Ynkelighed, den er nødt til at være Vidne til og hjælpe og trække Penge af Lommerne paa.

Man føler, at man atter er i Bagnoles.

Mais qu'importe le décor, quand le coeur osv.

SCHWEIZ

GLETSCHERE

(1885)

I

Naar man om Morgenen Klokken 6 fra *St. Moritz Dorf* gaar ned til *St. Moritz Bad* for at begynde Dagens Kur med at drikke af Kildevandet og tage sig et Bad i den tidlige Morgenstund, er Luften en Vederkvægelse og Synet en Fest. Og det er næsten ligegyldigt, hvordan Vejret er. Skinnende grøn, kun plettet af glitrende Solfunker, ligger St. Moritz Søen der dybt nede tilvenstre, indfattet i uregelrette, snart udhvælvede, snart indhvælvede Linjer af Kysten, der overfor hæver sig dækket af Fyrreskove. Det er den Art Fyr, som paa Latin kaldes *Pinus Cembra L.* Skovene stiger op langs Bjergskraaningen, indtil det nøgne Fjeld knejsende hæver sig over dem. Imod den gennemsigtige blaa Himmel staar i den rene Luft blændende i Sollyset Bjergenes Sne-Kamme. Det er som Friskhed strømmede gennem Øjet ned i Sindet. Efterhaanden bliver man fortrolig med Omridsene, som man først slet ikke ret kunde huske eller forstaa. Billedet fæstner sig i Sjælen; man vænner sig dertil, lever sig ind deri. Man ser det da ogsaa de Morgener, hvor det er dækket af Taage.

Den, der er hensat paa en Højslette 6000 Fod over Havet, ham gaar det efter nogen Tids Forløb som det efter Sagnet gaar den, der bliver bortført til ligesaa dybt under Havet og som fæster Bo paa dets Bund. Den virkelige Verden gaar i Glemme for ham. Han aander en anden Luft, lever et andet Liv end dens.

Her er man rykket bort fra den arbejdende og stræbende Menneskeheds Verden. Her hører man til den store Klasse af Ørkesløse og Unyttige, som kaldes Rejsende. Den Rejsende er en Særart for sig, et Menneske uden Virksomhed og Pligter, hvis eneste Syssel er den at give Penge ud. Han fremkalder derfor med Nødvendighed sin Modsætning: Hotelværten, Opvarteren, hvis eneste Virksomhed er den at indkassere hans Penge. En By, som næsten kun bestaar af Rejsende og Hotelværter, er i og for sig en temmelig umenneskelig Regelstridighed, og derfor gør ethvert Badested et til en vis Grad nedslaaende Indtryk.

Men i Landsbyen St. Moritz er der i Husenes Bygning og Beboernes Ydre endnu megen Oprindelighed. Og den indstrømmede engadinske og italienske Befolkning, som lever af de Rejsende, har et sydlandsk Præg. Sproget her i Over-Engadin er det saakaldte *ladinske*, en romansk Mundart, nærmest beslægtet med Italiensk. De offenlige Opslag fra Kommunen er udstedte baade paa Ladinsk og paa Italiensk, undertiden tillige paa Tysk. Bønderne ser med deres mørkebrune Hud og sorte Øjne mere italienske end schweizerske ud, hvis man ellers kan bruge den sidste Benævnelse i Modsætning til et af de Folks Navne, af hvilke den schweizerske Befolkning bestaar. Men Meningen er nærmest den, at de ikke er saa grimme, som de Indfødte i Schweiz næsten altid ellers er. Faa kan sikkert rose sig af at have set en schweizersk Herre, der havde Præget af en Gentleman, endnu færre vil kunne prale af at have set en Schweizerinde, der ikke lignede et længere eller kortere Stykke tørret Kød med ærbart Ansigtsudtryk. Her ses dog af og til en Skikkelse, rigtignok udelukkende blandt Mandkønnet, som har Holdning og Karakter, og den brune Engadiner ser idetmindste altid svært menneskelig ud ved Siden af den blege rejsende Driver.

II

Hvidt i Hvidt! Hvidere end det hvideste Hvidt, Øjet før har set! Hundrede Gange hvidere end Møens hvide Klint i Sol, hvidere end al Verdens Møer og alle Grækenlands Gudinder hviler Gletscherne heroppe i Frihedens Hjem, hvor alle Sundhedskilderne rinder. Et Brev heroppe fra burde være saaledes beskaffent, at

naar man aabnede det, var det som aabenbarede Gletschernes hvide, straalende Kvindelighed sig for Læseren, og som faldt der bløde fløjelsagtige Edelweiss og fine røde Alperoser ud af Brevet. Men det er ikke hver Mands Sag at plukke dem, selv om han forstaar at vurdere deres Skønhed. Og man forstaar ikke en Gletscher, fordi man af og til betragter den i Afstand. Ens Erfaringer nytter En slet ikke noget. Mangen En har maaske i sin Ungdom kendt en eller anden Gletscher; men han kom saa lidet i noget nærmere Forhold til den, som den Rejsende, der fra *Jungfraublick* i Interlaken stirrer over paa *Jomfruen*, kommer til hende. Mangen Anden har maaske set saadan en Gletscher smelte for Solens varme Straaler, saa Sneen løb som Taarestrømme ned ad Bjergets Side, og han har tænkt, at nu blev den til en Sø, der lod sig lodde; men saa sneede det straks igen, og Oktober kom, og Gletscheren blev stedse mere isfast. Gamle Erfaringer nytter intet. Og saa er Gletscherne saa forskellige.

Der er nu *Rosatsch-Gletscheren* ved Pontresina. Hvor Floden strømmer nede i den dybe Klippespalte, saa dybt, at man neppe kan taale at se ned, aabenbarer Gletscheren sig ved en Omdrejning af Vejen, mælkehvid og snehvid, bredt hvilende, dvask i sin kolde Ro, og dog underligt yppig i sin magelige Stilling i Lejet. Saa koket i al sin Kulde. Det er som glædede den sig ved alle de Blikke, der fra Pontresina sendes mod den, som indbød den til Betragtning og Besøg.

Ganske anderledes mægtig og alvorlig troner *Morteratsch-Gletscheren*. I et Leje, der danner en uhyre Fjerdedelskres, med 18 knejsende, tindrende Snetakker paa sin Bjergrands fyrstelige Krone hviler den lysende som en Snedronning i en Straalekrans af Solsne. Den er virkelig stolt. Det er Alvor med dens Kulde. Men den lider selv derunder. Det smerter den, at den lyser uden Varme. Det er dens hemmelige Kval, at den ikke selv kan spore den Ild, i hvilken den for Menneske-Øjet synes at gløde, naar Solen favner den helt. Den rejser sig om Morgenen i al sin Skønhed, strækker sig ind i den høje Himmel, harmonisk som en Farvesamklang i Hvidt, staar der i sin Kroningsdragt, den gnistrende Brillant-Kaabe af himmelfaldne Snestjerner; men den føler ikke sin egen Skønhed, er ligegyldig ved sin Pragt som ved Menneskebeundring. Dog naar Solen om Aftenen skilles fra den, blegner den, graaner næsten, og saa

rødmer den helt over Aasyn og Barm som en ganske ung Pige. — Mest tilpas føler den sig i Regnvejr og Sne. Saa hyller den sig ind, svøber Taager og Skyer som en smidig Kniplingsdragt om sine Lemmer, føler sig sikker for Menneskebesøg og drømmer uafbrudt om Solen.

Palü Gletscheren er igen af en helt anden Art. Den er mellem Gletscherne hvad Athene er mellem Gudinderne, kold og klar, rank og slank. Det er en Gletscher med Fjernsyn; den er videbegærlig og har Kærlighed til det Skønne; derfor ser den ufravendt ned mod Italien og har nok i dette smukke Skue. Den bryder sig ikke om Solen; det er Maanen, den elsker og som klæder den. Den ligger deroppe paa den stejle *Alp Grüm* hinsides *Bernina-Hospitiet*, til hvilket man kører 700 Metre i Vejret fra St. Moritz. Den har lejret sig paa det smukkeste Sted, paa hvilket en Gletscher overhovedet kan tilbringe sine hundrede Tusind Aar. Nede ved Hospitiet har den evigt to mærkværdige Bjergsøer for Øje, adskilte ved en ganske smal Dæmning, af hvilke den enes Vand er funklende sort, den andens hvidt som Mælk eller rettere som Vand, i hvilket man har fyldt Eau de Cologne. Fra den sorte Sø flyder en lille Bæk ud i Innfloden, fra den hvide en anden ud i Addafloden. Endnu er det ikke lykkedes noget Menneske (ikke engang den berømte Tyndall, der opholdt sig her) at udforske Grunden til Søernes ganske forskellige Farve. Men Gletscheren deroppe sidder sikkert inde med Hemmeligheden. Paa Søerne kaster den dog kun et Sideblik. Dens egenlige Udsigt er den, som Hannibal og Bonaparte viste deres Soldater, da de havde ført dem op over Alpepasserne, Udsigten over Lombardiets smilende Jord. For det menneskelige Øje er Udsigten selv fra Alp Grüm begrænset ved de lombardiske Alpers Mur, som strækker sig paa den anden Side af den yndige Dal, i hvilken Byerne *Le Prese* og *Poschiavo* ligger; men Palü-Gletscheren er istand til at se ud over alt Lombardiets Sletteland helt ned til Toscana. Den følger med stille Deltagelse den høje Moders, det gamle Kulturlands Liv. Den er italiensk i sit Hjerte.

III

Det er Lørdag Aften; der er Bal i det smukke Kulmhotel, som ligger højest oppe i Landsbyen og dog kan kappes med Pragthotellerne nede i Badet. Dets Dansesal har svære Purpurgardiner, Vægge af gult Atlask og i Bjælkeloftet brede Spejle, hvori man ser Ballet paa Hovedet. I Selskabsværelserne og de lange brede Gange, der strækker sig rundt om Balsalen, er der formelig Trængsel af Herrer i nye Sommerdragter og Damer i Festkjoler. Samtalerne summer En om Ørene paa Fransk, Tysk, Italiensk, Engelsk, Russisk, Rumænsk, Græsk osv. Man er forestillet for saa Mange, at man har Møje med at trænge sig igennem til Salen, hvor der danses.

Den Gruppe af unge Mænd og unge Kvinder, som dèr sidder, er alle Rothschilderne fra Bryssel og Wien; deres Millioner trykker dem øjensynligt ikke; de er altid lystige og sorgløse, gør Bjergture hele Dagen og søger hver Aften Selskabet op. Til deres Kres hører en ung Baronesse fra Paris, St. Moritz-Ballernes fejrede Dronning. Det nydeligste Porcellæns-Ansigt med brune Øjne, Nogen kan se. Til den hører ogsaa en meget beundret og meget koket russisk Skønhed, der er saare forfalden til at spise Smaakager og drikke Chokolade om Formiddagen, og til at vise sig med fint pudret og let malet Ansigt om Aftenen i Dragter, der kunde forrykke Hovedet paa den hellige Antonius.

Det fattes ikke paa Karikaturer. Der er f. Eks. en høj prøjsisk Ministerialembedsmand, der løber om med sit uhyre Johanniter-Kors paa Brystet her i dette internationale Badeselskab, hvor ikke én bærer nogen Orden, og som trods sine halvhundrede Aar og sin Skaldepande altid vil danse med de yngste Piger. Og der er en ung Marquis, Indehaver af den sidste levnede Dryp af Adelsblodet i en af Frankrigs berømteste Familier, et lige saa slattet som indbildsk Væsen med Haaret studset i Klædebørsteform, med det dummeste Hovmod i Mine og Holdning, som stedse danser rundt med et gammelt, grimt Kvindemenneske, fordi hun er af fyrstelig Afstamning og saaledes den eneste, med hvem han mener at kunne indlade sig uden Selvfornedring. De unge Piger af Borgerstand eller af nybagt Adel værdiger han intet Blik.

Men det fattes ikke heller paa indtagende Skikkelser. Der gaar Fru Ristoris to unge Døtre forbi og drager, gazelagtigt slanke som de er, med deres fine italienske Profiler (skarpt bøjede Næser, sejrrigt lysende Øjne) Beundringen efter sig, hvor de gaar.

Imidlertid spiller Orkestret bestandig sine Valse og Kontradanse, og hoppende, hvirvlende, snart i Takt, snart ude af Takt, altid halvt forpustede bevæger Parrene sig uden virkelig Anstand eller Gratie gennem Salen. Den moderne Dans er i Grunden altfor grim.

Med ét tiltrækker et enkelt Par min Opmærksomhed og snart saa stærkt, at jeg ikke mere slipper det af Syne. Det er Amerikanere, det ses ved første Blik af Maaden, hvorpaa de danser. De er begge ranke Skikkelser, begge elegante i deres Holdning. Han er den typiske unge amerikanske Gentleman, ser rolig, viljekraftig ud, med en tilbagetrængt og vel behersket Nervøsitet; intet særlig begavet i Udtrykket. Hun er forholdsvis høj, hvid og bleg med underligt forstenede og dog lysende Ansigtstræk, en fængslende, karakterfuld Profil, en Gletscherjomfru, som de, jeg beundrede i Middags.

Aldrig før har jeg været Vidne til en saadan Dans, og uden nogetsomhelst Spørgsmaal er den det skønneste, jeg i St. Moritz har set. Det var den amerikanske saakaldte *walking valse*. Medens de andre hoppede og sprang rundt omkring, bevægede han og hun sig gaaende eller rettere langsomt, ganske langtsomt svævende, med en Ro og Sikkerhed, som hørte de en anden Verden til. Det var som rettede ikke de sig efter Takten, men den sig efter dem. Der udgik en Art Herredømme fra dem. Skønt de vedblev at danse uafbrudt, som kunde de aldrig faa nok af hinandens Selskab og det medens Parrene trættedes og vekslede rundt om dem, var de ligefuldt de eneste helt stille Mennesker i Salen. Deres Ansigter var alvorlige; ikke et Smil, ikke heller et Ord, men et Udtryk af stille Lykke. Skønt de bestandig drejede sig mellem tyve Par, berørte eller strejfede de aldrig nogen af de andre Dansende. Saa mesterligt førte han hende, at de i Grunden var ganske ene med hinanden. Hun havde et Baand af fem store, smukke *Edelweiss* foran i sit lyse Haar. Det var det Diadem, der passede til hendes Væsen.

Jeg gad intet mere se og gik hjem.

TYSKLAND

I

WEIMAR

(1887)

Den, der vil staa Ansigt til Ansigt med det moderne Tysklands Aand, han gaa en Søndag Formiddag ind paa Tøjhuset i Berlin. Medens Berlins saa rige og saa mesterligt ordnede Kunstsamlinger er yderst sparsomt besøgte, er der paa Tøjhuset en Trængsel, saa man neppe kan bane sig Vej. I Udstillingen af Olympia-Sagerne var der en halv Time igennem ikke én Besøger; foran Velasquez' *General Borro* og Rembrandts *Daniels Syn* staar en Gang hver Time en tankeløst stirrende Beskuer stille; men i Arsenalet, hvor kæmpestore Figurer af Tyskland og Prøjsen i Gibs bærer Sværd og Skjold, hvor erobrede Faner hænger i Grupper, Snese i hver Gruppe, hvor erobrede Kanoner, «saarede» og tagne, som Kunstudtrykket lyder, staar i hundredvis og Geværer i tusindvis, hvor endelig Modeller af Valpladser fører den patriotiske Betragter de haardnakkede Kampe og de vundne Slag anskueligt for Øje, dèr stimler de Besøgende ind i tætte Horder, trænger sig med Albuerne frem for at se, og Blikkene lyser af Deltagelse, af en glødende Interesse, som Ansigterne i intet Kunstmuseum i Staden udviser.

Her er store, grovt udførte Malerier af Kejserens krigerske Triumfer, Byster i overnaturlig Størrelse af Feltherrer og Marschaller fra den store Frederiks Tid til nu, endog legemsstore Afbildninger af den gamle Frederik Wilhelms Kæmpegardister i

Uniform — kort sagt: her banker det prøjsiske Hjerte i det store tyske Rigslegeme.

Fra Berlin til Weimar, det er fra Nutidens til Fortidens Tyskland, fra Livet til Minderne, fra Larm til stille Fred.

Selv om man har været her før, er Indtrykket kraftigt.

Man lever hine Dage om igen. Ad denne lave Dør gik den unge Goethe ind, da han første Gang blev forestillet for Wieland. Ad denne snevre Gyde gik Goethe sin daglige Gang fra sit Hus til Hertugen paa Slottet. Her er hans lille Landsted, det berømte Havehus, dejligt omgivet af yppig Plantevækst og mægtige Træer, som Efteraaret nu farver af sin rige Palet.

Øjet søger Balkonen, hvor han undertiden tilbragte Sommernætter under aaben Himmel, hyllet i sin blaa Kappe. Den er blæst ned, men man ser dens Spor paa Muren.

Her bagved Huset mod Skrænten staar Stenen, hvor han lod indhugge Vers til Ære for Fru von Stein, og her, hvor der nu blot er Mark, laa hans Køkkenhave, fra hvilken han sendte hende Asparges og Jordbær.

Intet af Mindestederne rører dog saa dybt som Schillers Hus. Det var hans Ejendom; han fik sig tilsidst sammensparet de 2000 Thaler, han gav derfor. Men hvilket beskedent Hjem! Dørene saa lave, at han aldrig har kunnet gaa fra en Stue til en anden uden at bukke sig. Møblerne tarvelige, ja mindre end det; med den Seng, hvori han døde, vilde neppe noget Tyende i et borgerligt Hus nu tage tiltakke.

Men det gør godt at vandre om i disse Rum, hvor alt staar urørt siden hin Tid. Man føler sig Aanden nærmere, som udgik derfra. Weimar er den tyske Guldalders Pompeji.

Af Nutidsliv findes her intet. Paa Spaseregangene møder man kun gamle Mænd med hvidt Haar og graat Skæg, ledsagende deres Damer; det er øjensynligt gamle fine Folk, der har trukket sig tilbage hertil. Mange udprægede Ansigter. Det fornemme Ydre synes Reglen her. Men mandlig Ungdom ser man ikke. I det lille Teater, Ætling af det, som Goethe i sin Tid omskabte til Tysklands første Scene, og hvorfra han fordreves, da han ikke vilde tillade den afrettede Pudels Optræden, ser man, naar det er fuldt, næsten kun Oldinge og Damer — og tyve Damer for hver gammel Mand.

Dagen igennem gaar disse alderstegne Herrer at spasere i den henrivende Park ved Ilmflodens Bredder, i den lune, milde

Oktoberluft, medens de gule Blade falder tæt. og Naturen rundtom straaler i tusinde Farvers Skær, saa selve Tanken paa Sommertidens Undergang og Ophør drukner i den fyldige Sansefornemmelse af rig og broget Pragt. Det genkalder formelig Modsætningen mellem det Aandsliv, som har udaandet her, og de glødende, farveprægtige Erindringer, der fra alle Sider fylder Synskresen.

Siden jeg var her sidst, er Goethes Sønnesønner døde, og saavel hans Hus paa Torvet som hans Havehus lukket op for Publikum. Ved særlig Imødekommen er desuden Goethe-Arkivet blevet mig aabnet. I det lille Hus derude i Parken fornemmer man den unge Mand, Solguden, Himmelstormeren; i det rummelige Hus midt i Byen lever Mindet om den store, omfattende Aand, Naturvidenskabsmanden, Kunstelskeren, Samleren; Maler, Digter og Forsker paa én Gang, Europas centrale Geni. Jo mere man har set af Verden og jo mere man kender til Historien, des mere enestaaende forekommer En, hvad her er sket. Der har jo ikke været Mage dertil siden det italienske Femtenhundredaars Tider, For hver Dag, man opholder sig her, agter man højere én Mand — Karl August.

Sjældent har en Hersker gjort mere for Geniet end han. Som 18aarig Dreng anede han, hvad Goethe var, og knyttede ham til sig. Wieland var der allerede. Saa lod Goethe hidkalde Herder, og saa kom tilsidst Schiller hertil. En krigersk og virksom Aand som Hertugen var, med heftig Sanselighed og ustyrlige Drifter, forstod han dunkelt, at han samlede evig Ære om sit Hoved ved at sikre disse Mænd Udkomme og Uafhængighed.

Man sammenligne den store Frederiks snart beundrende, snart hadefulde Forhold til Voltaire. Karl Augusts Venskab for Goethe var altid uforandret, og det skønt han til sin Død foretrak de gamle franske Tragedier for Goethes og havde langt mere Sans for hans Virksomhedsdrift i Almindelighed og hans naturvidenskabelige Forskning i Særdeleshed end for hans Dramer og hans Lyrik.

Katharina af Rusland sværmede for Encyclopædisterne og viste sig brav overfor Diderot, dog først da disse Mænd stod paa deres Berømmelses Højde. Karl August sikrede Tysklands største Geni 56 sorgfri Aar og samlede efterhaanden hans store Jævnlige om sig i sin lille Hovedstad ved Ilm.

Sæt til Sammenligning at Goethe havde skrevet sin *Stella*

iaar! Hvor i Tyskland vilde han finde en Forlægger? Eller sæt, at Schiller iaar ved et Mirakel havde faaet *Røverne* udgivet paa tysk Grund, hvilken fornem Mand i hele Riget vilde skænke Kommunarden et Blik, endsige række ham en hjælpende Haand?

Nej, den lille firskaarne Storhertug var en Mand med Hjertet paa rette Sted.

Denne By er da visselig en Mindernes Stad, hvor man dæmper sin Stemme. Aldrig ringeste Larm, sjældent eller aldrig ruller en Vogn igennem Gadernes dybe Stilhed. Dens sidste Livstegn var, at her boede Liszt. Iøvrigt: Her boede Goethe, her boede Schiller, her boede Herder, her boede Wieland, og paa Stadens smaa Torve deres Statuer i Bronce med Fugleskarn paa Næsen.

Men sydfor Byen strækker sig den storhertugelige Park, vistnok en af de skønneste Haver i Europa, bestaaende af udsøgte Træer af en Mængde forskellige Arter i sjældne Eksemplarer. Øjet nyder Træernes saa vidt forskellige Former.

Det er nu i Efteraarstiden en rentud ideal Farveharmoni.

Her er saa stille, saa beskyttet. at ingen Efteraarsstorm har raset. Træerne har beholdt deres Blade langt ud over Tiden.

Hvilke Kroner! Grønne, vissentgyldne, rustbrune! eller Træet er grønt og Grenene gulbrune i alle Spidser. Her dæmpede Farver, graaflosset Løv, som hyllet i Taage. Her et Træ med en Kolorit som et persisk Tæppe, brungule, kaffebrune Farvemønstre, saa stærke, at de raaber. Hist en Purpurbuket af glødende Blade; her en Busk, druefarvet-violet med Blade i alle Afskygninger fra det Højrøde gennem det Blodfarvede til det lyse Lilla, en Regnbuepragt. Og ude over Plænen i det mørke Grønne skarlagenrøde Frugtklynger, og Træer med Løvværk som gammelt Guld og smaa røde Skud som skinnende Sommerfugle mod en sort Baggrund. Birke med hvidgrønne skælvende Blade, Linde med gennemsigtigt lysegult Løv, og Bøge med tørre, læderagtige, mørkegrønne Kroner, i hvilke hvert Blad synes foret. Og lige op mod dem i en Trinrække af grøngulrødt et Akasia-Løv saa lyst, at det selv uden et Solglimt synes at have Solen i sig, lysende som det staar mod en dunkel Baggrund.

Træder man nærmere til og ser paa den enkelte Gren, da overraskes Øjet ved de forskellige Blades uensartede Udseende. De er snart glatte, snart krøllede, snart brogetspættede, snart blækplettede, snart som pestslagne med sorte Skjolder, eller smud-

sigtbrune, graabrune, brandgule! Men falder saa Solen paa dem, er det Hele en eneste Fest.

Udfoldes, falme, visne, falde — det er deres Liv.

Ja falde, det gør de nu. Snart et, snart mange ad Gangen. Altid med Stilken nedad, mest langsomt, som faldt de med Faldskærm, stille rokkende sig ned, dog ogsaa hurtigt svævende, dansende, fejende langs ad Jorden eller som valsende i Luften, drejende sig helt rundt før de falder, som en til Døden ramt Soldat i et Slag.

Men enten de sænker eller hvirvler sig nedad, efterhaanden falder de alle, og Herligheden er endt.

Til et Besøg i Weimar egner ingen Maaned sig som Oktober.

II

BAD ELSTER

(1893)

1

I Baggrunden, men ganske nær, en forneden med Birk, foroven med Gran bevokset temmelig stejl Bjergvæg, der rundet i en Halvkres lukker Synskresen. Rundt om smukke, velplejede Anlæg af Kastanje- og Lindetræer. En stor aaben Plads i Lunden indesluttet tilvenstre af Badebygningen, der i sin Stue-Etage rummer halvandethundrede Badeværelser, ligefor af en langstrakt Kolonnade, i hvilken alle det lille Badesteds Butiker findes, og tilhøjre af en Konditoribygning i Schweizerstil og en lukket Tribune for Orkestret.

Det er tidlig Morgen. Granerne paa Bjergvæggens øverste Rand er endnu hyllede i en fin Taage. Men Solen skinner stærkt; der er en festlig Stemning over Naturen og Menneskene efter flere Dages regnfuldt Vejr. Klokken slaar 7 paa Badebygningen, og i samme Øjeblik som det sidste Slag er forstummet, begynder Orkestret at istemme en Koral. De omtrent hundrede Spaserende, der vandrer om paa den aabne Plads, staar stille; Koralen betragtes som en Art Morgenbøn. Damernes lyse Kjoler tager sig

ud mod det Grønne rundtom. Tyskeren med den brede Hat og den lidt anløbne Næse gør et Forsøg paa at se samlet ud. En dristig, velklædt ung Dame med noget vist Fejende i sit Væsen, der vækker Uro i den kvindelige Verden, skrider uanfægtet af Koralen videre ned mod Kolonnaden. Hun er *Regierungs-Räthin* og er Badets eneste Tvetydighed. Fire grimme, blegsottige Damer stirrer opbragte efter hende. Saa er Koralen endt, og alle Grupper sætter sig i Bevægelse mod de forskellige Kilder, Saltkilden, Mariakilden, Moritzkilden.

Hver Kilde er betjent af to unge Piger fra Omegnen i en klædelig Nationaldragt. Om Hovedet et rødt Fløjlsbaand, hvorfra talrige sorte Frynser hænger ned; Fløjlstrøje og blottede Arme; et sort Skørt med brede røde Bræmmer. En passer Hanerne, saa Vandet fra Kilden kan strømme ned i de fremstrakte Glas, den Anden blander hedt Kildevand i Glasset for dem, hvem Lægen har foreskrevet at drikke Mineralvandet varmt. Rundt om Blomsterboder, hvori der falbydes Roser. Paatrængenhed fra Sælgernes Side er ufornøden, thi Roserne gaar saa hurtigt af, at hvem der vil sikre sig smukke, ikke kan købe senere end Kl. 7. Særlig er Riften stærk om de gule Marschal Niel og om La France. Flere Gange daglig forsynes alle Blomsterhandlerne med Blomster.

Orkesteret er allerede naaet til sit Nr. 3. Det er et Numer af Beethoven, som spilles, Ouverturen Prometheus. Selv i denne mangelfulde Udførelse virker den stærkt; det er dog altid et Pust fra en af Verdens største Aander, der farer hen over Forsamlingens Hoved, og idet man lader Øjet glide hen over denne Sværm af lidet mærkelige, ret prosaiske Tyskere og deres blodfattige Ungmøer, undres man uvilkaarligt over, at det er dette Folk, som har frembragt næsten al den ypperste Musik i Verden. Dersom den tyske Stamme ikke var gennemmusikalsk, lod dette sig ikke forstaa; der maa da vel etsteds selv i den tilsyneladende mindst lyriske tyske Spidsborgers Hjerne findes et Anlæg for Musik.

2

Man er her endnu i Sachsen, men kun ti Minutters Gang fra den østerrigske Grænse. Den Smule indfødt Befolkning her er, har en Blanding af sachsisk og østerrigsk Godmodighed. Kun

indfødte unge Mænd og unge Piger faar Ansættelse ved Badet, og da Badet mest besøges af Kvinder, er der elleve Gange saa mange unge Piger ansatte som unge Mænd. Alle siger de, naar de har beredt Ens Bad, ufravigeligt Formlen: *Lassen Sie sich's wohl bekommen!* og kommer Tjenerne gentagne Gange ind i Badeværelset, gentager de det hver eneste Gang. De er ligeledes meget agtpaagivende med Velsignelser, naar Nogen nyser, saa man lever i en Dunstkres af gode Ønsker.

Der kommer ud fra Badet to unge polske Komtesser af en Familie, der har givet Polen en stor Digter. Deres stille og fornemme Ynde gør Øjet godt; den Ældre, noget nærsynet, ser lidt vemodig ud, som havde hun en stadig Længsel; den ganske Unge med det askelyse Haar og det raadyrsagtige, slaviske Blik er lutter Friskhed. De omgaas næsten kun Landsmænd og har rigt Udvalg, thi her er Snese af polske Familier ved Badet, og de omgaas de simplest udseende og ringest dannede saa godt som de faa, hvis Ydre røber Aand eller Kultur.

Ogsaa af Russere og russiske Damer er her mange. Det saa skønne og bløde russiske Sprog klinger stadigt i Ens Øren. Og dog er her russiske Familier, i hvilke der efter gammel Skik kun tales Fransk; det er Damernes andet eller snarere rette Modersmaal; thi de bevæger sig undertiden friere deri end i deres eget. Man kan, hvis man ikke har Bekendte i de tyske Krese, leve her i ugevis uden nogensinde at komme til at tale andet Sprog end Fransk.

De tre lange, hvide eller graasprængte Skæg, som sidder derhenne i en Klynge og samtaler, er tre gamle Russere med alvorlige Skæbner bag sig. Den Ene af dem, den høje, smukke, paa hvem man ser, at han trods sine nogle og halvtredsindstyve Aar endnu vil behage og behager Kvinder, er ifjor kommen hjem fra tolv Aars Forvisning. Forvisningen har revet ham ud af hans Livsstilling — han var Advokat i Moskvá — har sønderrevet hans Liv og gjort ham, som var velhavende, til en ganske fattig Mand, der nu ernærer sig kummerligt som Journalist i St. Petersborg. Men den har ikke ranet en Gnist af hans Ild eller berøvet ham et Gran af hans Fremtidsforhaabning. Han blev i sin Tid anklaget for at være Medlem af en politisk Forening, der besad et hemmeligt Trykkeri; men der fandtes ingen Beviser imod ham. For at være sikker paa at faa ham dømt, stillede Regeringen ham for en Nævningeret af Militære, lutter

Oberster. Man havde ikke betænkt, at disse Officerer, der alle var blevne forfremmede i Krig, endnu var unge Mænd, og han blev enstemmig frikendt. Saa var der intet andet tilbage at gøre end ad «Forvaltningsvejen» at sende ham bort paa tolv Aar. Seks Rubler om Maaneden er, hvad Regeringen giver en Forvist at leve af; noget mere faar han, ifald han har Familie. Denne Mand havde Hustru og Datter. Hustruen døde snart; sin Datter kunde han ikke beholde hos sig længere end til hun var 7—8 Aar; hun maatte sendes til Petersborg for at lære noget. Saa blev han ene tilbage. — Nu er han i sin Alder Journalist til 5 Kopek Linjen ved et Blad, som han og nogle Venner har grundet ifjor og som til deres Glæde allerede har 5000 Holdere. Der er imidlertid adskillige Mangler ved hans Stilling. Den Mand, der ejer Bladet, pønser paa at sælge det til en konservativ Udgiver, har allerede afskediget flere af Bladets Grundlæggere og vil efterhaanden afskedige dem alle; thi Bladets Tilværelse er nu altfor truet; for en uforsigtig Artikel straffes det efter Forgodtbefindende med Forbud af Salg eller med Standsning i fire Uger eller Lignende. Der er meget faa Lande, hvor Stillingen som Modstander af Magthaverne er misundelsesværdig; Rusland hører ikke til dem. — Havde denne Mand ikke i sin Velmagts Dage sikret sin Datter en god aarlig Rente, havde de ikke kunnet gøre Rejsen hertil.

Damen dèr med det smukke, glansfulde, kastanjebrune Haar, de stærkt tindrende lyse Øjne og den fyrstelige Gang, er en Landsmandinde af de tre gamle skæggede Herrer. Hun er kommen hertil fra sit Gods, langt borte fra. Det ligger nær Orenburg ved den sibiriske Grænse, hinsides Jernbanelinjens Ophør. Man bruger syv Dage og Nætter for fra Riga af, med Jernbane, med Volgadamperne, atter med Jernbane og tilsidst med Vogn at naa dertil. Hun beskriver Ensomheden derude i Stepperne, en Ensomhed, man i Europa neppe kan forestille sig. Og hun beskriver sit Liv i de sidste Aar, da paa én Gang Hungersnøden, Kolera og talrige Farsoter rasede, og hun hver Morgen fandt en tresindstyve syge eller forsmægtende Stakler opstillede for at vente paa hende og modtage de Raad eller Lægemidler, hun som nogenlunde sagkyndig kunde give. Hun skildrer Bøndernes Vantro og deres Fortvivlelse, naar hun forklarede dem at hun overfor det eller det Tilfælde var ganske magtesløs. De blev ikke trætte

af at anraabe hende, da de i deres dybe Uvidenhed ikke begriber, at den, der véd Raad for ét Onde, ikke véd det for alle.

Vi indhentes af tre unge russiske Piger, der gaar Arm i Arm; de bærer Navnene Tro, Haab og Kærlighed (Vjera, Nadjesjda og Ljuba) og de melder, at Klokken er et, og at det er Tid at gaa tilbords! Ljuba er den fineste, attenaarig, høj og rank; hun har været i Forvisning med sin Fader og er den eneste, som ikke er rettroende og kejserligsindet. De andre tror kun paa Et i Verden, paa Rusland, Magten over alle Magter, og paa den russiske Gud, og beder hver Aften til et lille byzantinsk Madonnabillede, stort som et Oktavblad, som de har stillet ved deres Seng.

Og de raaber paa deres Kammerater: Nâdje, Dûsche (Eudoxia), Mânje (Marie), Zûsche (Zoe)!

Under aaben Himmel staar det dækkede Bord og venter, og med Servietten over Armen Frants, kaldet François, den Opvarter, der taler Fransk.

3

Der spises paa den store aabne Veranda, som gaar ud fra Kurhusets første Sal. Der er dækket en tredive større eller mindre Borde, alle optagne fra Dag til Dag af samme Selskab, og inde i Salen er der desuden Fællesmaaltid ved lange Borde.

Det russiske Selskab er tilfreds. Det har her ved Badet truffet en gammel, graahaaret Ven fra Petersborg, som aldrig kaldes ved Navn, men kun lyder Navnet Dusjâ (Sjæl), dels fordi han svarer til det russiske Begreb om Sjælfuldhed, dels fordi han i Petersborg betegnes som Sjælen i ethvert Selskab, hvori han er. Han er skaaren for Tungebaandet, og man giver ham neppe Tid til at spise, saa meget spørger man ham om, og saa stadigt maa han fortælle. Han har rejst ikke lidt og set en hel Del og kan en Anekdote om Alt og Alle. Han taler med Alexander Alexandrovitsj om Politik, med Nadjesjda Jevgénievna om Landskaber og franske Bøger, med Frøken Ljuba om Skolegang og med Frøken Mânje om Shelley, som hun sværmer for og kan udenad indtil Brudstykkerne. Det er en snaksom, gammel Herre, og Rygtet gaar, at Frk. Mânje hver Aften skriver Alting op, hvad han i Dagens Løb har sagt.

Frøken Mânje er syg af Steppefeberen, som undergraver saa mange unge, russiske Kvinders Sundhed. Hun er 22 Aar gammel, men saa langsom i sine Bevægelser, som var hun 40, og saa vemodigt skrøbelig at se til, som var hun endnu ikke indtraadt i Helbredelsestilstand. Hun er meget troende, men sværmer i Politiken kun for den Stærkeres Ret, altsaa for Ruslands, og kan ikke indse, at der ligger en Modsigelse mod Kristendommens Aand deri: «Da Gud har indrettet det saaledes, at den Stærkere udvider sig paa de Svageres Bekostning, saa maa det være hans Vilje, og Intet kan komme op imod den.» Hun er tilfreds med den russiske Forfatning, saa blid og menneskekærlig hun end er: «Saa stort et Land maa have en fast Centralmagt, ellers gaar det fra hinanden; der maa altid være én Vilje, som raader, Og er Tilstandene bedre i England? Jeg bryder mig mere om Lighed end om politisk Frihed, og der er ikke mere Lighed i England end hos os, i Virkeligheden mindre». Da der ikke kommer noget Godt ud af at trættes med Damer, saa giver vi hende Ret. Og sat i godt Lune derved fortæller hun os med en Overgivenhed, man ikke skulde tiltroet hende, det dristige Svar hun idag har givet en dum, gammel, tysk Læge paa Spørgsmaalet om, hvor hendes Forældres Gods ligger: «I Sibirien, ved Volgas Bredder, i Nærheden af Astrachan.» Han havde ikke fortrukket en Mine ved det Svar. I Virkeligheden er Ejendommen beliggende ved Tambóf, og Frøken Mânje længes hjem, især efter sine Heste. Hun elsker tre Ting, at gaa halve Dage mellem sine Heste, at male Akvareller og at læse engelsk Poesi; hun tilbeder ét Menneske, sin Kusine Nadjesjda Jevgénievna, og bærer desuden paa en undertrykt Lidenskab for en Mand af lavere Kaste, hendes Tegnelærer, som desværre er gift. Hun tegner imidlertid helst kun Heste, og hun har hjemme ikke et Par Stykker eller en Stald fuld, men et helt Stutteri, som henhører under hende alene.

Ogsaa Frøken Ljuba har en lille Bedrift at meddele. Med Vjera og Zûsche var hun gaaet ind i Badets Klaversal. Zûsche spillede og de to Andre dansede derefter. Saa ser de udenfor Vinduet en Herre med graa Filthat kigge ind, og i den Tro, at det var Dusjâ, var de løbet hen mod Ruden. Men saa var det en ung Tysker, der stod og begloede dem og klappede i Hænderne. Hurtigt havde de trukket Gardinerne for og fortsat Dansen, men saa følte de efterhaanden begge ligesom nogle lette

Puf i Ryggen og saa, at det var Roser, som Tyskeren udenfor kastede ind paa dem. Som et Lyn havde Ljuba været ved Døren, sendt den unge Mand hans Roser i Hovedet og drejet Nøglen omkring.

Ved Bordet ved Siden af sidder et ældre tysk Par, to høje, ranke Mennesker, klædte i dyb Sorg. Man gætter sig til, at det er et Ægtepar, som har mistet sit eneste halvvoksne Barn. Der er et Tungsind over dem, som vækker Deltagelse, og en stille Adel, som har vundet dem Medfølelse blandt Folk, der ikke aner deres Navn.

Lidt længere borte har vi de Forlovede. Det er en ung, sachsisk Officer, saa grim som han er godmodig, og bedækket med Filipenser, der paa Lawn-Tennis Pladsen er bleven bundet, foreløbig paa Livstid, til en net lille Pige fra Leipzig, som har seks Søstre her ved Badet mellem nogle og tyve Aar og tolv. Han kunde ganske lige saa godt have forlovet sig med enhver anden af dem, den Yngste maaske alene undtagen: de ser ens ud, og hvis de byttede Sjæle, vilde Ingen mærke Noget til det, ikke engang de selv; hvorfor han netop har foretrukket denne, vil rimeligvis evigt blive en Gaade. Sikkert er det, at man ingenlunde synes betaget af hans Valg; thi enhver af de andre Søstre betragter sig øjensynligt som næsten ganske lige saa forlovet med ham. Og med Rette; thi, fraset en langbenet østerrigsk Fændrik, der er saa leddeløs, at han virkelig ikke kan komme i Betragtning, er han i Øjeblikket den eneste Officer paa Pladsen. Og tre eller fire af de pæneste tyske Herrer, som her forøvrigt findes, er for fuldt Alvor Medlemmer af Berliner Klubben *for etisk Kultur*. — Hvilken Ulykke, at Flaubert ikke oplevede den Klub!

Men hvem nærmer sig dèr med Smil om Mund og med lang brun Pisk bag i Nakken? Ingen anden eller ringere end den yndige Rosa Retty, Kjøbenhavnerne vel bekendt fra hendes Gæstespil paa Dagmarteatret i Forsommeren. Trods sine sytten Aar trænger hun til at drikke af Moritzkilden. Hendes Fader, der er fuld af hendes Ros som Datter, har ledsaget hende til Elster. Med Vemod og Savn mindes hun Kjøbenhavn, som hun altfor hurtigt maatte forlade. Og hun beder os gaa hen og se hende spille paa Bad Elsters lille Teater iaften, hvor hun og hendes Fader optræder til Fordel for en gammel, veltjent og fattig Skuespillerinde, som for 90 Mark om Maaneden spiller store Roller hver Aften. Hele Selskabet beslutter naturligvis at gaa derhen.

4

Det lille Teater er bygget temmelig højt oppe paa Bjergets Side, og Vejen, der fører op dertil, er ret stejl. Det er opført af Træ og kan vel rumme en halvandet Hundrede Personer. Man hører altsaa godt, og det er ganske unødigt, at de Spillende, som er vante til at optræde paa store Teatre om Vinteren, skriger saa højt som de gør. Desværre skriges der altid svært paa tyske Scener.

Saa lille Teatret end er, saa er det dog statsunderstøttet og kalder sig paa Plakaterne «det subventionerede kgl. sachsiske Albertteater». Rigtignok er hele Statsunderstøttelsen, som Direktøren i et fortroligt Øjeblik forraader os, kun 1500 Mark. Derfor spilles hver Aften i Sæsonen 1. Juni—1. Oktober, og Teatret kommer saa godt ud af det dermed som vor statsunderstøttede Bedrøvelighed med sine Hundredtusinder.

Direktøren Hr. Oscar Will er en dygtig Mand, der forstaar sit Fag, desuden en fremragende komisk Skuespiller af dem, der ved ikke at fortrække en Mine faar Folk til at skoggerle. Der er intet Orkester; derimod staar der under Scenen tilvenstre et Klavér, og hvis en Mellemakt falder lang, sætter Direktørens Frue sig til Klaveret og spiller Publikum et Stykke, ved hvis Udførelse den gode Vilje er det fremherskende Element. Iøvrigt er Mellemakterne i Reglen af en prisværdig Korthed, og det har sin gode Grund. Thi Forestillingerne, som begynder Kl. $7^1/_2$, skal ufravigeligt være tilende to Timer senere, for at Publikum, der bestaar af Kurgæster, kan være i sin Seng Kl. 10 eller senest $10^1/_2$. For at opnaa dette Øjemed, skys intet Middel. Lad Stykket være nok saa langt og Intrigen nok saa sammensat, det beklippes og beskæres øg forkortes uforknyt efter Reglen: Tæppet falder halvti. Man bruger ikke Saksen alene, men Køkkenkniven. Tit levnes af en Akt kun en Scene. Tilskueren aner undertiden akkurat Handlingens Gang; saaledes i Anzengrubers *Præsten fra Kirchfeld*, hvoraf knap Skelettet var blevet tilbage.

Store kan Indtægterne selvfølgelig ikke være og Lønnen for de ansatte Skuespillere er ringe. De faar hver sin Benefice desuden, men er Skuespilleren ikke særlig yndet eller er der Taskenspiller-Forestilling i Bad Elster samme Aften, saa kan

Indtægten blive knap. Saaledes hændte det en dog ganske flink Skuespiller, at han ved Sammenstød med en Taskenspiller til sin Benefice fik en Indtægt af fem Mark. Der kom 105 Mark i Kassen og da der altid gaar hundrede Mark fra til Omkostninger, blev hans Overskud nøjagtigt de fem.

Hver Uge optræder et Par Gæster fra nogle af Tysklands mangfoldige Teatre. De spiller undertiden taaleligt, tit fælt affekteret, en enkelt Gang godt. Alle understreger de altfor stærkt, de Fleste støjer og larmer som Besatte. Man tror i Tyskland at Farcelystigheden for en stor Del beroer paa at Alle løber mod hinanden paa Scenen under Fagter og Skraal. Dog Skuespillerne er undskyldte ved Stykkerne; thi det er deres utrolige Usselhed, som indbyder til Spil af den Art. En Farce som den franske *Skilsmissens Overraskelser* er et uopnaaet Ideal for det tyske Lystspil. Den har sin Bygning og sin gode Logik. I tyske Farcer er der hverken Logik eller Bygning.

Den, som kun kendte Tyskland af dets Lystspil — og andet end Lystspil gives ikke for et Badesteds Patienter — den, som ikke vidste, hvad Tyskerne ellers har ydet i Kunst, Videnskab og Poesi, maatte tro at Tyskerne var Europas enfoldigste, barnagtigste og mindst civiliserede Nation. Det er næsten Altsammen som skrevet for Patteunger eller for Folk, der gaar i Barndom, saa uskyldigt er det, passer forsaavidt ikke ilde for et Publikum, der skal forberedes til at sove godt derefter.

Fra én Side set maa Skuespillernes Stilling i Bad Elster betegnes som paradisisk. De faar meget Bifaldsklap, Damerne mange og store Buketter, og der er ingen Teaterkritik, thi der er ingen Avis.

Da det Stykke, som opføres, er saare slet, er det morsommere at iagttage Tilskuerpladsen end Scenen. Paa første Række den straalende Regierungs-Räthin i et pragtfuldt Toilette og med Øjne, der skinner varmere end hendes Diamanter I Nærheden den unge Baron med sin Frue fra Rom; han rødblond, fintbygget, lidt slappet, ser ud som en Piemonteser, der har mange Penge og Intet at gøre: hun mørk, antik, med den Romerinderne egne rolige Haardhed i Ansigtets Udtryk, kraftigbygget, sværlemmet, sikkert ikke adelig født. Han har vistnok indgaaet en Forbindelse under sin Stand, og det bliver ikke ham, som kommer til at bære Scepteret i det Ægteskab, ifald de ellers er gifte. — Paa en Stol udenfor Rækken, da Alt er

fuldt, en af Teatrets Stamgæster, en af de mange Badelæger, Stedets Herrer.

I det store Værk om Menneskets fysiske og aandelige Natur lod der sig skrive et helt Kapitel om den særegne Menneske-Afart, Badelægerne udgør, et ret skemtefuldt Kapitel uden Tvivl. Badelægens Navn er som bekendt *Saamegetdesbedre!* Føler Fruen sig svækket efter Dyndbadene, saa meget des bedre! saa ser man, det virker. Mærker Frøkenen, at hendes Kræfter tager til, saa meget des bedre! saa er der da Syn for Sagn, at Kuren gavner. Der er ved ethvert Bad en eller to Læger, som duer noget og undertiden helbreder Patienterne; men som Regel er Badelægen et Væsen, der er evig Kilde til Moro for Mænd, ligesom evigt tilbedt af Badestedets Damer; ja Tilbedelsen er saa pligtskyldig, at den spejler sig i den øjenglippende Triumfator-Mine, som Badelægen ubevidst bærer til Skue.

Her sidder en med klangfuldt polsk Navn, lang og mager, en Don Juan, der af Naturen er bleven bedrøvet med en Don Quijote-Maske, hvis Rygrad slaar Slangebugtninger for at indfange Patienter, og hvis Mund er lutter Smil i Smil for at tilsmile Manden Patientinder. Naar der spises rundt om i de store Hotelsale, saa vandrer han — hjemmevant, som var han i sin Dagligstue — fra Bord til Bord, uddeler Haandtryk, siger Artigheder, skyder sig ned paa en ledig Stol og bliver fem Minutter. Saa ser han med Ryggen, at der er nogle Damer, han kender, ved Bordet bagved, drejer sig, finder en Stol og glider ned overfor dem. Den elskværdige Smidighed i Menneskeskikkelse — huldsalig.

Den anden Badelæge dèr med Brillerne er anderledes tværsikker, men desmere fortrolig, og saa yderst opmærksom, at han aldrig sætter sig, før han har ladet Hovedet virre rundt i tre Fjerdedels Kres for at se efter, om der ikke er Nogen i Nærheden, hvem han kan tilbyde en Stol. Ogsaa han er hjemmevant overalt, indtil den Grad, at han tænder sin Cigar i Hotellernes Spisestuer, og blev højligt forbavset en Dag, da en Fremmed i bestemte Ord gjorde ham opmærksom paa, at det var forbudt ved Opslag. Aldrig var det faldet ham eller nogen Anden ind, at Forbuddet kunde gælde ham, Manden for det Hele og Alt for Alle. Han har sin Maade at underholde Patienterne paa: saasnart de begynder at tale til ham om deres Befindende, bliver han ved dette Æmne et Par Minutter for straks at glide

over i en sagkyndig Samtale om Musik og Billedkunst; han spiller nemlig selv paa Fløjte og maler selv uhyre Oliemalerier. Hvad man end taler om, ender han altid med at henlede Betragtningen paa disse sine to Talenter. — Dèr rejser han sig for at tilbyde en Dame, der staar i en af Kolonnadens Butiker, sin Plads.

Her endelig lige midt i Parkettet sidder den ældste, tykkeste, værdigste Badelæge, som ikke er simpel Doktor, men har Titelen *Sanitätsrath.*

Han er Overmanden og Verdensmanden blandt Badets Læger. taler Fransk til de Fremmede, lover at besøge dem om Formiddagen *entre dix et douze* og har aldrig kunnet begribe, hvorfor en ung russisk Pige lo ham op i Øjnene, da han gav hende dette alvorligt mente Løfte.

Vi ser i den lille Sal Repræsentanter for næsten alle Europas Nationaliteter, kun ikke en eneste Skandinav. Vi finder i Kurlisten ikke én Dansk, Norsk eller Svensk (ligesom der i Kurhusets Læsesal blandt alle Europas Aviser ikke findes en eneste Avis fra noget nordisk Land) — Stedet er følgeligt et sandt Himmerige for en Nordbo, der i Udlandet ikke netop søger Landsmænd.

5

(Jocketa).

Godt gemt, vel forvaret er man her i den lille By med det kønne, velklingende Navn. Er Bad Elster end idyllisk. saa er dèr dog altid en Sværm af Mennesker og en Masse Hoteller, i hvilke én Vært krummer sig som en Kaalorm og en anden (da der ingen Vekselerer findes i Byen) bytter de Fremmedes Pengesedler mod en tre, fire Procents Opgæld. Her er kun et eneste primitivt Hotel, hvor Værten er usynlig og ærlig. Bad Elster er ikke som de store Badesteder, ikke som Karlsbad, der har 36,000 Fremmede ad Gangen. Men Bad Elster har dog en Barbérstue. En saadan Luksus findes ikke i Jocketa. To Gange om Ugen kommer Barbérdrengen med Toget fra Plauen, og det gælder da at passe Tiden mens han er der.

Elster foretrækkes for Franzensbad, det ældre og mere navnkundige Badested i dets Nærhed, hvis Mineralkilder er af

ganske samme Art som dets, fordi Franzenbads Beliggenhed er saa uskøn, at Beboerne ingen anden Spaseregang har end den til Stationen, hvor de adspreder sig med at tage de Rejsende i Øjesyn, medens Elster har sin skovbeklædte Bjergryg med talrige Bænke og andre Bekvemmeligheder og sin Bettybænk med den stolte Udsigt over Dalen og Byen. Men Bad Elsters Natur er ligefuldt intet mod Jocketa's.

I Badestedet er Den hvide Elster sort, en snever, snavset Aa, der løber i en Art bred Grøft langs Byens eneste Gade, Landevejen; Omegnens talrige Fabriker har gjort dens Vand uigennemsigtigt og berøvet det den Egenskab, der udtrykkes i dens Navn. Her er Den hvide Elster en spejlklar, gennemsigtig, hurtigt rislende Flod, der dybt nede i en snever Dal mellem stejle Bjergvægge skummer i Smaafald over Stengrund.

Rent Vand i Floden og ingen Barbér! ja, Jocketa, Du er den sande Idyl!

Ikke at man lever udenfor Civilisationen. Den stryger stadig Ens Næse forbi. Det lille Hotel ligger umiddelbart ved Stationen, og noget nær hvert tiende Minut suser Nat og Dag Togene forbi Jocketa. Kun de ufornemste, dovneste holder et Par Gange om Dagen et Par Minutter. Men der synes ikke at gaa eller komme Nogen med dem, og Verden udenfor angaar En ikke, taber sin Interesse for En.

Hotellet har adskillige store, smukke Værelser, men Maaden, hvorpaa man her udmærker notable Rejsende, giver den tænkende Besøger af Jocketa meget at gruble over med Hensyn til de Indfødtes Sæder. Man viste en fin fremmed Dame sin Agtelse ved at give hende en smuk velmøbleret Sal med tre mægtige Ægtesenge i, en Herre, hvis Navn man kendte, sin Velvilje ved at give ham en Stue med tvende vældige Ægtesenge. Saaledes havde Herren og Damen, der end ikke var gifte, ikke mindre end fem Ægtesenge til deres Raadighed. Mindre begunstigede Rejsende, der havde pæne Kufferter, fik idetmindste et Par almindelige, smalle Senge hver.

Da der nu saaledes er sørget for Natteleje, og da vi endnu har en rum Tid til Middag, gaar vi ud at bese den smukke Egn. Vi gaar paa Maa og Faa; thi allevegne er der smukt. Vi begynder at stige ned ad Bjergsiden, da vi naaer den 70 Meter høje, 280 Meter lange Viadukt, som i to Rækker mægtige Buer over hinanden spænder over Elsterdalen og over hvilken Togene

fra Reichenbach gaar, medens helt nede under den ene af dens nederste Buer Toget fra Gera, lille som et Legetøjs-Tog, suser afsted.

Det er dog den bedste Lugt i Verden, denne Lugt af en Granskov, end ikke Duften af et Rosenbed er saa sød og frisk. Vi bader os i denne Duft, indsuger den gennem alle Porer, mens vi stiger ned ad den stejle Skraaning og nærmer os Floden, hvis melodiske Rislen begynder at blive hørlig.

Vi sætter os, hvor der over den er henkastet en Træbro med højt Rækværk af utilhugne Grene. Over os paa Bjergsiden minder en Marmortavle om, at Kejser Wilhelm I i egen Person engang har værdiges at sidde her ved Floden, men hans Minde er os ikke til Besvær, og her er intet andet Levende end det. Medens Floden skummer let over de store, flade Stene og noget fra os har sit lille Fald med en stille, jævn Susen og Plasken, drømmer vi i Middagsheden, siddende i Granernes Skygge og taler om mangt og meget Gammelt og Nyt, Nært og Fjernt.

Man taler anderledes i den fri Natur end i en Stue, taler med længere Pauser, siger Mere uden Ord, og har vanskeligere ved at afbryde Samtalen. Det er, som om Naturen dyssede En ind og holdt En fast, fængslede ved sin Tiltrækning, betog ved sin Duft, blændede ved sine Belysninger, som her ved Solens Glimten i Elsters Skum. Man véd, man genfinder aldrig den Stemning, og nænner ikke at overrive den ved at bryde op.

Vi taler lidt om det Trættende i stadigt at møde de samme Ansigter, som man gør det i Elster. Mindst to Gange om Dagen at skulle træffe den samme engelske Familie, den lille forvoksede Fader, den stramme Moder og Børnene, der i en Alder af ti eller tolv Aar allerede er smaa Damer og smaa Herrer, som f. Eks. den grimme tiaars Dreng med stive Flipper og gammelklogt Væsen . . . eller den tyske Familie med den elendige Huslærer til Drengen, denne Lærer i de pæne graa Klæder, som øjensynlig er forlibt i Husets Datter, ligesom hun i ham, men som bestandig sjofles af Mama og nylig blev sendt ud af Villaen, de bebor, med samt sin Lærling for at tage Ophold i et Hotel langt borte under Paaskud af, at der var Rotter i hans Værelse i Villaen. Rotter hos mig! sagde Værtinden opbragt. — — Alle disse Mennesker er saa lede at se paa hver Dag.

«Vi kan trøste os med, at om et Par Dage ser vi dem aldrig mere», kommer det langsomt.

— «Om et Par Dage ser vi heller ikke hinanden mere», falder Svaret, og Samtalen dør hen paany, mens det er, som steg der et koldt Pust op fra Floden.

Vi gaar langs dens Bred. Der staar ved Træerne Mænd med skarpe Instrumenter af en egen Form, hvormed de gør lange Indsnit, formelige Render i Fyrretræernes Bast; saa løber Harpiks'en ud i tynde Strømme; de opfanger den og koger den med det Samme.

Rundt om flammer og ryger deres Gryder under Træerne langs Den hvide Elster.

6

Dagen har været varm. Ved Middagstid gik man ikke gerne ud, men arbejdede efter Evne. Ud paa Eftermiddagen har der været stor Børnefest med Børnebal i Kursalen, ordnet af Taskenspilleren fra sidst. Imedens spiller Orkestret, der for idag er flyttet fra Badepladsen hen i Kurhaven, det ene Numer efter det andet ved den brede Fritrappes Fod, medens Tilhørerne i broget Flok spaserer rundt i Gangene.

Saa aabnes Fløjdørene deroppe i Kursalen, og ud stormer vel et hundrede Smaabørn, Piger og Drenge mellem hverandre, i deres Balpuds og med Huer, Chakot'er, Guirlander, Trøjer osv. af lyserødt eller lyseblaat Silkepapir, som de har modtaget ved Kotillonen.

Midt paa den nu tomme Plads ved Trappens Fod staar Taskenspilleren, friseret med sine sparsomme Lokker lysende af Pomade, med mægtigt hvidt Skjortebryst, i Livkjole med opløftede Arme og gestikulerer. Han ordner Børnene i Grupper paa Trappen, opstiller med myndige Raab de Mindste forrest, de Kønneste paa iøjnefaldende Punkter, de Større bagved, medens det summer som en Bisværm, og Alt hvert Øjeblik maa gøres om. Ved hans Side staar Fotografen med Hovedet i sin Kasse og gør halvhøjt sine Bemærkninger, som «Professoren» saa udraaber med vældig Stemme. Endelig sagtner Støjen og hendør Forvirringen. Hele Trappen fra nederst til øverst er dækket af maabende Børn. Signalet til Stilhed gives: alle Ungerne smiler med spændte Udtryk i Ansigterne, og Værket er fuldført. — Grupperne opløser sig, Børnene løber ned.

Vore Bekendte er imidlertid spredte ad. Frøken Månje har slaaet sig ned paa en Feltstol ude paa Vejen til den østerrigske Grænse, hvor hun har gjort en smuk Tegning af to Heste, af hvilke den ene staar med Hovedet over den andens Hals. Hun fortæller, at hun engang i Udlandet har truffet en Nordmand. — «De tror, Norge er lille,» sagde han til mig. «Naar man tager Norge oppe ved Nordkap, drejer det om Sydspidsen og vender det nedad, hvor langt tror De saa, det rækker? Lige til Neapel». — Jeg svarede ham: «Rusland lader De nok være at vende.»

Frk. Nâdje har lukket sig inde paa sit Værelse; hun har faaet en daarlig Efterretning i Dagens Løb; den kønne Søkadet, til hvem hun har knyttet sit unge Hjerte, har Dagen før Øvelsesskibet skulde forlade Kronstadt ikke været at finde og blev først i sidste Øjeblik fundet døddrukken i Land. Nâdjes Hjerte bløder ved Tanken om den Straf, der venter ham.

Den gamle Dusjâ har faaet Visit af en anden gammel Herre, en Czecher, der er kommen herop fra Karlsbad for at hilse paa ham og har medbragt saa mange Roser, at Dusjâ slet ingen Plads har til dem og efter at have givet Damerne af sin Overflod nu er begyndt at forsyne Badepigerne og Pigerne ved de tre Kilder, der er højst overraskede over en saa ualmindelig Opmærksomhed.

Alexander Alexandrovitsj med sin Datter Ljuba hører paa Tyrolerselskabet, der synger i Wettiner Hofs Sal og danser til Sangen. Mon der virkelig nogensinde — som Sagnet gaar — har været Natur i disse omstrejfende Tyrolersangere, mon virkelig 1830? Nuomstunder idetmindste skal man søge om noget mere Uægte end disse Salontyroleres Naturlighed. Oprigtigst er de, naar de søger at sælge Edelweiss mellem Afdelingerne og overhovedet lader Tallerkenen gaa. Dette Selskab driver endda Humbugen ret storstilet. Et af deres Pragtnumre er *Andreas Hofer*, Klagesang, sunget af J. Hofer, «en Slægtning af Helten». Derefter følger Schnaderhüpfl i denne Stil:

Alle Rosen duften, alle Rosen duften,
Nur die *Mat*rosen duften nicht.

eller i denne:

Alle Biere trinkt man, alle Biere trinkt man,
Nur die *Bar*biere trinkt man nicht.

Imidlertid falder Mørket paa og snart ligger Kurhavens Gange hyllede i Skumring. Man kan neppe mere skelne, hvem der sidder paa Bænkene eller vandrer om i de fjernere Dele af Haven. Men ovre paa den anden Side af Landevejen ved Bade pladsen er der stor Festlighed med Illumination. Alle Bygningerne er tæt behængte med farvede Lamper, og der er en mægtig Sværm af Folk fra Egnen. Med Undren øjner man for første Gang i Elster virkelige Bønder og Bondekoner, Karle og Piger. Mellem dem straaler i deres klædelige Dragter det kvindelige Badepersonale, der befinder sig blandt Slægtninge og Venner. Pigerne vandrer tre eller fire ad Gangen Arm i Arm, medens Karlene gaar om dem og gør deres Kur under Musikens Brusen og Larm, der overdøver den Del af Underholdningen, som ikke er beregnet paa andre Øren end dem, hvori den hviskes. Det er virkelig en Stump Folkefest, og man er glædeligt overrasket ved at møde saa megen oprindelig Menneskenatur ved et Bad, hvor man ellers kun ser mere eller mindre sygelige Medlemmer af de Stænder, hvis stærke Side Naturlighed ikke er.

Men nu skinner ovre paa den modsatte Side af Vejen over den mørke Kurhave den høje Veranda paa første Sal, belyst af de talrige stærke elektriske Blus, der er anbragte under dens Loft. Klokken er henved 9, og det er den høje Tid at samles til Aftenens Maaltid.

Hvor er Alt nu forskelligt fra som det tager sig ud om Dagen! Det grove Virkelighedspræg er borte. Haven ligner heroppefra et Drømmeland. Menneskene ser helt anderledes ud i den kunstige Belysning, synes fjernere, mindre substantielle. Det er, som var de af et luftigere Stof. Man føler ligesom, at de alle snart skal spredes ad for alle fire Vinde. Selv Samtalerne har en anden Karakter og anden Klang. Der er kommet ligesom noget aandeagtigt i deres Tone. Er det Klarheden her i Verandaen? er det Mørket og den dunkle, skyfri Stjernehimmel udenfor? eller er det blot Fornemmelsen af, at Badetiden er udløben, Sæsonen til Ende og Afskeden nær? Hidtil bares alle Samtaler og Aftaler af det frejdige, selvfølgelige: «I Morgen er der atter en Dag». Nu er de Dage, som er tilovers, snart talte. «En; ikke mér end én?» som Aladdin siger. Nej, mere er der ikke.

Der er Dusjâ med sin Czecher og med Nadjesjda Jevgénievna. Hun og Prageren har fundet hinanden; det gør en

Czecher og en Russerinde let. De har den nationale Samhu tilfælles, og om end ikke altid enhver Uvilje (thi denne Russerinde er uden nationale Fordomme) saa dog Manglen paa Modtagelighed for den germanske Stammes Fortrin. Sprogenes Slægtskab betinger en vis Lighed i Følemaaden. Czecheren lever i Haabet om at se Østerrig sprængt, og Russerindens Velvilje gælder Frankrig.

Det mælkehvide Lys fra de matte Kupler kastes tilbage af Bordets snehvide Dug og lægger sit stærke og dog forskønnende Skær over de friske og kloge Ansigter rundt om Bordet. Samtalen svæver vidt ud. Enhver er allerede i Tankerne paa Vejen til sit Hjem, til Samára, Prag, Warszawa, Moskvá, til Godserne ved Tambóf eller Sorotsjin. Alle ser endnu hverandre, men det *er* dem, som saa de kun Skygger af hverandre.

En Samtale om de hede Sommerdage ude paa Stepperne med et Klima som Palæstinas ved Sommertid, med en metalblaa Himmel uden en Sky Maaneder igennem, døer hen under det almindelige uudtalte Indtryk af Øjeblikkets og Situationens Uvirkelighed. Thi hvad er vel Virkelighedens Kendemærke? Hvad andet end Visheden om at ville genfinde samme Sanse-Indtryk paa samme Sted. Venedig er ingen Drøm; thi jeg véd, jeg vil genfinde Byen, hvis jeg vender tilbage dertil. Men Alle samtaler her under Følelsen af, at Bad Elster i Morgen ikke mere er det samme, under Indtryk af den Vished, aldrig at ville genfinde hverandre hverken her eller andensteds. De véd, at i Morgen forandres Omgivelserne, Personerne, det hele Skuespil, hvori de som Handlende og som Tilskuere deltog.

En vinker ad François.

«Jeg forbeholder Herskabet Bordet som sædvanligt i Morgen Aften, hvis Vejret bliver smukt».

«Behøves ikke».

«Saa iovermorgen?»

«Behøves ikke heller».

BELGIEN

I

RUBENS

1868

Hvor forskelligt føler ikke en Dansk det aandelige Luftlags Indflydelse, eftersom han rejser i Frankrig eller i Tyskland! Hist aabner han alle sin Aands Vinduer og Døre for at indsuge og nyde; her trækker alle Porer sig sammen. Han tyer da under dette Tryk dels til det Rejseselskab af alle Nationer, som man træffer overalt, dels til de stumme neutrale Venner: Naturen, Bygningerne og først og sidst de store Samlinger af Fortidens Kunst. Der er, rent bortset fra Nydelsen og Nytten, noget i høj Grad Frigørende ved ethvert stort og godt Galleri; hele Livet ses her i kort Begreb og i en samlet Sum. Nationerne staar Side om Side og holder deres Ensidighed op imod hinanden; det Naturlige er uden Indskrænkning udfoldet, man ser det Nøgne uden Omsvøb, Begærlighed og Drift uden Snerperi og uden Hyklen, det Kunstneriske er uden Indskrænkning herskende, Skønhed straaler ned fra store Flader, det Stygge og Uforklarede er fortrængt, sat tildørs udenfor, hvor det tumler sig rundtom Bygningen i Byens Gader og Stræder. Paa denne første Følelse af Befrielse og Lykke, som ledsager Indtrædelsen, følger saa alle de bestemtere Glæder, som Kunsten byder, Mættelse af vor Sans for og Trang til Skønhed, Læskelse af vor Kundskabstørst, Forøgelse af vor Erfarings Kapital, Henflyttelse til de forskelligste Tider og Lande, og et kortvarigt Samliv med de

største Aander. Det forekommer mig, at der altid er noget Febrilsk ved Nydelsen af de store Kunstneres Værker paa en Rejse. Man føler straks, at hvor længe man end bliver, opholder man sig dog altfor kort; man aner forud Smerten ved at skulle skilles fra disse Billeder, og Tanken om Adskillelsen forøger Tilegnelsens Inderlighed og Iver. Sæt, at Beethoven og Shakespeare var nagelfaste etsteds paa Jorden! Enhver Elsker af Musik og Poesi takker Himmelen for, at det ikke er saa. Men er det da ikke en smertelig Tanke, at Tizian og Leonardo, at Rubens og Rembrandt er nagelfaste, og dobbelt smertelig for den Danske, der bittert har følt sit Lands kummerlige Armod paa udmærkede Malerier? Hvilke Konger dog vore Oldenborgere har været! Hvad har de i 300 Aar brugt Landets Marv og Formue til, er der en af dem undtagen Christian IV, der har efterladt sig Spor af en ædel Forkærlighed? Er der En af dem, der, naar han var svag som Regent, for i noget Maal at bøde paa denne Svaghed, har havt en ærefuld Lidenskab for Kunsten eller blot en nogenlunde udviklet Forstand paa dens Betydning. Der var Tider, da man fik en Rubens for ikke 1000 Rigsdaler, men Pengene havde da bedre Bestemmelse, de spistes op af krybende Tyskere, de brændte op med Christiansborg eller begravedes i Hirschholm, og de stikker endnu i Marmorkirken.

Disse var omtrent mine Tanker en af de første Dage, da jeg saa mig om i Dresdens Galleri. Jeg stansede ved to mærkelige Landskaber, det ene af Rubens, det andet af Rembrandt. Slige Landskaber af store Figurmalere er dyrebare som det lyriske Kraftuddrag af deres Kunst, som Motto til deres samlede Værker, ja vilde man prøve, om man kendte en stor Figurmaler, kunde man forsøge at komponere hans «Landskab» i sit Hoved. Det Eneste, hvori disse to Stykker ligner hinanden, er Storhedstrangen, Lysten til paa Lærredet at fastholde et Fladerum af en Snes Miles Omfang, men over Rembrandts ruger Mørke og Melankoli, drivende Skyer krymper sig, slukkende Dagslyset i deres Taager, hos Rubens er der vid, fri Himmel, vild Kraft i den stærke Klippegrund, Fart i Vandet og Dagklarhed i Tonen. Dette Billede udtrykker den kraftige, alvorsfulde Side af hans Kunst, medens et Landskab med en straalende Regnbue, Hjorder af broget Kvæg og Høstens Farvepragt (i Pinakoteket i München) ved sin tunge Frugtbarhed svarer til hans Skikkelsers lyse og yppige Livsglæde. Hvor uhyre en Kløft mellem et saadant Land-

skab og Claude Lorrains festlige og arkitektonisk regelrette Billeder, hvor hele Naturen, Land og Sø, Træer og Bjerge, hviler i en Tilstand, jeg ikke véd at betegne bedre end som Salighedens. Selv den, der kun havde set hine Landskaber af Rubens, vilde vide, at det er en anden Stemning, der hersker hos ham. Hvilken Stemning? Se paa det første det bedste Billede og Svaret er givet; man behøver kun at agte paa, i hvilken Retning det er, at Rubens tillemper ethvertsomhelst Æmne. Et stort. mægtigt, fortræffeligt malet Billede forestiller Clølias Flugt fra den etruriske Lejr til Rom. En hel Karavane af Piger ses; den kommer dragende tilhest. Pigerne lader deres Klæder falde og kaster sig i Tiberen for saaledes at naa den anden Bred; Fjenderne forfølger og slynger deres Spyd efter dem fra Baggrundens Højder. Det er ikke Dristigheden eller Heroismen, som Rubens har villet male. Æmnet er ham, som næsten alle Renæssancetidens Malere, kun et Paaskud og et Motiv. Hvad her er malt, er en yppig Sværm af kvindelige Kroppe, og det hele Billede er fra den ene Rand til den anden intet andet end lutter sanselig Jubel, løssluppet Vildskab, sydende Vellyst, men i stor og kæmpemæssig Stil; her er ingen Brynde eller smægtende Begær eller Higen, men svulmende, sig boltrende Livsglæde, som man kunde tænke at finde den hos en i Følelsen af sin Kraft balstyrig, men i Tilfredsstillelsen af sine Ønsker mættet Gigant. Det er denne Livsglæde, der har gjort Etrurernes Spyd ufarlige og sløve, der har gjort Forfølgelsen til en Leg og Flugten til en Udstilling af herligt udviklede Legemer; det er den, der har drejet disse Kroppe i lystige, overgivne Stillinger og har ladet Angsten under Svømningen over Floden forsvinde for Nydelsen af Badets Friskhed. Her har hans Kunst skudt sine skønneste Roser. Men hvor kraftigt udpræget Stemningen end er, saa er dog denne sanselige Vælde ikke bundet til nogen enkelt Art Æmne. Man behøver blot at sammenholde som Modsætning *Barnemordet* i München. Hvor er dette Billede ikke paa en grusom Maade gribende! Det er et Optrin fuldt af Rædsler og Blod, en Kamp som vilde Dyrs mellem Bødler og ulykkelige Kvinder, som Fortvivlelsen har gjort til Dyr. Hver enkelt Gruppe har en Sandhed, saa paalidelig, som om den var lært af Livet. En af Mødrene griber i sin Jammer med Haanden om Morderens Dolk, og Haanden skæres i Stykker og fyldes med Blod; én anfalder sin Bøddel med en Tigerindes Raseri;

én forsøger at rive Øjnene ud paa den Lejesvend, med hvem hun kæmper om sit Barn; én bider af al Magt Morderen i Armen; én Moder kysser det døde Barn; én fortvivler aldeles, og ikke blot Mødrene, ogsaa Bedstemødrene søger forgæves at værne om de Spæde — forvandlede til Furier kæmper disse Kvinder som Fortabte; rundt om ligger Barnelig i Dynger. Hunde staar stille og slikker Blodet af de store Blodpøle. Langt borte ses Maria med Josef, og her er det, at Rubens's glade Sindelag slipper ud; højt oppe faar det Luft i en Skare Engle, der i Skyerne opfører nogle bakkantiske Luftdanse over den hellige Families Hoveder og saaledes giver deres Glæde over dennes Frelse tilkende. Man sammenligne Raffaels og Thorvaldsens *Barnemord* med dette Stykke. Ingen af dem, især ikke Thorvaldsen, nænner at dræbe Børnene. Jeg forstaar gennem dette Billede bedre end før de store Jagtstykker, som Rubens har malt dels alene, dels sammen med Snyders, der er ham saa lig i Kunstner-Aand og -Vilje. Tigerinden paa det store Jagtbillede forsvarer sig som Morderen her. Han holder af at lade det dyriske Liv udfolde sine Kræfter i Kamp. Men han maler hellere Jagt end Krig, og selv hvor han fremstiller Slaget, som i *Amazonekampen over Broen* (i München), gengiver han ikke dets Alvor, men dets voldsomt bevægede Liv. Han elsker kun Krigen som Kamp, ikke som Blodsudgydelse, og han elsker Kampen kun som den bedste Motion, der sprænger alle snærende og tyngende Baand. Hvad han i Amazoneslaget har malt, er som altid den friske stormende Kraft, den uimodstaaelige Vælde i Fart, den blottede Huds Hvidhed og Friskhed, de blussende Kinders Rødme, de nøgne Bryster og de braadne Pander, og de Røster, han hørte, medens han malte det, var det glade Kampskrig, der overdøvede alle Klager. Forlader han det faste Land og maler (som paa Pinakoteket) Folk i en Baad paa Søen, saa sætter han baade Folkene og Søen i den samme Svingning, som ellers Jagt og Kamp. Der er en saadan Modstandskraft i de høje Bølger, som skyder sig frem mod Baaden, og en saadan Styrke til at bryde enhver Hindring hos de herkuliske Mænd, der ror, at man tror at se to paa samme Maade villende Væsener afryste Overskudet af deres Kraft i Brydning med hinanden.

Jeg kender intet mærkværdigere Billede af Rubens end hans Kermesse, som har sin Plads i den lange Sal i Louvre.

For at forstaa dette Billede maa man sammenligne det med andre Fremstillinger af flanderske Gilder f. Eks. med David Teniers's største og bedste Billeder i Dresden. Teniers er en Bondenovellist; hvad han skildrer, er det glade Bondeliv, Dans, Drik, Spil, Folkelystighed og Folkefest. Almueagtig Oprømthed, sund Selvtilfredshed, Munterhed begrundet paa Frihed, Velvære og Lykke, der uden al dum Stolthed er sig selv ganske nok, det er, hvad han ser i Bondegildet. Ikke saaledes Rubens. Han maler ikke paa denne Maade efter det virkelige Liv; han forfølger, griber og udfolder kun ved Hjælp af Virkeligheden den Idé, der undfanges i hans store Natur. Hvad han ved Bondegildet har søgt og set, er mere end Glæden, det er den vilde Svir og den sanselige Ustyrlighed; hans Dansere er ikke Bønder, men Kannibaler. Det hele Billede larmer og brøler. Bordene vælter. Krukker og Fade gaar i Stykker, Mændene raaber og Kvinderne hviner, naar deres Dansere løfter dem højt i Vejret og svinger dem rundt under brutale Kys og Favntag; Haaret flyver og Øjnene lyser, de vældige Legemer tumler sig i en tøjlesløs Dans, saa voldsom, som var den fremkaldt af en Tryllefløjte og ikke kunde høre op, før de Dansende styrtede af Træthed. Her er ikke blot Velvære, som det kan findes hos velhavende og nøjsomme Husmænd og Gaardmænd. Disse Legemer har aldrig kendt Savn, aldrig sat Kræfter til paa Arbejde; de er omvendt i altfor høj Grad velnærede. Her er mere end løsladt Munterhed, grov Spøg eller plump Forlystelse; Menneskene her har aldrig kendt Lov eller Orden, ingen Frygt for Straf eller Justits har nogensinde holdt deres dyriske Lyster i Tømme; ingen Moral har kunnet trænge ind i deres Hjerter gennem alt dette Kød, ingen Religion har avet dem gennem Magtbud eller Samvittighedsangst. De er Elementarmennesker tilhobe, og den Kunstskole, hvis største Mester Rubens er, har første Gang i Verdenshistorien givet dem Form og synligt Udtryk. Og som Rubens elsker det elementære, animalske Liv og ynder at udbrede det hele Knippe af dyriske Drifter og Instinkter, som Aandslivet holder bundet og Vedtægten holder nede og Samfundet skjuler: saaledes elsker og fremstiller han ogsaa, naar han bringer sit Skønhedsideal paa Lærredet, allerhelst den frie Nøgenhed. Men hans nøgne Skikkelser er ikke afklædte Skikkelser. Deres Fødder har aldrig lidt Trykket af en Sko, deres Legemer har aldrig været snørte i snevre Klæder, deres Hud har aldrig været und-

draget Lysets og Luftens Paavirkning, og dersom disse Skikkelser bærer Klæder, saa er disse kastede om dem, for at Hudfarvens Skønhed kan forhøjes ved det straalende, gule Atlasks Glans eller ved Drapperiets røde Farve; men de bærer dem hverken af Undseelse eller som Værn mod Regn og Kulde. Rubens betænker sig, naar det passer i hans Kram, intet Øjeblik paa at give Latona, med sine spæde Børn Apollon og Artemis paa Armen, den velbekendte prægtige Atlaskeskjole paa, i hvilken de nederlandske Fruer paa hans Tid gjorde Figur.

Han agter ingen Vedtægt og intet Æmne; han vil kun Et: sanseligt fremstille den Idé, der staar ham for Hovedet og svæver foran hans Øjne. Han maler Victoria, der udriver Heiten af Venus's Arme; men Victoria er endnu kødrigere, endnu sanseligere end Venus. Hans hellige Katharina er en bred, kolossal, tilbagebøjet kvindelig Skikkelse, som staar paa det Hjul, paa hvilket hun led sit Martyrium; men hun forholder sig ikke til Marterredskabet, tænker ikke derpaa; det er en beruset Mænade, som strutter af kødeligt Velvære. Hun kaldes Katharina, og hendes Bevægelse en Himmelfart; med større Ret burde hun hedde den drukne Lykke paa sit Hjul. Det Kast, den Vridning, der betegner hendes Skikkelse, er den for Rubens's Figurer ejendommelige, voldsomme Bevægelse. Det er den, som jager alt Kælenskab ud af hans Fremstilling af Glæde eller Vellyst, og det er den samme, som driver al Adel og Højhed ud af hans Skildringer af Lidelse og Straf. Hans Svaner, som næbbes paa Maleriet *Adonis og Venus*, der minder om Shakespeares Digt af samme Navn, er ikke de Kærlighedens kælne Fugle, som man kender fra de italienske Leda-Billeder; de bugter sig i heftige Vridninger, og de Fordømte, der paa hans mange Dommedagsmalerier styrtes ned i Afgrunden, lider ikke Straf for Skyld, men vaander sig i paa engang grusomme og vellystige Væltninger og Fald.

Saasnart Rubens gaar udenfor Portrætkunsten, i hvilken hans Evne til at gengive det særegne, personlige Udtryk og fortælle den Enkeltes Historie i hans Ansigts Træk staar uovertruffet, bekymrer han sig ikke om Andet end at faa sin Yndlingsforestilling frem og lader al Karakteriseren ligge. Naar en moderne Maler vilde fremstille Paris's Dom, vilde han naturligvis først og fremmest stræbe ret skarpt og klart at vise den typiske

Forskellighed mellem den majestætiske Juno's, den strenge Minerva's og den henrivende Venus's Skikkelser. Rubens har ikke denne Sorg. Han tager sin sædvanlige store, prægtige, nøgne, flamske Kvinde og maler hende fra tre Sider; set fra Ryggen hedder hun Juno, fra Siden Minerva, forfra er hun Venus. Ja, hans Dommedagsbilleder — hvis Messias snart som Barn udstrækker Haanden med den frejdige Sejerherreglæde, der er saa underordnet og saa modsat Udtrykket hos den sixtinske Madonnas Barn, snart som fuldvoksen Atlet troner i sit Velbefindende som Verdensdommer — endog disse Billeder er trods al den Fantasi, hvorom de vidner, kun Paaskud til at male den ene og samme yppige Kvindeskikkelse, snart faldende som fordømt, snart stigende som frelst og salig.

En af de mange store Uligheder mellem Fortidens Kunst og vore Dages beror paa Forholdet til Æmnet; i vore Dage har Æmnet for Kunstneren en selvstændig Betydning og Interesse; han underordner sig det; paa Renæssancetiden saa han deri et Paaskud til at udfolde sin personlige Ejendommelighed, røbe hvad han foretrak og kunde. Intet er Renæssancen fjernere end Alma Tademas lærde Fordybelse i en svunden Tid; arkæologisk Nøjagtighed kender den ikke. Derpaa beror det for den moderne Lægmand Overraskende: Uoverensstemmelsen mellem Æmnet og Behandlingsmaaden. Thi Æmnerne bliver, medens Udviklingen foregaar. Den bodfærdige Magdalene bliver i Tidens Løb fra den angrende Synderinde til den bedaarende Kurtisane. En kristelig sindet Tid afløses af en hedensk sindet; men de bibelske Æmner og de engang vedtagne Legender vedbliver at males — kun nu paa hedensk Vis. Denne Malernes Ligegyldighed for Æmnet er Aarsag til, at næsten Alt, hvad der i Begyndelsen og Midten af det 19de Aarhundrede er skrevet om «det hellige Maleri», fra et æstetisk Synspunkt er rent skudt forbi. Den moderne Maler stræber at trænge ind i sin Genstand, forhandler med den og tilsætter kun altfor tit sin svage Ejendommelighed under Forhandlingen. Den gamle Mester behandler Genstanden hensynsløst, som et Organ for hans Idé.

Den sande Kunstners afgørende Egenskab er den, at han ved sin Kunsts Midler udtrykker sit Livsideal. Hos den mindre Aand er dette Skønhedsideal snevert og begrænset, ikke en Opfattelse, men en enkelt Skikkelse. Han definerer ikke i

sin Kunst hele Livet, men forelsker sig i en enkelt Form af Skønhed, som Philip Wouwerman f. Eks. forelsker sig i Hestens. Al Jorderigs Skønhed har for ham aabenbaret sig i Skikkelse af en Skimmel; han har set den for sig bestandig, har malt den om Dagen, drømt om den om Natten, været besat af den som af en Tvangstanke. Paa Dresdens Galleri har han alene malt den 70 Gange. Han har malt den gaaende, staaende, galopperende, springende, stejlende, paa Forbenene, paa Bagbenene, bunden og fri, i Krig, i idyllisk Fred, græssende, ædende, drikkende; vi ser den blive sadlet, vandet, badet, ført til Hoppen, udførende alle naturlige Funktioner; i Frihed, tumlet, redet snart af Mænd, snart af Kvinder, snart af en Kvinde og et Barn. Han maler Johannes, der præker i Ørkenen, blot for at kunne sætte en romersk Rytter op paa dens Ryg. Hans Ideal er snevert; men han har et Ideal af Skønhed, Adel og Dristighed i denne hollandske skimlede Hingst, og man har mere Glæde af en Kunstner, som ham, end af Nutidens lærdeste Maler. Men den store Kunstner gør ikke som Talentet; han binder sig ikke til et enkelt indskrænket Ideal, men fremstiller i sin Kunst en Idé, udtaler med sin Pensel en ganske ny og oprindelig, men derfor ikke mindre sand Betragtning af Tilværelsen, der er simpel, enkelt, let at gribe. Dette er den store Aands dybe Originalitet. Enhver af Aanderne besvarer forskelligt det Spørgsmaal, hvad Livet er. Rembrandt svarer: Livet er Lyset, Livets Kamp er Lysets Kamp, og Livets Tragedie er det kæmpende, i Fugtighed og Mørke døende Lys'es Tragedie. Leonardo svarer: Livets Kilde og Væsen er et hemmelighedsfuldt, gaadefuldt Forstandsvæsen; dets højeste Form er den gaadefulde Skønhed som Udtryk for dette Forstandsvæsen. Veronese svarer: Livet er en Fest, og dets Væsen lægger sig for Dagen paa Overfladen som Rigdom og Pragt ved det overdaadige Gæstebud i skønne Skikkelser med lysende blond Haar, med en Hudfarve, der staar i Pagt med selve Sollyset, med tunge Drapperier af kostbar Brokade, med ædle Stene, med dejlig Taffelmusik, med prægtigt klædte Lakajer, der lyder Gæsternes mindste Vink. Michelangelo svarer: Livet er en Kraft, Gud er den Vældige, Mennesket den Kraftige. Den sande Styrke er ensom. Kraften er kun, hvad den er som ensom Kraft, som samlet, indadvendt Kraft. Meddelsom er den kun som paa Billedet *Adams Skabelse*, hvor Adam

ligger endnu som Ler paa Jordens Udkant, og Gud kommer flyvende gennem Rummet, ledsaget og baaret af sine Engle, og berører Adams Finger, der slapt hænger ned fra hans matte og tunge Haand, med *sin* Finger, der er udstrakt i guddommelig Kraftfylde og Energi. Thi i dette Øjeblik slaar Livet som en elektrisk Gnist fra Gud over i Adam, der vaagnende hæver sit inderlige og vemodige Blik taknemmeligt imod Gud. Men ellers er hos Michelangelo Kraften umeddelsom, og Følelsen af Ensomhed forøges allermest, naar han lader fremmede Figurer træde til, som naar han stiller Genier bag sine Profeter og Sibyller, og disse hverken ser dem, agter paa dem, eller meddeler sig til dem. Ogsaa for Rubens er Livet Kraft, men i Modsætning til Michelangelos indadvendte, lidende, sig selv i Tungsind fortærende Kraft, ser vi her den udadvendte, i Livsglæde og Naturberusning sig opladende og udladende Styrke. Hvilken er da Rubens's Definition af Livet? «Livet er i Kødet, er Kødets blomstrende Kraft, og Kødets Sundhed og Yppighed er Livets Glæde». Men denne dyriske Livsfylde er ikke hvilende og nydes ikke i yppig Ro; Blodet strømmer rask gennem Aarerne, alle Organer virker og bevæges uden Rast; den hele kolossale menneskelige Maskine er sat i mægtig Svingning. Denne Anskuelse er ikke den højeste — langtfra, men den er saa omfattende, saa imponerende, i sin Ensidighed saa kæmpemæssig, og udført med saa overordenlige Evner og Midler, at den for Beskuerens Bevidsthed for bestandigt knytter sig sammen med Rubens's Navn. Hans Elever har omformet den dels i Retning af det Skønne, dels i Retning af det Drøjt-Joviale; van Dyck bringer Rubens ind under Skønhedens Lov og Elegancens Begrænsning, Joerdans er Rubens, bragt ind under Kødelighedens og Drøjhedens Overdrivelse; men Rubens er Geniet, er Opfinderen og Udtaleren.

Allerede den, som endnu ikke kender Andet af Rubens end den uforlignelige cyniske Munk paa Moltkes Galleri og den med saa utrolig en Energi udførte gamle Abbed paa Nationalgalleriet, har fornummet den Magt i Rubens's Pensel, der gør, at man ikke med sin bedste Vilje kan blive hans Billeder kvit, naar man engang har set dem. Man fornemmer den endnu stærkere, naar man, hjemkommen fra en Rejse, lader sine Erindringer glide forbi, og føler, hvilken Plads Rubens indtager i dem. Hans Magt betager, hans Geni overvælder; selv naar man finder ham

afskyelig og oprørende, paatrænger han sig imod Ens Vilje. Heine sagde et sandt Ord, da han skrev, at denne nederlandske Titan havde saa mægtige Vinger, at han naaede Solen, skønt han havde Tønder af hollandske Oste hængende ved sine Ben.

II

POL DE MONT

DEN FLAMSKE BEVÆGELSE

(1885)

1

Da i det 16de Aarhundrede Nederlandenes Oprør mod Spanien fik den Udgang, at de nordlige Provinser grundede den hollandske Republik, medens de sydlige, efter at deres bedste Mænd var faldne og en 70,000 Familier udvandrede, knugedes ned under Trykket af det spanske Aag og den katolske Religion, var det ude med Flanderns engang saa levende Literatur. Alle de literære Gilder, *Kamers van Rhetorica,* som de kaldtes, gik i Landflygtighed mod Nord, og da Holland i det syttende Aarhundrede fik sin poetiske Guldalder med Vondel, Hooft, Brederoo og den for Skønhed og Digtekunst lige navnkundige Dame Tesselschade Vischer, laa Flandern hen som et Land, der havde glemt sit Sprog, og hvor samtidigt med Friheden Ordets Kunst var slukt.

I Tidens Løb gik Landet fra Spaniernes Hænder over i Østerrigernes, fra deres i de Franskes, og da efter Napoleons Fald Flandern blev genforenet med Holland, havde Wallonerne, der ikke kunde Nederlandsk, og den katolske Gejstlighed, der afskyede det protestantiske Holland, i den Grad Overtaget, at Flamlænderne under deres Ledelse satte en Efterligning af den parisiske Julirevolution i Scene for at rive sig løs fra det Folk, som bestod af deres gamle Stammefrænder og som talte samme Sprog. Aldrig har vistnok tre Millioner Mennesker saa haardt fortrudt en Revolution som Flamlænderne nu fortryder denne.

Dog neppe var Staten Belgien grundet, og bl. A. grundet paa Forbitrelsen over den forrige Regerings Erklæring, at det nederlandske Sprog skulde være Landets officielle, før de nye fransktalende Magthavere saa sig udsatte for en stedse voksende sproglig Modstand. Mod Regeringen rejste sig fra først af svag og beskeden, snart agtelse-indgydende den saakaldte *flamske Bevægelse*, af det herskende Parti spotvis kaldt *le mouvement flamingant*, et Maalstræv, som man efter nogen Vaklen fandt det klogere at understøtte end at bekæmpe. I Ly af en lidt kølig Opmuntring og en lidt forbeholden Understøttelse fra Magthavernes Side voksede da dette Maalstræv sig stærkt. Efter at en Begyndelse var sket med Genudgivelsen af Middelalderens literære Mindesmærker, Heltedigtet om Ræven og de gamle flamske Sange, og efter at Digtere og Prosaister — blandt de sidste den bekendte Hendryk Conscience — var fulgte i Filologernes Spor, har den flamske Bevægelse i Løbet af 50 Aar frembragt en rig moderne Literatur.

Den sprogligt-politiske Stræben havde fra Flamlændernes Side følgende Præg: den vilde paa Grundlag af den belgiske Forfatning, der ikke indrømmer noget af de to i Belgien talte Sprog nogen Forret, løfte den flamske Mundart til et med det herskende Franske jævnbyrdigt Skrift- og Talesprog. Mellem Flamsk og Hollandsk som Skriftsprog var der med Undtagelse af nogle nu fjernede Egenheder i Retskrivningen ingen Forskel, og Forskellen i Udtalen er ikke større end den mellem det Sprog, der tales i Christiania, og det, der tales i Kjøbenhavn. Den efter 1830 opstaaede flamske Literatur havde da sin naturlige Støtte i Broderlandet Holland.

Fra først af bragte Frihedskærligheden de flamske Digtere til at besynge den Revolution, som havde løsrevet dem fra deres Frænder. Saa kom over denne unge Literatur gennem Ledegancks Poesier det store romantiske Pust fra Byron og Victor Hugo. Arbejdervenlig og fritænkersk var den tidligt; den havde jo sin Støtte i det menige Folk, og Kirkevælden var den flamske Bevægelses Hovedfjende, som det gjaldt om i Forbund med det forstandstroende Holland at bekæmpe. Vuylsteke blev Arbejdernes Digter, og de Geyter rettede sine fuldtlonende Strofer mod Brügge i brændende Harme over at Staden, der i det fjortende Aarhundrede var de frie flamske Bygders Hovedstad og et europæisk Midtpunkt, nu var sunket til som *Klostrenes By*

at have en Tredjedel af sine Indbyggere liggende paa Fattigkassen. Han mindede Brügge om den Tid, da Jeanne de Navarre ved Synet af dens stolte Damers Holdning og Pragt havde udraabt: «Jeg troede at være ene Dronning her, men jeg ser Hundreder af Dronninger rundt om mig» og han udtalte Ønsket om at en Tidsalder vilde komme, da ingen Klosterklokke mere ringede dèr, da man hverken gabede eller tiggede dèr mere, men Heltemodets og den gamle flamske Kunsts Tidsalder rejste sig paany af sin Grav. Hadet til Militarismen og Kærligheden til den frie Tænkning fik snart en anden fremragende Talsmand i Omer Wattez, og Ungdommen istemmede hans Omkvæd:

Het heeft een wonderbare mact
t' wapen van het vrij gedacht!

Snart gjorde den tapre, frihedskærlige hollandske Skribent *Multatuli* al den Indflydelse gældende, som hans mægtige Evne sikrede ham. Thi den Tid var nu kommen, da Flanderns Forfattere kun saa Landsmænd og Brødre i deres hollandske Frænder, skønt de paa Grund af den politiske Deling vedblev at betragte de i Belgien Fødte som en Gruppe for sig.

2

Ud af denne betydelige og talrige Gruppe hæver sig i dette Øjeblik en Skikkelse frem som Hovedfiguren. Hans Navn har ikke blot fuldere Klang end de andres, men med en Enstemmighed og Varme, der har overrasket disse Linjers Forfatter, nævner de Øvrige atter og atter Pol de Mont som deres evnerigeste Mand. Personlige Erfaringer har lært mig, hvor umisundeligt dette store Talent i Flandern elskes og dyrkes. Thi fra det Øjeblik af, da Pol de Mont havde modtaget et imødekommende Svar paa det Ønske at se sin Virksomhed vurderet af en fremmed Kritiker, har man i Belgien mere end et halvt Aar igennem fra de forskelligste Sider sendt sproglige Hjælpemidler og Bidrag af alle Slags til Forstaaelsen og Bedømmelsen af denne den flanderske Læseverdens Yndling til Kjøbenhavn. Der er sjældent gaaet en Uge, hvor Posten ikke bragte et eller andet.

Polydore de Mont er skønt Forfatter af en lang Række Bind forskelligartede Poesier endnu kun 28 Aar gammel. Han er født den 15de April 1857 i Wambeke, en lille Landsby i Nærheden af Bryssel; hans Forældre var ret velhavende Bønder. Moderen, fra hvem han mener at have arvet sine digteriske Anlæg, vakte midt i en rig og smuk Natur tidligt den fine og for alle skiftende Indtryk modtagelige Natursans, der slaar En i Møde fra Sønnens Digte. De flamske Forfatteres Bøger, særligt van Beers' Poesier og Pol de Mont's senere Beskytter Conscience's Romaner var hans første aandelige Næring. Han gik seks Aar i Skole ved Seminariet i Mecheln og studere senere ved Universitetet i Leuven (Louvain). I 1880 blev han pludselig bekendt, da han for et Bind Digte vandt den hvert femte Aar af Staten uddelte Pris paa 5000 Frcs. for den bedste Bog i flamsk Literatur, skønt han havde 60 Medbejlere at overvinde. Samme Aar giftede han sig med den unge Kvinde, hvem han i en lang Række Digte har besunget under Navnet *Ofelia*.

Indtil 1882 var Pol de Mont udelukkende lyrisk Digter; fra da af har han begyndt i en Række smaa skildrende Digte at male Scener af Bondelivet i sit Hjemland, særligt af det Liv, der leves paa hans Fødeegns Marker og Enge, i det flamske Brabant, hvor med faa Undtagelser enhver lille Begivenhed, der fortælles, foregaar. De alvorligere af disse Digte minder om den franske Maler Jules Breton. De skemtefulde er nu og da lidt sødladne.

Skolen i Mecheln havde været ledet af katolske Præster, og Universitetet i Leuven var katolsk. Heksameterdigtet *Det første Menneske* og de syv Digte som har Fællestitlen *Gnister* i Pol de Monts tidligste Samling stammer fra den Tid, da den unge Digter endnu var troende, skønt han under sine Studier af Strauss, George Eliot, Tiele osv. følte, at Stykke for Stykke af hans Dogmetro gik tabt. Hvilken Afstand der skiller Manden nu fra Ynglingen da, det viser skarpest Digtet *Menneskenes Børn*, der som Pol de Mont i et Brev bemærker «er aabent fritænkersk, endog ateistisk, kun at det ikke giver sig af med at negte Gud» — et Digt, der ved Stilens Storhed og Opfindelsens Energi nærmer sig Byrons bibelske Digtning og Leconte de Lisle's *Cain*.

Neppe havde Pol de Mont i 1880 vundet Navnkundighed, før Had og Misundelse fulgte. I et anonymt Flyveskrift *Pol de*

Mont's Tendens blev han beskyldt for at ville fordærve og afkristne det flamske Folk. Sagen var, at han i en Artikel om den nederlandske Literatur i et hollandsk Tidsskrift havde henledet Opmærksomheden paa den saakaldle realistiske Skole i Frankrig og paa den ildfuldt angribende Lyrik i England, med varme Ord havde prist Zola, Richepin og Swinburne og havde udtalt sin lidenskabelige Forhaabning om at snart ogsaa i den nederlandske Literatur en Digter vilde indføre en virkeligt moderne Kunst. Umiddelbart derefter offenliggjorde han selv, for at give sit eget Bidrag til denne Fremtid, den følte og oplevede Digtsamling *Loreley*. Atter nedlagde en navnløs Smædeskriver en højtidelig Indsigelse i det flamske Folks Navn, som hvis Organ han optraadte og hvis Væsen og Attraa han som alle hans Lige gjorde Krav paa at kende tilbunds. Da Pol de Mont gjorde ham den Ære at svare i Tidsskriftet *Det unge Flandern*, som han dengang udgav, fulgte et nyt Flyveskrift, der kun indeholdt Skældsord og ikke fik andet Svar end det som ligger i at den Angrebne uforstyrret fortsætter sit Værk. Pol de Mont vedblev at gaa løs paa sit Maal, det at den flamske Skønliteratur saavidt muligt ikke i nogen Henseende skulde staa tilbage for de Folks, der gaar i Spidsen for Tidsalderens aandelige Udvikling. Efterhaanden har en hel Gruppe af unge mandlige og kvindelige lyriske Digtere som den nys afdøde Rodenbach, Victor de la Montagne, Arnold Sauwen og de unge Digterinder Helene Swarth og Hilda Ram samlet sig omkring ham, desuden en hel Gruppe af Romanforfattere, Novellister og Kritikere, blandt hvilke sidste Micheels og Rooses har størst Navn.

Alle disse Forfattere kan som Belgiere Fransk som deres Modersmaal og bruger i Samkvem med Udlandet altid dette Sprog. Pol de Mont selv kan, ligesom flere af de Andre, ikke skrive eller tale Højtysk. Man maa ikke forveksle den levende Uvilje mod Wallonernes Overgreb, der sikkert findes hos Repræsentanterne for den flamske Bevægelse, med en Uvilje mod fransk Sprog eller fransk Aand i og for sig. Flere af disse Mænd er optraadte med franske Essays om deres hjemlige Forhold i Pariser-Tidsskrifter.

3

Med en sprudlende Strøm af lyrisk Poesi i alle mulige !
skellige, mange Gange selvopfundne Verseformer begyndte
de Mont. Hvor Frugtbarheden og Rigdommen er saa stor, lø
nu og da Noget ind med, i hvilket det er lidt tanketomt
Ordenes Pragt og Klang; men Stemning fattes aldrig, og
letvakte Følelse er frisk og naiv. Man mærker sig i den føı
Samling Elskovssangene til Ofelia, Forbitrelsesdigtene mod Un
trykkerne af det menige Folk, mod de store Krigsherrer,
minatores terræ, og især den døde Adams Drømmesyn af
den Jorderigs Jammer, der skal udspringe af hans og Evas S
Nu og da minder Digteren i Udmalingen af pragtfulde Ræds
optrin om Victor Hugo, nu og da synker han til Gengæl
lyrisk Kvidren ned til Julius Wolff.

Men en langt mærkeligere Oprindelighed lægger Pol de M
for Dagen i *Lentesotternijen* (Foraarsdaarskaber). Siden *Sk
sommernatsdrømmens* Dage er der neppe skrevet Alfesang s
denne. Dette er Foraaret, som en Bondesøn kender det,
derfor bedre gengivet end selve Minnesangerne besang det.
er Majluft i disse melodirige Vers. Vaarmorgenens Friskhed
bedugget dem. Undertiden er deres Musik saa spæd og fin,
det er som fornam man under Fuglenes første Pippen de sv
mende Insekters Vingeslag og Summen, hørte Fluernes Sur
og saa' Myggenes Dans. Derimellem Alfernes Morgensang
hvirvlende Rytmer med Versenes Hast og yndefulde Bøjen
og med uforudsete, glade Rimsammenstød, som stødte to A
i Farten paa hinanden.

Og i samme Bind den, saavidt Nederlandenes Sprog
staas, allerede berømte og med Rette berømte *Korøgter-Idyl*,
lille Ting, nogle Blade, et eneste Optrin af det landlige I
Klaas, der er heftigt forelsket i Roosken og efter nogen ٦
frugtesløse Smægten en skøn Dag pludseligt pisker sin st
Hjord ind i hendes lige saa store, og benytter Forvirringen
at springe bag paa hende, holde hende for hendes Øjne og
dække hende med hede Kys — det er Alt; men der er en
deri, som tiltvinger sig Opmærksomhed, og som man hilser d
Det er stort som Naturen selv. Og det er malt som Lar
manden Rubens kunde have gjort det. Pigens Skikkelse er her

med en Kraft, en svulmende Sundhed, som genkalder gammel flamsk Kunst, og dog er der en ganske moderne Ynde i Udtrykket for hendes vaagnende Ømhed tilsidst. Intetsteds er Pol de Mont i Virkelighedsskildring naaet højere. I dette Øjebliksbillede, der i Omfang er saa ubetydeligt, er Landskabet, Dyrelivet, Folkekarakteren i Brabant, dens Drøjhed og dens Skønhed grebet og holdt uforglemmeligt fast.

Vil man nu lære Pol de Mont at kende fra en helt anden Side, da læse man et Digt som det henaandede *Ikke i den kolde Jord!* (af Værket *Fra Kundskabens Træ*). Det er en, næsten om Shelley erindrende, sværmerisk Bøn om at Digterens Legeme ikke maa undergaa den Skændsel at blive nedlagt i Kistens lufttomme Sneverhed, ikke i Gravens lysforladte Mørke, ikke i Jordens kolde Skød. Ved Alt, hvad han har elsket, i Skønhedens Navn, som var hans Guddom, i Kunstens, som var hans Kultus, i Livets og Kærlighedens Navn anraaber han om at maatte blive overgivet til den rene Flamme, som Prometheus stjal fra Himlen, og om paa dens Vinger at turde stige mod Himlen med den.

Det Ypperste, Pol de Mont hidtil har skrevet, er imidlertid det alt nævnte Digt *Menneskenes Børn* i Samlingen *Idyller og Digte* fra 1884. Det er kort, en to—tre Ark, men der er en Storhed deri, som overgaar Miltons Behandling af bibelske Sagn, og en Ro, som røber den Sikkerhed i Grundanskuelsen, der fattes i Byrons ellers saa uforlignelige Behandlingsmaade af dem. Det er simpelthen Fortællingen om de første Menneskers Liv, om dem af Kains og dem af Seths Stamme, deres Sammensmeltning, Opfindelsen af Jagt og Kvægavl, Kæmpe-Slægtens Færd og Undergang, Syndflodens Tid og Noah. Men det er overraskende, som alt dette er gjort stort og nyt. Og ved de simpleste Midler. Pol de Mont har ganske vist hist og her plettet dette lille Mesterværk ved lærediglagtig Fremhæven af sin Feuerbachske Grundtanke: Mennesket er Menneskets Gud; han anvender endog (som Hamerling, hvem han har tilegnet Digtet) spærret Skrift — jeg nævner det med Gru. Men han har en Samtale, hvor en af Seths fredelige Æt, Jared ved Navn, foreslaar Tubal, Kains ældste, at Stammerne fra nu af skal holde Fred, og Seths Sønner have Lov at ægte Kains dejlige og (flandersk) kraftige Døtre — en Samtale, der ved sin rene, bondeagtige Troskyldig-

hed har en patriarkalsk Storhed som de ældste Oldsagn. Og det er forbausende, som Alt her bliver nyt.

Vi erfarer, hvorledes Menneskene i en dejlig Egn føler Savnet af det tabte Paradis med en saadan Smerte, at de oprører sig mod Gud. Vi hører Nimrod, den store Jæger, forebringe Gud Slægtens Klage i vægtige Ord og ser ham tilsidst i vild Vrede afskyde en Pil fra sin vældige Bue mod Himlen og saa — som til Straf — styrte død om. Skildringen, hvor han afskyder Pilen, virker saa stærkt som Tells Pileskud. Og man læser bogstaveligt med en Art Spænding Beskrivelsen af, hvorledes disse Titaner nu i vild Hævnsyge taarner Klippestykker paa Klippestykker for at storme Himlen. Det er malt med en saadan Lidenskab, at man er i Tvivl om de ikke tilsidst kommer derop.

Titanerne rammes af Lyn, men deres dristige Søn Noah, der længst har indset Unytten af deres Vovestykke, ikke søger Paradiset udenfor sig og tilfulde har forstaaet den guddommelige Misundelses Væsen, bliver Menneslægtens Redningsmand. I hans Person krones da ogsaa tilsidst Menneskeheden til Jordens Herre og Konge. Det Paafaldende er imidlertid ikke blot den Højhed, der er udbredt over Tilberedelserne til det uhyre Skibs Bygning, Dyrenes Indtog i Arken og Beskrivelsen af selve Syndflodens Vandplask, men den Interesse, alt dette har faaet — man læser det med *Nysgerrighed*, saa utroligt det klinger.

Pol de Mont har efter al Sandsynlighed en smuk Fremtid for sig, ung som han er. Han vogte sig for det Sødladne i Lyriken, for det usandt Pompøse i højtidelige Optrin (hans *Vikingebilleder* duer ikke), men fortsætte iøvrigt som han har begyndt. Han er endnu et noget ufærdigt Menneske — man føler det tydeligt rundt omkring — men han har som Kunstner mangesidig Modtagelighed, rige Udviklingsmuligheder og den mærkværdige Evne til at gøre det Ringe stort og det Kendte nyt.

III

BELGIEN

(1892)

Man véd ikke saa nøje, hvorfor man med ét bestemmer sig til at rejse. Man gør det, naar man føler, at man maa. Man trænger til at bryde op, løsrive sig fra sine Vaner, trænger til i Dage at leve Ugers, undertiden Maaneders Liv. Er man saa heldig at være kendt, hvor man rejser hen, saa har man den Morskab at sidde hver Dag ved en anden, hidtil vildfremmed, Families Bord; Ens Erfaring beriges i kort Tid med mange Indtryk; man fører en mangefold rigere Eksistens, som ellers kun naar man gribes af en stærk Følelse eller befinder sig i kraftig, aandelig Frembringen.

Rigtig Fornøjelse af at rejse har Ingen, som savner Paavirkelighed, men heller Ingen, hvis Selvvirksomhed overfor de modtagne Indtryk er altfor svag. Det gælder om at dykke sig helt ned i det fremmede Element og dog tage sig eget Jeg ud deraf, reguleret indenfra.

Da jeg i Sommeren 1891 en Juniaften rejste ud, traf jeg i Jernbanevognen en Skotte, en ganske jævn Mand, der fo'r Nordeuropa rundt paa Forretningsrejse. Han havde ét Uhr i sin Vestelomme, et andet i sin Bukselomme. I Bukselommen bar han et simpelt Waterbury-Uhr, som han stadigt stillede om og om efter de forskellige Landes og Egnes Tid, men i Vestelommen i en smuk Kæde sit fine, engelske Uhr, som der ikke blev stillet om paa, og som under hele Rejsen ufravigeligt viste hans Hjemstavns Tid. Det var ægte britisk.

Saaledes burde den Rejsende altid føre to Uhre med sig, gaa tilstrækkeligt op i det Fremmede til at forstaa det og dog beholde den Uberørthed af det, som udkræves til at maale og maaske bedømme det.

1

Nederlandene tiltrak mig. Aftfor længe havde jeg kun kendt dem af Navn. Gammel, levende Kærlighed til flamsk og hollandsk Kunst, en nyere Sysselsættelse med flamsk Sprog og Poesi,

den Omstændighed overhovedet, at her fandtes smaa Folkestammer som de skandinaviske med Literaturer i et med vort nær beslægtet Tungemaal, virkede lokkende paa mig. Her syntes at maatte være Lighedspunkter med vore Forhold udad- og indadtil, og denne Bogavl havde dog i hele den nyere Tid været uden al Vekselvirkning med vor.

Politisk, økonomisk og kunstnerisk har Nederlandene jo i tidligere Dage havt ikke ringe Betydning for os. Der er Christiern II med Dyveke og Sigbrit og Amagerbønderne. Der er Christian IV med Rosenborg, Frederiksborg og Børsen og flamsk Musik. Der er Tromps og de Ruyters Flaader. Der er nederlandske Malere, indkaldte af danske Konger, og danske Malere som Elever af nederlandske Mestere. Det er Berøringspunkterne. Men det egenlige nederlandske Aandsliv har kun i forsvindende ringe Grad paavirket Danmark; Nationalliteraturerne har holdt sig ganske fra hinanden.

Det belgiske Folk er splittet i to Dele, Walloner og Flamlændere, hvilke forsaavidt staar skarpt imod hinanden, som Flamlænderne tilstræber fuld Ligeberettigelse for deres Sprog, der i lange Tider er blevet betragtet kun som en Mundart for Menigmand og af Wallonerne betragtes saadan endnu. Nogen Sammenligning med Forholdet mellem Franske og Tyske i Elsass eller mellem Russere og Polakker i Polen taaler dog Forholdet mellem de to Folkestammer aldeles ikke. I Privatlivet omgaas Walloner og Flamlændere som Landsmænd, ingenlunde sjældent som Venner; kun som politiske Grupper staar de fjendtligt til hinanden og giver hinanden Øgenavne: *Flamingants* og *Fransquillons*.

Men denne politiske Deling glider over i en religiøs. De politiske Partier falder i dette Land fuldstændigt sammen med de religiøse. Selve Partinavnene lyder: *Katoliker* og *Liberale*, det vil sige Kirkeligsindede og Fritænkere, der bekæmper hinanden med lidenskabeligt Had. Da der nu i Kammeret ikke findes mindre end hundrede liberale Walloner, derimod ikke én liberal Flamingant, saa tager det sig ud, som var den franske Bevægelse helt frisindet, den flamske helt kirkelig, og dette maa forsaavidt synes forunderligt, som Wallonerne støtter sig til Frankrig, der dog nærmest maa betragtes som et katolsk Jordsmon, medens Flamlænderne ser hen til Holland, der, skønt Befolkningen er blandet, dog optræder som protestantisk Magt.

Forholdet er som alle Forhold kun forstaaeligt ad historisk Vej. Wallonerne er overvejende en Befolkning, som det moderne Frankrigs Fritænkeri og Republikanisme har paavirket stærkt. Det er derimod den store Landbefolkning i Flandern og Brábant, som afgiver Flertallet af Flamsktalende. Og denne Landbefolkning er gennem Aarhundreders Undertrykkelse bleven et viljeløst Redskab for gejstlige Magthavere, tykt uvidende, forfærdende overtroisk som den er. Den er i Virkeligheden mere hedenskreligiøs end kristelig sindet; thi dens Skikke og Ceremonier, den Beden paa Korsveje, den Tilbeden af Figurer (*Fétisjer*), der fra Oldtiden af under ikke synderligt forandrede Former har holdt sig hos den, er Skikke, som de ældste kristne Apostle, St. Eloi og de andre, netop bekæmpede. Der er endnu Egne, hvor Præsterne ikke velsigner med Korset, men med en Hammer.

Det er Stemmerne fra denne Landbefolkning, der overvælder de frisindede, flamske Bybeboeres Stemmegivning. Saaledes stemmer Antwerpen By overvejende liberalt, men de liberale Stemmer drukner i de katolske Bønders.

2

Liège (tysk: Lüttich) er en rent fransk By, Wallonernes Hovedstad, i hvilken og rundt om hvilken selv Menigmand ikke taler et Ord Flamsk, ja end ikke forstaar det. Kører man op paa det taarnhøje Citadel, ser man Staden dybt under sig i Dalen, omtrent som man fra Højden af *Hissan* ser ud over Stockholm. En tredive katolske Kirker tæller man, to protestantiske, og i Midten Katedralkirken, der tilsyneladende behersker alt. Midt igennem Byen snor sig den brede Flod *la Meuse*, og over den gaar seks, dels svære, dels lette Broer, af hvilke Jernbroerne sete ovenfra tager sig spindelvævsfine ud.

Rundt om i Byen spyr de store Fabriker og Værksteder Flammer. I selve Byen spyr Arbejderbefolkningen Ild; den er overanstrengt og overophidset. Store Strejker med Optog gennem Gaderne og Sammenstød med den bevæbnede Magt har nylig talt højt nok derom.

Universitetet er gammelt og grimt, en udslidt Bygning med de sædvanlige nøgne Kalkvægge og Træbænke. Men det er ogsaa kun Opholdssted for det filosofiske Fakultet, hvis Medlemmer

og Studenter er lidet agtede her. Da Kirkevælden i Belgien for Tiden trykker paa alt ikke-naturvidenskabeligt Aandsliv, læres her en officiel Statsfilosofi, omtrent Cousins gamle, udvælgende Visdom. Professoren i nyere Literatur, en lærd Mand, en født Tysker ved Navn Kurth, gaar nødigt længere frem i Tiden end til Dante. Det kan optegnes som et Særsyn, at en ung Doktor her, *Charles Sarolea*, har udgivet en god Bog om Henrik Ibsen. I Universitetets Læsestue holdes et halvt Dusin katolske Maanedsskrifter, men af mere moderne kun de allermest kendte og samfundsbevarende, *Revue des deux mondes* (ikke *Nouvelle Revue*), *Edinburgh Review* (ikke *Fortnightly*) og ikke et eneste flamsk Tidsskrift. Paa det filosofisk-literære Omraade hersker her ubetinget Stilstand.

Til Gengæld blomstrer Naturvidenskaberne. De forskellige Professorer i dem har hver sin paladsagtige Bygning med Laboratorier, Museer og Fribolig for Professoren selv. Der findes syv saadanne Pragtbygninger: for Zoologi, Fysiologi, Anatomi, Botanik, Kemi, Farmaci og Elektroteknik. Den sidste Anstalt er foræret Staden af Hr. Montefiore, en af dens rigeste Mænd, der til sit Sølvbryllup, som fejredes i Sommer, havde indbudt hele det liberale Parti, nogle tusinde Gæster.

Professorernes Aarsindtægt er en 16,000 Francs i Penge, hvortil kommer Bi-Indkomster af forskellig Art. At opnaa et Professorat i det lille Land er forholdsvis let; der er fire Universiteter, mange gode og vellønnede Pladser, og forholdsvis Faa, der ønsker at komme i Betragtning til dem. Denne lette Adgang til Befordring har, fraset sine Fordele, den Mangel, at stærk Originalitet bliver en maaske endnu sjældnere Egenskab her end andensteds.

Der findes i Liège en meget udviklet stedlig Patriotisme. Man sætter sin Ære ikke i at være Belgier, men i at være en *Liègois pur sang*, det vil sige have rent wallonsk Blod i sine Aarer. Liège har jo i gamle Dage været næsten hele det nuværende Belgiens Hovedstad, og Fyrstbiskopperne her var saare mægtige og krigerske Mænd; man mindes fra *Quentin Durward* Vildsvinet fra Ardennerne som en Herre, der ikke var at spøge med. De, som er fødte her, betragter Liège mindre som deres By end som deres Fædreland og flytter nødigt derfra. Professoren i Sanskrit ved Universitetet i Bryssel udbad sig, da han fik Udnævnelsen, at maatte tale i Hovedstaden Fredag og Lør-

dag, saa han de øvrige Dage kunde blive boende her, og han er en ganske ung Mand, der ikke af Aldershensyn var nogen Fjende af Forandring. Overhovedet hører man i denne Del af Belgien hvert Øjeblik *mon pays*, ja *ma patrie* brugt i Betydning af den Egn, hvori man er født.

Byens mest bekendte Søn er Komponisten Grétry, der iøvrigt tilbragte sine Dage i Frankrig. Han mindes ved en Billedstøtte, og i Tilslutning til Mindet om ham har her udviklet sig et frodigt Musikliv.

Smukkere endnu end Liège er dens Omegn; bjergrig og skovrig minder den paa sine Steder om sachsisk Schweiz. I Dalen ved Coo styrter Floden Amblève sig i to stærke Fald gennem Huller i Klippen, af hvilke det ene er udvidet til en kunstig Bue. Faldene er baade høje og brede, men har hverken Trollhätta-Faldenes vilde, storladne Karakter eller det Præg af henrivende, malerisk Skønhed som Kaskaderne ved Tivoli. Er det mon umuligt, at Ruysdael kan have set dem, eller har han virkelig kun paa Everdingens norske Malerier set de Vandfald, han aldrig bliver træt af med saa stor Virtuositet at male?

I Liège var der en stor «Kongo-Udstilling». Som bekendt har Kongen af Belgien i den Hensigt at give sit saa stærkt befolkede Land et Afløb for dets Foretagelseslyst efterhaanden erhvervet sig et Rige i Afrika, der er femten Gange saa stort som hans Land i Europa. Han har afholdt alle Udgifterne af sin Privatkasse, der var vel forsynet, dels ved Arv fra Faderen, dels af hans rundelige Civilliste. Nu er det Tidspunkt kommet, hvor Foretagendet begynder at blive indbringende for ham; han er stor Aktionær i alle Kongo-Selskaber.

Meningen med Kongo-Udstillingen var dels at udbrede Interesse for den afrikanske Sag, dels at give Købmændene i Liège Lejlighed til at reklamere for de Varer, de sender til Kongo. Hvad der fandtes af Vaaben og musikalske Instrumenter kendtes fra etnografiske Museer. Men morsom var en i Træ udskaaren Karikatur af en indfødt Soldat i europæisk Tjeneste; den var saa godt og saa ondskabsfuldt gjort, at man igennem den fornam den frie Negers Foragt for sin tugtvante Landsmand. Lærerige var ligeledes et Par af de Indfødtes Krigs-Fétisjer, smaa Træfigurer med fæle, blodtørstige Ansigter, i hvilke der over hele Legemet var boret enten Dyretænder eller Søm, formodenlig med Ønsket om at Fjenden skulde faa en lignende Medfart.

Ikke uden Uro har man i Belgien set Parlamentet modtage Kongens Tilbud om at Staten skal overtage Besiddelsen af «den frie Kongostat». Man frygter, at der for det neutrale Belgien deraf kan opstaa Forviklinger med Europa, især hvis det er sandt, at Frankrig allerede har erhvervet sig Forkøbsretten i Tilfælde af, at Belgien skulde skride til Salg.

Liège roser sig af aldrig at have sendt nogen *Katolik* til Parlamentet. Da det klerikale Ministerium kom til Roret, var det overvejende Flertal af Universitetets 1500 Studenter liberale. Ved Afsættelse og Ansættelse af Professorer er det imidlertid i de otte Aar, Ministeriet har siddet, lykkedes at skabe et næsten helt klerikalt Universitet. Universitetet i Louvain er rent katolsk. Derimod er Universiteterne i Gent og det frie (ɔ: af Private oprettede) Universitet i Bryssel uafhængigt stillede i videnskabelig Henseende. Dog er alle disse Universiteter franske. Det flamske Parti har intet videnskabeligt Organ. Ganske vist blev der for faa Aar siden oprettet et flamsk Akademi i Gent som Modsætning til det franske Akademi i Bryssel, men da dette Akademi er rent klerikalt, har ikke en eneste af det flamske Partis Førere villet gaa ind deri, saa det straks ved sin Opstaaen sank i Foragt. En eneste kendt Flamingant, der søgte og modtog Udnævnelse dertil, Arkivaren i Antwerpen C. J. Hansen, er derved paa en næsten pinlig Maade bleven isoleret i de ledende flamsksindede Krese.

3

Faa Timer bringer den Rejsende fra Liège til Antwerpen, til en helt anden Verden. Her er alt, hvad der rører sig af aandeligt og borgerligt Liv flamsk som hist romansk. Det er det ejendommelige ved Belgien, at indenfor saa snevert et Omraade mødes her to Menneskestammer, to Sprog med deres Mundarter og to fængslende Literaturgrupper i indbyrdes Uvilje og i Statsliv som i Samfundsliv paa det nøjeste forbundne. I Antwerpen staar man paa gammel flamsk Grund. Her er alt *vlams*, kun med et ejendommeligt angelsachsisk Tilsnit. De Dannede taler her allesammen foruden Fransk og Flamsk et Engelsk saa rent, som man neppe ellers hører det i noget ikke-engelsktalende Land,

og Forbindelsen med England er saa livlig, at selv den lavere Befolkning flydende taler en Slags Vand-Engelsk, som det kaldes. Den Fremmede bliver ufravigeligt af Menigmand tiltalt i dette Sprog.

Hvilken uudtømmelig Rigdom i denne flamske Jord! Hvad har den ikke maattet lade gaa hen over sig uden at dens Spirekraft derved er bleven udryddet! Da efter Religionsforfølgelserne den flamske Frugtbarhed syntes helt tilintetgjort, opstod her de Kunstnere, der den Dag idag er Flanderns Hæder, og saa ofte dette næsten stadigt undertrykte Land er gaaet fra Haand til Haand under fremmede Herskere, er det blomstret op paany. Sejg og saftrig maa denne Folkestamme være som faa andre for endnu at være sig selv, da den i nyere Tider næsten aldrig har været sin egen. Den har staaet under spansk, under østerrigsk, under fransk, under hollandsk Herredømme og nu senest under wallonsk. I Tider, hvor den blev udsuget, har den gjort Modstand og er bukket under; men den har trods sin Nedværdigelse bevaret et hemmeligt Forraad af Kræfter.

I faa Lande er en begyndt Reformbevægelse bleven saa grundigt tilintetgjort ved Bloddaad og Rædsler som her. Protestantismen er bleven endnu langt fuldstændigere uddrevet her end i Frankrig. Da man i Oudenaarde vilde vise mig det mærkeligste, som fandtes i Egnen, spændte man for og kørte mig flere Mile ud i Landet til den lille Landsby *Santa Maria Hoorebeke* (ɔ: Torbæk) for at vise mig en protestantisk Menighed. Der boede de sidste Efterkommere af de Gueuzere, som under Anførsel af Bloemart havde kæmpet der, en fattig lille protestantisk Menighed, samlet om en fattig lille, skolestuelignende Hytte-Kirke, en Menighed, i hvilken Navnet Bloemart endnu bæres af den unge Sogneforstander, som med sine smukke Træk og sine smukke Hænder tog sig helt fornem ud blandt Bønderne. Under Forfølgelser af den grusomste Art havde disse Folk holdt fast ved deres Tro. De stakkels Mennesker levede endnu helt i friske Minder om deres Kamptid, fortalte f. Eks. om, hvorledes Katolikerne endnu i Mands Minde af religiøs Fanatisme havde gravet Ligene paa Kirkegaarden op og stillet dem med Ryggen mod Kirkedøren. Underligt at tænke sig et saadant teologisk Had paa Grundlag af de dogmatiske Forskelligheder mellem Katolicisme og Calvinisme, der synes os Nulevende saa ringe.

I det spanske Tyrannis frygtelige Dage flyede Alt, hvad der

kunde bære Vaaben, Alt, hvad der havde Mod og Udholdenhed, nordpaa til den hollandske Hær. Senere, da den aandelige Undertrykkelse vedvarede, saa man Alt, hvad der kunde tænke og forske, skrive og lære fra sig, vandre ud til Holland. Der var en Tid, hvor Universitetet i Leyden havde sytten flamske Professorer.

Med Vemod siger nutildags de ivrige og utilfredse Flamlændere: Vi er desværre Efterkommere af dem, der for 300 Aar siden blev her tilbage, var for svage eller for frygtsomme eller for uvidende eller for slappe til at forlade Landet. Det er da ikke underligt, at en Befolkning, der i Aarhundreder har lidt under Fremmedherredømmets Tryk, endnu i mangt og meget bærer Ufrihedens Spor. Snarere kunde det undre, at en stor By, der som Antwerpen er ganske flamsk, ligefuldt stemmer mod Præstevælden.

«Det nye Carthago» har en af Antwerpens Sønner kaldt Byen. Det er ikke sagt for at smigre den, men snarere i Vrede og Trods. Dog er der noget sandt i Georges Eekhouds Benævnelse. Byen, der en Gang var lige berømt for sin Handel og sin Kunst, lever i vore Dage den store Handels- og Industristads stærkt pulserende Liv. Dens Havn er en Verdenshavn, dens Handel Verdenshandel. Før London kom op som Handelsby, var Antwerpen allerede stor. Efter de tyske Havnes Spærring under Krigen 1870—71 er den blomstret mægtigt op paany. Det er som et Sindbilled, at Børsen her ligner et umaadeligt, udspændt Jerntelt, i hvilket man gaar ind fra alle fire Verdenshjørner.

Der er noget ved Havnen her og ved denne Flod, Skelden, med Spaniernes gamle Fæstning ved sin Bred, som imponerer ogsaa den, der har set Themsen. Man maa foretage en Køretur helt rundt om alle Skeldens Bækkener med deres Jernskure og Magasiner, indrettede til Skibenes Losning og Ladning, for at kunne danne sig en Forestilling om de Masser af Varer, der indføres hertil og udføres herfra. Man maa have set ud over disse Skove af Master, Mastetræ ved Mastetræ, saa langt Blikket rækker; man maa med Øjet have maalt disse Bjerge af Petroleumstønder, disse Lagre af Farvetræ og have iagtaget den stadigt lige friske Deltagelse, hvormed Befolkningen følger enhver stor Sejlers Udfart af Havnen, for at have det sanselige Billede af, hvad Antwerpen som Handelsstad er, en Verden af Handelsvælde, raa, pengekær, svulmende stærk.

Antwerpen er Belgiens mellemfolkelige Havnestad. Hver Sjover ved Havnen her kan tale flere Sprog. Den Befolkning, der bestandig og umiddelbart har med de fremmede Skibe at gøre, forstaar lige godt Spaniere og Englændere, Svenske, Norske og Danske, Tyske og Franskmænd, som lægger an her ved Skeldens Bredder.

Det menige Folk formaar naturligvis ikke at deltage i Middelstandens Jagt efter Penge. Det gør et gemytligt og sorgløst Indtryk. Tager man over Floden med Dampfærgen for paa den anden Side en stille Sommeraften at nyde Udsigten over Byen og Egnen, mindes man om de gamle Kermesser. Folk staar paa Færgerne saa tæt sammenpakkede, at man neppe kan flytte en Fod, og vedligeholder den livlige flamske Passiar til alle Sider. Man spiller og synger derovre paa den anden Bred, og drager om Aftenen, naar man vender tilbage fra Forlystelsesstederne, flokkevis gennem alle Hovedgader med Sang og Hornmusik i Spidsen uden at det falder Politiet ind at blande sig deri. Man faar overhovedet i Udlandet det Indtryk, at Danmark, Prøjsen og Rusland er de Lande i Europa, hvor Gadelivets Frihed er ringest.

Hvad Antwerpen har været som Kunststad, véd enhver. Den var den flamske Malerskoles Midtpunkt. Med god Grund staar her paa Torve og Pladser Statuerne af Quentin Matsys, Rubens, Teniers, Jordaens (udtal Rybens, og med Tonen paa sidste Stavelse: Matsejs, Tenirs, Jordans. De repræsenterer Stadens Skat af store Minder. Det er Kunsten, som fremfor nogen anden Magt har gjort Flandern stort.

Antwerpen er Rubens' By, hans Hjemstavn; her stod hans Vugge og her er hans Grav. Hvad her findes af ham er vel i Omfang lidet imod hvad München har; ja her er neppe saa meget som i Louvre; men her findes hans Mesterværk *Nedtagelsen af Korset* og i Museets Stue-Etage den af Max Rooses tilvejebragte og ordnede fuldstændige Samling af Kobberstik, Raderinger, eller hvor disse i enkelte Tilfælde fattedes, Fotografier efter Rubens' samlede Værker, mere end 1100 Blade. Her staar hans Forældres smukke Hus paa Place de meir [ɔ: *mer*, Søen]; her Levninger af hans eget Hus i Sidegaden tæt derved; dette er Byen, hvorfra han gik ud og hvor han længst har virket.

Man dvæler i Domkirken længe, Timer i Træk, ved *Christi Nedtagelse af Korset*, over hvilket Fromentin, sær som han er, for

Alvor har villet sætte det saa langt ringere Modstykke *Korsets Oprejselse*. Hvilken Vælde og Sandhed i dette evige Værk! Og her, næsten alene her, er Rubens øm, ja nænsom i sin Vælde. Hvor naturlig er ikke Bevægelsen hos den, som med Munden fastholder Lagenet, hvori Liget sænkes; hvor kærlig Maaden, hvorpaa Disciplene griber det synkende Legem; hvor talende den Holdning, med hvilken Magdalena ømt griber om Benet med den saarede, blaalige, gennemborede Fod, der næsten kælent strejfer hendes nøgne Skulder! Hele Rubens' saa sjældent fremtrædende, flygtige Følsomhed er i denne umærkelige Berøring, der siger meget, dog ikke for meget, og rører Beskuerens Sind.

Og selve Midtergruppen er paa Grund af Æmnets Natur endda ikke saa frisk, saa foraarsskøn, saa lysende af Sundhedens Dejlighed som venstre Sidefløj, den frugtsommelige Marias Besøg hos Elisabeth — en Fest for Øjet.

Rubens er et Udtryk for Flanderns rige Jordsmon og for det varmblodige flamske Folk, saa handlingskært, saa arbejdsomt og saa kunstnerisk anlagt, han, Dramatikeren som Kolorist. Naar man er ung og har sin Glæde ved Alt, hvad der er farverigt og kødeligt sundt, flyver Ens Beundring ham i Møde; han overvælder ved sit Overskud af Kraft, sin Farvepragt i Storm. Senere vedligeholder vel Beundringen sig; men han er ikke af dem, man kommer til ret at elske. Han var en stor Mester uden at være et stort Hjerte. Han har Kunstaand, Forstand, Geni, Virtuositet, indtrængende Opfattelse og flersidig Opfindsomhed; men han har ikke Nerver, og man bør ikke søge Følelse hos ham. Man overraskes da des glædeligere, naar man hos ham finder Følelsen, ægte og rig, som i *Nedtagelsen af Korset*, dette Vidunder, af hvis Rang Jorden ikke har mange Gange syv.

Sproget i Antwerpen er saa overvejende Flamsk, at man, hvor mange Folk er samlede, næsten ikke hører et fransk Ord. Forstadsbefolkningen taler dog ikke Flamsk men Antwerpensk, en ildeklingende Mundart.

Antwerpen er Hovedsædet for Flamingant'ernes sproglige og literære Bestræbelser; her foregaar dels højlydt, dels i det Stille, en Kamp for at vinde frem og skyde Franskheden til Side, og Syd-Nederlænderne har smaa og kæmpende Folkeslags Velvilje for den Fremmede, der lærer deres Sprog og gerne læser deres Bøger.

Selve det saakaldte Flamske er i Grunden kun et Særmaal,

man med Magt vil gøre til Skriftsprog; i Brábant allerede tales et anden Særmaal, længere mod Øst endnu et andet. Modstandernes Indvendinger er derfor af lignende Art som de, der gøres mod Landsmaalet i Norge. Kun er der det at mærke, at et Skriftsprog jo altid opstaar ved, at ét Maalføre gør sig gældende paa de andres Bekostning; det saas i Tyskland, da Luther gjorde den styggeste tyske Mundart, den sachsiske, til Skriftsprog for hele det tyske Folk.

Den flamske Bevægelse har sine Overbeviste, sine Troende, sine Begejstrede og sine Fanatikere. Den er saa naturlig og berettiget, at den maa have en Fremtid for sig, men dens Nutid er ikke glimrende; for Øjeblikket er den nærmest i Stilstand.

For denne Bevægelses Bærere staar Revolutionen 1830, der skabte Belgien, som en Dumhed og en Ulykke. Det var en Revolution, som ganske vist var fremkaldt ved en Række ukloge og udæskende Handlinger fra den nederlandske Regerings Side, men til hvis Iværksættelse franske Ophidselser og engelske Penge var yderst virksomme. I høj Grad medvirkende til at fremkalde den var den katolske Gejstligheds Had til det kirkefjendske Holland og fremmede Stormagters Uvilje mod i Nederlandene at maatte se en nogenlunde stor samlet Magt. I sit Væsen var det en rent teologisk Revolution mod Frisindet, ganske som den, Belgien i forrige Aarhundrede havde gjort mod Kejser Joseph II, da han forsøgte Reformer. Den udførtes under præstelig Ledelse, og det blev fransk Egennytte og engelsk Skinsyge paa Nederlandene, som høstede Frugterne af den.

At alle Venner af de flamske Bestræbelser dybt beklager denne Revolution, er da let at begribe; disse Mænd ser endnu den Dag idag med Vemod, at man i Holland fra hin Tid af bevarer et vist Nag til Belgien og end ikke betragter de flamsk Talende og Skrivende som Brødre og Jævnbyrdige. Men mere betegnende er det, at selv blandt Walloner er Tonen den at bedømme den Revolution, hvilken Belgien skylder sin Uafhængighed, som et taabeligt og skadeligt Foretagende. Den skaffede Belgierne *Brabançonne'n* til Nationalsang, denne flove Vise paa en flov Melodi, lavet af en Skuespiller ved det franske Teater i Bryssel, en Sang, som ingen Flamingant nogensinde tager i sin Mund. Nej, kommer Flaminganterne i Humør, saa synger de enten den (iøvrigt aldeles lige saa slette) nederlandske Nationalsang

fra 1814 *Wien Neerlandsch bloed dooer de aadren vloeit* eller Geuzernes gamle Stridssang fra 1570 *Helpt nu u zelf* eller den naive transvaalske Folkesang fra 1830:

> Di vierkleur van ons dierbaar land,
> Di waai weer o'er Transvaal,

skrevet i en Art rørende hollandsk Negersprog uden Bøjningsformer.

Hvad disse Mænd vil, det er da simpelthen at holde deres Sprog i Hævd, bringe det til Ære, vedligeholde eller skabe Forbindelser med deres Sprogfæller i Holland; thi Forskellen mellem Flamsk og Hollandsk er ikke mere betydende end den mellem Norsk og Dansk, naar det tales. Medens fra norsk Side al sproglig Stræben gaar i Retningen fra Danmark, har man fra flamsk Side i Retskrivningen bragt Overensstemmelse med Holland til Veje.

De Ypperste af Flaminganterne er begejstrede, veltalende Mænd. De er stolte af deres Folkestamme, deres Land, deres Kunst. De lider under det franske Sprogs Overherredømme og nærer en sværmerisk Kærlighed til deres eget Tungemaal.

Blandt de mest fremragende af Antwerpens Flamingant'er er at nævne den elskværdige *Rosseels*, den flamske Bevægelses Patriark, en gammel hvidhaaret Poet og Fortæller, der er endt som Direktør for Museet Plantin-Moretus, dernæst Kunsthistorikeren *Max Rooses*, Konservator ved det samme smukke og lærerige Museum, der er samlet i selve den Bygning, som den berømte Bogtrykker Christophe Plantin, hans Svigersøn Jean Moretus og dennes Efterkommere har beboet fra 1576—1876. Det er en virkelig Skat af Kunstsager og historiske Mindesmærker, som disse Mænd dagligt har for Øje. Man kommer i Stemning blot man staar i Bygningens Gaard og ser ind i disse af slanke Søjler baarne Buegange, hvorpaa Museet hviler med sine gamle røde Mure helt overgroede af Slynggrønt og sine Vinduer med de smaa blyindfattede Ruder helt omgroede deraf. Og det Indre er et sandt lille Rosenborg for første Rangs Haandværk og Kunst af høj Rang.

Alexander Kielland, der i sin morsomme og ejendommelige Bog *Mennesker og Dyr* har omtalt Museet, har ikke vist det Bogtrykker-Dynasti, der grundede det, Retfærdighed. Han har

ikke Ret, naar han siger: «Ikke et Billede, ikke et Minde, ikke et Spor i denne Bogtrykker-Himmel af dem, paa hvis Tanker hele denne Herlighed hævede sig op.» Der er Billeder af Orientalister, Filologer, Geografer og Læger fra de gamle Tider. Disse Bogtrykkere var ikke udannede Mænd, som blev rige ved Udsugning af Genier. De var Hædersmænd og adskillige af dem var Digtere og Lærde. Man læse blot den lille (dejligt udstyrede) Samling af Stifteren *Christophe Plantin*'s Digte, som Max Rooses har udgivet, og som Bestyreren af Nationaltrykkeriet i Lissabon har sat en Ære i at trykke saa smukt som muligt. Der er Vers iblandt disse Rim, som ikke vilde gøre nogen Sonetdigter af Faget Skam. Jeg nævner Sonetten *Le bonheur de ce monde*: Kielland har i for høj Grad set hine Tiders Forlæggerforhold i senere Tiders Lys.

Max Rooses har viet Rubens en Dyrkelse; det er, som alt berørt, Rooses, der har foranstaltet den fuldstændige Samling af hans Værker i Afbildninger, og han er Forfatter af Kæmpeværket *L'oeuvre de Rubens*. Han skriver med lige Lethed Fransk og Flamsk, og det maa siges, at i hans Mund er det sidste et meget smukt Sprog.

Til den flamske Bevægelses bedste Mænd hører fremdeles *Frans Gittens,* Foretagsomhedens Mand iblandt dem. Han er et virksomt Medlem af Byens Raad; det var ham, der alene undfangede og fik udført Ideen til den Verdensudstilling i Antwerpen, der for faa Aar siden gjorde Byen saa megen Gavn, og han har skrevet de bedste Skuespil, der findes i flamsk Literatur, mest historiske Dramaer, Studier i Shakespeare'sk Retning, af hvilke *Parisina* og *Jane Shore*, begge opførte paa det flamske Teater (*Nederlandsch Schouwburg*) i Antwerpen, staar højest.

Det er dog kun i den sidste Menneskealder, at de flamsktalende Belgiere har havt et Nationalteater. Det aabnedes i Oktober 1853. Alligevel havde Antwerpen tidligt givet vægtige Bidrag til Nederlandenes dramatiske Kunst. Den hollandske Literaturs Grundlægger, *Just van Vondel*, blev født i Cöln af Antwerpener-Forældre. Hans dramatiske Form var bestemt ved Studiet af Seneca, men han er den nederlandske Nationaldigter fremfor nogen anden, betydelig i Europas literære Historie især ved sin gennemgribende Paavirken af Milton. Med *Willem Ogier* frembragte Antwerpen Nederlandenes næste betydelige Dramatiker, af hvem et Skuespil for faa Aar siden opførtes i hans Fødeby under

aaben Himmel paa en Scene i gammel Stil. Saa sluktes den dramatiske Kunst paa én Gang i Holland og Belgien. Hvad fanatisk Katolicisme forenet med det haardeste politiske Tvangsherredømme udrettede her, det udrettede protestantisk Fanatisme alene i Holland. I de Aarhundreder, hvor det franske Teaters Indflydelse beherskede Europa, laa nu det originale Skuespil i Nederlandene ganske nede. Selv i flanderske Landsbyer spilledes Voltaire. Saa iværksattes den sproglige Frigørelse af den haardnakket udholdende *Willems*, som fornyede Interessen for den gamle flamske Literatur. Der opstod Digtere (som van Duyse), Fortællere (som Conscience) paa flamsk Grund. De gamle *Kamers van Rhetorica* genvaktes til Live, og de første originale Skuespil skreves af *Jacob Cats* fra Bryssel, af *Edvard Rosseels* (*De Muziekles*), af *van Duyse* (*Rubens' Menschlievendhied*), indtil endelig i 1853 Nationalteatret i Antwerpen blev oprettet med en Skuespillertrup, sammensat af tre dramatiske Selskabers Medlemmer i Antwerpen og Gent.

Gittens' Hjem er beskedent, men saare smagfuldt, et Hus, der bestaar af smaa Skibskahytter, og hvor intet Værelse er indrettet eller udsmykket som man ser det andensteds: Sofaer saa brede som franske Ægtesenge, sjældne Malerier, brogede Glasruder med Billeder og Indskrifter, der minder om Husherrens Liv, livlige Tapeter i Kakemono-Form med de store Dramatikeres Navne mellem Arabesker, en lille haveagtig Gaard med et Par Figurer i Murfordybninger, alt smaat, men sært og morende Øjet.

Gittens er franskfødt og lærte sig først forholdsvis sent at skrive Flamsk. Han har det hos Nederlænderne saa hyppigt forekommende Sprognemme, taler f. Eks. saavel Norsk som Svensk fuldkommen rent og sikkert.

En anden ledende Mand i Partiet er *Jan van Ryswyck*, Advokat og Medlem af Antwerpens Raad, der paa en Maade har taget sin Førerstilling i Arv fra sin udmærkede Fader Théodore van Ryswyck, der i sin Tid under meget Had og megen Miskendelse fremmede den flamske Bevægelse, da den var ny. Af denne Fader findes i Sønnens Hus en Statuette, som er en af de ejendommeligste og livagtigste, jeg i mit Liv har set. Han er fremstillet gaaende, med aaben Sommerfrakke, Silkehatten skudt tilbage i Nakken, svingende sin Stok. Den yngre Ryswyck er en Mand med det stille og faste Sind, det fine og muntre

Lune og den uforstyrrelige Ro, som altid vil udøve sin Indflydelse paa en nordisk Menneskegruppe.

Ved Siden af disse Mænd virker Digtere som den udmærkede Lyriker *Pol de Mont*, som *Vuylsteke* og *de Geyter*, Lærde som *Fredericq* fra Gent, *Sabbe* fra Brügge, Komponister som *Peter Benoit*, der er lidenskabelig nok til aldrig at sætte Musik til nogen Tekst, som ikke er flamsk; omkring dem staar en Flok af unge Sværmere, trediveaarige Mænd, firskaarne Skikkelser, klare Hoveder, skarpe Tunger med stundom fanatisk Nationalfølelse.

Saa naturlig Bevægelsen er i sin første Grund, saa kan det dog ikke negtes, at den ret ofte i sin Fremtrædelsesform synes noget kunstig. Ikke faa har af Overbevisning sluttet sig til den, hvem deres Fødsel og Opdragelse anviste en anden Plads. Gittens har lært sig Flamsk for sent til nogensinde at skrive det som en Indfødt. *Helene Swarth* skrev i flere Aar sine Digte paa Fransk, indtil Pol de Mont fik hende overtalt til at digte i det flamske Sprog. Disse Personers Stilling minder om de svenskfødte Fennomaners. Selv nu paastaar Fransquillons'erne med en spøgefuld Overdrivelse, at naar de Flamske i en Hast skal sige noget til deres Koner, saa siger de det paa Fransk.

Er saaledes Sprogformen undertiden fremgaaet af Vilje og Valg, saa har ogsaa Indholdet sine Mangler. Flere af de ældre flamske Digtere, som *Jan van Beers* f. Eks., holdt i Grunden i deres Poesi ved Millevoye (som døde 1816), paa en Tid, da den franske Digtning var ude over Victor Hugo. Han og hans Venner skrev i deres unge Sprog Elegier og tungsindige Smaadigte i en gammel Stil. Ogsaa i vore Dage gives der Aander, hvis Opmærksomhed tages saa stærkt i Beslag af den sproglige Frigørelse fra Fransken, at de næsten ikke skænker det aandelige Indholds Frigørelse en Tanke. Men ved Efterligning af Victor Hugo eller hans Efterfølgere skabes selvfølgelig ikke nogen nyflamsk Poesi. Det kan jo heller ikke undgaas, at denne Bevægelse som enhver har sine Karikaturer. Karikaturer findes her i Norden blandt Fennomaner og Maalstrævere saa godt som i Belgien blandt Flaminganterne. Det er den Art Folk, som vrager den hele franske Kultur for at forherlige Felibrerne i Provence. Denne Type er med overalt, hvor en Mundart gør Oprør mod et Skriftsprog, og kender slet ikke de store Landes aandelige Rigdom, som den forsmaar. Der er iblandt de Flamske

maaske enkelte kolde Fanatikere, som mere arbejder for deres personlige Ry end for en Sag. Men det langt, langt overvejende Flertal af disse Mænd er ganske uselvisk-begejstrede Naturer.

Man komme ikke og sige til Flamlænderne, at de dog er et lille Folk, tilmed et, der endnu aldrig har formaaet at opnaa politisk Selvstændighed. De vil svare, at deres Nation ingenlunde er lille, at det Sprog, de taler og skriver, med ikke betydelige Afvigelser er det samme, der tales og skrives i Holland og der som Skriftsprog kun lidet afviger fra Claus Groth's og Fritz Reuter's. Der gives desuden franske Nederlande; en 250,000 Mennesker — 500,000 hedder det gerne i Flandern — i det nordligste Frankrig taler endnu Flamsk, og der gives blandt Flaminganterne mange, som haaber paa, at Frankrig en Gang maa nødes til at afstaa disse. De afrikanske Nederlændere taler desuden det samme Sprog i Transvaal. Ja, naar i flamske Krese Stemningen om Aftenen ved et Glas Vin gaar højt, saa kan det vel ske, at man med Bevægelse dvæler ved det skønne Sprog, der tales over det hele Lavland fra Dunkerken til Riga, og der kan da falde Ytringer som den: hvor dumt det var af den første Napoleon, at han, istedenfor i Tyskland at danne et Rhinforbund uden indre Sammenhæng, ikke oprettede et stort nedertysk Rige, der ved sit Sprog kunde have havt sin nationale Enhed. Der havde da nu været to tyske Riger.

I slige Drømmerier vugger den ophidsede og utilfredsstillede Nationalfølelse sig. Foreløbig har det lange Udsigter med det uhyre Sprogomraade. Ikke engang Flamlænderne selv læser hvad deres egne Forfattere skriver. I Flandern bliver (iøvrigt ganske som i det franske Belgien) Bøgerne trykte i 100 til 300 Eksemplarer — det allermeste: Særtryk af Tidsskrifter — og der gives for Øjeblikket blandt Flamlænderne saa lidt som blandt Wallonerne en eneste Forfatter, der uden at være Bladmand kan leve af sin Pen. Frankrigs værre end kølige Holdning overfor den fransk-belgiske Literatur, og det flamske Folks, ikke at tale om Hollændernes, Ligegyldighed overfor den flamske Bogavl har hidført samme Resultat. Derfor er blandt Flaminganterne *Gittens* nødt til at ernære sig som Skibsmægler, derfor er Vaudevilledigteren *de Lattin* Skomager (og holder Hest og Vogn for Indtægten af sine fire Skotøjsudsalg), derfor er de andre flamske Forfattere Lærere ved lærde Skoler eller Universitetsprofessorer

eller Museumsdirektører eller Advokater eller Boghandlere eller Fredsdommere.

Nød lider de ingenlunde, Penge har de rigeligt som alle i dette lykkelige Lands Middelstand; men ved Literaturen tjener de intet. Forholdet har i det mindste *den* gode Side, at de lærer det Folk, for hvilket de skriver, grundigt at kende.

Flaminganterne lever da godt, undertiden rigt i deres rige Land. Som i England og i enkelte tyske Byer (Bremen f. Eks.) bebor i Nederlandene hver Familie et Hus for sig selv. Der er faa eller ingen Lejekaserner, og Huset, der er den enkelte Families Hjem, er i Reglen et smukt og hyggeligt Hjem.

Man har jo paa en Rejse mange tomme Øjeblikke og Timer, Mellemakterne, selve Rejseriet og Hotelsørgmodigheden og Kellnerleden og de trættende Samtaler med Plageaander, med Nysgerrige, med Narre osv. I en ung Raadsherres Dagligstue i Antwerpen havde jeg en Formiddag første Gang paa Rejsen en Times Tid igennem Fornemmelsen af, at jeg levede fuldt, helt, sundt, rigt, uden Savn som uden Ophidselse. Manden, fin og smuk som et gammelt Patricierportræt af van Dyck, gik lydløst op og ned paa de bløde Tæpper. Husets Frue, en statelig Flamlænderinde, der lignede Tizians Datter mærkværdigt, sad ved Klaveret og spillede og sang med en ren, fuld Stemme. Smukke guldlokkede Børn sad endnu ved Frokostbordet og pillede ved Frugterne fra Desserten. Øjet blev tiltrukket af de gamle, rigt udskaarne, flamske Skabe fra Renæssancetiden; ypperlige moderne og gamle Malerier talte og lyste fra alle frie Pladser paa Væggene. Haven bredte sig rummelig og pyntelig, blomsterduftende udenfor Verandaen. Til den anden Side saa man gennem de smukt indlagte Fløjdøre, der stod aabne, ind i et solbelyst Værelse bagved som paa et Maleri af Pieter de Hoogh. Det var mig, som var jeg med ét Slag bleven rykket et Par Hundrede Aar tilbage til Fortidens Flandern, det, om hvilket de gamle nederlandske Billeder i Stuerne fortalte.

Man tror, at alle Flamlændere er svære og blonde, blodrige og djærve. Der er dog mange iblandt dem, som er mørke med skarpe Træk. Jeg mindes en, der var ilter som en Italiener, veltalende som en Franskmand, hurtig, ærgerrig som en ægte Stræber og med Sydboernes noget tørre Forstand. Man tror, at de flamske Kvinder er drøje, brede, svære i Rubens' eller Jordaens' Manér. Men der er alle Arter. Jeg mindes en, en

ægte Flamlænderinde, fin som en Naal, slank som en Vidie, koket som en Satan, stille, samlet, indsmigrende og falsk, besnærende som en sød, altfor stærk Vin.

I enhver stor By taber Racemærkerne sig, Kulturen udvisker eller blander og bytter dem, tilsliber, forfiner og overforfiner.

4

Hør Klokkespillene paa én Gang ringe deres tyve Melodier fra tyve Kirker, se det uhyre Vagttaarn (*Beffroi*) rage op over Hallerne paa det store Torv, og besku disse underfulde gamle Gavlgader ved Kanalerne, hele denne maleriske Dejlighed med stille Krinkelkroge, hvor man bøjer sig over Rækværket paa en gammel Bro ved sorte Kirke- eller Klostermure og hvor Træerne hælder sig ud over Vandet! Her staar henved 500 gamle Huse i deres ærværdige Karakterfuldhed, urørte af Ildsvaade som af fjendtligt Skyts — det er Brügge, et Pompeji fra Belgiens Middelalder, Nederlandenes Nürnberg. En slumrende By, en By, der nu og da synes død, hvor gamle Gengangerkvinder vandrer om i underlige, middelalderligt sorte Nonnekaaber, der dog nu er Dragt for læge Kvinder, en By, der rummer Memlings Helgenskrin og en blødt udført Madonna med Barnet efter Michelangelo, den Eneste — en By, som selv synes et Helgenskrin, udsmykket med primitiv Malerkunst, en lille Verden af gammeldags Dejlighed.

Om Dagen Stilhed, om Aftenen Musik paa det store Torv, hvor græsselige engelske Turister med Knæbukser og smaa Kasketter vandrer om og fylder op og bærer sig ad, som var de Herrer i Staden.

Herhen søger unge Malere rundt omkring fra, og man ser gerne i deres Selskab Nutidens Brügge. Her bor lærde Mænd, lærde Filologer som *Sabbe* og *Deflou*; man fordyber sig gerne i deres Selskab i Fortidens Brügge, og man lærer i et Par Dage mere Sprogkundskab af dem end i Uger af Bøger; det er Mænd, som indvier En i det nederlandske Sprogs Finheder, gennem Afledninger aabner Ens Øje for Ordenes Historie gennem Tiderne, og er kundskabsrige nok til at kunne drage Jævnløbslinjer mellem deres eget Sprog og det danske.

Gennem Samtaler med gamle, alvorlige Mænd faar den

Fremmede et Indblik i denne Bys daglige Liv. Og ét Træk er En da især paafaldende: Katolicismen som Rædselsmagt i disse Egne. Uvidenheden og Troesiveren i de højere Klasser fylder Klostrene. Fædrene giver deres unge Døtre hen til den livsvarige Indespærring, og letfærdige Mødre, der selv gaar paa Bal, taler med straalende Øjne om, hvor stolte de er over, at Datteren nu er bleven en hellig Kvinde, *une sainte.* Ophidset af en eller anden Gejstlig giver den unge Pige i barnligt Sværmeri et Klosterløfte, som hun titnok et helt Liv igennem maa fortryde. Nonnerne sover paa en Briks; op af Søvne vækkes de Kl. 4 eller 5 om Morgenen for at bede. Aldrig en Adspredelse, aldrig engang en Bog! En haard Klostertugt, der knækker Legemets Kraft og udtørrer Sjælen, indtil Sløvheden stiger om deres Aand og de lever slukte eller ødelagte.

Men fra de gejstlige Ungkarle og Pebersvende breder en usund, lumpen Sanseligheds Smitte sig over Samfundet. De Udskejelser, der af Præsterne øves mod de Smaabørn, der betros til deres Opdragelse, synes i Belgien at forefalde hyppigere end andensteds, fordi de altid undgaar Straf. Det oplystes i Sommer, at en Gejstlig havde skændet mere end hundrede Drengebørn; men straffet blev han ikke; det sørgede Kirken for. I slige Tilfælde lader de Overordnede altid Forbryderen forsvinde til et andet Kloster i en anden By. Og fra Præsterne forplanter Smitten sig til deres Beundrere og Venner.

Det højere katolske Selskab i denne kirkelige og klosterrige Stad turde være det i visse Henseender mest fordærvede i Europa. Dets aandelige Næring er næsten udelukkende den Art fransk Avislæsning og Bogavl, hvis Hovedgenstand er usunde eller naturstridige Kønsforhold. Visse i Norden ubekendte franske Blade og Bøger spiller i Belgien en forbavsende Rolle, og man tillægger dem en Indflydelse paa Sæderne, der overrasker den Fremmede. Det er Forbitrelsen over denne formentlige Indflydelse, som ifjor afstedkom de overdrevent strenge Forbud mod enkelte franske illustrerede Aviser. En Pakke Tegninger af Forain i *Courrier Français*, som var blevne mig tilsendte fra Paris til Bryssel, poste restante, blev ikke udleverede til mig, men besørgede tilbage til Afsenderen.

Det kirkeligsindede fine Selskab her i Brügge og en lille By i Omegnen lever i en Lediggang, som nuomstunder er lidet almindelig, og efter de Indfødtes Skildringer i en Tilstand af lidenskabsløst

Kvinde- og Mandsfællesskab. Dog hvad der overrasker er især Skamløsheden i de Udskejelser, som berettes.

En Dame af det højere Selskab stod i nær Forbindelse med en Komponist. Han brød med hende. For at hævne sig, skrev hun ham til, bad ham om en sidste Sammenkomst og lod ham en halv Time være alene med hendes niaarige Datter, lod imidlertid kun, som var hun gaaet ud, havde Politiet beredt og brød ind i Stuen. Komponisten blev idømt tre Aars Tugthusstraf. Hun har kendt sin tidligere Vens Karakter til Bunds.

En anden Dame af det højere Selskab sendte med sine to unge Døtres Minde deres Fotografier til en Kafé i Bryssel hvor der foreligger Album'er med Portræter af smukke Kvinder fra alle belgiske Byer. Hvis en Gæst træffer sit Valg derefter, telegraferes der efter den paagældende Dame. Denne Moder, som baade er velhavende og af god Familie, prisgav sine Døtre paa den Betingelse, at hun vilde være til Stede ved enhver af de unge Pigers Sammenkomster med en fremmed Herre.

Dejlig er Brügge, et Middelalderens Pompeji; men man længes dog bort derfra efter Luft; den stemmer for Aandedrættet al denne Kirkerøgelse og al denne fromladent kønslige Unatur.

Altsaa til Ostende, til Havet, som ruller sine Bølger og sender sin Brise ind mod Landet saa nær herved. Ikke en Times Kørsel, og man er der.

Hvor godt gør Synet af den vide umaadelige Himmel, graa som paa et Maleri af Dubbels, og af det vidstrakte, umaadelige Hav, næsten uden en Sejler, ud over hvilket man ser saa frit fra den terracotta-brolagte høje Dæmning, der gaar hele Ostende rundt og behersker den brede, golde Strand, i hvis Nærhed der hverken er Træ eller Busk. Til venstre Pragtvillaer og det store Kurhus og hele det alment europæiske Badepublikum med Lefleri og Sommerkedsomhed. Men friluftsagtigt er her i det mindste, og gaar end Mode-Verdenen her som allevegne op i Snobberi og Mode-Halvverdenen paa Jagt efter indbringende Æventyr, saa er her dog Hav og Sol og Strand og frisk Blæst, som fylder og udvider Ens Lunger.

I fem Kvarter fører Dampsporvognen En fra Ostende til Blankenberghe. Samme Syn, samme Strand, samme Himmel, samme Hav, samme Dæmning og en ganske lignende Husrække langs Stranden. Kun er Livet her lidt mindre overdaadigt end

Livet i Ostende. I Ostende stod i Vinduerne alle Slags letfærdigt-skemtefulde Billeder af livsglade Damer i Badedragt, og det sagdes, at dèr fandtes Damer, som gik i Vandet med Korsét under Badedragten for at tage sig ud. Her er, synes det, Sæderne jævnere, Priserne billigere og tvetydige Damer et sjældnere Syn.

Erindringen om Blankenberghe er for mig uadskillelig fra den om et elskende Par, der foruden mig var Dampsporvognens eneste Passagerere, og som jeg tilfældigt traf paa rundtom i Brügge's Omegn. Det saa ud til at være en ældre medicinsk Studerende fra Paris og hans Veninde — en ung Pige fra et eller andet Magasin. Det var rørende at se hendes Forelskelse. Hun sad og stirrede paa sin Mediciner, saa ind i hans Øjne, slugte med Blikket hans sorte Fuldskæg og lagde med henrykt Ømhed Armen om hans slidte Frakke. Naar de spaserede op og ned paa Terrassen, følte man, at for hende var Blankenberghe Paradiset selv.

5

I Gent, Jacob van Arteveldes By, fornemmes endnu bestandig som et Pust af gammel borgerlig-republikansk Uafhængighed. Fra 1336--1345 herskede her Artevelde, den tapre Ridder og Brygger, Oldermand for Gents 35 Lav og Høvding for Borgervæbningen. En Fantasistatue af ham behersker Byens største Plads. Han lod Stormklokkerne ringe og afrystede Greven af Artois' og Kongen af Frankrigs Aag. Menigmand hævede ham til Regent og han gav Landet Fred og Velstand, indtil Befolkningen paa Grund af hans Forhold til England lod sig ophidse til at betragte ham som Landsforræder og myrdede ham i blindt Raseri. En ikke meget ringere Stilling end Artevelde i hine Dage indtager i vore Socialistføreren *Anseele* her. Denne Mand, der er lige fremragende som Taler paa Flamsk og Fransk, har grundet den berømte Forbrugs- og Produktionsforening *Vooruit*. Medens kun nogenlunde velstillede Arbejdere kan indtræde i de engelske *trades-unions*, er denne Forening ganske folkelig; den beror økonomisk paa Indtægterne af et uhyre Bageri. Hver Uge betaler Arbejderne deres Brød forud; ved Ugens Slutning gøres det Regnskab op, hvad det har kostet at frembringe Brødet, og Overskuddet deles mellem Arbejderne i Forhold til Mængden

af det Brød, de har spist. De faar ikke Penge, men Ret til at forsyne sig med alle Slags Varer: Kød, Smør, Øl, Cigarer, Klæder, Skotøj, til billigste Pris, alt forfærdiget eller tilberedt paa Vooruit's Regning, uden at nogen Kapitalist er Mellemmand mellem Frembringer og Forbruger. Saaledes er da Vooruit som en lille socialistisk Stat, der betaler sine Arbejdere godt og i Tilfælde af Sygdom eller Død tager sig af de Syge, Enkerne og de Forældreløse.

Man dvæler længe ved Raadhuset i Gent som ved alle disse gamle Raadhuse i Nederlandene. Herlig er dets mægtige Sal med de brede Vinduesfordybninger; fængslende den gamle udskaarne Trappe, som er lidt smal og som man i sin Tid med højst betegnende Trællesind overfor Napoleon I ikke fandt smuk nok til at Kejseren kunde gaa op ad den, hvorfor man gennembrød Salens Loft og lagde en bred Trappe ned midt i den.

Dette Raadhus her, og de mægtige Raadhuse i Brügge, i Antwerpen, i Bryssel, i Oudenaarde, i Louvain, er ikke blot dejlige monumentale Bygninger, men de taler højt om gammel republikansk Stadstats-Aand.

Det er i disse Byer Værdigheden fremfor nogen anden at være Raadsherre. Her at deltage i Stadens Styrelse giver ikke en halvt komisk Titel som vort *Bormester*, men en Stilling med gammel Glans over sig. Naar en Mand, selv i en lille By som Hasselt, udnævnes til *échevin*, fejres der en stor Familiefest derfor. Og paa Visitkortene stadig disse Betegnelser *Schepen der Stad* eller *Lied van den Gemeenteraad.*

Fra Gent gik Rejsen efter Indbydelse og i elskværdigt Selskab til Oudenaarde, berømt for sit særlig skønne Raadhus.

Her lever den i Nederlandene vel kendte Historiker *Edmond van der Straeten* i et Hus, som er helt fuldt af gamle, etnografisk og kunstnerisk mærkværdige Sager, indkøbte for Spotpris hos Omegnens Bønder. Værelserne ligner gamle Taarnrum og er saa overfyldte med Malerier, Bøger, Møbler og musikalske Instrumenter, at man neppe kan bevæge sig i dem.

Van der Straten, som er en af den flamske Sags ivrigste Entusiaster, har skrevet den nederlandske Musiks Historie, et stort Værk i 9 Bind og desuden en Vrimmel af Særskrifter om enkelte Instrumenter, om Musiken i de enkelte Byer, om enkelte Komponister og Organister, om de belgiske Musikere i Udlandet, særligt i Italien, hvorhen Flamlænderne, der har været næsten

saa fremragende i Vellydens Kunst som i Malerkunsten, har bragt Musiken. Flamlænderne har, efter hvad Van der Straeten mener at have bevist, overalt været Italienernes første Lærere i Musik *). Ogsaa her til Norden er de komne som Musikere. Der var ikke faa Nederlændere i Christian den Fjerdes Kapel. Den udholdende Arkivforsker har staaet i Brevveksling med danske Lærde for at faa alle bevarede Navne paa flamske Kapelmedlemmer fra den Tid at vide. Man skal søge om en mere fædrelandsbegejstret Mand. Ikke blot er det ham som andre Flaminganter klart, at ingensteds i Norden findes et Folkesind, saa fuldblodigt, saa arbejdsomt og paa én Gang saa stridbart og saa kunstnerisk anlagt som her; men Flamlænderne er, med Grækerne, Verdens første Folk, det ypperste Kunstfolk.

Hans Borde svømmer over af Livserindringer til Flanderns Historie. Blandt andre bladede vi i Hertugen af Alba's, af hvilke det fremgaar, at den frygtelige Bøddelhertug privat var en skikkelig Mand. Ved Siden af ligger Udskrifter af Vatikanets Arkiver, som Van der Straetens Hustru har besørget for ham. Elskværdig, lykkelig, varmtfølende for Flanderns Sag og Tankens Frihed, er hun paa en yndefuld Maade lærd og hjælper sin Mand med hans spanske og italienske Forskninger, har ogsaa paa hans Vegne havt Foretræde hos Paver og Kardinaler.

7

Fra Oudenaarde til Brysse! fra den stille By, hvor der vokser Græs paa Gaderne, og hvor Karl V som Yngling levede i idyllisk Ro i et lille Hus ved Kanalen med den smukke Johanna van der Gheenst, der fødte ham Margarethe af Parma — i faa Timer til Bryssel, et Paris i det Mindre, helt fuldt af Lys og Larm. Her hører man intet andet Sprog end Fransk.

Ogsaa denne By er endnu for store Partiers Vedkommende gammel; dejlig i sin nederlandske Stil. Gamle er Raadhus-

*) Van der Straeten: *La Musique aux Pays-Bas. avant le XIXme siècle.* — *Douze Monographies de la Musique aux Pays-Bas.* — *Le Trombone.* — *Recherches sur la musique à Audenarde.* — *Les musiciens belges en Italie*, osv

dladsens middelalderlige Gildehuse, der endnu den Dag i Dag lyser med deres opforgyldte Gavl-Forsider; men selve Livet her er yderligt modernt, og hvad Aandslivet angaar, er man saa fremskreden, at man i sin Velvilje for den nyeste Kunst og den yngste Poesi gerne er et Hestehoved forud for Paris.

Forfatternavnene er her endnu mest flamske (Eekhoud, Verhaeren, Maeterlinck), men Skribenterne, selv de flamskfødte, kan kun skrive Fransk, har efter deres eget Sigende kun lært en Smule Flamsk som Børn for at kunne tale med Tyendet.

Her hersker der fransk Kultur, dog med et mere verdensborgerligt Sving end i Frankrig, og det ligeligt i den Kres, der samler sig om den gamle *Charles Potvin*, Udgiver af *Revue belge*, den ældre Slægts Organ, og i den, der samler sig om Udgiverne af de to Tidsskrifter *La société nouvelle* og *La jeune Belgique*.

Et Kvarter efter min Ankomst til Bryssel blev jeg hentet af Professor Paul Fredericq fra Gent, der kørte mig til det belgiske Akademi, hvor der netop var Møde, og hvor jeg lige straks gjorde en Række lærerige Bekendtskaber. Akademiet er indrettet efter det franskes Mønster; der er Videnskabsmænd, Digtere, Dagbladsforfattere. Jeg saa der blandt Andre *van der Kindere*, i hvis Oversættelse Ibsens *Dukkehjem* er opført i Bryssel og som er en af de mange Nederlændere, der kender nordiske Sprog og Literaturer.

Charles Potvin, der efter Conscience har faaet den sorgfri Stilling som Direktør for *Musée Wiertz*, bortførte min Ledsager og mig fra Akademiet til sit Hjem ved Museet. Egenlig Beundring for Wiertz's Kunst kan jeg ikke nære; den besynderlige Kunstner er en Art Bastard af Rubens og Delacroix med megen germansk Idealisme i sine Aarer. Altfor meget Tankemaleri og altfor mange Effekter. Alligevel vækker Wiertz ved sin begejstrede kunstneriske Stræben Medfølelse, omtrent paa samme Maade som Overbeck kan fremkalde den.

Potvin, der har været Wiertz's nærmeste Ven, er en fin og klog gammel Mand med et ualmindeligt Overblik over de germanske Literaturer, der mest skyldes hans tyskfødte Hustru, og med et Kendskab til alle ledende Personligheder i hans Samtid, som har gjort ham til en Guldgrube af Anekdoter. Alle de store Skribenter eller Politikere, der har besøgt Bryssel, har været Gæster i hans Hus, særligt alle de store Franskmænd, der har opholdt sig der enten paa Grund af Landsforvisning eller

paa Grund af Gæld. Victor Hugo var i lang Tid Belgiens Gæst af den første Grund, den ældre Dumas af den anden.

I Tidsskriftet *La société nouvelle* har længe de bekendte Socialistførere *César de Paepe* og *Domela Nieuwenhuis* skrevet Side om Side med de i Reglen saare forfinede Digtere og Skribenter af den unge Skole som *Eekhoud, Maurice Warlomont, Maeterlinck, Camille Lemonnier.*

Af disse er i de sidste Aar Maeterlinck bleven navnkundig. Det var en Artikel af Octave Mirbeau i *Le Figaro*, som ved dens stærke, men overdrevne Lovprisninger gjorde hans Navn bekendt udenfor hans Fødelands Grænser. Med en højst urimelig Betegnelse blev han stemplet som *den belgiske Shakespeare.* I sine to smaa Skuespil *L'intruse* og *Les aveugles* har han vist en meget ejendommelig Evne til at fremkalde gribende Ulykkesstemninger. Der er utvivlsomt noget særligt Flamsk i hans Symbolik; han synes at fortsætte Retninger, der ligger langt tilbage i Belgiens Malerkunst. Motivet til *De Blinde* har han saaledes øjensynligt faaet fra *Pieter Brueghels* bekendte Maleri af samme Navn, der ligeledes skildrer, hvorledes Førerens Død bliver Aarsag til alle de Blindes Undergang og ligeledes er ment som Sindbilled paa Jordelivet. Maeterlinck er den stille, elementære Oprindeligheds originale Digter; han er imidlertid hverken uden Affektation eller uden Gentagelser.

Blandt de øvrige Yngre er *Georges Eekhoud* den mest fremragende, en solid, karakterfuld, noget tung Begavelse, en Fortæller med skarp, moralsk Satire og Følelse uden Sentimentalitet, kortet selvstændig, mandig og djærv. Man læse af ham *La nouvelle Carthage* eller *Les fusillés de Malines.*

Hans Ven og Modsætning *Emile Verhaeren* er en fin, i sære Ord og i gamle Melodier sig vuggende Lyriker af Decadenternes Art, hvis Digtsamling *Les apparus dans mes chemins* har finere Duft og mere udsøgt Klang end de fleste franske Digtsamlinger af den efter-*Verlaine*ske Retning.

En mangesidig Forfatter er endelig den Mand, hvis Hus afgiver et Midtpunkt for al fremskreden Kunst i det franske Belgien, den store Advokat, maître *Edmond Picard.*

I dette rige Land er private Huse jo ikke sjældent sande Museer — Millionæren *van Branteghem's* Hus indeholder saaledes græske Terracottasager, hvortil Museet i Berlin ikke har Magen — men Picards Hus i *Avenue de la Toison d'or* er sik-

kert det mest moderne Kunstsamlingssted i Belgien, helt fuldt som det er af Malerier og Statuetter af den yngste franske Skole. Der findes et Par Malerier af Goya, en enkelt Gervex, ellers Malerier af Impressionisternes hele Hær og en stor Skare Tegninger og Litografier, forrykte og uendeligt interessante, af *Odillon Redon*, Husets Ven.

Moderne i sin Smag, yderligtradikal i sin Politik, i høj Grad Millionær og i høj Grad Kunstner er Picard som Skribent en Mester i sit Fag. Som de øvrige belgiske Forfattere sælger han lidet af hvad han skriver. Men han vil heller ikke tjene ved sin Pen. Han forærer i Reglen sine Bøger bort. Han lader dem trykke i 250 Eksemplarer paa dejligt hollandsk Papir med Marginer saa brede som en Arm, med skønne store sorte Typer, med aandfulde Illustrationer af Redon eller Theo van Rysselberghe — og han har en Stil, dybt personlig, gnistrende af Had til al Vedtægt.

I hans Hjem raader fransk Aand uden franske Fordomme, uden tyskfjendske Stemninger. Alle Folkeslag, alle Literaturer, alle Landes Kunst er dèr lige vel anskrevet. Man kender i hans Kres den danske og den norske Malerkunst saare grundigt, ikke blot Krøyer og Johansen, Werenskjold og Thaulow, men selv dė yngste som Willumsen.

De franskskrivende Mænd i Belgien har det forud for de flamskskrivende, at de i det saare meget mere udviklede Sprog har et langt smidigere Stof og desuden i Bryssel besidder et aandeligt Brændpunkt. Men begge Grupper er lige tiltalende.

Dette belgiske Land, som det tættest befolkede paa Jordkloden, er samtidigt et af de rigeste. Dets Rigdom, aandelig som udvortes, slaar den Fremmede overalt i Møde. Den er des mere overraskende, fordi dette Land saa længe har været i Fremmedes Vold.

Dog det forstaar sig, endnu mere tiltrækkende og endnu mere fængslende end Belgien er nødvendigvis det Land, som medens de sydlige Nederlande laa under, tilkæmpede sig en fuldstændig Frihed og blev Nordeuropas aandelige Fristed. Endnu mere end Belgien lokker og drager Holland.

HOLLAND

(1892)

— —

1

Naar man sydfra første Gang nærmer sig Holland, er en vis Spænding og Nysgerrighed uundgaaelig. Hvad vil vel slaa En først og stærkest, Landskabets Fladhed, Frugtbarheden, Kanalerne eller Byernes Arkitektur.

I Begyndelsen ser man imidlertid som bekendt i alle Lande kun Stationer, større eller mindre Banegaarde. Ensformigheden er ens overalt, Punktligheden ligeledes — undtagen i visse Udkanter af Europa. Fra først af opdager man af det nye Land kun Perron'er, Jernbanebetjente, Stationsforstandere, Dragere, og fra alle gule Mure lyser paa Skilter: *Van Houtens Cacao.*

Allerede i Belgien havde Van Houtens Cacao spillet en stor Rolle. Hvor man gik, hvor man stod: Van Houtens Cacao. Men i Holland blev det rent til en Besathed. Som den rejsende Britte efter Goethe's Fortælling i *Romerske Elegier* overalt, fra Paris til Livorno, fra Livorno til Neapel forfulgtes af Folkesangen om Malborough, saaledes forfølges den Rejsende i vore Dage af Reklamen. Paa alle Stationer med røde, blaa eller gule Bogstaver, paa sort, paa gul, paa himmelblaa Grund: *Van Houtens Cacao, best goodkoepest in gebruik.* Landskaber — man ser dem næsten ikke, saa hurtigt farer Toget, og skimter man et Øjeblik Noget, saa er det en Pæl med en Indskrift *Van H* . . . eller en Plakat, hvorpaa anes Slutningsstavelsen *bruik.* Man holder ved en By; man ser ud over Roosendaal eller Dordrecht,

Intet, lyse Mure med *best goodkoepest* i Kæmpebogstaver, og fra alle Dampsporvogne, alle Gadehjørner lyser samme Formel. Man faar det Indtryk, at man er kommen til Cacaolandet, fornemmer formelig Chokoladesmag i Munden, formaar ikke at ryste den kedelige Remse ud af Hjernen, kommer ud af Stemning, og maa saa endda til sin Ærgrelse erfare, at Blookers Cacao er mangefold bedre.

Dog nogle Øjeblikke idetmindste er der paa Rejsen fra Bryssel til Amsterdam, hvor man glemmer det stygge Torveskrigeri og studser og henrives. Det er, naar Toget højt oppe i Luften glider over og forbi den store, smukke Havnestad Rotterdam. Toget løber i lige Linje med Tagene paa den mægtige Børsplads. Man ser ned i en meget stor By med kønne, velbyggede Gavlhuse, ser ind ad enkelte højtliggende Vinduer til Hollændere og Hollænderinder ved deres Gerning, faar i Fuglefjernsyn et Indtryk af Stadens kraftigt pulserende Liv, Bevægelsen ved Havnen, Hundreder af Skibe langt borte — og lige nedenunder: det store Grønttorv, som man tænker sig et Torv paa Christian IV's Tid, indfattet af høje Huse, og midt i Vrimmelen og Gemysen en Broncestatue af en smuk, lærd Mand, der blader i en Bog, og i hvem man straks aner *Erasmus*. Det er ogsaa virkelig ham, som staar der, ensom i denne stimende Skare, ham, den kloge Lærde, der skrev Satiren *Daarskabens Pris*, som nu foreligger paany i en saa nydelig fransk Udgave med Tegninger af Hans Holbein.

Et Øjeblik efter er Synet forsvundet, Landskabet breder sig fladt og frodigt med Vindmøller allevegne, langs Synskresen og lige for Øjet. Saa med Et en Fornemmelse, som skulde man kvæles. Ved en Uagtsomhed er man kommen i Røgkupé, og i den har efterhaanden samlet sig syv tykke Hollændere, der som ægte Hollændere ikke føler sig menneskeværdigt tilmode, medmindre de forpester Luften om sig med Røgtobak. De røger, uafbrudt, samvittighedsfuldt som opfyldte de en Pligt. En af dem er bange for Træk, og det manglede blot; de lukker Vinduerne, og medens en anden gør sig elskværdig og begynder at forklare En Holland og den hollandske Karakter, bliver Luften efterhaanden mere og mere uigennemsigtig, uindaandelig, stinkende, umulig, til man i fortvivlet Lune strækker alle fire fra sig og kun har én Tanke: Amsterdam.

Endelig er man der, og hurtigt i Vogn til Hotellet, der er

fortræffeligt beliggende midt paa *Kalverstraat*, Byens Østergade. Man træder ud paa Hotellets Altan. Hvilket overraskende Skue! Ad den smalle, asfaltbelagte Gade bevæger sig i stærk Belysning af elektriske Blus og Gasflammer to tætte Menneskestrømme i en Art Corso hinanden forbi. Paa begge Sider hæver Husene sig, ganske smalle med tre eller undertiden kun to Fag ud imod Gaden, Huse af sorte og røde Mursten med spidse Gavle, fra hvilke en Bjælke rager ud. Ved Hjælp af et Tov, som derfra hænger ned, hejses alle Sager op i Etagerne fra Gaden.

Lige overfor Hotel Adrian ligger et Hus, der synes en sand elektrisk Lyskilde. Stue-Etagen ser ud som Forstuen til et Panorama; i lille Format fremstiller den brede Vindueskarm et fremmed Landskab. Jeg gaar ned paa Gaden og tager det i Øjesyn. Igennem en tropisk Egn, amerikansk eller asiatisk, løber en mægtig Flod; paa den sejler et nydeligt udført Dampskib ind imellem store Plantager af Cacaotræer. Jeg hæver Øjet og læser i Broncebogstaver tvers over Ruden:

Van Houtens Cacao best goodkoepest in gebruik.

II

Naar jeg tænker paa Amsterdam eller paa en af de andre gamle hollandske Byer, saa ser jeg først for mit Øje en *Gracht*, det vil sige en Gade, hvis Midte dannes af en bred Kanal og hvis rummelige Fortove paa begge Sider har en Række høje, frodige Elmetræer med mægtige Kroner, i hvis Skygge man under Sommersolen gaar køligt. Ingensteds ellers i Europa ser man saadanne Gader. I Venedig fattes Træerne; i Berlin og Paris, hvor der hyppigt findes Træer, fattes Kanalerne; men denne Blanding af Kørevej og Vandvej, af Spaseregang og Sejlads, af Landlighed og Stadliv og Flodliv er enestaaende hollandsk, hyggelig og malerisk paa en Gang. Og saa har det Alt et henrivende, umoderne Præg, umoderne uden at være forfaldent eller ubekvemt eller gammelt, kun gammeldags ærværdigt og dog ganske praktisk.

Amsterdam er som bekendt en By. der er bygget mod Naturen, og det i endnu højere Grad end Venedig og Petersborg,

opført som man byggede i den forhistoriske Tid, i Pælebygningernes Dage. Den er bygget af et nordisk Skipperfolk med Skønhedssans; af det eneste germanske Folk, der har lagt malerisk Sans og kunstnerisk Oprindelighed for Dagen lige fra det vaagnede som Folk.

Det er kun for Modsætningens Skyld, man kommer til at mindes den anden i Havet byggede By, Patricier- og Paladsbyen Venedig. Dette er en folkelig Borgerby; den har trods sin graalige Himmel, sin Slud og sine fattige brændte Mursten virkeliggjort et ejendommeligt Ideal, og den har i Modsætning til Venedig formaaet at bevare sin Handel og sin Rigdom.

Hvilke Rigdomme i dette gamle Holland, hvilke Værdier i dets Kroge og Hjørner rundt omkring! Jeg var indbudt hos en af Byens store Bankier'er. Han beboede et smukt men fordringsløst Hus med Veranda ud imod en lille Have i *Heerengracht*. Han var den rette Type paa disse mellemlandske, baroniserede Millionærer, der er ens i Paris, Warszawa, Petersborg og Amsterdam, rolig, klog, velvillig, alvidende. Han kendte f. Eks. Handelsforholdene og de ledende Personligheder i Kjøbenhavn ud og ind. Gør De Forretninger med Rothschild'erne, spurgte jeg, — har gjort, svarte han, nu gør jeg i Reglen kun Forretninger med Regeringer. — Jeg gengav ham mit Indtryk af Hollands Rigdomme. Ja, sagde han, det er utroligt, hvad for Rigdom der findes gemt rundt omkring hertillands. Man mærker det ved enhver Lejlighed, hvor der stilles Krav til den. —

Som en Verden for sig ligger i et Hjørne af denne nordiske By Jødekvarteret, beboet af mere end 30,000 Mennesker; ejendommeligt derved, at man her ser en jødisk Befolkning i alle Bestillinger: Sælgekonerne paa Gaden, Grøntkonerne paa Torvet, Slagtersvende og Gaardskarle saavel som Købmænd og Butiksfolk, alle er Jøder. Med sit støjende Gadeliv ved Sommertid minder denne Del af Byen om den gamle Ghetto i Rom, der dog er faatallig og betydningsløs i Sammenligning.

Her fødtes i 1845 *Sarah Bernhardt*. Der findes endnu Mange i Amsterdam, som har kendt hende og hendes Forældre; den franske Adelsmand med Forfædre op til Korstogene, der skulde være hendes Fader, bør efter al Sandsynlighed henvises til Sagnets Egne.

Her levede i sin tidlige Ungdom *Baruch Spinoza*.

Her i Kvarterets yderste Rand i *Jodenbrêestraat* boede endelig

fra 1640—1663 den Mand, der er Nederlandenes største Navn i Kunsten, som Spinoza er deres største Navn i Filosofien, *Rembrandt van Rhijn.* Her har han daglig havt Modellerne til den overraskende Mængde af jødiske Aasyn i hans Malerier og Raderinger for Øje.

Paa dette snevre Rum mødes da disse to umaadelige Navne Spinoza og Rembrandt, den Mand, der frigjorde den menneskelige Tanke, idet han frelste den ud af Middelalderlighed, og den Mand, der genfødte Malerkunsten eller rettere skabte den fra nyt af paa nordisk Grund.

Spinoza — man føler en vis Varme i Brystet, saa tit man tænker paa ham og føler med ham. Den, der som ung har læst ham, hans Tanke har faaet en Ilddaab, som har lutret og fænget. Spinoza er Tankens Helgen som Shelley er Poesiens. Holland, der havde givet Cartesius Ly og der under Spinozas egne Stammefællers vanvittige Troesiver undte ham et Fristed, fortjener som Frihedens gamle, trodsigstolte Fædreland i Norden den Glans, der nu omstraaler det fra dette Navn.

Og dog kostede det i vore Dage Kampe, da det gjaldt om at faa rejst Spinozas Statue paa *Paviljoengracht* i Haag.

Min første Gang i Haag var til Hollands største levende Maler, min anden til Hollands største Døde, Spinozas Billedstøtte i Spinozas Gade. Jeg fandt den en graalig Julimorgenstund, denne afsides Gade med sin smalle Kanal og sine Træer, og dèr saa fjernt fra Stadens Færdsel paa en rød Granitsokkel den siddende Bronceskikkelse, beskeden, i næsten kun naturlig Størrelse — et Værk af Heksamer. Et Mesterværk er den ikke, men et alvorligt, betydningsfuldt Kunstværk. Ja, saadan har han set ud, saa tænksom og grublende, saa ophøjet af Aasyn, saa skødesløs i Holdning, han, den simpleste Tænker og den dybeste.

Og jeg tænkte paa hans Livsgerning, paa Originaludgaven af hans *Efterladte Værker* i dens Pragtbind hjemme i min Boghylde og paa det uudslettelige Indtryk, jeg ved første Læsning modtog af denne Bog. *Ethica* stod for mig og af dette Værk igen tredje Del, Forklaringen af de menneskelige Lidenskaber, der røber en saa mærkværdig Indsigt i Sjælelivet og nu og da aabner et Indblik i Tænkerens personlige Liv. Han maa selv have lidt under Skinsyge i sin Kærlighed for at kunne beskrive den med saa stærke og nøgne Ord. Dog tidligt har hans Tankeliv

trængt hans Følelsesliv tilbage, og han har levet fuldt forsonet med Tilværelsen, baaret af sin filosofiske Guds-Idé, aldrig overvundet af Jordelivets Sorger, upaavirket af Bandlysning og Had, uendeligt taalmodig overfor enfoldige Lærlinge, der ikke forstod ham og som i Stedet for at stræbe efter Forstaaelse stræbte at omvende ham til deres Mirakeltro.

Hvor hint Hus staar, det to-Etages, smalle, faa Skridt fra Statuen, dèr har han levet oppe i Stuen under Taget. Derfra har han daglig gaaet ud langs den stille Kanal i denne afsides Bydel, og herfra har man baaret ham ud med Fødderne foran, for at bringe ham til *de nieuwe kerk* ved Spui i from Uskyld og Uvidenhed, som havde han været en Troende og en Kristen.

Den Tid vil maaske komme, hvor de, der i Spinoza ser deres aandelige Stamfader, den første Opdager eller Aner af det Grundsyn og de Sandheder, der er det moderne Aandslivs og den moderne Videnskabs, vil blive talrige, talrige som nutildags de, hvem hans Aand er fremmed. Da, engang i fjerne Aarhundreder, vil disse Steder, hvor han i Holland har levet, og dette, hvor han døde, blive de frie Aanders Mekka.

Er nu Spinoza det stærkeste Aandens Lysglimt, som straalede ud fra dette Holland, der trods sin Lidenhed ene hævdede Frihed mod det spanske Verdensherredømmes Troestvang og rædselsfulde Tyranni, saa er Rembrandt det stærkeste Kunstens Lysglimt, som flammede fra denne Frihedens Arne. Rembrandt er den højeste kunstneriske Personliggørelse af de nordlige Nederlandes Aand, som Rubens af de sydlige Nederlandes Væsen. Men Rubens's Kunst er ikke i samme Grad som Rembrandts hjemmefødt og personlig. Hele Italien stikker i den store Flamlænders Kunst; her spores Michelangelo, her Tizian, her Veronese; her er romansk Komposition til flamske Farver, eller rettere: her er den storladne Blanding af Romansk og Germansk — det Romanske oversat til det Drøjere; det Germanske opblandet med det stilistisk Arrangerede — som udgør selve Syd-Nederlandenes Væsen.

Træder man i Amsterdams Rijksmuseum ind i den store Midtersal, hvor man har Bartholomæus van der Helst til højre, Frans Hals til venstre, saa staar man lige for Rembrandts *Nattevagt* (der burde hedde Dagvagt), et *Doelenstück* (Skyttegilde) som de andre, for saa vidt opfattet i Tidens Aand, men udført som aldrig et Doelenstück før i Verden var malet.

Selv om man har set Rembrandt rundt om paa Europas Gallerier, forstaar man ham først tilfulde her blandt hans bedste Samtidige.

Hvilken Geniets Magt denne! Rembrandt har gjort Kaptajn Frans Banning Cocq, Løjtnant Willem van Ruitenberg og alle disse andre ubetydelige Mennesker, der var glemte ti Aar efter deres Død, udødelige saa længe vor Kultur er til. I visse Maader ses det paa Rembrandt, at han allerede tilhører en Forfaldstid, eller rettere: der er ved ham som ved Correggio, ja allerede ved Michelangelo Noget, der varsler om, at den svimlende Højde nu er naaet, fra hvilken Forfaldet begynder. Men som jeg sad og optog dette Billede i mit Sind, sagde det indeni mig: Han er ubetinget, afgørende Geni, fordi han har fundet noget Nyt, der altid har været og dog aldrig før ham var blevet set eller gengivet med denne *Bevidsthed*: Lysets Trolddom. Man kan ikke se paa de andre Billeder i Salen — og der er Mesterværker iblandt dem — efter Skuet af hans Maleri. Dette er en Evne som, skønt plejet og udviklet, bryder frem med en Naturmagts Oprindelighed og Styrke dybt inde fra det Inderste i et Menneske, der var den ypperste *Seer* i sit Folk. Og han stammer fra sit Folk, saa særegen han er. Pieter Lastmans lille Maleri i Haarlem, *Flugten til Ægypten*, er allerede Rembrandt i Spiren, rigtignok kun i Spiren.

Ingen store Følelser gengives i *Nattevagten*, overhovedet ingen Følelser, og der er ingen Skønhed i Hoveder eller Figurer; men det er som var man Vidne til Opdagelsen af Lysets Poesi.

I Virkeligheden har Rembrandt opfundet Malerkunsten; han er *Maleren* for alle Malere. Han har opfundet den som Pascal opfandt Kristendommen. Rembrandt er Michelangelos Modpol. Den vældige Italiener giver det underfulde Omrids, ved hans storladne Geni besjælet af høj, mørk Lidenskab; han er ogsaa i Malerkunsten Plastiker. Rembrandt har vel malt Portræter i største Stil, virkningsfulde uden Effekter, og han har efterladt uvurderlige Tegninger: men ejendommeligst er han som Lys- og Farvestraalens Ypperstepræst, og det er i Kraft af dette sit sjælelige og maleriske Anlæg, at han er bleven Nødens og Elendighedens og den kristelige Medfølelses Forstaaer og Skildrer.

Ingen har som han gengivet det Bundløse i Mulmets Mørke, Ingen som han Skyggernes Tungsind, Ingen som han det Vold-

somme i Lysets Indbryden og dets trolddomsagtige Spil paa de mest dagligdags Genstande, som det halvt rykker ind i sin forklarede Verden; Ingen derfor som han det Menneskeliv, der lever og kryber om i Skyggen. Man tænke paa Hundredegylden-Bladet. Hvad her er samlet paa Billedets højre Side, det er den navnløse fattige Befolknings Syge og Lidende, Værkbrudne og Lamme og Blinde, Nedbrudte og Ængstelige, der kun har bevaret et Haab. Og midt iblandt dem staar *som* en Straale fra Lysets Verden, *i* en Straale fra Lysets Verden, Kristus, Trøsten i Menneskeskikkelse, den evige Medlidenhed, tungsindig som de Elendige, mere tungsindig end de.

Den italienske Kunst er en kirkelig og en adelig Kunst. Under Form af at give fromt (eller som i Venedig) fædrelandssindet Maleri fremstiller den de fejreste Træer i Menneskeskoven — en Præste-, Fyrste- og Patricierverden. Den hollandske Kunst er borgerlig og republikansk. Den er den stærke, frigjorte, livsglade Borgerstands Tronbestigelse. Overalt i den Borgersamfund, Borgerforstanderskaber, Lavsformænd, Hospitalsbestyrere, Skyttelav, portræterede for Eftertiden. Hertil kommer i Folkelivsmaleriet Smaaborgere og Bønder, fremstillede i deres Tilfredshed med Tilværelsen. Men hos Rembrandt er desuden Almuen kommet til, ikke i prosaisk Gengivelse eller munter Komik, men opfattet med Hjertets Deltagelse som levende sit stille Planteliv i Skyggen og forløst af Lyset. Der er et svagt socialistisk Element i Rembrandts Kunst.

III

Jeg sad og drømte derom, da en hollandsk, ivrig socialistisk Forfatter søgte mig i Hotellet. Han fortjente sit Brød som Embedsmand ved et Livsforsikrings-Selskab, men var med hele sin Interesse Medarbejder ved det unge Hollands Tidsskrift *De nieuwe Gids*, hvis øvrige ledende Mænd jeg snart skulde blive bekendt med. Socialisterne er under Domela Nuiwenhuis's Ledelse i Holland som allevegne en opadstræbende Magt. Hr. van der G. gjorde et fortræffeligt Indtryk; hans Blik for den nuværende Samfundsordens Mangler lod ikke noget tilbage at ønske i Retning af Skarphed; han havde en gennem Selvtænkning indvunden Overbevisning, og det er i Reglen underholdende at tale med

overbeviste Mænd, der ikke ved Arv eller Smitte er naaede til deres Tro. Denne unge Mand var som alle Fremtidsmusikere fremfor Alt overtydet om sin fuldkomne Ædruelighed i Opfattelsen af det Tilkommende. Han havde ordnet det saaledes, at vi, naar den nye Statsskik havde sejret, kunde nøjes med fire Timers dagligt Arbejde og iøvrigt sysselsætte og udvikle os frit. Det var urigtigt at opfatte Socialismen som Tvangs- og Embeds-Herredømme. Den vilde netop sikre den personlige Frihed som denne aldrig var bleven sikret før . . . Hvorledes dette i det Enkelte skulde gaa til, var og blev det vanskeligt at forestille sig. Den unge Socialist gav sig heller ikke ud for at kunne raade Fremtidens Runer, mente blot i Almindelighed at vide, hvilken Vej der førte til Maalet.

Vi gik sammen gennem Byen. Han viste mig Havnen med *Schreijers-Toren*, saa kaldet, fordi Skibene, der sejlede over Verdenshavet, i gamle Dage gik ud derfra, og Kvinder og Børn altsaa ved Afskeden plejede at græde der. Vi smagte i Wijnand-Focking's navnkundige gamle Udsalg paa den fortræffelige hollandske Genever. Vi læste Plakaterne i de store Butikers Vinduer. En af dem lød: Tro, at der vil komme en Tid, da Politikere er aabne, redelige Mænd. Tro, at der vil komme den Tid, da Kvinderne ophører med alt daarligt Koketteri og ene tænker paa deres Mænd og deres Hus. Tro, at der vil komme den Tid, da Staterne har afvæbnet og Krigen betragtes som et umuligt Barbari. Men tro aldrig, at der vil komme nogen Tid, hvor den Mand, som har vasket sig med den her og her alene forhandlede Mønster-Sæbe, faar Skænd af sin Kone, fordi hans Hænder ikke lugter godt!

Den Menneskesværm, som ved Sommertid ses i Gaderne, er uden Elegance. Den fornemme Verden er borte; hvad man dagligt har for Øje, det er den lavere Middelstands Kvinder og Mænd. Denne Klasse er uden Anstand og Holdning, omtrent som den tilsvarende Klasse i Schweiz. Og disse Kvinder af Folket i Byerne! Man mindes ved Skuet Heines Ord om Fru de Stael: Havde Helena set saaledes ud, var den trojanske Krig ikke bleven ført. De er smaa, runde, maadeligt skabte, uden Spor af Skønhed eller Ynde, og de iblandt dem, der vandrer op og ned ad Gaderne for at gøre Bekendtskaber, er i al deres Utækkelighed mere foretagsomme og paatrængende end man ellers ser det i store Byer.

Naturligvis finder de Indfødte selv deres Kvinder smukke. For den rette hollandske Fædrelandsven er Kvinderne i Holland de smukkeste i Verden ligesom det hollandske Sprog det mest velklingende og majestætiske. En hollandsk Maler, der ledsagede mig paa en Tur langs Kysten og gjorde mig opmærksom saavel paa Fiskernes og Fiskerpigernes Type som paa de smukke Mænd og Kvinder af velhavende hollandske Familier, der laa ved Badestederne, sagde saaledes: «Ja, vore Kvinder er dejlige. Ser De: Venus fra Milo, det er egenlig den typiske Hollænderinde. For nogle Aar siden — men tal ikke til min Kone derom! — havde jeg en Model og Veninde, der var skabt ganske som Venus fra Milo. Og se Dem om, De møder Typen allevegne: Lav Pande, lille lige Næse, bred Midje og — *niet veel intelligentie.* De ser. ganske samme Karaktermærker som hos den gamle Venus. Heller ikke i hendes Ansigtstræk er der jo ret megen Intelligens.

Det vil ikke let være den Fremmede muligt at se med saa henrykte Øjne. Han vil nu og da studse ved en paafaldende Dragt, saaledes ved Kvindernes fra Friesland, der under en Kappe bærer en gylden Plade om Hovedet, eller Kvindernes fra Zeeland, der ved Ørerne bærer Spiraler af samme Metal; men han vil sjældent vende sig efter et smukt Ansigt. Kun i Rotterdam var adskillige blandt Kvinderne af Folket meget skønne, store og prægtigt formede, men de svarede mere til Begrebet om den flamske Type end til hvad den Fremmede ellers har Anledning til at se af hollandsk Art.

Som enhver ret Hollænder nu er stolt af Kvinderne i hans Land, saaledes ogsaa af Sproget, hvis Klang han ikke bliver træt af at prise; Flamsk gælder for ham kun som en mindre vellydende Afart deraf. Det hollandske Sprog, der klinger som Engelsk med en rigelig Tilsætning af Hebraisk, lyder i den Fremmedes Øren i Almindelighed ikke smukt. Nu og da, hvor det for meget ligner Tysk, klinger det for os i højtidelig Stil saare komisk. Saaledes var der paa Teatret i Amsterdam en Selvmorder, som idet han tømte Giftflasken, tre Gange i Træk udraabte: *Goeden nacht!* (hvad i nordiske Øren klinger som *Chruten*) — Sandt er det iøvrigt, at Klangen i Vers og i højtidelig Tale har noget vist Majestætisk.

Med Dansk har det hollandske Sprog ikke faa Berøringspunkter. Mangfoldige Ord (som *Afdeeling* og lignende) skrives næsten som paa Dansk, og vi har i ældre Tid faaet talrige Ord,

især Sømandsudtryk fra Hollænderne, saaledes *Schoutbynacht* eller et Ord som *Orlog* (den lovløse) Krigstilstand. Det er ret ærgerligt for en Dansk at maatte sige det; men det er sikkert nok, at vor Sprog gennemgaaende klinger afskyeligt i Hollændernes Øren. De finder det, omtrent som Svenskerne, mat og karakterløst. Des mere og behageligere overrasker det, at Kendskab til dansk Sprog og Literatur er mærkelig hyppigt fore kommende. I hver By finder man Nogle, som kan Dansk. Det er især Damerne, som er videbegærlige og letnemme nok til at lære sig Sproget, ikke for at bruge det praktisk, men for at læse Literaturen i Original. Man sammenligne Dovenskabstilstanden og Interesseløsheden her i Danmark. Hvor vilde Hollænderen, som rejste Danmark rundt, træffe paa en Dame, der læste de hollandske Forfattere for sin Fornøjelse, endsige paa Snese af unge Mænd og Kvinder, der var hjemme i hans Sprog, som den Danske træffer det i Holland! Man har i Nederlandene i den senere Tid oversat Adskilligt fra de skandinaviske Tungemaal; de bekendteste nordiske Digteres og Skribenters Navne er trængte igennem. Rigtignok har Oversætteren ikke altid det nordiske Sprog tilstrækkeligt i sin Magt. Saaledes er Ernst Ahlgrens Roman *Modern* bleven oversat med Titlen *Moderne.* Man havde lagt Trykket paa sidste Stavelse.

De sprog- og literaturelskende Mænd, jeg i Amsterdam lærte at kende, hørte alle til den ældre Retning, hvis Organ er van Hall's meget udbredte Tidsskrift *De Gids.* De saa med Vrede og Fordom paa den unge, opadstræbende Slægt, beskyldte den for at dvæle ved det Usømmelige og Smudsige i sine Noveller og Romaner, og for at hylde materialistiske Anskuelser i Afhandlinger af filosofisk eller social Natur. Deres Tanker drejede sig overvejende om Hævdelsen af Menneskets Ansvarlighed, om de sædelige Idealer opfattede i Kant'sk Forstand.

Af Henrik Ibsen, som sysselsatte dem meget, fordi han brugtes af de Yngre til at drille og ærgre dem med, kendte de kun *Gengangere*, som havde oprørt dem til det yderste, fordi Forfatteren som ægte Materialist (!) i dette Drama fraskrev Mennesket i dets Egenskab af Efterkommer ethvert Ansvar for dets Handlinger. Forgæves stræbte jeg at foreslaa den lige saa gyldige Synsmaade for Stykket, at Mennesket som Ophav til Afkom havde et dobbelt Ansvar for sin Livsførelse. Ibsen var bleven

disse Gamle et Skræmsel. Ja i den fredelige Universitetsby Leiden sagde en elskværdig og fintdannet Professor i Literaturhistorie, blot jeg i en Samtale nævnede Ibsens Navn: »Aa, tal ikke om ham! Ibsen — det er Fjenden».

Det forstaar sig, at Ibsen til Gengæld havde den yngre Slægts Velvilje, og i hans Følge, som tidligere i H. C. Andersens, er en hel Del nordiske Bøger i Oversættelse trængte ind i Landet. Alligevel faar man det her som andensteds at føle, hvor smaa og upaaagtede de nordiske Riger er i Europa og hvor ringe Interessen for de to nordiske Sprog. I den store Læseklub *Het Leesmuseum* i Amsterdam fandtes Blade og Tidsskrifter fra alle Jordens Lande, ikke blot en Masse europæiske, men selv asiatiske og afrikanske, dog ikke ét dansk, norsk eller svensk. Saaledes var (eller er) det ogsaa paa Journal-Læsesalen i det kongelige Bibliotek i Berlin. Der fandtes for faa Aar siden intet Tidsskrift i noget skandinavisk Sprog. Man er i den Henseende i Berlin og Amsterdam stillet som opholdt man sig i Bombay eller Peking, og saa er man dog kun en Dags eller et Døgns Rejse fra Kjøbenhavn.

Hos Mændene af den unge Skole, dem, der skriver *De nieuwe Gids*, fandtes en ikke ganske ringe Opmærksomhed for nordisk Literatur i Almindelighed, om end en ringere end for engelsk og især end for fransk. Med tysk Skønliteratur sysselsatte de sig næsten ikke. Literært var de ivrige Symbolister og Dekadenter. For dem var Mallarmé og Verlaine allerede Stamfædre; det var de yngste franske Lyrikere, hvis Betydning for Fremtiden er saa tvivlsom, som havde deres hele Deltagelse. Mænd af den ældre Slægt i Holland gjorde imod dem de samme Indvendinger gældende som Leconte de Lisle eller Sully-Prudhomme retter mod de yngste Digtere i Frankrig. Jævnlig stillede man det Spørgsmaal: «Kan *De* forstaa vore unge Digtere og det Hollandsk, de skriver? I saa Fald ønsker vi Dem til Lykke, for vi forstaar det ikke». — En Aften i Amsterdam havde jeg et Par unge Poeter paa mit Værelse, af hvilke den ene læste sine Digte højt for mig med Begejstring og Andagt. Det hollandske Sprog tog sig rigt og stateligt ud i hans Mund, men det glippede for mig med Hensyn til Meningen: «Hun traadte ud i den glasagtige Stilhed». — Jeg afbrød: «Hvad forstaas ved en glasagtig Stilhed?» — «Ja, naar De vil spørge saadan, kan man

ikke læse lyrisk Poesi op for Dem». — «Taarerne trillede melodisk ned ad hendes Kinder». — «Hvorledes melodisk?» — «Aa, De forstaar det meget godt».

IV

I Amsterdam modtog jeg fra en Familie i Haarlem en Indbydelse til at komme dertil og fra *De Maatschappij ter bevordering van nijverheid* (til Industriens Fremme) en Indbydelse til de Festligheder, hvormed dette Selskab sluttede sin 114de *algemeene vergadering* i Haarlem.

Der var lejet et lille Dampskib, paa hvilket 35 Herrer og 35 Damer begav sig om Bord for fra Haarlem at sejle ad Sparnefloden til Havnen ved Ijmuiden, hvor man skulde tage de nye, prægtige Sluser i Øjesyn, for derfra paa en anden, bedre bygget, lille Damper at foretage en Tur ud i Nordsøen. Det var en for en Fremmed kærkommen Lejlighed til at lære et fornemmere hollandsk Selskab at kende. Tonen var utvungen og god. Mænd af forskellige Partier talte med udsøgt Høflighed med hinanden; Mænd af forskellige Stænder søgte hinanden op: Tulipanhandlere og Læger, Lærde og Købmænd, Industridrivende og Embedsmænd. Adskillige af Damerne var meget smukke, deres Væsen naturligt og tilbageholdende, intet Koketteri. Selv Kunstnerinderne iblandt dem gjorde Indtryk af at have tilbragt al deres Tid i Familiens Skød. Ved Frokosten om Bord blev der holdt et Par pligtskyldige Taler, der dog ikke var saa kedelige som Taler af samme Art i Tyskland; disse var nemlig mente som godmodigt skemtefulde, havde ikke Tyskernes højtspændte Sving.

Om Aftenen var der i Frederikspark i Haarlem stor Illumination af Slottet *Paviljoen*, i hvilket Napoleons Broder, Kong Ludvig af Holland, en Tid lang holdt Hof. Der var Musik og Bal, og de hollandske Damer lagde deres Ynde for Dagen, en Ynde, som havde noget Engelsk ved sig: kun var deres Fødder for smaa til at kunne tilhøre Englænderinder. Medens Musiken lød og Dansen gik, førtes Samtalen let og livligt ved de smaa Borde under aaben Himmel, og unge Hollændere underholdt mig om moderne Malere og Skribenter, om Whistler, der nylig havde været her i Besøg og hvis Lune ikke mindre end hans Kunst havde indtaget dem; om deres Ophold i Paris, hvor det ikke

var lykkedes dem at finde Bund i Forfattere som Barrès og hvor de unge Digteres gennemførte indbyrdes Hakken paa hverandre havde forundret dem, der selv følte sig som i et Broderskab med alle dem, der dannede samme Lejr . . .

Paa den store Plads i Haarlem, hvor Hovedkirken, Raadhuset og det dejlige Slagterhus ligger, i hvis Stil vor Børs er bygget, pranger en Billedstøtte i overnaturlig Størrelse af den *Koster*, der ikke opfandt Bogtrykkerkunsten, men hvem Fædrelanderi og Humbug i Forening vil give Æren derfor — en sand Skampæl i Bronce for den fjantede Patriotisme. Af Slagterhuset er kun det Ydre seværdigt, men Raadhuset fængsler ved sin berømte store Samling Malerier af Frans Hals. Det er her, man kan granske hans hele Udviklingsgang fra hans 30te til hans 80de Aar som i Venedig Tizian's for et endnu længere Tidsrum. Hvad Raadhuset rummer af ham, er altsammen store, officielle, paa Bestilling malte Portrætgrupper, i hans kraftige Tid beundringsværdigt malte. Meget lærerigt var det at kunne forfølge Frans Hals's Evne til at opfatte og gengive et Aasyns blivende og foranderlige Træk igennem Tiderne paa Portrætet af en Officer *Michiel de Waal*, der forekommer saavel 1627 som 1639 blandt Officererne af *St. Joris Doele* (St. Georgs Skyttekorps).

Ved Siden af Frans Hals-Galleriet var i Haarlem det store Kolonialmuseum værd at gennemgaa. Jeg havde Lejlighed til at se det, vejledet af Direktøren. Hvem er ellers ikke afstumpet mod Indtryk af etnografiske Samlinger — men denne Samling fængsler helt igennem, thi den forklarer den Fremmede det Land, han ser om sig.

Ganske vist erindres han i Holland ved hvert Skridt, han gør, om Kolonierne, thi overalt træffer han Folk, som er af blandet, ostindisk-hollandsk, Afstamning eller paa Folk, der som Embedsmænd derudefra er hjemme med Orlov eller som er fødte der af europæiske Forældre og har levet der længe, eller som er vendte hjem efter at have fortjent sig en Formue dèr. Men først her i Museet forstaar man uden Anstrengelse hvad Kolonierne betyder for Landet. Holland synes jo et lille Land med kun 4 Millioner Mennesker: men Tallet skuffer. Thi Holland har i Asien alene 28 Millioner Undersaatter. Og man kan paa ingen Maade sammenligne Hollands Besiddelser i Asien med Belgiens i Kongo. Thi Kongo er endnu kun et af Embedsmænd vanstyret Land, som kan komme til at berede Belgien store

Bryderier med Nabomagterne, medens de asiatiske Kolonier — trods den frygtelige Atsjin-Krig — er et storartet Felt for den nationale Foretagelsesaand og en stadigt flydende Rigdomskilde. Uden Kolonierne vilde Holland ikke kunne tænkes; uden dem var det en Magt af femte Rang. Eller som en Hollænder mere sandt end smigrende udtrykte det for mig med et lille Smil: Uden Kolonierne var Holland jo et — Danmark.

Medens de amerikanske Kolonier koster Moderlandet Penge, er de ostindiske Øer meget indbringende, og det er deres naturlige Rigdomme, som vækker den Besøgendes Forundring. Museet indeholder Alt, hvad der findes paa Øerne: Stenarter, Næringsmidler, Træsorter, Plantetrevler og Væverstoffer, Lægemidler, Farvestoffer, Oljer og Gummiarter, Kautsjuk og Guttaperka (ɔ; Getah fra Pertja, Harpiks fra Sumâtra), endelig Prøver af de Indfødtes betydelige industrielle og naive kunstneriske Frembringelser. Man tror ikke, hvad der lader sig forfærdige alene af de i lange Tider bortkastede Trevler, der findes om Kokosnøddens Skal.

I dette Land behøver en handlekraftig Ungdom ikke at gøre sig Livet surt ved at sidde paa et Kontor og føre Bøger og aldrig se andet end Stuens fire Vægge og Genboens Mur. Paa en Maaned er den unge Mand derovre, hvor den mangesidigste Friluftssysselsættelse venter ham. Direktøren sagde: «Jeg jager Alle derover, som kommer her og spørger om Raad, som jeg har sendt min egen Søn derover, først dertil og saa til Venezuela. Jeg siger til Alle, som søger Museet for at faa Kendskab til Forholdene: Rejs blot, se og oplev Noget, dyrk Jorden eller grund Industrier derovre; saaledes gavner I Holland mest».

Hollands Nutid er i alle Forhold betrygget; dens urolige, kamprige Fortid var stor. Af og til træffer man i de hollandske Byer paa historiske Minder, der faar denne store Fortid til at rejse sig i fuldt Liv for En. Jeg tænker ikke saa meget paa moderne Malerier med historiske Æmner som det i Haarlem, der viser En Byens Kvinder paa Voldene hældende kogende Vand ned over Albas jernklædte Soldater eller kæmpende som Mænd imod dem med Lanser og Sværd. Thi disse Malerier mangler jo Samtidighedens Præg. Værdifuldere er allerede de historíske Portræter, saaledes de mange af Admiral Ruiter, Hollands Nationalhelt, det firskaarne, vejrbidte Ansigt med Haaret delt i Panden, som vi ogsaa har et Eksemplar af i vort Galleri. Dog det

stærkeste Indtryk af den gamle Tid fik jeg, da min Vejviser paa Museet i Leiden viste mig en stor hvid Fanedug med en legemsstor Kristus. Den blev erobret, da den spanske Armada sank. Denne ene Fane, denne Kristus, legemsstor i Flaget — og al Spaniens religiøse Fanatisme med sit Følge af Inkvisition og Kætterbaal løftede sig op fra Fortiden for mine Øjne, og jeg hørte i mine Øren Hollændernes vilde Hævnsang fra 1570 *Het Standbeeld van Alva*, sunget da Menigmand slæbte hans Broncestatue i Skarnet, en drøj Triumfsang over det spanske Hovmod, der kom for Fald.

V

Leiden er en Universitetsby med gammelt velfortjent Ry. Ikke uden Ærefrygt træder man ind i den berømte Senatssal med alle Professorernes Portræter fra Scaligers Dage til vor Tid, denne Sal, om hvilken Niebuhr har sagt, at der ikke gives noget for Videnskaben ærværdigere Rum i Europa. Ja, det var et Frihedens Tilflugtssted, dette Holland, som ogsaa vor Holbergs første Udflugt gjaldt.

En Indbydelse, der ved min Ankomst til Leiden laa paa mit Bord fra en Mand, hvis Adresse var *Oude Rhijn*, bragte mig til at mindes et Par Ord af den gamle Digter Fr. Paludan-Müller. Han plejede at sige til os Unge: «Gør hvad De vil, men sørg for ikke at ende som Rhinen i Sandet ved Leiden!» Jeg har set Rhinen som Kilde nede i Schweiz; dèr er den paa sine Steder ikke stort bredere end at en Gymnastiker kunde springe fra dens ene Bred til den anden; jeg har set den igen som brusende Vandfald og endelig set den rulle bred og majestætisk under Jernbanebroen ved Køln. Her krøb den svag og stillestaaende i smudsige Kanaler, og rundt om paa dens Bredder byggedes netop Barakker og fejredes Kermesse med Lirekasser og Bajadser som til Haan. Hvor han dog havde Ret, den gamle kloge Herre! ikke ende som Rhinen i Sandet ved Leiden.

Jeg vedgaar et Kætteri: Af hvad jeg har set i Holland synes *Haag* mig skønnest. At staa paa Vijverberg og se over den yndige Sø, hvor Snese af hvide Svaner svømmer, over mod Binnenhof (den mægtige Slots-Sammenhæng, der er forherliget paa saa mange gamle og moderne Malerier), at staa der ved

Dag, komme igen ved Nattetid og beskue de mørke, dejlige Masser derovre paa den anden Bred under Stjernehimlen — det er en Nydelse, som skænker En de skønneste Friluftsøjeblikke, man kan have i Holland.

Haag er vel som hollandsk By mindre ejendommelig end Amsterdam, Haarlem, Leiden, Rotterdam og saa mange andre Byer, men maaske med sin fornemme Blanding af verdensborgerlige og nationale Egenskaber endnu mere tiltrækkende end de andre, især paa den korte Tid. Her alene finder man i Højsommeren Byens finere Selskab hjemme.

Det er enhver strengt arbejdende Hollænders Drøm at blive rig for at kunne bosætte sig i Haag og tilbringe et Par Sommermaaneder i Scheveningen. Man er der i kun tolv Minutter med det elektriske Jernbanetog. Dèr er ren Luft, frit Hav og maaske et noget friskere Liv end i Ostende og Blankenberghe.

I Haag bor den gamle, vidtberømte Maler, Josef Israels, den store moderne Fornyer af Hollands maleriske Fortidsry. Han er Genstand for en saadan Beundring der i Byen, at Ens Anseelse i et Hotel formelig styrkes ved et Besøg af ham. Fra det Øjeblik af da han nogle Gange havde søgt mig i Hotellet, var jeg Genstand for den mest udsøgte Opmærksomhed fra Hotelværtens Side.

Af de elskværdige Kunstnere, jeg har kendt, er Israels en af de elskværdigste. Lille og bevægelig, livfuld, begejstret, snurrig og sorgløs, saadan er han som Kunstner. Bag sig har han som Maler et Tidsrum af vidtgaaende Følsomhed. Nu gør den Deltagelse, han fornemmer for de simpleste Væseners Liv ham ikke længer blød, giver kun den Kærlighed til det Skønne, der ligger bagved hans Kunst, en Afskygning af menneskelig Inderlighed.

Ved Siden af hans Arbejder er Mesdaghs Marinebilleder og Brødrene Maris' Landskaber de som Blikket dvæler længst ved i de Haag'ske Samlinger af moderne hollandsk Kunst.

Dog var det ikke nyere Kunst, jeg skyldte mine dybeste Indtryk i Haag eller overhovedet i Holland. Det dybeste Indtryk, saa stærk næsten, som det, jeg i min første Ungdom modtog af Michelangelo eller Leonardo, skylder jeg Jan Vermeers Maleri af Delft paa Galleriet i Haag.

Jeg kendte ikke Vermeer som Landskabsmaler. Da jeg første Gang paa Jongheer Six's Galleri i Amsterdam saa hans

Gade-Vedute, følte jeg som et elektrisk Stød af Glæde gennem Legeme og Sjæl. Han er vel som Maler nærmest i Slægt med Pieter de Hoogh, men han virker endnu ejendommeligere, ganske anderledes bredt og stærkt. Han alene af Hollænderne har brudt med Overtroen paa Halvlysets Nødvendighed for Malerkunstens Poesi. De Andre, selv de største iblandt dem, har for Helhedsharmoniens Skyld gjort Vold paa Naturen, vilkaarligt ændret det naturlige Lys, idet de attraaede det tiltrækkende Hemmelighedsfulde ved halvmørke Rum. Han alene har formaaet at fange det klare Dagslyses Solstraale indenfor sine Billeders Ramme.

Allerede Gaden i Delft i den Six'ske Samling lyser som en Stjerne. Dens Himmel er saa munter, og i Porthvælvingen aabner sig et Vidunder af Fjernsyn. Man ser og ser ind den aabne Port, hvor den lille gamle Kone staar og vasker Der hersker en Stilhed i denne Gade, saa man formelig hører Kattene mjave paa Tagene.

Dog langt betydeligere er Billedet af Delft i Haag, et Arkitekturbilled, som man aldrig har set noget: I Forgrunden til venstre flad Strand gyldentlys med sorte Baade og smaa mørke Kvindeskikkelser med lyse Hovedtøjer og Kasteklæder. I Mellemgrunden Vandet med skønne lysegraa Flader og Skyggespejlinger. I Baggrunden strækker Delft sig ud, mægtig og malerisk med sine Huse og Taarne og svære, djærve Bygninger med aabne Portrum og smukke Spir ud imod Havnen. Mørkerøde farvemættede Tage til venstre. I Midten Sollys paa lyserøde Tegl og saa en Concert af graa, røde, brune, og atter graa Farver i en middelalderlig Taarn-Arkitektur, der til højre toner ud i guldgult Farveskifte. Fremfor alt drager dog Bygningen til højre med de to Spir Blikket til sig. Der er saa megen Sjæl i denne Mur. Den er helt Skønhed, et Hele af talløse, dybe, paa en henrivende Maade sammensmeltede Farver.

VI

De Folkeslag, der endnu i det 19. Aarhundrede har tabt i Lande-Omraade, gør i Almindelighed et Indtryk af at lide under et ikke forvundet Savn. Hollænderne gør i ualmindelig høj Grad Indtryk af at være sig selv nok. Ikke saaledes at forstaa,

›m bragte de ikke det Fremmede en levende Deltagelse i Møde ·e forstaar og taler i de bedrestillede Klasser gennemgaaende uropas tre Hovedsprog; de taler helst Fransk, men kan bedst ysk, skønt de i Reglen taler det med mange Fejl, fordi det gger deres Sprog for nær. Men de ønsker ingensomhelst For- gelse af deres Land. De nederlandsk talende Belgieres Kær- ghed til Holland kan uden megen Overdrivelse betegnes som lykkelig Kærlighed. Den bliver ikke gengældt. Intet Menneske i 'olland nærer Ønsket om Genforening med Belgien i nogensom- elst Form. Et Medlem af *Staaten-generaal*, der gav denne An- ‹uelse kraftigt Udtryk, svarede paa Spørgsmaalet, om han da ‹ke ønskede at se sit Land stort?: «Ganske vist, men ikke paa en Maade. Belgierne er Katoliker og Franskmænd, et os ganske ·emmed Folk». I Belgien drømmer Flaminganterne om en For- indelse mellem Tronarvingen og den lille nydelige Dronning af lolland, som dette nederlandske Folk af fordums Republika- ere sværmer for paa Grund af hendes søde Ansigt og hendes .i Aar; men i de nordlige Nederlande vil intet Menneske høre ale om en saadan Forbindelse. Kløften mellem Belgien og Hol- and synes gravet for uoverskuelig Tid.

DANMARK

FARUM

(1897)

Pludseligt staar med forbausende Klarhed en lille Begivenhed fra min Barndom for mig. Jeg er ti Aar gammel. Jeg har om Vinteren været syg, og mine Forældre har tinget mig paa Landet i Sommerferien; al Æventyrlysten i mig er oppe. Paa Halmtorvet lover en tyk og smørret grinende Bonde at tage mig med paa sin Vogn til Byen Farum, hvor jeg skal bo hos Skolelæreren. Han fordrer to Daler derfor og faar dem. Summen er mig naturligvis ligegyldig; jeg faar Lov til at køre de Brune, ɔ: at holde Tømmerne for dem, og er fornøjet. Hvor Farum ligger, véd jeg ikke, men ligemeget, det er en ny Verden. Hidtil har jeg, som er et Stadbarn, af Land kun set min Ammes Hus og Jord ude ved Glostrup — jeg véd endnu den Dag idag saa nøje, hvordan der lugtede i Stuerne, og hvorledes Inger gav mig en Ske for mig selv, mens de andre skiftede Skeen, naar der var Tykmælk — men dette, som forestaar, er en Landsby, en Skolebygning, en Herregaard, kort sagt Æventyret i den store Stil.

I en Vadsæk har jeg mine Skjorter og Bluser og Strømper og deriblandt et endnu aldrig baaret Pragtstykke: en blaa Klædes Trøje og en dertil hørende hvid Vest med Guldknapper, som min Moder har tilladt mig at bære om Søndagene. Til dagligt Brug bar jeg altid Bluse, saa Trøjen indeholdt en stærk Forfrem-

melse. Jeg længtes efter at bære den og beklagede dybt, at det netop nu var Mandag.

Midt paa Vejen holdt Bonden stille. Han forklarede mig, at han ikke godt kunde køre mig længer og derfor maatte sætte mig af; han selv skulde nemlig slet ikke til Farum. Men hist henne paa Vejen kom netop en Tørvekusk, som skulde derhen, og der fik han da mig Værgeløse anbragt. Pengene havde han jo faaet; jeg havde intet at give den anden, og med Vemod ombyttede jeg de brune Hestes raske Trav med Tørve-Øgenes Skridtgang. Mit første Indtryk af Mands-Træskhed.

Endelig var jeg der. Paa en høj, bred Bakke — høj og bred som den syntes mig da — knejsede den mægtige Skolebygning, et lille Kristiansborg, med Beboelseslejlighed tilhøjre og Skolerum tilvenstre. Og Skolelæreren, Hr. Leth, traadte venligt smilende ud med en Pibe i Haanden, der var et godt Stykke højere end jeg, og gav Haanden og bød indenfor, og straks var der Kaffe og Udtryk af den dybeste Foragt for den Bonde, der havde taget to Rigsdaler for en saadan Bagatel og saa ladet mig staa paa Vejen.

Straks bad jeg om Pen og Papir, og med Cifferskrift skrev jeg til en Kammerat, med hvem jeg var bleven enig om dette hemmelige Meddelelsesmiddel, om han vilde sige til mine Forældre, at jeg var bleven udmærket modtaget. Jeg vilde nemlig af en vis Blufærdighed ikke, at Hr. Leth skulde se, hvad jeg fra hans Hus skrev hjem. Jeg gav ham Bladet med Bøn om at lægge det sammen, hvad jeg ikke selv kunde; man havde ikke den Gang Konvolutter Dog hvad lignede min Forbauselse, da han udenvidere med et Smil læste højt af mine kunstige Cifre: «Jeg er bleven udmærket modtaget» osv. Aldrig havde jeg troet en saadan Skarpsindighed mulig. Og min Respekt for ham selv og hans lange Pibe steg.

I det samme bankede det let paa Døren. Og ind traadte to Piger, en stor og en lille, af hvilke den første rent fortumlede mig. Hun var blond, Søsteren negersort. De var 10 og 8 Aar gamle, lød Navnene Henriette og Nina K., var fra Brasilien, hvor de var bosatte, skulde tilbringe et Par Aar i Danmark, kom i Reglen daglig, men nu især for at tage den fremmede Dreng i Øjesyn. Da jeg i to Minutter havde set paa den dejlige Henriettes lyse Haar og underfulde graa Øjne, forsvandt jeg af Rummet, og fem Minutter efter kom jeg igen, iført hin mørkeblaa Trøje og hin

hvide Vest med Guldknapperne, som det var mig strengt forbudt at bære uden om Søndagen. Og fra det Øjeblik af gik jeg Synder i min Stadsdragt hver Dag, Gud gav — men med hvilke Samvittighedsnag!

Jeg ser dejlige, kornrige Marker for mig, langs hvilke vi legede; vi gjorde Jagt paa smukke, spraglede Sommerfugle, som vi fangede med vore Hatte og grusomt satte paa Naale, og Pigebørnene kastede min nye Dragt over med Havre, og hvis Havren hang fast, betød det et eller andet, Kærester tror jeg. Jeg og Kærester!

Saa blev vi bedt paa Herregaarden, stor og statelig som den var, et sandt Slot. Der boede den gamle, overmaade smukke hvidhaarede Kammerherre, Generalen, der jævnlig spiste ved Frederik VII's Taffel og ufravigelig bragte os Børn Godter fra Desserten, dejlige store Brystsukker i Papirer med brogede Billeder udenpaa af elskende Par i Hyrdestil og Knalderter med lange Papirfrynser. Hans yngste Søn, der besad en Insektsamling og meget andet Skønt, blev min svorne Ven, det vil sige jeg hans, thi jeg var ham ganske ligegyldig; men jeg mærkede det ikke og var glad og stolt over hans Venskab og sejlede med ham og mange andre Drenge og unge Piger paa den skønne Farum Sø, og jeg følte mig hver Dag mere som en hel Karl. Det var et Aarhundrede siden, jeg havde gaaet med Bluse.

Hver Morgen bragte jeg alle Aviserne til den tyske Huslærer paa Slottet, Dr. Dörr, og hver Morgen mødte jeg ved et Tilfælde Henriette, og saa skiltes vi ikke synderlig mere ad den Dag. Jeg havde intet Navn for den Beundring, der bandt mig til hende. Jeg vidste, hun var dejlig, det var Alt. Vi vilde gerne læse noget sammen og læste saaledes hele *Don Quijote* i i Charlotte Dorothea Biehls Oversættelse i Lysthuset Kind mod Kind. Vi forstod naturligvis kun det Halve deraf, og jeg husker, vi forgæves søgte Oplysning om det ofte forekommende Ord «Dulle»; men vi lo, saa vi græd, af det, vi forstod. Og endnu er det denne Læsning af *Don Quijote,* der har behersket alle mine senere Forsøg paa at trænge ind i dette Værk.

Men Henriette havde en Tone, der aldeles manglede mig: hun morede sig med at spinde Rænker, var opfindsom og intrigant. En Dag opfordrede hun mig til at spille Børnene i Skolen, disse smaa, hvidhovedede Drenge og Piger, som vi forlængst alle kendte, et ordenligt Puds. Jeg skulde til en niaarig Pige ved

Navn Ingeborg fra en 11—12aarig Dreng ved Navn Per skrive et rigtigt Kærlighedsbrev, og rundt om det skulde saa Henriette, den listige Kreolerinde, sy en duftende lille Blomsterkrans. Brevet blev forfærdiget og overbragt. Men det havde ingen anden Følge end den, at næste Dag, da jeg gik med Henriette paa Landevejen, skilte Per sig fra sit Følge, kaldte mig en Laps fra Kjøbenhavn og spurgte, om jeg vilde slaas. Træde tilbage var der naturligvis ikke Tale om, men jeg mindes saa tydeligt, at jeg blev lidt flov ved Sagen; han var meget større og bredere end jeg, og jeg havde tilmed en daarlig Sag at forfægte. Dog neppe var de første Forsøgs-Knubs vekslede os imellem, før jeg følte mig rent overmodig. Den arme Hvalp! Han havde jo ingen Anelse om, hvad det var at slaas. Fra mit daglige kjøbenhavnske Skoleliv kendte og kunde jeg de Hundrede Kneb og Finter, han aldrig havde lært, og saasnart jeg forstod det, kastede jeg ham som en Vante i Grøften. Han fo'r op igen, men med fornem Ligegyldighed kastede jeg ham anden Gang til Jorden, saa det sang i ham. Det tilfredsstillede mig, at jeg ikke havde staaet til Skamme i Henriettes Øjne, der iøvrigt tog min Bedrift med megen Kulde og ikke sagde mig et Ord derfor. Derimod spurgte hun mig, om jeg vilde træffe hende samme Aften under det gamle Majtræ. Da vi mødtes der, havde hun to lange Remme med og spurgte straks lidt spotsk og tørt, om jeg havde Mod til at lade mig binde. Mit Svar lød selvfølgelig bekræftende, hvorpaa hun meget omhyggeligt og omstændeligt sammensnørede mine Hænder med den ene Rem. Om jeg kunde bevæge Armene? Nej. Derpaa svang hun med ivrig Hast den anden Rem og lod den falde over mine Rygstykker. Atter og atter. Atter og atter. Min første fine Trøje blev en banket Trøje. Hun nød det højligt at øve sin Magt. Jeg vilde selvfølgelig i min Drengeære hverken skrige eller beklage mig; jeg betragtede hende kun med den dybeste Forundring. Hun gav ingen Forklaring, løste mine Hænder; vi gik hver sin Vej, og jeg undgik hende hele Resten af mit Ophold. Saaledes lærte jeg for første Gang kvindelig Træskhed at kende.

Imidlertid, jeg bar ikke længe Nag, og Aftenen før min Afrejse mødtes vi efter hendes Bøn endnu en Gang, og hun gav mig da det første og eneste Kys, uden at hverken hun eller jeg sagde andet end det Ord: Farvel.

Jeg har aldrig genset hende. Jeg véd, at hun for tyve Aar siden skal være død i Brasilien. Men to Aar efter, da jeg havde min første Skoledrenge-Kærlighed til en elleveaarig Pige, affærdigede denne mig paa Børnebal med den haanlige Bemærkning: «Naa, det er dig, som lod dig prygle af Henriette K. under Majtræet i Farum!»

Ja, det var mig. Saa grusom havde min Skønne været, at hun end ikke havde negtet sig til Veninder at udbrede Rygtet om den forsmædelige Behandling, hun havde underkastet en Kammerat, der af ren Æresfølelse ikke havde slaaet igen.

Det var min første virkelige Erfaring om Kvindenatur.

SVERIG

(1866)

I

Jernbanekørsel.

Hvilken Drengs Hjerte har ikke banket af Deltagelse, naar han i Bibelhistorien læste om Jehu, Nimsi's Søn, ikke for hans Dyders Skyld, thi han er grusom, raa og lumsk, men fordi det Tegn, hvorpaa Vagten genkender ham, er dette, at han kørte som han var gal. Thi at denne Kørsel er den eneste fornuftige, det forstaar enhver Dreng. Enten foretrækker man at spasere, og da er det dumt og uskønt at løbe sig Aanden ud af Livet, eller man ønsker at komme afsted, og da er det højst enfoldigt at køre med Stude, eller med Omnibus, eller med Godstog. At sejle er godt, at ride er herligt, og Luftballonens Gondol er uden Tvivl et pirrende Befordringsmiddel; men den jagende Hurtighed, den susende Fart, med hvilken Dampvognen bærer mig igennem Rummet, raskere og sikrere end Ringens Aand, den er værd at fornemme, som den føles i alle Nerver, medens Musklerne strækker sig i magelig Ledighed. Og nu at tænke sig, at Menneskene for en saadan Hast intet stærkere Udtryk har end det Ord *afsindig*, at en afsindig Hast betyder Hurtighedens Højeste! — var da nogen Lykke storre end den, altid at kunne gaa frem med en saadan Fart, aldrig træt, aldrig mattet eller svag? Har vi da virkelig saa megen Tid at spilde? Men saaledes er det; alt dybest Fornuftigt, alt guddommeligt

Dristigt kalder de Spidsborgere, der med Flertallets Myndighed regerer Sprogets Talemaader, for galt og afsindigt.

Paa de danske Jernbaner er Langsomheden tit rent ulidelig. Saa hellere en ærlig Droskekørsel, det véd man hvad er. Paa den svenske Jernbane gaar det meget raskere, men dog kun da med en tilfredsstillende Fart, naar Toget, efter at have sagtnet paa Grund af Jordsmonets Vanskelighed, med fordoblet Ivrighed indhenter det Forsømte. Og dog — tilfredsstillende er Farten ikke; men det er et Spørgsmaal, om selv en meget stærkere Hast, som de engelske eller franske Togs, fuldt kunde gøre Fyldest; det er et Spørgsmaal, om nogen Fart kan tænkes saa stærk, at den kan mætte og ophæve den Trang, den Attraa, den Begærlighed, det Raseri, hvormed Mennesket fordrer at fare hurtigere, hurtigere, endnu langt, langt hurtigere afsted.

Se ud af Vinduet! Du ser ikke Landet grundigt fra en Dampvogn, saa se idetmindste grundigt, hvad du ser! Vent ikke til din Nabo tilraaber dig sit *Se!* Thi før du faar vendt dig, er Billedet flygtet. Det Landskab, du betragter, er ikke udenfor Vinduet, men i Vinduet selv: et bevægeligt Maleri, i begge Vinduer et forskelligt, som af en usynlig Haand drages forbi dig. Nu Skov paa den ene Side, Søens Flig paa den anden, nu Skov ligeoverfor Mark, nu Mark paa begge Sider, nu klare Vandpytter, nu Klippestykker, fugtige af Regnen, nu granbevoksede Bjerge.

Se hvorledes disse Birke bestandig kommer igen i denne ydmyge, ludende Stilling, som vilde de indprente dig deres Billede, at du ikke skal glemme dem straks! Kast Blikket paa denne med store Sten besaaede Ødestrækning, og du vil ønske dig, at du var en Deukalion, for at kunne kaste Stenene bag dig og lade dem staa op som Mennesker — der trænges til dem i dette sparsomt befolkede, fattige Land. Hør disse smaa nydelige Piger raabe Hurra for Toget, der iler dem forbi; se disse smaa raske Knøse række Næse ad dig, der strækker Hovedet ud af Vinduet, og lær, hvad Verdens Bifald og afmægtige Fornærmelser har at sige for den, der gaar ad Jernbane til sit Maal.

Læg dig saa tilbage i Vognen og se Billedet af den ene Rude med det Maleri, den indeholder, spejle sig i den anden, som et svagt men tydeligt Fata Morgana. Se Telegraftraadene, Dampvognens yngre, søsterlige Ledsagere, hvis Stramhed og Stiv-

hed skjuler en Gnist, mere vældig i sin Enkelthed, end al den Ild, der bringer Dampen til at pruste og hvine — se dem løfte sig og dale, spredes og samle sig, krydses og skilles, medens du flyver ad din Bane fra Station til Station, over Broer, mellem Klipper, snart i Sol, der blænder dit Øje, snart under en Regnsky, der mødende hilser med en Støvregn, senere under en, der gaar samme Vej som du, men som maa sakke agter ud for Toget, der løber ind under dens bageste Rand og, sejrrig i sit Væddeløb, ud under den forreste.

Hør saa denne Snurren, denne Raslen, denne stødvise utaalmodige Rykken, hvormed Vogn drager Vogn, og synk i Dvale, drømmende om den Kløgt, hvormed Menneskeaanden her har omgaaet, udfyldt og jævnet Hindringer, og om den raske Kraft, hvormed den har sprængt sig sin Vej, hvor Vold var nødvendig. Men vaagn fremfor Alt saa betids, at du ikke gaar glip af Vetterns brede, af mørke Fjælde indesluttede Flade, ikke heller af den fuldtrundede Regnbue, der netop nu staar som en udspændt Æreport over dens Spejl.

II

Topp-Faldet (Trollhätta).

Modtag, du vidunderlige Strøm, efter saa mange Aars Forløb paany min Hilsen! Du genkender mig ikke siden sidst, og jeg er heller ikke mere den Samme. Men det er kun mig af os to, der er bleven fattigere og rigere, svagere og stærkere, ældre og yngre siden sidst; du er uforandret. Fuldkommen som du var i din rædselsfulde Skønhed kunde du intet vinde, og lige saa lidt har du tabt en Draabe af dit overstrømmende Væld. Idag som i Nat, i Nat som igaar, igaar som for tusinde Aar siden og som om tusinde Aar styrter du dig lige vældig, lige fraadende og dampende, som gjaldt det Livet om du standsede eller rastede et Sekund, ned over Klipperne og ud i dit Leje. Saa mindsker du din Fart og betvinger din Heftighed, saa glemmer du den kogende Lidenskab, hvormed du slyngede Skummet i Vejret som Sneflokke og Stænk, lader Vinden puste Fraaden af din Flade, lader smaa og store Skibe glide hen over

din Ryg, og blander dig tilsidst med Havet, ude af Stand til at fastholde dit Væsens Enhed eller endog blot dit Navn, antagende din store Brudgoms Navn i Stedet. Men her! hvilken Kraft! hvilken ubændig Voldsomhed! De stærke Klipper møder den med rolig Haardnakkethed; drillende sætter de Ligegyldigheden som et Skjold mod Vandmassen, der bruser over dem og imod dem; men oprørt ved denne Ringeagt fordobler den sin Hidsighed, kaster, styrter, hvirvler sig imod Fjældets Sider og splintres paany i et Skumhav, hvis Hede ikke Følelsen men Øjet sanser. Hvilken rivende Hurtighed! Man svimler ved Synet. Hvilken Hvidhed! Man blændes af dens Glans. Hvilken Renhed og Sundhed! Al Verdens Smuds synes her at kunne borttoes i et Øjeblik.

Larmen tvinger den, der vil tale, til at raabe, men letter dig Tausheden, hvis du foretrækker at tie. Se da taus ned under dig, under den skrøbelige Bro, der fra Landet af er kastet over til Topp-Øen! Kan Noget give dig et Indtryk af Naturens Majestæt, af hint «Ophøjede», hvorom Fortidens store Tænkere har talt, da maa du føle det ved Synet af denne klare, blanke, brede Vandstraale, der højtidelig sænker sig, der med Lynets Hast, men gennemsigtig, indadtil ubevæget, skyder sig bort under dine Fødder og som dog bestandig er der endnu. Og kan Noget omvendt lære dig at kende den Vildhed i Naturen, der med dityrambisk Vælde opriver sig selv, da se en Haandsbred fra denne Vandarm tilhøjre Malstrømmen, der trodsende Elementets Love borer sig et tragtformigt Hul og som derpaa sprudlende sprænges ovenud, splittet i Draaber, knust til Støv.

Stundesløse Strøm! Uafhængig af alle Stemninger, af Lysets og Mørkets, Solens og Skyggens, Vaarens og Høstens, opfører du Minut efter Minut det samme Skuespil. Din Syden køles aldrig selv af det tyndeste Islag. Naar alle andre Vande sover, vaager du. Du ligner Tiden; thi du rinder som den uden Stilstand, uden Ophold. Du ligner Evigheden; thi du er i alle Forandringer evigt den Samme: din Bevægelses mægtigste Svingning er forud maalt; din hovedkulds Dans ned i Afgrunden har altid samme Kast; din himmelstormende Lidenskab tvinges bestandigt i samme Form; din Puls staar stille. I denne givne, faste Skikkelse er dit flydende Legeme uomskifteligt fæstnet og fængslet. Selv din Vorden er en Væren, din Bevægelse Hvile.

Hvilken storartet Dialektik! Tal højt, du skønne Strøm; raab lydt, du stærke Fald, at de kan høre dig, dit Lands Tænkere, de døve og blinde, der ikke vil fatte den Sandhed, du dagligt præker: at den Modsigelse, de vil holde ude fra Tankens Liv, er Tankens egen, at Bevægelsen ikke falder udenfor Hvilen, Hvilen ikke udenfor Bevægelsen, og at Tid og Evighed ikke udelukker hinanden, men evigt er Et.

BØHMEN

PRAG

(1892)

I

Umuligt at rejse ud og se paa Byer og Slotte og Mennesker, træt som jeg var og trængende til Ensomhed. Jeg tyede da til Fristedet dernede i den lille tyske Landsby, hvor min Ven har bygget sig sin Villa, og hvor der altid findes et rummeligt Sovekammer og rummeligere Arbejdsværelse for mig. Jeg trængte til Stilhed og Samling, og der var Fred. En duftende Have, hvor Lindetræerne stod i Blomst og fyldte Alt med deres Vellugt. Udenfor Landsbyen ensomme Veje og Stier gennem Marker, rige paa Korn og Blomster. Det var Høhøstens Tid og det lugtede bedaarende allevegne af nyslagent Hø. Det var ikke for varmt og ikke for koldt, tørt uden Tørke, fugtigt uden Regntid, og i den store Arbejdsstue med livlige Malerier og alvorlige Kobberstik efter Michelangelo i Træpanelet, var der godt at være og var det let at skrive. Aldrig en kimende Klokke, aldrig et Besøg.

Roligt muntre Maaltider med Familiens Damer, der fra Aar til Aar huskede mine Vaner og længst glemte Ytringer; Samtaler til langt ud paa Natten med min Ven, der Dagen igennem havde været sysselsat i sit Atelier. Nu og da kom den unge franskfødte Borgfrue fra Paladset ikke langt borte over at faa sig en let Passiar, hun Ejerinden af den største sammenhængende Grundbesiddelse i det nordvestlige Tyskland, en ung barnløs Enke med

en ung Piges Væsen. Det var den eneste Adspredelse, og selv naar jeg engang imellem tog med den elektriske Jernbane til Byen, gik jeg blot rundt i dens Gader for en Times Tid at se Folk, men besøgte ikke et Menneske, gik ikke ind i et eneste Hus, skønt jeg havde Bekendte i hver anden Gade.

Saaledes fik jeg Nervernes forstemte Strenge atter stemte. Jeg lod Taushedens og Stilhedens Hvile falde paa mig. Nogle faa gode og uegennyttige, forstandige og fine Mennesker og en enkelt højtbegavet Aand erstattede mig Menneskeheden. Det dulmer, naar man hører til dem, hvem Mange plager og retter Anmodninger til, engang imellem at lade sig glide paa Ensomhedens Vande med Blikket rettet alene mod sit Livs skyede, ustadige Himmel, føle sig som en Forsvunden, være fraværende, afsides, andensteds . . . . .

Da jeg havde ladet Ensomhedens stille Ocean vugge mig længe nok og da jeg havde faaet et Stykke Arbejde fra Haanden, havde jeg Oplagthed til den Smule Sommerrejse, der forestod.

II

Hidtil ukendte Venners Elskværdighed lokkede mig til Prag. Paa Banegaarden blev jeg mønstret med skarpe Blikke, genkendt ved Hjælp af gamle Portræter, og da jeg afslog den Gæstfrihed, der tilbødes mig, kørt til det Hotel, jeg foretrak paa Grund af dets vakre Navn og dets gamle Ry. Paa alle Trapper stod dèr paa Czechisk og Tysk Opslag til Tjenestefolkene, i hvilke det forbødes dem at gøre nogensomhelst Støj, tale højt, synge eller larme; man fik ved det første Blik det Indtryk, at der her værnedes og værgedes ganske særligt om Gæsternes Fred. Opslaget var visselig ikke ufornødent; thi aldrig har jeg lidt under et saadant Spektakel paa Trappegangene i et Hotel som her.

For mange Aar siden havde jeg som Yngling mærket mig dette Hotel i min Lommebog, da jeg var paa Rejse fra Dresden til München og havde til Hensigt paa Vejen at opholde mig i Prag. Jeg kom ogsaa dertil, fik et flygtigt Indtryk af Byen, saa' Moldaufloden brede sig, skumme, favne Skytte Øen, Sofie-Øen og Malteser-Øen, hørte den bruse under de mange Broer; jeg gik ud paa Karlsbroen og saa paa den hellige Nepomuk. Men om

det var Synet af denne tvivlsomme Helgen eller hvad det var, det fremmede Sprog omkring mig, den Omstændighed at en Droskekusk, jeg hidkaldte, ikke kunde eller vilde forstaa mig, ligemeget: Følelsen af Ensomhed og Fremmedhed, Bevidstheden om ikke at have noget her at gøre, overvældede mig i den Grad, at jeg endnu samme Dag kørte videre sydpaa.

Denne Gang var jeg ventet, og der blev paa alle Maader sørget for at jeg ikke skulde føle mig ensom og fremmed. Hotellet allerede tiltalte mig. Fra mine Vinduer havde jeg Udsigt til det skønne gamle Krudttaarn, der hører til Prags monumentale Bygninger.

Ved Indtrædelsen i det første bøhmiske Hjem, der aabnede sig for mig, maatte jeg mindes Broziks Malerier. Husfruens Skikkelse, kraftig og lidt firskaaren, det runde, aabne Ansigt med det elskværdige Smil stod for mig ganske som traadt ud af en af Broziks Rammer. Hvis hans Fremstillinger af det gamle Bøhmens Kvinder staar til Troende, har Typen ikke forandret sig siden Middelalderen; men naturligvis har han brugt sine Samtidige som Modeller.

Som Husets Frue i sin hele Skikkelse var Typen paa en bøhmisk Kvinde, saaledes Husets Herre Typen paa en bøhmisk Fædrelandselsker. Ikke saaledes at forstaa som frygtede han for sit Land Paavirkning udefra, tvertimod! den almenteuropæiske Kultur havde i ham en Beundrer og Talsmand. Men han var med hele sin Sjæl og af al sin Evne virksom for sin Folkestammes Sag.

Dette Ægtepar forekom mig som sagt typisk; alligevel føler jeg godt Vanskeligheden ved at benytte dette Ord, naar man ikke har set flere Bøhmere end jeg. Iøvrigt er der i vore Dage gjort et højst interessant Forsøg paa at bestemme det Typiske nøjagtigt. I Dresden saa jeg hos en Ven en Række mærkværdige Fotografier, udførte af en Amerikaner ved Navn Bauditsch, Gennemsnitsbilleder af 12 amerikanske Lægers Hoveder, fotograferede over hverandre, af 24 Sporvognskuske, 24 Sporvognskonduktører, 446 unge mandlige og 500 unge kvindelige Studenter fra nordamerikanske Universiteter. Lægerne og Studenterne var smukke, Konduktørerne saa et Gran mere forstandige ud end Kuskene. Men Typen fremtraadte forunderligt nok som en Art Idealtype; ellers er Ideal og Gennemsnit jo ikke det Samme.

III

Nutildags besøges vel de bøhmiske Bade, Karlsbad, Marienbad osv. nok saa hyppigt som Landets gamle Hovedstad. Men den fortjente visseligt at ses. Pragtfuld og malerisk strakte den sig ud paa begge Sider af den mægtige Flod, behersket af det skønne, højtliggende Hradsjin og Laurentiusbjerget paa venstre Flodbred. De grønne Bjergskraaninger lyste i Solen; Blikket dvælede ved det hvide Bjerg, saa berømt af det Slag, der under Trediveaarskrigen afgjorde Bøhmens Skæbne.

En Dansk vil her allerførst søge Erindringer om Tyge Brahe. I Teynkirken staar ved den sidste Pille tilhøjre for Indgangen Tyges Gravsted med hans Portræt i Relief og hans Navn. Der er tilstræbt en virkelig Portrætlighed; thi den kunstige Næsespids er tydeligt betegnet; men iøvrigt har Stenen ringe Kunstværd. Større Evne til at kalde Erindringen om Tyge til Live har udenfor Prag det fine, luftige Lystslot Belvedere, bygget af Kejser Ferdinand I i italiensk Renæssancestil. Det gaar i daglig Tale under Navnet Tyge Brahes Observatorium. Et Observatorium har det vel aldrig været, men man véd, at Kejser Rudolf i Forening med sin danske Astronom tit har iagttaget Stjernevrimlen fra Balkonen, der løber rundt om Slottet. Ved Sommertid er her saare skønt. I Slotshaven nedenunder med de mange sjældne Træer mumler Springvandet, og Udsigten over Omegnen er vid.

Det andet danske Navn, som her rinder En i Hu, er jo Dagmars, skønt hun sikkert kun som Barn har levet i Prag, men efter Forældrenes Skilsmisse har boet med Moderen i Meissen, indtil hun i 1205 kom til Danmark. Men disse Naturomgivelser er de første, paa hvilke den unge Dragomirs Øjne har hvilet; hun har set den ældste faste Stenbro ligge over Moldau, set Hradsjin med Bøhmens ældste kristne Kirker og Klostre befæstet. Seks Aar før hun blev hentet til Danmark er hun med Moderen Abda draget til Meissen, da Faderen hurtigt giftede sig paany.

I Domkirken, St. Veits berømte Kirke paa Hradsjin, findes Faderens Gravmæle. Udhugget i Sten ligger Premysl Otakar I udstrakt paa sin Sarkofag med en Pude under Hovedet, med

Fødderne støttede mod en liggende Løve, indhyllet i et langt folderigt Klædebon. Han har Krone om Panden og om det lange lokkede Haar. Men desværre er Ansigtet skæmmet ved den Overlast, Statuens Næse har lidt. Efter Bøhmernes Paastand var Otakar ingenlunde, som det i Danmark troes, en daarlig Konge; han kunde kun ikke komme ud af det med sin Dronning, og det var tungt for Dagmar, at han foretrak Prinsesse Constantia af Ungarn for hendes Moder. Fra Danmark af er i den senere Tid i det dannede Bøhmen Interessen paany bleven vakt for den unge Prinsesse Dragomir, der i et andet Land blev en saa højt beundret og elsket Sagnskikkelse.

Paa Pladsen udenfor Domkirken findes en lille Rytterstatue af Bronce, som turde være det ypperste Kunstværk i Prag. Det forestiller St. Georg til Hest og er udført i Aaret 1373 af to indfødte Kunstnere, Brødrene Clusenbach. Naar man betænker, at Aarstallet 1373 vil sige 43 Aar før Donatello's St. Georg, saa bliver man greben af den højeste Beundring. Selvfølgelig maa disse Kunstnere have gaaet i Skole i Italien; de har efter al Sandsynlighed set Nicolo og Giovanni Pisano's saa herlige, men saa ganske anderledes artede Arbejder. Ikke desmindre har de lagt et aldeles ejendommeligt Geni for Dagen. Hestens Bevægelse og Helgenens Holdning, især Legemets Drejning, naar det ses fra Ryggen af, gør ved sin henrivende Naturlighed det dybeste Indtryk. Paa det Tidspunkt, da denne Gruppe blev udført i Prag, var i de tre nordiske Lande Udførelsen af et saadant Kunstværk en Utænkelighed, og selv i Nederlandene var den umulig. Den i den senere Tid saa varmt lovpriste nederlandske Gruppe, St. Jørgen med Dragen i Stockholm, er 116 Aar yngre og er endda et Kunstværk af betydeligt lavere Rang. — Jeg skulde tro, at den lille Rytterstatue af Jeanne d'Arc i Paris indeholder Mindelser om Gruppen i Prag.

Ved Borgen paa Hradsjin, den gamle Kongeborg, grundet af den nationale Heros, Kejser Karl IV, er der især et Taarn, som fængsler Øjet. Det er det saakaldte Dalibors Taarn. I en Artikel om Nürnberg fortæller Holger Drachmann det lokale Sagn om Ridderen Eppelin, en Røver, der udbad sig før sin Henrettelse at maatte ride den indre Borgplads i Nürnberg tre Gange rundt paa sin Yndlingshest og saa i et halsbrækkende Spring over Brystværnet søgte og fandt sin Frihed. Ganske det samme Sagn fortælles her om Dalibor, efter hvem Taarnet, hvori

han forsmægtede, er opkaldt. Her indsmuglede hans Elskede til Trøst for Ridderen, der sad i Ormegaarden, hans Strengeleg, og han spillede saa skønt, at der blev Stimmel om Taarnet. Fra Hradsjin skal han have vovet det vanvittige Spring. Nu i vore Dage er han som saa mange andre berømmelige Helte opstaaet fra de Døde som Tenor. Smetana har skrevet Operaen *Dalibor* om ham.

Der er skønne Sale i Slottet som i alle andre Slotte, men det skønneste Rum i Prag findes dog ikke her, men i Wallensteins (eller som Navnet egenlig lød: Waldstein's) Palads. Det er opført 1623 af den af Schiller udødeliggjorte Feltherre fra Trediveaarskrigen, staar endnu næsten uforandret og genkalder En med sine historiske Portræter i de smukke Rum paa en levende Maade Tidsalderen og Manden. Ud imod Haven findes her den dejlige aabne Loggia, hvor Wallenstein, naar han imellemstunder havde Tid til at nyde Livet i Prag, spiste til Middag med sine Officerer. Der er højt til Loftet i den mægtige Hal, og der maa have været Plads til alle Hærens betydeligere Befalingsmænd ved Bordet.

Jan Hus's gamle Fædreland, der med Heltemod havde kæmpet sin nationale og religiøse Kamp, og paa Trediveaarskrigens Tid efter den usle protestantiske Konges Nederlag nødtvungent maatte hylde Katolicismen, er i vore Dage at betragte som et romersk-katolsk Land. Dog ikke som Polen er det. Thi under den officielle Rettroenhed trives her frit og ufortrædiget det religiøse Frisind som i Frankrig og Tyskland.

Protestanterne er nutildags saare faatallige i Prag. Der findes fra gammel Tid af langt flere Jøder. Til 55 katolske Kirker svarer 3 protestantiske Kirker og 10 Synagoger. Blandt disse sidste er en enkelt, den ældste, seværdig. Den siges opført af Træ allerede i Aar 600, genopbygget af Sten i det 12te Aarhundrede; i den bevares den mægtige Fane, som Kejser Ferdinand III skænkede Jøderne for deres tapre Deltagelse i Prags Forsvar mod de Svenske 1648. Fanen, der helt er udspændt og som har en mærkelig trekantet Form, strækker sig stor og smuk med Salomonsseglet som indbroderet Mærke næsten over Kirkens hele Længde oppe under Hvælvingen.

Nær denne Synagoge ligger den ældgamle, alt i mere end hundrede Aar ikke mere brugte, jødiske Kirkegaard, som med Rette tages i Øjesyn af alle Fremmede, der gæster Prag. Det er som

en Urskov af Ligsten. Trængte op ad hinanden, i alle Vinkler mod hverandre staar her, omgivne af Grønsvær og tit omvundne af Slyngrønt, i tusindvis Stene bedækkede med hebraiske Indskrifter og gerne forsynede med et indhugget Symbol, der antyder Stammen eller Navnet. Der er enkelte, som man vil føre helt tilbage til Karl den Stores Tid, og er der nu end Overdrivelse heri, saa er Skuet og Indtrykket dog usædvanligt af disse Aarhundreder og atter Aarhundreder omspændende Mindesmærker om ulykkelige Ghettobeboeres Liv og Død; de synes groede op ad hverandre som en af Jorden opvokset Stenhær. Særligt originalt virker det høje Gravmæle over en berømt og elsket Lærer, der ligger omringet af de lavere Ligstene over alle hans Disciple.

IV

Bøhmen har for Nordboer endnu en vis Æventyrklang i sit Navn. Det er det Rige, hvorfra Dagmar ifølge Kæmpevisen kom sejlende. Det er det Rige, paa hvis fantastiske Kyster man hos Shakespeare lander. Navnet i dets franske Form: *Bohême* — *Bohêmiens* — genkalder Forestillingen om et frit Zigøjnerliv; det synes at betegne det gamle Zigøjnerland eller de moderne Hjemløses Hjemstavn. Og saa svarer intet slavisk Folk mindre til saadanne Forestillinger end Bøhmens czechiske Beboere. Af alle slaviske Stammer er Czecherne den husligste, den flittigste, den stadigst og dygtigst stræbende Stamme.

Hvem der har dannet sig Forestillinger om dem ud fra den gamle franske Navneforveksling eller ud fra det ufordelagtige Skudsmaal, som i tidligere Tid blev dem givet af den tyske Befolkning i Wien, — de betegnedes gerne som særligt egnede til Angivere og Politispioner — vil studse, naar han lærer dem nærved at kende. De bedste iblandt dem gør et ualmindeligt Indtryk af Blidhed og Fasthed. Det er et Folk paa syv Millioner Mennesker, som arbejder sig i Vejret med forbausende Hast og Kraft.

Blot for en Menneskealder siden var i Prag officielt Alting tysk. Det czechiske Sprog var (som i Flandern det flamske) et, man talte med Tjenestefolkene og som manglede alle offenlige Organer. Nu staar paa alle Gadehjørner og paa alle Skilte de

czechiske Navne sideordnede med de tyske; overalt er det czechiske Sprog sidestillet med det tyske; og det har Organer af enhver Art: Presse, Universitet, Teater. Af Prags 300,000 Indvaanere taler ikkun 50,000 i vore Dage Tysk som deres Modersmaal, om end i de dannede Klasser Enhver og i de lavere de Allerfleste forstaar det. Det er her som paa Dampskibene, der farer over Kanalen imellem England og Frankrig, hvor selv den ringeste af Mandskabet taler to Sprog.

Men Bevægelsen er den, at det er det Czechiske som vinder, det Tyske, som taber Jordsmon her, og den czechiske Stammes nationale Lidenskab har været saa stærk, at den har forvandlet Bøhmens Udseende og Prags Aasyn. Megen Kraft har ligget skjult i dette Folk, siden den saa hurtigt kunde frembryde. Dets Væsen gjorde paa mig samme Indtryk som en Kirke, hvis Fresker en barbarisk Haand for Aarhundreder har dækket med Kalk. Det er nu, som om Sløret med Et var blevet fjernet, og den oprindelige Billedpragt viser sig pludseligt med sine Former og Farver.

Denne Sammenligning, som jeg i Prag brugte i en Tale ved et Aftenselskab, som czechiske Forfattere og Kunstnere havde foranstaltet for mig paa Sofie-Øen, blev funden saa rigtig, at Jaroslav Vrchlicky har optaget den og udført den videre i en meget smuk Sonet, han har offenliggjort i sin Digtsamling *Bodláci Parnasu* 1892.

Det burde iøvrigt ikke undre, om en af Bøhmens tyske Beboere vilde paastaa, at Sammenligningen med større Ret kunde vendes om, forsaavidt som meget oprindeligt Tysk i den senere Tid med hastigt virkende Lidenskabelighed er overstrøget med en slavisk Fernis. Saaledes talrige tyske Navne, der bogstaveres paa Slavisk, saaledes det nu delte Universitet, det ældste i Tyskland og Østerrig Ungarn (grundet 1348), og saaledes den Videnskab, der læres i dette Universitet. Den foredrages vel paa det czechiske Sprog, og der benyttes czechiske Haandbøger; men selve Videnskabeligheden er ikke czechisk, den er alment europæisk og endnu nærmest tysk.

Naar Czecherne benytter det tyske Sprog, betegner de sig altid som Bøhmere og deres Sprog som bøhmisk, skønt de i deres eget Modersmaal aldrig anvender dette Navn. De hævder, at Ordet czechisk paa Tysk har en nedsættende Klang og er af ny Dato. I tidligere Tid sagde man paa Tysk altid «bøhmisk».

Tyskerne indvender herimod, at de som bosatte i Bøhmen og stammende fra i Bøhmen boende Forfædre har samme Ret til Navnet Bøhmere, som deres slaviske Landsmænd. Ordet Bøhmen, *Boheim*, er, siger de, et germansk Ord, dets første Halvdel er Boji, et af de romerske Forfattere omtalt keltisk Folk, og Ordet betyder altsaa Bojernes Hjem. De betegner, for at hævde deres egen Ret som Landets Børn, sig selv som tyske Bøhmere, Czecherne som slaviske Bøhmere.

Forholdet mellem begge Grupper er (som den Rejsende, der færdes i begge Lejre, snart erfarer) yderst spændt uden dog at være det i den Grad som Forholdet mellem Polakker og Russere i Warszawa. Det er ikke ganske let at bevæge sig i begge Krese, og det vilde været mig personligt vanskeligt uden den Elskværdighed og Takt, som udvistes af de Medlemmer af det tyske som af det ungczechiske Parti, jeg lærte at kende.

Da jeg havde opholdt mig nogle Dage i Prag, men længe nok til at have ikke faa Bekendte saavel blandt Czecher som blandt Tyske, indeholdt det gammelczechiske Organ en Artikel, som bød mig Velkommen og roste mig for flere gode Egenskaber, men især for den at være «en af Tysklands mest udprægede Fjender». Man havde dengang indført mig i det tyske Casino; men der var, da jeg om Aftenen traadte derind, Ingen, som viste mig en mindre venlig Mine. Man spøgede en Smule med Artiklen, det var Alt. Og man nøjedes med at tage den Oprejsning, i et tysk Blad at meddele sit Publikum dels at jeg efter Indbydelse havde besøgt den tyske Studenterforening, dels at jeg havde tilbragt flere Aftener i *Deutsches Haus*.

I høj Grad rørte mig Ungczechernes Omhu for ikke at bringe en Fremmed i en vanskelig Stilling imellem disse nationale Grupper. Det var efter Opfordring fra deres Side, at jeg var kommen til Prag; det var dem, der stod mig nærmest; ældre Mænd iblandt dem anordnede et Maaltid, hvor der holdtes mange Taler og faldt mangt et Ord, som maaske ikke havde klinget tiltalende i anderledessindede Medborgeres Øren; det var endelig den czechiske Studenterforening, der helt bestaar af Ungczecher, som indbød mig til en Sammenkomst i dens Lokale, hvor der atter holdtes Taler af halvt politisk Art; men de sørgede for, at intet af deres Organer bragte et Ord derom eller gengav en eneste Ytring, som Værterne eller Gæsten havde brugt.

Den sidste Sammenkomst foregik iøvrigt med Iagttagelse af

ormer. Unge Mænd, hvis farveprægtige Visitkort under bar Betegnelsen *starosta* «*Slavie*» afhentede Gæsten paa alte Dag. Først blev Lokalet beset, som var rummeligt tyret med en vis Nethed. Paa Væggene hang Billeder af le Berømtheder. Det eneste her, som var knapt og fattet var Bogsamlingen, og Aarsagen dertil var højst ejenelig for de stedlige Forhold. For nogle Aar siden, ved Hugos eller en anden anerkendt Franskmands Begravelse Foreningen oversendt en Krans med vedføjet Skrivelse om elser, der forbandt denne Ungdom med Frankrig. Det g fortolke som en ungdommelig Indsigelse mod Tremagtsdet. Nu fandtes i denne Forenings som i alle tilsvarendes r en Paragraf, der i Tilfælde af at Foreningen indlod sig t drive Politik, gjorde det muligt at lukke den og borte dens Ejendom til en anden Forening af lignende Art. ammelczechiske Byraad greb begærligt Lejligheden. Man ede Foreningen dens Bibliotek, lod saa Sønnerne af Raadets ædre i Forening med nogle faa andre Sønner af gammelske Forældre oprette en Miniatyr-Forening paa en fyrretyve mmer og skænkede denne den hele righoldige Bogsamling, der vel gav et tusind Bind paa hvert Medlem.

Disse unge Studenter gjorde et ganske fortræffeligt Indtryk Personligheder, beskedne, elskværdige, ligefremme, varmtle. Med den sproglige Undervisning og Uddannelsen i Aandskaberne syntes det derimod ikke godt fat. Jeg fik det be- Indtryk, at Undervisningen i Latin og Græsk opslugte egen Tid og Kraft, som bedre anvendes paa nyere Sprog rne Studier. Deres Skoleundervisning var foregaaet paa isk; desuden havde de lært Tysk; men de kom til Univert uden ringeste Uddannelse i Fransk eller Engelsk. De Czechere sværmer for Frankrig uden at kende dets Sprog: aas bedst nyligt, da Gymnastikselskabet *Sokol* (Falken) an- til Nancy og blev saa glimrende modtaget ved den patrio- Gymnastikfest. Ingen af Deltagerne kunde sige et Ord paa sk til deres Værter, og da ingen af disse kunde sige et Ord Czechisk, var man indskrænket til Pantomimen. Imidlertid zecherne i Nancy dog Lov til at vise deres gymnastiske igheder, medens de franske Gymnaster, da de i sin Tid til Prag, blev indelukkede paa Hotellerne under Gymnastiki, og al offenlig Optræden dem forbudt.

Da Lokalerne var besete, ordnede man sig om Bordene. Formanden udbad sig Tilladelse til at holde en Tale til mig paa Fransk, med Anmodning om, at jeg da vilde svare paa samme Sprog. Det var en høj, smuk ung Mand, der i længere Tid havde studeret i Frankrig. Han talte, jeg svarte; man raabte *Nazdár!* (til Lykke!) og de private Samtaler begyndte. Men neppe var jeg bleven indviklet i en Samtale, før en ung Student gik bag om min Stol, berørte min Skulder og meget høfligt og pudsigt bad mig gentage den Tale, jeg lige havde holdt, paa det tyske Sprog; thi ved hans Bord var der Ingen, som forstod Fransk — jeg gjorde deraf mine Slutninger om de andre Borde og blev unegtelig ret forundret; det var jo efter Formandens udtrykkelige Anmodning at jeg havde talt Fransk; han havde tilføjet: Officielt vil vi meget nødig bruge det tyske Sprog. Gentage Talen var mig naturligvis umuligt, men jeg lovede at tale endnu engang paa Tysk. Og denne Gang lød Raabet *Nazdár!* med bedre Klem.

V

Straks den første Aften førte man mig hen i det bøhmiske Nationalteater. Man opførte Dramaet *Jan Vyrava*, et nationalt Skuespil, der foregaar 1781, af Direktøren F. A. Schubert. Spillet var dygtigt uden at være fremragende, Stykket talentfuldt om end lidt gammeldags i sin Teknik.

Dette Nationalteater i Prag er den czechiske Stammes Stolthed. Man betragter det med Rette som et Nationalmonument, et Vidnesbyrd af ualmindelig Art om Folkets Vilje til at aabenbare sin Eksistens og sin Livskraft paa en for Alverden synlig Maade. Bygget i Renæssancestil udfolder det sig mægtigt og pragtfuldt langs Moldaufloden ligeoverfor Bjerget Petrsjin, paa den anden Side af Floden.

Dette Teater har sin højst lærerige Historie, der falder sammen med den czechiske Selvfølelses.

Da i Aaret 1620 efter Slaget paa det hvide Bjerg, som den usle Kong Frederik V tabte under et Sviregilde, det bøhmiske Kongerige havde mistet al Selvstændighed, gik det efterhaanden saaledes tilbage med det czechiske Sprog, der i Aarhundredet forud havde udviklet en rig Literatur, at det ved det 18de Aar-

hundredes Slutning var at betragte som dødt. Landet syntes helt fortysket.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede begyndte den nationale Stræben paany her som allevegne, og Længslen vaagnede snart efter at høre Folkesproget fra Scenen. Der fandtes dengang i Prag et fast Teater, hvor der fra først af blev spillet afvekslende italiensk, tysk og undertiden czechisk, senere tysk og en eller to Gange om Ugen czechisk. Der udviklede sig naturligt et Ønske om at eje et særegent czechisk Teater. Da i 40erne og 50erne Regeringen ikke var Bøhmens nationale Stræben gunstig, maatte man søge at rejse sig en Skueplads ved egen Kraft. I 1850 dannedes i Prag et Udvalg til Oprettelsen af et bøhmisk Nationalteater for frivillige Bidrag. Regeringen umuliggjorde imidlertid Udvalgets Virksomhed og først i 60-erne kunde man begynde paany. 1868 blev Grundstenen lagt eller rettere Grundstenene; thi som for at vise, i hvilken Grad Foretagendet opfattedes som nationalt, blev Stene sendte fra alle Landets historisk mindeværdige Steder, fra de Bjerge, som i Bøhmens Oldtidshistorie er omspundne med Sagn, ja selv fra Amerikas bøhmiske Kolonister.

Samlingen af Bidrag fortsattes; de Velhavende gav efter Evne, men Menigmand i saa stort Antal sin Skærv, at det var Øre-Bidragene, som gav de største Summer. Over halvanden Million Gylden var allerede gaaet med; man havde givet nogle Prøveforestillinger og havde endnu kun tilbage at beskytte Teatret mod Ildsvaade, da i August 1881 under Lægningen af Lynafleder-Traade et Stykke glødende Kul, som faldt ned i et Hul paa Taget foraarsagede en Brand, der i faa Timer fortærede hele det indre Teater.

Højst naturligt føltes dette Tab som en Nationalulykke, og man tog øjeblikkelig fat for at raade Bod paa det Skete. I kun fire Uger indsamledes paany over en Million Gylden. Man besluttede at bygge Teatret op igen, men betydeligt større, og alt i Efteraaret 1883 stod det ny Teater færdigt. En formelig Folkevandring fandt Sted fra alle bøhmiske Egne for at se det, ja fra alle Egne af Østerrig og Tyskland, hvor Czecher var bosatte. Man foranstaltede Masse-Udflugter i dette Øjemed. Indtil 1500 Personer ad Gangen slog sig sammen; man vilde se det Værk, hvortil man havde bidraget, og høre det czechiske Sprog fra

Scenen. Selv fra Amerika foranstaltedes i 1884 en Rejse med Særtog fra Hamborg til Prag for at se det færdige Teater.

Det er visselig ogsaa værd at se og kan med fuld Ret betegnes som et af de smukkeste i Europa. Det Ydre er opført af en prægtig indenlandsk Sandsten, i det Indre er helt igennem anvendt dels virkeligt, dels kunstigt Marmor, og Teatret er i Loggia'en, i Foyer'en, i Korridoren foran den og paa Tilskuerpladsen smykket med Malerier af forskellige indfødte Malere. Kongens og Dronningens (Kejserens og Kejserindens) Værelser bag Tilskuerpladsen er sande Slotsværelser, overdaadigt udstyrede med skønne Tapeter og et smagfuldt og sjældent Bohave.

Overalt hvor det er muligt, er her anvendt Jern istedenfor Træ, og Teatret er elektrisk oplyst med mere end 3000 Edisonske Lamper. I Aaret 1883 var dette den største elektriske Indretning, der overhovedet fandtes i Verden.

Teatrets Forvaltning ledes af et patriotisk Selskab (Nationalteater-Konsortiet), der er valgt af Kongerigets Landdag. Hvert af dettes Medlemmer har indbetalt en eller flere Portioner paa 500 Gylden. Udgifterne er 440,000 Gylden om Aaret; men Teatret dækker sig fuldstændigt, takket være dels en forstandig Direktør, der saavel har det Kunstneriske som det Økonomiske under sig, dels den Yndest, hvori Foretagendet staar hos den hele czechiske Befolkning. Man spiller mest nationale Skuespil, Operaer og Balletter, men iøvrigt Kunstværker fra alle Lande, og ikke sjældent spilles to Gange om Dagen. Uviljen mellem Befolkningsgrupperne er saa stærk, at ingen Tysker sætter sin Fod eller har sat sin Fod i dette Teater, saalidt som nogen Czecher besøger det tyske Skuespilhus.

VI

Bøhmen har en virkelig national Opera, grundet af Fr. Smetana, der efter længe kun at have været en stedlig Berømthed nu er bleven en europæisk.

Forunderligt for mig at træffe det Navn igen. Da jeg var sytten Aar gammel, mødte det mig første Gang. Smetana ernærede sig da som Lærer i Musik i Gøteborg. Han var tilbedt

af sine unge kvindelige Elever, havde langt Haar og hvide Hænder. Hans Billede hang paa Væggen i en Stue, hvor jeg dengang misundte det dets Plads.

Ved de internationale Forestillinger i Wien i Sommeren 1892 gjorde hans Operaer, blandt hvilke *Den solgte Brud* er Yndlingen i hans Hjemland, den overordenligste Lykke. Smetana blev med Aarene døv, men komponerede som Beethoven trods sin Døvhed. Han døde i 1884 som sindssyg.

Andre bøhmiske Komponister er Anton Dvorák og Zdenko Fibich. Den sidste har helt gennemkomponeret den store Trilogi *Hippodamia* af Bøhmens mest yndede Digter Jaroslav Vrchlicky.

I ham og Svatopluk Czech har Bøhmen for Øjeblikket sine to mest fremragende literære Begavelser. Czech (født 1846) er af disse den mere sluttede og ensomme Aand, mere national i Valget af sine Æmner, mere grublende og mindre frugtbar; Vrchlicky (født 1853) er livlig og aaben, let og stærkt paavirkelig af alle Indtryk. Nationalfølelsen forekommer ham saa selvfølgelig, at han ingenlunde hyppigere vælger nationale Stoffer end fremmede og virkelighedsfjerne, men han besidder en Virtuositet uden Mage i Herredømmet over sit Modersmaal, og er rimeligvis den frugtbareste af alle samtidige Digtere i Europa.

Af disse to lærte jeg kun Vrchlicky personligt at kende. Af hans Digte og Fortællinger havde jeg forud læst en Del. Adskillige af hans Vers har været oversatte paa Dansk, om end ikke fra Grundsproget. Finhed og Blidhed er Grundtrækkene i hans personlige som i hans aandelige Aasyn.

Til Brug for det czechiske Teater udførte han paa nogle faa Uger en Oversættelse paa Vers af Emerich Madáchs ungarske Kæmpe-Opus *Menneskets Tragedie,* et Værk, som Digterens patriotisk begejstrede Landsmænd med Maurus Jokai i Spidsen nævner i samme Aandedrag som Goethes *Faust*, men som med sin Bredde og Ensformighed, med sin fra Digterens rent personlige Livsforhold stammende Kvindeforagt og med sin dramatiske Umulighed kun kan gøre Virkning som Udstyrsstykke. Sceneriet var fortræffeligt; Kulisser og Dragter, som den ungarske Fædrelandsven Fyrst Esterhazy overlod Teatret frit, var smagfulde og kostbare. Man sled under mit Ophold i Prag stærkt med Prøverne til det, og det gik over Scenen med Bifald. Men Udførelsen

frembød i Virkeligheden kun ét Moment af Interesse; det var det, hvor i 9de Scene (Paris under den store Revolution) Marseillaisen blev istemmet. Skuespillets Retning er Revolutionen ganske fjendsk, Pariserfolket optræder kun som en blodtørstig og rædselsfuld Bande, men Publikum brød sig ikke det ringeste om Retningen. Neppe lød de første Toner: *Allons, enfants*, før et bedøvende Bifald brød løs, der ingen Ende vilde tage. Man greb ved Haarene Lejligheden til at lægge sin Kærlighed til Frankrig for Dagen. Og langt fra at tage af fra én Opførelse til en anden, har denne Tilkendegivelse af Sindelaget taget saaledes til i Styrke, at som Aviserne har meddelt, Stykket nu efter mere end tredive Opførelser er blevet forbudt af det Pragske Politi paa Grund af den ivrige Begejstring for Marseillaisen.

I høj Grad tiltalende og yndefuld er blandt Vrchlicky's Skrifter den lille Samling ironiske og følsomme Historier, som fører Titelen *Farvede Skaar*. Hver lille Historie har sit Særpræg; der er deri en egen nænsom Poesi. Særlig bøhmisk synes denne ikke, men den er menneskelig og original.

Sit Navn har Samlingen af den lille første Fortælling om en smuk og rig Dame, der i sin Lede ved Livet, i sin Afsky for Tilværelsens Tomhed og Trøstesløshed giver sig i Snak med en ung Maler, som er lykkelig ved sin Kunst. For at forklare hende sit Livssyn tager han op fra Vejens Sand en Haandfuld farvede Glasskaar og viser hende, hvor broget og mærkværdig Verden ser ud, blot man betragter den gennem disse; snart synes den lyserød, snart lyseblaa, en Verden af Krystaller eller Opaler.

En anden Side af Kunstens Væsen og Kunstnerens Kaar er malt paa de Par Sider, der fører Titlen *Poesi og Prosa*: I samme Hus i en afsides liggende Gade i den store By bor en bredskuldret, godmodig Bager, som tilbringer sit Liv i Duften af det varme Brød, og en Parfymør, der ikke er nogen almindelig Haandværker, men en, der prøver sig frem og opfinder i sit Fag, hvem Violers og Rosers, Resedaers og Nellikers Duft synes hverdags, og som stadigt udskiller, sammensætter, opløser, blander og koger Vædsker. Han giver sin Fantasi Tøjlen selv ud over den gode Smags Grænser, kun for at opdage ny, hidtil ukendte Arter af Vellugt. Ved sit anstrengende Arbejde bliver han krum og mager. Medens Bagerbutikens Klokke stadigt

klimprer, ringer det sjældent paa hans Dør. Han har faa Kunder, og disse er ikke engang sikre.

En Nat, da han sidder ene, bøjet over sine Bøger, sysselsat med Blomster af en fremmed Flora og med gærende, forraadnende Stoffer hører han fra Bagerens Trug Brødets underfulde Sang klinge op til ham: Jeg er de Fattiges Manna, Livets Hostie for dem, der arbejder og er besværede. Hver Brødsmule er hellig, den er Arbejderens Sved, den Forældreløses Taare. Jeg indgyder Livet, thi jeg er Livet; jeg kommer frem af Jordens Skød, vokser og trives, aander Modervarme, er Kød og Mælk osv. — Da strømmer store Taarer ned ad Mandens blege, indfaldne Kinder. Og han udbryder: O Gud! hvor lykkelige er de, som kan gøre Verden lykkelige med det Hverdags, og dog takker jeg dig, at du ikke skabte mig som Bageren dernede . . . Men i samme Øjeblik griber han i sin Lomme, og da han der kun finder nogle fattige Smaapenge, vejer han dem længe i Haanden og hvisker med et smerteligt Smil: Det bliver nok nu Tid at jeg maa gaa ned og købe mig Brød.

I et saa træffende og yndefuldt Sindbilled har Vrchlicky fremstilt sin Lod som Digter og sin Skæbne som Forfatter i et Sprog, hvis Læseverden ikke er talrig.

Hans gratiøse Smidighed er ægte slavisk, men den er ikke Udtryk for nogen Upaalidelighed, kun et Udslag af det forbausende Modtagelige i hans Væsen. Man plejer at betegne en saadan høj Grad af Modtagelighed som kvindagtig; men sikkert med Urette; den er netop i streng Forstand mandlig, thi den beror paa en altid rede, yderst letvakt kunstnerisk Frembringelsesdrift. Besad Kvinden en saadan forhøjet Modtagelighed, vilde Kvinderne være de ypperste Kunst-Oversættere paa Jorden. Men i alle Literaturer er Kunst-Oversætterne Mænd.

Vrchlicky, hvis borgerlige Navn er Emil Frida, og der har fortjent sit Brød som Sekretær ved Polyteknikum i Prag, indtil han nu er bleven udnævnt til Professor i de moderne Literaturers Historie ved Prager Universitetet, har, 39 Aar gammel, udgivet fyrretyve Bind Digte, atten Dramaer og Lystspil, talrige Fortællinger, Essays osv., har desuden oversat i Originalens Versemaal hele Dante's *Guddommelige Komedie* og *Vita nuova*, Tasso's *Befriede Jerusalem*, Ariosto's *Rasende Roland*, Michelangelo's, Leopardi's og Carducci's Digte, Goethe's *Faust*, begge

Dele, en stor Antologi af den italienske Poesi, det meste af Victor Hugo's Digte, en stor Antologi af fransk Lyrik, Edgar Poe's Digte og endelig et betydeligt Antal Dramer og Poesier af den tyske, spanske, engelske og provençalske Literatur, i Alt 27 Bind Oversættelser.

Der er kun én Stemme om disse Oversættelsers Fortræffelighed. Jeg har hørt tyske Bøhmere betegne hans Faust-Oversættelse som uforlignelig, den bedste, der lod sig tænke. Og om den fortalte han, at han havde skrevet den om Sommeren paa Floddampskibet, der førte ham frem og tilbage fra det Sted, hvor hans Familie laa paa Landet.

Ja Vrchlicky er Virtuosen fremfor alle blandt Samtidens Sprogkunstnere.

VII

Der var engang en fremmed Mand, som kom til Prag. Han havde oplevet Adskilligt, havde lært mange Mennesker, ja mange Folkeslag at kende, mødt Kærlighed, der flammede op i et Nu, og Had, der holdt ud et Menneskeliv igennem, havde smagt den almindelige Velviljes aldrig ganske fuselfri Drik og den almindelige Misbilligelses sunde, bitre Mikstur og han indbildte sig, at ingen Stad i Europa kunde have noget i Gemme til ham i Retning af Almenyndest eller Ildelidthed, som han ikke forud kendte og forud var færdig med.

Men saa kom han til Prag, som var ham ny og hvor Befolkningens simple Hjertelighed var ham ubekendt. Nu er i Prag og dens Omegn alle Veje spærrede af Bomme, der kun hæves mod Afgift, og alle Broer lukkede, med mindre man betaler for hver Gang man gaar eller kører over dem; Bropengene er én Kreuzer for Gaaende, men adskillige Kreuzer for den, som er tilvogns. Den Fremmede havde oftere kørt til Sofie-Øen, og paa den var han en Aften indbudt til et festligt Lag.

Da han nogle Dage derefter kom kørende og holdt paa Broen, der fører over til Øen, for at erlægge den sædvanlige Afgift, saa Brokonen lidt paa ham og sagde saa: «Af Dem tager jeg ingen Penge».

Da sagde den Fremmede ved sig selv som en af Bøhmens

største Sønner ved en mere tragisk Lejlighed sagde: *Sancta Simplicitas!* og han tilføjede: Hellige Jan Hus! Du som langt mere og ganske anderledes end nogen Nepomuk er Bøhmens Helgen og Skytspatron! Har du i din Himmel nogen Indflydelse paa højeste Sted, saa giv, at denne Kvinde allerede her paa Jorden maa faa tusind Gylden i Løn for hver Kreuzer, hun har eftergivet mig. Amen!

ØSTERRIG

I

STRZEBOWITZ

I det østerrigske Schlesien ligger Slottet bag sin Have, dækket af en Skov. Det er opført som befæstet Borg af en polsk Hertuginde i det tolvte Aarhundrede. hvad Murenes Tykkelse vidner om. Saa tykke er de, at her er Plads til tredobbelte Vinduer med henved en Alens Mellemrum mellem hvert. Fra den ældste Tid staar Kældrene endnu som de var, buehvælvede. Saa er det ombygget i det 15de Aarhundrede og atter stærkt i det 18de. Men i et af Værelserne i Stue-Etagen er der endnu det Hul i Gulvet, gennem hvilket i Middelalderen Fangerne sænkedes ned i Fængselsrummet. Der er Stengulvet slimet, Luften som i et Gravkammer, fugtig og kold — et skrækkeligt Opholdssted for den, der her forsmægtede, mens der festedes ovenover i Borgen. Saa vidt er vi fremskredne, at nu opbevares kun Vinen her. I den store Sal i første Etage er der et Sted, hvor Muren stærkt springer frem i ret betydelig Bredde. Her er efter Sagnet en Nonne muret inde. Og her er Værelser, hvor efter Sigende en Aand skal vise sig ved Nattetid. Og andre, de bedste, som har Navn efter en polsk Biskop, der lod dem indrette, og hvor nu en fremmed Kætter bor. Her er fuldt op af middelalderlige Minder.

Men sammen med dem trives fortræffeligt Erindringer om Slottets tidligere Beboere i det 19de Aarhundrede, om Greven,

der til sin Hustrus Sorg elskede Fruen paa en Herregaard en Mils Vej herfra, om polske, franske og bøhmiske Adelsmænd og Fruer, endelig om skønne og indtagende ungarske Damer, der aarlig kommer her i Besøg og fylder de gamle Rum med Duften fra deres forfinede Toiletter. Her er strenge Sale og hemmelighedsfulde Stuer og muntre Værelser, i hvilke Solen ler, og lange Korridorer, der er bælgmørke efter Kl. 10. Og den gamle Tjener har været her i 35 Aar som de gamle Tjenere i Scribes Komedier, og alt Tyendet plumper — som slaviske Tjenestefolk allevegne — ind gennem Dørene uden at banke paa, løber igennem med Koste og Spande for at gøre rent. De taler alle Czechisk, men forstaar og taler lidt Tysk, medens omvendt Herskabet fra Barnsben af har talt Czechisk med alle Omgivelserne.

Have og Skov staar nu i deres ypperste Pragt. Paa de to Magnoliatræer har man talt Blomsterne; de havde to Tusinde hver. Dog endnu skønnere end de er den firehundredaarige Eg i Skoven. Mægtigt bred for neden deler den sig højere oppe i to svære Stammer, og øverst udfolder dens Kroner sig med lutter lysegrønt, nysudsprungent Løv. Hvis Mennesker kunde blive Aarhundreder gamle, vilde de maaske ogsaa blive smukkere og mere imponerende med Aarene; nu bliver de jo desværre i Almindelighed det ganske modsatte. I Skoven er der livlig Fuglesang, men mest tiltaler Skovduens Kurren. Staar man i Parken, begrænser Karpatherne Synskresen; bag dem ligger Ungarn. Gaar man gennem Landsbyen, vrimler det af hvidhaarede Smaabørn, de fleste barfodede, men renligt og ordenligt paaklædte. Den unge Frøken paa Herregaarden har en Garde paa elleve Smaadrenge fra otte til tretten Aar, som hun har taget sig af og undervist, og som tilbeder hende og bringer hende Blomster.

Den hele Befolkning her omkring taler Czechisk, skønt vi er langt fra Bøhmen. Endnu helt ind i prøjsisk Schlesien strækker det czechiske Sprog sig. Overalt hører man da kun slaviske Lyde, thi paa de store Fabriker her omkring er der en Masse polske Arbejdere fra Galizien. De store Godsejere er vanskeligt stillede her; thi den czechiske Befolkning er trodsig og allevegne socialistisk organiseret. Den sociale Modsætning er ligefuldt mindre gennemgribende end den nationale, og her vækker især det følgende Forhold den Fremmedes Opmærksomhed. Hvor der for tredive-fyrretyve Aar siden endnu allevegne taltes Tysk, der er nu det tyske Sprog forsvundet, helt fortrængt af det utaal-

modigt og rastløst fremtrængende czechiske Sprog. Czecherne gaar paa med et ungt Folks hensynsløse Fremstormen. Tyskerne med deres gamle Kultur har for sent samlet sig til haardnakket Modstand. Det viser sig her som i Prøjsens og Østerrigs polske Provinser, at hvor det slaviske Sprog og det tyske støder sammen, der viger det tyske, selv hvor det som i Posen understøttes med alle mulige Magtmidler fra oven, og hvor Befolkningens Sprog undertrykkes, ja end ikke anerkendes som berettiget Tungemaal. I Virkeligheden strækker i Øst som i Vest det tyske Sprog sig langt mindre vidt, end man af Kortet skulde tro; dets Raaderum er, hvor det nutildags møder Polsk og Czechisk eller Fransk, forholdsvis snevert. Kun ét Sprog er der, overfor hvilket det i vore Dage har bevist sin Udvidekraft, det er det danske. Dette har det endnu i det nittende Aarhundrede fordrevet fra Sydslesvig. Det danske Sprog er veget nordpaa for det tyske, indtil det endelig vel omtrent fra 1848 har gjort Holdt; men selv hvor det i vore Dage trods Tidernes og Forholdenes Ugunst møjsomt hævder sig nogenlunde, er der dog aldrig Tale om en sejrrig Fremtrængen eller om Tilbagekasten af det tyske som nu under Sammenstødet med Polsk eller Czechisk. Disse Sprog fordreves i forgangne Aarhundreder af det tyske, og det for store Landstrækningers Vedkommende. Nu er Slaverne derimod i sproglig Kraft de tyske overlegne. At de Danske ikke er det, kan vel neppe bero paa andet end paa Vegheden i dansk Nationalkarakter. Ligesom de Danske i Nordamerika allerede i andet Slægtled aflægger og glemmer deres Sprog, ligesom de i Aarhundreder forsømte og ringeagtede deres eget Sprog i Hjemlandet, saaledes har de heller ikke ved Danmarks Sydgrænse nogensinde havt Hang til at udbrede og befæste dets Herredømme, før det var for sent. Det er ligesom en Smule Beskæmmende, at der findes en saa meget større Udvidekraft i Czechisk end i Dansk, naar man betænker, hvor meget bedre Literatur der er skrevet i det sidste Sprog end i det første, hvor meget højere de Danske overhovedet staar i Kultur. Men her er det desværre ikke Kultur, men Racens Urkraft, det kommer an paa.

II

WITKOWITZ

Naar man træder ind i det store Jernværk — Østerrigs største — er det, som befandt man sig i et Virvar af til hinanden stødende uhyre Banegaarde. Arkitekturen minder en Smule derom, Larmen ligeledes. Overalt ligger og fyger Kul. støv, Jernmalm og Slakker. Hundreder af Maskiner surrer. Hvor man gaar hen, udstraaler fra Ild, som ses eller spores, en brændende Hede; Vand risler ned langs Højovnens Sider; Mennesker ses rundtom i travl Bevægelse, baksende glødende Jern i forskellige Former. 15,000 Arbejdere, de fleste czechiske, dog ogsaa tyske og polske, er sysselsatte her og i den tilstødende Skakt, der gaar 700 Meter ned under Jorden.

Det er et saadant Liv, Zola har skildret i de første Dele af sin Bog *Arbejdet*.

Her spyes en firkantet, tyk, lidt aflang, omtrent et Par Alen lang, hvidglødende Jernblok ud af en Ovn. Af sig selv hopper og glider den, løftet og baaret af sindrige Maskindele, tvers over Hallen og føjer sig ind under Valsen i en af de store Maskiner. Denne begynder sit Arbejde. Gnister fyger. Blokken knuges og strækkes og kommer ud vel en Gang saa lang. Atter bragt ind under Valsen kommer den ud paany, endnu en Gang forlænget og fortyndet. Paany gentages Fremgangsmaaden, og i Løbet af kun ti Minutter er Blokken forvandlet til en Jernbaneskinne, lang, rødglødende, der lig en Slange, som rejser sit Hoved og spruder Ild af sin Mund, glider gennem Hallen og fylder hele dens Tværsnit.

I Højovnen er der anbragt smaa Glasglugger, hvorigennem man kan se ind, hvor det smeltede Malm viser sig hvidt som Skyer. Det heder Hovedet dygtigt at se derind; men man glemmer ikke Synet.

Her kan man forfølge, hvorledes Staal bliver til. Raajernet smeltes i Ilden, til det flyder ganske som Vand, og gennem lange Render, der er gravede i det sandede Ler, løber det vel hundrede Alen ned til den umaadelige Beholder, hvori det samles. Ildfloden er højrød; den bærer hist og her mørke Slakker; op af den fuser af og til under Løbet Gnister. Arbejdere nærmer

sig den hist og her og hælder med store Suppeskeer, der sidder paa Enden af lange Stænger, lidt af Væden op i Smaahuller for at bringe det til Laboratoriet til Prøve. Det er helt forunderligt med Øjet at følge Ildkanalen.

Snart er Beholderen — «Panden», som den kaldes — helt fuld. En Maskine omfatter den og fører den let og sikkert et Stokværk i Vejret. Vi staar allerede der, rede til at se den et Par Mand høje Ildgrydes Komme. Der er strøet Kokes ovenpaa den, for at det flydende Jern ikke skal størkne. Den ser ud som de Kedler, hvori efter Middelalderens Fantasi Synderne i Helvede blev sænkede ned. En Maskine griber den og fører den hen i Retning af en fast, uhyre Beholder, Bessemer-«Pæren» kaldet efter dens Form og Opfinderens Navn, som nu drejes imod «Panden», og i hvilken Staalet dannes. En Maskine hælder «Panden», saa dens Indhold kan flyde ned i den brede Rende, der skraat fører Ildstrømmen ned til «Pærens» Aabning. Roligt sker det ikke, at Pandens Aabning saaledes bøjes nedefter og Jernet flyder ud. Intet Fyrværkeri kan give en Forestilling om den Spruden af Millioner Gnister, hvorunder det foregaar. Gnisterne fuser ud til alle Sider i mægtige Vifter, og disse glødende Jernparceller brænder Hul, hvor de falder. Men med fuldkommen Ro og Ligegyldighed tumler Arbejderne, væbnede med lange Jernhager. Beholderen og Ildstrømmen. De gaar der i simple Lærredsbluser med en Skærm for Øjnene og Fægtehandsker paa Hænderne og lader Gnisthaglen fyge om sig; nogle af dem har end ikke gidet tage Handskerne paa; haard Hud maa de have. Deres smaa sorte Hatte har Hul ved Hul, deres Bluser ligedan.

Endelig er Beholderen tømt. Med Jernhager rages det sidste Bundfald ud i Bessemer-Pæren. Saasnart den er fyldt, rejser en Maskine den op med Aabningen i Vejret. I dette Øjeblik begynder de uhyre Blæsebælge i en af Maskinhallerne deres Virksomhed. De blæser en Stormvind ned i det flydende Jern. Og nu begynder Forbrændingen af alt Kulstoffet deri, til kun det rene Staal er blevet tilbage.

Dette Skuespil er, skulde jeg tro, det største, man paa et Jernværk kan se. Ud af den umaadelige Beholders brede Aabning stiger skraat mod Himlen et Straalebundt af susende Flammer, hvortil man aldrig har set Mage, ved ingen Ildløs og intet Fyrværkeri. Hele Rummets Belysning bliver trolddomsagtig. Overfor Skæret af dette opad susende Straalevæld ser Sollyset

svagt blaaligt ud. Og Straaleviften skifter uophørligt Farve. Først er den hvidglødende, saa synes den gullig, saa svagt violet, saa stærkere lilla, saa purpurrød, saa kirsebærrød, saa blaalig, saa atter skinnende hvid. Det er umuligt ret længe ad Gangen at lade Blikket dvæle ved dette Flammehav, der blænder Øjet ganske, som stirrede man ind i selve Solen. Lukker man Øjnene, ser man for sig en hvidglødende Oval med Purpurrande.

Naar Forbrændingen er endt, drejes atter denne Beholder saaledes, at det flydende Staal kan løbe ud i den Kanal, der fører det hen, hvor det bearbejdes til Panserplader. Man nærmer sig Kanalen lidt forsigtigt; thi Strømmen har en Hede af 2500 Grader Celsius.

Den Antagelse laa nær, at stadig Sysselsættelse med glødende Stoffer og Sprængstoffer ikke sjældent maatte afstedkomme Ulykkestilfælde. «De har vel et Par hver Dag?» spurgte jeg den unge, elskværdige Ingeniør, der efter Ordre fra Generaldirektøren viste os om. «Vi har gennemsnitlig 50 om Dagen. Men vi holder ti Læger, og vi har vort eget udmærket indrettede Hospital. Og naar saa en Arbejder er kommen en Smule til Skade, saa lægger han sig fire Uger hen i en ren Seng og lader sig pleje og befinder sig fortræffeligt». — Han talte, som var dette en for Arbejdere rent ud misundelsesværdig Lod. I det samme ringede Klokken 12, og i Skarer kom Arbejdernes Koner og Døtre, alle nydeligt og renligt paaklædte, med smaa Straakurve over Armen, bringende de Rastende Mad. «Hvad spiser de?» spurgte jeg. — «De spiser godt. Suppe, Kød, Grøntsager. De bedre Arbejdere tjener fire, fem, undertiden seks Gylden om Dagen. De har da godt Raad». — «Hvad drikker de dertil? Øl?» — «De kan faa Øl for en billig Penge udleveret her paa Jernværket. De foretrækker imidlertid Snaps». — En ung, nydelig Arbejderkone, som var mit Selskab bekendt, kom i det samme forbi. Mit Selskab spurgte hende paa Czechisk: «Hvad bringer De Deres Mand?» — «Suppe, Sauce og Brød; der er ikke Raad til andet». — «Og hvad faar han at drikke dertil? Faar han Øl?» — «Øl! Nej, dertil er Tiderne ikke. Han drikker Vand og drikker altid kun Vand».

III

ABBAZIA

Lige siden Jupiter, ogsaa kaldet den bedste og største Gud, i Skikkelse af en Tyr erklærede Europa sin Kærlighed, var det som bekendt hans Mening, at Europæerne skulde have det godt og nøjes med at bebo Middelhavslandene, de eneste, hvor han selv altid havde befundet sig vel, og hvorfra hans Dyrkelse i de forskelligste Skikkelser var udgaaet. Oprindeligt var de da ogsaa Sædet for alle aandeligt fremskredne Folkeslag og al Kultur. Siden har Europæerne jo formeret sig saa stærkt, at de har gjort Jupiters velvillige Hensigt til Intet, og nu er de nordligere Boende nødte til at foretage kortere eller længere Rejser, naar de føler Trang til paany at se et Glimt af det kære Hav, som det breder sig under en kraftigt varmende Sol.

Blandt smukke Punkter paa dets Nordkyst har i den sidste Snes Aar intet hurtigere vundet Ry end Abbazia ved den Fold af Adriaterhavet, som fører Navnet Quarnero. Før 1882 tænkte Ingen paa Abbazia som Vinteropholdssted, i 1883—84 besøgtes Stedet af 1400 Rejsende. Nu er det aarlige Besøg steget til 15,000.

Abbazia (Tysk Abbazía, Italiensk Abbázia) betyder Abbedi og har sit Navn efter et her i det 15de Aarhundrede oprettet Benediktiner-Abbedi, hvad paany er et Vidnesbyrd om, hvilken Natursans Benediktinerne havde, og med hvilket Blik for Naturskønhed de valgte de Punkter, hvor de anlagde deres Klostre. Fra det underfuldt dejlige Subiaco ved Rom gik Ordenen ud, og allevegne bosatte den sig, hvor Egnen var skønnest.

Lunt og dækket ligger Abbazia — skærmet af høje Skrænter bag Byen, af Klippeøer foran den, og af Bjergkæder, den ene over den anden, langt ude i Horisonten — inderst i den dejligt svungne Bugt, som atter er dækket af den hele istriske Halvø mod Adriaterhavets Storme i deres Vrede og Vælde. Blæser end her tit en havsalt Vind, saa er den dog mild, ligesom tæmmet paa Vejen. Varmen er saa stærk, at Vinduerne bedst holdes aabne hele Natten i Maj.

Naar man om Morgenen trækker Jern-Vinduesskærmene i Vejret og ser ud over Havet, strækker det sig snart dovent og blankt som

graaligt Atlask, snart tindrende blaat med skumkransede Vande, saa langt Blikket naaer. De fint formede Øer, Cherso især, glæder Øjet ved deres Bjerglinjers bølgende Omrids, om end ingen af disse Øer paa langt nær naaer Capri i Skønhed. Der kan nu engang intet sammenlignes med Capri. Fra Fiume, som naas i en halv Time, glider hver Time Dampskibet over til Abbazia, og paa kryds og tvers er desuden Quarnero befaret af Fiskerbaade af ejendommelig Form, med Master i For- og Bagstavnen.

Toget til Abbazia standser i Mattuglie, og derfra ruller man en god halv Time i Vogn ned ad en bred Chaussée gennem et ganske italiensk Bjerglandskab. De hvide Huse har flade Tage; de ligger der i Skyggen af Oliventræer, omgivne af Vinhaver. Over Murene hænger i tykke Klynger Roser i stærke Farver, fuldt udsprungne. Øjet dvæler ved Bjergskrænternes røde og rødbrune Skær, som kommer af den røde Jord, der her nede er isprængt Stenen. Medens Havets Plasken fylder Øret med sin fjerne, men tydelige Rytme, søger Blikket at omfatte det hele Landskab og dvæler med Behag ved Karstbjergenes Bølgelinjer, der ømt favnende ruller sig ud ovre mod Fiume, stigende og sænkende sig, men dog saaledes, at fire Rækker Kalkbjerge skelnes bag og over hverandre.

Naar man i ét Træk er kørt herned fra Mellemeuropa, fornemmes Forandringen i Klima og Plantevækst meget stærkt. Vistnok findes her Eg og Bøg og Ask. Men det er ikke disse sparsomt forekommende Træer, der giver Vegetationen her dens Præg. Det er de talrige Laurbærlunde. Laurbærtræet er her det rigeligst forekommende Træ; man gaar i Villa Angiolinas Have stedse under dets mørke Løv. Indtil hundrede Meter over Havet trives Laurbærtræerne overalt i det Frie uden paa nogen Maade at skærmes Vinteren over; de forekommer i to Varieteter; Palmerne findes i fem seks forskellige Arter; de staar nu med deres yppige grønne Blomster i fuld Pragt. Og her er Kameliabuske og Myrter, og imod mig strækker paa Bænken, hvor jeg har sat mig, Figentræet sine tykke grønne Frugter klyngevis.

Man har i Bjergsiden over Havet med stor Bekostning indhugget to dejlige, meget lange Spaseregange, en lidt mere dækket af Løvværk mod Syd, og en friere, med videre Blik, mod Nord. Gaar man ad en af dem — og man kan gaa ad dem i timevis — saa er det en sand Fest for den, hvis Lugtesans er fin. Thi en Krydderduft af tusind forskellige, alle sødt duftende Planter

stiger imod En, blandet med den friske, salte Luft fra det Hav, som slaar imod Klippen under Ens Fødder. Sætter man sig ned — og der er Bænke for hvert hundrede Skridt — optages Sanserne paa én Gang af Vellugtssymfonien, Adriaterhavets Plasken og Farveskæret paa Kyster og Øer.

Den stærke Varme gør det til en Nødvendighed at gaa i Vandet mindst én Gang om Dagen. Havets Beskaffenhed gør det til èn Nydelse. Første Gang man dukker ned deri, overraskes man ved dets ramme Salthed. Og hvis man tror, det blot forekommer En saltere og bitrere end noget andet Vand, hvori man har badet sig, saa erfarer man snart af de videnskabelige Undersøgelser, der bliver En meddelte, at Havet her virkelig er saltere end paa noget andet Kursted, man kender. Ved Maalinger af Saltene i en Liter Søvand har man fundet for Østersøbadesteders Vedkommende 10—19 Gram, for Nordsøbadenes Vedkommende 28—33 Gram, i Atlanterhavet ved Havre 30—37 Gram, for Abbazia derimod Tallet 37,8. Da Herrer og Damer her svømmer ud i nogle faa Alens Afstand fra hverandre, er fuldstændig Badedragt foreskrevet.

Befolkningens Sprog her er kroatisk; dog tales ogsaa meget Italiensk. Alle Kundgørelser fra Øvrigheden, alle Stednavne, alle Indskrifter er givne i de tre Sprog Kroatisk, Tysk og Italiensk. Af de Fremmede her er Hovedmassen ungarsk, da Vejen fra Ungarn over Fiume er saa umaadeligt billig; desuden er her Østerrigere, Rumænere og Russere; man hører ikke lidt Fransk, dog sjældent som det tales af indfødte Franske.

Imellem Gæsterne her er der en ung Honvedløjtnant af meget fornem Familie, hvis Navn klinger som Szechenyi. Han indledede hurtigt et Bekendtskab, og da han var smuk, velopdragen og af en ung Officer at være meget dannet og belæst, har det været morsomt at have ham til Ledsager paa de to smukke, lange Promenader. Han gjorde straks den første Dag et mærkelig uroligt Indtryk og kastede jævnlig Blikket til et andet Bord, hvor nogle Herrer og Damer, der kendte hinanden, havde en sluttet Kres. Jeg fulgte nogle Gange uvilkaarligt Retningen af hans Blik, og allerede den tredje Dag begyndte han at tale til mig med fuld Fortrolighed; han var i den unge Alder, hvori man vanskeligt kan tie med det, man har paa Hjerte.

Han spurgte mig, om jeg havde lagt Mærke til en vis, nærmere betegnet Dame ved det andet Bord, og hvorledes jeg fandt

hende. Sandt at sige havde hun gjort et overmaade ringe Indtryk paa mig, om jeg end havde iagttaget hende en Smule, fordi hun øjensynlig optog min Bordfælle saa stærkt. Hendes Ansigt var fyldigt, hendes Pande lav, mere stædig end forstandig; der var noget mørkt, strengt eller trist ved hendes Blik; hun smilte hverken med Øjnene eller med Munden. Hun talte yderst lidt til sit Selskab, men spiste med en Alvor og Opmærksomhed, som var selve det at spise for hende en saare vigtig Sag. Om Formiddagen drak hun et Par Glas simpel Landvin fra Øerne her, dog blandede med Vand; ved Aftensmaaltidet drak hun kun Mineralvand. Naar hun sad ned, gjorde hun i ingen Henseende noget mærkeligt Indtryk; men naar hun kom ind i Spisesalen eller gik. blev man slaaet af hendes Skikkelses Skønhed. Hun saa ud til at være henved 30 Aar gammel og var saaledes ikke lidt ældre end min unge Officer, som lige havde fyldt de 24. Hendes hele Væsen var koldt, indesluttet, tillukket og i høj Grad dameagtigt.

En mørk Aften, da Vejret var særlig smukt, og da Kong Georgs Skib ude i Havnen, fuldt illumineret med talrige Lamper langs Skibssider, Master og Ræer, gav Ens Øjne et glimrende Hvilepunkt, aabnede Honved-Officeren mig sit Hjerte, medens vi sad paa en magelig Bænk ude paa den sydlige Spaserevej. Der var intet Menneske, som saa sent kom forbi, saa han talte højt. Og — forunderligt nok — fra det Øjeblik, han begyndte at tale om sin Tilbedte, skiftede hans Stemme Karakter og fik en ny, dybere Klang, der var mig fremmed, medens den af og til dirrede i Lidenskab:

«Har De set hendes Mund? Har De opfattet, hvor forskellig den er fra alle andre Munde, De kan have set? Først dens Farve. Den er Purpur, og de smaa, hvide Tænder bag dette Purpur skinner dobbelt dejligt. Saa dens Form. Dens Tegning er ideal, og disse Læber svulmer som Puder Endelig hendes Skikkelse. De kender den jo ikke som jeg; men det er Venus selv, Venus siger jeg Dem, dejligere, mere sansebetagende, end hun nogensinde steg op af dette Vand. — Hun har elsket mig, forstaar De, elsket mig i fire Aar. Vi saas først i Budapest, hvor hun gik under Navnet den dejlige Enke. Siden er hun i al Stilhed kommet til mig, hvor i Ungarn jeg end har ligget i Garnison. Fire Aar har jeg levet i en Rus af Lykke. Fra det Øjeblik af, hun kastede sine Øjne paa mig, har jeg ikke set til

nogen anden Kvinde. Før den Tid havde jeg Kvinder nok. Jeg vil ikke prale, men De forstaar, en ung Officer, der ser taalelig godt ud, er af god Familie, har en køn Uniform, han kan have en Kvinde for hver Finger. Men i al den Tid har ingen været til for mig uden hun. Jeg giver tre smukke Kvinder for at have Lov til at indaande Duften af hendes Kjole, naar hun gaar forbi. Og nu er Alt ude. Det er gaaet tilbage med hendes Formuesomstændigheder, og hun vil gifte sig paany. Dertil er jeg hende for ung; jeg kan ikke en Gang stille de 24,000 Gylden Sikkerhed, som kræves af en Løjtnant, der vil gifte sig, mindre give hende de 60,000 Gylden om Aaret, hun behøver. Har De lagt Mærke til den Ungarer med det sorte Kindskæg, som spiser ved samme Bord som hun? Det er hendes Udkaarne; Knarken er rig, og for hans Skyld forsmaar hun mig og lader, som hun neppe kender mig mere. Men jeg kan ikke slippe hende, hvor ond hun end er imod mig. Hendes Gamle maa tilbage til Budapest for at passe sin Forretning, og jeg bliver her, hvor længe det end skal være, saa længe hun er her; jeg maa tale med hende og se at —» Han afbrød sig. Der nærmede sig Skridt. Et Øjeblik efter strøg et Par, dæmpet samtalende, os forbi uden et Blik til Bænken, hvor vi sad. Damen, som var os nærmest, havde den sikre, rytmiske Gang, som er ejendommelig for udmærket byggede Kvinder. En fin, gennemtrængende Duft fra hendes Dragt naaede os.

Den stakkels Fyr blev siddende stum, uden en Bevægelse. Indtrykket af hans hede Lidenskab smeltede sammen med det af den varme, mørke, krydrede Luft, ligesom Indtrykket af Rytmen i hendes Gang smeltede sammen med det af Rytmen i Adriaterhavets Slag mod Stranden.

FINLAND

(1900)

Den, der i Kjøbenhavn bor ved Havnen, har Sommeren og Efteraaret igennem allerede af den Grund maattet have Finland i sine Tanker, at Hundreder og atter Hundreder af Udvandrere derfra hver Uge er stegne i Land foran hans Vinduer, mest unge Mennesker og mest unge Mænd, dog ogsaa unge Kvinder i stort Antal, mange af disse Emigranter saa fattige, at de har tilbragt den Nat, de paa Gennemrejsen opholdt sig i Kjøbenhavn, siddende klyngevis i Havnegaden med Ryggen mod en Mur. Og Vemod har grebet ham ved Synet.

For hans indre Øje har da mangen en Aften rejst sig Billedet af de tusind Søers og hundredtusind Øers og Millioner Holmes Land, af de mangfoldige Bugter og Vige, af de granbevoksede Granitklipper, de tætte Fyrreskove, de lyngbedækkede Høje, de langlige eller runde Holme med deres Buketter af Birketræer og de flade stenede Strande — dette Land, som paa de forskellige Dagstider og Nattetider med dets Rigdom af Vand under en nordisk Himmel spiller i utallige skiftende Farvetoner, der glider over i hinanden og smelter sammen i Harmoni. Og i hans Erindring er opdukket de typiske Skikkelser af en Befolkning, dels finsk, dels svensk, dels blandet, som er lidt langsom i sin udvortes Fremtræden, dog mere sejg end træg og med Lidenskab nok inderst inde, fra sine laveste Lag udmærket ved en Renlighed, der er det bedste Vidnesbyrd om Kultur og som er sindbilledlig for den strenge Ærlighed, der betegner Befolkningen gennem alle dens Lag.

Som de fleste Danske lærte jeg tidligst Finland at kende gennem *Johan Ludvig Runebergs* Værker og jeg kendte *Fänrik Ståls* første Del, førend anden kom ud; 17 Aar gammel havde jeg læst alle hans Arbejder og læst dem med Andagt og Beundring; den første Række Forelæsninger, jeg i mit Liv har holdt, havde dem til Genstand. Orla Lehmann, som i sin Tid interesserede sig en Smule for mig, søgte mig op og bad mig gentage disse Forelæsninger i Casino's store Sal, men jeg var for ung og sky til en saadan offenlig Optræden, saa oprigtig end min Entusiasme for den finske Digter var.

Straks efter at have læst Runeberg første Gang, lærte jeg de nordiske Landes eneste Epos, *Kalevala*, at kende og snart derefter Longfellows *Hiawatha*, som er saa stærkt paavirket deraf.

Til min første Ungdoms kære Kammerater hørte *Walter Runeberg,* næsten fra den Tid af, da han lærte Billedhuggerkunsten i den gamle Bissens Atelier. En anden ung svensk Billedhugger *Takanen* lærte jeg at kende i Filologen Vilhelm Thomsens Hus, der tidligt var et Samlingssted for alle de Finner, som besøgte Kjøbenhavn. Takanen var meget stille og sluttet, Walter Runeberg derimod en ypperlig Fortæller, en sand Improvisator og en Humorist med skemtefulde Indfald. Inden jeg kendte hans Talent, var jeg fængslet ved hans ægte og simple Menneskelighed. To Smaatræk af ham vil jeg nævne, der i al deres Ubetydelighed har havt Betydning for mig. Da jeg vel 18 Aar gammel en Dag vilde gaa ud af Bissens Billedhuggerværksted, kom en ung Mand med et pragtfuldt mørkt Lokkehaar løbende efter mig med en Børste; jeg havde faaet Gibs paa min Frakke, og han vilde børste mig af. Vi var begge i den Alder, hvor man er i høj Grad paa sin Post overfor ubekendte Jævnaldrende og nærmest tilbøjelig til i en Fremmed at se en Fjende. Det gjorde da et umaadeligt Indtryk paa mig, at denne unge begavede Mand i sin Ligefremhed og Naturlighed vilde gøre mig en Slavetjeneste. Næste Gang, han rørte mig, var i 1870 i Rom. Da jeg straks paa min Ankomsts første Dag af de Danske i *Genio* blev beskyldt for at have min Glæde af at nedsætte mit Fædreland, og havde maattet trække mig tilbage fra dem, opsøgte Runeberg mig samme Aften, berørte det Skete og bad mig drikke Dus med ham.

Han er en af de oprigtigste og varmest følende Skandinaver,

jeg har kendt. Han har derimod ikke det Verdenspræg, der ofte udmærker Medlemmerne af det finske Folks højere Klasser.

Det har tidligt slaaet mig, at finske Damer for det Meste har et tydeligere Stempel af europæisk Dannelse end de øvrige nordiske Nationers Kvinder. De kan i Reglen flere Sprog og kan dem bedre, har smidigere Omgangsformer, røber ligesom uvilkaarligt, at de hører den store Verden til. Træffer man dem paa Rejser — og de rejser ualmindelig meget — har man Indtrykket af, at de med deres sproglige Begavelse og gode Kundskaber til de forskelligste Landes Skik føler sig hjemme ogsaa udenfor det Land, som er dem Hjemmet; jeg vil nævne den fine og elskværdige Malerinde *Alina Toppelius.*

Hvad Mændene angaar, forekommer det mig, at man møder en dobbelt Type, dels den rolige, langsomme, stærke, der, om end nok saa højt og mangesidigt udviklet, erindrer om det finske Land i Modsætning til Byen, dels dens skønhedselskende, verdensborgerlige, hvis aandelige Smidighed har en Elegance, som hverken Svenske, Norske eller Danske lettelig naaer. For den første Type er *Nordenskjöld* Repræsentant, Finlands berømteste Søn, som i sin Tid nødtvungen maatte forlade sin Hjemstavn. Faa Mænd gør det Indtryk af grundmuret Overlegenhed som han, af den solide Dygtighed, der, naar den forenes med sjældent Mod og ualmindelig Foretagsomhed, bliver til Storhed. Alt hvad han siger belærer. Et Ry som hans havde kunnet gøre en svagere Mand hovmodig. Nordenskjöld er Simpelheden, ja Jævnheden selv i sin Optræden, endda han maa vide, at enhver Venlighed, han viser En, smigrer. Sjældent har jeg været stolt af nogen Velvilje; men en Opmærksomhed fra Nordenskjölds Side har rørt mig.

Den modsatte Type repræsenteres af Finlands ypperste Maler *Edelfelt.* Med al sin brændende Fædrelandskærlighed er han Verdensborger, og hans Væsen og hans Kunst har den særegne Art af Ynde, for hvilken vort Sprog savner Ord og som er det man mener med Elegance. Vist mangler han hverken Sans for det Simple og Djærve eller Evnen til at udtrykke det, men hans Væsen lægger sig dog sandest for Dagen i saadanne Malerier som det herlige Portræt af hans Moder eller som Billedet af det unge Par ved Klaveret, der begge røber en inderlig Skønhedssans.

En anden Type for finsk Smidighed og Ynde er den unge Billedhugger og Sanger *Aspelin*, der overalt hvor han kommer hen vinder Hjerter og Hyldest.

I Literatur og Skuespilkunst synes den tungere, mere jordbundne, maaske i dybere Forstand nationale Retning mig at fremtræde hos *Juhani Aho* og *Minna Canth*, begge finskskrivende, og hos *Ida Aalberg,* den Skuespillerinde, der først bar det finske Teater i Helsingfors. Ida Aalberg er af ringe Stand; men ildfuld og højtstræbende har hun ogsaa udenfor Finland vundet Beundrere og Venner af sin Kunst. Det verdensborgerlige Træk fattes hende vel ikke: hun har spillet uden synderlig fremmed Betoning paa danske Scener og har paa tyske Skuepladse ved Kainz's Side talt et rent Tysk. Men hendes Væsen har dog mest af den noget tunge Inderlighed, som er den finske Hjemfødnings.

Stor og frisk, sund og rødmusset er Juhani Aho i dette Øjeblik den rene Finskheds ypperste literære Repræsentant, vel egnet til nu at være sit Lands Talsmand under vanskelige Forhold. Den nu afdøde Minna Canth, en af Finlands ejendommeligst udrustede og dristigst anlagte Kvinder, der levede og stred som fattig Enke i Kuopio, maa betragtes som en af de banebrydende for Udviklingen af selvstændigt finsk Aandsliv. Jeg for min Del er hende særligt forpligtet, siden hun paatog sig det vanskelige og trættende Hverv at overføre seks tykke Bøger af mig paa Finsk. Det var ikke hendes Skyld, at gejstlig Indflydelse paa Forlæggeren stansede Udgivelsen straks efter at *Hovedstrømningers* første Hefte var kommet ud.

Den mere alment europæiske Aandsretning tilhører af finske Forfattere blandt de Døde Karl Tavaststjerna og Hjalmar Nejglick, blandt de endnu Levende *Jacques Ahrenberg.* Den sidste er flersidigt begavet, Arkitekt og Romanforfatter, en Verdensmand, der taler mange Sprog flydende og let, endog Russisk, hvori Finnerne ellers kun har nødtørftige Kundskaber. Som de allerfleste fremragende Finner er han ikke blot i al Almindelighed Skandinav, men særligt Danmarks varme Ven. Det finske Væsen tiltaler de Danske umiddelbart mere end det norske, som undertiden forekommer os formløst, og det svenske, der ikke sjældent forekommer os formelt. Mærkeligt er dct ogsaa, at den finsk-svenske Udtale i vore Øren lyder, som taltes Svensk med dansk Betoning.

Tavaststjerna var visselig en af det unge Finlands fineste og mest omfattende Aander. Ingen havde givet saa store Løfter som han, ingen stod saa højt i lyrisk Evne og i Lune, ingen var paa en Gang saa kraftigt finsk og saa moderne europæisk. Store Evner havde han, Mesterskabets Klang og Pragt i sine

rs, og dog var han dæmpet, stilfærdig, stilfuld og velopdragen
m en ægte Finne. Hvor var det vemodigt at se ham i de
lste Aar, da Sygdom havde hærget ham og næsten lukket hans
e for Livets Lyd!

Omtrent et Tiaar før ham døde kun 29 Aar gammel hans
n og Kritiker, den unge Videnskabsmand, hvis Omgang havde
ırst Indflydelse paa Udviklingen af hans Talent, *Hjalmar Nejglick*,
ykolog, Psykofysiker og æstetisk Kritiker af Rang. Ingen, der
r set ham, kan nogensinde glemme hans smukke, ildfulde Skik-
lse med de usædvanligt straalende Øjne. Hvor venligt sindede
›d Danmark end Finner ofte er, har neppe nogen havt Dan-
ırk kært som han, for hvem Kjøbenhavn var, som han skrev,
sandt Paradis. Han oversaa de Danskes Fejl for kun at glæde
; ved deres gode Egenskaber. Vi Danske glemmer ham ikke,
han har skrevet: «Nej, leve Danmark! I dets to Millioner
›veder er der mere sund Sans end i det store Fædrelands fyrre-
ve Millioner», om vi end har sund Fornuft nok til ikke at lade
nne Ros stige os saaledes til Hovedet, at vi glemmer de virke-
e Forhold. Dog vi svarer med et: «Leve Finland! I dets to
llioner Hjerter er der mere Kultur end i det store Nabolands
ndrede og tyve Millioner.»

Den, der som Yngling har lyttet til Kalevalas og Runebergs
ılodier, som Mand har staaet ved Imatras Fald og ved Saima-
ens fængslende Kyster og efterhaanden har lært næsten Alt at
nde hvad Suomilandet har af Sjældent og Udmærket paa Aan-
ns Omraade, vil istemme Raabet med endnu større Varme end
dre.

ENGLAND

INDTRYK FRA LONDON

(1896)

I

Med en Bekendt kørte jeg i aaben Hansom en Efteraarsaften langs Kensington Garden. Det var henad Teatertid. En fin Taage indhyllede Huse og Gader og Havens Træer; alt var stærkt oplyst, og gennem Sølvtaagen skinnede Hundreder og atter Hundreder af hurtigt bevægede Lygter fra de Vogne, der i tætte Skarer rullede hinanden forbi og atter mødtes.

Aa mit smukke London! udbrød min Ledsager.

Jeg studsede en Kende ved Ordet. Saa følte jeg dets Sandhed. Ja, London var en saadan Aften virkelig saare smuk. Vel saa vi ikke stort mere end Omrids af svære Bygninger, en Kontur af et Monument og de nærmeste ilsomme Fodgængere og Heste. Men disse tusind sig flyttende Stjernelys i den lette Taage var smukke. Dette umaadelige Liv, denne lydløse Hasten over den ypperlige Træbrolægning, der udelukker al Larm, denne Kraftudfoldelse havde sin Skønhed. Dette var smukt, ikke med en tydelig, arkitektonisk eller haandgribelig Skønhed, men med en fin malerisk Skønhed, som neppe Nogen har gengivet med den Forstaaelse og den kunstneriske Følelse som Whistler i sine Notturner fra Themsen. Og vi talte sammen om denne sjældne og sære Kunstner og hans aandfulde Tegninger, af hvilke der var en kostbar Samling i det Hus, hvor jeg ved min Ankomst modtog nogle Dages Gæstfrihed, og om den skalkagtige Samling af

hans stridbare Artikler, som han har udgivet under den morsomme Titel *The gentle art of making enemies* (Den ædle Kunst at skabe sig Fjender), en sand Guldgrube af overlegen Kunstner-Uforskammethed og stridslysten Verdensmands-Ironi. Det morede mig i sin Tid i Haarlem, at den hollandske Forfatter, som kender Whistler bedst, fandt Lighed mellem hans ironiske Samtaleform og en dansk Skribents, der i Sammenligning med ham dog visselig er «en beskeden Flue», og det har forundret mig at høre samme Udtalelse bekræftet ved et Udbrud i en helt forskellig Kres i Paris.

Det var en Morgen nogle Uger efter, en sollys Søndagmorgen, at jeg, efter at have siddet i Westminster-Abbediet under Gudstjenesten og ladet Blikket hvile paa de smukke Statuer af Beaconsfield, Canning og Robert Peel, traadte udenfor, først sammenlignede Billedstøtterne af Statsmændene derinde med dem af de samme Mænd udenfor paa Pladsen og saa gik midt ud paa Westminsterbroen og saa mig omkring, saa ned ad Floden til højre og venstre og betragtede den mægtige Parlamentsbygning, der med sin umaadelige Hovedfaçade strækker sig langs Themsen. Og for anden Gang fandt jeg London smuk; smuk ved sit Udtryk af grundmuret britisk Vælde.

Den, der kommer fra et Land, hvor Ordene *Lidenhed* og *smaa Forhold* hver Dag springer fra Folks Læber, og hvor Luften er fuld af al den Smaalighed, der uafbrudt avles — Den føler sig betaget i en Stad, hvor alle offenlige Bygninger og alt offenligt Liv bærer Vidnesbyrd om Storhed, ældgammel og endnu stadigt stigende Magt.

London frembyder sig for Øjet som en By, hvor alt værdifuldt, der har kunnet bevares, er blevet bevaret. Ingen Vandalisme har nedbrudt sligt. Aldrig var her en Erobrer, og den korte Borgerkrig under Karl I har i hele den nyere Kulturtidsalder været den eneste Krig. England er Fortidstroskabens Land, og intet Sted er den skøn som her; ja man kunde sige: intet Sted er den skøn uden her, fordi den her alene i Verden enes med Frisind, og med et Frisind, der ikker er af igaar eller fra ifjor eller fra forrige Aarhundrede, men som — om end saare langt fra at være ubetinget og altomfattende — politisk har staaet sin Prøve. Der gives en engelsk Indskrænkethed, som ikke er et Haar bedre end Indskrænketheden ellers i Europa; men intet Folk har som det engelske været den politiske Friheds

Værge, og intet Land har som England været det politiske Fristed. Da Palmerston i 1858 paa Napoleon III's Anmodning efter Orsini's Mordforsøg forelagde Parlamentet et Lovforslag, der indskrænkede Asylretten, viste det sig, hvad Rod Forestillingen om England som Fristedet havde slaaet i Sindene. Harmen over Forslaget fejede den folkekære Minister bort.

Som der er stor Stil i engelsk Fortidstroskab og engelsk Frisind, saaledes i Englands erobrende Fremskriden. Det romerske Imperium var snevert i Omfang i Sammenligning med det britiske, og ikke uden Spænding og Uro tænker man paa den Dag, da dette Imperium skal kæmpe med det russiske om Herredømmet over Jorden.

Englændernes Natursans og Virkelighedssans udgør deres Storhed i Videnskab og Kunst. Tildels i Kraft af den, tildels i Kraft af deres praktiske Anlæg og virksomme Udholdenhed er de Handlingens Mænd, og den store Foretagsomhed er dem egen. Deres Handlekraft har gjort dem til den personlige Selvstændigheds ypperste Dyrkere og Bærere, maaske ogsaa egenkærlige og selvgode som intet andet Folk paa Jorden.

Selv den, hvem det engelske Temperament er ganske fremmed, føler Glæde ved at fordybe sig i engelsk Aand.

II

Et Land personliggøres let for En i en eller anden repræsentativ Personlighed.

I min Ungdom var England mig *Stuart Mill's* Fædreland. Mill var den af alle de Mænd, jeg personlig havde kendt, som paa mig havde gjort det klareste Indtryk af Storhed. Store Talenter havde jeg allerede da kendt nok af; men af store Mænd ingen uden ham. Og ham var det, hvem jeg søgte i England.

Senere blev England mig *Shelley's* Land. Jeg havde forelsket mig i Shelley paa en Tid, da han i Danmark var saa ubekendt, at Ungdommen end ikke havde hørt hans Navn. Da jeg for første Gang vilde tale offenlig om ham og med tydelig Haandskrift meddelte Studenterforeningen mit Foredrags Titel, bekendtgjorde man ikke desmindre et Foredrag om Schelling;

man troede, jeg havde skrevet forkert; Navnet Shelley sagde i Datidens Øren intet. — Shelley er det lyseste, fineste Udtryk for engelsk Frisind, og for Frisind især paa de Omraader, hvor Englænderen ellers i Reglen er ufri; han er desuden det aandigste Udtryk for den rene Lyrik, der altid har blomstret paa engelsk Grund.

Det England, jeg nu søgte, var *Shakespeare's* Land. Det var ingen Levende i London, som drog mig dertil; det var mangfoldige Aar siden jeg havde opholdt mig der, og jeg havde ingen Forbindelser i England. Men Shakespeare drog mig. Jeg vilde være tilfreds, naar jeg i London og Stratford kunde indvinde Kundskab og Klarhed med Hensyn til mine Undersøgelser af Shakespeare og hans Tidsalder; jeg ventede mig intet derudover. Som Tilgift til hvad jeg havde haabet at indvinde fik jeg imidlertid en Berigelse med fyldige Indtryk, der langt overgik enhver Forventning, jeg havde kunnet nære.

Straks efter min Ankomst til London meldte Tjeneren min eneste Bekendt og Ven der i Byen, *Edmund Gosse,* ikke set af mig i 22 Aar. Et Gensyn efter saa mange Aars Forløb er paa vemodig Maade glædeligt. Man vilde være gaaet Vennen forbi paa Gaden. Han traadte ind, bredere af Skikkelse, fastere af Holdning, men med den gamle Hjertelighed i Væsen og det gode Smil. Hurtigt kendte jeg hans Ansigt igen. Han havde holdt sig ung; ikke et Haar var graanet paa hans blonde Hoved. Stor var Forandringen dog. Af den raske, febrilsk urolige Yngling var bleven en Mand uden Attraa, hvis Tale røbede en stilfærdig Sikkerhed. Aldrig har jeg set en ung Sværmer med saa lyrisk Væsen som Edmund Gosse i Tyveaarsalderen. Det var som en Forvandling at se ham saa sat. Inderst inde havde han dog ikke forandret sig; sin Ungdoms Frisind havde han bevaret, sin Menneskelighed og sit Væsens Mildhed. Hans Sind var lyst nu som før; han gjorde straks det Indtryk af en lykkelig Mand, som senere Samliv med ham bekræftede, og han overraskede ved den sjældneste af alle Egenskaber, Trofasthed i Venskab.

Snart efter ham indfandt min Vært sig, den bekendte engelske Forlægger Mr. *Heinemanu.* Han viste sig som den elskværdige og kloge Mand, jeg ventede at træffe i ham; et Forsyn for en fremmed Forfatter i London; en nogle og tredive-aarig Mand, der har rejst overalt, endog i Japan, der kender engelsk

Literatur og Kunst, engelsk Teatervæsen og alle ledende Personer i Kunst, Literatur og Teater i London.

Tre-fire Timer efter min Ankomst var jeg i British Museums Bibliotek; jeg vilde ikke spilde én Dag. Til alt Held viste det sig, at den øverste Bibliotekar var en af mine Korrespondenter fra den Tid, da jeg var en Smule Medarbejder af *The Academy*, Dr. *Richard Garnett*. Vi havde vekslet Breve, men aldrig set hinanden. Han tog sig af mig som en Ven, anviste mig straks for Fremtiden en Plads bag den mægtige og smukke Læsesal i det store Værelse, som kaldes *Large Room*, hvor jeg havde et større Bord til min Raadighed, og hvor kun nogle faa Begunstigede har Sæde, og førte mig rundt i Biblioteket for at forestille mig for alle dets Embedsmænd og anmode dem om paa enhver Maade at være mig til Tjeneste. Det viste sig, at tre af disse Embedsmænd forstod nordiske Sprog. En af dem overraskede mig ved at sige de vanskelige Ord: *De Haderslevske Læreres Skole*; en anden, Mr. *Nisbet Bain*, havde lige udgivet en udførlig Levnedsbeskrivelse af H. C. Andersen; Svensk forstodes og taltes nogenlunde af Mr. *John Naake*, den tjenstvilligste af alle Bibliotekets Embedsmænd, en siden 1863 landflygtig Polak, der nu var bleven en hel Engelskmand. (Af andre Lærde, der kunde læse de nordiske Sprog, traf jeg senere to, Mr. Powell York, Froude's Efterfølger som Professor i Historie ved Universitetet i Oxford, og den berømte Fyrst Krapotkin.)

Dr. Garnett og jeg mødtes som yngre i vor Kærlighed til Shelley, af hvis efterladte Papirer han besidder en Skat. Nu havde vi en Mængde Berøringspunkter. Han er meget mere end den elskværdigste og lærdeste Overbibliotekar over en Verden af Bøger; han er en fin Poet og en fremragende Literaturhistoriker. Blandt hans Skrifter er særligt tiltrækkende den Samling fantastiske og filosofiske Noveller, som har Titlen *The Twilight of the Gods*. Filosofiske er disse Fortællinger, næsten som Voltaire's eller som Disraeli's *Ixion i Himlen* eller som Heyse's *Den sidste Centaur*. Det Vid, der er nedlagt i dem, er overordenligt, en Skemt med religiøse og filosofiske Tankebygninger, som — trods sine milde Former — ikke kunde være mere dristig og mere overgiven. Der er tilmed en forfløjen Fantasi i den hele Udførelse. Det er Kaviar for den store Hob, men Læsningen bereder den finere og skønsommere Læser en Nydelse. Her taler en Discipel af Shelley som Nutids-Humorist.

Faa Bygninger udøver en Trolddom over Sindet som British Museum. Intet kan være hyggeligere end den umaadelige, straaleformede Læsesal, hvis runde Vægge er dækkede med Bøger, og end de stille Rum bagved. Intet kan være mere praktisk indrettet. I ethvert Øjeblik staar alle de i alfabetisk Orden opstillede Kataloger til Ens Raadighed, og alt, hvad man ønsker at gøre sig bekendt med, bringes En straks. Snart er man kendt af alle, selv af Budene, som havde man sit hele Liv studeret der. Man fandt hver Formiddag sine Bøger fra Gaarsdagen fremlagte, fik en Stabel nye bragte til, og medens Øjet dvælede ved Salens varme Farver og fængsledes af et Solglimt, der tilbagekastet fra det blankpolerede Læne paa en Stol skinnede som en Stjerne, drømte Tankerne om megen ny Kundskab, og et og andet Indfald kom, og med det den behagelige Følelse af, at Rejsen ikke var gjort forgæves.

III

Et praktisk og handlekraftigt Folk, intet kunstnerisk Folk; man sander det i London daglig mere. Det har havt Tidsaldre, hvor det frembragte ypperlig Kunst, og det har havt nogle af de største Digtere i Verden, men Folkets Hu er ukunstnerisk.

Førsteforestilling af *Trilby* paa *Haymarket* Teatret. Ingen er her, som ikke har sikret sig Adgang Maaneder forud; thi dette betragtes som Sæsonens største Première. Man er spændt, fordi Du Maurier's Roman, hvoraf Stoffet er taget, er solgt i Hundredetusinder af Eksemplarer i England og Nordamerika, «hvor Trilbyisme er bleven en Religion». Forfatteren, en af Englands og *Punch*'s ypperste Tegnere, var allerede som Tegner almenyndet; i Skuespillet har han ingen umiddelbar Del. Man er desuden spændt, fordi Hovedrollen skal udføres af en ung Debutantinde, Frøken *Dorothea Baird*, som endnu aldrig har optraadt i London. Det eneste, man sikkert vil vide om hende, er, at hun har velskabte Fødder, da hun i Stykket skal gaa barfodet.

I Logen, i hvilken jeg som indbudt har min Plads, befinder sig en Herre, der i sin tidlige Ungdom gik til Sydafrika for at prøve sin Lykke, efter at han som altfor fattig var bleven afvist af Faderen til den unge Pige, hvis Haand han bejlede til.

Han bad hende vente paa ham; ti Aar derefter kom hun til Afrika til ham og holdt Bryllup; efter 21 Aars Forløb er han vendt tilbage til England med en Formue, der giver ham en Million Kroner i aarlig Indtægt. Han er velopdragen, næsten beskeden, hans Frue elskværdig, dennes Søster, der længe har været i Afrika med Parret, frisk og smuk. Hun nærer forud en levende Interesse for Forestillingen, da hun har gaaet i Skole med Debutantinden.

Resultatet blev forsaavidt tilfredsstillende, som den unge Skuespillerinde gjorde en overvældende Lykke. Hun havde vitterlig ret velskabte og meget rene Fødder, men af et Omfang .... de mindede om de Fødder, man ser paa Billedstøtter, der er ni Alen høje. Publikum var alt forud vundet for den hele Opførelse. Straks de første, ret tarvelige Repliker fremkaldte levende Bifald, og dette holdt sig og steg. Teatrets *manager* sagde mig, at Haymarket-Teatret endnu aldrig havde havt et saadant Held med sig.

Jeg mindes ikke, siden jeg engang i Kjøbenhavn saa *Ambrosius*, at have set noget saa flovt; intet Teaterstykke, jeg har set, har havt et saa meningsløst Indhold. At kalde dette dumt, var at sige det en Artighed; det var forbløffende, forstemmende idiotisk.

Og nu at se det fineste, rigeste Londoner-Publikum i Henrykkelse over dette haabløse Vaas, disse elendige Mindelser fra Murger's *Zigøjnerliv* og Dumas' *Kameliadame*, opkogte med Hypnotisme og Trolddom for voksne Pattebørn!

Overfor os Prinsen og Prinsessen af Wales; over dem i en Loge den geniale Illustrator Aubrey Beardsley med nogle skrivende Damer; i Parkettet ikke faa Berømtheder, saaledes Englands ypperste Dramatiker Arthur Pinero og et i ethvert Tilfælde saare velhavende, sikkert ogsaa hvad man kalder højtdannet Publikum, og dette Publikum var henrevet; thi det var ingenlunde blot Galleriet, som jublede. Særlig gjorde det et dybt Indtryk, da Trilby længe efter Svengali's Død modtager et efter samme Død skrevet Brev fra ham — «jeg kender Haandskriften», siger hun — og dermed hans Portræt ɔ: Skuespilleren selv staaende bag en Ramme i elektrisk Belysning.

Og til denne teatralske Fornedrelse er Aar 1600's England sunket! Ingen nok saa grov, nok saa forstadsagtig Effekt var disse Tilhørere for stærk. Der optraadte en enkelt meget frem-

ragende Skuespiller, Teatrets Direktør Mr. Herbert Beerbohm-Tree, der som Svengali stadigt fyldte Scenen; men Stykkets Natur tvang ham ind i et til det Almueagtige overdrevet Spil.

Paa *Royal Lyceum Theatre* saa jeg med stor Fornøjelse Shakespeare's *Romeo og Julie.* Den hele Iscenesættelse, Udstyret, Kostymeringen osv. var for det første fuldstændig tilfredsstillende. Det var, som saa man Malerier af Pinturicchio levende for sig. Dernæst fremtryllede Fru *Patrick-Campbell* som Julie Stykkets Grundstemning, hensatte En i dets Verden. Beundringsværdigt fik hun Barnet, den sande Barnlighed i Julies Væsen frem. Fjortenaarig kunde hun vel ikke være; men sekstenaarig var hun. Hendes Dans paa Ballet var underfuld, en Skønhedsaabenbarelse, den højeste Ynde. Hun rakte En her som i et gyldent Bæger al Stykkets rige Poesi, og hendes Type var ægte italiensk; thi hendes Moder er en Italienerinde. Henrivende var hun ogsaa i Balkonscenen med Romeo; hendes altfor tydelige, i Englændernes Øre fremmedklingende Diktion kom en Fremmed vel tilpas. Iøvrigt havde hendes Fremstilling store Mangler. Hun oversprang af Træthed Monologen: *Gallop apace, you fiery-footed steeds* og gjorde os efter Forestillingen sin Undskyldning for det. Hun var enstonig, næsten udtryksløs, i Optrinnet med Ammen, i det med Munken, i det Optrin, hvor hun tømmer Giftbægeret, og i Dødsscenen. Men Helhedsindtrykket var alligevel mægtigt, uforglemmeligt tror jeg.

Højst betegnende for londonsk Kunstsans var imidlertid den Dom over Udførelsen, som man allevegne hørte: Mrs. Patrick Campbell var for gammel til Rollen; atter og atter anførtes det for fuldt Alvor, at hun i Virkeligheden var to og tredive Aar. En Kritiker havde ikke negtet sig at skrive det. «Naa! er det saa sandt, at jeg ser ud som jeg var 38 Aar?» raabte hun os imøde paa Scenen. I Stil med denne Anke var den Indvending, man stadigt hørte rettet mod hendes Udførelse af Hovedrollen i Pinero's: *The second Mrs. Tanqueray,* at hun havde spilt den kun altfor godt; hvis hun ikke selv havde været et kvindeligt Væsen af samme Art som den faldne Kvinde, hun fremstillede, vilde hun ikke have kunnet spillet hende saa troværdigt.

Hr. *Forbes-Robertson* var dygtig og forstandig som Romeo; alt det øvrige Spil var ringere end middelmaadigt. End ikke Ammens Komik, end ikke Mercutio's Lune formaar moderne engelsk Skuespilkunst at gengive.

Paa *Drury Lane* Teatret et stort malerisk Melodrama *Cheer, Boys, Cheer.* Hovedtiltrækningen Damernes Kostymer; alle fra Worth i Paris til Værdi af nogle hundredetusind Francs; en nøjagtig Fremstilling af *Rotten Row* i London under Sæsonen; en ikke mindre nøjagtig Fremstilling af en i Aarets Begyndelse stedfunden Fægtning i Sydafrika mellem et Par Hundrede Mand engelske Tropper og en hel Hær af Matabiler, i hvilken de tapre Englændere blev nedsablede til sidste Mand. Iøvrigt et ægte Melodrama med dertil hørende Skurk, der paa den nedrigste Maade ødelægger en Kvindes Rygte og tilsidst faar sin Straf.

Virkelig Interesse kavde kun Optrinnet i Matabile-Landet, og af en dobbelt Grund.

Det var gribende ved sit Virkelighedspræg. Begivenheden var Minut efter Minut gaaet saaledes til. Da Truppen klart forudsaa sin Skæbne, vidste, at den kun havde en halv Times Tid tilbage, før de Vilde maatte indfinde sig, omringe og nedskyde den, gav Kaptejnen hver af sine Mænd et Blad Papir og en Blyant, for at han kunde nedskrive den sidste Hilsen til den, der var ham kærest i Hjemmet, og disse Breve da findes paa Ligene, naar deres Landsmænd kom til Stedet. Det stumme Optrin, da Soldaterne skrev, var saare virkningsfuldt. Umiddelbart efter det fulgte Overfaldet, under hvilket de kæmpende Engelskmænd for sidste Gang istemte Sangen *Cheer, Boys, Cheer.*

Mærkværdig var dernæst Publikums Holdning under Optrinnet. I intet andet Land vilde det vel tillades en Teaterdirektør at slaa Mønt af en saadan Tildragelse kun et halvt Aar efter, at den havde fundet Sted, medens der i Publikum kunde sidde nære Slægtninge af de Afdøde, hos hvem Rædslen og Sorgen endnu var frisk. En stor Del af Tilskuerne lo og spøgte umiddelbart før og efter Scenen, som handlede den om noget rent opdigtet. Der var Kulde og raa Ligegyldighed i Maaden, hvorpaa man fulgte den som ethvert andet Skuespil. Og dog blev en Fremmed greben af den Alvor og Kraft, hvormed paa Teatret de simple Ord blev sagte: *we will fight and die as Englishmen.*

Paa *Empire* spiltes en stor Ballet *Faust* med Udstilling af Kvinder i Hundredvis, med vel komponerede Optog og Masse-Bevægelser af Danserinder. Endog Faust udførtes af en Dame. Det var en sløvende, bedøvende Øjenlyst af meget underordnet Art, beregnet paa Menneskemillionen ganske som *Trilby* og Melo-

dramet. Det gælder for Teaterdirektørerne i vore Dages London om at sætte en Ting i Scene, som kan more de brede Lag saa stærkt, at den lader sig opføre nogle Hundrede Gange i Træk. Alt lægges an paa *the long run*; om et Skuespilforraad for et Teater er der ikke mere Tale. Der gives Stykker som *Charley's Tante*, der har gaaet halvtredje Aar i Træk Dag ud og Dag ind, ja undertiden to Gange om Dagen. Hensynet til Massernes Smag og Behag sluger Hensynet til Kunsten.

Paa *Comedy Theatre* Arthur W. Pinero's Skuespil *The benefit of the doubt*. Et moderne engelsk Ægteskabs- og Skilsmissedrama, der handler om den Fortræd, en skinsyg Frues hensynsløse Lidenskab volder to Familier; bygget paa gode Iagttagelser, tildels velformet, men idéløst og utilfredsstillende. Det spilles jævnt godt med den samme sjælløse Færdighed, hvormed det er skrevet, og opløser sig i Tomhed. Alligevel er dette Skuespil skrevet af den eneste Mand, som har vist stor og afgørende Evne til at frembringe det moderne engelske Drama, der saa længe har været savnet.

Arthur Pinero er utvivlsomt den første dramatiske Forfatter i vore Dages England; han er en kraftigt begavet og endnu stræbende Aand, der maaske vil ende med at skrive det Mesterværk, han nogle Gange har været paa Nippet til at yde.

Sit første afgørende Sceneheld har han havt med sit udmærkede Skuespil *The second Mrs. Tanqueray*. Stykket, der er blevet opført i Kjøbenhavn under Navnet *Den anden Hustru*, vakte, vistnok paa Grund af Spillets store Mangler, her langtfra den Interesse, det fortjener. Dets Æmne kunde synes lidet nyt: de indre og ydre Skæbner, som en hæderlig Verdensmands Ægteskab med en Demimonde-Dame har til Følge; man vil maaske være tilbøjelig til deri kun at se et Æmne, som det er Franskmændenes Særret at behandle med udtømmende Kendskab og Erfaringens Overlegenhed. Men Dramet er grundengelsk og dets Sjælestudium er baade oprindeligt og kraftigt.

Hvis man sammenligner Pinero's *Den anden Fru Tanqueray* med Emile Augier's *Olympe's Ægteskab*, som fyrretyve Aar tidligere har behandlet et ganske tilsvarende Stof, og som ganske sikkert har paavirket Pinero's Skuespil i dets dramatiske Anlæg, saa er der den Grund-Ulighed, at medens Hovedpersonen i det franske Skuespil kun er en fræk, lav og ganske værdiløs Person, er Englænderinden et højst sammensat Væsen med mange be-

tydelige Egenskaber og mindst af alt fræk; men et Væsen, som aldrig formaar at hæve sig til Højsind, hvis Kærlighed bestaar i en lav og mistænksom Skinsyge, og som af denne forledes til saa umulige Handlinger som den at underslaa Breve. Overvældet af sin Fortid dræber hun tilsidst sig selv. Der er et sandt Mesterskab i Maaden, hvorpaa hendes Sjælehistorie er dramatisk gennemført.

Pinero's andet alvorlige Drama *The notorious Mrs. Ebbsmith* er ligesom det foregaaende et fremragende Arbejde og ligesom det ganske konservativt Værk. Dets Heltinde er i og for sig interessantere, en af hine evnerige og viljestærke Kvinder, der af ren Overbevisning deltager i den socialistiske Agitation. Hun har skønt ung allerede længe levet i Krig med det bestaaende Samfund; hun tror hverken paa Statsreligionen eller paa Ægteskabet, og hun indgaar med en ung fornem Mand, der har Ærgerrighed som Forfatter, en fri Forbindelse, under hvilken de skal leve for deres Idealer og omforme Menneskeheden. Stykket udfolder, hvorfor og hvorledes deres Forsæt strander. Lucas Cleeve er ikke den Fører- og Tænker-Natur, for hvilken Agnes Ebbsmith en Stund har holdt ham. Han er kun ved tilfældige Forhold kommen paa Kant med en Samfundsorden, mod hvilken han finder det uskønt for en Kvinde og frugtesløst for en Mand at gøre Modstand. Han knækker i det afgørende Øjeblik over og er rede til at vende tilbage til, hvad han forlod. Men heller ikke Agnes har kendt sig selv. Fra først af var hun fuldt ærlig, naar hun betragtede deres Forbindelse som en i sit Væsen rent aandelig Sammenslutning, et Kammeratskab med fælles store Formaal for Øje. Da hun frygter for ikke derved at kunne fastholde ham, kommer hendes Køn, som hun saa ned paa, op i hende, og hun pynter sig for at behage ham, forsøger at gøre sit smukke Ydre, som hun har ringeagtet, gældende som Kampmiddel. Saa vidt er Pinero's Iagttagelse slaaende og rigtig. Senere har han, enten af konservativ Indskrænkethed eller af et lidet værdigt Hensyn til et londonsk Teaterpublikums Fordringer, forvansket Skikkelsen. Agnes vender tilbage til Samfundsordenen og Bibeltroen; en skikkelig engelsk Præstemand og hans Søster tager sig af den nedbrudte. Dette er Stykkets svage Punkt. Men dets Værd beror ikke som dets Forgængers blot paa Udførelsen af den kvindelige Hovedperson. Det indeholder et helt lille Galleri

af Skikkelser, særligt af Repræsentanter for de højeste engelske Selskabskrese, iagttagne med et hvast Blik og gengivne uden Skygge af Overdrivelse med en skarp Satire.

IV

Som den Rejsende i Italien snart opgiver at bruge Benævnelsen *Italienere*, men lærer at opfatte Piemontesere og Romere, Florentinere og Neapolitanere som højst forskellige Folkeslag, næsten saaledes føler han ogsaa snart, at Englændere, Skotter og Irlændere er uensartede Nationaliteter, indbyrdes fuldt saa forskellige som Englændere og Nordamerikanere; kun forenede ved Sproget.

Om Irlænderne som Keltere kan dette ikke undre; deres hele Væsen er af særegen Art. Deres Religion, der jo ikke er andet end et Udtryk for deres Væsen, er en farverig Katolicisme, ikke som Englænderes og Skotters tillempet Puritanisme. De har af Naturen større Livsglæde, ringere politisk Sans, rigere kunstnerisk Evne. En stor Del af, hvad England besidder af kunstneriske Kræfter, er af keltisk Afstamning. Men mærkeligt er det ligefuldt igennem Samtaler at iagttage den almindelige Holdning overfor det irske Spørgsmaal. En Fremmed faar det Indtryk, at Gladstones Plan om Genoprettelse af det irske Parlament er strandet for overskuelig Tid. Den Fare, den rummer for Storbritanniens Enhed, har kaldt en overmægtig Folkestemning til Live imod den; selv gamle Frihedsmænd som Swinburne er overfor de irske Krav slaaede om og har med Lidenskab udtalt sig mod det britiske Vældes Splittelse. Det slog mig personligt, at næsten alle de i mange Maader frisindede Mænd, med hvem jeg kom i Berøring, var i politisk Henseende afgjort konservative og især imod Alt, hvad der kunde opløse den britiske Statsenhed. En af dem, der ellers er blid nok af Sind, sagde ret brutalt: «Det irske Spørgsmaal løser sig af sig selv. Irlænderne udvandrer stadig i Hundredtusindvis til Nordamerika; snart vil der kun være et Par Millioner tilbage, og de vil være i afgjort Mindretal i Irland selv».

Interessantere og mere tankevækkende, thi finere, er Forskellen mellem Englændere og Skotter. Enhver Skotte betoner

den ufravigeligt i en af sine første Samtaler med En. Det er en Temparamentsforskel mere end en Karakterforskel, og en Temperamentsforskel, der bestemmes paa højst uensartet Maade, idet man fremhæver snart det kolde, haarde og logiske i det skotske Sind, snart omvendt Skotternes Ildhu (*perfervidum ingenium Scotorum*), og idet man undertiden betegner Strenghed og Barskhed, Evne til opløsende Undersøgelse og Spidsfindighed som skotske Nationalegenskaber, undertiden atter de aandelige Anlægs Dybde og de digteriske Anlægs Naturfriskhed En fremragende Skotte har bestemt den skotske Sindsbeskaffenhed som et Hang til Eftertrykkelighed, til hvad der i Retoriken kaldes Fynd. Den rolige Alsidighed, som sideordner og grupperer en Mangfoldighed af Indtryk, er ikke skotsk; men den fyndige Fremhæven af en eller anden Grundsætning, eller fyndig Fædrelandskærlighed, fyndig Følemaade overhovedet. Intet er mindre skotsk end beroliget Tilskuerholdning eller hemmelighedsfuld Hensynken i Gud. Men lige saa lidt skotsk er paa den anden Side en Shelley's eller en Shakespeare's altomfattende Syn. Skotland har havt store Digtere som Burns og Scott, store Ivrere som Knox eller Irving eller Carlyle, betydelige Tænkere som Reid, Adam Smith, Hume, James Mill, William Hamilton, stærke Aander med en Krydderduft af Landets Jordbund, men ingen smidige Naturer, thi Smidighed er ikke skotsk, og ingen altomfattende Aander, thi Alsidighed er det lige saa lidt.

Den unge fremragende Lyriker *John Davidson* dvælede en Dag i en Samtale ved Nationalforskelligheden imellem Englændere og Skotter. Han er selv en Skotte, med friske Kinder, klare brune Øjne, alvorlig og mandig Holdning, har sluttet sig nær til den unge yndefulde engelske Digter *Richard Le Gallienne* og finder i hans Kritik det bedste Udtryk for sine kunstneriske Anskuelser. Jeg mindede ham om den Tid, da Hume opstillede de engelske og de skotske Forfattere i to Kolonner mod hinanden og gav de skotske Palmen; jeg mente, en saadan Inddeling lod sig nutildags ikke gennemføre. «Forskellen eksisterer uforandret endnu», sagde han. — Jeg selv har følt, at den gjordes gældende imod den dygtige og modige Kritiker *William Archer*. For min egen Del agter jeg i højeste Grad hans klare Forstand, hans sandhedskærlige Djærvhed, hans Indsigt i den dramatiske Kunsts Teknik og hans uforsagte Sigen sin Mening, ogsaa hvor den gaar engelske Fordomme imod. Men jeg har sporet, at hans

Ubøjelighed undertiden for engelske Blikke tager sig ud blot som Stivhed.

Visse Egenheder ved det skotske Temperament fremtraadte tydeligt hos en meget smuk Dame, med hvem jeg gjorde Bekendtskab, som paa fædrene Side er af skotsk, paa mødrene af spansk Afstamning. Hun er ikke mere end 25 Aar gammel, men allerede en Personlighed. Hun skriver stadigt i *Saturday Review*. Hun har meget Talent, men alt for faa Kundskaber, kun Selskabslivets Kultur. I de Spørgsmaal, der ikke angaar den eneste Sag, som sysselsætter hende, Kvindens Uafhængighed, er hun neppe stort mere end et Ekko af den Mand, hun beundrer. Som de fleste dejlige Kvinder er hun inderst inde kold, ligegyldig overfor Mænd. Hun paastaar, at hver Gang hun tror at have fundet en Mand, afslører han sig overfor hende som en Klynker og søger hos hende Hjælp og Trøst. Hun har nydt alle Skønhedens Triumfer i rigeligt Maal og lever kun i dem, bader sig i den Hyldest, der bestandig og fra de forskelligste Sider vises hende, som en Kat bader sig i Solskin; men Varmen trænger ikke ind under Huden. Hun havde en Dag i et Ugeskrift skrevet: «For at vise den ny Tids Kvinde sin Hyldest har Manden endnu ikke fundet paa noget bedre end at bringe sin gængse Buket. Fra Gadens Brosten op til Taget maatte Trappen være skjult under Blomster om det skulde gøre noget Indtryk paa den ny Kvindes Hjerte.» Da hun kom hjem til Middag var Fortovet foran hendes Hus og Trappen indtil Loftet dækket med Roser.

Men hun, der paastaar endnu aldrig at have fundet nogen Mand, hun kunde elske mere end tre Uger, nærer en glødende literær Ærgerrighed og har en kraftig, indtil det Skærende dristig Maade at udslynge sine Anskuelser paa. Hun er det ypperste Eksemplar, jeg i London har truffet af den Type, man i England kalder *the new woman,* om hvis Eksistensberettigelse der endnu tvistes, og som vel nærmest er Kvinden, der har kastet alle Autoriteter og Overleveringer over Bord, i Reglen uden alligevel at have overtraadt en eneste selskabelig Forskrift. Men Skotternes *perfervidum ingenium* gør sig gældende ikke blot i de Artikler, hun skriver, i hvilke stor Sikkerhed og Skarphed i Formen er forenet med en noget fattig og ensidig Kultur, men i hendes Væsens hele sære Energi. Hun er f. Eks. en lidenskabelig Beundrerinde af *Oscar Wilde's* Talent. En Aften iførte

hun sig en Dragt, i hvilken hun kunde forrykke Hovedet paa en Helgen, for at gaa i Teatret, med hvem tror man? Med ingen anden end Wilde's Dødsfjende Marki'en af Queensbury. Hun havde indbudt ham i det Haab, i Mellemakterne at omstemme ham, saa han eftergav hendes beundrede Wilde den høje Bøde, denne var dømt til efter sin Fængselstids Udløb at erlægge til Marki'en. Det viste sig imidlertid, at den sære Adelsmand var lige saa haardnakket som hun selv.

En Skribent, i hvis Væsen det skotske Naturel endnu kan spores, om det end er tilbagetrængt ved høj og mangesidig Kultur, er den udmærkede Forfatter *Andrew Lang*, mest anset vistnok som Max Müllers Modstander i Opfattelsen af Myternes Væsen. Han har skrevet den sindrige Bog *Custom and Myth*. Ved Siden deraf er han en lærd Hellenist, der bl. A. har oversat *Odysseen* og *Iliaden* i Prosa, en lyrisk Digter i Théophile Gautier's Retning (*Ballades in Blue China*, *Rhymes à la Mode*) og endelig en meget frugtbar, meget fin og smagfuld, men ret konservativ Kritiker. Han er smuk med sin høje, smalle, lidt opløbne Skikkelse, det regelrette, kloge Ansigt, de mørke Bryn til de snehvide Haar. Det virker forbløffende, at han med al sin Lærdom er som Aand ikke lidet kvindagtig og — trods sin konservative Holdning som Kritiker — lidt forfalden til Skelmsstykker.

Som Skotte rejser han hvert Aar til Skotland, er som Professor bosat i Saint Andrews i en smuk Natur, som han foretrækker for Englands. Maaske er det ogsaa som Skotte, at han i sine literære Domme er saa sær og stædig. Ingen moderne Forfatter sætter han over den ældre Dumas; ingen morer ham som Dumas. Naar man taler til ham om Ibsen, skærer han Ansigt og siger: Dumas er morsommere.

Hvad Lang har af moderne fremmed Kultur, er fransk — og dette var Tilfældet med næsten alle de Englændere, jeg traf. Kun ganske enkelte engelske Lærde (som Dowden eller Garnett) røber Paavirkning fra Tyskland; i den skønne Literatur gives der for Tiden slet ingen tysk Indflydelse, medens der trods al politisk Spænding findes den mest levende Interesse for alt, hvad der i Frankrig er af Aand. Byerne London og Paris er rykkede hinanden saare nær. Kun en Syv-Timers-Afstand adskiller dem. Man kan spise Frokost i London og til Middag i Paris. Som

engelske Damer tager til Paris for at købe sig en Hat, saaledes Engelskmændene for at tilbringe nogle Dage med Bekendte, Kunstfæller eller Meningsfæller.

Swinburne afgav i sin Tid et stort Eksempel paa en engelsk Digter, der følte sig næsten lige saa stærkt knyttet til Frankrig som til England. Han optraadte ved enhver Lejlighed som ærbødig, ja fanatisk Beundrer af Victor Hugo, og han havde i sine første Digtninge ikke blot et Forhold til Théophile Gautier, men til Charles Baudelaire. Det er Verlaine, som nu har slaaet ned i adskillige af Englands yngste lyriske Digtere. Jeg vil nævne *Arthur Symons*, Forfatteren til Digtsamlingen *London Nights*, der i sin slebne, sanselige Lyrik behandler mere moderne Æmner, end man paa engelsk Grund er vant til. I hans Digtning er londonske Nætter ikke synderligt forskellige fra parisiske; men han er en samvittighedsfuld Sprogkunstner af Rang. Han var glad og stolt over, at Verlaine engang havde besøgt ham. I hans Arbejdsværelse i Fountain Court i *Temple* havde Verlaine med Blyant skrevet sit Navn paa Væggen til Amindelse, *entre le bon dieu et une danseuse*, som han selv havde sagt, mellem et Crucifiks nemlig og et Fotografi.

Skulde jeg nævne et Eksempel paa udpræget engelsk Stil i moderne engelsk Lyrik, vilde jeg nævne *William E. Henley*. Henley er en halvtredsinstyveaarig Mand, som har havt den Ulykke efter en Sygdom at undergaa en Amputation af Foden, der gør hans Gang yderst besværlig og stadig volder ham heftige Smerter. Man finder Minder og Indtryk fra hans Sygdoms Tid digterisk benyttede i Afsnittet *In Hospital*: *Rhymes and Rhytms* i hans Digtsamling *A Book of Verses*. Hans anden Digtsamling *London Volontaries* indeholder den smukke og tapre *Sværdets Sang*, der synes mig den mest betegnende af hans Poesier. I den fortæller Sværdet sin Saga fra den første Dag af, da Manden kaldte det Krigs-Tingen, Kammeraten, Ærens Fader, Giveren af Drotmagt, Ry-Smeden, Sang-Mesteren, Bringeren af Kvinder, Præsten, der vier Manden til Sejr. Der er i denne Sang en Grundtone af engelsk Krigeraand, af selve Stridslysten og Sejrsviljen i denne Aand. Det er samme Aand, der møder Læseren i et andet af Samlingens Digte om Engelskmændene som Viljens udvalgte Folk, i hvis Haand Gud, da han skabte det, lagde et Sværd, som intet andet Folk kunde løfte eller føre:

Mod Øst og Vest og Nord, hvor der paa Jord stod Slag,
vi foer som Mænd til en Fest at slaas under Viljens Flag.

Vi vandred, vi sejled, vi drog, som Støtter af Ild eller Damp,
Sønner af Viljen, vi kæmped Viljens den gode Kamp.

Til nu alle Navnes Navn, *England*, det Magtens Navn
flammer fra yderste Syd til Nordpols Nat som en Bavn.

Slaas et Slag paa dets Tromme ved Gry, saa gaar som en tonende Ring,
som selve Solens Musik Drønet al Kloden omkring.

Der er i denne Fædrelandskærligheds Udtryksmaade unegteligt et Stænk af Fædrelanderi, Henley bliver mere og mere den brutale Imperialismes Digter, men der er ogsaa virkelig Kraft. — Som Kritiker er Henley stridbar og skarp.

En polar Modsætning til ham udgør saadanne engelske Lyrikere som *Edmund Gosse* og *Austin Dobson*, milde og formfuldendte Kunstnere, hvis Væsen er en stilfærdig Humanitet.

Blandt de Forfattere, jeg i London lærte at kende og vurdere personligt, maa jeg endnu nævne Amerikaneren *Henry James*, der i sit Væsen har mere af en Englænder eller maaske snarere af en Europæer end af en Nordamerikaner. Han lever derfor ikke heller i sin Hjemstavn, men er bosat i London og opholder sig hvert Aar flere Maaneder i Italien, hyppigst i Florens. Fin og dæmpet med en Tilbøjelighed til Tungsind, som han er, hører James ikke til de Skribenter, hvis Bøger henvender sig til et meget stort Publikum. Til Trods for et Ry, der er udbredt i to Verdensdele, har Henry James en forholdsvis faatallig Læsekres. Men han turde nu for Tiden være Amerikas mest alsidigt dannede Aand indenfor Skønliteraturen, og hans Kritiker (Bogen om de franske Forfattere og Bogen: *Partiske Portræter* f. Eks.) er Mønstre paa en Verdensborgers fine, indtrængende Kritik. Han er som alle Englands fremragende Skribenter personligt bekendt og delvis venskabeligt forbunden med Frankrigs ypperste Forfattere i vore Dage. Paul Bourget er hans nære Ven.

Man kan ikke sige, at der i Frankrig findes en Indsigt i engelsk Literatur, som svarer til den Interesse, der i England er saa udbredt for fransk. Den ældre Slægt i Frankrig røber undertiden en overraskende Uvidenhed. Det vakte en vis Opsigt, at Zola, da han nys besøgte London for første Gang, i en Tale ved et til hans Ære givet Festmaaltid bemærkede, at han var

ganske ubekendt med det engelske Sprog; thi der gives ikke én engelsk Forfatter, hvor ringe han end maatte være, som er ganske ubekendt med det franske. Det paastodes om en anden, neppe mindre berømt fransk Romanforfatter, der, ligeledes for første Gang, havde opholdt sig nogen Tid i London, lige inden jeg var der, at han paa en Opfordring til at besøge Oxford og efter paa Spørgsmaalet om, hvad der var at se, at have faaet Svaret: »Nu, Universitetet«, skulde have udbrudt: »Ah, der er et Universitet i Oxford; det er jo meget interessant«.

V

Et stort Bidrag til hvad der giver London som Verdensby dens Tiltrækning, stiller de uhyre Fremmedkolonier.

Der er en Gruppe Fremmede i London, som jeg maa nævne først. Det er de Danske. Nogle af vore Landsmænd er uden Tvivl komne godt frem derovre. Jeg kunde nævne baade enkelte Mænd og enkelte Kvinder, som har banet sig en Vej og skabt sig en Stilling. Men den allerstørste Del af de derboende Danske er fattige Haandværkere, der ikke kan mere af det engelske Sprog end lige til tarveligt Husbehov, og som har vanskeligt ved at naa blot til en beskeden Velstand i det tillukkede engelske Samfund.

Der findes en *Dansk Forening* i London, som regelmæssigt har selskabelige Sammenkomster med Foredrag, Koncerter og lignende. Jeg tilbragte en Aften i den og kan kun udtale Taknemmelighed for den gode Modtagelse, der blev mig til Del. Men det var et vemodigt Skue at se det for Aftenen lejede, beskedne Lokale, naar man i de sidste Uger havde besøgt den ene engelske Klub efter den anden. Englænderne, der ikke gaar paa Kafeer — der er derfor slet ikke Kafeliv i London — har i Stedet deres Klubber, og en enkelt Mand er ofte paa en Gang i en halv Snes Klubber. Jeg var som Gæst indbudt i et stort Antal af dem, i Athenæum, National, Savoy, Conservative, Savil, National Liberal, Authors og New Vagabond Club. Bädecker giver en højst ufuldstændig Liste paa 65 Klubber. I disse engelske Klubber er Optagelsesprisen efter Stemmekugle-Valget gennemsnitligt 450 Kroner, dog ogsaa 720 Kroner, og Maanedsprisen vel i Reglen et Pund Sterling. I den danske Forening var Medlems-

bidraget én Shilling Kvartalet; Optagelsen kostede intet. Imidlertid, de forskellige Klasser blandede sig i denne jævne Forening. Den danske Legationssekretær var tilstede, og den norske Legationssekretær sang de svenske *Gluntar* for en dansk Tilhørerkres; der herskede Hjertelighed og god Forstaaelse.

I et Selskab i London blandes i Reglen forskellige Folkeslag.

En Aften i en stor Rout hos Forfatteren *Douglas Sladen* under en Trængsel af Mennesker, saa man neppe kunde bane sig Vej fra et Værelse til et andet, hørtes Engelsk talt med flere Betoninger, end jeg nogensinde før havde hørt det. Der fandtes ikke blot Amerikanere, Italienere og Tyske, men ogsaa Japanesere. Værten havde som saa mangen Engelskmand opholdt sig nogen Tid i Japan, og paa hans Vægge hang ikke faa japanske Billeder, dog kun moderne Ting og efter min Opfattelse ikke af synderligt Kunstværd. Jeg rettede til en af de japanske Herrer, med hvem jeg var i Samtale, et Spørgsmaal angaaende hans Dom over disse Sager, men fik det forsigtige Svar: «Jeg er aldeles ikke Kender». Han lod sig ikke drive ud af denne Skanse.

Man bad i Krigens Tid ikke gerne Japanesere og Kinesere sammen. Disse sidste var i London — som i Petersborg og Berlin — ivrige efter at deltage i Selskabslivet. Jeg havde netop nylig i Petersborg set tre af disse kloge, gule, unge Herrer i Silkekaaber og Filtsko gøre en ung smuk Pige af min Bekendtskabskres deres forstandige og taktfulde Opvartning og indordne sig i hendes Stab. Nu traf jeg ved en Eftermiddagste her i London næsten hele det kinesiske Gesandtskab.

Man gjorde mig opmærksom paa Gesandtsskabssekretæren Hr. *Kingeast Tsêng*, en Søn af den berømte Marki Tsêng, der havde taget fremragende Del i Taiping-Oprøret. Vi kom i en Samtale med hinanden, som jeg forsøgte at indlede med de Ord, at hans Faders Navn var mig bekendt. Han svarede, en Smule ilde berørt, som det syntes, men med et Smil: «Jeg maa dog bemærke, at jeg her repræsenterer ikke min Fader, men den kinesiske Regering». Talen faldt paa forskellige Digte af den klassiske kinesiske Literatur, med hvilke jeg gennem Oversættelser var ret nøje kendt, og jeg nævnte ham de Digte, jeg beundrede mest. Saaledes kom vi i nærmere Berøring. Han havde selv oversat en hel Del gamle kinesiske Poesier — jeg husker ikke ret, om paa Fransk eller Engelsk — men havde ikke kunnet finde nogen Forlægger. Talen faldt paa de literære Forhold i

Kina. — I hvor mange Eksemplarer omtrent trykkes en Bog af en anset Forfatter? — Vel i en Million. — En Million? — De maa huske paa, at Indbyggerantallet kan anslaas til 450 Millioner, der alle sammen kan læse.

I og for sig er Tallet jo ingenlunde overraskende. Almenfattelige illustrerede Blade trykkes selv i Danmark næsten i hundredetusind Eksemplarer, i Udlandet i mange hundredetusind. Men underlig er dog den Forestilling, at alle de Bøger, der findes i det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket tilsammen endnu mangler nogle Hundredetusind Bind i at naa Tallet paa Eksemplarer af en eneste kinesisk Bog, som gør Lykke.

Marki Tsêng fortsatte: Men Forfatteren faar ikke noget for sin Bog. Han lønnes paa anden Maade, lønnes forøvrigt allerede ved Æren; hvorhen han kommer i Kina, er han kendt. Men Enhver, der vil, kan optrykke hans Bog; der gives ingen Forfatterret. Hvad han skriver, skal komme hele Folket til Gode. Det er en folkelig Forholdsregel, og vi Kinesere er Demokrater. Jeg anser Ordningen for gavnlig og god. (Derpaa lidt mistænksomt:) Jeg ser, De smiler indvendigt, af hvad jeg siger. [Jeg smilte ikke i ringeste Maade]. Jo, jo, men jeg er alligevel Demokrat og holder det for gavnligt.

En anden Gang faldt Talen paa kinesiske Forhold, sammenlignede med europæiske. «Disse Forhold er i alt væsenligt ganske ens», sagde den lille forstandige Kineser og missede med sine lidt skæve Øjne, «de er i Peking som i London, som i Bérlin, som i Páris». Jeg kendte den Tilbøjelighed, Kinesere i Europa har til at formindske Forskellene og Afstanden mellem østasiatisk og europæisk Skik; spurgte derfor uden synderlig Forundring blot: Hvorledes? — Tag Religionen, svarede Hr. Tsêng. Her er de simple Folk kristne — Himlen for de gode, Helvede for de slette osv. De Dannede har ingen Religion. Hos os er de simple Folk Buddhaister — Himlen for de gode, Helvede for de slette osv. De Dannede har ingen Religion. — De ser, ganske som i Bérlin, som i Páris, som i London.

Men nu Forholdet mellem Kønnene, sagde jeg; det er dog stærkt forskelligt. Er det sandt, hvad man har sagt mig, at de unge Piger hos dem aldrig ser en ung Mand alene eller taler alene med ham? Eller er det en Sandhed paa Papiret? — Nej, nej, det er sandt. — Det vil sige, det er dem forbudt, men det sker naturligvis alligevel? — Nej, nej, det sker aldrig, de vover

det ikke. Den Vanære, der er knyttet dertil, er for stor. — Naar og hvor lærer Pigen da sin tilkommende Mand at kende? — De gør Bekendtskab i Brudekamret. Vi mener, det er tidsnok. — Og gaar det? — Han (med en usigelig Poliskhed i de smaa, kloge Øjne:) Gaar det her? — (Der lod sig jo filosofere en Del over dette Spørgsmaal. Jeg nøjedes med at spørge:) Men sidenhen, naar den unge Kone frit omgaas andre Mænd, og naar hun giver sig til at elske en anden end den, med hvem hun paa denne djærve Maade er bleven forbunden. Hvad saa? — Han (med ganske ubeskrivelig Poliskhed:) Det kan De vist selv tænke Dem; hos os som i Bérlin, som i Páris, som i London. — Jeg kan tænke mig det; men hvad saa? Hvad gør de saa ved hende? Slaar Manden eller Staten hende saa ihjel? Bliver hun offenlig henrettet? — Henrettet! Bevares, hvor vil De hen! Hun faar en syv-otte Aars Forbedringshusstraf. — Syv-otte Aars Forbedringshusstraf! al Respekt! — Ja, misforstaa mig ikke. Hun bliver sat i Fængsel, naar man véd det. Men naar véd man det? Det er Sagen. Man véd det ikke. Naar Manden tror at vide det, saa véd han det heller ikke; hvad Interesse har han af at vide det? Det nytter ham jo ikke noget. De ser selv: hos os som i London, som i Páris, som i Bérlin.

VI

En Dag sagde Dr. Garnett til mig: Russiske Emigranter har spurgt efter Dem; de har med megen Interesse læst Deres Bog om Rusland, vilde gerne kende Dem. — Saaledes kom jeg i Berøring med de russiske Landflygtige i London, først med *Kravsjinski*, kaldet *Stepniak*, saa gennem ham med flere andre.

En tre Kvarters Kørsel fra *Earl's Court* langt ude i Vesten boede Stepniak i et hyggeligt lille Hus. Ingensteds i London syntes Kaminilden mig at brænde saa hyggeligt som der.

Da jeg første Gang kom der, stod Husets Frue op for at sige mig Goddag, og jeg rakte en Herre ved hendes Side Haanden for at takke ham for et af de hjerteligste og mest hædrende Breve, jeg i mit Liv har modtaget — han svarede smilende, at Stepniak var gaaet mig i Møde til Stationen, havde skullet kende mig ved Hjælp af et Billede i en af mine Bøger, men maatte

have forfejlet mig; han selv var Krapotkin. Et Øjeblik efter kom Stepniak tilbage. Den første Aften, jeg tilbragte med disse sjældne Mennesker, hører til mine bedste Erindringer. Jeg har ikke mange Gange i mit Liv havt saa stærk en Følelse af at være i godt Selskab.

Det var tolv Aar siden jeg havde lært Stepniak at kende som Skribent. Gennem den afdøde Sonja Kovalevski blev jeg gjort opmærksom paa hans Bog *Det underjordiske Rusland*, der straks gjorde et meget stærkt Indtryk paa mig. Nu stod jeg for ham selv.

Stepniak var 43 Aar gammel, undersætsig, atletisk bygget, med smaa, sorte Øjne, skraat mod Næsen liggende sorte Øjenbryn, med et Udtryk af lys, sorgløs Energi og med overordenlig Livlighed i Spørgsmaal og Svar.

Hans Hustru, en stor, smuk Sydrusserinde fra Simferopol paa Krim, i Trediverne, mørk, storøjet, med et uhyre, kruset Haar, varmtfølende, sjælfuld, var helt Dame og dog helt Menneske.

Fyrst Krapotkin, 52 Aar gammel, saa mange Aar ældre ud; en overlegen Personlighed. Han var skaldet med et stort, langt Skæg, en noget indfalden Mund; man ser, at Fængselslivet har taget stærkt paa ham. Det første Indtryk, han gjorde, var det af Finhed, en stor Herres fine Dannelse og høviske Væsen; der var noget i høj Grad blidt og nobelt i hans Holdning. Det næste Indtryk var det af Bestemthed og haardnakket, ubetvingeligt Mod; hans Blidhed tiltalte dobbelt, fordi man følte, at han i sin Tanke var saa dristig, i sine Handlinger saa besluttet. Det samlede Indtryk var det af selvstændig, fremadskuende Genialitet.

De to Mænd havde de mærkværdigste Oplevelser bag sig.

Peter Krapotkin stammer i lige Linje ned fra Rurik'ernes gamle Kongeslægt, hører altsaa til Ruslands højeste Aristokrati. Hans Venner sagde i hans Ungdom gerne om ham, at han havde større Ret til Ruslands Trone end Kejseren, som blot var en Tysker. Han var fra først af Page ved Alexander II's Hof, en Stilling, som kun Hofaristokratiets Sønner kan indtage. Han studerede Matematik og Geografi og foretog i geologisk Øjemed videnskabelige Rejser igennem Sibirien og det nordlige Kina, hvis Udbytte han senere i Forening med *Elisée Reclus* har udnyttet. Han fik et agtet Navn som Videnskabsmand ved geografiske Arbejder og ved en Bog om Istiden. Han sluttede sig i sin

Ungdom nærmest til Socialismen i den Bakunin'ske Afskygning, en halvt anarkisk Kommunisme. Senere har han udviklet sig til en videnskabelig Anarkist af særegen Art og Retning.

Efter sin Hjemkomst til Rusland blev Krapotkin i 1873 uden regelret Proces fængslet og bragt til Peter-Pauls Fæstningen; han holdtes fangen der, til det i 1876 ved hans Venners Hjælp og ved en beundringsværdig Beregning af alle Forhold og Omstændigheder lykkedes ham midt paa Dagen og for sine bevæbnede Vogteres Øjne at undslippe — saaledes som det er beskrevet af Stepniak i et bekendt, vel paa næsten alle Sprog oversat Kapitel af hans første Bog. Krapotkin levede saa for sine Studier og Udbredelsen af sine revolutionære Tanker i Genf og i England; men da han i 1883 begav sig til Frankrig, blev han, skønt han aldrig havde gjort sig skyldig i noget Mordforsøg, og skønt Internationale længst var gaaet ind, under Paaskud af, at han tilhørte en international Forening, mest vel paa Grund af sin oprørske Fortid og af Øjentjeneriet mod Rusland, dømt til fem Aars Fængsel. Efter tre Aars Fængsling i Clairvaux blev han benaadet og har siden da levet i England, hvor han paa Engelsk holder talrige Foredrag i de forskellige Byer over økonomiske Spørgsmaal, Agerdyrkningsspørgsmaal og lignende.

Med hvilken Sindsro og hvilket Heltemod han har baaret sine Fængselsaar, viser maaske ypperst hans i det norske *Nyt Tidsskrift* (Nov. 1892) trykte Brev til den stakkels unge Arne Dybfest, da denne var truet med Fængsling. Intet er egnet til at give mere Ærefrygt for Krapotkins Karakter. Han taler der om aarelang Fængselsstraf som om en ringe, tit for Ens Sag gavnlig Ulempe, som man uden synderlig Vanskelighed kommer over, naar man blot i sin Celle gør ti Minutters Gymnastik om Formiddagen og ti Minutters om Eftermiddagen, og saa for øvrigt bevarer sin Energi uslappet ved hvilken som helst aandelig Sysselsættelse: «Jeg sagde til mig selv: Indbild dig, at du er paa et Nordpols-Togt indefrossen i Isen; Deltagerne er tvungne til at tilbringe to Vintre i en trang Kahyt paa daarlig Kost; de kan ikke røre sig, men er nødsagede til at opretholde deres Aands- og Legemskraft.»

Krapotkin er som en Legemliggørelse af det udholdende Mod. Da jeg en Dag spøgende sagde: Der er kun ét, man kan bygge paa, Dumheden; paa denne Klippe vil jeg bygge Fremtidens Kirke — svarede han: Ak nej! Sig hellere Fejgheden.

Den er endnu langt mere udbredt. — Og dog bygger han kun paa de ædle Drifter.

Højst underholdende var det at høre Krapotkin fortælle om sit Fangeliv, om det Tegnsystem ved Hjælp af Bankning i Gulvet, som Fangerne udvikler sig imellem til en saadan Færdighed, at de efter i Begyndelsen at have været Timer om at sige en kort Sætning, Bogstav for Bogstav, naaer til i et Øjeblik at meddele en vidtløftig Sammenhæng. Han fortalte saaledes, at en Dag, da det i Peter-Pauls Fæstningen var tilladt at modtage Besøg, meddelte en ung Dame ved at banke paa Skyggen af sin Straahat, at tre bekendte Fanger var undflyede fra Fængslet i Kharkov; i et Par Sekunder gik Meddelelsen paa denne Maade videre, saa Fængselsgaarden pludselig genlød af Hurra paa Hurra til Forbauselse for Vogterne, som ikke anede Grunden.

Krapotkin minder ved sin Forstand, sin mangesidige Indsigt, sin Handlekraft og Hensynsløshed i store Idealers Tjeneste om hine græske Heroer fra de ældste Tider, som, da der endnu ikke gaves ordnet Retsvæsen, ikke blot tog sig selv til Rette, men øvede Ret ogsaa som Hævn og Straf. For Mænd af Krapotkins Tankegang er Retstilstanden i Staterne nutildags altid noget værre, end om der slet ingen var — man mærke den lidenskabelige Foragt for Dommerstanden, der strækker sig igennem alle hans Skrifter — og han finder sig selv nøjagtigt i hine ældste Sagnheltes Stilling.

Krapotkin anfører etsteds i sin Bog *Den anarkistiske Moral* en ung polsk Læges Historie. Hans Forvisningstid i Sibirien vilde om faa Dage være endt, og Livet vinkede ham paany, da han blev bidt af en lille gal Hund. Han agtede ikke videre paa Saaret, ætsede det istedenfor at brænde det ud, men iagttog saa en Dag, hvorledes det begyndte at svulne. Vel vidende, hvad det havde at sige, styrtede han til en Ven, en anden landsforvist Læge, og sagde: Hurtigt! Stryknin! Om et Øjeblik har jeg Hundegalskaben og ødelægger jer Andre. — Vennen kunde ikke overtale sig til straks at give ham Giften, men vilde forsøge en Modkur. Krisen indfandt sig imidlertid, og Strykninen blev nødvendig. Historiens Moral og Logik er for Krapotkin denne: Som den behjertede Mand heller selv vil dø end som et forgiftet Væsen blive Aarsag til Andres Ulykke, saaledes har han ogsaa Bevidstheden om en god Gerning og vinder Billigelse af dem, han agter,

naar han slaar et giftigt, menneskeligt Kreatur ihjel for at hindre dette i yderligere at skade.

Der findes hos Krapotkin en Dyrkelse af den stærke Personlighed, der ikke staar i nogen virkelig Strid med hans Kamp for Samfundslighed. Han siger etsteds: Vær stærk! Udgyd din Lidenskab og din Aands Kraft — og din Forstand, din Kærlighed, din Daadstrang vil strømme over i Andre. Derpaa løber den hele Pligtlære ud, naar den er frigjort fra den østerlandske Forsagelses Hykleri. Vær stærk, vær stor i dine Handlinger, udfold din Eksistens til alle Sider, vær saa rig paa Handlekraft som muligt, ifald du vil føre et helt, fuldt, frugtbart Liv!

De engelske Tidsskrifter indeholder jævnligt videnskabelige Artikler af Krapotkin. Det norske Tidsskrift, der offenliggjorde hans Brev til Arne Dybfest, har i sin Tid bragt enkelte værdifulde mindre Stykker af ham. I agitatorisk Øjemed har han til 10 Centimer Stykket paa Fransk udgivet en Række Smaaskrifter (*Aux jeunes gens, Un siècle d'attente 1789—1889, Les prisons, Le salariat* osv.). En fortræffelig og helstøbt Samling af dem er den af Elisée Reclus udgivne *Paroles d'un Révolté.* Blandt de Skrifter, jeg kender af ham, synes *Erobringen af Brødet* (*La conquête du pain*) mig uden Sammenligning det betydeligste.

Mig for min Del har Krapotkin ikke overbevist. I Fordømmelsen af den nuværende Samfundsorden er jeg ganske vist saa enig med ham, at intet Udtryk, han bruger, er mig for stærkt. Men naar han vil bygge op, følger jeg ham ikke. Den, der vil bygge, maa bygge paa Granit, og Granitlaget i Menneskenaturen er Egenkærligheden, som under Krapotkins Hænder forsvinder. Det er hans store Fortjeneste at have fremdraget talrige oversete Vidnesbyrd om en mægtig Drift til gensidig Hjælp; men at bygge et System og en Fremtid paa Overbevisning om Menneskenaturens Godhed er at bygge paa Sand.

Et stort Savn er det for ham, at han ikke kan bevæge sig frit i Europa og aldrig faa Rusland at se igen.

Længsel efter Hjemlandet har alle de Landflygtige. Hos Ingen har den rørt mig som hos *Vera Sássulitsj.*

Underligt, at dette Navn, som engang genlød over hele Europa, ikke mere siger den danske Ungdom Noget. Mændene af den ældre Slægt har ikke glemt det. Det var i Aaret 1877, at det første russiske Attentat fandt Sted. Den daværende Chef for den tredje Afdeling, General Trepov, havde ladet en politisk

Fange, der havde forsømt at hilse ham i Fængselsgaarden, piske af Profossen. I sin Harme indfandt en ganske ung Pige, der slet ikke kendte Fangen personligt, sig til Audiens hos Generalen, affyrede et Pistolskud paa ham og saarede ham farligt. Hele det unge Rusland saa i Vera Sássulitsj en Charlotte Corday, og det huskes endnu saare vel rundt om i det russiske Rige og mangesteds udenfor Rusland, hvilken Opsigt og Henrykkelse det vakte, da Nævningeretten paa Spørgsmaalet om hendes Skyld, kendte hende *uskyldig*. Gendarmer vilde efter Ordre lige fuldt bemægtige sig hende ved Udtrædelsen af Retssalen; men hun undkom, befriet af kloge og energiske Venner. Det er ikke for meget sagt, at Tilbedelse var den Følelse, som i den russiske Ungdom næredes for hende. Hun holdt sig længe skjult i Petersborg; saa forsvandt hun til Udlandet.

Vera Sássulitch var en Art Drømmeskikkelse for mig, som jeg aldrig havde troet at skulde møde i Virkelighedens Verden. Det satte mig i nogen Sindsbevægelse, da jeg erfor, vi skulde mødes. Vera var endnu ikke fyrretyve Aar gammel, med smukke graa Øjne, alvorlige, stærkt medtagne Træk, ældre end sine Aar; men med et indre Liv, ildfulde Haandbevægelser og en rivende Talestrøm, som gav ethvert af hendes Udbrud et Præg af usvækket Ungdommelighed. Hun er Simpelheden selv. Hun hader at vække Opsigt og lever i London under et antaget Navn, det eneste, hvorunder hun der er kendt, og under hvilket hun modtager alle sine Breve. Hun levede i flere Aar under dette Navn i Schweiz. Men da Myndighederne der en skøn Dag for en halvandet Aar siden krævede af hende, at hun skulde indsende sit Pas til den russiske Konsul, forstod hun, at hun blev udspioneret, og forlod Schweiz for at gaa til England.

Man skal søge om en beundringsværdigere Karakter, en ypperligere, redeligere, mere viljefast og arbejdsom Kvinde. Hun lever i London med yderste Tarvelighed, helt alene, uden nogen Opvartning, og tilbringer sin Dag med at studere i British Museum og med at udarbejde Flyveskrifter og Bøger af nationaløkonomisk Indhold, som udgives paa Russisk i og udenfor Rusland. Der kan gaa Uger, hvor hun ikke veksler Ord med noget Menneske. For Tiden studerer og fremstiller hun det attende Aarhundredes franske Økonomer.

Jeg tilbragte en Aften efter en selskabelig Sammenkomst hos Stepniak tre Kvarter med hende i en Jernbanevogn, og vi

fulgtes senere tilfods gennem Byen under en af disse Natte-Samtaler, hvori man aabner sig mere end om Dagen. Vi talte bl. a. om Attentaterne. Jeg beklagede Kejsermordet og al den Reaktion, det har havt i Følge. Hun sagde vemodigt: «Idet de dræbte Kejseren, dræbte de den revolutionære Bevægelse med det samme. Der er intet Spor af revolutionær Organisation i Rusland mere».

Ogsaa Vera Sássulitsj længes bestandig tilbage til sit Fædreland. Og for nogle Aar siden blev Længslen saa stærk, at hun uden videre, forsynet med et Pas, rejste op til Archangelsk og levede der et helt Aar. Saa modstod hun ikke Lysten til at gense Petersborg, og blev nogle Maaneder der. — Viste De Dem virkelig paa Gaderne, Vera? spurgte jeg. — Ja vel, det forstaar sig, jeg kørte ikke i Omnibus: men jeg kørte i Droske. Saa ser ingen En, og synes virkelig en Politimand, at han skulde kende Ansigtet. saa er man borte, før han faar Vognen standset. Alt hendes friske Humør, al den urolige Kækhed, hun stadigt røber, og al den Sorgløshed, som slumrer i hendes Sind, kom til Udbrud i disse Ord.

Mine engelske Bekendte spøgte undertiden med mit besynderlige Hang til at omgaas «Mordere» og «Mordersker» i London. Men jeg kan forsikre, at naar jeg havde tilbragt Aftenen med mine «Mordere» og saa næste Dag var indbudt i fint og fornemt Selskab til Middag, saa havde jeg Følelsen af, at jeg fra det højere, bedre Selskab var sunket til et af meget lavere Rang.

VII

Der var en Nationalitet, med hvilken jeg i London kom i Berøring, for hvilken en levende og smertelig Interesse blev vakt i mit Sind. Det var den armeniske Nationalitet.

Jeg lærte en af Hovedmændene for den armeniske Opstand at kende, *Avetis Nazarbek*, en ung, udmærket smuk Mand, skøn som et italiensk Idealportræt fra Anno 1500. Han har bl. a. det smukkeste Haar, jeg i mit Liv har set. Han havde studeret i Genf, derefter bosat sig i London. Kun nogle og tredive Aar gammel betragtes han som sit Folks ypperste Digter. Han udgiver i London ikke mindre end tre Tidsskrifter paa det arme-

niske Sprog, Ugebladet *Hentchak* (Klokken), det satiriske Maanedskrift *Aptak* (Ørefigenet) med politiske Karikaturer og Fjerdingaarsskriftet *Zahápar* (Ideen), et videnskabeligt, økonomisk Tidsskrift i Stil med de store engelske Revyer. Hans Ugeskrift er det centrale Organ for det revolutionære Parti i Armenien, der har taget Navn efter det.

Han fortalte mig om sit Folk, dette mærkværdige og saa højt begavede Folk, der i dets Stilling, dets Udbredelse, dets Handelsvirksomhed og Mere minder om Israeliterne, et Folk paa noget over fire Millioner med et af de ældste Kultursprog i Verden. og i hvilket de Dannede foruden deres Modersmaal kan Nabosprogene Tyrkisk, Persisk og Russisk. Han skitserede mig ogsaa den nyere Literaturs Historie i dette Folk og de Paavirkninger, for hvilke dets Aandsliv har været udsat, mest fransk og engelsk. Med en vis Stolthed mindes Armenierne endnu, at Byron i Venedig hos Munkene i San Lazaro tog Undervisning i det armeniske Sprog.

I Berliner-Traktaten blev der sikret Armenien, som saa voldeligt var blevet undertrykt af Tyrkiet, Ret til at anraabe om Englands Mellemkomst, og en tilsvarende Ret til at skride ind var derved England sikret. Lord Salisbury har brugt den til at true Tyrkiet i et Sprog, hvis Voldsomhed var højst usædvanlig, tilsige Armenierne Englands Hjælp og saa ende med, af Frygt for at gaa Russernes Ærind, at lade Armenierne fuldstændigt i Stikken. Hans sidste Udtalelse er denne: The sultan may perhaps do something for the Armenians, *if he is let alone* (Sultanen vil maaske gøre Noget for Armenierne, hvis man lader ham i Ro).

Hvad Tyrkiet i sin Tid ved Berliner-Traktaten gav Armenierne, var dels Løfter, Tyrkiet aldrig agtede at holde, dels Løfter, som, hvis de holdtes, intet vilde betyde. Siden har Englands, Frankrigs og Ruslands Gesandter i enslydende Noter fordret Indrømmelser af Sultanen, deriblandt nyttige som Amnesti for politiske Forseelser, men ogsaa rent unyttige som, at Guvernører og Viceguvernører skal være kristne, hvor de Kristne er i Flertal, i modsat Tilfælde muhamedanske. Da Guvernørerne udnævnes af Sultanen, er Bestemmelsen om deres Religion ligegyldig; mange af de værste Embedsmænd har oprindelig været kristne og har skiftet Religion, antaget den muhamedanske for Embedets Skyld; de vilde ikke have været et Haar bedre, om de var forblevne

kristne. Det vides jo ogsaa fra Europa af, at det, at en Mand er kristen, ikke altid afgiver nogen Sikkerhed for, at han ogsaa er en ædel, uegennyttig Mand.

Indtil 1885 var Forholdet mellem Kurderne og Armenierne i disses Vasalforhold til dem nogenlunde taaleligt. Men da der paa dette Tidspunkt af de vildeste Kurderstammer dannedes Basji-Buzuk Regimenterne *Hamidieh*, blev de Brandskatninger og Voldshandlinger, for hvilke Armenierne var Genstand, rent utaalelige. I November 1894 opskræmmedes Europa ved Meddelelser om de Myrderier, der i August og September havde fundet Sted i Sassun i Stor-Armenien; Antallet af de myrdede Armeniere opgaves forskelligt, men i Tusindvis.

Regulært paahvilede der hver Familie i Sassun følgende Afgifter: 40 Piastre — en Piaster er 16 Øre — for hvert Væsen af Mandkøn, regnet fra Fødslen af; en Indkomstskat af 100 til 200 Piastre; for hver Møllesten 30 Piastre, for hver Væv — af hvilke enhver Familie mindst har en — 30 Piastre, for det Foder-Græs, der plukkes paa Bjergene, 2 Piastre for hver Favnfuld; for hvert Faar — Faaret er 30 Piastre værd — 5 Piastre. Dernæst hævede Skatteopkræveren en Sjettedel af al Høst — hvilken dog ikke maatte erlægges *in natura*, men beregnedes med en Fjerdedel mere end den stedlige Værdi: og for den aarlige Kvittering, der gaves for, at alle Aarets Afgifter var betalte, fordrede han for sin egen Person desuden ufravigeligt 100 Piastre. Videre krævede Kurderne, der betragtede sig som Armeniernes Herrer, af dem den saakaldte *Rafirat* (Skatten paa de Vantro), som hævedes *in natura*; de indkrævede af hver Familie to Faar, et Tæppe til Værdi af en halvhundrede Piastre og 5—7 Kilogrammer Smør. Det blev i Alt omtrent 150 Piastre at erlægge til hver kurdisk Høvding. Men tit kom den ene Høvding efter den anden, og den, der intet mere forefandt, gav sig til at plyndre, skænde, brænde og myrde.

I Sassun-Kresen hang man Mændene op ved Benene, brændte med gloende Jern deres Fødder, Bryst, Tunge og Pande og voldtog Kvinderne. Man nedsablede seks Tusind Mennesker under den langvarige Kamp, der udspandt sig. En af Hovedmændene for Modstanden, ved Navn Hampartzum Bojadjan, blev i Bitlis kastet i et mørkt og fugtigt Fangehul; man gav ham en Jernring om Halsen og tunge Jernlænker om Arme og Ben. Man sultede ham for at bringe ham til at underskrive en Erklæring,

hvori han erklærede sig bestukket og vildledt af den engelske Regering. Da han haardnakket vægrede sig derved, fordoblede man hans Lænker, gav ham en Jernkugle, der vejede ti Kilogrammer, om Halsen, piskede ham, slog ham med Knipler, udrykkede hans Skæghaar et for et med Tænger, befæstede i hans Fængselsgulv spidse Søm og rullede ham paa dem, til han tabte Bevidstheden. Saa blev han kaldt til Live og hængt.

Alene i Fæstningen St. Jean d'Acre i Syrien sidder af politiske Grunde endnu 77 Armeniere, hvis fem Høvdinge Tyrkerne bogstavelig har ladet sulte ihjel, idet man har nægtet dem al Føde.

I det sidste halve Aar har alle Armeniernes Tanker drejet sig om Byen Zeitun's Skæbne. Den ligger nordligt i det armeniske Cilicien i en Dal mellem Taurus-Bjergene. Navnet Zeitun er af historiske Grunde enhver Armenier dyrebart. Der havde det armeniske Kongerige sin Residens indtil 1393, da det faldt for Seldsjukernes Erobringstog.

Myrderierne af Armenierne har jo i det forløbne Aar mest fundet Sted paa den Maade, at Tyrkerne krævede alle Vaaben, ja enhver Kniv udleveret, og derpaa udryddede Befolkningen. Da Guvernøren i Marash affordrede Zeitun's Indvaanere deres Vaaben, blev de imidlertid negtede, og siden de tyrkiske Tropper i Begyndelsen af Oktober drog mod Staden, har en Række Kampe fundet Sted, under hvilke Beboerne, som kæmpede en mod ti, har udmærket sig lige meget ved Heltemod og Krigerdygtighed. Tilsidst laa 30—40,000 Mand for Zeitun. I Nabolandsbyerne Anapat og Dunkalai, hvor Armenierne havde 250 Huse, blev bogstavelig hver enkelt myrdet. (Antallet af de i Aarets Løb dels nedsablede dels af Hungersnød og som husvilde af Kulden dræbte Armeniere naaer nu tre Hundredetusind). I April Maaned har Zeitun maattet overgive sig, og hele den provisoriske Regering derfra ankom i Midten af Maaneden til Avetis Nazarbek i London, 25—30 Mand stærk, saa hans lille Hus nu ser ud som en Lejr. Hver Dag har han alle disse til Bords; hver Nat sover de paa Gulvet hos ham.

Der er et Træk ved de af politiske Grunde Landflygtiges Liv i London, som slaar den Fremmede, og som han føler det som en Pligt at fremhæve. Det er deres Tarvelighed. De skammer sig ikke ved deres Fattigdom, er snarere stolte af den. Aldrig var der Vin paa deres Bord, og aldrig gjorde de nogen

Undskyldning derfor; men simple Retter og engelsk Øl har ingensteds smagt mig bedre.

Det er værd at gøre en Rejse blot for at træffe Mennesker som disse Landflygtige.

Ved Aaret 1887 udgjorde Avetis Nazarbek, hans Hustru og et Par Venner, alle sammen unge Studerende, hele den armeniske Opposition, og hele Partiet satte Bladet *Hentchak*. Deres Sætteri var Køkkenet i deres lille Lejlighed i Genf. Deres Navne forekom aldrig paa Bladet, og som Trykkested angaves London. Det var nødvendigt, for at den tyrkiske Regering ikke skulde lære deres Navne at kende, da de uafbrudt maatte foretage Rejser frem og tilbage til Tyrkiet. Efter et Aars Forløb havde de en meget stor Venneskare og kunde sende Mænd som Lønbud til Tyrkiet for at undersøge bestemte Forhold og organisere Befolkningen; selv var disse Mænd naturligvis udsatte for stadige Forfølgelser og Farer. Nazarbeks unge Hustru rejste endog 1893 til det armeniske Cilicien for der at ordne de revolutionære Kræfter og gøre dem tjenstdygtige. Nazarbeks maaske smukkeste Digt er hans Farvel til hende, da hun rejste. Det lykkedes hende at faa Adgang til Fæstningen St. Jean d'Acre for at besøge hendes fangne og lænkede Venner der. Det er første Gang, sagde Avetis Nazarbek med Stolthed til mig, at en armenisk Kvinde har rejst i det tyrkiske Armenien i et saadant Øjemed, og det er indtil nu det eneste Eksempel. — Vemodigt er det kun at betænke, hvor frugtesløs den i Fortvivlelse foretagne og med saa store Ofre ledede Opstand har været.

VIII

Man rejser af mange Grunde. Det har sin Interesse at leve i nye Egne, se Bygninger og Mindesmærker, iagttage Folkeliv, lære den klassiske og den nationale Kunst at kende, som Museer og Samlinger i en Verdensby rummer.

Man føler sig i London lykkelig i *Nationalgalleriet*, denne udsøgte Samling af ypperlig italiensk og spansk og højst lærerig engelsk Kunst. Ens Hjerte banker højere ved Gensyn med Botticelli, Leonardo, Perugino, Velasquez. Det er ogsaa morsomt at se saadant noget som *Alma Tadema's* Pragtbolig, der levende

minder om hans elegante og kølige Billeder; der er ikke et Stænk af malerisk Uorden i den Festsal, der udgør hans Atelier, saa lidt som i noget af hans Malerier. En Samling som det naturhistoriske Museum, hvor *Darwin's* Statue er anbragt midt i Dyrenes, Planternes, Mineraliernes Verden, er uforglemmelig selv for den, der medbringer ringe Indsigt til Beskuelsen deraf.

Man lærer imidlertid dog mere af de Mennesker, man træffer paa Rejse, end af Mindesmærker, Samlinger og Fortidens Kunstskatte. Den, der aldrig før har levet mellem Engelskmænd, vil upaatvivleligt hjembringe stærke og blivende Indtryk fra et Ophold i London, bevare mangen Personlighed og mangen Ytring i sin Erindring for Resten af sit Liv. Paa den, der kommer fra en mindre By, hvor alle Menneskers Tænkemaade er ham forud bekendt, vil London endog nødvendigvis virke overvældende rigt. Den, hvis Dage gaar hen i smaa Forhold, maa undertiden rejse, alene for at opnaa Fornemmelsen af, at han lever endnu. Der kan jo gaa Maaneder i Ens daglige Eksistens, hvor man arbejder og vegeterer uden at have nogen synderlig stærk Følelse af, at man lever. Samlivet med Mennesker af en stor, fremmed Nationalitet som den engelske bringer En da paany til at føle det levende Liv pulsere i sig. Og det er altid saa meget vundet.

Men den, der lever et aandeligt bevæget Liv, attraar mere. Han vil se store Mennesker og høre nye Ideer udtalte. Han mindes det Mismod, med hvilket Saint-Simon i sin Tid efter en Rejse skuffet forlod England med det Udbrud, at han ikke der «havde fundet nogen ny Tanke paa Stabelen». Hvad en Rejsende, der søger andet og mere end brogede Indtryk og afvekslende Adspredelse, helst vil møde, det er Personligheder, der er større end dem, han plejer at træffe paa, og Tanker, der, hvad enten de er rigtige eller mangelfulde, har det i sig, som fremkalder Storm i Hundredetusinders Sind.

Nu er England i vore Dage visselig et af de Lande, hvor Aandslivet staar højest, og hvor der tænkes mest. Man træffer, ogsaa udenfor de allerede længst anerkendte Tænkeres Kres, paa Mænd, som fremlægger oprindelige og sunde Grundtanker i deres Skrifter. Blandt dem, jeg personlig lærte at kende, vil jeg nævne *J. B. Crozier*, hvis Skrift *Civilisation and Progress* fortjener at læses og drøftes. Men Englands rolige og ordnede Forhold gør det nødvendigvis vanskeligere blandt Engelskmænd at træffe den Art store og mærkelige Personligheder, der alene tager det op

med en helt forældet Samfundsorden eller med selve det onde Princip, hvor det findes legemliggjort i en Statsmagt. At man i England og kun i England træffer saadanne Personligheder, beror paa Englands enestaaende Stilling i Europa som Fristed. Mænd som Stepniak, som Nazarbek, som Krapotkin findes kun der. Og hvis Saint-Simon i vore Dage rejste i England, og hvis hans Øje blot faldt paa den Række Afhandlinger *Mutual Aid*, som Krapotkin fra 1890—96 har offenliggjort i *Nineteenth Century*, saa vilde han sikkert ikke denne Gang have forladt England uden at finde en ny Tanke paa Stabelen.

PALÆSTINA

I

JOBS BOG

(1893)

1

Slaa op i Odysseen og læs i Slutningen af første Sang disse ›injer:

Døren han aabnede selv til sit fastopbyggede Kammer,
Satte sig hen paa sin Seng, og da Kjortlen han havde sig afført,
Flyede han straks den i Haand til den gamle, forsynlige Kvinde.
Og da hun havde den glattet og lagt i de rigtige Folder,
Tæt ved den smuktudsnittede Seng paa en Krog hun den hængte,
Gik saa af Kammeret ud, og fast med det sølverne Haandgreb
Døren hun efter sig trak og Slaaen med Remmen hun fremskød.
Hyllet i Tæpper af Uld han laa nu Natten igennem.

Der er græsk Aand i disse Linjer, ægte og oprindelig græsk and. Dette er et ganske jævnt Optrin af Grækenlands store [eltedigt. Hvilken Nøjagtighed i Gengivelsen af det daglige Livs 'ildragelser, hvilken Interesse derfor! Og hvilken Glæde ved ver enkelt lille sanselig Ting, der beskrives! Telemachos selv ıkker Døren op, sætter sig paa sin Seng, tager sin Chiton af, ækker den til Ammen. Hun glatter og lægger den sammen, ænger den op paa Knagen, gaar saa, trækker med Sølv-Haandrebet Døren til efter sig og skyder Slaaen for.

Det er Aftenen efter en stor, afgørende Scene. Det er Teleıachos's sidste Nat i Hjemmet. Han har for første Gang talt

med Djærvhed til Bejlerne og rejser nu bort. Ligefuldt lægger Digteren den største Deltagelse for hver ubetydelig Enkelthed for Dagen. Alt er set som i samme Plan, det større og det mindre, det vigtige og det uvigtige. Eller rettere: Ingen Enkelthed forekommer uvigtig. Og Alt er nævnt for dets egen Skyld, Intet er billedligt eller symbolsk.

Det er umuligt at forestille sig en større Klarhed i Beskrivelsen. Som i de græske Relieffer hver enkelt Skikkelse er saaledes fremstillet, at den enes Skygge ikke falder paa den anden, saaledes er dette Klarhed uden Skygge.

Der findes i hele Bibelen ikke otte saadanne Linjer. I den gamle hebraiske Literatur beskrives der aldrig nøjagtigt, ja i Reglen uklart. Se Beskrivelsen af en Foreteelse, der har gjort saa dybt et Indtryk som det salomoniske Tempels to navngivne Søjler Jakin og Boas. Umuligt at danne sig et Begreb om dem. Hovedstedet (1 Kong. 7, 15) lyder: «18 Alen var den ene Søjle høj, og et Baand paa 12 Alen omgav den anden Søjle». Sammesteds er Søjlehovedet 5 Alen højt; i 2 Kong. 25, 17 er det 3 Alen højt; i 2 Krøn. 3,16 er Søjlerne 35 Alen høje.

Men tag nu en vellykket Beskrivelse fra det gamle Testamente til Sammenligning, f. Eks. Beskrivelsen af Bjergværksarbejdet i Jobs Bog, hvorved Forfatteren rimeligvis skildrer de Bjergværksarbejder, han har set paa Sinai Bjerg:

Der er Steder, hvor Sølvet drages ud,
Og Steder, hvor man renser Guldet.

Jernet hentes op af Jorden,
Og det smeltede Malm giver Kobber.

Mennesket har bragt Mørkets Grænser til at vige,
Han ransager Dybet,
De Stene, der er skjulte i Dødens Mørke.

Langt fra beboede Steder bryder han Løbegrave,
Som de Levendes Fod ikke kender,
Han hænger og svæver i Luften langt fra Menneskers Opholdssted.*)

Denne Jord, hvoraf Brødet udgaar,
Er i sit Indre oprevet som af Ild.

. .

*) Bjergværksarbejderne blev i Kurve eller med Stilladser hissede ned i Stenbrønden for at kunne arbejde sig ind i Bjergvæggen.

Dens Klipper er Safirens Leje,
Der findes Støv af Guld.

Falken kender ikke Vejen derhen,
Gribbens Øje udspejder den ikke.
. . . .

Mennesket lægger Haand paa Graniten,
Omstyrter Bjerget fra Grunden af.

Kløver Kanaler i Klipperne,
Dets Øje ser alle Skatte.

Forener Vanddryppet til Strømme
Og fører alt det Skjulte frem for Lyset.

Men Visdommen — hvorfra hentes den?
Og hvor er Indsigtens Hjem?

Mennesket kender ikke dens Pris,
Den træffes ikke i de Levendes Land.

Afgrunden siger: Den er ikke i mit Skød,
Og Havet siger: Den er ikke hos mig.

Man vejer den ikke op med Guld,
Sølv er ikke dens Købepris.

Man faar den ikke for Ofirs Guld,
For kostbar Onyks eller Safirer.

Bjergværksarbejdet er da ikke beskrevet for dets egen Skyld. Nogen selvstændig Interesse næres der ikke for det. Hele Skildringen af, hvorledes Metaller og Ædelstene hentes ud af Bjerget, er kun til Stede for at naa til det aandelige Modsætningsforhold: Men Visdommen, hvorfra hentes den?

Stilen er højtidelig, bevæger sig frem i den strenge Jævnstilling, der var det hebraiske Versemaal. Allerede dette indvirker paa Beskrivelsen. Dernæst er der deri en Trang til at imponeres og imponere. Forfatteren søger det Overordenlige, det Hemmelighedsfulde og Betydningsfulde:

Mennesket . . . . ransager . . . .
De Stene, der er skjulte i Dødsmørke.

Der ligger et Indtryk af Rædsel og Ophidselse i Skildringen. Arbejderen er langt fra de Levende, hænger og svæver i Luften fjernt fra Menneskers Hjem. Rovfuglen kender ikke Vej til hans Minegange. Forfatteren hidser sig ved stærke Udtryk:

Mennesket lægger Haand paa Graniten,
Omstyrter Bjerget fra Grunden af.

Det Omtrentlige og det Overdrevne saarer ikke her, nej det tiltaler som i Grækenland det nøjagtige Maal. Det Storladne behager, det Simple langt mindre. — Fantasien dvæler ved det Uhyre, ser noget Guddommeligt deri, som den i Grækenland ser det Guddommelige i det sikkert Begrænsede, der stemmer med Fornuften. *Vrøvl* — det Ubegrænsede — er det mest ugræske Begreb, der gives, *Flegma* er det mest uisraelitiske Begreb.

Det er Hellas og Israel, som Europa skylder sin Kultur.

Grækerne beboede et Bjergland med stærkt adskilte Dale som Schweiz's, kun at Bjergene ikke var høje, men frugtbare, Landskabet smilende, ikke barsk. Og rundt om laa Havet, og overalt skar Havet sig ind, et Hav med dejlige Farver og fredeligt langs Kysterne og i de talrige Havne.

Grækenland var et Kystland, og dets Mænd var fra Arilds Tid Sømænd med Sømænds Ejendommelighed.

Grækerne var tidligst et Folk af Matroser, af Sørøvere, af Købmænd og Kolonisatorer — af Naturen glade ved at tale og høre Andre tale — et Folk af Fortællere, det vil sige af Talere og Digtere for de Bedstes Vedkommende; af Pralere og Løgnere for de Slettestes. Et og Andet i Odysseen er forædlede Skipperløgne.

Israels Børn var oprindeligt Nomader. De Landskaber, de først havde for Øje, var rimeligvis det stenede Arabiens vilde Bjergegne og Ørkener. Bjergene har slaaet dem med Rædsel og Ærefrygt. Egnen ved Sinai er anderledes vild og barsk end Egnen om Olympen; Olympen blev hellig, Sinai frygtet. Hvert Bjerg havde sin Gud. Bjergdyrkelse er en af de ældste Former af Religion hos den semitiske Stamme. Thabor, Hauran, Hermon, Libanon havde hver sin Gud, kaldet Baal-Hermon, Baal-Libanon, Baal-Hauran osv. Sinai havde sin Gud, en Art Torden- og Lyngud. Fra Bjergets Tinder syntes jo de frygtelige Uvejr i denne Egn at udgaa. Arafel, den mørke Sky, var hans Slør. Han

sønderrev den og aabenbarede sig i Lynet. Han var en Flammegud. Den, der saa ham, døde.

Senere, da Sagnets Moses kommer til Midianiterne, besøger han Horeb, Guds Bjerg, og ser dèr den brændende Tornebusk, der flammer uden at opbrændes. Ved Bjerget her søgte Guden at dræbe den, der steg op. Saaledes angriber Jahve her i Herberget Moses og søger at dræbe ham. Hans Hustru Sippora frelser efter det øjensynligt ældgamle Sagn hans Liv ved at foretage en Operation paa hans Søn og kaste et Stykke blodig Hud for Herren. Saa slipper Gud Moses.

Bjerggudens Ansigt er som et Medusa-Ansigt, der forstener i Rædsel. Da Moses paa Horeb ønsker at se Guds Hæder, tager Guden ham, stiller ham i en Hule i Klippen og dækker ham i Forbifarten med sin brede Haand. Da han tager Haanden til sig, ser Moses ham bagfra; havde han set ham forfra, var han død. Elias saa senere under lignende Omstændigheder Gud paa Horeb. Da de 70 ypperste Israeliter bestiger Sinai og ser Stedets Guddom, gengiver Indtrykket det af den blændende azurblaa Himmel. «Der var under hans Fødder som en Brolægning af Safirer, som Glansen af Himmelen selv» (2 Mos. 24).

De havde Naturmyter som alle andre Folkeslag, Solmyter og Regnmyter og Kulturmyter. Men i ringere Omfang. For Nomaden er Solen den fjendtlige Magt, Skyen den gode. Han vandrer med sine Hjorder fra Græsgang til Græsgang og lever af Regnen, der faar Græsset til at spire. Om Dagen maa han hvile. Hans Karavaner vandrer, som Arabernes den Dag i Dag, ved Nattetid. Den stjernede Himmel er hans Ven, den gode Magt. Den flammende Sol bliver den grumme Herre, Moloch, Melek.

Det er lykkedes at sammenstille en hel hebraisk Mytologi, af hvilken der i Jobs Bog findes ikke faa Spor. Afguder, Husguder, som havdes i Teltet og førtes med paa Kamelryggen, var hyppige. Senere udførtes Billeder af Jahve, gjorte af Sølv og Guld. Jesaja er fuld af Angreb paa Dyrkelsen af dem. Semiterne var uden Undtagelse fra først af Flergudsdyrkere, som allerede Israeliternes ældste Gudsnavn Elohim ved sin Flertalsform viser. Men der laa i denne Stammes, som overhovedet i de semitiske Stammers Blod og Aand, et Hang til Dyrkelse af **én Gud.**

Lidt efter lidt blev disse Nomader bosiddende og forvandledes til Agerdyrkere og fik Byer.

De bosatte sig i Kanaans Land, som de erobrede fra Urbeboerne. Udtrykket: et Land, hvor Mælk og Honning flyder, skyldes østerlandsk Fantasi. Mere ædru er Mose Ord i 5 Mos 10:

Det Land, som du nu gaar ind i for at tage det til Eje, det er ikke et Land som Ægypten, hvorfra du gik ud, hvor du saaede Sæden og kunde vande den med din Fod (ved Maskiner) som en Køkkenhave. Men . . . det er et Land med Bjerge og Dale, der drikker Vand af Himmelens Regn.

Og i 5 Mos. 8, 7 hedder det:

Et skønt Land, et Land med Bække, Kilder og Strømme, som springer ud paa Bjerg og i Dal, et Land med Hvede og Byg, med Vinstokke, Figentræer og Granatæbler, et Land med Olivenolje og Honning, et Land, hvor du ikke skal spise dit Brød i Fattigdom, hvor du ikke skal savne noget, et Land, som har Jernmalm og af hvis Bjerge du skal udhugge Kobber.

Der er mellem Jordens to store Kulturfolk, det græske Skipperfolk og det israelitiske Nomade- og Agerdyrkerfolk, trods Grundforskellen mange Lighedspunkter.

Livet i Hellas har talrige Arnesteder; det er en Masse smaa selvstændige Stater, af hvilke det, vi kalder Grækenland, bestaar. Der er længe intet andet Baand mellem dem end det, de homeriske Digte afgiver. Homer har sunget dette Folk sammen, og de olympiske Lege har holdt det sammen.

Saaledes staar de mange israelitiske Horder og Stammer i Aarhundreder uafhængigt af hinanden, fjendtligt imod hinanden. Det er Israels Profeter, det er Mænd som Jesaja og som den babyloniske Landflygtigheds navnløse, store Profet, der skaber et Folk af disse Stammer.

Og som Grækeren dybt foragter Barbaren, der ikke er fri Borger og ikke taler Græsk — saaledes ser Israeliten dybt ned paa Folkeslagene (Hedningerne), der ikke har Jahve til Gud, og hvem Jahve Intet har lovet.

Det græske Ideal er lyst. Den homeriske Græker er personligt uafhængig, dristig og fri. Han tænker sig sine Guder glade. Derfor Udtrykket: Da skal du glad som en Gud sidde ved Arnen og drikke Vin. — Hebræernes Jahve er ikke »glad«. Han er vældig.

I Grækerens Øjne er det Bedste: Fred, eller det, som giver

Orden og Fred. Platon siger: Kærlighed giver Elskeren Fred, Havet Ro. Aristoteles siger: Tanken er mindre en Bevægelse end en Hvile. Anderledes hos Hebræerne. Hverken Kærlighed eller Tanke giver Fred.

I den græske Kunst er der ingen Mislyd. Der er ingen Splid mellem Legeme og Sjæl, mellem Pligt og Lykke, ingen løssluppen Lidenskab, sjældent vild Bevægethed. Bag den græske Tragedie ligger dybt Indblik i Livsrædslen; den bygges paa gruelige Myter om forbryderske Gude-Ætlinger og om Titaner i Oprør og Kval. Den udspringer af Dionysosfesternes vilde, løsslupne Jubel. Men i selve Tragedien som Kunstart raader en aldrig svigtende Anstand og Værdighed; Heltinden samler sit Klædebon om sine Fødder, naar hun dør.

Vi møder da her et Ideal, som er rigt, ikke dybt; skønt, sjældnere storladent.

I Østerland er Idealet snevrere, stivere, stærkere, et Ideal af ubøjelig Kraft, evig Varighed, som Jahve i Himlen, Pyramiderne paa Jorden.

I Østerland er Alt udtryksfuldt og rigt paa Betydning. Lidenskaben gaar nøgen. Sjælens Svingninger er de stærkeste, evig Anraaben, høj Patos, fortvivlet Klage, heftig Livsglæde.

I det græske Landskab var alle Maalfang smaa, alt tempereret, alle Sansninger tydelige, alle Omrids badede i Klarhed. Derfor en sand Afsky for det Sammensatte, Overdrevne, Formløse og Grænseløse. Derfor en Kunst, hvis Væsen er de rette Maal i Højde, Dybde og Vidde, fine Forhold, fuldendt Maadehold.

I det Landskab, de semitiske Folk har for Øje, er Hovedkræfterne Klipperne og Ørkenen. I Fladen og i Højden et Indtryk af Storhed. Se f. Eks. Billedet af det pragtfulde, ensomt og vildt beliggende Thabor med dets stumpe Kegle. Naturen er vild, og Landet, det israelitiske Folk har tilkæmpet sig, er frugtbart. Folkefantasien gjorde det Vilde mere vildt og Frugtbarheden mere rig. Naturen var urolig; man var udsat for hyppige Jordskælv, og Naturforholdene var overhovedet utrygge; Græshoppesværme indfandt sig i Hærskarer og ødelagde Alt.

Hvad der frembringes af Poesi, er derfor mest storladent og strengt; dog er der ogsaa i Digtningen Vidnesbyrd om, at man har levet i brændende Erotik og ved Foraarstid svælget i Naturglæde. Men Alt er opfattet paa en Gang; det Hele med ét

Slag og udtrykt i et Sprog, hvis Tone med sine Strubelyd er haard og klangfuld.

Grækeren opløser Alt i Enkeltheder, undersøger, gaar logisk frem, skaber derfor Slutningsrækken, Udviklingen i Tanke og Tale fra Led til Led.

Israeliten har ingen Begrebsopløsning og ingen Tænkelære; han ræsonnerer ikke, han har Syner; han slutter ikke, han skuer og udbryder.

Grækeren fortæller Anekdoter og broderer snaksom sit Æmne. Hos Jøden er alt Udtryk for Lidenskab, Gentagelse som Sammentrængthed. Han formaar ikke at udvikle Stoffet, har ikke Begreb om Komposition. Han bevæger sig frem i Spring, hans Tale er Glimt; han begynder forfra, vender tilbage til det alt Berørte, er uklar og attraar end ikke Klarhed. For Grækerens lyse Filosofi, for hans Opregnen af Aarsagsrækker og Virkninger har han det korte Fyndsprog; for Grækerens ædru Fantasi har han en uberegnelig, glødende Indbildningskraft, der vel ikke kan frembringe noget Drama, men Hymner, Sange, Fryderaab, Forbandelser, Jubel og Klage, en elementær Dialog, og sammenradede Overvejelser uden Orden. Hans Stil er uden Perioder, fordi han tænker i Spørgsmaal, ikke i Fornuftslutninger.

Denne dybe Grundmodsætning udelukker ikke, at der har været et Tidsrum, et sildigt, hvor græsk og israelitisk Aand berørte hinanden. Det første Spor dertil findes i den jødisk-aleksandrinske Literatur som virkelig Paavirkning. Det næste Spor dertil findes under det græske Herredømme i Jerusalem i Klagerne over israelitisk Frafald, over Tilstrømningen til det græske Gymnastiklokale i Jerusalem (1 Makkab. 1, 15). Sidste Gang blandes græsk og israelitisk Aand i Aleksandria i Nyplatonismen, og den ægyptisk beaandede Kristendom udgaar da af Blandingen.

Tilnærmelse mellem de to Folkeaander møder os kun i et eneste Skriftværk fra den jødiske Oldtid, i Kohélet (Prædikerens Bog). I dette Værk, forfattet noget over hundrede Aar før vor Tidsregning, viser sig en Overensstemmelse af israelitisk Aand med græsk, skønt den græske Kultur er Forfatteren fremmed.

2

Vi er under Kong Hiskia's (Ezechias) Regering, omtr. 720 Aar før Kristi Fødsel. Det er Jesajas og Mikas Tid. Assyrernes Hære har (721) styrtet Israels Rige overende. Samaria er erobret, Indbyggerne i det større (om end lille) Rige bortførte. Hiskia er undgaaet Faren, Juda Rige frelses ved den Pest, der i Ægypten rammer den assyriske Hær, og Hiskias Mænd giver sig hen til et stort Arbejde i Literaturen.

Rimeligvis er det paa dette Tidspunkt, at de ældre nu tabte Bøger, *Jasar* og Bogen om Jahves Krige, sønderplukkes og bearbejdes. Sikkert véd vi, at da samles de sidste Partier af Ordsprogene, de, der udtrykkeligt benævnes «samlede af Kong Hiskias Mænd»,

Der er i disse Stykker (Lemuel, Agur, Ithiel) en Slags fremmed, verdslig Kultur, skønt Gud her kaldes Jahve. Der er her indgaaet en Art Overenskomst mellem Jahvetroen og de omboende Folks fælles Visdomsskat.

Der var Nabostammer, boende udenfor Palæstina, som deltog i den fælles semitiske Livsfilosofi. Saadanne var Beni-Kedem, ɔ: Østens Sønner, de samme, der senere kaldes Saracenerne, og som paa Korstogenes Tid kæmper under Saladin. Det er dem, vi ser optræde i Jobs Bog.

De hører til Edoms Stamme. De, som boede i Theman og omkring Theman, var berømte for deres vise Mænd, der omtales mange Steder i Bibelen. Saaledes hedder det hos Jeremias (49, 7): Er der ingen Visdom mere i Theman, er Klogskaben forsvunden fra de Forstandige?

De Personer, der optræder i Jobs Bog, er da ikke Jøder. Skuepladsen er ikke i Palæstina.

At der ikke findes nogen som helst Hentydning til den saakaldte mosaiske Lovgivning, betyder intet, da denne er en saare sildig Frembringelse. Der findes heller ikke nogen saadan i Ordsprogene, i Dommernes Bog og i de første Kongers Historie. Men her findes slet ingen Hentydning til den jødiske Gudsdyrkelse eller til nogen for Jøderne særegen Tro. Ja, Jahves Navn forekommer aldeles ikke i Dialogen, kun i Rammen, der ingenlunde sikkert kan henføres til samme Tid. I Samtalernes bundne Stil kaldes Gud Eloah, El, Schaddai med de gamle Navne, som anvendtes,

før Israels Gud fik sit Egennavn Jahve, som Moabs Gud havde sit Egennavn Kamósch og Filistrenes Gud sit Navn Dagon.

Men har end saaledes Bogens Indhold intet særligt Israelitisk ved sig, saa er den dog utvivlsomt skrevet paa Hebraisk af en Hebræer og er med Rette altid bleven betragtet som et afgørende Mindesmærke i den hebraiske Literatur.

Dens Forfatter, Israels største tragiske Digter, maa være bleven fordrevet fra sit Fædreland ved den Omvæltning, der gjorde Ende paa Israels Rige, maa have rejst, set Ægypten og Arabien grundigt og have fundet Ophold og Hvile hos Beduinerne, levende i deres Telte som en af deres.

Det Spørgsmaal, der behandles i Jobs Bog er det, som er Kærnespørgsmaalet i Jødedommen. Og Spørgsmaalet er dette: Hvorledes gaar det til, at under den retfærdige Guds Herredømme den Onde saa tit har Lykken med sig, medens den Gode lige saa tit rammes af uforskyldte Ulykker?

Det er Grundspørgsmaalet for Israeliten.

Medens andre Stammer og andre Religioner fra først af omgaar Spørgsmaalet ved at drømme om en personlig Udødelighed for det enkelte Menneske, er det Israels (etiske) Lyksaligheds-drøm allerede i Jordelivet at finde Ligevægt mellem Skæbne og Skyld.

Folket gik herved ud fra den falske Forudsætning, at Jordelivet styres af en Magt, der med bestemt Bevidsthed gennemfører en streng Retfærdighed mod hvert enkelt Menneske.

For os Nulevende er Spørgsmaalet ikke løst — det er vor daglige Kval — men vor Filosofi har lært os overfor dette som overfor saa mange andre Spørgsmaal, at det er urigtigt stillet, og at den sande Visdom bestaar i ikke at vente Svar derpaa. For os er det bortfaldet, siden vi har vænnet os til i Verdens Gang kun at se en ubevidst Fornuft bevægende sig langsomt frem imod større Bevidsthed og mere omfattende Magt. Vi betragter Retfærdigheden som en Opgave og et Ideal, der ligger foran os i en fjern Fremtid, ikke som en guddommelig Indretning, der har røgtet sit Hverv fra Evighed af, og paa hvilken der stadigt sker tilsyneladende Brud, som maa søges bortforklarede, hvis de ikke skal forvirre og henrive til Oprør og Gudsbespottelse.

Profeterne søgte at bøde paa Vanskeligheden ved kun at kræve en almindelig Retfærdighed for Stammen eller Folket. Gaar Samaria til Grunde, saa er det, fordi det ikke har dyrket

Jahve alene. Sejrer Assur, saa er det, fordi Jahve bruger Assur som et Tugtens Redskab. Knuses Assur, saa er det fordi Assur har indbildt sig for dets egen Skyld at være styrket af Jahve, hvem det dog ikke dyrker.

Forfatteren af Jobs Bog holder sig til det enkelte Menneske og brydes med det Spørgsmaal, hvorledes Pligtopfyldelsen forholder sig til Verdensordenen; hvorledes det, som sker, lader sig forene med Guds Omsorg for sin Ære, og hans Folks endnu vissere Omsorg for den.

En rig og udmærket Mand rammes af Ulykker i flokkevis som ved en Art systematisk Forfølgelse. Han oprøres ikke mod sin personlige Skæbne, men forbander Menneskets Lod, at det lever uden at ønske det og, naar Ulykken har ramt det, maa forsmægte i Længsel efter Døden, som ene forløser. Hans tre Venner, der udtrykker den herskende og hidtil uimodsagte Synsmaade, oprøres ved Jobs formentlige Selvretfærdighed og søger Grunden til hans Ulykke i Overtrædelser og Brøde, han bevidst eller ubevidst har begaaet. Job svarer hver enkelt af dem, afviser deres Mistanke, fortsætter sine Klager over Jordelivets Elendighed, sine Anraabelser af Guds Barmhjertighed, hævder, at Guds Strenghed i lige Grad rammer den Uskyldige og den Brødefulde, beklager sig over, at Gud saaledes rammer ham uden at lade ham ane hvorfor.

Hans Venner bebrejder ham denne Holdning, foreholder ham hans Ringhed og Uret. Da aabenbarer Jahve sig i et Uvejr, dadler Job, fordi han med saa utilstrækkelig Fatteevne ud fra sin menneskelige Afmagt har opkastet sig til en Art Angriber af Allivets Herre, dadler ogsaa Vennerne for deres uforstandige Tale og overvælder overhovedet med mægtig Overlegenhed Menneskets Hovmod og Svaghed. Saa giver Gud den ydmygede Job alt det Mistede tvefold igen. Og Job lever 140 Aar derefter og dør tilsidst mæt af Dage. — Med andre Ord: Naar Jahve lader sine tro Tjenere lide, saa er det, fordi han prøver dem, og de modtager Oprejsning og Erstatning her paa Jorden. De dør ganske vist, men Døden er kun, naar den kommer for tidligt, et Onde.

Først mere end et halvt Aartusinde derefter, et Aarhundrede før vor Tidsregning, da Israel er blevet pint i talrige og frygtelige Martyrier, opgiver det denne ældgamle Synsmaade for at klamre sig til Læren om Legemernes Opstandelse og det tusindaarige Rige. Tusind Aars lykkeligt Liv i et Jerusalem, der er

blevet Verdens Hovedstad, er den højeste Belønning, Israel kan forestille sig for sine Blodvidner. Egenlig Udødelighed har det gamle Israel aldrig svunget sig op til Troen paa. Den vilde efter dets Forestilling have udslettet den dybe, grænseløse Forskel mellem Gud og Menneske.

Skønt Jobs Bog ikke lader sig forstaa uden det Forspil og den Slutning, som nu findes, er det uvist, om disse oprindeligt er af samme Haand som Samtalerne. Selv bortset fra, at Gudsnavnet i Prosarammen er forskelligt, staar denne nemlig i paafaldende daarlig Overensstemmelse med Digtningen paa Vers. Dialogen indlader sig aldrig ligefrem paa de Forhold, Rammen meddeler.

Et Hovedpunkt i Jobs Historie er hans Sygdom. Men imellem Job og hans Venner hentydes der kun sjældent til den, og der findes neppe nogen Hentydning til dens særlige Natur. I Slutningen er den endda fuldstændigt glemt; Job burde jo helbredes; men dèr er slet ikke mere Tale om nogen Sygdom.

Et andet Hovedpunkt i Rammen er Jobs Tab af sine Børn. Men hverken Vennerne eller han selv synes at vide af dette Tab (5, 25. 14, 21. 19, 17): Der siges til Job af Elifas: Stød ej Guds Tugtelse bort, og du vil se dit Afkom formere sig. — Job klager over, hvorledes Gud knuger og plager Mennesket: Hans Børn kommer til Ære, og han véd det ikke. — Ja andensteds taler han endog ikke almindeligt, men personligt, om Børn: Min Aande er min Hustru modbydelig, og mine Børn har Afsky for mit Væsen.

Det er overhovedet ikke let at danne sig en Forestilling om Jobs Tilstand efter Ulykkerne. Undertiden (16, 8) tales der, som var han forfulgt af Fjender, hvorom der ellers ingen Antydning findes: Min Fjende nidstirrer mig, griner ad mig, slaar mig skændigt paa mine Kinder, ja Fjenderne samler sig i Masse mod mig. Gud overleverer mig til de Onde, overgiver mig i Forbryderes Hænder — Udtryk, der er alt for stærke til at kunne gælde de irettesættende Venner.

Andensteds atter tales der, som var Job rig endnu: «Fjern Uretfærdighed fra dine Telte, kast din Skat paa Jorden og Ofirs Guld ud blandt Bækkens Stene! Lad den Almægtige være din Skat!» en underlig Formaning fra Elifas til den ludfattige Job.

Der er ogsaa andre Selvmodsigelser. Medens det i Almindelighed forudsættes, at Job og hans Familie lever under Telte

som Østens Arabere, falder der jævnligt Ytringer, som tyder paa, at de boer i Huse i en By.

Det synes her, som om Digteren undertiden har glemt den Tilstand, hvori han har hensat sine Personer, og havt den for Øje, der paa hans Tid var almindelig.

Sikkert er saa meget, at de syv Kapitler, hvor Jobs fjerde Ven Elihu indføres talende, er uægte, langt senere indskudte af en Forfatter, hvem Bogens dristige Sprog har skræmmet. Selve Elihus Indlæg er svagt, bringer kun Gentagelser eller almene Overvejelser; Elihu er desuden ikke nævnt i Forspillet, og da han har talt, henvender Jahve Ordet ikke til ham, men til Job, hvad tydeligt røber Indskuddet.

Hvad enten nu imidlertid de Modsigelser, som findes, kun skyldes den Overlast, Værket i Aartusinders Løb har lidt, eller Rammen virkelig er af en anden Forfatter end Værket, saa viser dettes Genialitet sig dog i, at Slutningsordene netop kun staar der som fordret Efterskrift, men ingenlunde besværger de Aander, hvilke Digtet har manet op, ingenlunde bringer de Tanker og Tvivl til at forstumme, som i Digtet frit er udtalte. Jobs Bog betegner et Højdepunkt af Tankens Frihed i det gamle Israel.

3

Digteren staar overfor dette Grundspørgsmaal: Hvor og hvorledes raader Retfærdigheden? Job afviser det Svar, at den sker Fyldest i Stammen eller i Familien. Den onde Mand dør i Velvære og mærker intet til den mulige Ringeagt, der rammer hans Søn. Og Job fortvivler over Menneskets Elendighed, over Himlens Ligegyldighed, over de Ondes grusomme, ustraffede Uretfærdighed, de Fattiges sørgelige Vanskæbne og Guds Usporlighed, naar han hedest søges. Bogens Slutning er den pligtskyldige og barnlige Harmoni; men i Værkets Midte stilles Spørgsmaalene og udtrykkes Klagerne med en Lidenskab, hvis Flamme Slutningen ikke slukker. Og at Bogen ikke uden videre lærer, men drøfter og tvivler, det er et af Vidnesbyrdene for dens høje Ælde. Da det gamle Israel havde ophørt at være til som selvstændig Nation og var afløst af Jødedommen, det vil sige af den Særkirke, der overlevede det af Assyrer og Kaldæer tilintetgjorte

Folk, kunde et Værk af denne Aandsfrihed ikke mere blive til. Dertil hævede man sig først paany, da henimod Israels sidste Aarhundrede en halvt livstræt, halvt nydelseskær Oprørsaand i *Kohélet* rejste sig paa én Gang mod den herskende Uretfærdighed og den fromme Afholdenhed.

Som Job er, svarer Bogen tilsyneladende til en Tilstand, der ikke ligger langt borte fra den gamle patriarkalske Tids Nomadetilstand, hvor Ejeren af de store Hjorder, den rige og lykkelige Mand, ogsaa var den, som udmærkede sig ved Sjæleadel. Saasnart Civilisationen brød ind over Stammerne, ophørte nødvendigvis denne Overensstemmelse; mangen rig Mand var en Ransmand og Forbryder. Tidligere havde der ikke været egenlige Fattige. Det skulde da være iblandt de Omstrejfere af fremmede Stammer, som den ordnede Befolkning ringeagtede, og hvem Job betegner som «dem, hvis Fædre jeg forsmaaede at give Plads blandt mine Hyrdehunde; dem, som er udstødte af Menneskenes Midte under Skrig som efter Tyve; dem, der afgnaver Ørkenen, Ødelæggelsens og Ødets gamle Steder». Nu saa man Fattige allevegne, og en Gang imellem indtraf endog den Art overvældende Omslag i Vilkaar og Skæbne, af hvilke Jobs Historie frembyder en Overdrivelse og Ordning. Da var det, at Mand og Mand imellem alle Maader at løse Vanskeligheden paa forsøgtes.

Job klager over, at Livet er blevet ham skænket, og over at Gud, der ikke røres ved hans Uskyld, tillader Forbrydere at herske, falske Dommere at dømme:

Ja jeg er uskyldig. Lidet bryder jeg mig om Livet.
Jeg bekymrer mig ikke mere derom.

Alt nytter lige lidt. Derfor har jeg sagt:
Han lader den Retfærdige og den Skyldige dø med hinanden

Aa, hvis han i det mindste slog mig ned med ét Slag!
Men han ler af den Uskyldiges Kvaler.

Jorden har han overgivet i Forbryderes Hænder,
Han tilsløer deres Aasyn, der dømmer. —
Hvis det ikke er ham, hvem er det da?

I malende Ord har han tidligere klaget over sine haardhjertede Venner:

Mine Brødre har været troløse som en Bæk,
Som en Bæk, der snart svulmer, snart svinder,

Som ruller Isstykker afsted,
Og stiger, naar den fyldes af Sne.

I Tørkens Tid gaar den bort,
Ved den første Hede forsvinder den fra sit Sted.

For dens Skyld maa da Karavanerne bøje bort fra Vejen,
Drage ud i Ørkenens Tomhed og gaa til Grunde der.

Karavanerne fra Thema gjorde Regning paa den,
De Rejsende fra Saba havde sat deres Haab til den.

De blev beskæmmede i deres Tillid,
Da de naaede til den, stod de forvirrede.

Saaledes har I sveget mig.
Ved Synet af min Ulykke har I undflyet.

Og med stadigt ny Vendinger ændrer Job den samme Klage over Guds Strenghed som Straffedommer, der ingen Grunde giver:

Sig mig Antallet paa mine Forbrydelser,
Lær mig min Uret at kende!

Hvorfor skjule dit Aasyn,
Hvorfor behandle mig som Fjende?

Vil du da forskrække et Blad, som jages af Vinden,
Vil du forfølge den tørre Avne?
. . . .

Jeg fortæres som et frønnet Træ,
Som en Klædning, der gnaves af Møl.

Mennesket, født af Kvinden,
Lever kort og mættes af Uro.

Skyder op som en Blomst og plukkes,
Flyer som en Skygge og varer ikke.

Og med et saadant Væsen holder du vaagent Øje
Og tvinger det til Rettergang mod dig!

Atter og atter vender Job tilbage til dette Billede: en Rettergang, hvor Sagen forud er tabt. Saaledes meget længere henne i Digtet:

Vid, det er Gud, som har krænket min Ret
Og indfanget mig i sine Garn.

Jeg nedlægger Indsigelse mod Vold — Ingen svarer.
Jeg indanker Sagen — Ingen viser mig Retfærdighed.

Han har omgivet min Vej med et uoverstigeligt Hegn,
Han har udbredt Mørke paa alle mine Stier.

Han har berøvet mig min Hæder,
Revet Kransen fra min Pande.

Andensteds vender Job Blikket udad, og hans Klager gælder da især de Ondes Medgang, den Angst og Ærefrygt, de udbreder omkring sig, og den Anseelse, de bevarer lige til Gravens Bred, ja ud over Døden:

Hvordan gaar det til, at de Onde lever,
At de bliver gamle, at de vokser i Kraft?

Deres Slægt trives omkring dem,
Deres Afkom er mangfoldigt for deres Øjne.

Deres Hus er i Ly for Frygten;
Guds Svøbe rører dem ikke.
. . . .

Hvem bebrejder den Onde hans Adfærd i hans Ansigt?
Hvem giver ham Gengæld for, hvad han har gjort?

Man bærer ham med Ære til Graven,
Og man holder Vagt ved hans Gravsted.

Paany vender Forestillingen om Gud som den usynlige Dommer tilbage, og Job klager bittert over, at Herren som Dommer er usporlig, ufindelig:

Aa, hvis jeg vidste, hvor jeg fandt *ham!*
Hvis jeg kunde naa til hans Trone!

Jeg vilde indanke min Sag for ham,
Jeg vilde fylde min Mund med Bevisgrunde.

Jeg vilde da erfare, hvilke Grunde han kan stille mod mine,
Jeg vilde se, hvad han kan svare mig.

Vilde han da bekæmpe mig af al Magt?
Nej, han vilde laane mig Øre.

Saa vilde han se, det er en Uskyldig, som fører sin Sag,
Og jeg vilde for al Tid være frikendt af min Dommer.

Men hvis jeg gaar til Østen, saa er han ikke der,
Hvis jeg vender mig til Vesten, finder jeg ham ikke.

Øver han sin Magt mod Nord? Jeg ser ham ikke.
Er han skjult i Syden? Jeg sporer ham ikke.

Og med en Vending, der foregriber den berømte Klage over «Voldsmandens Haan, Hoffærdighedens Tryk» osv. i Hamlets Enetale og i den Shakespeareske Sonet, der svarer til den, udbryder Job i heftige Klager over al den Uret, der hersker:

Hvorfor raader Herren ikke saadan over Tiderne,
At hans Tjenere ser hans Retfærdigheds Dag?

Imens flytter de [Onde] Markskel
Og lader ranede Hjorder græsse.

De jager foran sig den Faderløses Æsel,
Tager Enkens Okse i Pant,

Trænger de Fattige af Vejen,
Tvinger de Svage til at skjule sig for dem.

Deres Ofre er som Vildæsler i Ørkenen,
De gaar ud om Morgenen for at søge Næring,
Ørkenen giver dem Brodet til deres Børn.
. . . .

De tilbringer Natten uden Klædning,
De har intet Dække mod Kulden.

De gennemblødes af Bjergenes Regn,
Uden Ly trykker de sig ind mod Klippen.
. . . .

De maa perse Olje i deres Plyndrers Indelukke,
Og mens de træder Vinpersen, lide af Tørst.

Fra Byerne løfter sig Mændenes Suk,
De Ihjelslagnes Sjæle raaber paa Hævn —
Og Gud regner alt dette Uværdige for Intet.

Saaledes klager ogsaa den 73de Salme, der maa skrive sig omtrent fra samme Tid.

Jeg saa de Ugudeliges Lykke.

De er fri for Kval til deres Død
Og mæsket er deres Legem.

De stedes ikke i Elendighed
Og plages ikke som Andre.

Derfor blev Hovmod deres Halssmykke,
Vold den Dragt, hvori de klædes osv.

Dog Interessen hviler jo ikke paa Klagen over de Ugudeliges Medgang, men paa de Følgeslutninger, som deraf drages, de Tvivl og de Spørgsmaal, der stiger op mod Himlen, og som nu og da bliver til Oprør mod Jahve.

I den Henseende har Job indenfor Oldtidens græske Verden kun et eneste Sidestykke: Prometheus.

Prometheus er Titanen, der ynkes over de Dødelige, er utilfreds med Zeus's Retfærdighed mod dem og til Lindring i deres Nød skænker dem Ildens Gave.

Til Straf bliver han bundet, martret, smeddet til Klippen, der synker i Afgrunden med ham, indtil Aartusinder derefter Herakles bringer ham Frelse.

Aabenbart har der i Prometheus som i Job spiret en Tvivlsaand, der blev slaaet ned; slaaet ned af Grækenlands Fromhed som Tvivlsaanden her af Palæstinas. Man finder i Æschylos's *Prometheus* den samme svage, af Underkastelse under Zeus knækkede Deltagelse med Titanen, som der i Jobs Bog findes med Heltens Bebrejdelser og Klager.

Grækenland kom ud af sine Tvivl og indre Kampe med Hensyn til Spørgsmaalet om Verdensstyrelsens Retfærdighed, ved selve Grundideen i sin Filosofi, ved sin Stræben efter fornuftig

Indsigt i Naturens Væsen og Love. Renan har rigtigt følt og sagt, at selv de ældste græske Tænkere, en Thales, en Herakleitos, vilde have smilet af de barnlige Spørgsmaal, ved hvilke Jahve tror at kunne bringe Menneskets Hang til at fatte Verdenslovene til Taushed.

Israel udviklede aldrig nogen Filosofi. Israel imødegik Problemet ved haardnakket Fastholden af sine ældste Profeters Idé, Tanken om en stedse stigende Indførelse af Retfærdighed paa Jorden, Forestillingen om et stadigt Arbejde ved Hidførelsen af det Guds Rige, som Jesaja og Mika beskriver.

Jesaja har anet en Fremtid i Fred, Mika en Fremtid i indbyrdes Taalsomhed.

Jesaja har troet, at det var hans Folks Bestemmelse at hidføre den almindelige Fredstilstand.

Han siger: «Det vil komme en Gang i Dagenes Løb, at Jahves Hus vil rejse sig som et Bjerg paa Bjergenes Tinde, højt over Højene, og alle Folkeslag vil strømme dertil. Og talrige Folk vil komme og sige: Lad os drage op til Jahves Bjerg, til Jakobs Guds Hus, at han kan lære os sine Veje, saa vi kan vandre paa hans Stier . . . Og Jahve vil dømme mellem Folkene og være deres Voldgiftsmand. Af deres Sværd vil de smedde Plovjern, og af deres Spyd vil de smedde Leer. Folkene vil ikke mere løfte Sværd mod hverandre og ikke mere øve sig i Krig.»

Det synes endda, som om Jesaja har anført disse Ord efter en endnu ældre Profet.

Dog endnu mærkværdigere er en Udtalelse af Mika, der ikke blot aner og haaber paa en Fredens Fremtid, men paa en, hvor Religionerne ikke skiller Folkene mere. Man tænke sig, hvad det vil sige, at der i det ottende Aarhundrede før vor Tidsregning har rejst sig en Mand uden ydre Myndighed, som efter med næsten samme Ord at have udtalt det Fremtidssyn, vi fandt hos Jesaja, om de stærke Nationer, der vil smedde deres Sværd om til Plovjern, deres Spyd til Leer, endnu har tilføjet disse Ord: «Og de skal bo hver under sin Vinstok og sit Figentræ, og Ingen forstyrre dem; thi Jahve, den Almægtige, har talt. Og alle Folkene skal vandre hver i sin Guds Navn; men vi vil vandre i Herren vor Guds Navn evig og altid».

Disse Anelser og de tilsvarende Bestræbelser er de Forsøg, som Israels Folk, syv hundrede Aar før Kristi Fødsel, har gjort paa Overhugning af Knuden i *Job*.

4

Naar man betragter de ældste hebra ske Mønter, der er blevne os opbevarede, saa føler man, hvor sildige disse Efterladenskaber end er, deres Magt til at rykke En tilbage til længst forgangne Tider. Ikke at de i kunstnerisk Henseende er værdifulde; de staar uendeligt tilbage i Sammenligning med Mønter fra Athen eller Syracusa; men de virker som talende Minder.

Se paa disse Mønter fra Makkabæernes Tid og læs disse Indskrifter. Paa den ene Side en Lilje med Omskrift *Jerusalem, det hellige*, paa den anden Side en Vase med Vellugt og Tegnet 1 (ɔ: Aar 1 efter Jerusalems Befrielse), og om Vasen staar *Sjekel for Israel*. Eller tag denne Medalje: Paa den ene Side *For Jerusalems Befrielse*, paa den anden *Simeon*, en Kurv med Neg og en Citronfrugt. Eller denne med en Palme og Omskrift *Simeon, Fyrste af Israel*; andre med Vinstokke og en Drueklase; atter andre med en Gren af Balsamtræet. Man faar da Indtrykket af et Folk med stor Naturglæde, stor Sans for Planteverdenens Skatte, der har betragtet sine Palmer, sin Vin, sit Korn, sit Balsamtræ og sit Balsam-Vellugtstof som sine Sindbilleder.

Men paa Overgangen til den Tid, da alt dette bliver Folkets Glæde, har det vendt Blikket tilbage til Nomadetilstandens Dage, som for det har staaet i et endnu skønnere Lys, den Tid, da Folket ikke boede i Huse men i Telte, og da dets Rigdom ikke var Agerens Frugt men de store Hjorder. Disse Hjorder bestod af Kameler, Faar, Okser og Æsler. Svin nævnes aldrig blandt Stamfædrenes Eje. De gamle Hebræere havde ligesom Arabere og Føjnikiere, Ægyptere og Indere en sand Væmmelse for Svinet, ligesom de havde Afsky for Hunden. Det var ikke den saakaldte mosaiske Lovgivning, der indprentede dem denne Væmmelse; den var af mange Aarhundreder ældre Dato.

De boede i Telte. og Teltene var, som Beduinernes endnu i vore Dage, Telte af Gedeskind, og de synes altid, som Beduinernes endnu i Reglen er det, at have været sorte. Derfor siger i *Sangenes Sang* Pigen fra Sulem: Sort er jeg som Kedars Telte. — Teltet var med Tæpper inddelt i flere Rum. I det inderste havde Kvinderne deres Opholdssted.

Dragten var en tætsluttende Underkjortel af Linned og over den en Kappe af Form som et firkantet Sjal. Paa Hovedet en Turban

ɔ: et hvidt Klæde, som snoedes mange Gange om Hovedet. Paa Fødderne Sandaler, der lod den øverste Del af Foden blottet; derfor den stadige Tale om Fodens Vaskning. Klæderne var forskellige for Mænd og Kvinder og i Reglen hvide; kun de rigeste bar røde eller purpurfarvede Dragter.

Vil vi da tænke os Scenen i *Job*, maa vi forestille os fire Personer, tilnærmelsesvis klædte som Beduinernes Sjeiker er det i vore Dage, der sidder paa Jorden og samtaler i et sortfarvet Telt.

5

Hvad der fortælles i Digtet om Job har i lange Tider været anset for sand Historie. Luther havde sine Tvivl, men troede, at der laa en historisk Virkelighed til Grund, som af en Forfatter, der ligesom Fortællingens Hovedperson havde lidt saare meget, var bleven omformet til en Art opbyggeligt Skuespil. Endnu den Dag i Dag mener Mange, at Jobs Skikkelse er bleven givet Digteren af den historiske Overlevering tilligemed Vennerne, der trøster og ophidser ham.

Kunde man naa til fuldkommen Klarhed over dette Spørgsmaal, vilde Besvarelsen være af stor Vigtighed med Hensyn til Afgørelsen af Digtets Affattelsestid. Vi har angivet dette Tidspunkt som sandsynligvis faldende ikke længe efter 720. Et Par Ord vil vise Vanskelighederne ved at fastsætte det og Muligheden derfor.

De Berøringspunkter, som findes mellem Jobs Bog og Jesaja er uafgørende, da det er umuligt at se, om Jesaja har benyttet Jobs Bog eller Forfatteren af dette Digt Jesaja. Saaledes hedder det Job XIV, 11:

> Søens Vande skal svinde, løbe af og tørres ud.

og Jesaja XIX, 5:

> Vandet løber af Søen, Floden svinder og tørres ud.

Ligheden er neppe tilfældig, men det er umuligt at paapege, hvem Efterligneren er. Ifald det var Jesaja, saa var Digtets høje Ælde jo derved bevist.

I Ezechiels 14de Kapitel 14de Vers finder man Jobs Navn nævnet:

Hvis et Land synder imod mig og bliver mig utro, og jeg strækker min Haand ud imod det for at berøve det Brødet og sende det Hungersnøden og udrydde Mennesker og Kvæg deraf, og hvis deri fandtes disse tre Mænd: Noah, Daniel og Job, saa vilde disse Mænd ved deres Retfærdighed kun kunne frelse sig selv.

Ezechiel, der skriver c. 595—572 før vor Tidsregning, anfører altsaa Job blandt de tre retfærdigste Mænd.

Man kan naturligvis ikke deraf ubetinget slutte, at han har kendt Jobs Bog, at den paa hans Tid var skrevet og læst. Thi der kunde være Tale om en Job og først langt senere digtet om ham. Saaledes nævnes jo her en Daniel, og *Daniels Bog*, dette skin-profetiske Stykke Literatur, er dog først forfattet mellem 167 og 164 f. Kr. Ja end ikke om denne Bogs opdigtede Helt kan der være Tale, da han (som skal være kommen til Babylon 604 som Barn) paa den Tid, Ezechiel skrev, maatte være i de første Ynglingeaar og ikke kunde være berømt for Retfærdighed og Visdom. Af Job-Navnets Nævnelse kan vi da ikke ubetinget slutte noget om Job-Digtets Ælde.

Og iøvrigt omtales Job kun to Steder i det gamle Testamente og i meget sildige Bøger, dels maaske i Jesu Sirachs Bog (49, 12) hvor et meningsløst Sted i den græske Tekst tyder paa, at Navnet Job (Hiob), efter Ordets Afledning den som lider Fjendskab, er bleven misforstaaet og oversat som *Fjenderne*, dels i Tobias' Bog, hvor det i den *latinske* Tekst (II, 12—15) i Anledning af Tobias' Blindhed hedder med en Vending, der tyder paa en noget anden Fremstilling end vor:

Gud sendte ham denne Prøvelse, for at han skulde give Eftertiden et Eksempel paa Taalmodighed som fordum Job. Og Naboerne forhaanede ham, som fordum *Kongerne* gjorde med Job.

Det forstaar sig, at slige Steder i Bøger fra det andet eller endog første Aarhundrede f. Kr. ikke paa langt nær har den Vægt som Stedet hos Ezechiel. Men Værdien af Navnets Nævnelse hos denne Profet beror naturligvis udelukkende paa Usandsynligheden af, at Helten har levet i Overleveringen tidligere end i Digtet. Denne Usandsynlighed er imidlertid i Virkeligheden tilstede. Selve Navnet *Hiob* tyder, som vi saa, efter dets Afled-

ning paa at være dannet for Helten i et Digt, der var ment som en stor Lignelse. Og hele Gangen i Fortællingen tager sig ud som frit opdigtet. Den tilhører ikke nogen Virkelighed, denne Historie om de mest forskelligartede Ulykker, der hagler ned over Ofret i Løbet af en Time. Reuss har træffende gjort opmærksom paa Usandsynligheden af, at saa talrige Hjorder, der dog ikke alle kunde findes paa ét Sted, skulde gaa tabt samtidigt. Hvor kan man tænke sig et Uvejr, der ihjelslaar 7000 Faar og Beder paa en Gang! Er det et rimeligt Træk, at disse Venner sidder syv Dage og syv Nætter paa Jorden overfor Job uden at sige et Ord? Er det et sandsynligt Virkelighedstræk, denne Beretning om det ny Kuld af syv Sønner og tre Døtre, som Job, efter at alle hans andre Børn er døde i modnere Alder, faar med en og samme Hustru? Alt dette henpeger utvivlsomt paa, at det Hele er Digt, og at den Job, Ezechiel sigter til, er Digtets. Ganske i Overensstemmelse med et Digterværks Behov, men i fuld Strid med al Sandsynlighed er det jo ogsaa, at fire Personligheder, af hvilke ingen er Israelit, og som lever langt fra Palæstina, med saadan Lidenskab og Alvor drøfter et Spørgsmaal, der for Israel og Israel alene var Grundspørgsmaalet.

Det er da tydeligt nok, at vi her ikke har noget som helst Andet for os end et stort lyrisk Læredigt.

Var de Berøringspunkter, som *Job* frembyder med Jesaja, uafgørende for Digtets Ælde, saa har til Gengæld Overensstemmelserne med Steder hos Jeremias en meget større Betydning. Her lader det sig paa ingen Maade betvivle, at det er Jeremias, som er Efterligneren.

Job har i sit første Klageudbrud (III, 3) disse dejlige og følte Linjer:

> Gid den Dag gaa til Grunde, hvor jeg blev født,
> Og den Nat, som har sagt: Et Menneske er undfanget!
> . . . .
>
> Hvorfor er jeg ikke død i min Moders Skød?
> Hvorfor udaandede jeg ikke, da jeg kom af Moders Liv?
>
> Hvorfor var to Knæ rede
> Hvorfor fandt jeg to Br
>
> Ellers vilde jeg nu have
> Have sovet og havt Hv
> . . . .

Thi dernede hører de Onde op at larme.
Der hviler de, hvis Kraft er udtømt.

Der er alle Fanger trygge
Og hører ikke Slavefogdens Røst.

Der er Liden som Stor,
Der er Trællen fri for sin Herre.

Og han hævder ogsaa her i en senere Enetale (X, 18) at Ikke-Tilværelsen er bedre end Livet:

Hvorfor har du ført mig ud af Moders Liv?
Jeg kunde været død, og intet Øje havde set mig.

Jeg havde da været som den, der aldrig har været til,
Fra min Moders Skød var jeg gaaet lige i Graven.

Hvor tydelig er ikke Efterligningen og Efterligningens smagløse Overdrivelse, naar Jeremias udbryder (XX, 14):

Forbandet den Dag, som har givet mig Livet!
Den Dag, min Moder fødte mig, blive ikke velsignet!

Forbandet den Mand, der bragte Budskabet til min Fader
Og sagde: «Et Drengebarn er født dig!»
Og glædede ham dermed!

Gid den Mand blive som de Byer,
Jahve omstyrter uden Medlidenhed!

Gid han høre Krigsskrig fra om Morgenen af
Og Kampens Gny ved Middagstid!
Han som ikke lod mig dø i min Fødselsstund.

Min Moder havde da været min Grav,
Og hendes Skød havde beholdt mig for bestandig.

Hvorfor er jeg udgaaet af Moders Liv
For at se al denne Møje og Jammer,
Hvori mine Dage nu henrinder med Skam?

Hvad der hos Job var gribende ved sin Simpelhed, det bliver her frastødende ved sin Svulst. Ikke blot selve Fødselen forbandes, men den Mand forbandes, som bragte Faderen den

Meddelelse, at der var født ham en Søn. Og saa aandrigt forekommer dette daarlige Indfald, at denne ubekendte Person sammenlignes med Byer, der er viede til Undergang, og forfølges med Anraabelser til Herren om, at han maa høre Krigsskrig Morgen, Middag og Aften. Der er en Bedregøren, en Overbyden heri, som røber Laanet. Og da Jeremias skriver 628—586 f. Kr., er Jobs Bog øjensynlig af endnu ældre Dato.

Nøjagtigt at bestemme Værkets Affattelsestid formaar vi endelig, saa snart vi agter paa de Steder deri, hvorigennem vi kan naa ind til Digterens Personlighed.

Paa det Sted, hvor han fremstiller en stor politisk Omvæltning, taler han øjensynligt om noget Selvoplevet, ja efter sit udtrykkelige Udsagn skildrer han kun, hvad hans egne Erfaringer har lært ham at kende:

Han løser Kongernes Sværdskærf,
Han lægger Reb om deres Lænder

Han fører Præster barfodede i Fangenskab,
Han styrter de Mægtige.
. . . . .

Han udgyder Foragt over de Højbaarne,
Han slapper de Vældiges Belte.
. . . .

Han giver Folkene Vækst, og lægger dem øde,
Han lader Folkene brede sig over Grænsen, og fører dem bort.

Han røver Jordens Høvdinge Forstanden,
Han lader dem flakke om i vejløs Ørken.
. . . .

Mit Øje har har set alt dette,
Mit Øre har hørt og fornummet det.

Naar nu Jeremias har kendt Jobs Bog, ja naar blot Ezechiels Anførelse af Navnet maa gælde Digtet, saa kan den Omvæltning, hvortil her sigtes, ikke være Juda Riges Undergang, men maa — som allerede berørt — være Assyrernes Erobring af Israels Rige.

6

Vi kommer Digterens Livsforhold endnu nærmere ved at agte paa Arten af hans Kundskaber. Det er derved, vi opdager, at han har foretaget Rejser og ikke blot har havt Øje for Ægyptens og Arabiens Naturforhold og ydre Liv, men har havt Lod og Del i disse Landes Kultur.

Saaledes først og fremmest i deres Stjernekundskab og Stjernetyderi.

Straks i Digtets Begyndelse ønsker han, at Besværgerne maa forbande hans Fødselsdag, de Besværgere, der formaar at faa Dragens Stjernebillede til at løfte sig over Synskresen og derved frembringer Solformørkelser. (I alle Østerlands Mytologier forekommer en Drage, der stadigt staar paa Nippet til at rejse sig for at sluge Solen). Digteren kender Stjernebillederne. Der tales om den store Bjørn, om Syvstjernen, om *Kæmpen* (sandsynligvis Nimrod), vor Orion. Atter og atter vender Dragens Stjernebillede tilbage. Henimod Digtets Slutning siger Jahve:

Er det dig, som fører Stjernebillederne op paa Himlen,
Hvert til sin Tid,
Og som driver den store Bjørn med dens Unger?

(Ungerne er de tre Stjerner, der danner dens Hale). Her findes endvidere Hentydninger til den blandt Araberne saa udbredte Stjernedyrkelse. Saaledes hvor Job forsvarer sig imod at have anvendt en Haandbevægelse, Stjernedyrkerne brugte:

Har maaske mit Hjerte i Stilhed ladet sig forføre,
Og har jeg løftet min Haand til min Mund?

Det vilde have været en Hovedbrøde,
Thi da vilde jeg have fornegtet Gud i det Høje.

Her forekommer ogsaa enkelte rent mytiske Forestillinger:

Han rives bort fra sit Telt, sin Fortrøstning,
Og føres frem for *Rædslernes Konge*,

eller denne Vending i Skildringen af Herrens Kamp med Uvejret:

Hans Pust gør Himlen ren,
Hans Haand saarer *den flygtende Slange.*

Her er Lynet efter en ældgammel mytisk Forestilling opfattet som en flygtende Slange. Mytisk er fremdeles dette Træk:

Hvem har lukket for Havet med Porte,
Da det sprang frem af *Jordens Livmoder*?

Men undertiden forekommer ogsaa mærkværdigt rigtige, dybsindige Forestillinger om Naturen, der kan tænkes at stamme fra ægyptisk eller arabisk Visdom.

Man kan vel ikke klart se, hvorledes de gamle Hebræere tænkte sig Jordens Form; men Steder i Jesaja som i *Job* viser, at de betragtede Jordens Overflade som cirkelrund. Naar der tales om Jordens Grundvold eller dens Støtter, er det maaske undertiden kun digterisk Sprogbrug; men højst paafaldende er ikke desmindre et Sted i Jobs Bog (XXVI, 7), hvor Jorden svæver frit i Himmelrummet uden at holdes oppe af Noget:

Han udbreder Nordenvinden over det Tomme,
Han ophænger Jorden paa Intet.

Lord Baco lod sig, som han siger i sit Værk *De dignitate et augmentis scientiarum*, af dette Sted endogsaa overbevise om, at *Jobs* Forfatter havde kendt Jordens Klodeform. En saadan Slutning er ingenlunde nødvendig, ja maa endog kaldes urimelig, naar man betænker, at den ikke lidet senere græske Tænker Anaximandros (født 610), der først af alle Grækere kom til den Anskuelse, at Jorden svævede frit i Himmelrummet, tænkte sig den som et Søjlestykke eller en Cylinder, nøjagtigere: gav den Tamburinens Form.

At Jobs Digter har besøgt Ægypten, er tydeligt nok. Naar det hedder:

Mine Dage er gledne hen som Baade af Sivrør,

saa røber det, at Forfatteren har set Rørbaadene paa Nilen.

Naar Bildad siger:

Vokser Papyrus vel udenfor Sumpene,
Kan Røret vokse uden Vand?

saa er det klart, at Forfatteren har set Papyrus-Plantens Hjemstavn. Især spores hans Berejsthed i hans Skildringer af Arabiens og Ægyptens Dyreverden. Her træder hans skarpe Iagttagelse frem i mange fine Smaatræk. Livsvanerne hos vilde Dyr som Løven, hos Fugle som Ravnen eller Strudsen, hos Pattedyr som Geden eller Vildæslet, hos et til Krigsbrug optugtet Dyr som Hesten er fremstillede med Sikkerhed og hyppigt med Poesi.

Jahve siger for at beskæmme Job:

Er det dig, som jager Byttet op for Løvinden,
Som stiller Løve-Ungernes Sult,

Naar de trykker sig sammen paa deres Vildtbane,
Naar de lægger sig paa Lur i Buskadset?

Forfatteren kender Ravne-Ungernes Færd som Løve-Ungernes:

Hvem er det, som bereder Ravnen dens Føde,
Naar dens Smaa skriger til Gud
Og flyver hid og did uden at finde Æde.

Han lader Jahve skildre Gedernes Liv i følgende Vers:

Kender du Tiden, naar Stengederne føder?
Giver du Agt paa Hinden, naar den kælver?

Kender du Maanederne, de gaar svangre?
Ved du Tiden, naar de forløses?

De bøjer sig, føder deres Unger
Og er befriede fra deres Veer.

Ungerne trives, vokser i det Frie,
Løber bort og kommer ikke mere tilbage.

Man lægge vel Mærke til den troskyldige Modsigelse, at Forfatteren véd saa god Besked med, hvad han lader Mennesket være uvidende om og Jahve alene vide.

Om Vildæslet hedder det:

Han ler af Byens Larm,
Han hører ikke Driverens Tilraab.

Han flakker om i Bjergene, hvor han finder Næring,
Han søger der Alt, hvad der er grønt.

Strudsen skildres paa følgende Maade:

Strudsen slaar muntert med Vingerne.
Kender vel dens Fjedre og Dun til Ømhed?

Nej, paa Jorden efterlader den sine Æg,
Og i Sandet lader den dem varme.

Den glemmer, at Fødder kan træde paa dem,
at de kan blive knuste af Markens vilde Dyr.

Den er haard mod sine Unger, som var de ikke dens,
Bryder sig ikke om, at dens Møje kan være spildt.*)

Thi Gud har berøvet den Visdom,
Han har ikke givet den Forstand.

Men naar den iler frem i Fart,
Ler den af Hesten og dens Rytter.

Dog alle disse kortfattede Skildringer overtræffes af den ndede Skildring af Krigshingsten. Al Glæden over Dyrets hed findes deri:

Er det dig, som giver Hesten dens Kraft,
Som klæder dens Hals med flagrende Manke?

Har du faaet den til at springe som en Græshoppe,
Mens den skrækker ved sin stolte Vrinsken?

Glad ved sin Styrke skraber den i Jorden,
Farer frem for at møde Fjendens Vaaben.

Den ler af Frygten og skælver ikke,
Den vender ikke om for Sværd.

Paa dens Ryg rasler Koggeret,
Blinkende Lanser og Kastespyd.

Den sætter af, sluger Vejen med dundrende Drøn,
Den kan ikke styre sig, naar Trompeten lyder.

*) Møjen med at lægge Æggene.

Ved det første Trompetstød siger den Hui!
Langt borte fra vejrer den Slaget,
Høvdingenes tordnende Røster og Kampens Gny.

Intet af disse Dyr beskrives for dets egen Skyld. Anledningen til deres Beskrivelse er den, at Jahve vil lade Job forstaa Menneske-Evners Utilstrækkelighed til Forklaring af de Foreteelser, som synes simplest. Job er ikke i Stand til at begribe, hvad der bevirker Løvens, Strudsens, Hestens Ejendommelighed. Han har jo nemlig ikke givet dem den. Men for den israelitiske Oldtids Opfattelse er Magt og Viden det Samme, to Sider af samme Sag.

Da Jahve tager Ordet for anden og sidste Gang, fremdrager han to Dyr fra Ægypten, Nilhesten og Krokodillen, overfor hvilke Mennesket maa føle Frygt — og stærkt fremtræder da Urimeligheden af, at Mennesket endda vil udæske Den, der har skabt dem. I det første Tilfælde maa Job altsaa indrømme sin Uvidenhed, i det andet sin Afmagt. I det første Tilfælde kan han nøjes med at tilstaa sin Forstands Begrænsning i Sammenligning med Jahves altomfattende Viden; i det andet maa han bekende sin Menneskesvaghed i Sammenligning med to uformelige Dyrs uhyre Styrke.

Der er i Skildringen af Nilhesten en Naturiagttagelse, der minder om Fremstillingen af Dyr paa assyriske Relieffer eller i ægyptiske Dyrestatuer.

Se til Nilhesten, som jeg har skabt saa godt som dig.
Den æder Græs som Oksen.

Dens Kraft er i dens Lænder,
Dens Styrke i Bugens Muskler.

Dens Stjert kan blive fast som et Cedertræ,
Senerne i dens Bove er slyngede i hverandre.

Dens Knokler er Kobberrør,
Dens Ribben Jernstænger.

Den er den vældigste af Guds Skabninger,
Dens Skaber har givet den dens Glavind [Hugtænderne].

. . . .

Under Lotosbuske ligger den,
Skjules af Siv og Sumpe.

Lotosbuske skygger over den,
Bækkens Pile hegner om den.

Kan man vel fange den aabenlyst,
Trække Reb gennem dens Næse?

Den pragtfulde Beskrivelse af Krokodillen, som nu følger, fængsler af en dobbelt Grund, først for den Glæde over Styrken hos det dog ellers lidet begejstrende Dyr, som røber en ualmindelig levende Natursans, dernæst fordi den israelitiske Lidenskab for at forbauses og forbause midt under Beskrivelsen saaledes tager Magten fra Forfatteren, at han glider over i det ganske Overdrevne og Fantastiske; Krokodilen forvandles under hans Udvikling af dens Egenskaber til et rent Fabeldyr, i Forestillingen om hvis Ild og Vælde der svælges.

Begyndelsen er endnu ædru:

Kan du vel trække Livjathan op med Krog,
Tvinge dens Tunge med en Medesnor [som Bidsel]?

Sætte en Sivring i dens Næse,
Gennembore dens Kæbe med en Hage?

Vil den rette mange Bønner til dig,
Give dig mange blide Ord?
. . . .

Kan du fylde dens Hud med Pile.
Gennembore dens Hoved med Harpuner?

Læg Haand paa den, ... ihukom Kampen,
Og du vil ikke gøre det anden Gang!
. . . , ...

Stolte er de Linjer, dens Skæl danner,
Sluttende, som med et lukkende Segl.

Tæt ligger de op til hinanden,
Et Luftpust kan ikke trænge ind imellem dem.

Nu tager den ubundne østerlandske Indbildningskraft fuld Fart:

Dens Nysen udstraaler Lys,
Dens Øjne er som Morgenrødens Øjenlaage.

Røg kommer ud af Næseborene
Som af en sydende Kedel.

Dens Aande bringer Kul i Glød,
Luer slaar ud af dens Mund.

Paa dens Hals bor Styrke,
Angest danser foran den.

Fast som Sten er dens Hjerte,
Haardt som den nederste Møllesten.
. . . .

Den sætter Dybet i Kog som en Gryde,
Saa Havet bliver som et Salvekar.

Den lader efter sig en lysende Strime,
Det er, som Havet fik Sølvlokker.

Ikke paa Jord er dens Lige . . .
Den er Konge over alle de stolte Dyr.

Hovedsummen af Jahves store Tordentale i *Job* er da den: det at ville forstaa Guds Værk, begribe hans Væsen, hans Planer og Veje, er en Uforskammethed, en Nedrighed, en dumdristig Formastelse, der fortjener den haardeste Straf, og som kun kan tilgives en indtil Fortvivlelse Ulykkelig, naar han ydmyger sig og angrer.

7

Denne egenlig israelitiske Grundforestilling lader sig føre tilbage til den Opfattelse, som affødte de ældste israelitiske Sagn om Verdens Tilblivelse, dem der indeholdes i første Mosebogs jahvistiske Grundskrift.

Ved Siden af denne Opfattelse og dens Følger løber ganske vist i Oldtiden en anden Tankegang, rimeligvis paavirket af de omboende Folkeslags højere verdslige Kultur, en Tankegang, efter hvilken det ikke er nogen Synd at ville fatte Guds Væsen og Virken i Verden, ligesom dette heller ikke er nogen Umulighed for Menneskene; men denne Tankegang er yngre og mindre oprindelig, ligesom den tidligt forsvinder. Første Mosebogs første Kapitel er et Foster af en saadan Fornuft- og Kultur-

tro: «Verden var et øde Ælte, og Mørke laa over Afgrunden, og Guds Aand rugede over Vandene. Da sagde Gud: Der blive Lys! og der blev Lys.» Ud af Æltet vikler Alt sig her i en vis Orden ved en spirende Videnskabs Forsøg paa at fremstille en Udfoldelse. Som Wellhausen rigtigt bemærker: Først opstaar det Store, saa det Smaa, Vandet før Fiskene, Himlen før Fuglene, Landet og Planterne før Dyrene, Dyrene før Mennesket. Her er — rimeligvis under Paavirkning af babylonisk Videnskab — gjort et Forsøg paa at opstille en Trinstige af Væsener. Og vel at mærke: Mennesket er her opfattet som beslægtet med Gud, væsensligt med Gud; og det skabes sagnløst paa én Gang i to Køn: «Saa skabte Gud Mennesket i sit Billede; i Guds Billede skabte han det; Mand og Kvinde skabte han dem.» Og Gud opfordrer Mennesket til at gøre sig al Jorden underdanig, ɔ: være en Art Gud paa Jorden, og han underlægger Mennesket Alt, giver det alle Træers Frugt til Føde og indsætter det til Hersker over Havets Fiske og Himmelens Fugle og alt Levende, som rører sig paa Jorden. Da for Oldtidens oprindelige Opfattelse Magt indbefatter Kundskab og Kundskab Magt, saa ses det, at Elohim gerne under Menneskene baade Magt og Kundskab.

Ingen Opfattelse kan staa i skarpere Strid med den, som kommer til Orde i *Job*, og som er den ældgamle israelitiske, der bryder frem i første Mosebogs andet Kapitel, hvor Jahve-Grundskriftet begynder, d. v. s. midt i det fjerde Vers, midt i en Sætning, hvis Begyndelse er bortskaaren, med Ordene: «den Gang Jahve gjorde Jord og Himlen og al Markens Planter, som ikke før var spirede frem». Her er den hele Skabelseshistorie fuldstændigt forskellig, og bag den ligger den Grundforestilling: Jahve frygter, at Mennesket skal faa Indsigt i Tingenes Natur og derved blive ham lig.

Alt er her oprindeligt og barnligt: Jahve former Manden af Markens Støv og puster Livets Aande i hans Næse. Saa planter han en Have, sætter Manden deri, tillader ham at spise af alle Træers Frugter og forbyder ham kun Frugterne af Kundskabens Træ. Manden er ganske alene i Haven. Da det ikke er godt for ham at være alene, men han trænger til Selskab, former Jahve først Dyrene og fører dem frem for ham. Manden giver dem Navne, men finder i dem intet Selskab for sig; saa griber Jahve til en bedre Udvej, han danner Kvinden af Mandens Ribben.

Dette er Forspillet til det store Drama, hvis Udviklingstrin er den paradisiske Idyl, Fristelsen, Faldet og Menneskeparrets Ud-drivelse af Edens Have, fordi det lod sig forlede til at ville blive som Gud, til at attraa Erkendelsen af Godt og Ondt ɔ: Gavnligt og Skadeligt, overhovedet Erkendelse, Kundskab.

I det første Kapitel, som stammer fra et andet Grundskrift, stilles der Mennesket den Opgave at gøre sig til Hersker over den hele Jord, og da Magt og Viden er uadskillelige, saa kræves det af Manden, at han skal naa den højeste Indsigt. Her i andet og tredje Kapitel er det Mennesket strengt forbudt at æde af Kundskabens Træ, thi da formaster han sig til at ville være som Gud. Vil han naa til Indsigt i Naturens Beskaffenhed, da stræber han ud over sit Væsens Skranker. Det at ville forstaa Verdensløbet, udgranske, efter hvilke Regler det styres, det er at ville kigge ind i Guds Værksted og se ham paa Fingrene — Uforskammetheden uden Mage. Medens i første Kapitel Guddommen udtrykkelig har skabt Mennesket i sit Billede og gjort det til sin Stedfortræder paa Jorden, fastslaar Jahve i andet Kapitel det som den mest forbandelsesværdige Formastelse at ville naa til Indsigt og saaledes være Gud lig.

Det er den sidste Opfattelse, som trænger igennem, og som møder os udtalt med en Energi, der afviser Menneskets Spørgedrift og Tvivlsmaal, i Jobs klagerige, men israelitisk opbyggelige Bog.

Medens Elohisten, som fortæller om en gradvis Omdannelse og Fremskriden, ser lyst og har Udviklingstro, er derimod den gamle Jahvist besjælet af det dybeste Tungsind og ser Alting sort: Indsigt, Forstaaen i højere Mening er Menneskene forment. Og dog tiltrækkes de af dette forbudne Gode og søger at tilrane sig den Skat, som Guds Nidkærhed forholder dem, omtrent som Menneskene efter den græske Myte attraaede Ildens Gode, som Zeus negtede dem.

Jahvisten er uvidenskabeligere, men dybere end Elohisten. Læg Mærke til hvilken fortvivlet tungsindig Livsanskuelse denne er: «Jorden er forbandet. Med Kummer skal du nære dig af den alle dit Livs Dage. Torne og Tidsler skal den avle dig, og du skal æde Markens Urter. I dit Ansigts Sved skal du tære dit Brød, indtil du vender tilbage til Jorden, thi af den er du tagen. Støv er du, og til Støv skal du atter blive».

Denne Jahvistens Opfattelse af Livet som en ond Møje, som

en Art Trællegerning, haabløs og udsigtsløs, er det, der træder os i Møde hos Job:

Ak Menneskets Lod paa Jorden er at tjene.
Hans Dage er som en Dagløнners,

Som Slavens, der sukker efter Skygge,
Som Daglejerens, hvis Haab er hans Løn.

Saaledes blev Trængsels Maaneder min Lod,
Og kummerfulde Nætter min Del.

Neppe har jeg lagt mig, saa siger jeg: Naar skal jeg staa op?
Natten trækker i Langdrag,
Og jeg kaster mig i Angst paa mit Leje indtil Daggry.

. . . . .

Hurtigere end Væverskytten gaar mine Dage
Og svinder hen uden Haab.

. . .

Tænker jeg, min Seng skal trøste mig,
Mit Leje mildne min Klage,

Saa skrækker du mig med Drømme,
Forfærder mig ved Syner.

Saa at min Sjæl hellere vælger at dræbe sig,
Død hellere end Knokler som mine!

Jahvisten er nu imidlertid ikke blot den, som først har anslaaet den livsfjendske Grundtone, der klinger igennem Job, men den, som først har fremstillet og udfoldet Jahves Uvilje mod Menneskets Stræben efter Indsigt og aandelig Kultur.

Grundtanken er den, at Menneskeslægtens Fremgang i Kultur er Tilbagegang i Gudsfrygt. Ved Stræben efter Indsigt i Tingenes Sammenhæng bliver Mennesket Jahves Medbejler, men Jahve ynder ikke Medbejlere. Hvad Jahve mest frygter er, at Menneskene alle skal tale ét Sprog og saaledes holde sammen imod ham. Hos Elohisten (1 Mos. 10) gaar Folkenes og Sprogenes Udskillelse af sig selv, ganske naturligt og fredeligt. Alle Folkeslagene udledes af Jafet, Sem og Cham med tildels ganske overraskende Indsigt i Geografi og Folke-Slægtskabsforhold, som naar Medere, Ioniere (Javan) og Armeniere henføres til, hvad vi kalder den kaukasiske

Æt. For hver Afdeling sluttes med, at Landene befolkes af dem og dem «hver efter sit Tungemaal, sin Slægt og sit Folk», eller med denne Vending «Chams Børn er disse efter deres Stammer og Tungemaal». Her er da de mange Tungemaal allerede til og en naturlig Ting, ingen Straf fra Herren.

Men i det følgende (ellevte) Kapitel, som stammer fra det jahvistiske Grundskrift, er dette aldeles glemt. Her begyndes med disse Ord: «Hele Jorden havde ét Tungemaal og ét Sprog». Og det skildres som en Forbrydelse af Menneskene at efterstræbe Kultur. De siger til hverandre: «Velan, lad os stryge Tegl og brænde dem tilgavns!» og dernæst: «Lad os bygge en Stad og et Taarn, og dets Spidse skal naa til Himlen; lad os gøre os et Tegn, at vi ikke skal spredes over hele Jorden!» — Men Jahve indser af denne Begyndelse Faren, der kan true ham af Menneskenes videre Fremskriden i denne Retning. Han siger: «Faar de først dette gjort, saa kan intet videre formenes dem, af hvad de endnu kan faa i Sinde at gøre». Derfor farer han ned, forvirrer deres Tungemaal, saa den ene ikke kan forstaa den anden, og hidfører ad denne voldsomme Vej den Spredning af Menneskene over Jorden, som i Kap. 10 foregik ganske fredeligt og forklaredes ved simpel Afstamning.

Jahvisten hader, som Profeterne efter ham, i god Overensstemmelse med Israels oprindelige Aandsretning al verdslig Civilisation. Han har det Syn paa Babylon med dets høje videnskabelige og kunstneriske Kultur, som man kan tænke sig, at de gamle israelitiske Nomader har havt, naar de, lejrede i nogen Afstand udenfor Byen, fra deres Teltplads saa stolte Mindesmærker og himmelhøje Taarne hæve deres Tinder højt over Stadens Mure. Disse Taarne har syntes dem en Udæskning af Jahve. Den Kundskab og den Dristighed, der var nødvendig for at bygge saa pragtfuldt og saa højt, naaede Toppunktet af menneskelig Frækhed. Man fornærmede Jahve ved en saadan Mangel paa Ydmyghed. Man fornærmer ham overhovedet ved at ville forstaa Verden og dens Grundforhold. Han vil ikke taale det Medbejlervæsen, som ligger heri. Han er en nidkær Gud.

Deraf den Grundanskuelse af Forholdet mellem Gud og Menneske, af det Formastelige i Menneskets Forsøg paa at fatte Guds Hensigter og Veje, som møder os saa udpræget i *Job*.

Vi saa, at Grundproblemet i *Job* er det Spørgsmaal, som er Kærnespørgsmaalet i Jødedommen: Hvorledes gaar det til, at

under den retfærdige Guds Herredømme det saa tit gaar det brødefulde Menneske godt og det skyldfri uendeligt ilde? Og vi saa, at dette Spørgsmaal, besvares derved, at det afvises. Jahve afviser det ved at henføre dets Rejsning under det almindelige Begreb Formastelse. Det er frækt af Mennesket, saa uvidende som det er om Tilværelsens Hemmeligheder, og saa afmægtigt som det er endog i Sammenligning med Jahves andre Skabninger, at ville efterspore hans Planer og de Midler, han anvender for at udføre dem:

Hvor var du, da jeg grundede Jorden?
Sig mig det, hvis du har Indsigt!

Hvem satte dens Maal — du véd det uden Tvivl —
Hvem spændte Maalesnoren over den?
. . . . . .

Har du staaet ved Havets Kilder?
Har du vandret paa Havsens Bund?

Har Dødens Porte vist sig for dig?
Har du set dem, Mørkets Porte?
. . . .

Kom du til Sneens Gemmesteder,
Til de Lofter, hvor Haglene opbevares?
. . . . . .

Véd du Vejen, ad hvilken Lyset spreder sig
Og Østenvinden bryder frem over Jorden?
. . . .

Har Regnen en Fader,
Hvem avlede Duggens Draaber?
. . . . . .

Kender du Himlens Love,
Og har du indsat dens Herredømme over Jorden?

Det er Omkvædet, som atter og atter vender tilbage. Med andre Ord: Mennesket har ingen Indsigt i Naturens Væsen, ingen Viden om Verdensaltets Love, og maa ikke attraa nogen saadan Viden. Ethvert Forsøg paa at naa til en sammenhængende Naturerkendelse og fornuftig Begriben af Verdensstyrelsens Gang eller Love slaas ned i Spiren. Ingen Videnskab kan trives paa det

Egenlig sammenlignes Tænderne med snehvide Faar, der hver bærer Tvillinger, og hvoraf intet er ufrugtbart. Meningen er, at de er ens i Over- og Underkæben og fuldtallige. At Kinden bag Sløret sammenlignes med et overskaaret Granatæble, forklares ved Slørets ejendommelige Beskaffenhed. Det bestod af to Stykker, hvoraf det ene skjulte den nedre Del af Ansigtet og faldt ned paa Brystet, det andet dækkede Panden og laa tilbage over Baghovedet. Saaledes blev kun Øjnene og den øverste Del af Kinderne synlige, og denne kunde rødmusset ligne Snittet af et Granatæble. At Myrrhabjerget og Vellugtshøjen er Udtryk for den Elskede, behøver neppe at nævnes.

En noget dunkel Indledning, der begynder: «Kom til mig fra Libanon, min Brud! kom til mig fra Libanon», indeholder nu en Bøn til hende om at se til ham fra de Bjerge, hvor Løverne bor og Panterne har Huler, og synes at skulle udtrykke Savnets Kval under Adskillelsen. Saa anslaas de ømmeste Strenge:

Du har ranet mit Hjerte,
Min Søster, min Brud!
Du har ranet mit Hjerte
Med et eneste Blik,
Med en af Kæderne,
Der ligger om din Hals.

Hvor dine Kærtegn er liflige,
Min Søster, min Brud!
Hvor dine Kærtegn er søde,
Sødere end Vin!
Duften af din Vellugt
Er sødere end al anden Duft.

Fra dine Læber, o min Elskede,
Drypper der Honning,
Mælk og Honning
Flyder fra din Tunge,
Duften af dine Klæder
Er som Libanons Duft.

Og nu begynder han at udtrykke sin Glæde over hende under Form af en dobbelt Sammenligning. Hun sammenlignes snart med en Have — for den Vellugts Skyld, der udstrømmer fra hende — snart med en Kilde eller lukket Brød, hvad der i det tørre og hede Palæstina var den dyrebareste Ting, en Haves

›edste Pryd. Atter og atter sammenlignes i det gamle Testanente (Kohélet, Ordsprogene) den unge Kvinde med Cisternen. ;jerne lukkede undertiden denne, naar Naboerne vilde udnytte len. Den Elskede er den lukkede Brønd, fordi hun afviser ılle andre:

Min Søster, min Brud
Er en lukket Have,
En tillukket Kilde,
Et forseglet Vandspring.

En Have med Granattræ'r
Med udsøgte Frugter,
Hvor sammen spirer
Jasmin og Nardus,
Nardus og Safran,
Kanel og Kalmus
Og alle Buske,
Som giver Vellugt,
Myrrha og Aloe,
Alle de ypperste
Vellugts-Urter.

Et Væld i en Have,
En levende Kilde,
En Libanons Bæk.

Rejs dig, Nordenvind,
Kom, Vind fra Sønden!
Blæs paa min Have,
At dens Duft kan spredes.

Hun gaar ind paa hans Billedsprog og udbryder:

Gid min Elskede vil komme til sin Have
Og spise af dens udsøgte Frugter!

Han svarer under stigende Ekstase:

Jeg kommer til min Have,
Min Søster, min Brud,
Jeg plukker min Myrrha
Og min duftende Balsam,
Spiser min Honning,
Suger dens Sødme,
Drikker min Vin og min Mælk.

Spiser, mine Venner!
Drikker og beruser Eder i Elskov!

Disse sidste Linjer, der henvendes til Omgivelserne, kan tænkes, naar Digtets Foredragelse eller Opførelse var et Led i Bryllupshøjtideligheder, at have været rettede til Brudesvendenes Kor. —

Det Stykke, der nu følger, er det berømte Afsnit, som har Karakter af en Drøm, og som er udført over et allerede tidligere anvendt Motiv, Nattemotivet. Herligt som det er ved sin glødende Lokalfarve, har det til alle Tider gjort et stærkt Indtryk; rimeligvis har det paavirket Goethe, som under Udarbejdelsen af *Egmont* oversatte *Sangenes Sang*, til en Art Efterligning: Clärchen, der tit har modtaget Egmont hos sig om Natten, iler gennem Gaderne, mens hun under Lovprisning af sin Elskede forgæves søger at bevæge Borgerne til Oprør for hans Skyld og overalt stødes tilbage med Kulde.

Jeg sov, men mit Hjerte vaagede (ɔ: jeg drømte).
Min Elskedes Stemme!
Han banker!
Han: «Luk op, min Søster, min Veninde,
Min Due, min Uplettede!
Mit Hoved er bedækket med Dugg,
Mit Haar er vaadt af Nattens Draaber.
Hun: «Jeg har taget mit Klædebon af,
Skal jeg tage det paa igen?
Jeg har vasket mine Fødder,
Skal jeg da smudse dem paany?»

Min Elskte strakte sin Haand
Ind gennem Vinduet
og mit Hjerte slog.

Jeg stod op for at lukke ham ind,
Og fra min Haand dryppede Myrrha,
Fra mine Fingre den flydende Myrrha
Over Laasens Haandgreb.

Jeg lukkede op for min Elskte,
Men min Elskte var forsvunden, var borte.

Ved Lyden af hans Stemme
Havde jeg mistet min Fornuft.
Jeg søger ham — jeg finder ham ikke,
Jeg kalder — intet Svar.

Spiser, mine Venner!
Drikker og beruser Eder i Elskov!

Disse sidste Linjer, der henvendes til Omgivelserne, kan tænkes, naar Digtets Foredragelse eller Opførelse var et Led i Bryllupshøjtideligheder, at have været rettede til Brudesvendenes Kor. —

Det Stykke, der nu følger, er det berømte Afsnit, som har Karakter af en Drøm, og som er udført over et allerede tidligere anvendt Motiv, Nattemotivet. Herligt som det er ved sin glødende Lokalfarve, har det til alle Tider gjort et stærkt Indtryk; rimeligvis har det paavirket Goethe, som under Udarbejdelsen af *Egmont* oversatte *Sangenes Sang*, til en Art Efterligning: Clärchen, der tit har modtaget Egmont hos sig om Natten, iler gennem Gaderne, mens hun under Lovprisning af sin Elskede forgæves søger at bevæge Borgerne til Oprør for hans Skyld og overalt stødes tilbage med Kulde.

Jeg sov, men mit Hjerte vaagede (ɔ: jeg drømte).
Min Elskedes Stemme!
Han banker!
Han: «Luk op, min Søster, min Veninde,
Min Due, min Uplettede!
Mit Hoved er bedækket med Dugg,
Mit Haar er vaadt af Nattens Draaber.
Hun: «Jeg har taget mit Klædebon af,
Skal jeg tage det paa igen?
Jeg har vasket mine Fødder,
Skal jeg da smudse dem paany?»

Min Elskte strakte sin Haand
Ind gennem Vinduet
og mit Hjerte slog.

Jeg stod op for at lukke ham ind,
Og fra min Haand dryppede Myrrha,
Fra mine Fingre den flydende Myrrha
Over Laasens Haandgreb.

Jeg lukkede op for min Elskte,
Men min Elskte var forsvunden, var borte.

Ved Lyden af hans Stemme
Havde jeg mistet min Fornuft.
Jeg søger ham — jeg finder ham ikke,
Jeg kalder – intet Svar.

Vægterne mødte mig, som gik deres Rundgang,
De slog mig, mishandlede mig,
Rev min Kaabe fra mig,
De som vogter Stadens Mur.

Jeg besværger Eder, Jerusalems Døtre,
Hvis I finder min Elskede,
Hvad vil I sige til ham?
Sig ham, at jeg er syg af Elskov.

Koret: Hvad har da din Elskede forud for Andre?
O du skønneste blandt Kvinder!
Hvad har da din Elskede forud for andre,
Siden du besværger os saa?
Hun: Min Elskede er hvid og rød,
Udkaaren blandt Titusinde,
Hans Hoved er det fineste Guld,
Hans bølgende Haar er ravnesort.

Og nu lovpriser hun sin Elskedes Legem, Stykke for Stykke, Led for Led, fra oven nedefter — saa at Beskrivelsen symmetrisk svarer til den Lovprisning, som han senere istemmer, beskrivende og forherligende hendes Legem fra neden opefter — indtil hun fuldender Beskrivelsen med Udbruddet:

Hans Mund aander Sødme,
Alt paa ham er Ynde,
Saaledes er min Elskede, I Jerusalems Døtre!
Saaledes er min Ven.

Og da Koret saa spørger: Hvor er han da gaaet hen, din Elskede, i hvad Retning er han gaaet, at vi kan søge ham med dig, svarer hun med det Billedsprog, vi nu kender: Han er gaaet ned i sin Have, til Balsambedene, og hun slutter som sædvanlig med Omkvædet: Min Elskede er min, og jeg er hans. — Hans Have er jo i Billedsproget hun.

Det nu nærmest følgende Afsnit har sin Interesse især ved det Forhold, hvori det sætter den unge lovpriste Kvinde til Salomos Hof og Harem. Dets Begyndelse leder Tanken bort fra en simpel Landsbypige; den Elskende er lige saa slagen af hende som forelsket. Ordene gengiver den Følelse af Forfærdelse, som overmægtig Tiltrækning kan indgyde:

Du er skøn, min Veninde, som Tirsa,
Yndig som Jerusalem,

Frygtelig som en Hær under Fanen.
Vend dine Øjne bort! De forvirrer mig.

Efter Gentagelsen af et tidligere Sted i Digtet følger:

Der er tresindstyve Dronninger,
Firsindstyve Medhustruer
Og unge Piger uden Tal.

Men den Eneste er min Due, min Uplettede,
Hendes Moders Eneste,
Den Foretrukne af den, som gav hende Lyset.

Og der sluttes med den Paastand, at Haremets unge Piger, Medhustruerne og Dronningerne alle har prist hende lykkelig og sunget hendes Lov, der lyder:

Hvem er hun, der bryder frem som Morgenrøden?
Smuk som Maanen,
Ren som Solen,
Men frygtelig som en Hær under Fanen!

Efter nogle Vers, i hvilke Teksten er saa stærkt fordærvet, at Meningen er uigennemskuelig, men hvori man skimter en Udtalelse af den unge Pige om, at hun under en Spaseregang blev optagen i et fyrsteligt Følge af Vogne, følger andre, i hvilke saa meget er tydeligt, at der skildres Heltindens Dans. Den Ynde, hun udfolder under Dansen, lovsynges i begejstrede Ord. Mærkværdigt nok har en saadan Dans og den dermed følgende Lovprisning holdt sig som Brudens Sværd-Dans med paafølgende Lovsang (*wasf*) i Syrien helt ned til vore Dage*).

Tydelig er Korets beundrende Henvendelse til den Dansende i disse Ord:

*) Se J. G. Wetzstein's *Bemerkungen zum Hohenliede* i Fr. Delitzsch's: *Biblischer Kommentar über Das alte Testament*, 4. Dels 4. Bind. Det har styrket mig i Troen paa min Grundopfattelses Rigtighed, at først da jeg selvstændigt havde dannet mig min Opfattelse af *Sangenes Sang* som en Art elementært Sangspil med Dans, altsaa hverken som et Drama eller som en Samling Lyrik, erfor jeg, at en lignende Anskuelse var bleven foredraget ved Universitetet af en senere bortrejst teologisk Professor, og at denne støttede sig til Delitzsch's og Wetzstein's mig da ubekendte Fortolkninger.

Vend dig om! vend dig om!
O Pige fra Sulem,
Vend dig om! vend dig om,
At vi kan se dig!
Hun: Hvad er der at se
Paa en Pige fra Sulem!
Koret: Det er som Dans af Engle.

Og nu følger som Modstykke til den tidligere Forherligelse lskeren dennes Lovprisning af den elskede Kvinde under en, fra Fodbladet af og til Issen.

Hvor dine Fødder er smukke i Sandalerne,
Du Datter af en ædelbaaren Fader!
Dine Hofters Drejninger
Er som svungne Kæder,
Et Værk af Kunstnerens Haand.
Dit Skød er som et af de runde Bægre,
Hvori aldrig fattes en blandet Vin.
Din Bug er en Hvededynge,
Omgivet af Liljer.
Dine to Bryster er lig
Tvillingkid af en Gazelle,
Din Hals er et Elfenbenstaarn.

Ingen, der formaar at hæve sig op over den platteste Smag esi, vil stødes ved, at der fra nu af i disse gamle Lignelser ıes bestemte Lokaliteter, vi ikke kender til. Lighedspunktet aar os nødvendigvis, og Mangelen paa Forhold strider mod Talebrugs Vaner. Men netop disse Særegenheder giver Digtet ældgamle og østerlandske Præg:

Dine Øjne er Vandbækkerne ved Hesbon
Nær Bat-Rassims Port,
Din Næse er Libanons Taarn,
Som behersker Vejen til Damaskus.
Dit Hoved er som Karmel
Og dit Haar som Purpur [mørktviolet],
En Konge er fanget i dine Lokker.

Hvor du er skøn, hvor du er yndig,
O min Kærlighed, i Vellystens Time,
Din Skikkelse
Er slank som en Palme,
Dine Bryster er Drueklaser.

Jeg vil stige op i Palmen,
Jeg vil gribe fat i dens Grene,
Dine Bryster skal blive mig
Vinjens Drueklaser,
Din Aande er sød som Æblers Duft.
Din Mund skal skænke mig
En udsøgt Vin,
Der glider mildt og væder mine Læber,
Naar Søvnen overrasker os begge.

Dette Stykke er noget hedere i Tonen, end Stilen ellers medfører. De, der har forsøgt at gøre et formeligt Skuespil ud af *Sangenes Sang*, har ment det rettet af Kongen til en af Haremets Odalisker. Men der er intet, som berettiger til den Antagelse, at Ordene ikke skulde være henvendte til Sangens kvindelige Hovedperson.

Det Afsnit, som nu følger, har en ganske landlig Duft:

Jeg tilhører min Elskede,
Og det er mig, hans Hjerte attraar.

Kom, min Elskede!
Lad os gaa ud paa Landet
Og overnatte i Landsbyen!

Lad os staa tidligt op og gaa til Vinjerne
At se om Vinstokken har Skud,
Om dens Knopper har aabnet sig.

Der vil jeg skænke dig mine Kærtegn.

Elskovsæblerne* udaander deres Duft.
Over vore Døre hænger kostelige Frugter.
Nye Frugter og gamle,
Dem har jeg, min Elskede, gemt til dig.

Ak, hvorfor er du ikke som min Broder,
Som den, der har diet min Moders Bryst!
Naar jeg da mødte dig paa Gaden,
Turde jeg kysse dig uden at spottes derfor.
Jeg vil føre dig til min Moders Hus,
Derinde skal du lære mig Alt,
Jeg vil give dig krydret Vin at drikke,
Mine Granatæblers Most.

* Mandragora. Lea bruger dem for at lokke Jakob.

Hans venstre Haand under mit Hoved!
Hans højre tage mig i Favn!

tte er den fuldstændige Idyl, og den ender som alle disse trin med Favntaget, under hvilket den Elskede daaner af Henkkelse og slumrer ind:

Jeg besværger Eder, Jerusalems Døtre!
Vækker ikke min Elskede,
Vækker hende ikke op igen,
Førend hun selv vil.

De Elskende vender tilbage fra Landet. Koret udtaler:

Hvem er hun, som kommer ude fra Steppen,
Støttet paa sin Elskede?

Han, som har været med hende under hendes Moders Tag, or Frugttræerne bøjer sig frem over Døren, siger:

Jeg vakte dig under Æbletræet,
Der hvor din Moder bragte dig til Verden,
Hvor hun skænkede dig Dagens Lys.

Hun svarer:

Sæt mig nu som et Segl paa dit Hjerte,
   Som en Seglring paa din Arm!
Thi Kærlighed er stærk som Døden,
   Lidenskaben ubøjelig som Underverdenen,
Dens Ild er brændende Brande,
   En Flamme fra Jahve.

Mange Vande kan ikke slukke Elskov,
   Strømme ikke kvæle den,
Hvis En vilde tilkøbe sig Elskov
   For al sin Rigdom,
Vilde han kun høste Foragt.

Dette er den stærkeste, aandigste Melodi i dette Sammenspil smægtende, ømme og sanselige Toner.

Hvad der endnu mangler af Digtet er yderst uklart, lader ., øjensynligt paa Grund af Tekstens Tilstand, ikke forstaa. t Mærkeligste deri er Udtalelsen om Salomos Vingaard i Baal-

Hamon, som han gav Vogterne i Forpagtning mod en Afgift for hver af tusind Sjckel Sølv, og det derpaa følgende glade Udbrud: Min Vingaard er min! der tydeligt nok er billedligt ment. Men hvad der følger paa hin skønne, nysanførte Lovprisning af Elskov, svækker nærmest Indtrykket af dette Digtets ypperste Parti, hvori dets Erotik som dets Poesi naaer Højdepunktet.

3

Sangenes Sang er opstaaet i det nordlige Palæstina. Med Undtagelse af Navnene Engeddi, Jerusalem og Hesbon hører alle de Navne, som nævnes, derhen.

Til Bestemmelse af Digters Alder tjener især følgende Enkeltheder.

Der staar: «Du er skøn, min Veninde, som Tirsa, yndig som Jerusalem». Tirsa nævnes først. Men Tirsa var Hovedstad i Israels Rige kun fra Jeroboams Regering til Omri's (fra 975—924). Omri byggede Samaria, som derefter blev Hovedstad.

Det er meget usandsynligt, at man efter hin Tid vilde have nævnet Tirsa først.

Meget paafaldende og pegende hen paa samme Tidspunkt er det Maadehold, hvormed der tales om Salomos Livsførelse og Overdaadighed. Det tyder paa en Tid, der ligger ham nær. Kongens Vagt bestaar af kun 60 Krigere. Hans Arsenal har kun 1000 Skjolde. Hans Harem indeholder kun 60 Hustruer og 80 Medhustruer. Alt dette lyder troværdigt. Kun kort Tid endnu, og Sagnet har allerede bemægtiget sig Salomos Person, og Tallene om ham svulmer; til hvert af de nævnte føjes et Nul eller flere Nuller. I *Kongernes Bog* rummer hans Harem allerede 700 Dronninger og 300 Medhustruer. Efterhaanden fremstilles hans Pragt og hans Rigdomme med fantastisk Udsmykning.

At Hesbons Damme nævnes, er dernæst betegnende. Allerede ved Aar 750 havde Hesbon ophørt at være en jødisk By.

Sulamits Omtale af Kedars Telte røber en langt tilbage liggende Tidsalder, da Forholdet til hin ismaelitiske Stamme var et nært. (Senere blev det fjendtligt, Jesaja $21,_{16}$ $_{17}$, sammenlign Jeremias $2,_{10}$ og $49,_{28}$.)

For Digtets Alder taler Nævnelsen af Faraos Vogn, da vi véd, at Salomo købte sine Heste og Vogne i Ægypten.

Dog mere end nogen Enkelthed røber Digtets hele Aand, ts friske Naturtone, at det stammer fra et Tidspunkt, da Israels lk endnu ikke var et Troessamfund, fra hin Oldtid, da det dnu ikke kendte de senere Tiders lidenskabelige Pietisme, ikke »selovens strenge, omend nødvendige og gavnlige Ave. Efter den byloniske Landsforvisnings Dage gik i lange Tider al Livskraft ?olket med til Udformningen af den særligt israelitiske Lære, v og Tugt, og Poesier som *Sangenes Sang* kunde ikke mere staa.

Hvad Rolle end Salomo spiller i dette Digt, nogen Undernighedsaand overfor ham eller Kongemagten findes ikke. En lt anden Aand raader i en sildig israelitisk Digtning som *Esters g*, hvis Heltinde, uden at føle nogen Elskov, gennem en Hoflding indynder sig hos en Sultan. Kun et eneste Lighedspunkt des maaske mellem Pigen fra Sulem og hende: de maa begge ve lugtet overmaade godt, de røber i lige Grad det gamle ·aels Lidenskab for Vellugt. Ester bliver jo formelig nedsyltet ?arfymer, inden hun faar Lov at komme Kong Ahasverus for e (først et halvt Aar i Myrrha-Olie, saa et andet halvt Aar i den Vellugt, bearbejdet med andre Skønhedsmidler), og over *ngenes Sang* staar fra først til sidst en Sky af Myrrha- og sminduft.

Ingen, der læser *Sangenes Sang* i en uforvansket Oversætse, vil et Øjeblik kunne finde religiøs Lønlære i disse Vers.

Forestillingen om Jahve som forelsket, prisende den Elskedes ıls og Kinder, Bryst, Bug og Ben vilde for hine fjerne Tiders end og Kvinder have været en utænkelig Gudsbespottelse.

Sangens Digter har sikkert nok ikke lagt nogen hemmeligdsfuld Mening ind i den. Den kan først være bleven forklaret ıdbilledligt, da Spørgsmaalet, om de gamle Bøger kunde beıgtes som havende en højere Oprindelse, er blevet rejst.

Bevaret er den rimeligvis bleven, fordi den saa stadigt blev ·edraget og opført, men uden just at betragtes som ærværdig. rst henimod Jesu Tid har det gældt om at frelse det gamle gts Ære ved at give det en sindbilledlig Mening; thi Rettroenden var da naaet til Hævdelse af, at i de kanoniske Bøger var ting helligt.

Da imidlertid Forklaringsforsøgene var fuldstændigt vilkaare, saa opstod en Hærskare af forskellige Fortolkninger. Det r jo overhovedet da de sindbilledlige Fortolkningers Tid. I

Alexandria tolkede Nyplatonikerne Homer allegorisk, Guder og Heroer blev det guddommelige Verdenslivs personliggjorte Kræfter, og saaledes fortolker Paulus og *Talmud* det gamle Testamente. I *Talmud* begynder ogsaa den religiøse Tydning af *Sangenes Sang*.

Det var dog især de Kristne, som, i høj Grad overdrivende de jødiske Forestillinger om Skrifternes kirkelige Hellighed, følte sig forpligtede til fortvivlede Bestræbelser for at finde en hemmelighedsfuld Mening i den gamle Elskovsdigtning.

Renan har samlet en hel Del lærerige Eksempler paa hine Tiders Fortolkningskunst. Theofilus fra Antiochia forklarer i det andet Aarhundrede det Træ fra Libanon, hvoraf Salomo lod sig gøre en Seng, ved Ruth, der i sit Skød gemte hele Davids Æt, og Sengen ved «de Sjæle, der bærer Gud i sig». Origenes gav i det tredje Aarhundrede den første fuldstændige Allegori af Digtet: Der er deri kun Tale om den guddommelige Kærlighed, og Digtet er Brudesangen mellem Kirken og dens himmelske Brudgom Kristus. Fra da af var den eneste Mening, man ikke lagde ind i Digtet, den bogstavelige. Før det sekstende Aarhundrede var der kun en enkelt Stemme, der hævede sig for en sund Fortolkning, Oldtidsteologen Theodorus fra Mopsuhestia's, hvis Meninger blev fordømte paa den andet i Konstantinopel holdte Kirkeforsamling. I Middelalderen var der ikke et Menneske, som nærede en Tvivl om Digtets gudelige Beskaffenhed.

Da Mariadyrkelsen opkom, blev Sulamit sat lig Maria, og næsten alle Træk i Digtet anvendte paa Guds Moder. I Salomo saa man da Forbilledet for Jesus. De første Protestanter skilte sig i dette Punkt i ingen Henseende fra de samtidige Katoliker. Den første, der efter Theodorus betegnede det Digt, Luther kaldte Højsangen, som en verdslig Bog, var en Præst i Genf, Sebastian Chastillon, der levede under Renæssancen, men han gik til den Yderlighed at anse Højsangen for et uanstændigt Skrift, der burde slettes af de kanoniske Bøgers Liste. Hugo Grotius sluttede sig til ham. Bossuets Opfattelse var mildere: Bogen havde en dobbelt Mening, en bogstavelig og en hemmelighedsfuld. I det syttende Aarhundrede saa Cocceius, Professor i Leipzig, i Digtet en profetisk Fremstilling af den kristne Kirkes Historie gennem Tiderne i syv Tidehverv.

Endnu i vort Aarhundrede har Fortolkningsgalskaben holdt sig. Reuss har samlet en Mængde lærerige Vidnesbyrd derom:

Leonhard Hug (1813) godtgør, at Hyrdinden betyder de ti Stammers Kongerige, der gerne vil hengive sig til Kong Hiskia. — L. Noack (1869) ser i Heltinden Byen Samaria, der nylig erobret af Assyrerne vil afryste Fremmedaaget og indgaa Forbund med en æthiopisk Konge, der har sin Residens paa Libanon. — G. Kaiser (1825) ser i Digtet en Art Epos, der behandler Forholdet mellem Jerubabel, Esras og Nehemias. — Stellwagen (1860) fortolker saaledes: Salomo vandrer, ked af Regeringen, om i sine Haver uden at bekymre sig om Statssager. En Deputation af Landboere beder ham optage sin Kongegerning paany. Tronale: Han siger, at han elsker de simple Folk, trykker de Udsendtes Hænder, indbyder dem til Middag («Spiser og drikker, mine Venner!»), og Deputationen lover til Gengæld, at Bønderne regelmæssigt skal betale deres Skatter («De tusind Sjekel er dine, Salomo!»).

Det var alligevel den tyske Videnskab, som fordrev den mystiske Udtydning. Man blev efterhaanden klar over, at Digtet ikke drejede sig om andet, end hvad det selv udtrykkeligt sagde.

Dermed var imidlertid ingenlunde Enighed om Digtets Tydning tilvejebragt. Herder og efter ham Daumer har i *Sangenes Sang* kun villet se en Samling lyriske Digte uden Enhed og Sammenhæng; men Herders Samtidige grublede over Digtet som et Hele. Hidtil var man troskyldigt gaaet ud fra Overskriftens «Af Salomo» som historisk Sandhed, og i Lid til Salomos Forfatterskab var det, at man deri saa Skildringen af et Elskovsforhold mellem Salomo og Pigen fra Sulem. I 1771 hævdede en Præst ved Navn I. F. Jacobi første Gang, at Sulamits Elskede ikke var Salomo, men hendes Hyrde, og forsøgte at paavise hendes Modstand mod Kongen og hendes Triumf over Forførelserne i hans Harem. Mange har sluttet sig til denne Opfattelse, der dog paa ingen Maade finder tilstrækkelig Støtte i Teksten. Andre har forstaaet Digtet saaledes, at hun vel hengiver sig til Kongen, men Hyrdens Billede vender tilbage i hendes Drømme. Nogle tror at finde en fjendtlig Stemning mod Kongemagten deri, andre mener, at Digtet er opført ved Hoffet.

Naar Nogle imidlertid antager, at Digtet oprindeligt er skrevet til en Bryllupsfest, mens Andre med Rette hævder, at der ikke er skildret ægteskabelige Følelser deri, saa betyder denne Modsigelse intet. Man kunde meget vel ved Bryllupper synge Elskovssange.

Skønt Fortolkerne end ikke er enige, om *Sangenes Sang* er Lyrik, episk Digtning eller Drama, har dog i den nyere Tid næsten alle Fortolkere prøvet at fordele Replikerne og skabe et Skuespil med Akt- og Scene-Inddeling ud deraf. Skuepladsen er da snart i Haremet, snart paa Landet. Men Vilkaarligheden har her frit Spil, og stærkt føles især Urimeligheden af, at Sulamits Elsker bryder ind i Haremet og ud deraf, saa tit de begge lyster.

Imidlertid tror jeg heller ikke paa, at hvad vi i *Sangenes Sang* har for os, er den rene Lyrik. At nævne den sammen med Heines *Sangenes Bog* som væsenlig ensartet, røber Mangel paa historisk Sans. Saa moderne literært er visselig hint gamle Digterværk ikke blevet til. Det er ikke skrevet for at læses i Ensomhed, men for at synges, danses og opføres. Og Spiren dertil har, hvis min Gisning er rigtig, været ældgammel erotisk Dans med Sang.

Der har været en Art elementær Handling; der har været et Baand mellem de forskellige Situationer, hvori de to Elskende er stedte. Hun er stadigt den samme, taler f. Eks. stadigt om sin Moder, nævner aldrig sin Fader. Det foregaar ikke blot paa Salomos Tid, men i hans Nærhed, og han spiller en Rolle i det Opdigtede; ellers vilde der ikke jævnlig forekomme disse Vendinger: Medens Kongen er ved sit Gæstebud; en Konge er fangen i Lokkerne — og der vilde ikke skildres en Kongebruds Indtog, ikke tales om Salomos Vingaard. Men det Nærmere og Nøjere er uigennemsigtigt. Tekstens Tilstand er for slet.

Hvad vi efter min Anskuelse her har for os, er da ikke ren Lyrik og ikke noget Drama, men en Art elementært, erotisk Sangspil, digtet til at udføres mimisk med Dans. Der er Soloer, Vekselsange og Kor. Digtningen er stadigt bleven opført, derfor kommen til os; men som verdslig Poesi er den ikke bleven saa nøje paaagtet som anden bibelsk Digtning, derfor er den kommen til os med stærkt fordærvet Tekst.

Dog trods alle sine Dunkelheder og Gaader aabenbarer *Sangenes Sang* — uforlignelig som den er — en hel indre Verden i det gamle Palæstina, som vi uden den aldrig havde opdaget. Den er det Foraar, hvis Blomsterfylde traadtes ned af Israels senere storladne Kultur og strenge Tugt. Den er den saftige, duftende Frugt, som det ungdommelige, oprindelige Israel satte, før det afløstes af Præstestatens kæmpende Kirke. Den røber os

Egenskaber hos den hebraiske Aand, som vi uden den aldrig havde anet. Den er Vidnesbyrdet om, hvad Ømhed, Ynde og rent menneskelig Ild der fandtes i denne Aand.

EFTERSKRIFT.

Orientalisten Th. A. Müller har gjort mig opmærksom paa følgende ægyptiske Parallel til *Sangenes Sang* fra omtrent Aar 1200 f. Kr.

Papyrus Harris 500, 12.

«Skønne opmuntrende Sange af din «Søster», som elsker dit Hjerte, som gaar i Engen.»

Den unge Pige gaar ud for at se til sine Fuglefælder; hendes «Broder» plejer at hjælpe hende med at aabne dem, men han kommer ikke:

Jeg siger dig: Se hvad jeg gør.
Jeg gaar ud og stiller mine Fælder op med min Haand . . .
Alle Arabiens Fugle, de flagrer over Ægypten,
Salvede med Myrrha;
Den der flyver forrest bliver fanget af min Orm.
Den fører Arabiens Duft med,
Dens Kløer er fulde af Røgelse.
Mit Hjerte længes efter dig,
At vi kan aabne Fælderne sammen,
Jeg sammen med dig alene.
At du kan høre min skønne Myrrhasalvedes Skrig.
Du sammen med mig . . .
Jeg stiller Fælden op;
Hvor skøn er den, der kommer paa Marken, fordi jeg elsker ham.

Hendes «Broder» kommer ikke, og hun vender tomhændet hjem til Moderen:

Gaasens Skrig klager.
Den du fanged paa Ormen.
Din Kærlighed faar mig til at skælve,
Og jeg kan ikke løse Fælden.

Hvad skal jeg sige til min Moder, naar jeg kommer hjem?
For var jeg hver Dag belæsset med Bytte.
Men idag har jeg ingen Fælde sat,
Thi din Kærlighed har grebet mig.

. . . .

Kommer min «ældre Broder» ikke i Nat,
Saa er jeg som den, der hviler i Graven.
Thi du er Sundhed og Liv.

Hun finder ham først næste Morgen:

Duens Stemme taler,
Den siger: «Jorden er lys, mærk det.»
Du, Fugl, du lokker mig . . . .
Saa finder jeg min Broder i hans Kammer,
Og mit Hjerte er glad . . .
Jeg vil ikke vige fra dig,
Min Haand bliver i din Haand.
Naar jeg gaar ud, er jeg med dig paa alle skønne Steder.

. . . .

Den unge Mand:

Jeg vil lægge mig i mit Kammer,
Thi jeg er syg af Længsel.
Mine Naboer kommer for at se til mig.
Men naar min Søster kommer,
Saa behoves ingen Læge,
Thi hun kender min Sygdom.

.

Min Søsters Bug er en Mark med Lotosknopper,
Hendes Bryst en Kugle med duftende Salve,
Hendes Arme er . . .
Hendes Pande en Plade af Cypresträ (?).

.

Jeg vil indskibe mig paa Kanalen tiltrods for Befalingen.
Jeg vil kranse mine Skuldre med Myrter;
Jeg vil gaa til «De to Landes Liv» (en By),
Jeg vil bede til hver retfærdig Gud:
Gid min Søster være om Natten
Som den levende Kilde,
Hvis Myrter ligner Ptah,
Hvis Nymfæaer ligner Sechet,
Hvis blaa Lotos ligner Aditi,
Hvis røde Lotos ligner Nefritum . . .

III
SALMERNE
(1894).

Der findes i den hebraiske Poesi ingen Komposition, derfor heller ikke Enhed i streng Forstand. Hver lille Afdeling, selv i den korte Hymne, er et Hele for sig, og hvert Fyndsprog, selv i den korte Betragtning, kunde bytte Plads med et andet. Den hebraiske Poesi er rig paa Billeder, men saa rig, at det ene Billede planløst opgives for det andet. Ingen maa i den søge rolig Formkunst eller gradvis Udfoldning af en Grundtanke.

Salmerne hører til de mest beundrede og oftest anførte Frembringelser af Israels Genius. De kan dog ingenlunde sammenlignes med de ypperste Profeters Værker. Men de anføres i Reglen mere end de forstaaes, og den gammeldags Sprogtone, som Bibeloversættelserne anslaar, tilslører snarere Friskheden og Ejendommeligheden i deres Stil end den fremhæver disse Fortrin.

1

Billedsproget i de hebraiske Salmer er yderst farverigt; dog ligger det os i Reglen fjernt og klinger i vore Øren for legemligt og massivt: Jahve bruger Skyerne som Vogn, naar han stiger ned til Jorden fra sin Trone. Hans Næse brænder og ryger, naar han er vred.

Naivt elskværdigt er Billedsproget i den lille ypperlige Salme 133:

Hvor godt, hvor lifligt,
at de, som er Brødre, bor enigt sammen!
Det er som den udsøgte Salve,
der fra Hovedet flyder ned over Skæget,
Arons Skæg,
og naaer til hans Klædnings Søm.

Det Broderskab, her prises, er sikkert Israeliternes religiøse Sammensmeltning naar de fra alle Egne, hvor de opholdt sig,

mødtes i Jerusalem for at dyrke Herren. Ypperstepræsten, Arons Efterfølger, var da smuk i sin Dragt, der skinnede af Purpur og Guld; hans Hovedhaar og hans lange Skæg lyste af vellugtende Olie. Et saadant Syn var skønt. Skønt som det men endnu skønnere var Folkets Broderforbund, der til vor Overraskelse sammenlignes med den fine Pomade, — og uden Overgang jævnføres derefter den fælles Følelse af from Samdrægtighed med saa velsignet en Ting som den Dugg, der falder paa Libanons Skovskrænter.

Stemningen her er rolig og blid. Men i Almindelighed er det Lidenskaben, den oprørte Harme, Anraabelsen om Retfærdighed, Tørsten efter Oprejsning og Hævn, der hidkalder Billederne.

Salme 58 har opkastet det Spørgsmaal til Israels Tyranner: «Er det ogsaa sandt, at I taler, som Retfærdighed byder?» og har besvaret dette Spørgsmaal med et «Nej, det er Uret, I af fulde Hænder øser ud over Landet!» Her betegnes saa de slette Magthavere med dette Billede:

Deres Gift er lig Slangegift,
de er som den døve Snog, der lukker sine Øren,
ikke lytter til Slangebesværgerens Røst,
ikke til Koglerens, som forstaar at fortrylle.

Men Digteren bliver kun et Øjeblik i denne Lignelse for straks at glide over i en hel Række af andre, der kommer sprudlende, kogende af Lidenskab:

Gud! Slaa Tænderne ind i deres Svælg,
knus, o Evige, Kæberne paa disse Løver!
Lad dem spredes som Vand, der rinder bort!
Skyder de med Pile, lad da Pilene være stumpe!
Gid de som Sneglen maa smelte, mens de gaar,
som en Kvindes Misfoster, der ikke faar Sol at se!
. . . .

Den Retfærdige vil glæde sig, naar han faar Hævn,
han vil bade sine Fødder i de Ondes Blod.
Og man vil sige: «Ja, for den Retfærdige findes der Løn,
ja, der er en Gud, som styrer Jorden.»

De Onde er altsaa som den døve Snog, hvis Gifttand skal slaas ind. Men de er ogsaa som Løver. De skal spredes som Vand, beskæmmes som slette Bueskytter, smelte som Sneglen,

forgaa som Misfostret; endelig skal de i egen Person slagtes, saa den Gode kan tage sig Fodbad i Blodet. Lignelserne jager hinanden uden indbyrdes Forhold og uden Udvikling af et Grundsyn. Efter Overleveringen er det David, der i denne bitre Klage over uretfærdige Dommere sørger over Maaden, hvorpaa Absalon øvede Retfærdighed; i Virkeligheden er det Israel, der udtrykker Harme over sine Plagere, hvad enten disse nu har været Hedninger eller Landsmænd.

Mindre billedlig, men begejstret og varm, et Udtryk for sværmerisk Beundring og Taknemmelighed, er den stemningsbevægede Stil i en Salme som den 68de. Den første Strofe indeholder en Blanding af Omtale og Tiltale i sin Anraaben og sin Lovprisning:

Gud rejse sig,
og gid hans Fjender spredes
og hans Hadere fly for ham!
Som Røg henvejres, saaledes henvejrer Du dem.
Som Vokset smelter ved Ilden,
saaledes forgaar de Onde for Guds Aasyn,
men de Retfærdige glæder sig,
jubler for Gud
og skælver af Fryd og Henrykkelse.

Saa følger en Henvendelse til Menigheden om at forherlige Gud:

Synger for Gud,
rører Strengene om hans Navn!
Baner ham Vej, naar hans Vogn kommer over Sletterne!
Jah er hans Navn, priser det højlydt!
De Faderløses Fader, Enkernes Forsvarer,
det er Gud i sin himmelske Bolig.
Gud giver den Ensomme et Hjem,
han gør Fanger fri og lykkelige,
de Opsætsige alene lader han bo i en Ørken uden Skygge.

Og nu rettes Talen med en gribende Overgang umiddelbart til Herren:

O Gud! Da Du drog i Spidsen for dit Folk
og skred gennem Ørkenen, da skælvede Jorden,
Himlene smeltede og dryppede for dit Aasyn,
ja selv Sinai, for Elohim.
Du øste en yppig Regn ned over dine,
du kvæged dem, naar de var matte;
dit Folk kunde bo der;
i din Godhed, Gud, gav Du de Elendige Land.

I en Strofe, der bæres af meget barnlige Forestillinger om Landets Erobring, skildres det nu, hvorledes de krigerske Konger overvindes af Israel og Byttet fordeles. Og med en lyrisk Flugt, et dristigt Sving, som overrasker, henvendes saa Talen til de høje Bjerge i Landet:

I Guds Bjerge, I Basans Bjerge,
I Basans Bjerge med de høje Tinder!
Hvorfor misunder I, I høje Tinder,
det Bjerg, som Gud har valgt til Bolig,
hvor den Evige for bestandig vil bo?
Guds Hær, det er to Titusinder af Vogne,
Adonai kommer med tusinde Gange tusind.
Fra Sinai kommer han til Helligdommen,
. . . .
han modtager Gaver af Menneskene, selv af de Genstridige,
for at bo der, o Jah, vor Gud!

Det er Folket selv, som her svulmer i Selvfølelse og Nationalstolthed, idet Folkegudens Uimodstaaelighed bliver besunget.

Kunstnerisk set lider Salmen under sin Længde. Gentagelser og formløs Tilbagevenden til én Gang udtalte Stemninger og Følelser svækker Helhedsindtrykket.

2

Versene i disse Salmer har mange forskellige Former.

I Reglen grupperer de sig to og to. Men vi finder ogsaa Strofer paa fire Linjer, idet to Grupper af Dobbeltvers forbindes, og andre paa tre, fem, seks, syv, otte og ti Vers. Endelig er der Strofer, der for os synes ganske uregelbundne. De danske Oversættelser, endog Monrads, udsletter imidlertid alle disse Former.

Et Eksempel paa Strofer, der bestaar af tre Vers, afgiver denne smukke Salme, der i det gamle Testamente er anbragt som den 24de Salmes Slutning:

Aabner Jer paa vid Gab. I Porte!
Højner Jer, ældgamle Pragtdøre!
Lad Ærens Konge drage ind!

Hvem er den Ærens Konge?
Det er Jahve, den Mægtige, Helten,
Jahve, Helten i Kamp.

Aabner Jer paa vid Gab, I Porte!
Højner Jer, ældgamle Pragtdøre!
Lad Ærens Konge drage ind!

Hvem er den Ærens Konge?
Det er Hærskarernes Jahve,
det er ham, som er Ærens Drot.

Et vist Antal af øjensynligt sildige Salmer har den kunstlede Bygning, at hvert af deres Afsnit begynder med et af det hebraiske Alfabets 22 Bogstaver efter den fastsatte Orden. Monrad har efterlignet dette, men naturligvis ganske virkningsløst.

Undertiden er Strofen tydeligt betegnet ved et bestandig tilbagevendende Omkvæd, der medfører en vis Effekt og giver Digtet Form.

Saaledes lyder i den 46de Salme Omkvædet:

Hærskarernes Jahve er med os,
vor Borg, det er Jakobs Gud.

I en Salme, der urigtigt er udstykket i to (42 og 43) er Omkvædet en hel lille Strofe paa fire Linjer. Der er tre Strofer og tre Gange gentagne Omkvæd. Salmen begynder:

Som Hinden smægter efter Bækken,
saadan smægter min Sjæl efter dig, o Gud!
Min Sjæl tørster efter Gud, den levende Gud,
naar faar jeg Lov at stedes for dit Aasyn?
Taarer er min Næring Dag og Nat,
thi Dag ud, Dag ind spørger man mig: Hvor er din Gud?
Jeg hører det og græder over min Skæbne
[udøser min Sjæl i mit Indre],
husker, hvordan jeg gik i den tætte Skare,
førte til Guds Hus i højtideligt Optog
med Glædesskrig og Lovsang en festligt dansende Mængde.

Her falder Omkvædet ind:

Hvorfor sørger du min Sjæl?
Hvorfor knurrer du i mig?
Haab til Gud! jeg vil altid prise ham,
takke ham for Frelsen i hans Aasyn.

Den anden Strofe fortsætter Skildringen af den Nedslagethed, Omkvædet bekæmper:

Min Sjæl er nedtrykt over min Skæbne. Derfor gaar min Tanke
til dig fra Jordans Bredder. Fra Hermons Kæder,
fra Mizars Bjerg brøler Bølge efter Bølge
under dine Vandfalds Brusen,
og alle Strømme og Bølger gaar hen over mit Hoved.
. . . .
Fjender knuser Knoklerne i mig, Voldsmænd haaner mig,
og siger dagligt: Hvor er din Gud?

Hvorfor sørger du min Sjæl?
Hvorfor knurrer du i mig?
Haab til Gud! jeg vil altid prise ham,
takke ham for Frelsen i hans Aasyn.

Strofeformen alene muliggjorde jo ogsaa den Sang, der ledsagede Teksten, og vi ser hvert Øjeblik Melodier nævnte. Udtrykkene ovenover Salmerne, som: *Til Liljerne, Til Morgenrødens Antilope, De fjerne Terebinters Due, Ødelæg ikke*, der i henved totusind Aar forblev uforstaaede, gaar øjensynligt paa Melodierne, anfører ofte sungne Sanges Begyndelsesord.

Den hebraiske Poesi har som bekendt (istedenfor faste Rytmer, Rim og symmetriske Versemaal) Jævnløb, en Menings-Symmetri. De to Linjer, der svarer til hinanden, har snart samme Betydning, snart staar de i Modsætning til hinanden, idet de udtrykker samme Tanke fra modsatte Synspunkter. I Strofer paa fire Vers har ofte de to, som aabner Strofen, samme Mening, de to, som slutter den, ligeledes, og først det Hele giver da den fuldstændige Mening. Se f. Eks. Salme 114:

Da Israel drog ud fra Ægypten,
Jakob fra Folket med det fremmede Maal,
da blev Juda hans Helligdom.
Israel blev hans Kongerige.

Havet, som saa det, flyede,
Jordan gav sig til at vige.
Bjergene sprang som Væddere,
Højene sprang som Lam.

Hvad fattedes dig, Hav, at du flygted,
og dig, Jordan, at du veg?

Og Jer, Bjerge, at I sprang som Væddere,
og Jer, Høje, at I sprang som Lam?

For Herren skælv, o Jord!
For Jakobs Guds Aasyn,
som gør Klippen til Vandbækken
den haarde Flint til Kilde!

Selvfølgelig gaar det os her som med de græske og latinske Vers, at det meste og fineste af Vellyden gaar tabt for os. Vi aner Velklangen omtrent som i Pindars Oder, men vi aner den kun.

3

Salmerne er Samlingen af Synagogens Hymner. De er blevne omskrevne og forvanskede fra Tid til anden efter de skiftende Tiders Smag. Enkelte er komne til os i dobbelt Form, saa vi kan iagttage Forandringerne; thi nogle er anførte i anden Samuels og første Krønikernes Bog, nogle andre findes to Gange i de forskellige mindre Samlinger, af hvilke den store, vi kalder *Salmerne* bestaar.

Denne Bog er nemlig ikke ordnet efter nogen Plan. Den bestaar af fem adskilte Bøger, i hvilke man endda kan udsondre Samlinger af mindre Omfang. En Mængde af disse Sange tillægges David, andre visse af hans Samtidige. Der ligger imidlertid ikke ringeste Vægt paa disse Betegnelser, da der ikke fornuftigvis kan herske Tvivl om at saa godt som alle Salmerne skriver sig fra en langt senere Tid; det viser deres Indhold tydeligt nok.

De, der har samlet de enkelte Bøger, synes ikke at have vidst af hverandre eller af de andre Samlinger; ellers havde de undgaaet Gentagelser. Mærkeligt er desuden det, at Samlingens anden Bog (Salme 42—72) har Gudsnavnet *Elohim*, medens de fire andre Bøger alle betegner Gud med Navnet *Jahve*, saa vi finder en og samme Salme i den ene Gruppe som elohistisk, i den anden som jahvistisk. 14de og Slutningen af 40de Salme er enslydende med Numrene 53 og 70, og kan alene skelnes ved Gudsnavnet. *Jahve* findes dog 42,9 og 46,8,12, 47,3,6, 48,2, 54,8, 55,17,23, 59,4,6,9, 64,11, 70,2, 71,5,16, 72,18.

En særegen lille Gruppe udgør Smaasalmerne 120—134, Trappe-Sangene ɔ: Hymner, der er sungne «under Stigningen» (paa Pilgrimsfart til Jerusalem) og som Karavanernes Anførere synes at have havt med sig. Reuss har gjort opmærksom paa, hvorledes disse Salmer naturligt maatte blive saaledes kortfattede. Man tænke, siger han, paa de gamle, med store Bogstaver beskrevne Bogrullers uhyre Omfang, der kun ved Futteraler af Metal eller Træ kunde skærmes mod hurtig Ødelæggelse. En lille Bog med en 15 korte Hymner i et let Blikhylster kunde derimod stikkes i Kamelsadlen og voldte intet Bryderi.

Vi kender ikke den hebraiske Musik. De enkelte musikalske Kunstord, der forekommer, er os derfor uklare. Saaledes Ordet *Selah*, der synes at betyde Riturnel, Mellemspil. Nogle Overskrifter *Til Forstanderen* (maaske Til Forsangeren) har tydeligt nok Hensyn til den musikalske Udførelse.

Mange af disse Salmer er rent nationale, rige paa fædrelandskærlig og krigersk Begejstring; en enkelt, den 45de, er en Bryllupssang for en Konge, der ægter en Prinsesse af Tyrus; Renan har gættet paa Achab og Jesabel. Enkelte har en tydelig Kirkebrugs-Bestemmelse (til Templets Indvielse, til Sabbatsdagen); andre er afgjort belærende, har udgjort et Led i den fromme Undervisning. Men de fleste er religiøst bevægede og tildels meget smukke, om end, som henvendte ikke til Mennesker men til Gud, vel virkelighedsfjerne. Det er næsten altid Ulykker, og hyppigst politisk Undertrykkelse og Forfølgelse, som lægger Digterne Sangen paa Tungen.

Her er Begyndelsen til en (den 109de) der udtaler Israels Klage over de fremmede Folkeslags Had:

O Gud, som jeg priser, vær ikke stum!
thi de har aabnet imod mig
en ugudelig svigefuld Mund.
De har fremført løgnagtig Tale om mig,
de slaar Kres omkring mig med Hadets Ord
og kæmper mod mig uden Grund,
til Gengæld for min Kærlighed anklager de mig,
og jeg kan kun bede.
De volder mig Ondt for Godt
og Had for Kærlighed.

Giver de andre Folkeslag nu Had for Kærlighed, saa viser Opsvinget i det Følgende, at Israel gennem sine Digteres Mund giver Had for Had:

Beslut du over ham: Skyldig!
Lad en Anklager staa ved hans højre Side!
Lad ham blive fældet, naar han dømmes,
og lad hans Bøn blive til Synd!
Hans Dage vorde faa!
Lad en Anden tage hans Hverv,
lad hans Børn blive faderløse
og hans Hustru blive Enke,
og lad hans Børn stryge Landet om som Tiggere,
der betler fjernt fra det sammenstyrtede Hjem.

Hævntørstens Udtryk bliver nu mere og mere lidenskabelige. Den begaaede Brøde kan ikke straffes haardt og gennemført nok:

Lad hans Skyldnere bemægtige sig alt hans Gods
og Fremmede rane hans Arbejdes Frugt!
Lad ham ikke have Nogen, der er ham tro i Kærlighed,
lad Ingen give hans Faderløse en Almisse,
lad hans Afkom udryddes,
lad deres Navn udslettes i andet Led,
lad Jahve komme hans Fædres Brøde ihu,
og hans Moders Synd ikke blive udvisket!
Lad ham altid staa Jahve for Øje,
at hans Minde kan blive slettet ud af Jorden!
. . . .

Han har villet Forbandelsen; den naaer ham.
Han har forsmaaet Velsignelsen; den flyr ham.
Ja som et Klædebon svøber Forbandelsen sig om ham,
trænger ind i hans Legem som Vand, som Olie i hans Ben.
. . . .

Men Du o Herre, min Hersker, staa mig bi for dit Navns Skyld!
Din Naade er stor; frels mig!
Thi jeg er en stakkels Elendig
og mit Hjerte er saaret i mit Bryst.
Jeg svinder hen som Aftenens Skygge,
Jeg jages som Græshoppen,
mine Knæ vakler af Faste,
mit Legem er afmagret, udtæret . . . .

En lignende Folkets Klagesang er den 44de Salme, hvis bevægede Slutning lyder:

Du gør os til Spot for vore Naboer,
til Spot og Haan for dem omkring os,
Du gør os til en Fabel for Folkene,

saa man ryster paa Hovedet af os.
Den hele Dag staar min Forsmædelse mig for Øje,
og Skamrødme dækker mit Ansigt
ved Krænkerens og Forhaanerens Røst,
Aasyn til Aasyn med Forfølgeren og Fjenden.

Men her fremhæves i stærke Ord Israels Uskyld i Alt hvad der er det vederfaret:

Og alt dette er kommet over os uden at vi har glemt Dig,
uden at vi har fornegtet din Pagt.
Vort Hjerte er ikke faldet fra,
vor Gang veg ikke fra din Sti,
og dog har Du stødt os ud til Sjakalerne
og hyllet os i Dødens Mørke.

Vaagn! hvorfor sover Du, Herre?
Vaagn op! forskyd os ikke for bestandigt!
Hvorfor skjuler Du dit Aasyn?
Glemmer Du vor Jammer og vor Trængsel? . . . .

Vi skal straks se, at denne Digterens Hævden af Folkets Uskyld, der i saa høj Grad staar i Modsætning til de gamle Profeters Paavisning af de nationale Ulykker som velfortjente Straffedommes Udslag, indeholder et Fingerpeg i Retning af Digtets Tilblivelsestid.

4

Thi fra hvad Tidsalder stammer disse Salmer?

En af dem udgiver sig for at være af Moses, tre og tresindstyve erklærer sig for digtede af David, to forkynder sig som Salmer af Salomo, og otte og tyve angives at stamme fra forskellige Personer af Davids Kres, Asaph, Familien Korah osv. Samlingen som Helhed henføres til Davids Navn.

Hvor lidet troværdige disse Overskrifter er, beviser Salmernes eget Indhold.

Salme 18 skal være digtet af David paa en Dag, da Herren havde frelst ham af Sauls Haand. Men i Salmens sidste Linje prises Gud for den Kærlighed, han viser Davids Sæd, hvad synes at betyde hans Efterfølgere. Salmen 89 tillægges Ethan; men i den tales i den indskudte Prosalinje om David, til hvis

nærmeste Omgivelser Ethan hørte (se 1 Krønik. 6 og 15 Kap.), som om en Mand fra længst forgangen Tid. Der staar: Dengang ɔ: fordum talte du i et Syn til dine Kære og sagde .... Jeg har fundet David, min Tjener.

Salme 51 tillægges David i Anledning af Nathans Fordømmelse af Forholdet til Bathseba. Paaskriften er øjensynlig bleven foraarsaget ved den Ruelse, der er Digtets Hovedindhold. Men det slutter med en Bøn til Herren om at genopbygge Jerusalems Mure, og røber saaledes, hvis disse Vers ikke er et sildigt Paahæng, at dets Affattelsestid ligger mere end fem Aarhundreder senere end Davids Tidsalder.

Salme 60 skal David have skrevet, da han kæmpede med Mesopotamiere og Syrere fra Zoba og da Joab slog 12,000 Edomiter ihjel i Saltdalen, med andre Ord, Digtet skal stamme fra en Tid, da Israel gik fra Sejr til Sejr — og saa handler det kun om Sorg og Suk, om Nederlag og Forskudthed af Herren. Ingensteds overhovedet, hvor der i Overskrifterne nævnes Begivenheder af Davids Liv, findes i Salmerne ringeste Hentydning dertil. Og hvor der i Salmerne tales om Templet, om Guds Ophold paa Sion, om en Gudsdyrkelse, der har sit Sæde i Jerusalem, er det selvfølgelig endnu mere umuligt at tænke paa Davids Tid; Sligt omtales imidlertid stadigt. At endelig de Salmer, der drejer sig om Landflygtighedens Tidsalder, endog som forbigangen, ikke kan stamme fra David eller hans Tidehverv, er ikke mindre en Selvfølge.

Af den Art er den berømte 137te Salme:

Ved Babylons Floder
sad vi og græd,
naar vi mindedes Sion.
Paa Piletræernes Grene
hængte vi vore Lyrer;
thi de, som holdt os fangne. bød os synge,
og de, som fik os til at jamre. bød os være glade:
Syng os en Sang af Sions Sange!

Hvorledes skulde vi kunne synge Jahve's Sang
i det fremmede Land!
Hvis jeg glemmer dig, Jerusalem!
gid da min højre Haand maa glemme mig.
Gid min Tunge klæbe ved min Gane,
hvis jeg ophører at komme dig i Hu,
hvis jeg ikke sætter Jerusalem
over min højeste Glæde!

Husk, o Jahve, Edoms Sønner.
at de paa Jerusalems Dag sagde:
Rydder, rydder den ned til Grunden!
Du Babels Datter! du Ødelæggerinde!
Held den, som betaler dig, hvad du har gjort os,
hil den, som griber og knuser
dine spæde Smaa mod Klippens Stene!

Hævnens Lidenskab er her paa sin Højde og lægger ikke Dølgsmaal paa sin Vildskab. Men Digtets Skønhed beror ikke herpaa, men paa den inderlige Kærlighed til Jerusalem og den inderlige Sorg over Stadens Fald i de første Strofer. Der er her i Udførelsen paa én Gang malerisk Anskuelighed og elegisk Poesi. Jerusalems Undergang omtales som en længst forbigangen Begivenhed; den er allerede bleven historisk, om end Forbitrelsen over Edoms Deltagelse i Ødelæggelsen endnu er frisk og raaber paa en Hævn, som Israel først kom til at nyde Aarhundreder efter under Jokannes Hyrkanos.

Undertiden er Salmernes Indhold for almindeligt til at vise hen paa noget bestemt historisk Tidspunkt. Dette er f. Eks. Tilfældet med den 115 Salme, der er skrevet under Modgang, men med Fortrøstning:

Ikke os, Jahve, ikke os,
men dit Navn giv Æren,
for din Naades, for din Trofastheds Skyld!
Hvorfor skal Hedningerne sige:
Hvor er dog deres Gud? —
Vor Gud er jo i Himlen.
Alt hvad ham behager, det gør han.

De Guder, de har, er Sølv og Guld
Værk af Menneskers Hænder,
de har en Mund og de taler ikke.
de har Øjne og ser ikke.
de har Øren og hører ikke.
de har en Næse og lugter ikke.
Hænder og føler ikke.
Fødder og gaar ikke,
de giver ikke Lyd med deres Strube.
Lig dem er de Mænd, der har gjort dem.
og hvemsomhelst, der forlader sig paa dem.

Du, Israel, lide paa Jahve!
Han er din Hjelp, dit Skjold.
Arons Hus! slaa din Lid til Jahve!
Han er din Hjælp, dit Skjold.

Lige saa tydeligt som det er, at Salmerne, der beder Gud genopføre Jerusalems Mure eller takker ham, fordi han har gjort det, ikke kan henføres til Davids Tid, ligesaa sikkert er det, at det Samme gælder om de talrige Salmer, i hvilke der klages over den Forfølgelse, nøjere den religiøse Forfølgelse, som Israel udstaar af sine Fjender. Her ivres ikke mere som af Profeterne mod Hedenskabet i Israel selv. Atter og atter hævdes det, at Israel forlængst har underkastet sig Herrens Bud, er trofast og skyldfrit. Nej Hedenskabet er udenfor det, og Hedningerne er Israels tyranniske Herrer, der kun drager enkelte Frafaldne til sig — Frafaldne, i hvem vi maa se de Israeliter, der følte sig tiltrukne af det græske Væsen.

Men Folket, som intet har at bebrejde sig mod sin Gud, og som dog bestandig martres af hedenske Herrer, vender i disse Digtninge sit lidende og spørgende Blik mod Himlen. Det undres; det begriber det ikke: Hvorfor har Herren ladet sit Folk i Stikken? Han kan jo ikke vredes; er det da muligt, at han slumrer? Og det anraaber ham om at vaagne, at hjælpe, at straffe, at hævne, og det trøster sig med sin Selvfølelse og med Forsikringerne om, at hans Indgriben er nær forestaaende.

Vi er her ikke blot langt fra Davids Tid, Glanstiden, men fra Jesaja's og Jeremias' Tider, da Folket stadigt paany forfaldt til Afgudsdyrkelse og revsedes derfor. Om Afgudsdyrkelse er der ikke mere Tale, saa lidt som om Trods og Overmod hos Israels Folk. Israeliterne betegnes som de Ydmyge. Trodsen og Overmodet er paa de hedenske Undertrykkeres Side, der har opbrændt talrige Forsamlingshuse rundt om i Landet, ja, som det i den 74de Salme skildres, har løftet Øksen i selve Jahves Tempel. Saa meget er da klart, at et stort Antal af disse Salmer stammer fra det græske Overherredømmes Tid. Forudsætningen for deres Skildringer og Klager er paa ikke faa Steder Antiochus Epifanes's tempelskændende Tyranni og Makkabæernes Rejsning. Og gennemgaaende er Forudsætningen en politisk set trøstesløs Tid.

Saare faa Salmer er Udtryk for endog blot kortvarig politisk Medgang. I Salme 2 har man et Eksempel paa en saadan, men et næsten uhyggeligt. Den synes skrevet efter en Sejr i et let religiøst Højhedsvanvid af en Konge i Juda, der betragter Judas Konge som alle Landes Overkonge:

Hvorfor denne Folkenes Larmen,
Nationernes tomme Anslag?

Jordens Konger gør Oprør
og Fyrsterne sammensværger sig
mod Jahve og hans Salvede.
«Lad os bryde deres Baand,
kaste deres Reb af os!»

Han, som troner i Himmelen, ler,
Herren haanler af dem,
saa taler han til dem i sin Vrede,
skræmmer dem ved sin Harme:
Ogsaa jeg har salvet *min* Konge
paa Sion, mit hellige Bjerg.

Nu tager Kongen selv Ordet:

Jeg vil gentage Jahve's Beslutning.
Han har sagt til mig: du er min Søn,
idag har jeg givet dig Livet.
Bed, og jeg giver dig Folkene til Arv
og til Eje Jordens Kres.
Du skal knuse dem med dit Jernspir,
slaa dem sønder som et Lerkar.

En saadan Stemning er dog ren Undtagelse. Saa hyppigt, at det næsten maa kaldes Regel, er Stemningen dyb Fortvivlelse. Typisk er den ovennævnte 74de Salme, der ikke blot er historisk mærkværdig, men skøn ved sin Udmaling af Nedværdigelsen og den Opfordring, den retter til Jahve om nu at gribe handlende ind:

Hvorfor, o Gud, bliver du ved at forstøde os,
at genantænde din Vrede mod din egen Græsgangs Hjord?
Husk paa din Menighed, som du fordum har erhvervet,
som du løskøbte til at være din Arvestamme,
og husk paa Sions Bjerg, du har taget til Bolig!
Styr dine Fjed til de Steder, der stadigt paany lægges øde.
Fjenden har hærget Alt i din Helligdom.

Dine Fjender hyler midt i din Forsamling.
Som Sindbilleder har de anbragt deres Sindbilleder.
Man ser dem som En, der svinger Øksen
mod Træets tætte Grene i en Skov.
Saaledes sønderhugger de det udskaarne Arbejd
med Økse- og Hammerslag.

De har sat Ild paa din Helligdom,
til Grunden skændet dit Navns Bolig.

De siger i deres Hjerte: Lad os nu knuse dem alle!
De har brændt alle Forsamlingshuse i Landet.
Vore Sindbilleder — vi ser dem ikke mere,
der er ingen Profet mere,
og Ingen iblandt os véd: Hvor længe?

Hvor længe, Elohim, skal Fjenden forhaane dig?
Skal han vedblive at foragte dit Navn?
Hvorfor trækker du din Haand til dig?
Drag den frem fra dit Bryst og læg dem øde!
. . . .

Det er dig, som lod Kilden og Bækken bryde frem,
det er dig, som tørrer uudtømmelige Floder ud,
din er Dagen, din er Natten,
Du dannede Solen, den lysende Stjerne,
Du har sat Jordens Grænser,
Sommer og Vinter er dit Værk.

Tænk derpaa: Fjenden forhaaner Jahve,
et Folk af Daarer foragter dit Navn.
Overgiv ikke din Turteldue til den glubende Flok
glem ikke stadigt dine Elendiges Liv!
Husk paa din Pagt! Alle Landets Afkroge
er fulde af Voldsmænds Boliger . . . .

5

Denne Salme er et Mønster paa den religiøse Overtalelses Stil, som denne bestandig møder os i disse Digte. Det gælder om at overtale Jahve, gøre Indtryk paa ham, bestemme ham til Handling, og Digteren anvender sin poetiske Veltalenhed som en Advokat, der gør sit Yderste for at fremdrage alle de Bestemmelsesgrunde, som han tiltror stærkest Virkeevne, i det Øjemed at bevæge, røre og ophidse Guden.

Først søger han at røre Jahve til Medlidenhed, bringe ham til at fortryde sin Haardhed. Se, det Folk, som engang var hans Yndlingsfolk, er sunket i dybeste Elendighed. Saa fremstilles, hvorledes Jahves Fjender har benyttet sig af hans Uvirksomhed til at tillade sig de mest uhørte Voldsgerninger og Forhaanelser. Og saa drejes Digtets Stemning som om sin Akse ved Spørgsmaalet: Hvor længe? Jahve mindes om, hvor let han kan give Genoprejsning og hævne den Vanære, der er til-

føjet hans Navn. Og han prises af Digteren — smigres vilde man sige, hvis Talen henvendte sig til et Menneske — for at stemmes gunstigt. Han mindes om alt det Store og Største, han har gjort, erindres om sin Almagt. Og saa udmunder Digtet i Anraabelser, hvor Forsøget paa at røre blander sig med Iveren efter at hidse.

Man har overfor Vredesudbruddene, Forbandelserne, Hævnskriget i Salmerne, der synes at stride mod deres religiøse Aand og kirkelige Bestemmelse, gjort opmærksom paa, at det her ikke er en Enkeltmand, der taler i selvkærlig Lidenskabelighed, men et helt Folk, som klager over et andet, der martrer det og driver det til Slagterbænken. Man har frygtet for at disse Udbrud af Hadets og Hævntørstens Følelser i Nogles Øjne skulde svække Salmernes Præg af religiøs Poesi. Men i Virkeligheden er der ingensomhelst sædelig Forskel paa disse Udbrud og paa den lidenskabelige Lovprisning af Jahve eller Udtalelserne af den urokkelige Tillid til hans retfærdige Styrelse. Thi i Jahve prises den Gud som elsker og beskytter *Israel*, og Tilliden til hans Retfærdighed er kun det uudslukkelige Haab om Frelse og endelig Medgang. Igennem ham forholder Folket sig til sig selv; gennem ham attraar det Frihed og Sejr; hans Navn, hans Naade er slet ikke Andet end Pantet paa Israels Lykke og Velfærd.

Det er da i Virkeligheden en ganske vedtægtsmæssig Forskel, der gøres, paa Israels verdslige og dets religiøse Digtning. Salmernes Poesi er i sit inderste Væsen ikke synderligt mindre verdslig end Poesien i selve *Sangenes Sang*. Den bevæger sig kun i en anden Følelseskres.

Der er sikkert ikke en Linje af David i disse Bøger. Kun ved Hævnsangene kunde man tænke paa ham, men de er skrevne 700 Aar efter hans Død. Reuss har gjort opmærksom paa, at i hans Ungdom, hvor han skal have skrevet de klagende Sange, er han Røverhøvding for en Bande Æventyrere, der lever af Plyndring og som endog nedhugger Kvinder, for at der ikke skal levnes Spor af deres Udaad (1 Sam. 27,9), og i hans Manddom, da han skal have sunget om Skabningens Skønhed og Lykken ved at føle sig forsonet med Gud, fører han Erobringskrig mod Ammoniterne, der intet andet Ondt gør end at forsvare deres Uafhængighed, og han lader, da han har indtaget Hovedstaden, alt Folket deri føre ud, lader Indbyggerne dels save igennem, dels knuses under Jern-Tærskeslæder, dels brænde

› i Teglovne — «og saaledes gjorde han med alle Ammoniternes æder». Endnu paa sit Dødsleje lagde han sin Arving paa jerte at lade den Mand myrde, hvem han selv skyldte Størstelen af sit Held. Der findes visselig i Salmerne forholdsvis ældnere Udbrud af den Grusomhed, som har betegnet denne ergiske og geniale Barbar. Alt tyder, som allerede fremhævet, a disse Poesiers langt yngre Oprindelse.

Dog dette er ikke Hovedsagen. Selv om Salmernes Indhold ltrykker en langt mere civiliseret Religiøsitet end Davids, er i deres inderste Kærne ikke desmindre næsten lige saa verdse, i deres Tankegang og Følemaade ligesaa selvkærlige, som gen Digtning af ham kunde være; kun er Egenkærligheden bettiget og Følelsen trods Alt sublim. Selv den reneste Glæde over raels Gud i disse Salmer er kun Glæden over en Almagt, der r skabt Himmel og Jord med Israels Vel for Øje. Det er Isels Selvglæde, Israels Selvfølelse, hvorom Alting drejer sig. gensteds aabenbarer Jahves Magt sig herligere end i de Underrninger, han har gjort til Israels Bedste. Jahve er, som Feuerch har udtrykt det, Israels Bevidsthed om Nødvendigheden Helligheden af dets Tilværelse; Jahve er Israels Frelse, for ilken alt Andet, alle andre Folkeslags Tilbøjeligheder og Forle maa og skal opofres. Jahve er paa engang Vredens Ild i aels hævnglødende Øje og den Kærlighedens, den Medlidendens Flamme, med hvilken det forpinte Israel uendeligt ynker selv. De angerfulde Udbrud, der rettes til ham, er hendte til Israels Nationalsamvittighed, til Idealet, der er givet d Israels Lov. Det religiøse Ideal er tillige et politisk. Jahve Barmhjertigheden, der opfylder det undertrykte Israels hede sker. Han er Forvisningen om, at dets Forhaabninger vil gaa Opfyldelse. Han er vel Herren, den Almægtige, men han er nden ved sin Faderfølelse overfor Israel, hans Barn. Bønnen ham beraaber sig paa Baandet imellem dem, paa Pagten ellem ham og hans Folk.

Jahve er god; thi han har ført Israel ud af Ægyptens Land. n er naadig, thi han har skænket sit Folk Kanaans Jord. n er Klippen, hvorpaa Israel skal bygge; thi han har velsignet aels Hus. Han er retfærdig, som Israel selv er blevet det nu. n vil da tage sig af sin Hjord som den gode Hyrde — og t Hymnen rettes til ham, er det Folket alene, Israels pinte n stærke Folk, hvem de Følelser gælder, der har avlet Salmen.

IV

KOHÉLET

(1894)

—

1

I Spidsen for den lille Bog i det gamle Testamente, som vi kalder *Prædikerens*, findes et Navn, bestaaende af de fire Konsonanter K H L T, hvilket tidligt er blevet læst Kohélet og som synes en Art Cifferskrift, hvorunder der skjuler sig en os nu utilgængelig Benævnelse; thi den Art Maskering eller Navneskjul var i den israelitiske Oldtid yndet.

Da Kohélet er af samme Rod som *Kahal*, der betyder Forsamling, vil Kohélet, som er Tillægsformen i Hunkøn, sige: den (Kvinde), som forsamler — hvad ingen Mening giver. Men da Forsamling paa Græsk hedder Ekklesia, som senere kom til at betyde Kirke, oversatte man Kohélet ved *Ekklesiastes*. Luther gjorde deraf *der Prediger*, og vi, som eftergør saa meget Tysk fik saaledes det sære Navn «Prædikeren».

Filologerne har forlængst af sproglige Grunde godtgjort, at Bogen ikke tilhører den fjerne Oldtid, men hører til de yngst[illegible] af det gamle Testamentes Skrifter, om man end er meget ueni[illegible] om Tidspunktet, paa hvilket den er bleven til.

Det er tydeligt nok, at Forfatteren, skønt han ikke nævne Salomos Navn, har havt denne Konge i sine Tanker og har gjor[illegible] en Art overfladisk Forsøg paa at tillægge ham Skriftet. Maaden, hvorpaa den Skrivende betegner sig selv som en visdomselskende, meget erfaren og meget yppig Konge, henpeger paa ham. Af Salomo kan Bogen blot af den Grund ikke være, at Kohélet til at begynde med kalder sig visere end nogen af alle dem, som før ham har hersket i Jerusalem. Der var jo imidlertid før Salomo kun én. Desuden er hele Bogen gennemvævet med Angreb paa en slet og tyrannisk Fyrste. Den dybe politiske Misfornøjelse, der bryder frem, retter stærke, vedholdende Angreb paa Kongemagten.

De talrige politiske Hentydninger er os uklare, men at her findes Hentydninger til bestemte Forhold, er det let at føle:

«Bedre en ulykkelig og vis Yngling end en gammel og taabelig Konge, som ikke engang vil lade sig advare. Thi af Fængslet gaar han ud for at herske kongeligt, skønt han fødtes fattig i Riget. Jeg har set, at alle Levende, der vandrer under Solen, holder med Ynglingen, med den Anden, der vil indtage hans Plads.»

«Man skulde dog hellere høre paa, hvad den Vise siger stilfærdigt, end paa, hvad Herskeren skraaler højt i sin Daarskab.» (4,13, 9,17.)

Klagen over Kongen fører til Klage over hans Styremaade:

«Der er en Ulykke, som jeg har set under Solen, en Vildfarelse fra Magthavernes Side: Den Lave er sat i stor Højhed, og de Fornemme sidder lavt. Jeg saa Trælle til Hest og Fyrster gaa som Trælle til Fods.» (10,5).

Dette sigter tydeligt nok til de samtidige Magthavere og til de højest Betroede i det Land, hvori Forfatteren lever. Naar han hvert Øjeblik springer ud af Sammenhængen, er det rimeligvis af Frygt for at blive for tydelig.

Han siger f. Eks.: «Ve dig, o Land, hvis Konge er en Træl, og hvis Fyrster spiser fra om Morgenen af» (10,16). Men han føjer saa til øjensynligt for at dække sig bag Jævnførelsen: «Held dig, du Land, hvis Konge er ædelbaaren, og hvis Fyrster spiser til bestemt Tid for at styrke deres Kraft og ikke for at svælge.» Han indfletter et Ordsprog:

Paa de Dovne falder Tagets Bjælker ned. Saadan de ender.
Som Vand rinder Huset ud af de Slappes Hænder.

og han fortsætter: «Som Spas betragter de Brød og Vin, der kvæger de Levende. Og Penge klarer Alt.» Men han anbefaler selv den største Forsigtighed i Omdømmet: «Endog i dit stille Sind skal du ikke sige noget Ondt om Kongen; selv i dit Sovekammer skal du ikke forbande en mægtig Mand; thi en af Himlens Fugle kan bortføre Lyden, og det bevingede Sendebud kan gentage Ordet.» ɔ: Der er Spejdere alle Vegne.

Under denne Regering er Alt kun Undertrykkelse af de Svage og Forsvarsløse; Retskrænkelse paa Retskrænkelse:

«Og fremdeles dette saa jeg under Solen: I Rettens Sted Uret og i Retfærdighedens Sted Uretfærdighed.»

«Jeg saa endnu alle de Undertrykkelser, som sker under

Solen, og se: de Undertryktes Taarer, som ikke har nogen Trøster, og af deres Undertrykkeres Haand udgaar Vold, og de har ingen Hjælper.» (3,16, 4,1.)

Tit er Kritiken Satire og Satiren gennemført med Ironi:

«Hvis du ude i Landet ser den Fattige undertrykt og Rovbegærlighed i Rettens og Retfærdighedens Sted, saa skal du ikke undre dig; det beror paa, at over den Højtstillede vaager en endnu Større og over dem Andre større endnu!» (5,7.)

Kongen er opfattet som Tvangshersker. Han er kun afhængig af, om Ageren har givet Grøde eller ej (5,8); iøvrigt er han den ganske frit stillede Tyran: «Han kan gøre Alt, hvad han vil. En Konges Ord er en Magt. Hvem kan sige til ham: hvad gør du?»

Haand i Haand med den politiske Uvilje gaar religiøse Angreb og Spotterier.

Kohélet har her en Skole eller Gruppe for Øje, der er sunken i dybt Mismod, ser al Ting sort, tror, at Fortiden var bedre, og derfor fortvivler over Datiden. Mod denne Gruppe retter han Ordet: «Mismod hviler i Daarernes Skød», og mod dem denne Vending: «Sig ikke: hvorledes gaar det til, at de tidligere Dage var bedre end disse? Ikke af Visdom har du sagt saadant.»

Vel synes han selv i nogle Fyndsprog at give Tungsindet Prisen fremfor Lystighed. Ifald disse Udtalelser maatte forstaas som umiddelbare Udtryk for hans Grundopfattelse, saa var deres Mening simpelt den, at dumme Menneskers støjende Glæde og Latter kan klinge væmmeligt; men meget tyder paa, at disse ordsprogsagtige Strøtanker alene anføres som oplysende Eksempler til Udtalelsen (6,11): «Der gives mange Ord, som kun udbreder Forfængelighed (Daarskab).» Saadanne Ord som disse nemlig: «Bedre Mismod end Skemt.» «Bedre at gaa i Sørgehus end i Gildehus.» Ligefrem giver han selv Kritiken over den følgende, dog ingenlunde udæskende, Sætning: «Bedre at høre de Vises Skælden end Daarernes Sang; thi som Tjørnenes Knitren under Kedlen er Daarernes Latter.» Han tilføjer nemlig: «Ogsaa dette er Forfængelighed.»

Forfatteren har da tydeligt nok næret en levende Uvilje mod dem, der med Sørgeminer gik ad Forsagelsens Veje. Det synes at være Essæerne, han ved sine Udfald især har for Øje. Sekten fordrede streng Overholdelse af Sabbaten, Bortvenden fra

det Sanselige og Jordiske, fuldstændig Afholdenhed. Det er i ethvert Tilfælde øjensynligt Essæerne, paa hvem der er tænkt i 9,2, hvor der tales om dem, som ikke sværger. Thi Essæerne ansaa det for Uret at aflægge Ed. Men der gaves ogsaa andre fromme Skoler, hvis livsfjendske Verdensanskuelse har været Kohélet imod. Derfor i Værkets Slutning Misbilligelsen af den om sig gribende Iver for ugift Stand, af Lidenskaben for sædelig Renhed. Kohélet retter sine Angreb paa Uviljen mod Forplantning, paa det ørkesløse Grubleri, den for vidt drevne Fromhed, Længselen efter Døden og Udødelighedstroen.

Graetz har paavist, hvorledes denne hans Aandsretning fortsættes i Talmud. Fra det andet Aarhundrede findes her Sætningen: «Den som spæger sig og ikke vil drikke Vin, er en Synder, og end mere den, som indlader sig paa Faste», og fra det tredje Aarhundrede denne: «Mennesket vil komme til at aflægge Regnskab for Alt, hvad det ikke har nydt, af hvad dets Øje har set.» Som man allerede heraf ser, Kohélet har aandelige Efterkommere.

Og Opfordringen til ikke at vende sig bort fra Livets Goder, ikke vrage Livsglæden, men lade Overbevisningen om, at Alt er Forfængelighed, krydre de forfængelige Nydelser, er i Virkeligheden Bogens Grundtanke. Den udmunder i den samme Sætning, hvormed den begynder: «Alt er Forfængelighed»; thi hvad der følger efter denne Sætning, hvor den forekommer sidste Gang, hører ikke til *Kohélet*, men er føjet til paa en Tid, da denne Bog udgjorde det afsluttende Skrift i det gamle Testamente.

Den tilføjede Slutning, hvis Præg er umiskendelig Fromhed, lyder saaledes:

«Da Kohélet havde mere Visdom endnu, vedblev han at lære Folket; han overvejede, forskede og dannede endnu mange Ordsprog.

Kohélet søgte Ord, hvis Ynde var stor,
og skrev de rette Sandhedens Ord.
Vismænds Ord er som Tøjr, der holder, og som Pigge, der driver.
Forsamlingens Raad fik dem fra en eneste Hyrde som Giver.
Nu er det nok. Min Søn! hvis man søger
at række dig andre, nye Bøger,
saa læs dem ikke. Hvad skal Enden blive
paa Raseriet efter at skrive!
Megen Læsning keder og trætter.

«Enden paa Ordet, naar Alt er hørt: Frygt Gud og hold hans Bud, thi det er hele Mennesket. Enhver Gerning vil Gud bringe for Dommen, alt Skjult og alt Kendt, det være godt eller ondt.» —

Teksten i *Kohélet* er stærkt fordærvet, og Sproget, som ligger det rene Hebraisk fjernt, er paa mange Punkter uigennemsigtigt for de Lærde. Men saa usikre Enkeltheder kan være, saa klar er Bogens Grundtanke.

Det er den, som allerede er udtrykt i dens første Ord: «Forfængeligheders Forfængelighed! sagde Kohélet. Forfængeligheders Forfængelighed! Alt er forfængeligt.» Udtrykket Forfængeligheders Forfængelighed er den ordrette Oversættelse. Det hebraiske Sprog betegner ved denne Form Superlativet: Den højeste Forfængelighed.

Der er i dette Skrift saa lidt som i noget andet fra den israelitiske Oldtid virkelig Komposition; de enkelte Afsnit kunde paa mange Steder ombyttes; der er ingen Plan, ingen Stigen fra en simpel Begyndelse til en rigere, stærkere eller sammenfattende Slutning. Ethvert af de korte Afsnit indeholder en eller anden Oplevelse, Iagttagelse, Erfaring eller Overvejelse, som almindeliggøres og bringes i Fyndsprogets Form, og dette Fyndsprog gaar bestandig ud paa al Tings Tomhed, ja Intethed.

Kohélet begynder med at forkynde den evige Gentagelse. Der finder ingen Forandring, derfor endnu mindre noget Fremskridt Sted. Solen gaar uafladeligt op og ned, Slægt fødes uafladeligt efter Slægt; det er evigt det Samme og Gammelkendte. Fortiden var ikke værre end Nutiden. Fremtiden vil ikke blive bedre, vil overhovedet ikke bringe noget Nyt. Menneskets Evner har Grænser, udover hvilke det aldrig naaer. Dets Skæbne bevæger sig stedse i samme Ring. Derfor er ingen Forbedring af de jordiske Forhold og ingen Afhjælpning af Jordelivets Ulemper og Onder mulig. De Love, der styrer Menneskelivet, er saa faste som de, der styrer Naturen, og fremvirker samme Ensformighed:

«Hvad Fordel har Mennesket af al sin Møje, som det gør sig under Solen! En Slægt gaar, en anden Slægt kommer, og Jorden bliver stadig paa sit Sted. Solen staar op og Solen gaar ned; den vender hurtigt tilbage til sit Sted, og der staar den op paany; den gaar Sønden paa og vender sig mod Nord. Uophørligt vender og drejer Vinden for stadigt at vende tilbage til sit Kresløb. Alle Floder løber ud i Havet, og Havet bliver ikke

fuldt, og Floderne løber tilbage til det Sted, hvorfra de løb ud — for at løbe paany.

«Alt dette er det trættende at forklare. Mennesket kan ikke gøre Rede for Noget. Øjet mættes ikke af at se, Øret fyldes ikke af at høre.»

«Det, som engang har været, det vil vorde paany. Det, som er sket, vil ske igen. Der gives intet Nyt under Solen. Hvis En siger dig om Noget: se, det er nyt! saa tro ham ikke; det har allerede været i fordums Tider før os. Fortidens Mennesker huskes ikke mere, og om Fremtidens Mennesker, som skal komme, vil der ikke blive bevaret noget Minde hos dem, som kommer efter dem.»

Der er i denne saa ihærdigt og saa veltalende forkyndte Overbevisning om Tilværelsens Kresløb noget, som frembyder et Berøringspunkt med bestemte græske Tænkere, hvem Forfatteren rimeligvis alligevel ikke har kendt.

Da Spørgsmaalet om en Begyndelse af Verdensaltet rejste sig for de hellenske Filosofer dels derved, at Enkeltvæsnernes Opstaaen og Forgaaen lagde dette Spørgsmaal nær, dels derved, at de saa Jordkloden undergaa Forandringer og ikke var tilbøjelige til at betragte Luft, Vand og Jord som oprindelige Elementer — da var det ældste Svar det, at Verdensaltet maatte have en Begyndelse og en Ende; det er alle de gamle Kosmogoniers Svar. Da Tanken imidlertid haardnakket gik bag om Begyndelsen og heller ikke formaaede at fatte det ubetingede Verdens-Endeligt, naaede man snart til Forestillingen om en uophørlig Forvandlingsgang. Denne kunde atter kun opfattes paa en af to Maader, enten som en Cirkel eller som den Bane, et kastet Legeme beskriver, altsaa som Fart mod et ukendt Maal. For denne sidste Mulighed talte intet Tilsvarende man kendte; men for Historiens Kresgang talte meget: Planternes Spiren, Visnen og Selvfornyelse, desuden Stoffets Kresløb, der allerede blev indset af Herakleitos. Det var derfor denne Forestilling om en Begivenhedernes Kresbane som Pythagoræerne ansaa for den sande.

Men hvad der hos Grækerne blev en Lære, en videnskabelig Overbevisning, det er hos den israelitiske Forfatter kun den erfarne Verdensmands Livsfilosofi; den har intet teoretisk Grundlag, men den anvendes praktisk til at modarbejde skuffende Forhaabninger, urimeligt Sværmeri, utidig Fortvivlelse og skaffe Sindet Ligevægt ved Indsigten i alle Bestræbelsers Begrænsning.

Derfor drager Kohélet ingen af de Slutninger, som Pythagoræerne med en vis Følgerigtighed drog af deres Iagttagelse af Kresbanen. Der var adskillige iblandt dem, som troede paa alle Tildragelsers, ja hvert enkelt Menneskes Tilbagevenden i ringdannede Verdens-Tidehverv. Denne Tanke er Kohélet fuldstændig fremmed. Ved Sjælevandringslæren bragtes dernæst af de græske Tænkere Sjælenes Skæbne ind under Kresbane-Typen. Herom har Kohélet formodenlig aldrig hørt Tale. Men hvad man sikkert kan sige, det er, at han var aldeles uimodtagelig for en saadan Tro. Hans Aand er ganske vist Tvivlsaand; og ingen kan være mindre doktrinær end denne fine Skeptiker, der er saa færdig med Livet og dog saa redebon til at anerkende Livets Tillokkelser. Men paa et enkelt Punkt sporer man en Slags Doktrin hos ham. Det er i den Iver, hvormed han bekæmper Forestillingen om et Liv efter Døden, der, skønt i og for sig ikke israelitisk, henimod Israels sidste Tider var begyndt at dukke op.

2

Da Forfatteren gaar over til at tale i sit eget Navn og om sig selv, siger han saadan: «Jeg Kohélet har været Konge over Israel i Jerusalem. Jeg satte min Hu til med Visdom at ransage og undersøge Alt, hvad der sker under Himlen — en sørgelig Sysselsættelse, som Gud har forundt Adams Børn at plage sig med. Jeg saa alle de Gerninger, som gøres under Solen, og se! Alt var Forfængelighed og Jagt efter Vind.

Hvad der er kroget, kan ikke rettes,
og hvad der fattes, kan ej erstattes.

«Jeg talte med mit Hjerte og sagde: Jeg har erhvervet og samlet mere Kundskab end nogen af alle dem, der før mig var over Jerusalem, og mit Hjerte har indvundet megen Visdom og Indsigt. Jeg havde nemlig rettet min Hu paa at kende Visdom og skelne den fra det, som er Galskab og Taabelighed. Jeg indsaa snart, at ogsaa det var Jagt efter Vind, thi

Jo mere Visdom, des mere Kummer,
hver ny Erfaring ny Smerte rummer.»

Som man ser, er det en Særegenhed for Kohélet at indføre Vers i sin Prosa, til Dels vistnok Citater af bekendte Talemaader, men hyppigt rimeligvis forfattede af ham selv. Undertiden, hvor den logiske Traad springer, virker Versene som lette Mellemspil. Svage Rim kan give en Forestilling om Virkningen.

Kohélet gennemgaar nu efterhaanden alle de Sysselsættelser, han i sit Liv har grebet, og som han har fundet lige frugtesløse. Han har prøvet Lystighed og Vin og alle Rigdommens Glæder, har bygget og plantet, havt Hjorder af Slaver, Slavinder og Kvæg, havt Sangere og Sangerinder, havt fuldt op af Kvinder, af Magt og af Virksomhed, men Alt var det Tomhed, til ingen Glæde eller Nytte. Han har søgt Visdom; thi han indsaa, at den Vise er mere værd end Daaren, vandrer i Lys som denne i Mørke; men snart begreb han, at den Vises og Daarens Lod er ens; begge dør og begge glemmes. Han indrømmer og fastslaar, at en elsket Kvindes Selskab er et Gode; men i Almindelighed er Kvinden en Fare; en Fjende, der besnærer og fanger; beskere end Døden.

Det er da bedst at leve ugift. Men ogsaa den Ugifte bærer sig taabeligt ad. Han arbejder og gør sig Livet surt og samler til Arvinger, der aldrig vil skænke ham en Tanke. Magt bringer ingen Lykke; men den Magtesløse er endnu langt ulykkeligere, undertrykt og forpint som han er af dem, der ikke røres ved hans Taarer. Overmanden martrer sin Undermand, og Ligemænd fortærer i misundelig Kappestrid hverandre.

Det er, fordi Straffen ikke følger i Brødens Spor, at Menneskene saa frækt fordrister sig til Ugerninger. En Synder, der hundrede Gange har gjort Uret, bliver gammel og hædret. Vi har vel lært, at det gaar dem vel, som frygter Gud, og at den Ugudeliges Dage er faa, men vi oplever, at der times den Retfærdige en Lod, som var han uretfærdig og omvendt.

I Almindelighed vil man finde, at Fyrsterne er Fraasere og Tyranner, Landshøvdingerne bestikkelige Udsugere, Menigmand tankeløs og kuet, Troner og Domstole Uretfærdighedens Sæde, Livet i det Hele saa sørgeligt, at man fristes til at misunde de Døde og end mere de Ufødte.

Men som Tilværelsen nu en Gang er, maa man tage sit Parti og gøre det Bedste ud af den: arbejde efter Evne, thi sød er Arbejderens Søvn, og glæde sig ved sit Arbejdes Frugt med en Kvinde, man elsker; agte paa de Vilkaar, Livet byder; ikke

handle i Utide, men gøre enhver Ting til dens berammede Tid; ikke være overilet og ikke være dorsk; vogte sig for overdreven Attraa efter Rigdom og Visdom, men ogsaa undgaa Fattigdom og Daarskab; thi Rigdom gør søvnløs og Fattigdom elendig; Kundskab trætter og Daarskab straffer sig. Man bør hverken lade sig nedslaa ved Overtro paa Fortidens strengere Sæder eller lade sig henrive til Tro paa Muligheden af at kunne hidføre en lysere Eftertid. Der er Intet at længes tilbage til, og der er Intet at haabe.

Tydeligt nok har Forfatterens geografiske og historiske Synskres bestemt hans Blik paa Livet. Han har set sit Land i Opløsningstilstand og fundet sin Tidsalder trøstesløs; han har dannet sig sin Opfattelse af alle Lande, alle Tider og alt Menneskeliv efter de Forhold med hvilke han var fortrolig. Han har hverken været af dem, hvem sørgelige Erfaringer leder til Sværmeri, eller af dem, hvem de fører til Fortvivlelse. Han befrier sig fra sit Tungsind ved nu og da at give det et drøjt Udtryk. Han har vel ingenlunde manglet Hjerte eller Højsind, men han har især havt en overlegen, fordomsfri, fint vejende Forstand. Hvad der udmærker hans Naturel er medfødt Ligevægt.

Det for den israelitiske Oldtids Aand Ejendommelige er, at denne Sindsstemning og den Lære, hvori den giver sig Udtryk, intet Øjeblik bringer Kohélet til at udtale sig fjendtligt om Religionen eller til at negte Guds Tilværelse. Han tror paa det Uundgaaelige og ser sort, men han har saa lidet som Forfatteren af *Job* eller som Salmernes Digtere noget som helst Hang til Gudsfornegtelse. Tvertimod, paa israelitisk Vis hæver han stadigt Gud paa Menneskets Bekostning, kan ikke stærkt nok fremhæve, hvor mægtig Gud, hvor ringe og afmægtigt Mennesket er. Da Kohélet imidlertid ikke i nogen synderlig Grad føler sig som Israelit, øjensynligt ikke er begejstret for Israels Folkeaand, og da Jahve slet ikke er Andet end selve denne energiske Folkeaand, saa bliver Kohélets Gud et ret uvirksomt Væsen.

For Kohélet er den Tanke ganske fjern at ville harmes over Guds Verdensorden eller over den Maade, hvorpaa den udlægges i hans Folk. Men til Overtro kender han ikke, og der er en tydelig Spot i hans Udtalelser om dem, der tror paa stygge Drømme som paa onde Forvarsler og af den Aarsag aflægger Løfter til Gud. Ikke ringere er hans Spot over dem, der bag-

efter fortryder saadanne Løfter, som de i deres Angst ubesindigt har aflagt. Det er ikke Umagen værd at være saa redebon til at love; thi «Gud er i Himlen og du paa Jorden». Og de Tosser, der giver Løfter, og de Tosser, der stadig kommer med deres Offer, mishager og keder Gud. Gud holder ikke af Tosser. Men en Tosse er ikke blot den, der gaar fra sit Ord, men den, der overhovedet gør for meget af sin Fromhed. Alt for megen Dyd er som alt for megen Visdom og alt for megen Ivren for Retfærdighed en Smule dum, og den fører til Intet; den er Forfængelighed saa godt som Udyden, Ondskaben og Daarskaben. Det Forstandige og Tilbørlige er at holde Middelvejen mellem alt for stor Fromhed og alt for stor Verdslighed, at holde den ene Grundregel fast uden derfor at slippe den anden ud af sin Haand. Renan har med Rette bemærket, at skønt Digteren af *Job* inderst inde er langt mere religiøs, lader han dog sin Hovedperson føre et langt dristigere Sprog. Kohélet har ikke den Nerve i sig, der fører til endog blot forbigaaende Oprør mod en Gud. Han fremfører som Filosof uden Klageraab, ja uden Harme, hvad der er vitterligt for Alle men ikke saaledes udtalt før, og tager sig selv med uskadt Personlighed ud af de nedslaaende Indtryks Krydsild.

Vistnok er Menneskets Liv kort som Dyrets, og vistnok raader Uret, hvor Retten skulde herske; vistnok fylder de Havesyge Jorden med deres Kævl, og fromme og ufromme Daarer Jorden med deres Støjen; vistnok behager i Regelen Mand ham saa lidet som Kvinde. Manden er som Mand egennyttig og raa, Kvinden des mindre Menneske, jo mere hun er Kvinde. Men dog er der Oaser i Livets Ørk. Det sømmelige Vellevned er en Oase. Ingen Forsagen! Spis og drik, nyd Bordets Glæder! Venskab er en Oase. Bedre er det at være et Par Venner end at staa ene, og den Snor, der er spunden af tre Traade, brister ikke let. Kærlighed er en Oase. Bedst nyder man Udbyttet af sit Arbejde selvanden med en Kvinde. Sindets ligelige Ro er en Tilflugt. Overhør din Slaves Smæden, naar han skælder! Bedre er en Haand fuld af Fred end begge Hænder fulde af Møje og Jagt efter Vind. Saaledes forsoner Kohélet sig med Livet.

3

Kohélet staar i visse Maader udenfor Jødedommens Kampstilling mod Uretten. De ældre israelitiske Forfattere er fast overbeviste om, at al Dyd belønnes og al Uret straffes i dette Jordeliv. Efter Israels Undertrykkelse under det græske Herredømme maatte denne Tanke nødvendigvis opgives, og da man ikke vilde slippe Overbevisningen om den evige Retfærdigheds overgribende Vælde, naaede man følgerigtigt til Troen paa Blodvidnernes Genopstandelse. De var ikke ligefrem udødelige, men de levede op paany i Glans og Glæde i et tusindaarigt Rige, hvis Hovedstad, det ny Jerusalem, straalede over Jorden og tiltrak alle Jordens Folk, der bar Guld og Virak til det. Saaledes sikredes Retfærdighedens Herrevælde i Jordelivet.

Thi derom var det, at det for den aandeligt kæmpende, gudeligt nidkære Jødedom gjaldt. Jødedommens inderste Tone er Raabet paa Retfærdighed, dens Grundstemning Haabet om Retfærdighed, Viljen til Retfærdighed, dens Sværmerdrøm er at gøre Retfærdigheden til Verdens Lov.

Det ikke at gøre Modstand mod det Onde er en kristelig Idé, en kristelig Fordring, i hvilken Mange fra Oldtidens Dage af til vore Dages Tolstoj har set Kristendommens inderste Væsen. Aldrig har Underkastelse under Uretten for Jøden været en Dyd. Han har villet bekæmpe Uret her paa Jorden, og alle hans Fuldkommenheds- og Lyksaligheds-Drømme er af jordisk Art. Saaledes ogsaa efter Rigets Fald. Saaledes gennem alle Tider. Den Mand, Jøden lovpriser, er ikke den Hellige; det er den Retfærdige. Jahve har sagt: «I skal have rette Vægtskaaler og rette Lodder, ret Skæppe og ret Kande». Og Jahve har sagt: «I maa ikke gøre Uret i Dommen; du maa ikke være partisk mod den Fattige eller begunstige den Fornemme; med Retfærdighed skal du dømme din Næste.» (3 Mos 15, 36). At kende Retfærdighed er at kende Gud. Jahve selv er Retfærdighed. (Jeremias 33, 15, 16).

Fordi Jøden har villet se Retfærdighedsidealet virkeliggjort paa Jorden, har han rystet paa Hovedet, naar man vilde fortælle ham, at Messias allerede var kommen.

Fordi Jøden har villet virkeliggøre Retfærdighedsidealet her paa Jorden, er han i den moderne Tid bleven medvirkende ved Revolutioner. Kabbalistiske Jøder var virksomme ved Frimurer-

ordenens Indstiftelse, Frankrigs faa Jøder (i alt atten i Paris) var Deltagere i Revolutionen, tre af dem indtog vigtige Stillinger og døde paa Skafottet. Halvdelen af Saint-Simonismens Grundlæggere var Jøder, økonomisk indsigtsfulde Mænd som Olinde Rodrigues, Eichthal og Isaac Pereire. Kunstnere som Komponisten Félicien David og Digteren Heine sluttede sig til dem. Da Liberalismen opstaar, bliver Manin dens Helt i Italien, Börne dens Ordfører i Tyskland, Jellinek dens Agitator og Martyr i Østerrig, Moritz Hartmann dens Talsmand i Frankfurt og dens Stridsmand i Wien. Den tyske Socialisme grundlægges af Karl Marx og Lassalle. Den russiske Nihilisme er bleven stærkt rekruteret af unge studerende Jøder og Jødinder, af hvilke mange har ofret deres Liv.

Kohélet, der ikke tror paa Opnaaeligheden af Retfærdighedens Herredømme, staar helt udenfor denne Grundretning i Jødedommen: Han svarer til en anden, ikke mindre betydningsfuld israelitisk Grundretning, der dog har samme Ophav, Israels Tro paa, at der ikke gives nogen anden Tilværelse for Mennesket end Livet paa Jorden:

For Israeliten er Livet et Gode. Liv, det er Lykke. Naar Kohélet giver stærkt tungsindige Stemninger Udtryk, saa er det, fordi han er et altfor lyst Hoved til ikke at se Livet paa Vrangen som paa Retten, og fordi han er berørt af hellensk Tragik; dog hans sidste Ord er ikke Græmmelse over Tilværelsens Meningsløshed og Jordelivets Sorger, men en Opfordring til at gribe og nyde de Glæder, som det frembyder, dette Liv. Han er et Udtryk for Jødedommens Virkelighedssans og dens Hang til at gøre Menneskets egen Lykke til dets Hovedformaal. Han er opfyldt af Forestillingen om Livets Korthed, om Ungdommens snarlige Henvisnen, og om Nødvendigheden af at gribe Nydelsen, medens det endnu er muligt.

Han har som Aand det Fællesskab med alle andre betydelige Aander i den jødiske Literatur, med Profeterne, Salmedigterne, Forfatteren af *Job* og Digteren af *Sangenes Sang*, at han er usaglig, uplastisk, udramatisk, uafbrudt sysselsat med sig selv. Til den ene Gud i Himlen svarer for den israelitiske Skribent den Enkeltes Personlighed paa Jorden. Udenfor den interesserer Intet ham. Naar han ikke altid taler i eget Navn, betyder det blot, at han almindeliggør sine personlige Indtryk, Erfaringer, Følelser og Lidenskaber.

Kohélet er dernæst overlæggende Filosof, en fornufttroende Filosof. Han er Typen paa jødisk Forstand uden Sværmeri, paa jødisk Finhed i Vid og Kritik, Stamfaderen for alle skarpsindige Ironikere, Tvivlere, Angribere af Israels Folk Aartusinder igennem. Han stod ingenlunde ene i sin Tid. Som han, saadan tænkte de Mænd, der kaldtes Sadducæere. Han er Talsmand for den store Gruppe af højtdannede Oldtids-Israeliter, hvem den stadige Spænding i Attraaen efter Retfærdighedens Indførelse som Verdensmagt havde trættet, og som var alt for gode Hoveder til ikke at indse det Barnlige i Troen paa Muligheden af denne samme Retfærdigheds jordiske Tronbestigelse. Kohélet er visselig ingen Ugudelig, men han er en Vantro, og det er kun i Kraft af Salomos Navn, at hans lille Bog er naaet til Efterverdenen. Der er et Element af Voltaire i hans Natur, i hans Skrift en Gnist af *Candide*'s Spot over Læren om den bedste af alle mulige Verdener. Der er noget af Schopenhauer i hans Kvindeforagt. Men ganske anderledes er han dog beslægtet med sin store, sildige Ætling Heinrich Heine.

Han er den første tydelige Type paa fri, forfinet, israelitisk Intelligens. Efter ham kommer Philon og Alexandrinerne; efter dem de jødiske Polemikere, der stod bagved hin Celsus, mod hvem Origenes skrev; efter dem følger den Gruppe af Talmudister, der i det 10de Aarhundrede vilde opretholde Religionen ved Filosofi, betonede, at der gaves en Fornuftens Autoritet ved Siden af Skriften, og forkyndte, at det ikke blot var Ret, men Pligt at undersøge den religiøse Tro. Paa dem følger i det 11te Aarhundrede Ibn Gabirol, der ved sit Værk *Livets Kilde* stærkt paavirkede den arabiske Filosofi, og Maimonides, der i sit Hovedværk *De Vildfarendes Fører* stræbte at forene og forsone Aristoteles' Filosofi med Judaismen; hans Tilhængere i Spanien og Frankrig ringeagtede Kirkeskik og Højtidsbrug og forklarede Miraklerne lignelsesvis, indtil trosivrige Jøder, som satte ikke mindre trosivrige Dominikanere i Bevægelse, fik Mesterens Hovedværk brændt af Inkvisitionen.

Lige fra det 10de Aarhundrede af indtil det 15de Aarhundrede ser vi jødiske Rationalister og Tænkere sysselsatte med at forberede den Omvæltning i Menneskeaandens Historie, som Renæssancen betegner. De grundlægger Bibelfortolkningen, der lidt efter lidt bliver en frigørende Magt; de kritiserer de kristne Dogmer og Sindbilleder; de forplanter den arabiske Filosofi til

Europa og udbreder den netop paa den Tid, i det 12 Aarhundrede, da de rettroende Muhamedanere fordømte den i deres Moskeer og brændte de første arabiske Aristotelikeres Skrifter. De er ogsaa Averroismens Skabere i Europa. De var højligt virksomme, yndede, ja forkælede ved den store Kejser Frederik den Andens Hof, Midtpunktet for den religiøse Ligegyldighed, for Taalsomheden og Fritænkeriet i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Ibn Gabirols *Livets Kilde* faar Indflydelse paa Giordano Bruno og hans Forguden af Verdensaltet. De jødiske Skriftfortolkeres tusindaarige Syslen med Biblen muliggør Luthers Oversættelse af den og fører ham til Kravet paa fri Forskning. Deres Grundanskuelse udmunder først i det 17de Aarhundrede i Spinozas Teologisk-politiske Traktat. De jødiske Rationalisters Livssyn naaer sin højeste Virkeliggørelse under Italiens hedenske Renæssance.

4

Fin er Kohélet og grublende og nydelseskær og bitter. En overlegen Forstand er han og et Stemningsmenneske, ejendommelig nok til at være tilstede i enhver Sætning, han skriver, og levende nok til at modsige sig nu og da.

Lad os høre, hvad han som Kvindehader skriver om Kvinden, der øjensynlig har sysselsat ham meget:

«Jeg vendte mit Hjerte til at forstaa og ransage og til at søge det Forstandige og Rette; til at overbevise mig om, at Ondskaben er en Daarskab og Taabeligheden en Galskab. Og da fandt jeg én Ting, som er beskere end Døden — Kvinden, hvis Hjerte er Snarer og Net, og hvis Hænder er Lænker. Den, hvem Gud vil vel, slipper fra hende; den, som mishager Gud, tager hun fangen. Se dette har jeg fundet, sagde Kohélet, naar jeg lægger det ene til det andet for at gøre Regnskabet op. Hvad min Sjæl søgte, det fandt jeg ikke: ét Menneske fandt jeg blandt tusinde, men én Kvinde har jeg ikke fundet blandt dem alle. — Dog se! det har jeg fundet, at Gud har skabt Manden retsindig, men de [Kvinderne] finder paa alle Slags Rænker.»

Lad os videre høre, hvorledes Jobs Indsigelser mod de Slettes Triumfer klinger i dette Sprog:

«Alt dette har jeg set og har rettet mine Tanker paa enhver

Gerning, der gøres under Solen, paa en Tid, da det ene Menneske kun hersker over det andet for at gøre det ondt. — Jeg har set Kæltringers Jordefærd, Ligtoget fjerner sig fra det hellige Sted, og de roses og prises i den By, hvor de har handlet ilde. Ogsaa det er Forfængelighed! -- Fordi Dommen ikke straks fuldbyrdes over Uretten, drister Adams Børn sig til at gøre ondt. En Synder, der hundrede Gange har gjort ondt, naaer en høj Alder, og dog véd jeg [har jeg lært], at Lykken er dem forbeholdt, som frygter Gud, paa det at de skal frygte ham; men godt skulde det ikke gaa Forbryderen, og han skulde ikke vare længere end en Skygge, han, der ikke frygter Gud. — Der sker en Bagvendthed paa Jorden: Retfærdige hvem det gaar efter de Ondes Gerning, og onde Mennesker hvem det gaar efter de Retfærdiges Gerning. Endnu en Forfængelighed! har jeg sagt til mig selv. — Da priste jeg Glæden, eftersom Intet er godt for Mennesket under Solen uden at spise og drikke og fornøje sig; thi det er det Eneste, som er ham levnet for hans Møje i hans Levedage, som Gud har undt ham under Solen . . . . .

«Da jeg havde tænkt over alt dette for at udgrunde det, saa jeg, at de Retfærdige og Vise og deres Skæbne er i Guds Haand. Mennesket véd end ikke, om det vil komme til at elske eller hade; Alt er muligt, Alt kan ramme Alle. Samme Skæbne kan træffe den Retfærdige og Forbryderen, den Gode [og den Onde], den Rene og den Urene . . . . Det er visseligt et Onde i alt det, som sker under Solen, at en og samme Skæbne kan ramme alle. Derfor er Adams Børns Hjerte fuldt af Ondskab; Galskab bor i deres Hjerte deres Liv igennem. Derefter gaar de til de Døde. Thi hvem er den, som undtages? De Levende har i det mindste Haabet. En levende Hund har det bedre end en død Løve. De Levende véd, at de skal dø, men de Døde véd ikke det Ringeste. For dem er der ingen Belønning mere; thi Glemsel er deres Minde. Elskov, Had, Kappestrid, Alt er for dem forlængst forgangent, og Ingen af dem har mere nogen som helst Lod i det, som sker under Solen.

«Op da! Spis dit Brød med muntert Sind, drik din Vin med godt Humør, da Gud har skænket dig Held med din Gerning! Lad dine Klæder altid være hvide, og vellugtende Olie ikke fattes paa dit Hoved! Nyd Livet med en Kvinde, som du elsker, alle Dage af dit forgængelige Liv, som Gud har givet dig under Solen, alle din forgængelige Tilværelses Levedage; thi det

er din Lod i Livet, Lønnen for den Møje, du har gjort dig under Solen. Og gør Alt, hvad din Haand formaar at udrette, hurtigt; thi der er hverken Virksomhed eller Kløgt eller Kundskab eller Visdom i Scheôl (de Dødes Rige), hvorhen du gaar.»*)

Som alle Israels andre ypperste Aander oprøres han da over dette Jordelivs Uretfærdighed. Men han har Intet i sig af Don Quijote-Naturen; han drager ikke ud til Kamp imod den, og han venter ikke at se den standset eller afløst.

Hvad er der at gøre derved! Der er jo dog gode Øjeblikke i Livet. Det gælder om at nyde dem, selv om man véd, at man i Reglen kommer til at bøde for hver en Nydelse, man har havt. Derfor Opfordringen til ikke at lade Øjeblikket gaa tabt: Livet gaar hurtigt; i Underverdenen kommer Angeren over den Tid, der spildtes for Livsnydelsen, for sent. Og derfor henimod Skriftets Slutning de fornyede stærke Opfordringer til at glæde sig ved Kvindens Skønhed og Køns-Samlivets Lykke; derfor den geniale Beskrivelse af Alderdommens elendige og nedbrudte Tilstand, som slutter sig dertil, en Beskrivelse, der dækker Temaets Rædsel under Variationernes skærende Vid og Koloraturernes spillende og glimtende Rigdom. I Jacques' berømte

---

*) Man jævnføre disse Linjer af en ægyptisk Papyrus fra omtrent Aar 2000 f. Kr., *Harpespillerens Sang*:

De Guder (ɔ: Konger) som før har været,
hviler i deres Pyramider,
ligeledes de Ædle og Vise,
begravede i deres Pyramider.
De som byggede Huse, deres Sted er ikke mere,
du sér, hvad der er blevet af dem.
Jeg hørte Ymhôteps og Hardadafs Ord,
de som begge taler i deres Tankesprog:
«Se hines Boliger, deres Mure falder sammen.
deres Sted er ikke mere,
de er som om de aldrig havde været».
Ingen kommer derfra, som kan sige os, hvad der er blevet af dem,
som kan sige os, hvorledes det gaar dem(?), som kan styrke vort Hjerte,
indtil I nærmer Eder det Sted, hvorhen de er gaaede.
Glem ikke med glad Hjerte at forherlige dig
og følg dit Hjerte saalænge du lever!
Læg Myrrha paa dit Hoved, klæd dig i fint Linned,
salvende dig med Gudens ægte Vidunderting.
Smyk dig saa skønt du kan
og lad ikke dit Hjerte synke!

Replik om Menneskelivets Aldere i Shakespeares *Som Jer behager* er Alderdommen kort og knapt betegnet ved disse Linjer:

Den sidste
af alle disse Scener, den som ender
det sære, indholdsrige Spil, det er
den anden Barndomstid, den rene Glemsel,
der mangler Tænder, Øjne, Smag og Alt.

Kohélets Skildring af Alderdommen overtræffer langt disse Vers; hans Udtryk er i al deres Overlæssethed med Billeder, som det morer ham at gøre saa gaadefulde, han kan, yderst dristige, efter moderne Forestillinger alt for fri.

Stedet lyder i dets Sammenhæng saaledes:

«Lad dit Brød kun fare paa Havet, med Tiden vil du finde det igen (ɔ: sæt dristigt din Formue paa Spil paa Sø og salten Vove; med Tiden vil du finde den forøget derved). Del det i syv, ja i otte Dele (ɔ: riskér ikke Alt paa én Gang!) thi du kan ikke vide, hvad Ulykke der kan ramme paa Jorden. Fyldes Skyerne med Regn, saa vil de lade den strømme ned over Jorden; og falder et Træ, det være sig imod Syd eller Nord, saa bliver det liggende, hvor det faldt (ɔ: der er en Skæbne i Naturen, mod hvilken Forudseenhed intet hjælper).

Den som stadigt paa Vejret agter,
glemmer at saa sin Sæd.
Den, som bestandig Himlen betragter,
glemmer at høste sit Korn.

«Som du ikke kender Livspustets Vej ind til Fosterets Knokler i den svangre Kvindes Skød, saaledes kan du ikke fatte Guds Virken, hvordan han gør Alt.

«Saa' kun om Morgenen og lad din Haand ikke hvile om Aftenen; thi du véd ikke, om denne eller hin Sæd vil faa Vækst, eller om begge er lige gode (ɔ: Frygt ej at give Livet!).

Lyset er sødt i Vel og Ve,
godt er det for Øjnene Solen at se.

«Men om en Mand end lever mangfoldige Aar, altid i Glæde, skal han dog betænke, at de mørke Dage kan komme og kan blive mange. Alt, hvad der kommer, Forfængelighed!

«Glæd dig derfor, Yngling, ved din Ungdom og lad dit Hjerte være vel til Mode i din Manddomsalder og gaa den Vej, dit Hjertes Drift anviser dig og dine Øjne attraar, og vid for øvrigt, at for alt dette vil Gud lade dig bøde.

«Og fjern Mismod fra dit Sind og skaan dit Legeme for Overanstrengelse, thi Ungdom og Mandskraft forgaar hurtigt.

«Og tænk paa din Kvinde*) i din Mandskrafts Dage, førend de onde Dage kommer og de Aar indtræffer, om hvilke du vil sige: *De behager mig ikke* — førend Solen og Lyset, Maanen og Stjernerne formørkes og de tætte Skyer straks kommer igen efter Regn.»

Her følger saa den malende Skildring af Alderdommens Plager, i hvilken, som Læseren let forstaar, Vægterne, Forsvarerne, Tilskuerinderne, Møllerpigerne, de to Døre staar sindbilledligt for Ben, Arme, Øjne, Tænder og Øren:

Naar Husets Vægtere vakler
og de stærke Forsvarere krummes —
Naar de Tilskuerinder,
der saa ud gennem Vindverne, dummes —

Naar Møllerpigerne fra Arbejdet gaa,
fordi de er blevne for faa —

Naar de to Døre lukkes
for Verdens Markedsstøj,
og Møllen forgæves larmer,
om Larmen er nok saa høj —

Naar efter det korte Blund
du ved Hanegal staar op,
og Sangens Døtre forstummer,
Smaafuglenes hele Trop —

*) Den almindelige Oversættelse: *din Skaber* giver ingen Mening. Det pludselige Anfald af Fromhed staar udenfor Sammenhængen. Man sporer, at der er blevet tumlet med Stedet for at fjerne noget anstødeligt fra Teksten. Efter Graetz's sindrige Gisning har man simpelthen forandret *Bôr-cho* til *Bôrecho, din Regnbrønd* til *din Skaber*. Regnbrønden betyder Kvinden ikke blot i *Sangenes Sang*, men ogsaa i *Ordsprogene* 5,15.18: Drik Vand af din egen Dam og det rindende Vand af din egen Regnbrønd . . . glæd dig ved din Ungdoms Hustru.

Naar du frygter enhver Stigning paa Vejen
og skælver for Alt, hvor du gaar,
naar Mandlen blir Tanden for haard —
Naar Græshoppen ikke længer
rejser sig til Spring,
Og Kapers som Middel mod Afmagt
nytter til Ingenting —
saa er Mennesket paa Vejen til sit evige Hus dernede,
Grædekonerne paa Torvet venter ham allerede.

(Nyd altsaa Livet) «før Sølvsnoren springer og Guldvasen knuses og Kruset brister ved Brønden og Hjulet ruller ned i Regnbrønden og Støvet vender tilbage til Jorden og bliver, hvad det forud var, og Aanden vender tilbage til Gud, der har givet den. Forfængeligheders Forfængelighed! sagde Kohélet. Alt er Forfængelighed.»

5

Vi har da her en Oldtids-Israelit uden Forhaabninger, uden Lyksalighedsdrøm, uden Retfærdighedsdrøm, en, hvis Sjæl ikke som de Andres er overspændt, ja ikke engang højtspændt. Koldblodig, som han i Reglen er, hæver han sig dog til en hensynsløs Lidenskabelighed i denne Slutning.

Man maa, som allerede bemærket, ingenlunde tænke sig, at Forfatteren har staaet ene i sin Tid. Den Livsfilosofi, hvortil han bekender sig, har sikkert nok havt Tilhængere i ikke ringe Antal. *Ordsprogene* indeholder megen Verdenskløgt af beslægtet Art; men *Ordsprogene* udgør blot Samlinger, har ingen enkelt Forfatter og er ikke skrevne i én Aand. Den mærkværdige Bog, *Jesu Sirach Søns Visdom*, den eneste af det gamle Testamentes ikke-profetiske Bøger, hvortil vi kender Ophavsmanden, en Bog, der er forfattet omkring Aaret 170, udgivet af Forfatterens Sønnesøn omtrent Aar 120 før vor Tidsregning, kan nu og da i Enkeltheder minde om Kohélet. Jesu Sirachs Søn har som denne et dybt Indtryk af Kvindernes Farlighed og slette Egenskaber (Kap. 9 og 25). Han udraaber som i Angst: «Alle Kvaler, kun ikke Hjertekvaler! Al Ondskab, kun ikke en Kvindes Ondskab!» — Han lægger som Kohélet ringe Vægt paa Gudsdyrkelsens ydre Former, ja ringe Vægt paa Bønnen, især paa lange Bønner:

«Gentag ikke dine Ord i en Bøn!» (7,15). — Han nærer dyb Foragt for Drømme og for dem, der tror paa Drømmesyner: «Det er at gribe Skygger og løbe efter Vinden, det at give Agt paa Drømme. Drømmesyn er uvirkeligt som Synet af et Ansigt i et Spejl.» — Han frygter al Spaadomskunst: «Spaadomme og Fugleskrig og Drømme er forfængelige Ting (34,2, 3, 5). Ogsaa han raader nu og da til at nyde Livet — paa Grund af dets Korthed og Uvisheden om, naar Døden kommer. Ogsaa han giver praktiske, nyttige Vink uden højere Sving. Men iøvrigt er han Kohélets polære Modsætning, en brav, from Mand uden dobbelt Bund, en borgerlig Aand. Og han har som Israelit en religiøs-national Begejstring, der er Kohélet ganske fremmed, og som bryder ud i hans Værks originaleste Partier, der danner dets Slutning: de to store Udsigter over Naturens Vidundere og Historiens mindeværdige Mænd. Idet han maler Naturforeteelsernes Skønhed og Pragt, lovpriser han Jahve; idet han skildrer og forherliger sit Folks store Mænd, lovsynger han Israel. Han er stolt af sit Fædreland og sit Folk, stolt af at være Israelit — medens Kohélet synes at have manglet Sansen for den sejgeste Folke-Livsvilje, der endnu har eksisteret.

Kohélet er en Type paa de Israeliter, der snart vil forsone sig med den græske Kultur. Har han kendt noget til den? Renan og andre store Lærde negter det ubetinget. Jeg føler mig ikke overbevist af dem. De samme Lærde negter haardnakket de græske Vendinger i Kohélets Sprog, som først Zirkel, senere Graetz mener at have fundet. Man kan tviste om Ordene «godt og fortræffeligt» i 5,17 nødvendigt maa være det græske *καλὸν κ'αγαθόν*; men man kan vanskeligt betvivle, at Vendingen «under Solen» i Betydning af «paa Jorden», der forekommer mer end tyve Gange i Kohélet og ellers ikke i noget bibelsk Skrift, er den græske Talemaade *ὑφ' ἡλίῳ*. Dette viser jo imidlertid ikke med Nødvendighed andet, end at Forfatteren har levet i den Tid, fra Aar 300 af, da den græske Indflydelse begyndte at gøre sig gældende i det hebraiske Sprog.

Men er der ikke i de tungsindige, saa lidet israelitiske Stemninger, som han giver Luft for at bekæmpe dem, tydelige Spor af den græske Tankeverden? Naar han siger: «Da priste jeg de Døde fremfor de Levende og mere end begge Den, som endnu ikke er bleven til», er saa ikke dette Udbrud, som strider saa stærkt mod oldisraelitisk Aand, berørt af den græske Melankoli,

som har faaet sit Udtryk i Sofokles's *Μὴ φῦναι τὸν ἅπαντα νικᾷ λογον* (Ikke at være til er det Bedste af Alt)?

Og glimter der ikke i hans bestemte, om end uvidenskabelige Overbevisning om al Tings faste Lovbundethed og Foreteelsernes stadige Tilbagevenden, et Spor af nok saa fjern og flygtig Paavirkning fra det gamle Grækenlands Kulturliv?

I ethvert Tilfælde vilde han, hvis han kendte den græske Kultur, ikke have nogen principiel Overbevisning at stille imod den, og det er hans Ætlinge, som senere hen vil gøre Israels ledende Mænd saa mange Sorger ved at tilegne sig og bifalde Undertrykkernes Aandsliv.

Kohélets Sprog er et sildigt, urent Hebraisk, stærkt blandet med Aramæisk. Dog synes Graetz's Gisning, at Bogen skulde være skrevet under Herodes, af mange Grunde urigtig. Adskilligt taler for, at den er bleven til før Antiochus Epifanes's Tidsalder. Man kan ikke godt tænke sig denne koldblodige Grubler levende i Makkabæernes forpinte og begejstrede Tid, skrivende sine Livsbetragtninger ned samtidigt med, at Forfatteren af den 74de Salme udbryder i sin gribende Klage:

De har sat Ild paa din Helligdom,
til Grunden skændet dit Navns Bolig.
De siger i deres Hjerte: Lad os knuse dem alle!
De har brændt alle Forsamlingshuse i Landet.
Vore Sindbilleder — vi ser dem ikke mere,
der er ingen Profet mere.
Og Ingen iblandt os véd: Hvor længe?
Hvor længe, Elohim, skal Fjenden forhaane dig?

Rimeligst er det da at tænke sig Bogen tilbleven paa Ptolemæernes Tid. Vi har ovenfor gengivet Verset 10,16 ved: «Ve dig, o Land, hvis Konge er *en Træl*». Denne Oversættelse synes nemlig paa Grund af Modsætningsforholdet til det følgende Vers den rettestc. Ifald imidlertid Verset, som Reuss og de danske Bibeloversættelser gengiver det, bør læses: «hvis Konge er *et Barn*», saa passer, hvad der siges om Landets Ulykke, udtrykkelig paa Ptolemæus V (205–181), der kom paa Tronen kun fem Aar gammel. Han er den Sidste af sin Stamme, som har hersket over Palæstina, og under hans Opvækst var Regeringen i Hænde paa hans usle Forgængers Hofmænd. Det er ogsaa paa et Tidspunkt, der ligger hans Tronbestigelse nær, at en Begivenhed fandt Sted, som minder om den Krigsbedrift, der fortælles i

Kohélet (Kap. 9) om den lille By, som en mægtig Konge belejrede, og som frelstes af en forstandig Mand.

Ellers vilde Forfatterens Skildring af Datidens Sæder ikke kunne henlede Tanken paa noget ganske bestemt Tidspunkt. Hvad man af Skildringen indser er dette: Judæa var da ikke længer noget selvstændigt Rige, men en Provins. Templet i Jerusalem eksisterede, og Gudsdyrkelsen der stod ved Magt. I Jerusalem var der en Kongeslægt og et Hof, som levede yppigt og udsvævende; den lavere Befolkning var undertrykt og mishandlet; uværdige Opkomlinge naaede til Hæder og Glans. Forfatteren ivrer mod dem, som attraar Skæret af overordenlig Fromhed, aflægger hellige Løfter, som de bagefter sjældent holder, trætter Gud med lange Bønner osv.; det peger mod en Tid, da man ikke mere nøjedes med at holde sig Religionens oprindelige Forskrifter efterretteligt, men lagde Vægt paa en yderliggaaende Fromladenhed. Forfatterens Levetid falder øjensynligt sammen med de første Forbud paa Dannelsen af Farisæernes religiøst fædrelandssindede Parti, der heller ikke ved dets nationale Retning har tiltalt ham.

Lige saa lidt har han, som vi saa, følt sig tiltalt af Essæernes da nylig opstaaede Sekt. Det er jo deres Forkynden af Forsagelsen som Pligt, deres Banlysning af Livsnydelsen, deres Sysselsættelse med Forestillingen om et Liv efter Døden, som er Genstanden for hans uophørlige Angreb. De er ham de værste af de «Daarer», om hvem han stadigt taler.

Paa mange Punkter minder, som det tit er blevet paavist, Kohélet om de græke Kyrenaikere, Aristippos' nydelseskære Skole. Kun havde den sin Videnskabelighed forud for ham. Kohélet er en Tilskuernatur fra en Forfaldstid, aandeligt gammel med unge Sanser.

Hans Værk findes tidligst omtalt i det første Aarhundrede af vor Tidsregning og oversattes først omtrent 130 e. K. paa Græsk. Bogen blev da æret som gammel Tekst. Man forstod ikke mere de gamle Bøger, men dyrkede dem. Man troede Skriftet forfattet af Salomo, og da det blev oversat, var dets Lykke gjort; det blev kanonisk. Grotius var den første, der tog Forargelse af *Kohélet* (som af *Sangenes Sang*).

Forfatterens Tanker er i al deres Originalitet simple nok; men hans Sprog lægger ham Hindringer i Vejen; dette hebraiske Sprog, der var aldeles uskikket til Filosofi. Derfor gaar han

stadigt sin Tanke efter paany, udbedrer, forbedrer, efterbedrer den; derfor opfrisker og udmaler han sine Billeder atter og atter. Det kan give ham et Præg af Ubehjælpsomhed. Men Alt i Alt er han en saare interessant Personlighed, denne gamle Kohélet. Svært fornem og svært nervøs; smidig og livfuld og gammelklog og færdig med Alt, ikke værdsættende Andet end stille Nydelser. Han har løst den Opgave at se sort uden Fortvivlen og at værdsætte Nydelseslivet uden Nydelsessyge.

Han er for træt til begge Dele.

— — —

V

DET NYE TESTAMENTES FORHOLD TIL DET GAMLE

(1893)

1

For Enhver, der føler sig tiltrukken af Spørgsmaalet om de religiøse Forestillingers Oprindelse, har det en Hovedinteresse at iagttage, hvorledes det ny Testamente gror ud af det gamle.

Selv et saa oprindeligt kristeligt Skrift som *Johannes' Aabenbaring* har sit Forbillede (i *Daniels Bog*). Dog end stærkere føles Forholdet til det gamle Testamente i Maaden, hvorpaa Evangelierne formes. Ikke blot lader de uafbrudt Jesus beraabe sig paa den ældre hebraisk-græske Literatur, men Forfatterne bygger stadigt paa den.

I det første Evangelium bliver Englens Forkynden af Jesu Fødsel for Josef (der er efterlignet efter Guds Forkynden af Isaks Fødsel for Abraham og Englens Forkynden af Samsons Fødsel for hans Moder) forklaret som Opfyldelse af en Spaadom hos Jesaja: «Se en Jomfru skal vorde svanger og føde en Søn». Men Stedet har været oversat galt i den græske Oversættelse, som Evangelisten har havt for Øje. Der staar hos Jesaja (7,14) ikke Jomfru, men Kvinde. Det, hvortil her sigtes, er Løftet til Achas: «En Kvinde er svanger og vil føde et Barn; men før dette Barn kan

skelne Godt og Ondt, vil det Land, hvis to Konger indjager Achas Frygt, være hærjet». Der er heri ingen Spaadom' med Hensyn til hint Barn.

Paa samme Maade lader Evangelisten Jesus fødes i Betlehem trods det, at han i Virkeligheden fødtes i Nazareth, som det udtrykkeligt siges, for at Ordene i Micha 5,1 skal gaa i Opfyldelse. Ogsaa disse Ord bliver ganske urigtigt oversatte: «Du Betlehem i Juda Land er ikke den mindste af Juda Fyrster, thi fra dig skal en Hersker udgaa» i Stedet for: «Du Betlehem Efrata, du mindste af Juda Flækker, fra dig osv.», et Ord, der forklares ved, at Betlehem var Vuggen for David og hans Æt.

Jesu Mirakler har ofte tydelige Forbilleder i den ældre israelitiske Literatur. Naar der tillægges Jesus Miraklet med de fem Brød og de to smaa Fisk, saa gentages og overbydes herved et Under fra det gamle Testamente. I 2den Kongernes Bog, 4,12, bespiser Elisa underfuldt 100 Mand med 20 Bygbrød og én Pose Korn, og hele Miraklets Formning er forbilledlig for Underet i det nye Testamente. Elisa siger: Sæt det for Folket, at de kan spise. — Tjeneren indvender: Hvorledes skal jeg sætte det for 100 Mand? — Elisa svarer: Saaledes siger Jahve, de skal spise og der skal blive tilovers. De spiser da og levner efter Herrens Ord.

I Evangeliet bliver de 100 Mand til 5000 og 4000.

Dette er et af de flere Steder, hvor man gennem Forvanskningen tror at kunne skimte, hvad Jesus virkelig har sagt. Der er i den bibelske Fortælling tidligere tillagt ham Citatet af femte Mosebog: Mennesket lever ikke af Brød alene — som Svar paa Opfordringen til at lade Stene blive til Brød. Han bespiser Mængden med sin Aands Brød, og dette Livets Brød, som han lader uddele gennem Apostle og Disciple, mætter med faa Ord Tusinder og mindskes ikke ved Brugen; Forraadet er uudtømmeligt. Rimeligt desuden, at i hans Omgivelser det Ord er faldet: Saa længe vi var i hans Nærhed, har vi hverken sporet Sult eller Tørst.

Sandsynligvis er det da en Lignelse, der er bleven gjort til mirakuløs og umulig Virkelighed. Ganske som det øjensynligt er sket med Figentræ-Miraklet. I Evangeliet efter Lukas fortælles det som Lignelse: En havde et Figentræ, der var plantet i hans Vinje, og han søgte efter Frugt derpaa og fandt ingen. Da sagde han til Vingartneren: hug det om! osv. I det første

Evangelium hænder dette virkelig: Jesus hungrer, ser et Figentræ, der kun bærer Blade, ikke Frugt, forbander det uskyldige Træ, og straks visner Figentræet.

Saa nær holder Evangelierne sig til det gamle Testamente, at vi tydeligt kan se, hvorledes Jesu Lidelse paa Korset i Enkeltheder er udarbejdet efter det givne Forbillede.

De Ord, der er lagte Jesus i Munden, og hvis Ægthed skulde synes saa meget utvivlsommere, som de meddeles paa Aramæisk, Ordene: Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig! er de Ord, der aabner den 22de Salme, og efter den er det Hele ordnet: Fordelingen af Ofrets Klæder og Lodkastningen om dem. Haansordene under Rysten paa Hovedet, Vendingen: Lad Elias frelse ham! Alt er Citater, mest ordrette, af Salme 22, der da ogsaa anføres som Profeti.

Kun er der det at mærke, at Salmen i Septuaginta-Oversættelsen, der her er brugt, i Vers 17, hvor der tales om den Bande Forbrydere, der har omringet den Talende, har det misforstaaede: de har gravet i mine Hænder og Fødder (hvad senere blev til: de har gennemboret mine Hænder og Fødder) i Stedet for: de hænger sig som en Løve i mine Hænder og Fødder. — Man saa deri en Hentydning til Korsfæstelsen og sluttede deraf, at tvert imod al Skik og Brug ogsaa Fødderne var blevne gennemborede. Saaledes fremstilles endnu den Dag i Dag den korsfæstede Jesus med gennemborede Fødder paa Grund af et urigtigt oversat Salme-Sted.

2

Dog den største Interesse har det med Hensyn til Forholdet imellem det gamle Testamente og det ny at se Jesu Geni udspringe af Israels Genius.

Hvor stor Jesu Originalitet har været i det alment Sædelige og Religiøse er det vel i vore Dage vanskeligt at skønne. Man véd, at Essæernes Lære paa afgørende Punkter har stemmet overens med hans, og at hans Synsmaader i Mangt og Meget har svaret til Datidens store jødiske Vises, Hillel's især.

Naar der er lagt Jesus Ord i Munden, der gør en skarp Adskillelse mellem hans Lære og det gamle Testamentes, saa er disse Ord ikke de rette. Dersom Jesus, som det meddeles i Bjerg-

prædikenen har udtalt: «I har hørt, det er sagt, I skal elske Eders Næste og hade Eders Fjender, men osv.», saa er Citatet ikke nøjagtigt. Der staar i 3 Mos. 19,18 kun: Du maa ikke hævne dig selv eller gemme Vrede mod dit Folks Børn, men du skal elske din Næste som dig selv.

Hillel gav efter den babylonske Talmud (Schabbath) en Hedning, der spurgte ham, om han i faa Ord kunde give ham Indbegrebet af Mose Lov, det berømte Svar: «Hvad du ikke vil, man skal gøre mod dig, gør ikke det mod din Næste! Det er hele Loven, det Øvrige er kun Fortolkning deraf». Disse Ord er, som bekendt, (Matth. 7,12) lagte Jesus i Munden. Iøvrigt havde jo de ældste Profeter Amos, Jesaja, Micha kastet Vrag paa al ydre Gudsdyrkelse og lagt hele Vægten paa Hjertets Renhed alene. Det var deres Aand, som blev nedbrudt under senere Tiders Præstevælde. Jesus genrejser den.

Jesaja er den af Profeterne, som Jesus synes særligt at have gransket og at have levet sig ind i. Atter og atter ligger Udtryk af Jesaja bag de Vendinger, som er lagte ham i Munden. Naar det f. Eks. hedder: «Gaar hen og melder Johannes, hvad I hører og ser: Blinde bliver seende, og Halte gaar, Spedalske renses, Døve hører . . . og Evangeliet prædikes for de Fattige», saa ligger bagved disse Ord Steder af Jesaja som dette: «De Døve skal høre de skrevne Ord paa denne Dag, og de Blindes Øjne se ud af Mulm og Mørke, og hos de Undertrykte skal Glæden over Herren vokse, og de Fattige blandt Menneskene skal juble over Israels Hellige», og som dette: «Da skal de Blindes Øjne oplades og de Døves Øren aabnes. Da skal den Halte springe som Hjorten og den Stummes Tunge juble» osv. (Jesaja 29,18, 19, 35,5, 6).

At give et anskueligt og tilfredsstillende Billede af Jesu Personlighed, som den gennem Evangelierne skimtes, vilde være en Opgave for en stor Digters Indbildningskraft; kun maatte han være en stor Kritiker tillige. Slægt efter Slægt vil rimeligvis forsøge sig paa denne Opgave. Vi Nulevende, der ikke kan udholde at læse Klopstocks Messias, kan heller ikke fuldt tilfredsstilles af Renans. Den teologiske Opdragelse, Renan havde faaet, og som han aldrig formaaede helt at frigøre sig fra, bragte ham til den Tro, at Jesus gennemgaaende selv havde tillagt sig de Mirakler, der i Evangelierne tilskrives ham, medens en opmærksom Undersøgelse i talrige Tilfælde tydeligt viser, hvorledes Evan-

gelisten former Miraklet i det Øjemed, at faa et Ord af det gamle Testamente, der foresvæver ham, og som han (snart ved en bogstavelig, snart ved en sindbilledlig Udtydning) misforstaar, til at stemme med en Handling, Messias efter hans Opfattelse bør have udført.

Jesu Personlighed aabenbarer sig vel tydeligst i enkelte af de Ytringer, der er lagte ham i Munden, Ytringer, man ikke kan tænke sig opfundne, og som undertiden er saa overvældende geniale, at de langt anderledes end noget Mirakel afgiver Beviset for hans Væsens Uforlignelighed.

Overfor visse Spørgsmaal, der stilles ham, svarer han ikke ligefrem. Han bøjer af for Spørgsmaalet, men giver netop derved et afgørende og udtømmende Svar. De ypperste af disse Ord har da et vist Fællespræg: det Undvigende og under denne Bevægelse Rammende og evigt Rammende. Der er i dem en Blanding af Forsigtighed og Fasthed, af omgaaende Klogskab og Overlegenhedens stille Sikkerhed.

Der er saaledes Svaret paa Spørgsmaalet, om man skal betale Kejseren Skat: Giv Gud, hvad Guds er, og Kejseren, hvad Kejserens er.

Der findes ved denne Historie om Skattens Mønt ganske vist den paafaldende Omstændighed, at de romerske Kejsere, som vidste, at deres forgudede Hoveder var Jøderne en Gru, for Palæstina lod slaa Mønt uden Kejserbilleder. Man har imidlertid gjort opmærksom paa, at ved en stor Tilstrømning af Fremmede som ved en Fest, kunde der være romerske Mønter i Mængde i Omløb, og Svaret har ikke kunnet opdigtes. Paa engang undvigende og fast, som det er, indbrænder det sig i Erindringen ved sin fyndige Knaphed. Det betegner Jesu Sky for Indblanding i Folkets politiske Kamp og hans Hævden af det, som for ham var det ene Fornødne.

En stor Vanskelighed for den, der forsøger at danne sig et Billede af Jesu menneskelige Væsen er ligefuldt den, at netop de værdifuldeste Udsagn, der er lagte ham i Munden, undertiden er de historisk mest usikre.

Saaledes er Ordet om Kvinden, der blev greben i Ægteskabsbrud, og hvem man efter Loven vilde stene: »Den, som er ren, han kaste den første Sten» ubeskrivelig beundringsværdigt, forsigtigt og dog stort.

Meget gør imidlertid den Historie, hvori dette Ord fore-

kommer, mistænkelig. Dels findes den slet ikke i noget af de tre Evangelier, der stammer fra det første kristelige Aarhundrede, kun i det fjerde, uhistoriske Evangelium, som er nedskrevet mellem 135 og 150. Det er allerede paafaldende, at en saa smuk og betegnende Tildragelse er forblevet de tre første Evangelister ubekendt; thi at de skulde have kendt den og ikke fundet den værd at omtale, er utænkeligt. Men hertil kommer endda, at denne Fortælling i Virkeligheden slet ikke oprindeligt har tilhørt Johannes' Evangelium, men er et senere Indskud. Den findes ikke i de ældste og bedste Haandskrifter, og den forstyrrer Sammenhængen der, hvor den ubehændigt er skudt ind.

Forfatteren har neppe kendt noget nøjere til Mose Lov og jødisk Sæd og Skik paa Kristi Tid. Han forudsætter øjensynligt, at Stening er den almindelige Straf for Ægteskabsbrud, medens den i 5 Mosebog 22,23, 24, kun er foreskrevet for et bestemt Tilfælde. Dernæst er Fortællingens Udgang, Kvindens Frelse, saare lidet sandsynlig. Bødlerne har ganske sikkert anset sig for mere end tilstrækkeligt rene; de har ikke sluppet deres Bytte, fordi en Mand uden Myndighed over dem gav dem en ligefrem Opfordring til at bryde Loven ved at lade Naade gaa for Ret. Trods alle disse Forhold, der taler mod Fortællingens Paalidelighed, kan man vanskeligt forsone sig med den Tanke, at det skønne Ord, der er dens Kærne, ikke skulde være blevet udtalt af Jesus. Thi dersom ikke af ham, af hvem da? Hvem var i Stand til at forme denne Sætning?

Denne Antagelse styrkes desuden derved, at Papias, som levede i den første Halvdel af det andet Aarhundrede, efter hvad Eusebios anfører i sin Kirkehistorie (tredje Bog, Kap. 40), har havt Tildragelsen i sit nu forsvundne Skrift. Den maa være ment med «Historien om en Kvinde, der paa Grund af mange Synder blev anklaget for Herren».

3

Med Hensyn til Forholdet mellem det gamle og det nye Testamente knytter der sig en stor Interesse til de korte Lignelser, de Parabler eller smaa billedlige Historier, der hyppigt udgør Formen for Jesu Prædiken.

Besynderligt nok har Renan i sit *Jesu Liv* benegtet, at der findes nogen som helst Overensstemmelse mellem slige Træk i det nye Testamente og formelt beslægtede billedlige Fremstillinger i det gamle. Han finder langt større Lighed mellem Jesu Parabler og dem, der i Indiens gamle religiøse Skrifter tillægges Buddha.

Der er Lighed nok mellem enkelte Fyndsprog, der tillægges Buddha og Jesus, men det er i Grunden kun faa Parabler. der her kan være Tale om at hidføre til Sammenligning med det nye Testamentes, og allerede den umaadelige Vidtløftighed, de bestandig tilbagevendende Gentagelser, hvormed disse fortælles, gør Ligheden saare svag. Den findes imidlertid, naar man af de indiske Parabler fjerner den brede, maleriske Fremstilling og udskiller alt Overflødigt. Man vil da kunne bringe dem i en Form, der nærmer dem til den i Evangeliernes Parabler.

En af disse sindbilledlige Fortællinger begynder: «Det er, o Çâriputtra, som var der her — i en Landsby, en By, en Flække, et Herred, en Provins, et Kongerige, en kongelig Residensstad — en Husherre, som var aldrende, gammel, nedbrudt, naaet til en meget fremrykket Alder, rig, med stor Formue, store Midler til Nydelse og Ejer af et stort, højt, rummeligt Hus, bygget for lang Tid siden og nu faldefærdigt; et Hus med Rum for to, tre, fire eller fem hundrede levende Væsner, og som kun havde én Dør, et Hus tækket med Straa, hvis Sale faldt sammen, hvis Støttepiller var raadne og ødelagte, mens Pudsen, som dækkede dets Mure og Porte, var afgnavet af Tiden. Sæt, at dette Hus fra alle Sider blev omspændt af en stor Ildebrand. Og sæt, at hin Mand havde mange Børn, fem, ti eller tyve, og at han var gaaet ud af sit Hus».

Som man ser, er der Intetsomhelst i denne Stil, som minder om Israeliternes Fortællerstil, hverken om den hebraiske eller den græske.

Anderledes, hvis man omskriver Parablen og siger: «Der var en gammel, rig Mand, som boede med sine mange Børn i et stort Hus med talrige Rum. Og Huset var gammelt og faldefærdigt, og dets Tag var af Straa. En Dag brød der pludselig Ild ud i Huset fra flere Sider, og Huset havde kun en eneste Dør. Husets Herre kunde lettelig redde sig selv, men han ængstedes for sine Børn, der var saa unge og smaa, og som i dette brændende Hus morede sig med at lege og spille forskellige Spil.

Han kaldte da paa dem: Kom mine Børn, Huset staar i Brand! Men Børnene forstod ikke Ordet *Brand*, uvidende som de var. Da raabte Faderen, som kendte sine Børns Tilbøjeligheder: Legetøjet, som I har kært, Legetøj af mange Slags, Vogne, forspændte med Okser, Geder, Antiloper, har jeg lagt her udenfor Døren, kom hurtigt ud! — Selv om den Mand ikke havde givet en eneste Legetøjsvogn til sine Børn, var han vel derfor en Løgner?»

Der er en anden saadan Parabel, som har en ganske svag Lighed med den om den fortabte Søn, skønt den langtfra har dennes dybere Mening.

Sammentrængt vilde den lyde: En Søn blev fjernet fra sin Fader og kom langt bort til et andet Land. Faderen, som var en mægtig Mand, begræd sin Søn og søgte ham i halvtredsindstyve Aar allevegne forgæves. Imedens var han selv stedse bleven mere rig og mægtig, og en Dag, da han sad paa en Trone under en Baldakin, omgivet af flere hundrede Mænd af sit Følge, kom Sønnen, der var saa fattig, at han søgte sig Føde og Klæder, til den By, hvor hans Faders Hus laa. Da han saa sin Fader, tænkte han: Det er Kongen eller Kongens Minister, og han flygtede af Angst for, elendig som han saa ud, at blive ført i Fængsel. Men Faderen, som sad paa sin Trone, genkendte sin Søn og lod ham gribe af sine Løbere. Og neppe greben faldt Sønnen i Afmagt; thi han tænkte: Det er Bødlerne, som griber mig. Da sendte den Rige til sin fattige Søn Enøjede, Krøblinge, Elendige, til hvem han havde sagt: Fæster ham i min Tjeneste. Og han selv sagde til ham: Det Sted, hvor man henkaster Skarnet fra mit Hus, er stinkende og fælt; arbejd paa at rense det, jeg giver dig dobbelt Løn. Og Sønnen rensede Stedet og boede i en Straahytte nær derved. Men Faderen iagttog ham stadigt gennem Vinduerne eller gennem et Kighul, og en Dag gik han ned til ham i fattige Klæder og skændte paa ham og sagde: Du gør ikke din Gerning. Men derefter aabnede han ham sin Favn og sagde: Jo, du gør din Gerning, du er visselig min Søn; der er ingen Tvivl. Paa denne Maade lod han ham lidt efter lidt faa Indpas i sit Hus og anvendte ham i sin Tjeneste og indgød ham Tillid. Men den Fattige tænkte hverken paa Guldet eller Perlerne eller nogen af de andre Rigdomme, som Faderen skjulte i sit Hus. Den Rige sagde da til sig selv: Min Søn er naaet til at tænke ædelt, og han skænkede ham al sin Ejendom uden

Undtagelse. Saaledes oppebier Verdens Lærer, han, som er til ved sig selv, det passende Øjeblik; han siger ikke sin sande Mening straks, fordi han prøver os først. Han siger til os: Betving I først Eders elendige Tilbøjeligheder, og han giver sine Goder til den, der har betvunget dem. —

Der er heri Noget, som minder om Aanden i den kristelige Parabel.

I Fabelens Bygning om end ikke i dens Aand staar følgende lille sindbilledlige Historie Evangeliets Parabler ret nær.

Der er spurgt, hvorfor Tathâgata (Buddha) forlader Jorden og lader Menneskene tro paa sin fuldstændige Forsvinden, skønt han ikke endnu helt er indtraadt i Nirvâna:

Det er, o Søn, som var der en kyndig Læge, vant til at behandle enhver Art Sygdom. Han havde en Mængde Børn, og medens han var borte paa en Rejse, blev alle disse Børn syge af en giftig Drik og rullede sig i Smerter paa Jorden. Lægen, deres Fader, vendte hjem, og alle anraabte de ham om at befri dem fra Giften. Men nogle af disse Børn havde urigtige Begreber, andre tænkte sundt. Lægen beredte da et stærkt Lægemiddel, som havde Farve, Lugt og Smag, og sagde: Drik, mine Børn, og I vil i en Fart blive helbredte. De af Børnene, der tænkte sundt, drak hurtigt og kom sig. De andre sagde: Helbred os, kære Fader! men drak ikke Medicinen, thi dens Farve, dens Lugt og dens Smag mishagede dem. Da udfandt Lægen dette Middel: Han rejste bort paany og lod sine syge Børn vide, at han var død. Men de, som nu saa sig uden Beskytter og Hjælper, tog Lægemidlet og blev helbredte. Da Lægen saa vidste sine Børn befriede for Ondet, viste han sig for dem paany. Saaledes lader ogsaa jeg, Verdens Fader, Væsnet, der er til ved sig selv, alle Skabningers Herre og Læge, naar jeg ser mine Børn oplagte til Modsigen og Modstand, hildede i Vildfarelse og Uvidenhed, disse mine Skabninger se mit Nirvâna, skønt jeg endnu ikke er indtraadt deri. (*Le lotus de la bonne loi* Kap. III. IV. XIV).

I

Saasnart man fra Indernes hellige Bøger vender tilbage til den gamle hebraiske Literatur, føler man straks, at man her

har samme literære Grund under sine Fødder som i det nye Testamente.

Man kan stadigt i de ældre historiske og profetiske Bøger finde Træk og Former, der er beslægtede med dem, som betegner Billedsproget i Jesu Prædiken.

Der findes i det gamle Testamente egenlige Fabler (Dommernes Bog 9,8, 2 Kong. Bog 14,9). Den første af disse Fabler, der spotter en daarlig Hersker, Abimelek, lyder saadan: Træerne gik engang hen at salve sig en Konge, og de sagde til Oliventræet: Vær du Konge over os! Men Oliventræet svarede dem: Skulde jeg forlade min Fedme, som Guder og Mennesker priser hos mig, og gaa hen for at hæve mig over Træerne! — Samme Opfordring til Figentræet, der ikke vil forlade sin Sødme og sin gode Frugt, og til Vinstokken, der ikke vil forlade sin Most; endelig til Tornebusken, som svarer: «Dersom I virkelig vil salve mig til Konge over Eder, saa kommer og skjuler Eder under min Skygge — men hvis ikke, da fare Ild ud fra Tornebusken og fortære Libanons Cedre».

Vi finder ogsaa egenlige Parabler. Saaledes Jesaja 5,2: «Min Ven (ↄ: Jahve) havde en Vingaard paa en frugtbar Skrænt. Han hakkede den, ryddede Sten af den og beplantede den med ædle Ranker. Han byggede et Taarn i dens Midte og huggede en Perse ud af Klippen i den. Saa ventede han, at den skulde bære Druer — den bar Galdebær. Og nu, I Jerusalems Beboere og Juda Mænd! Dømmer mellem mig og min Vingaard! Hvad var der mere at gøre ved min Vingaard, som jeg ikke har gjort ved den? Da jeg ventede, at den skulde bære Druer, hvorfor bar den da Galdebær? — Nu vil jeg lade Eder vide, hvad jeg vil gøre ved min Vingaard. Jeg vil tage dens Hegn op, saa den skal ædes af, vil rive dens Mur ned, saa den skal trædes under Fødder. Jeg vil lægge den øde; den skal ikke beskæres, ikke dyrkes mere, Tjørn og Tidsel skal skyde op deri, og Skyerne vil jeg forbyde at vande den med Regn. — Thi Vingaarden er Jahve Zebaots; det er Israels Hus, og Juda Folk er hans kæreste Plantning. Han haabede paa Ret, — og se, det blev Uret, paa Retfærdighed — og se, det blev til Skraal».

Man vil føle, i hvor høj Grad Jesu forskellige Vingaards-Parabler er forberedte her, overhovedet hans Lignelser om Planter, der bærer daarlig Frugt og ikke opfylder berettigede Forventninger. Hele Brugen af Billedet og hele Stilen er den samme.

Er Parabelstilen hos Jesus saaledes paavirket af Jesaja, saa er det til Gengæld højst betegnende, at Intetsomhelst hos ham minder om Præsteprofeten Ezechiel, hvis Aand overhovedet ikke tiltalte ham, og hvis Stil maatte være ham imod. Der findes hos Ezechiel i 17de og 24de Kapitel forskellige Parabler; de er nærmest allegoriske og ved Sammenhobningen af Billeder utydelige.

Den første Parabel begynder: «Konge-Ørnen med de store Vinger og de lange Svingfjer, tæt dækket med brogede Fjer, kom til Libanon og tog Cederens Løvkrone. Han rev Toppen af dens unge Skud og bragte den til et Kræmmerland og lagde den i en Købmandsby» osv. Ørnen er Nebukadnezar, Libanon Jerusalem, Cederens Krone Kong Jekoniah, Købmandsbyen er Babylon (Profeterne afskyede al Handel, fordi den bragte Folket i Forbindelse med fremmede Folkeslag). Men Lignelsen er som Helhed højst unaturlig: En Ørn, der planter en Vingaard; en Vingaard, der anraaber om at blive vandet af en Ørn osv. Ligesaa smagløs og sammensat er Allegorien om Jerusalem som Kedel over Ilden, hvori Indbyggerne koges.

Aldrig findes Sligt i nogen Parabel af Jesus. Denne Stil har paavirket Fremstillingsmaaden i Johannes' Aabenbaring (forfattet mellem Aarene 68 og 70) men aldrig Formen i Jesu Parabler. De er simple og gennemsigtigt klare.

En meget afgørende Indflydelse paa Jesu Parabel-Stil har derimod Profeten Nathans bekendte Parabel (2 Sam. 12) øjensynligt havt:

«Der var to Mænd i samme By; den ene var rig, den anden fattig. Den Rige havde overmaade mange Faar og Okser, den Fattige Intet uden et eneste lille Lam, der var vokset til med hans Børn. Det aad af hans Brød, drak af hans Bæger, laa i hans Skød og var ham som en Datter. Men der kom en Rejsende til den rige Mand, og han nænnede ikke at tage af sine Faar eller Okser for at lave en Ret til den Vejfarende; men han tog den fattige Mands Faar og lavede det til».

Ikke blot Stilen men Aanden heri er et Forbud om Stil og Aand i saadanne Parabler af Jesus, som indskærper Kærlighed til Næsten (Den barmhjertige Samaritan f. Eks.).

Der er andre af Jesu Parabler, som er uhyggeligt barske i deres lidenskabelige Had til den Rige blot som rig og Forherligelse af den Fattige blot som fattig, saaledes den om Lazarus og den rige Mand; de udgaar umiddelbart af den Ebionitiske Aand.

som i Galilæa var udbredt før Jesu Tid, og som besjælede ham og hans Disciple. Der er atter andre, som er rørende naive — i deres barnlige Forestillinger om Konger, Kongeriger og Kongemagt, saaledes den om Kongen, der gjorde Gæstebud for sin Søn. Men de ypperste og, saa vidt man kan skønne, utvivlsomst ægte iblandt dem, som Den fortabte Søn, der beskæmmer de regelrette Pligtmennesker, eller Den barmhjertige Samaritan, der beskæmmer de paa Embedsvegne Fromme, er med deres Venden op og ned paa Samfundets anerkendte Trintige og Rangforordning udførte i en stor og simpel Stil og med en kunstnerisk Fynd, der røber, at Talekunstens Geni hos Jesus ganske var i Jævnhøjde med hans sædelige Storhed.

RUMÆNIEN

(1901)

JØDISKE OG KRISTNE RUMÆNERE

Brich aus in lauten Klagen,
Du düstres Martyrerlied,
Das ich so lang getragen
Im flammenstillen Gemüth!
Heinrich Heine.

Det Barbari, der stadig stigende betegner den sidste Tredjedel af det nittende Aarhundrede, har blandt Andet givet sig Udslag i en Genoplivelse af Nationalhadet og Racehadet, som den europæiske Dannelses ypperste Repræsentanter ved Aaret 1848 troede i Færd med at slukkes. Forskellige Religionsbekenderes Foragt for hverandre har samtidig vist en ny, undertiden forfærdende, Opblussen, og i mange Tilfælde kommer hertil endnu alt det Had, der avles af Klassekampen.

Der er noget af alt dette i den Uvilje, for hvilken Jøderne i Europa omtrent fra Aaret 1870 stedse stærkere har været Genstand. Det syntes en Tid lang, som lod Jødehadets Styrke i hvert Land sig beregne efter det Procentantal, Jøderne indtog af Befolkningen, og i Reglen lader det sig vistnok maale saaledes. Imidlertid har den om Middelalderen mindende Højde som Ufordrageligheden mod Jøderne har naaet i Frankrig, hvor deres Tal dog er saa ringe, vist, at Reglen ingen ubetinget Gyldighed har men at ogsaa Magtspørgsmaalet kommer i Betragtning.

I

De europæiske Lande, i hvilke den saa længe forfulgte og ındertrykte jødiske Stammes Vilkaar er slettest, er Rusland, hvis Masse-Uddrivelser af Jøderne alt for tyve Aar siden vakte alnindelig Opmærksomhed og hvor de Tilbageblevne den Dag idag ɔaa enhver Maade mishandles, dernæst Rumænien, som i de ;idste Aar har overgaaet alle andre Stater ved den Raahed, hvorned Magthaverne og Befolkningen dèr har sat en Forfølgelse nod de jødiske Rumænere i Scene, som samtidigt med ikke ·inge Frækhed og Kløgt forsøges borthyklet og bortløjet.

I denne lille, halvciviliserede Stat fremkaldte allerede den ıuværende Kong Carols (Karl af Hohenzollern's) første ledende Minister, Bratianu, i den sidste Halvdel af Treserne Jødeforfølgelser i den Hensigt at vinde den lavere Befolkning for sig. Den Gang havde Rumænien, der nu tæller 6 Millioner, vel $4^1/_2$ Million Indbyggere, hvoriblandt 170,000 Jøder, som ved Siden af let frembringende Bondefolk repræsenterede Landets økonomiske Drivkraft. Man holdt den jødiske Befolkning nede under Retøshedens Tryk. Paaskuddet dertil afgav da som sidenhen, i Rumænien som i andre Lande, den Paastand, at Jøderne ved ıager hindrede Bondestandens Fremgang, en Paastand, hvis Usandhed lader sig godtgøre; thi de Bondeopstande, der i Aarene 866, 1888 og 1899 er brudte ud i Rumænien, har fundet Sted i Egne, hvor der enten slet ikke findes Jøder eller hvor de kun orefindes i forsvindende ringe Tal, og de Retssager, hvortil Optandene gav Anledning, har bevist, at Bøndernes Klager gjaldt :ristne Godsejere.

Den Forfatning, som Fyrst Carol i 1856 efter sin Tronbestigelse gav Rumænien, indeholdt i sin Artikel 7 den Bestemnelse, at Ikkekristne, altsaa Jøder, var udelukkede fra at opnaa Statsborgerret. Men den Gang, da man stod under Indflydelse f det andet franske Kejserdømmes Grundtanker, hyldede man igefuldt endnu Samvittigheds- og Religionsfrihed. Alle Indfødte 'ar uden Hensyn til forskellig Bekendelse lige for Loven, og fra Fyrst Cuza's borgerlige Lovbog gik den Bestemmelse over i den ıy Forfatning, at Udøvelsen af de almindelige Borgerrettigheder kke var afhængig af Statsborgerretten.

Men allerede 1867 vedtog den under Bratianu's Ministerium

valgte Rigsdag en Politilov, ifølge hvilken det forbødes enhversomhelst Fremmed at nedsætte sig i en Landkommune uden særlig Tilladelse af Kommunaløvrigheden — i Kraft af denne Lov begyndte allerede da Jødernes Uddrivelse af Landsbyer og Flækker, og den foregik med saadan Raahed, at man for at blive af med adskillige, som man havde forjaget fra Sted til Sted, druknede dem i Donau ved Galatz.

Disse Tilstande blev ikke ukendte i Europa, og paa Berlinerkongressen i 1878 opnaaede Rumænien kun sin Anerkendelse af Stormagterne som selvstændig Stat paa Betingelse af, at for Fremtiden Religionsforskellighed ingen politisk Betydning skulde have. Artikel 44 i Berliner Traktaten erklærer, at i Rumænien «Forskel i religiøs Tro eller Bekendelse ikke kan gøres gældende mod Nogen som Grund til Udelukkelse eller som Uformuenhed i Nogetsomhelst, der berører Nydelsen af borgerlige og politiske Rettigheder». Paa dette Tidspunkt var de rumænske Jøders Antal som nu omtrent 250,000.

Rumænien gik ind paa ethvert Krav, der stilledes til det, og anerkendtes paa de stillede Betingelser som selvstændigt Kongerige. Dog neppe var det Forønskede opnaaet, før man fandt paa en Udvej til at unddrage sig sine Forpligtelser, en Vending saa plump, et Bedrag saa frækt, at det neppe har mange Sidestykker i Aarhundredets politiske Historie. Ganske vist, sagde man, skal religiøse Forskelligheder for Fremtiden ingen Betydning have. Men dette gælder kun for Landets indfødte Befolkning. Da Jøderne er *Fremmede*, har Bestemmelsen ingen Gyldighed for dem. Saaledes stempledes da den ulykkelige israelitiske Befolkning, der i umindelige Tider havde havt Sæde i Landet og visselig ikke var mindre indfødt end det herskende Blandingsfolk, heller ikke var Undersaatter af nogen anden Stat, som fædrelandsløs og derfor retløs. Den europæiske Folkeret hævder imidlertid, at Ingen kan være uden Fædreland.

Medens Stormagternes Mening i 1878 naturligvis havde været, at Jøderne ved en simpel Forvaltnings-Bestemmelse skulde opnaa Borgerrettigheder, blev det ved Lov af 1879 fastsat, at de i Landet indfødte Jøder kun en for en kunde ansøge om Indfødsret, der i hvert enkelt Tilfælde alene kunde gives ved en af Kammer og Senat vedtaget Lov, og i Virkeligheden er fra den Tid til nu i Alt neppe 200 Jøder, endda mod Erlæggelsen af svære Pengesummer, blevne rumænske Borgere. Denne Lov af 1879 ude-

lukkede dem samtidigt fra al Erhvervelse af Grundejendom, der kun tillodes Indehaverne af politiske Rettigheder.

Rigtignok viste man det Højsind, straks efter Uafhængighedskrigen at give 900 Jøder Borgerret, som havde kæmpet i de forreste Rækker. Men de fleste af dem laa i de bulgarske Grave, de andres Borgerbreve blev «glemte» i en patriotisk Obersts Mappe, hvor de senere fandtes, og for syv Aar siden ved en Ministerialbeslutning tilintetgjorte.

En ny Lov forbød Jøderne Ophold i Landsbyer og Flækker og tillod kun nogle faa Ophold i Landkommunerne. Talrige jødiske Familer blev fordrevne fra Hus og Hjem og maatte drage til Byerne, hvor Elendigheden mellem Jøderne følgelig voksede med rivende Fart. De paa Landet Tilbageblevne havde Alt at lide af Øvrighedens Vilkaarlighed. Hvert Øjeblik truedes den jødiske Familie af en Udvisningsbefaling; undertiden slæbte man fattige gamle Mennesker ud af deres Hytter, ja kastede Barselkvinder med deres spæde Barn ud paa Vejen i Sne og Storm.

Efterhaanden gaves nu en hel Række af Love og Forføjninger, der vanskeliggjorde Jøderne deres Tilværelse. I sin Begærlighed efter Indtægter tog Staten Eneret paa enhver sikker Industri, saaledes Tobaks-, Tændstikke- og Cigaretpapirs-Fabrikationen. Da Tobaksmonopolet og Skatten paa Udskænkning af spirituøse Drikkevarer indførtes, udelukkedes Jøderne saavel fra alt Salg af Tobak som fra alt Værtshushold i Landkommunerne. End ikke Medhjælpere turde de være. Da kun Statsborgere kunde udnævnes til Embeder i Stat, Distrikt og Kommune, men næsten kun Jøder sad inde med Kundskaber i Lægevidenskaben, greb man den Udvej, vel at ansætte Jøder som Læger, men saaledes, at de ligefuldt ikke blev betragtede som Embedsmænd, og kun paa ubestemt Tid, indtil man fandt en Kristen, der ønskede Pladsen. Det blev Jøderne forbudt at eje eller lede et Apotek, ja endog blot at være Apoteksmedhjælpere. Det forbødes dem at drive Materialhandel, og dem, der allerede havde en saadan, berøvede man den ved alskens Lovtrækkeri. De turde hverken være Korn- eller Vekselmæglere, end ikke være Medhjælpere i nogen Mæglerforretning. De turde ikke have Fuldmagt for nogen Toldembedsmand, ikke have nogen Ekspeditionsforretning. Ved Valget til Handelskamrene kunde de hverken være Vælgere eller vælges. De turde ikke være Direktører eller Embedsmænd ved Nationalbanken, end ikke om de valgtes dertil. Det samme

gjaldt om Landets to store Kreditanstalter *Crédit Rural* og *Crédit Urbain*. I intet Land er paa Grund af Vejenes og Gadernes daarlige Beskaffenhed Bissekramhandelen saa nødvendig og saa udbredt, og en Mængde fattige rumænske Jøder tjente ligesom Slovaker, Grækere og Makedoniere deres Brød ved at bringe alle Slags Varer omkring i Byernes ubrolagte Forstæder. Men selv dette usle Erhverv blev dem berøvet, idet man gav en Lov mod omvandrende Handelsmænd, som efter Ordre kun blev bragt i Anvendelse mod Jøder. — Enhver jødisk Skomager, der gik om for at sælge et Par Sko, blev indespærret, for at han saa ved at købe sig løs kunde fylde Politimandens Lommer.

Ja selv de jødiske Daglejere berøvede man deres Brød. I Donauhavnene var mange fattige Jøder sysselsatte som Lastdragere. Øvrigheden lod dem bortjage og erstatte med Folk fra den anden Side af Donau.

Medens man imidlertid saaledes med stor Følgestrenghed berøvede Jøderne enhver Borgerrettighed, glemte man ikke at paalægge dem alle Borgerpligter. De var værnepligtige som alle andre indfødte Rumænere. Det var tilmed saa langt fra, at de gjorde noget Forsøg paa at unddrage sig Militærtjenesten, at den jødiske Befolkning i Sammenligning med den kristne er repræsenteret i Hæren ved Forholdstallet 11 mod $4^{9}/_{10}$, og det skønt man har berøvet Jøderne enhver Ret til Forfremmelse. De kan ikke blot ikke blive Officerer, men end ikke Underkorporaler. Ikke desmindre viser de officielle Tal, at medens Antallet af kristne Desertører i vore Dage naaede 18 Procent, har kun 1 Procent af Jøderne unddraget sig deres Værnepligt ved Flugt, en Kendsgerning, der er saa meget des mere paafaldende, som den jødiske Soldats Liv i Kasernen er en eneste Kæde af Ydmygelser og Mishandlinger.

Ogsaa i Rumænien værner man om det nationale Arbejde. For at fremme det gav man en Lov, ifølge hvilken enhver Opretter af en Fabrik eller Industri forpligtedes til, at efter tre Aars Forløb skulde indfødte Rumænere udgøre mindst Halvdelen af de Arbejdere, han sysselsatte. Loven krævede ikke, at disse Rumænere skulde være Statsborgere; men den fortolkedes saaledes, at Jøderne blev udelukte.

Paa de rumænske Hospitaler plejes de indenlandske Syge gratis. Men fattige, syge Jøder maa som Fremmede erlægge en af Hospitalsbestyrelsen for hvert enkelt Tilfælde vilkaarligt fastsat

Sum, og af Patienterne tør selv under disse Omstændigheder kun de 10 Procent være Jøder. Herfra er gjort den Undtagelse, at i visse svære og sjældne Sygdomstilfælde kan de optages uden Vederlag, idet man har villet sikre sig dem som Forsøgsgenstande i videnskabeligt mærkværdige Tilfælde.

Ifølge den rumænske Forfatning skal Elementærundervisningen i de offenlige Skoler gives alle Indfødte gratis. For om muligt at udelukke Jøderne fra den almindelige Dannelse og med fuld Bevidsthed om at man ramte denne saa lærelystne Befolkning haardest ved at gøre Kundskaben, det afgørende Vaaben i Kampen for Livet, utilgængelig for den, indførtes i Skoleloven fra 1893 den forfatningsstridige Bestemmelse, at jødiske Børn kun optoges i de offenlige Skoler mod en Betaling, der kunde fastsættes vilkaarligt, Fremmedskatten kaldt, i Reglen 30 Francs, og kun ifald der var Pladser tilovers. Med andre Ord, det afhang nu af Skolebestyrerne, om det jødiske Barn fandt en Plads, og hermed var faktisk dets Udespærrelse sikret. Samtidig gjorde man paa alle Maader de bestaaende jødiske Menighedsskoler Livet surt. I de lærde Skoler var «Fremmedskatten» betydeligere, begyndte med 60, steg til 90 Francs. I Forstskolerne kunde Jøder kun optages ved særlig Tilladelse af en Minister. Kunstskolerne og Værkstedsskolerne er helt blevne lukhede for dem. Da de som sidste Tilflugt søgte Handelsskolerne, blev det bestemt, at de dèr havde at erlægge en Fremmedskat af 90 Francs for Elementærundervisningen, 150 Francs for den højere Undervisning og at kun en Tiendedel af Eleverne turde være Jøder. Til Understøttelser og Stipendier tør de aldrig komme i Betragtning, end ikke til dem, der er oprettede af Jøder, og det skønt Statsunderstøttelserne udredes, ligesom Skolerne opretholdes, for Skatteydernes Penge og Jøderne tit er dem, der maa skatte mest.

Ifjor blev Undervisningsvæsnet omformet i samme Aand. Hidtil havde Jøderne alene søgt til det medicinske Fakultet, eftersom den eneste fri Virksomhed, det var dem tilladt at drive, var Lægepraksis. Nu blev der paalagt hver Enkelt en Fremmedskat af 300 Francs, hvorved de faktisk er blevne forviste fra Universitetet. I de andre Fakulteter, det juridiske, teologiske osv., som ingen Jøde kan indlade sig med, er der paa Skrømt paalagt den jødiske Student en langt ringere Afgift af 40—60 Francs.

Hvad her er opregnet, omfatter kun Hovedpunkterne. At

eftergaa de rumænske Magthaveres Opfindsomhed i det Enkelte med Hensyn til Bestræbelserne for at gøre den jødiske Befolkning Opholdet i Landet uudholdeligt, vilde kræve en Bog.

II

Da man ved Hjælp af Love og Reglementer var naaet saa vidt, man formaaede, blev det de Privates Sag at gribe ind og fuldstændiggøre, hvad Regering, Kammer og Senat havde ladet ufuldendt. Nu gjaldt det for hver enkelt Rumæner om, saa vidt det stod til ham, at martre Jøderne, berøve dem deres Ejendom, mishandle dem og slaa dem ihjel. For at imidlertid de mange Enkelte kunde gribe Sagen saaledes an, at Ingens Kraft gik tabt, men frembragte det størst mulige Udslag, stiftedes 8. November 1895 den saakaldte antisemitiske Alliance, en hemmelig Forening, der siden da har virket som en formelig Maffia og indført Rædselstilstande for de ulykkelige rumænske Israeliter. Og for at denne Maffia ret kunde virke, var det nødvendigt, at den, som den sicilianske, omgav sig med uigennemtrængelig Hemmelighedsfuldhed. Ikke engang dens Statuter er trykte, og først i disse Dage er det lykkedes at faa dem opspurgte og offenliggjorte (*Die jüdische Presse* 7. Dec. 1900). Disse Statuter udgør 6 udførlige Kapitler, af hvilke det første er det vigtigste. I dettes første Paragraf hedder det, at denne i Bukarest grundede antisemitiske Alliance har Forgreninger i hele Landet og Forbindelser med alle Selskaber, der forfølger lignende Formaal i Udlandet. I den anden Paragraf hedder det: Alliancen vil, da det jødiske Element ikke lader sig indoptage, kæmpe mod enhver Forøgelse af Jødernes politiske Rettigheder og anvende alle tilladelige Midler, der kan bidrage til at gøre Jødernes Stilling i Rumænien umulig og følgelig fremme deres Udvandring af Landet. I Paragraf 3 siges: For med større Sikkerhed at naa dette Maal, bliver Alliancen en hemmelig Forening. Ethvert Medlem maa ved sin Optagelse aflægge Ed paa, at det strengt vil bevare Hemmeligheden saavel hvad alle Alliancens Handlinger og Hensigter angaar, som med Hensyn til Medlemmernes Navne.

Første Gang denne Liga lod høre fra sig var i November 1898. Dens Organisation var da i Orden, dens Talsmænd udsendte

i alle Retninger; de havde overalt ophidset mod Jøderne og anbefalet at boycotte dem. Det er vel bekendt, at forhenværende og nuværende Ministre og næsten alle Medlemmer af Kammeret og Senatet tilhører Alliancen; følgelig var og er dens Autoritet umaadelig. 17. og 23. November brød Gadeuroligheder ud i Bukarest, under hvilke der fandt en Plyndring af de jødiske Huse Sted, som var anordnet af den nuværende Domæneminister N. Filipescu, blev understøttet af den daværende Minister Pherekydis og taalt af Førsteministeren Sturdza. Pherekydis truede de plyndrede Jøder med Udvisning, ifald de ikke tog deres Klager og Ansøgninger om Skadeserstatning tilbage, og det skønt det retsligt blev godtgjort, at de patriotiske Plyndrere havde sat Byttet til offenlig Auktion. Kun Manglen af Pengemidler holdt Jøderne fra allerede dengang at udvandre.

I Maj 1899 fulgte for de Undertrykte og Mishandlede end værre Rædselsdage i Jassy. Efter at have sat Byens Forstæder i Bevægelse ved uophørlige, ophidsende og truende Taler besluttede Antisemitførerne (Professorer, Studenter og Embedsmænd) at gaa angrebsvis til Værks. Under Øvrighedens Øjne fordeltes Opraab, der angav Kendetegn for de af Kristne beboede Huse, som jo skulde skaanes, og opfordrede de Kristne til at bevæbne sig med Stokke mod Jøderne. Præfekten, Politipræsidenten, Deputerede og Senatorer tegnede sig for Bidrag til denne «Manifestation». Man slog Vinduer ind, brød Døre op, plyndrede Butikker og nedbrød Huse. Derefter fandt en Skinundersøgelse Sted, som gav Anledning til at der for Retten paany ophidsedes mod Jøderne. Den offenlige Anklager tog sin Klage mod Ophavsmændene tilbage, derimod blev flere Jøder dømte til 3—6 Maaneders Tugthus, fire endog til 2—3 Aars Tugthusstraf, fordi de havde gjort Modstand mod de Angribere, der stod dem efter Livet.

Fra nu af maatte det være alle Rumænere af jødisk Afstamning klart, at de i deres Fædreland var retløse og helt ubeskyttede. Hidtil havde de med trofast Kærlighed omfattet det Land, i hvilket deres Forfædre Aarhundreder igennem havde set Fædrelandet, og med den Vedhængen derved, som i alle Stater er ejendommelig for den israelitiske Befolkning, havde de grebet enhver Lejlighed til at udtale, at de var Rumænere, at de følte sig som Rumænere, i Krigen ikke blot af Pligtfølelse, men af Fædrelandskærlighed havde kæmpet som Ru-

mænere, endda de var Rumænere uden Borgerrettigheder og uden Menneskerettigheder. Men nu var Afgørelsens Stund kommet. Misvækst og Dyrtid, der brød løs i Sommeren 1899, gjorde deres Stilling fortvivlet. Al Handel ophørte; der gaves ikke mere Kredit. Det var Jøderne umuligt at skaffe det tørre Brød til deres Familier og dem selv. De spæde Børn frøs ihjel i Vuggerne; Forældre stjal et Brød for at standse de ældre Børns Klager. I Jassy begyndte man for Penge, der blev sendte fra Jøder andetsteds i Europa, at fordele Brød iblandt de udhungrede Haandværkere. I Nattens Mørke sneg de sig over den lange Gaard til Uddelingsstedet, skamfulde over at maatte tigge, de som Aaret forud endnu havde fortjent 30—40 Francs om Ugen. De kom i usle, tynde Pjalter — alt andet Tøj havde de maattet sætte ud — for at modtage nogle faa Brød. Ofte kom Børnene for at hente Brødet i de syge Forældres Sted.

Af et Brev fra Galatz af 28. Maj ses det, at hvem der besøgte Byen havde Ulykkelige for Øje, som bogstavelig sultede ihjel. Kvinder, der krummede sig sammen af Hunger, Børn, der gik til Grunde ikke blot af Mangel paa et Stykke Brød, men — saa utroligt det lyder — af Mangel paa en Slurk Vand. Fra andre Byer var den jødiske Befolkning strømmet saa stærkt sammen til Rumæniens anden Hovedstad, at mange laa i hundredvis i aabne Gaardsrum, andre i Synagogerne, men de fleste paa Kirkegaardene, hvor man saa dem flakke om som sultne Ulve, pinte af Solens Hede om Dagen og af Mosquito-Stik om Natten; Børnene var næsten nøgne, Kvinderne mest febersyge, alle barfodede, grædende, forpinte af den nagende Tørst og Sult. Imellem dem Grupper paa en hundrede unge Mænd, der liggende i to Telte om Dagen foretog Marschøvelser i den fantastiske Hensigt at gaa til Fods over Budapest til Hamborg og derfra sejle ud i den vide Verden.

Paa dette Tidspunkt anvendte den rumænske Regering alle Midler for at forhindre Udvandringen af en Befolkning, som for Rumænien betydede en stor Kapital. Thi en Stats kostbareste Kapital er dog Menneskene i Landet. Og den ringeste Værdi, man kan tillægge Mennesket, er hvad dets Forsørgelse koster. Selv om man kun anslog Ernæringen af de 250,000 jødiske Rumænere til den aarlige Sum af 300 Francs Stykket, gik man dog ved dens Udvandring tabt af en Kapital paa 75 Millioner Francs om Aaret. Og da Erfaringen lærer, at en

Menneskegruppe under nogenlunde regelrette Forhold blot fortærer tre Fjerdedele af hvad den frembringer, vilde Tabet være et aarligt af 100 Millioner Francs.

III

Ingen besværliggørende Forholdsregel formaaede imidlertid nu at standse de Ulykkeliges Lidenskab for at komme ud af det Helvede, hvori de befandt sig.

Og saa begyndte en ganske planløs Løben bort. Ingen tænkte paa Andet end at flygte, udvandre som eneste Redning. De, som havde nogle Ejendele, solgte dem for Spotpris, og drog af Sted over Verdenshavet til Amerika, Andre spredtes for alle Vinde. De, som slet Intet havde, men daglig led Sult, mistede i deres Fortvivlelse alt Overlæg og indbildte sig, ved vild Flugt at kunne forbedre deres Tilstand, brød op til Fods med Kvinder og Børn, saa man paa alle Rumæniens Landeveje saa Skarer af forsultne Jøder, der vandrede afsted til Konstantinopel eller til en hvilken som helst Havn, hvor de kunde finde en Rheder, der for nedsat Pris vilde indskibe dem til en eller anden Ø som Cypern eller Kreta, hvor de haabede at kunne vinde Livets Ophold. Mange søgte til England, mange til de Forenede Stater og Kanada, mange til Kina. Opad Donaufloden, ad Jernbanerne eller til Fods stræbte de — forgæves — at undfly Ulykken. Advarsler mod saa jammerligt udrustede at drage til fremmede, ugæstfri Egne nyttede Intet. Udvandrerstrømmen væltede sig ustandselig afsted. Ingen stræbte at lindre deres Nød uden deres Stammefæller i Ind- og Udland. Af den græsk-rettroende Befolkning var ingen Menneskelighed at vente. Men med Rette fremhæver en rettænkende protestantisk Præst (*Nathanael* XVI Aargang, 5. Hefte) det Beklagelige i, at heller ikke Protestanterne i Rumænien skænkede Jøderne nogen Understøttelse eller viste dem nogensomhelst Deltagelse; «ofte nok det Modsatte».

De ulykkelige Udvandrere fulgte dels Anførere, som ingenlunde var denne Stilling voksne, dels Lokkeraab fra havesyge Æventyrere. Blot et Eksempel. En Fantast, der havde udbredt et Flyveskrift iblandt dem, hvori det forsikredes, at Sultanen i Anatolien havde anvist rigelig, frugtbar Jord for rumænske Kolonister, bevægede Mangfoldige, deriblandt en Gruppe paa 700 Per-

soner, til at forsøge deres Lykke i Lilleasien. En ung Kvinde, der var Øjenvidne til deres Bortgang, skrev 25. Marts til mig derom: «Det er mig umuligt at skildre de aandelige Kvaler, jeg har lidt ved Synet af disse Ulykkelige, der ved Menneskehaand med Forsæt er styrtede i Elendighed. Der var som en Vulkan i mit Indre, da jeg saa disse Mennesker drage forbi, paa hvis Ansigt læstes den dybeste Jammer, og dog en stor, fast Beslutning». En Del af dem blev allerede vist tilbage ved den tyrkiske Grænse, en anden kom vel til Anatolien, men stod saa dèr uden nogetsomhelst Redskab til Opdyrkning af en ufrugtbar Jord og maatte kummerligt søge tilbage. Ikke bedre gik det dem, som tyede til Cypern. Arbejdet i det sumpede Jordsmon, det dem uvante, farlige Klima, Mosquito-Plagen, der medtog dem skrækkeligt, og den elendige Løn, med hvilken de af Sulten blev tvungne til at nøjes, fik dem til snart at vende Øen Ryggen. Sørgeligst har et Flyveskrift virket, der affattet i det rumænske Sprog og gratis fordelt i Tusinder af Eksemplarer samvittighedsløst ikke gik ud paa Andet end paa at skaffe en pengebegærlig Udvandringsagentur en rundelig Indtægt. Paa den mest løgnagtige Maade blev her Canada prist som et sandt Guldland, i hvilket den engelske Regering ikke blot vilde skænke de Ankommende rigeligt Erhverv, men fulde Rettigheder som engelske Statsborgere. Dette ene Flyveskrift satte Tusinder i Bevægelse over Oceanet.

Imidlertid tog den israelitiske Alliance, der med Hovedsæde i Paris strækker sig over Europa og Amerika, sig efter Evne af de Udvandrende, og Udsendinge fra den raadslog i Fællesskab om, hvorhen man med nogen Udsigt til et heldigt Udfald kunde lede Strømmen. Forholdene i Tyskland, Østerrig, Frankrig og England gjorde en Masse-Indvandring i disse Lande umulig. De Forenede Stater stod som det i Længden eneste mulige Tilflugtssted. Det var ogsaa derhen, at Massen af de Udvandrede trængte sig uden ringeste Anelse om den amerikanske Lov, at Indvandring formenes alle saadanne Fremmede, der sandsynligt vil falde den offenlige Velgørenhed til Byrde eller hvis Overfart er blevet betalt af Andre eller som ved deres Ankomst bliver understøttede af Andre.

Wien var efter Sagens Natur den By, til hvilken Hovedmassen af de Landflygtige kom som til deres første Holdested. Den israelitiske Alliances Repræsentanter dèr, som snart saa sig over-

svømmede af Udvandrere i saadant Tal, at blot det at skaffe dem Tag over Hovedet for nogle Dage blev en Opgave, som kun kunde løses ved den største Imødekommen fra Myndighederne og Private, fik det Hverv at sigte de Landflygtige, udtage de kraftige, unge Mænd, der forstod et Haandværk eller duede til Markarbejde, og sende de øvrige tilbage. De Brugbare skulde ved de tyske Repræsentanters Hjælp sendes til Hamborg eller Rotterdam, hvorfra de atter ved Bistand af de franske Repræsentanter skulde befordres videre til de oversøiske Lande. Bud paa Bud sendtes til Rumænien med Advarsler mod planløs og overilet Udvandring, der kun vilde forøge Elendigheden. Men ingen Advarsel frugtede det allerringeste, Bevægelsen var for stærk, en Fortvivlelsesfeber havde grebet de ulykkelige Forpinte; de vilde bort, hvordan det end sidenhen vilde gaa dem. Hver Dag bragte enten med Jernbanen eller med Skib ad Donau Hundreder af Flygtninge til Wien, som befordredes videre til Havnestæderne. I den første Halvdel af Juli 1900 havde man i Wien 400 Udvandrere om Dagen at skaffe Husly til og at forsørge, i den sidste Halvdel 1470—2000 om Dagen. At skaffe det sidste Antal Tag over Hovedet var umuligt; de sov i de aabne Banegaarde eller paa aaben Mark.

Paa dette Tidspunkt indløb Meddelelse om, at Øvrigheden i New-York havde negtet de rumænske Landflygtige, der med Damperen *Phønicia* var sendte til Hamborg, som *paupers* (til Fattigvæsnet Hjemfaldne) at gaa i Land, og at disse allerede var paa Hjemvejen. Som Følge deraf afslog de hamborgske Dampskibsselskaber at befordre rumænske Udvandrere til Amerika, og denne Vej var saaledes helt afskaaret. 10. Juli meddeltes fra Rotterdam: Paa Grund af Arbejdsnedlæggelse er foreløbig al Befordring til Amerika indstillet. Og hertil sluttede sig en næsten enslydende Meddelelse fra Antwerpen. Saa var da alle Havnestæderne lukkede.

Allerede fra Udvandringens Begyndelse havde den ungarske Stat som Grænselandet taget sine Forholdsregler imod den og spærret den rumænsk-ungarske Grænse. Det vil sige: Regeringen havde gjort det umuligt for nogen Emigrant at nedsætte sig i Ungarn eller blot forblive der, ved kun at tillade dem Gennemfart, der med deres Billet kunde godtgøre, at de begav sig til et Punkt, der laa udenfor Ungarn, og under hele Gennemrejsen gennem Landet turde ingen Emigrant stige ud af Jernbanen eller

forlade Dampskibet. Denne Omstændighed forøgede i høj Grad Sammenstrømningen af Landflygtige til Wien, hvor det tilsidst maatte forbydes dem at gaa i Land fra Damperne og hvorfra de, trods deres Fortvivlelse, umiddelbart blev sendte tilbage. I Midten af August var Wien omtrent rømmet af de rumænske Udvandrere.

Og langs den rumænsk-ungarske Grænse havde man nu det enestaaende Skue af en hel, jammerfuld, flydende Befolkning, som var kastet frem og tilbage over Grænsen og laa der i Lejr under skrøbelige Telte, ude af Stand til at komme videre, eftersom den stødtes tilbage allevegne fra, og ude af Stand til den Selvovervindelse at vende hjem til det Land, hvor Martyriet ventede den; dobbelt grusomt efter dens frugtesløse Forsøg paa at undslippe fra det.

IV

Paa dette Tidspunkt var da Forholdet, efter Opgivelse af den indsigtsfuldeste Hjemmelsmand, den Mand, som har gjort Mere end nogen Anden for at komme de Ulykkelige til Hjælp, Hr. Astruc, Skolebestyrer i Rustchuk, det, at af Rumæniens 250,000 Jøder led de 100,000 af Sult.

15. August fandt han i Galatz 600 Emigranter, der lige var tilbagesendte fra Wien. Der var omtrent 100 Familier, som hverken havde Husly eller Møbler, men laa paa Gaderne eller i Gaardene, og de kristne Arbejdere taalte ikke jødiske Lastdragere ved Siden af sig. Astruc aabnede en Samaritan og skildrer den forfærdende Tilstrømning til den af en Menneskehob, der bestod af sande Skeletter. Blinde og Lamme førtes ind; Mænd, der havde mistet deres Hustru og Børn og Formue, lededes ind som sindssvage. Dèr stod en ung Mand, som foruden Rumænsk talte Fransk, Engelsk og Tysk og endda var ude af Stand til at tjene 30 Øre om Dagen, nu tilmed var bleven brystsyg. Dèr kom en ung Pige, der var bleven gal af Lidelser, efter at hendes Fader, som var bleven fordrevet fra den Landsby, de beboede, havde tabt Forstanden derover og ved sin kort derefter indtrufne Død havde efterladt hende ene i Verden, blottet for Alt. Dèr kom en Enke med ni nøgne Børn, dèr en Soldat, der Intet havde spist i fire Dage, siden han forlod Kasernen, hvor han havde

døjet det meste Ondt, et Menneske kan lide, af sine Overordnedes Tyranni og sine Kammeraters Haan. Dèr stod en Dame, hvis Mand havde dræbt sig i Fortvivlelse og som nu i tre Maaneder havde været ude af Stand til at sørge for sine Børn. Alle disse Stakler, Kvinder, Børn og Oldinge, styrtede sig i skrækkelig Trængsel over Føden, af hvilken det blotte Syn gjorde dem vilde.

Midt under denne Elendighed offenliggjorde en modig Mand, Hr. Motru, Professor ved Universitetet i Bukarest en Afhandling i *Nova Revista Romana* (1. August 1900) i hvilken han rettede et Angreb paa den sejrrige Antisemitisme i hans Fædreland. Han siger her: «Alt, hvad man andensteds har fremsat som Gisning angaaende Forskellighederne mellem Arer og Semiter, er hos os blevet forkyndt som Evangelium. Antisemiterne i Udlandet har ikke opfundet Noget, som ikke er blevet godkendt hos os. De blodige Historier, der i Middelalderen opstod i stakkels Munkes syge Fantasi, Vankundighedens Indbildninger, Alt, hvad man nogensinde har kunnet skrive eller sige mod Jøderne, er blevet det daglige Brød, som vore antisemitiske Apostle fordeler blandt troende Sjæle: Jøderne er Vampyrer, Jøderne er Skyld i Skatterne; Jøderne har forarmet Verden; uden dem vilde der være Overflod og Lykke, uden dem vilde det rumænske Folk være stærkt og blomstrende . . .»

Men en Udtalelse som denne var kun en Røst i Ørkenen. Ingen sluttede sig til Motru, Ingen følte det Vanvittige i at angribe denne til den yderste Fattigdom bragte Befolkning, der havde søgt til fjerne Lande blot for at kunne opnaa Ret til at arbejde, som Udsugere af de Kristne, der systematisk havde tilstoppet alle Hjælpekilder for den.

Imidlertid havde Rumæniens rent jammerfulde finansielle Tilstand, det vil sige Frygten for at de store jødiske Pengemænd i Vesteuropa under Indtrykket af den grusomme Forfølgelse, hvorfor deres Stammefrænder var Genstand, skulde negte de Laan, som Staten ikke kunde undvære, i Juli Maaned foranlediget et Ministerskifte. Politikeren *Peter Carp*, som var bekendt for sin Uvilje mod at man forholdt Jøderne Menneskerettigheder, blev udnævnt til Førsteminister og skulde forsøge at raade Bod paa den opstaaede fortvivlede Tilstand. Om hans gode Vilje er der neppe Grund til at tvivle. Men som Forholdene laa, var han faktisk i al sin tilsyneladende Magtfylde afmægtig. Vel lykkedes

det ham at give enkelte humane Mænd som Arion og Alexander Marghiloman Pladser i sit Ministerium, men han nødtes til i det at optage ganske utvetydige Antisemiter som T. Majorescu og især det parlamentariske Flertals Tillidsmand N. Filipescu, hvem han selv kun faa Maaneder forinden i Anledning af de Mishandlinger af Jøderne, som paa Filipescu's Anstiftelse fandt Sted i Bukarest 1898, i Jassy 1899, havde tilraabt: «I Gammelkonservative har besudlet Fanen med Skarn og Blod!» De følgende Begivenheder har i alt for rigt Maal bevist Carps Magtesløshed.

I August udstedtes en ny Lov for de Fremmede, med hvilke altid kun menes Jøderne, ifølge hvilken enhver Fremmed inden den 2. September maatte fra Politiet skaffe sig en skreven Tilladelse til at opholde sig i Landet, der naturligvis ikke meddeltes gratis. Enhver Jøde, der efter den nævnte Dato ikke var forsynet med et saadant Papir, blev udvist, selv om han var født i Rumænien og dèr havde aftjent sin Værnepligt.

Der var imidlertid mange, som ikke vilde ansøge om denne ydmygende Tilladelse til at opholde sig i deres Fædreland og som var besluttede paa at lade det komme til det Yderste. Derefter bragte i November de rumænske Aviser følgende tilsyneladende højst humane Regeringskundgørelse:

«De i Landet fødte og opvoksede Fremmede behøver hverken et Retmæssighedsbevis eller et Pas for at kunne blive i Landet, i Fald de godtgør, at de har indgivet Ansøgning om Indfødsret.»

Og Regeringen skyndte sig med telegrafisk at meddele Europa: En Forordning fra Ministeren til Præfekterne opfordrer Jøderne til at søge om Tildelelse af Borgerret.

Denne Meddelelse var desværre kun beregnet paa at fylde Rumæniens tomme Statskasse. Det Hele var en Finansmanøvre. I Rumænien findes efter en i Finansministeriet anstillet Beregning i Øjeblikket 100,000 voksne Jøder af Mandkøn, der betragtes som fremmede, skønt de ikke har Fremmedpas, eftersom de ikke tilhører nogen anden Stat. Disse maa fra nu af for at opnaa Indfødsret indgive en Ansøgning og har at betale 1) for selve Ansøgningen 25 Francs ɔ: 2,500,000 Francs. 2) for Stempelpapir og Bevislighederne angaaende Skattebetaling, Militærtjeneste, Varigheden af Opholdet i Landet osv. mindst 5 Francs ɔ: 500,000 Francs, dernæst 3) for Godkendelse af alle disse Aktstykker 6 Francs ɔ: 600,000 Francs. Kommer hertil 4) en 400,000 Francs for Anskaffelse og Afskrivning af mistede Bevismidler, ses det,

at Jøderne foreløbig har at betale 4 Millioner Francs til Statskassen, foruden alle de Skriverpenge, Embedsmændene griber Lejligheden til at udpresse af dem. Da nu det store Flertal af dem er yderligt fattigt, saa fattigt, at 50 Francs for dem er en Sum, de umuligt paa én Gang kan bringe til Veje, bliver, som de rumænske Blade, der forsøger paa at undskylde Carp, aabenhjertigt tilstaar, hele Følgen, at hver enkelt Jøde i Haab om at opnaa Indfødsretten Aar efter Aar erlægger en ny Skat af et Femfrancsstykke til Embedsmændene, en Skat, han foreløbigt betragter som forbigaaende, men som man vil forstaa at gøre til varig.

Samtidigt viser det sig, at der overalt i Rumænien er afholdt antisemitiske Folkeforsamlinger, i hvilke der vedtages en enslydende Beslutning, som gaar ud paa en Boycotting af alle de Jøder, som efter Udvandring fra Rumænien er vendte tilbage. I Spidsen for Bevægelsen staar en tidligere Senator, Redaktøren af Bladet *Appararea Nationale* Urechia og Redaktøren for Bladet *Romania Juna* Popovici. Deres Blade ligesom Aviserne *Adeverul* og *Patriotul* opfordrer daglig til Rov og Mord. I den lille By Podul Ilvati blev de Tilbagevendende overfaldne af bevæbnede Bønder, deres Huse nedbrudte, ti Mænd dræbte og mange saarede. Jassy og Botochani faldt de organiserede Bander i store Skarer over Jøderne, og da disse satte sig til Modværge, blev de slaaede ned af Bønderne, deres Huse nedrevne, deres Ejendele overhældte med Petroleum og brændte. Her kom Tropperne til og nøjedes med at fængsle de Jøder, der ikke var flygtede. Alt dette er Antisemit-Ligaens Værk.

Undertiden viser dog Bønderne sig langt menneskeligere end Embedsmændene.

I September blev en jødisk Enke med otte umyndige Børn udvist af en Landsby i Nærheden af Galatz, hvor hun var født og havde opholdt sig hele sit Liv, og det tiltrods for, at Regeringen lige i en fortrolig Rundskrivelse til Præfekterne havde forordnet, at man nu skulde lade Jøderne bo i Fred paa Landet. Hun, der i Sommer havde forsøgt at udvandre, blev ved sin Tilbagekomst hindret i paany at bosætte sig ved Udvisningsdekret af Borgermesteren. Da imidlertid Bønderne i Landsbyen ikke vilde have hende udvist, underskrev de alle en Ansøgning til Regeringen. Denne formaaede ikke at sætte sin Vilje igennem imod de underordnede Embedsmænd.

Under disse Omstændigheder kan det ikke undre, at de jødiske Menigheder allevegne i Landet indsender Bønskrifter til Kong Carol, der i sine fire Bind *Livserindringer* har udbredt sig saa vidtløftigt om Alt, hvad Rumænien skylder ham. Et Bønskrift fra Byen Roman lyder saaledes:

Deres Majestæt! Nu. da der træffes Bestemmelser, ifølge hvilke Jøderne ikke mere kan udvandre, vover vi i Ydmyghed at nærme os Tronens Trin. Antisemit-Ligaen truer os med Død og Fordærv. Overalt hvor Ligaen er organiseret — og det er den næsten i alle Byer og Flækker — finder den os fattige og elendige. Hos os i Byen Roman har den dannet sig med det særlige Formaal at føre Beviset for at de Kristnes Grusomhed overskrider alle Grænser. I Spidsen for Ligaen staar Borgermester og Senator C. Balaisti, Oberst ved det her garnisonerede Regiment C. Garceanu, Post- og Telegrafdirektøren Nicziesti, videre mange Embedsmænd, deriblandt ogsaa Dommere ved den herværende Ret. For disse Mænd er det let at hyre Folk i hundredevis, deriblandt talrige Landstrygere, som i et givet Øjeblik styrter sig over os som vilde Dyr, udøver de frygteligste Grusomheder og underkaster os Torturkvaler. Derfor beder vi Deres Majestæt at forbarme sig over os og redde os, saa at vi, der allerede er bragte til Bettelstaven, i det mindste beholder det nøgne Liv. Frels os, Deres Majestæt, fra disse Blodhundes Hænder! Hvad har vi forbrudt? Intet Andet end at vi blev fødte i dette Land. Vi gør Ingen noget Ondt, vi vil kun arbejde for at kunne leve i Overensstemmelse med Loven.

Et lignende Bønskrift blev indsendt til Førsteministeren Carp. Hverken fra Kong Carol eller ham er der kommet noget Svar.

V

Der er ingen Grund til den Tro, at Kong Carol med Tilfredsstillelse iagttager Tilstandene i sit Land, som de er blevne opelskede af hans Ministre. I Halvfjerdsernes Slutning hændte det, at en Ungdomsven af Kongen, en meget fornem Tysker, der var ankommen som hans Gæst til Slottet i Bukarest, en Dag ytrede Ønsket om at faa Lov til at lære hans daværende Ministre at kende, som netop i Anledning af Statsraad, der skulde holdes, var forsamlede i en nærliggende Sal. «Med Fornøjelse, min kære Ven!» svarte Kongen. «Der er kun en lille Formalitet at opfylde, den samme, hvortil man gerne opfordres paa Badeanstalter. Giv mig Deres Uhr og Deres Portemonnæ! Dem laaser

vi inde i mit Skrivebord. Det er altid sikrere, naar man gaar ind til mine Ministre».

Efter al Sandsynlighed er Kong Carol ganske ude af Stand til at gøre sin Vilje gældende, naar det gælder om Menneskekærlighed eller endog blot Menneskefornuft overfor Rumænere af jødisk Æt.

Berømtere end Kongen er i Europa Dronningen, den overmaade frugtbare Carmen Sylva, der gerne lader sig forherlige som Digterinde og jævnlig kalder franske Forfattere til sig, som efter Tilbagekomsten skriver rosenfarvede Beretninger om de idylliske Tilstande i det med en saa poetisk Dronning benaadede Rumænien. I Landet selv paaskønnes Dronningens Fortjenester maaske ikke i samme Grad. I det mindste har dèr en Vise stærkt slaaet an, der i Oversættelse kan gengives saaledes:

I Slottet, der straaler saa rigt,
en Dronning Rimene fletter.
Hun sukker i ensomme Nætter,
Og Sukket bliver et Digt.
Paladset er smykt som til Fest,
hun skriver sit Folk ud af Sjælen,
hun kalder ni Muser til Gæst,
og de lystrer det Bud uden Dvælen.

Dog hist fra en Flok uden Brød,
fra hjemløse Stakler, man jager,
som ud over Vidderne drager,
et Skrig af Fortvivlelse lød.
De har set deres Velfærds Forlis;
hvert Haab om Bistand dem svigter.
Men Carmen Sylva hun digter
en Sang til Barmhjertigheds Pris.

De skælvende Oldinge mumler
det gamle hebraiske Ord:
Hør, Israel, hør! og de tumler,
og knækkede synker til Jord.
Med Kolben man giver dem Lise,
i Kraven der tages et Tag.
Men Dronningen digter en Vise
om Fryden ved Nattergalslag.

De Hungrende slet Ingen ynker,
bad de end ydmygt og fromt,
Barnet ved Moderbryst klynker,
det Bryst er udtørret og tomt.

De Svage slaas ned for Fode.
mangt Øje brister i Kval.
Carmen Sylva digter en Ode
om det ædleste Rets-Ideal.

O Dronning, du digtende Kvinde,
digt videre i dit Palads!
Som Æventyrdigterinde
du faar i Historien Plads.

VI

Fra Konge, Dronning og Ministre i Landet selv er der for de ulykkelige jødiske Rumænere ingen Bistand at haabe. Men haabløs er deres Tilstand ikke derfor. Ifald alle Mænd af jødisk Afstamning i Europa og Amerika stod sammen til deres Forsvar, var sig deres Magt bevidst og brugte denne Magt, vilde disse Mænd snart faa Bugt med Ugerningsmændene i en barbarisk Smaastat. Den Tid er forbi, hvor den jødiske Stamme var nødt til at lade sig mishandle uden et Kny.

Visselig danner denne Stamme ikke mere hverken statligt eller sprogligt nogen Enhed; vistnok er forlængst endog rent nationalt dens Ætlinger gaaede op i de Folkeslag de tilhører. Tidligt har de indprentet sig Jeremias' Forskrift at fremme den Stats Bedste, som deres Gud har bortført dem til (Jer. 29,7). Mange af dem mindes i vore Dage kun deres Afstamning, naar den forekastes dem med Haan. Men overfor det moderne Barbari og dets frække Grusomhed kan de slet ikke være andet bekendt end at føle sig ramte med de Forfulgte. Der er desuden ingen Skam i at tilhøre det ene af Jordens to højest begavede Folkeslag, Grækere og Jøder.

Jødernes Historie er fra Middelalderen af en Lidelseshistorie, hvortil intet Folk i Verden har Mage. Alt hvad Menneskeslægten har kunnet opbyde af Raahed, Dumhed. Hykleri, Rovbegærlighed, Forfølgelseslyst, Blodtørst og udtænkt Grusomhed har den ladet gaa ud over denne faatallige, men stærke Stamme. Ved Udgangen af Middelalderen var Jøderne i hele Vesteuropa dels myrdede, dels brændte, dels fordrevne. Den herlige Elegi fra Troyes, som det 1874 lykkedes den udmærkede jødiske Fransk-

mand Arsène Darmesteter at tyde, den ældste Elegi i det franske Sprog, forfattet af et Øjenvidne til den stolte jødiske Befolknings Opbrænding paa Baalet ved Autodafeen i Troyes 24 April 1288, er et af de mange Vidnesbyrd om, hvor gammel deres Lidelseshistorie er selv i et af Europas tidligst civiliserede Lande. I det fjortende Aarhundrede naaede Raseriet mod Jøderne det Vanvittige. I Mainz brændtes paa én Gang 6000 Jøder, i Erfurt sloges paa én Gang 3000 ihjel, i Wien indelukkede hele Menigheden sig i Synagogen og gav sig selv Døden, som paa Josephus' Tid de heltemodige Forsvarere af den sidste jødiske Fæstning Masada mod Titus, hvilke, da alt Haab var ude, dræbte sig til sidste Mand hellere end at overgive sig (Josephus: *Den jødiske Krig* 7, 8). Hundredetusinder af Jøder har i Middelalderen med deres Blod gødet Europas Jordbund, andre Hundredetusinder har foretrukket den kvalfuldeste Død for Afsværgen af deres Tro. Hvor man ikke kunde udrydde dem, stræbte man, som endnu den Dag idag i Rumænien, at vanære dem, umuliggjorde dem ved skændige Love ethvert hæderligt Erhverv og tvang dem ned i den smudsigste Aagerforretning, for da at prisgive dem til Foragt.

Da endelig Frigørelsens Time slog, i Frankrig under den store Revolution, i Europas andre Hovedlande efter 1848, var det uundgaaeligt, at en saa systematisk, saa langvarig Fornedrelse havde sat dybe Spor. Den frigjorte Jøde viste sig i mangfoldige Tilfælde modbydelig af Indre som af Ydre. Men den, som forarges over en ret skrækkelig Jøde, bør i ham se et Vidnesbyrd om, hvad kristen Menneskekærlighed efter at have virket et Aartusind har kunnet gøre ud af et ædelt Folk. Dog Frigørelsen har ikke alene røbet, at Jøderne var blevne (uretfærdigt) fornedrede; den har virket fordummende og sløvende paa dem. Ifald Jøderne i Middelalderen ikke havde været klogere end de nulevende viser sig, saa havde de aldrig overlevet Forfølgelserne imod dem. Da Jøderne saa' Skrankerne falde omkring dem, indbildte de sig, at ogsaa Fordommen imod dem var falden; da man gav dem Lov til at optræde som Vælgere og Valgbare, indbildte de sig, at nu elskede man dem som Medborgere. Hvis man blot ikke forhaanede dem lige op i Ansigtet, ansaa de sig for ligestillede med deres Omgivelser. De saa og forstod ikke Hadet omkring dem. De ganske aandssvage iblandt dem paastod endog, at i det Land, hvori de levede,

fandtes intet Had. Kunde de stundom ikke lukke Øjnene for det, saa forbausedes de derover. Og dog var Forholdet det simple, alt berørte: Der var intet Had, hvor der ikke fandtes Jøder (som i Norge). Der var forholdsvis ringere Had, hvor der fandtes faa (som i Danmark). Der var mægtigt Had overalt hvor der var mægtige Jøder, de være nu mere eller mindre talrige (som i Frankrig, Tyskland og Østerrig).

Overalt hvor der med den nævnte Uforstand hos Jøderne har forenet sig de nyligt Frigivnes Utaalelighed, vil den i de sidste tredive Aar vaagnede europæiske Uvilje mod dem nødvendigvis faa en gavnlig Indflydelse. Den vil ikke blot dæmpe deres Lyst til at stille Rigdom til Skue, men virke forædlende paa deres hele Holdning.

Skræmme dem kan Antisemit-Forbund ikke. Det hykkelske Navn for Jødehadet er saa meget latterligere i kristne Mænds og Kvinders Mund, som Jesus i egen Person jo var Semit og den eneste vitterligt semitiske Aandsretning i Europa er den, som i daglig Tale kaldes Kristendom.

Jøderne i Rumænien er svinebundne. De har ikke i Landet selv et eneste Blad til deres Raadighed, de vover ikke med Navns Nævnelse at skrive en Spalte mod deres Undertrykkere i Europas Aviser; de tør kun med Iagttagelse af talrige Forsigtighedsregler sende Bevismidler og Aktstykker, ja simple Breve over Grænsen; de vover end ikke at skrive en bekendt Udlændings Navn paa Konvolutten, og de anraaber Enhver, til hvem de vender sig, om aldrig at nævne sine Hjemmelsmænds Navne. Under et saadant Rædselsstyre lever de.

Men paa to Maader kan deres Stammefæller komme dem til Hjælp; thi to Ting er der, som deres rumænske Undertrykkere frygter.

De kan sige den simple Sandhed om Rumæniens Forhold, ganske ubekymrede om de løgnagtige officielle Sigtelser for Usandhed, som naturligvis vil følge. Herved gør de Gavn. Thi Rumæniens Antisemiter vil have Europas offenlige Mening i Ryggen, og de lider under at stemples, som de Barbarer, de er.

Dernæst kan den jødiske Finansverden, der om dens Magt end overdrives, altid er en saare betydelig Magt, negte at forstrække den ved egen Skyld i Bund og Grund ødelagte rumænske Stat med nogetsomhelst Pengelaan, før denne Stat har opfyldt den Betingelse, paa hvilken alene i 1878 Stormagterne anerkendte

dens Uafhængighed. Herved gør de Gavn. Thi Rumæniens Antisemiter, der forekaster Jøderne Pengegriskhed, har et eneste Begær paa denne Jord, Begæret efter Penge, og kan de kun opnaa dem ved at kaste deres Grundsætninger over Bord, saa kommer det til at gaa ud over Grundsætningerne, og den jødiske Befolkning i Rumænien kan atter aande op.

EFTERSKRIFT

(1901)

I

Indfødsret i Rumænien.

Lazar Saineanu, en af Rumæniens ypperste Filologer, er født 1859 i Byen Ploesti som ældste Søn af en Enke. Han studerede ved Universitetet i Bukarest og tog i 1887 der Licentiatgraden for en Afhandling om Betydnings-Udviklingen i det rumænske Sprog, en Videnskab, som Bréal har grundlagt i Frankrig. Afhandlingen fandtes saa betydelig, at Universitetet belønnede den med en Pris paa 5000 Francs.

Demeter Sturdza, Rumæniens nuværende «liberale» Førsteminister, som dengang stod i Spidsen for Undervisningsministeriet, lod den unge Mand kalde til sig og sagde til ham, at han roligt kunde forøge sin Dannelse i Udlandet; han skulde ved Hjemkomsten blive modtaget «med aabne Arme» Han tilføjede: Dr. Gasters Skæbne skal ikke forurolige Dem. Dr. Gaster blev nemlig i 1885 udvist af Rumænien paa Sturdzas Forslag under Paaskud af at have givet Udlændinge Oplysninger om de rumænske Jøders Stilling, i Virkeligheden fordi hans videnskabelige Overbevisning ikke stemmede med Sturdzas og de rumænske Nationalisters Lære om, at det rumænske Folk, der er opstaaet af romerske Indvandreres Blanding med Landets Urindvaanere, uden videre er Romerfolkets Ætling. Trods store filologiske Fortjenester

blev Gaster saaledes uddrevet; han mødtes besynderligt nok med Sturdza igen ifjor ved Hundredaarsfesten for Berlinerakademiets Oprettelse, hvor denne repræsenterede det rumænske Akademi, Gaster Londons asiatiske Selskab.

Efter at have studeret romanske og østerlandske Sprog i Paris og Leipzig og bl. A. offenliggjort en Doktordisputats om Rumæniens Folkeminder, der ogsaa blev optaget i Gaston Paris' *Romania,* vendte Saineanu i 1889 tilbage til Bukarest og udnævntes til Suppleant ved Universitetet, dog uden Løn, og da han, fattig som han var, ikke kunde leve deraf, ansøgte han samtidig om en Stiling som Latinlærer ved en højere Skole, fik den og havde vel undervist et Aars Tid, da Stillingen blev ham fratagen, fordi den skulde gives til en tidligere Lærer for Prins Ferdinand, hvorimod han til Gengæld udnævntes til Professor i rumænsk Historie og Literatur.

For Saineanu, som er Sprogmand, var Pladsen ikke helt kærkommen. Thi den krævede ganske uensartede Kundskaber i det Historiske og det Sproglige. Udnævnelsen gav desuden Anledning til forbitrede Tilkendegivelser af Fædrelandssind. En liberal Avis *Den nationale Vilje,* som var den bekendte antisemitiske Fører Urechia's Organ, ophidsede den offenlige Mening og bevægede Lærerne ved en højere Skole til at nedlægge Indsigelse mod Udnævnelsen som upatriotisk. Urechia selv, der længe havde holdt Forelæsninger over rumænsk Sprog og Literatur og vilde beholde sin Stilling uden Medbejler, truede med at ansøge om Afsked. Under disse Omstændigheder foreslog Professorerne ved det filosofiske Fakultet for at berolige Stemningen at dele Pladsen, overdrage Forelæsningerne over Rumæniens Historie og nyere Literatur til en anden og lade Saineanu beholde Literaturen til Aar 1600, som kun har rent sproglig Interesse. Da imidlertid Urechia gjorde nye Anstrengelser, slog Professorerne om og bad Ministeren tage Udnævnelsen tilbage, eftersom Saineanu ikke havde Indfødsret. Han havde da holdt Forelæsninger et Aar. I November 1890 blev han afskediget.

Mere end et Aar tidligere havde han henvendt sig til Senatsformanden Kretzulesco og hos denne ansøgt om Indfødsret. Men Formanden svarte ham — som der i Rumænien altid svares — med Raadet om at se Tiden an og ikke overile noget, men opsætte Ansøgningens Indgivelse til næste Rigsdagssession, hvor der var større Sandsynlighed for en gunstig Afgørelse.

Da Ansøgningen kom for, ophidsede Urechia Senatorerne med den Beskyldning, at Saineanu havde sværtet sit Fædreland i Udlandet. Skønt han hverken angav hvor eller naar, gjorde Beskyldningen dog et stærkt Indtryk. Efter Loven bevilliges en Ansøgning om Indfødsret først ti Aar efter dens Indgivelse, med mindre den Paagældende har indført en nyttig Industri eller Opfindelse i Landet eller har aflagt Bevis paa Talent i en eller anden Videnskab. Sturdza, der først havde stillet sig velvilligt til Saineanu, var nu slaaet om, negtede, at han havde givet Bevis paa Talent i sin Videnskab, og det skønt hans Lærer, den fortjente Filolog Hasdeu, erklærede, at han var stolt af denne Elev, og Loven om Indfødsret for Saineanu blev da 19. December 1891 forkastet i Senatet med 79 Stemmer af 81. To Stemmesedler var blanke.

Rumænerne, som saa nylig er undslupne det tyrkiske Aag, er nu efter tyrkisk Mønster Tyranner. Meget betegnende fortælles i en Grev Langerons Rejse gennem Landet 1808, at en Sturdza, Medlem af en af Landets første Familier, en af den nuværende Førsteministers Forfædre, der etsteds havde modtaget ham, netop sad paa en Sofa ved hans Side, da et tyrkisk Bud, en simpel Janitsjar, traadte ind og virkede paa Sturdza som et Medusahoved. Han rejste sig bleg og skælvende, løb hen at hente en Pibe, som Janitsjaren, der satte sig i Sofaen, forlangte, og overrakte ham den næsten paa Knæ.

Efter to Aars Forløb, under hvilke Saineanu udgav sit *Kursus i Lingvistik* og *Den rumænske Filologis Historie*, indgav han en ny Ansøgning om Indfødsret, denne Gang til Kammeret. Kongen talte hans Sag til Konsejlspræsidenten Caturgi, der tog sig af ham, og Sagen gik igennem. Kammeret vedtog Loven om Saineanu's Indfødsret 17. April 1895.

Men Indfødsretten maatte ogsaa tildeles af Senatet. Og her dukkede den gamle Bagvaskelse op igen, at Saineanu havde sværtet sit Land i Udlandet — paa Engelsk, som det nu hed, et Sprog, der var ukendt for de allerfleste Medlemmer. Denne grundløse Bagvaskelse blev først udtalt af Urechia, men tilsidst endogsaa af Sturdza.

Da Saineanu gik tilbunds i Sagen fandt han følgende: I 1887 havde han skrevet en Afhandling *Jøder, Tatarer eller Kæmper*, senere trykt i Gaston Paris' *Romania*, som gaar ud fra den Omstændighed, at der i Rumænien findes kyklopiske Bygningsværker,

meget betegnende kaldet *La Jidowa*, som efter Folkesagnet stammer fra Kæmper, og disse Kæmper benævnes af de rumænske Bønder Tatarer eller Jøder. Saineanu forklarede dette deraf, at Khazarerne, en tatarisk Stamme, der i det 8de Aarhundrede antog Jødedommen og eksisterede mere end tre Aarhundreder som jødisk Stat, efter at have behersket Østeuropa dels gik op i de øvrige tatariske Befolkninger ved det sorte Hav, dels indvandrede i Nabolandene, saaledes ogsaa i det nuværende Rumænien, hvor altsaa Erindringen er bevaret om kæmpestærke Tatarer, der tillige var Jøder. Renan har omtalt dem i sit bekendte Foredrag *Judaismen* fra 1883.

Denne Paavisning af det Sandsynlige i at der rinder tatarisk, ikke semitisk Blod i de rumænske Jøders Aarer, blev af Urechia og hans Fæller gjort til en Bagvaskelse af Rumænien, fordi deri formentlig skulde ligge et Forsøg paa Bevis for, at den jødiske Befolkning var lige saa gammel der i Landet som de fra Romerne i lige Linje stammende Rumænere.

Urechia holdt en stor Tale, da Loven om Saineanu's Indfødsret kom for i Senatet, og Loven blev forkastet med 61 Stemmer mod 12. Sturdza erklærede ved den Lejlighed, at han her stemte mod en Jøde, der «forsøgte ad Snigveje at trænge sig ind i den rumænske Stat». Urechia, der ikke kunde opretholde Paastanden om at Saineanu havde sværtet sit Fædreland, gjorde gældende at han i ethvert Tilfælde ikke havde forsvaret dets Rettigheder under den store Kamp, det i saa mange Aar havde udfægtet «for Verdens Øjne». Der sigtes hermed til de i Ungarn bosatte Rumæneres Klager, som i Virkeligheden savner Grund, men som giver Rumænerne Anledning til Udfald mod Ungarns Befolkning.

Saineanu rejste nu paany til Paris og Berlin og udarbejdede i Udlandet sit sidste større og vigtige Værk om *Den østerlandske Indflydelse paa Rumæniens Sprog og Civilisation*. Men i November 1899 vendte han paany tilbage til Bukarest, besluttet paa at gøre et sidste Forsøg paa at opnaa Indfødsretten. Undervisningsministeren Take Jonesco modtog ham forbindtligt og lovede ham at støtte hans Sag. Da Loven paany kom for i Senatet, var der ved et Tilfælde kun 39 Senatorer tilstede, som alle kendte Saineanu personligt; den gik da enstemmigt igennem.

Saa var han altsaa endelig efter samfulde 12 Aars Bestræbelser og Kampe Borger i den rumænske Stat. Han har humo-

ristisk skildret Fornemmelsen ved dette: *Civis Romanus sum*. Hans Bryst udvidede sig, han fornam Sammenhængen mellem det romerske Verdensrige og dets moderne Affødning. I et eneste Minut trængte han nu dybere ind i den rumænske Folkesjæl end i hele sit tidligere Liv. —

Ak, Herligheden varede kun nøjagtigt 24 Timer.

Justitsministeren havde straks sendt Loven tilbage til Kammeret under Paaskud af, at den ikke var bleven vedtaget i begge Rigsdagens Afdelinger i en og samme Session — en Omstændighed, der aldrig før i Rumæniens Historie havde gældt for nogen Hindring.

Kammeret skød Sagen til Side, opsatte den først til Sessionens sidste Dag, 3dje April 1900, skød den saa ud til næste Session. Men endnu inden Kammeret paany blev sammenkaldt, ophævede Take Jonesco, der havde skiftet Sind, Professoratet i sammenlignende Filologi ved Universitetet i Bukarest, som var Saineanu's eneste Fremtidshaab, da han var Rumæniens eneste Særforsker paa dette Omraade.

Han var nu 40 Aar gammel og følte sine Kræfter udtømte af saa lang Tids Savn, saa mange Nederlag og Skuffelser. Ministeren selv havde sagt til ham: «De er den eneste rumænske Filolog mellem de Yngre; det er en Urimelighed, at De ikke har Indfødsret.» Han vidste vel, at et nyt Nederlag i Kammeret vilde tilintetgøre hans Fremtidsudsigter i Fædrelandet for bestandig; men holdt det ikke for muligt. Dog, da hans Sag paany skulde forelægges, begyndte det antisemitiske Blad *Det nationale Forsvar* et sandt Korstog mod ham, og Følgen var, at 15de December 1900 forkastede Kamret, der fire Aar før havde skænket ham Indfødsret, Loven om Indfødsret for ham med 48 Stemmer mod 45.

Saaledes har nu en af Rumæniens første Videnskabsmænd nødtvungen og brødløs forladt sit Hjemland for at søge Tilflugt i Udlandet. Han erklærer offenlig, at han fremdeles i Studiet af det rumænske Sprog, som han saa ivrigt har dyrket, vil søge Trøst for Tabet af sit Fædreland.

II

Sionismen.

En aandelig Bevægelse, der, en Tid lang upaaagtet eller overset, i Løbet af ganske faa Aar har vundet en saadan Udbredelse og Styrke, at den sysselsætter eller opfylder Millioner Mennesker, er den saakaldte Sionisme, en hos en stor Del af den over Jorden spredte israelitiske Befolkning vaagnet Attraa efter at kolonisere og lidt efter lidt bemægtige sig Palæstina som denne Befolknings virkelige eller formentlige gamle Stammeland.

Tanken var som mer eller mindre udbredt Flyvegrille opstaaet i forskellige Hjerner i det 19de Aarhundrede. Bekendt er det saaledes, at Frederik Wilhelm IV syslede med Tanken, og tit fortalt er det spøgefulde Svar, Kongen fik, da han spurgte den store Bankier Mendelssohn, Filosofens Søn og Komponistens Fader, om han ikke følte sig tiltalt af Tanken om en Genoprettelse af den israelitiske Stat. «Det er uden Tvivl en fortræffelig Tanke,» sagde han; «jeg vilde af en saadan Stat udbede mig Gesandtskabsposten i Berlin.»

Dog efter Jødehadets Genopvækkelse i det forgangne Aarhundredes sidste tredive Aar, efter Jødernes Forfølgelse i Rumænien og deres Uddrivelse af Rusland, efter at Pastor Stöcker har fremkaldt Antisemitismen i Tyskland og Dreyfus-Sagen røbet dens Styrke i Frankrig, er Tanken om at skabe de Landflygtige eller Undertrykte det Tilhold, som det giver, at der paa Kortet findes en Stat, som svarer til deres Afstamning, bleven vakt i mange af de Nødlidendes og Ydmygedes Sind.

Den Gnist, som fra først af fængede i adskillige forberedte Gemytter, var et 1894 udgivet Flyveskrift *Jødestaten*, af den Mand, der vedblivende er Bevægelsens Leder, Dr. *Theodor Herzl*, Redaktør af Føljetonen i Wienerbladet *Neue freie Presse*. Dette Skrift var et første famlende Forsøg paa at udvikle en kun halvtfuldbaaren Tanke. Herzl var her endnu uklar over, til hvilket Landomraade han skulde henvise jødiske Kolonister, Argentina eller Palæstina. Man ansaa nemlig Palæstina for altfor ufrugtbart til at kunne opdyrkes og ernære en større Befolkning, og man havde endnu ikke erfaret, med hvilken Begejstring Østeuropas og Asiens Jøder saa hen til det Jordsmon, hvor Stammen i Oldtiden havde

udgjort et Folk. Paa samme Tid som selve det afgørende Grundlag endnu for Hertzl's Fantasi var saa svævende, førte han sin Tanke ud i saadanne Yderligheder, at han endog foreslog, hvorledes hin Fremtidsstats Fane skulde være, hvid med gyldne Stjerner.

Dog med overraskende Hurtighed kom Tanken ind i et sikrere Spor og vandt under Formen: jødisk Kolonisation af Palæstina rivende Tilslutning, rigtignok ingenlunde blandt de stormægtige jødiske Pengefyrster i Landene, men i det fortvivlende jødiske Proletariat.

Der er blevet afholdt en Række sionistiske Kongresser i Basel; den femte Kongres skal give Møde der den 29. December 1901; og paa disse Kongresser mødes Rabbinere og Videnskabsmænd, Rettroende og Fritænkere, Borgere og Almuesmænd i fælles Overvejelser. Har de store Bankierer holdt sig tilbage, saa har fattige Jøder fra mange Lande indsendt deres Skærv, og der er blevet stiftet en stor jødisk Kolonialbank, som netop nu træder i Virksomhed. Selve den jødiske Kolonisation af Palæstina har imidlertid gjort langsomme, men haardnakkede Fremskridt.

I dette Øjeblik er Antallet af de jødiske Kolonier dèr 20 (8 i Judæa, 11 i Galilæa, 1 hinsides Jordan). Der er desuden 13 Domæner (8 i Judæa, 5 i Galilæa) og syv Ejendomme, som endnu ikke er opdyrkede. Tilsammen beboes de af 1,205 Familier, der bestaar af henved 5000 Personer. En af de største af Kolonierne er Risjonle-Zion (arabisk: Ayum el Hara); den ligger halv anden Time fra Jaffa. Den har Drenge- og Pigeskoler, Hospital, Forsamlingsbygning med Bibliotek, Læsesal og Musiksal, to Arbejderbygninger, store Kældere, to Kilder, der udnyttes med Dampkraft, store Strækninger, hvor der drives Vinavl, andre, hvor der dyrkes Mandeltræer, Olietræer, Morbærtræer, Appelsintræer, endelig store Køkkenhaver, Fælleder og gode Veje. Den beboes af 154 Familier.

Foruden Kolonisationen ligger især Skoleopdragelsen de for Palæstinas og den jødiske Befolknings Opkomst Ivrige paa Hjerte. I Jaffa er der oprettet gode Skoler, der kræver et Tilskud af en 14—15,000 Kroner om Aaret. Man havde drømt om at kunne oprette Universiteter, men har maattet lade Tanken fare. I Skolerne gives en meget omhyggelig Undervisning i Hebraisk. Der læres desuden Arabisk og lidt Fransk. Siden Sionismens Frem-

træden har det hebraiske Sprog fejret en Genopvækkelse. Medens Herzl i 1894 endnu tænkte sig Engelsk som Fremtidsstatens Tungemaal, har det jødiske Proletariats almindelige Stemning med stor Energi samlet sig om Hebraisk, derved rigtignok ogsaa delvis givet Bevægelsen et romantisk og upraktisk Præg.

For at begribe, med hvilken Varme Tanken om en Kolonisation af Palæstina, hvad der for Mange er enstydigt med en Tilbagevenden til Landet, er bleven greben af de undertrykte Jøder i Galizien, Rumænien, Rusland osv., maa man kende den Elendighed, hvori de lever. Den overgaar Alt, hvad man i Vesteuropa forestiller sig. Der foreligger f. Eks. bestemte Opgivelser om Fattigdommen blandt Jøderne i Odessa, der ikke desmindre har omtrent den mest velhavende og mest blomstrende Menighed i Rusland. Af en jødisk Befolkning paa 140,000 Mennesker er mere end 36,000 under Fattigvæsnet. Af 3433 Begravelser maatte ifjor 2214 foregaa paa det Offenliges Bekostning. En stor Del af dem, der begravedes, var bogstavelig døde af Sult. Fem eller seks Familier bor sammen i en fugtig Kælder. Af 13,000 Haandværkere var 7000 uden Arbejde. Arbejdslønnen var tilmed følgende: For Syning af en Jakke 1 Krone, et Par Benklæder 70 Øre, en Vest 25 Øre, en tyk Vinterfrakke 3 Kroner 50 Øre. Linnedsyerskerne kan højst fortjene 40 Øre om Dagen, og Arbejdsdagen er paa 16 til 18 Timer.

Under saadanne Omstændigheder er Børneopdragelsen nødvendigvis saa godt som ingen. Smaabørn paa ni til ti Aar arbejder i Værksteder og Fabriker fra Kl. 6 om Morgenen til Kl. 9 eller 11 om Aftenen for en Løn af 3 Kr. 50 Øre *om Maaneden.* Ifjor var der paa Hospitalerne i Odessa 50,000 af den jødiske Befolkning, der anmodede om Indlæggelse for Sygdomme; af dem blev af Mangel paa Plads kun 2246 antagne. Af de Syge er de af Tuberkulose angrebne det langt overvejende Flertal, hvad ikke kan undre, naar man betænker de Kaar, hvorunder her de Fattige lever.

Det forstaar sig af sig selv, at den jødiske Befolknings Dannelsestrin under saadanne Forhold ikke kan være højt. Af de 36,000, der søgte Fattighjælp, kunde kun 3500 læse og skrive. Men selv dette er meget overfor den Brutalitet, med hvilken den russiske Regering holder de lærelystne Israeliter, der har den Ulykke at være fødte som Russere, ude fra al Kundskab, selv den elementære. Det er jo ikke blot de højere Dannelses-

anstalter, ved hvilke det Procenttal er fastsat, hvori de tør optage jødiske Elever. Men selv fra Almueskolerne udelukkes disse. Den jødiske Menighed i Odessa har tolv Friskoler, men de er overfyldte, og i Aar 1900 kunde af 12,645 fattige Børn, for hvilke der ansøgtes om Plads, kun 52 blive optagne.

Odessa er som Eksempel et blandt Tusinde, og her er Tilstanden endda lempeligst. Hvem kan det undre, at de Ulykkelige, der vansmægter under saadanne Forhold eller dem i Rumænien, betragter Udvandringen til en Stat, hvor de skulde leve som frie Mennesker under eget Styre, som den attraaværdigste Lykke!

Thi det er selvfølgelig ikke i den beskedne Form af Palæstinas Opdyrkning, at Tanken om Jødelands Genoprejsning sysselsætter Sindene. Straks Herzl fremsatte sine Forhaabninger, havde de det Snit, at de store jødiske Pengemænd skulde love Sultanen at ordne hans Finanser for ham, imod at han til Gengæld afstod Palæstina og i Forening med Magterne tilstedede dets Oprettelse til selvstændig Stat. Man gjorde gældende, at Muhamedanerne altid havde vist sig langt mindre fjendtligt sindede mod Israeliterne end de Kristne, og især efter at Herzl under Kejser Wilhelms Besøg i Jerusalem havde holdt en Tale til ham og lagt ham Sagen paa Hjerte, end mere efter at han er bleven vel modtaget i Audiens af Sultanen og smykket med en tyrkisk Orden, har der i de sionistiske Tidsskrifter (det østerrigske *Die Welt*, det franske *L'Echo Sioniste*) vist sig et mærkelig fantastisk Hang til at undervurdere Hindringerne.

Mod en jødisk Bebyggelse og Opdyrkning af et i mere end et Aartusinde vanrøgtet Land kan Sultanen jo ikke have noget. Mod at man vil ordne hans fortvivlede Pengeforhold for ham — ifald ellers Nogen vilde — endnu mindre. Men hvem kan tro, at han eller hans Efterfølgere vilde afstaa en verdensberømt Provins uden at være tvungen dertil, og hvem skulde tvinge ham? Selv om det rent Urimelige indtraf, at han gav et derpaa lydende Løfte, vilde han selvfølgelig, naar det kom til Stykket, erklære, at hans Undersaatters Stemning forhindrede ham fra at indløse det. Sandsynligvis vilde han endda tale Sandhed. Og nu de kristne Magter! Selv om de hellige Steder erklæredes for neutrale Enklaver, hvem kan tro, at kristen Fanatisme vilde taale at se disse Enklaver omspændte af en jødisk

Stat! Den, der prækede et nyt Korstog, vilde kunne rejse Kristenheden i den Anledning.

Dog selv om der ses bort fra alle udvortes Vanskeligheder, den indre Vanskelighed bliver tilbage.

Renan oplyste i sin Tid i sin lille Bog *Judaismen*, at Jødedommen er en Religion, men ikke betegner en Race, viste, hvor mange ikke-semitiske Elementer, der er indgaaede i Stammen, hvorledes Vesteuropas Jøder tildels nedstammer fra Franskmænd, Østeuropas tildels fra Khazarer, der for tusind Aar siden antog jødisk Religion, og han forklarede de jødiske Typer af Ghettoernes Indvirkning. I vore Dage har lærde og skarpsindige Forskere som den franskskrivende Goldstein eftervist den umaadelige Blodblanding, af hvilken i Oldtiden Stammen fremgik, og i den senere Tid er Forskerne tilbøjeligst til slet ikke at antage Jøderne for Semiter. Saa Racens Renhed er i ethvert Tilfælde et Gøglebilled. Men nu har Sionismen mere og mere tilspidset sig om den Paastand, at Jøderne endnu den Dag idag er en Nation og som Nation maa kræve sin Stat — en Paastand, der sætter sig ud over alt det i totusind Aar Hændte. Det er især naar visse larmende Middelmaadigheder som Max Nordau optræder som Sionismens Ordførere, at den faar rent ud frastødende Former, og desværre synes det, som om han iblandt Sionisterne stifter Skole: en evindelig Pukken paa jødisk Nationalitet, uafbrudte, haanende Udfald mod de Israeliter, der er gaaede op i de Folkeslag, der har optaget dem iblandt sig, højrøstede Forsikringer om, at Jødehadet aldrig vil lægge sig og at den Jøde, der kalder sig Franskmand eller Englænder, er en foragtelig Person, der fornegter sine Brødre. Det er kun naturligt, at de store jødiske Finansdynastier holder sig tilbage fra en Bevægelse, der er saa ulogisk og saa ubehændig, og som formelig udæsker til en Uddrivelse som eneste Svar.

Forhaabenlig vil i dette Tilfælde som saa tit Tingenes Fornuft vise sig stærkere end Menneskenes, og Sionismens virkelige Følge alene være den, at om et hundred Aar Palæstina, opdyrket som en Have, og beboet af et Par Millioner vel oplyste og foretagsomme Jøder, afgiver et Tilflugtssted for dem af deres Stamfæller, hvem deres Fødeland intet Tilhold byder.

JAPAN

JAPANSK LITERATUR

(1899)

Aar 1899 er paa Engelsk udkommet den første sammenhængende Fremstilling af den japanske Literaturs Historie, der er opstaaet udenfor Japan selv. Dens Forfatter er W. G. Aston, tidligere Sekretær ved det britiske Riges Legation i Tokio, en grundig Kender af det japanske Sprog og overhovedet af japanske Forhold, Bøger som Sæder. Han har paa 400 store Sider givet en Oversigt over Japans Aandskultur og Fremstillingskunst 1200 Aar igennem.

Det japanske Rige udgør en Øgruppe, hvis Fladerum er lidt større end Storbritanniens og Irlands; dens 40 Millioner Indbyggere er skilte fra det asiatiske Fastland ved et snevert Stræde. Nærmest ligger Halvøen Korea, der ikke har formaaet at udvikle nogen oprindelig Civilisation og derfor aldrig har kunnet paavirke Nabostaten.

Dyb og afgørende Kulturpaavirkning har Japan derimod lige fra Aar 400 modtaget fra Kina, der indtager samme Plads i den japanske Dannelses Historie som Grækenland og Rom i vor, og fra Indien, der har havt en lignende Betydning for Japans Udvikling som Palæstina for Europas; thi fra Indien blev omtrent ved Aar 600 Buddhaismen indført i Japan. Den fortrængte delvis den ældre Shinto-Religion, som Kristendommen de stedlige Religioner i Europa.

Den første skrevne Bog paa det japanske Sprog, der er naaet til Efterverdenen, er *Kojiki,* en Krønikebog der, som *Saxo* hos os, indeholder de ældste Overleveringer, de Gudesagn, der ligger til Grund for Shinto-Religionen, og som bliver mèr og mer historisk henimod det Tidspunkt, paa hvilket Værket slutter, Aar 628. Som man ser er Krøniken mangfoldige Aarhundreder ældre end *Saxo.* Ved Aar 670 grundes allerede Skoler over hele Landet og blot lidt senere stiftes et Universitet med fire Fakulteter: Historie, kinesiske Klassikere, Jus og Matematik. Japan har altsaa været langt forud for Europa i almindelig Kultur.

Paa den Tid naaede Japaneserne ogsaa ret vidt i Maleri, Billedhuggerkunst og Arkitektur. Buddha behøvede prægtige Templer, og den berømte kolossale Broncestatue af Buddha i Nara er fra hin fjerne Tidsalder.

Poesien, der gaar tilbage til det syvende Aarhundrede, er i meget forskellig fra vor og har meget snevre Grænser. Der gives for det første ingen lange Digtninge, intet, der svarer til *Iliaden* eller *Den guddommelige Komedie,* ingen fortællende Digte, ingen filosofiske, politiske eller satiriske heller. Dramatisk Poesi viser sig i det fjortende Aarhundrede, men naaer ingen Højde, har intet i sig, der kan tiltale os. Japansk Poesi er oprindeligt og i Grunden altid kun lyrisk og saa kort, at vi i den kun vilde se Fyndsprog. Den bestaar af Smaadigte, der enten udtrykker Sindsbevægelser eller giver Naturbeskrivelser. Enten er det Vers, der priser Kærlighed og Vin, udtaler Længsel og Klage, eller Vers, der skildrer de forskellige Aarstider, Lyden af Bækkens Rislen, Sneen paa Bjerget Fuji, Fuglesang, Løvspring, Maanen, Blomster, Regn og Vind, Raadyrenes Færd, Insekternes Summen. Solnedgang og Stjernehimmel dvæler Digterne derimod aldrig ved.

End mere indskrænket end Japanernes Stofvalg er deres Formvalg i Poesien. I det japanske Sprog bestaar enhver Stavelse enten af en Selvlyd eller af en Selvlyd med forudgaaende Medlyd. Der gives ingen Ende-Medlyd, og lige saa lidt Tvelyd eller Stavelser med flere Medlyde. Da saaledes enhver Stavelse ender paa en Selvlyd, og da der kun findes fem Selvlyde, gives der i den japanske Poesi ikke Rim; der vilde jo kun eksistere fem Rim i Alt. Da dernæst alle Stavelserne er lige lange, og da der ingen regelmæssig Betoning findes af Ordene, gives der heller ingen Rytmik. Det eneste, som skiller Poesi fra

Prosa i det japanske Sprog, er da det, at der i Poesien skiftevis bruges Vers paa fem og paa syv Stavelser.

Det hyppigst anvendte Versemaal er det som kaldes *Tanka*. Det bestaar af fem Sætninger eller Linjer paa 5, 7, 5, 7 og 7 Stavelser, 31 Stavelser i Alt. Enhver Strofe dannet af disse fem Vers udgør et helt Digt. Fra det 7de Aarhundrede til vore Dage har denne snevre Form, i Sammenligning med hvilken Sonetten er et Epos, behersket den japanske Poesi. Endnu den Dag idag udsætter Mikadoen hvert Nytaar Opgaver for sine Hofmænd at løse i Tankaform Det er Miniatyrkunst, som kan være velklingende ved Ordenes fine Valg, men som giver Afveksling og Lidenskab lidet eller intet Spillerum.

En Tanka lyder saadan:

Idete [i]naba	Naar jeg er bortrejst,
Nushi naki yado to	skønt da min Bolig staar der
Narinu tomo	Herreløs og tom,
Nokiba no ume yo	Blommetræ ved Kornmarken,
Haru vo vasuruna.	glem ikke Foraaret, du!

Der findes i den japanske Aand et stærkt Forstands-Hang. Selv i Poesien afskyr Japanerne Billedsprog. De personliggør aldrig Egenskaber eller Ideer. Der røber sig her det samme Træk, som har bevirket, at de aldrig har havt Portrætmalere eller monumental Billedhuggerkunst. Det Personlige fængsler dem ikke. Derimod er de forfaldne til alle Slags Tvangsregler for Talekunsten, har vedtægtsmæssige Tillægsord som Homers, og branderagtige Omskrivninger som de var gængse i Skjaldekunstens Forfaldstid.

Det ottende Aarhundrede betragtes som den japanske Lyriks ypperste Blomstringstid; denne Lyrik er alt andet end Folkepoesi; den digtes ved Mikadoens Hof, lige saa hyppigt af Kvinder som af Mænd, eller frembringes i ethvert Tilfælde af de højeste Klasser. Evnen til at skrive Vers var i disse Krese overordenlig udbredt. Man udgav aldrig Vers af nogen enkelt Digter. Kejseren lod jævnlig Samlinger udkomme af de bedste blandt et helt foregaaende Tidsrums Poesier, og i en saadan Blomstersamling fra Begyndelsen af det niende Aarhundrede er 4000 Digte os bevarede.

Et lille Digt fra c. 750 til Japans Pris lyder saadan:

Yamato's Land
har talrige Bjerge;
højt blandt dem rager
et, Kaguyama.
Jeg staar paa dets Tinde,
at skue mit Rige.
Tyk Røg fra Landsletten
stiger i Vejret,
Taager fra Havfladen
hæver sig nu og da.
O du Yamato's Land!
Hil Akitsushima!
Dyrebar er du mig.

Her er en Prøve paa Tanka'er, der behandler Yndlingsæmnet Vaaren:

Kirsebærblomsternes Tid
er end ej forbi —
dog nu burde de falde,
mens deres Elskov, som ser paa dem,
er paa sin Højde.

Fald mildt
o du Foraarsregn!
og spred ikke
Kirsebærtræets Blomster,
før jeg har set dem!

I disse Sange er ikke Nattergalen men Gøgen Kærlighedens Fugl.

Tidsrummet 800—1180 anses for den japanske Prosas klassiske Aar. Den har ingen strenge eller mandlige Egenskaber. Alle videnskabelige og historiske Værker affattedes i hin Tid i det kinesiske Sprog. Den nationale Literatur er udelukkende Underholdning, bestaar af Vers, Fortællinger, Dagbøger og den Art meget udbredte føljetonistiske Skrifter som Japanerne kalder *Zuihitsu* ɔ: følgende Pennen. En Hovedpart af denne Literatur har Forfatterinder til Ophav, et i Europa i saa fjern en Tid ukendt Særsyn. Kvindens Stilling var dengang, før de kinesiske Sæder fik Overhaand, i Japan fri og anset. Som venteligt var, har derfor denne Literaturgruppe et godlidende, husligt Præg, og er end Moralbegreberne meget løse, saa er Udtrykket altid sømmeligt og net. Det vrimler med Beskrivelser af Hofliv og Hjemmeliv, af romantiske og erotiske Tildragelser.

I Aaret 905 lod Mikadoen foranstalte en Samling af de bedste Vers, der var frembragte under de foregaaende 150 Aar, og der blev saaledes bragt et nyt Udvalg til Veje. Med kun fem Undtagelser er alle disse Digte Tanka'er paa 31 Stavelser, altsaa skrevne i en Form, der maatte gøre og fremdeles har gjort al virkelig Udvikling af den nationale Lyrik umulig. Et Par af de ypperste lyder saadan:

Hvem gav Kærligheden det overflødige Navn? *Elskende* og *Døende* er jo
et og det samme.

Jeg faldt i Søvn, mens jeg tænkte paa dig, saa dig maaske derfor i Drømme.
Havde jeg vidst, det var Drøm, havde jeg aldrig villet vaagne.

Fra en lidt senere Tid er dette Digt, som udtrykker Fortvivlelsen ved at leve videre, efter at den Elskede er død:

Maane? Der er ingen. Foraar? Dette er ikke Foraaret fra tidligere Tid.
Jeg alene er forbleven uforandret.

Noget efter Aar 900 begynder den japanske Prosas Opsving; dens første Mester *Ki No Tsurayuki* har bl. A. skrevet en kritisk Fortale, der endnu den Dag idag gælder for at være et fuldendt Mønster paa Stilens Finhed. Den forherliger Japans Poesi, der har Menneskehjertet til Sædejord og vokser op deraf i mangfoldige Talens Former: Poesien begyndte, da Himmel og Jord blev skabte. Men i de hurtige Guders Tid synes der ikke at have været noget fast bestemt Versemaal. Det var ikke før i Menneskenes Tid, at det første Digt paa 31 Stavelser blev skrevet. Nutildags hersker en altfor stor Kærlighed til Foredragets Udsmykning. Derfor frembringes ingen Poesi med dyb Følelse i, som den, der skreves i gamle Dage. — Og nu gives en Oversigt over alle de væsenlige Æmner, de gode Digtere har behandlet, og over Maaderne, de har behandlet dem paa. F. Eks. i denne Sætning: «Naar Glæden blev dem for stærk, naar deres Hjerter strømmede over af Fornøjelse, naar de følte deres Elskov evig som Røgen, der stiger fra Fuji-Bjerget, naar Cikadens Sang fik dem til at længes efter en Ven, naar Synet af et Par Grantræer i Takasago og Suminoye indgav dem Forestillingen om en Mand og hans Hustru, der blev gamle i Forening, naar de tænkte paa de hensvundne Dage, da de stod i mandlig Kraft eller jom-

fruelig Blomstring — saa var det Poesien, der styrkede deres Hjerter.»

Et af denne Forfatters berømteste Værker er *Tosa Nikki*, en Dagbog ført paa Rejsen tilbage til Hovedstaden Kioto efter fem Aars Ophold som Præfekt i Provinsen Tosa. Rejsen foregik i Maanederne Januar—Februar Aar 935. Den er, skønt fattig paa usædvanlige Begivenheder, højst lærerig som Tids- og Kulturbillede. Naar man tænker paa, hvor vi i Nordeuropa aandelig holdt paa dette Tidspunkt, da Japan havde literær Kritik, Rejsedagbøger osv., saa er det ikke den skandinaviske Kulturs Fremmelighed, man giver Prisen. Det, som slaar En, er Sædernes Mildhed og Finhed, Naturiagttagelsens Skarphed og selve den jævne, simple Fortællergave, der ikke mangler et stille Lune. Et enkelt Sted er mærkeligt ved Udtrykkets Forbehold. Hvor Forfatteren gaar ombord, fortæller han, at under hans Ophold i Tosa var der død en ung Pige fra Kioto og at under al Indskibningens Forvirring og Bryderi kunde hendes Venner ikke lade være at tænke paa hende. En, siger han, digtede ved den Lejlighed dette Vers: «Med den glade Tanke *Hjem til Kioto!* blander sig den bitre Overvejelse, at der er En, som aldrig vil vende tilbage». Kun af andre samtidige Forfattere erfarer man, at den Savnede var hans egen Datter. Henimod Fortællingens Slutning er det atter hendes Død, der ingensteds ligefrem nævnes, som giver Ankomsten i Hjemmet dens Stemning. Da Forfatteren naaer sit Hus i Kioto, finder han det ved Forsømmelse fra den Mands Side, i hvis Varetægt det var givet, halvvejs ødelagt. Dette skildres. Saa fortsættes: «Der var etsteds et Slags Kær, hvor der havde samlet sig Vand i et Hul, ved Siden af hvilket der voksede et Fyrretræ. Det havde mistet Halvdelen af sine Grene og saa ud, som om tusind Aar var gaaede hen over det i Løbet af de fem, seks Aar, min Fraværelse havde varet. Yngre Træer var voksede op rundt omkring det, og den hele Plads var saa yderlig forsømt, at Enhver sagde, det var en Ynk at se derpaa. Blandt andre sørgelige Tanker, der af sig selv opstod i mit Sind, var ogsaa Mindet — ak hvor tungt! — om en, der var født i dette Hus, men ikke var vendt tilbage med mig hertil. Mine Rejsekammerater snakkede lystigt med deres Børn, som de holdt i deres Arme, medens jeg, der endnu ikke var i Stand til at beherske mit Tungsind, stille sagde nogle Verslinjer til En, som kendte mit Hjerte.»

Det er to Kvinder, hvem paa dette Tidspunkt de to Prosaværker skyldes, der efter japanske Kritikeres Anskuelse betegner Toppunktet af det klassiske Tidehvervs Frembringelser. De synes begge at have været Hofdamer. Den første har under Navneskjulet *Murasaki no Shikibu* Aar 1004 skrevet en Roman *Genji Monogatari* ɔ: Fortællingen om Genji, en Søn af Mikadoen med en Yndlingsfrille, en virkelighedstro men langtrukken Roman, der skildrer frie og løse Sæder i et Sprog, som aldrig bryder Velanstændighedens Regler. Den anden Hofdame, der var af høj Rang og fyrstelig Afstamning, hed *Sei Shonagon* og har paa Knud den Stores Tid skrevet et Værk, *Makura Zoshi* (Hovedpude-Skitser), der bedst kan betegnes som en Samling snaksomme og underholdende Føljeton'er. Det er smaa Skildringer af Personer, som f. Eks. af en Besværger-Præst, med hvis afholdende Liv og hele frugtesløse Slid for at uddrive onde Aander Forfatterinden har inderlig Medlidenhed, eller smaa Beskrivelser af Optrin fra Hoflivet, givne med kvindeligt Tække og Lune.

Højst nydelig er f. Eks. Beskrivelsen af det Besøg, Kejserinden aflægger hos en af Hoffets Adelsmænd. Det er en lille Historie paa to Sider, men i al sin Ubetydelighed fortalt med en Ynde, der er forbausende for 900 Aar siden. Stilen er denne: «Da Kejserinden besøgte Adelsmanden Narimasa, kom hendes Vogn ind ad den østlige Port, som er vid med fire Piller. Men hendes Damer foretrak at lade sig køre rundt til den nordre Port. hvor der ikke var nogen Vagt. Enkelte, der ikke havde sat deres Haar, tænkte med en vis Ligegyldighed: «Vi kører lige op for Døren, saa behøver vi ikke at være saa pyntelige.» Men de palmebladsdækkede Vogne kørte fast i den snevre Portaabning, og der var ingen Mulighed for at komme igennem. Saa blev der altsaa lagt en Gangsti af Tæpper, og det blev til vor ikke ringe Ærgrelse og Harme sagt os, at vi maatte stige ud. Der var ikke andet at gøre. Det var imidlertid tirrende at iagttage, hvorledes Hoffolk og Tjenerskab stod sammen i Vagtrummet for at se os gaa forbi. Da vi indhentede Hendes Majestæt og fortalte hende, hvad der var hændt, lo hun blot af os og sagde: «Er der Ingen, som ser paa Jer nu? Hvor kan I være saa uordenlige?» Her, svarte jeg, er Alle vante til os og vilde blive overraskede, hvis vi gjorde særlige Anstalter for at tage os ud. Hvem kunde tænke, at et Hus som dette skulde have en Port, der var for snever for en Vogn. Jeg skal le Adelsmanden dyg-

tigt ud, naar han kommer mig for Øje. — I det samme kom han med Kejserindens Blæksten og Skriveredskaber osv.» Scenen ender med, at Husherren siger Hofdamen nogle Artigheder for hendes Lærdom, da hun under sine Drillerier hentyder til en lidet kendt kinesisk Anekdote.

Med megen Gratie fortæller Sei Shonagon ligeledes en lille Historie om, hvorledes en Hund, som alle ved Hoffet yndede, kom til at bide Kejserens Yndlings-Kat, derfor blev gennempryglet og forvist fra Hove, til den en Dag, uigenkendelig i sin Ynkelighed, vendte tilbage, og for sin taktfulde og ydmyge Holdnings Skyld blev taget til Naade igen.

Hun har ogsaa skrevet Lister paa Ting, der vækker hendes Uvilje eller Afsky. Hun anfører under

Skrækkelige Ting

Et Barnekammer, hvor Barnet er død.
En Arne, hvor Ilden er gaaet ud.
En Kusk, som er hadet af sin Okse.
Et Pigebarns Fødsel i en lærd Mands Hus.
Et Brev uden Nyheder fra Ens Hjem paa Landet.

Afskyelige Ting

En Hund, som gøer, naar din Elsker kommer for at gøre dig et hemmeligt Besøg. Den Hund burde slaas ihjel.
En Gæst, som kommer og fortæller en lang Historie, naar du har Hast.
Børn, der skriger, eller Hunde, der gøer, naar du vil lytte.
Snorken af en Mand, du har skjult, og som nu sover etsteds, hvor han ikke har noget at gøre.
Folk, der afbryder En for at vise deres egen Klogt. Alle Afbrydere, unge som gamle, er saare afskyelige.
Enten hjemme eller i Paladet at blive kaldt paa for at modtage en uvelkommen Besøgende, naar du kun har ladet som du sov for at undgaa hans Besøg.
Naar man staar venskabeligt med en Mand, da at høre ham istemme en Kvindes Pris, som han har kendt. Dette er afskyeligt, selv naar nogen Tid er gaaet hen; end mere, hvis han endnu staar i Forbindelse med hende.
Lopper er saare afskyelige, naar de kommer ind under Ens Klæder og springer omkring.

Fortryllende Ting

At se Spurve made deres Unger.
At komme forbi, hvor Børn leger.
At blive spurgt om Vejen af en smuk Mand, der af den Grund standser sin Vogn

Ting som vækker Savn af Fortiden

Visnede Stokroser.
Paa en Regndag at gennemblade Breve fra En, vi engang har elsket.
Forrige Aars Vifter.
Lyse Maanenætter.

Fornøjelige Ting

At komme hjem fra en Udflugt med Vognene overfyldte og have Masser af Tjenere til at faa Vognene til at gaa og Okserne til at skynde sig.
En Flodbaad, der gaar med Strømmen.
Vel sværtede Tænder.
At høre en Magiker med en smuk Stemme fremsige sin Renselsesformular paa en Flodbred.
At drikke Vand, naar man vaagner om Natten.
Naar man er i daarligt Humør, da at faa Besøg af En, som man hverken kender saa godt, at han intet Underholdende kan fortælle, eller som er for fremmed til at være aabenhjertig, men som fortæller os, hvad der gaar for sig i Verden, private eller offenlige Anliggender, og med Enkeltheder nok til ikke at være kedelig. Dette er meget behageligt.

Om Præster

En Præst burde se godt ud. Det er da lettere at holde Øjnene fæstede paa hans Ansigt, og uden det har man ingen Nytte af hans Præken. Ellers flakker Øjnene om, og man glemmer at lytte. Stygge Præster har derfor et stort Ansvar.

Den japanske Literaturhistories engelske Forfatter bemærker med Rette, at vi vilde være saare fornøjede, om vi havde lignende Optegnelser af en Hofdame fra Alfreds eller Knud den Stores Dage.

Et halvvejs historisk Værk *Gempei Seisuki*, der behandler to adelige Familiers Kamp om Overherredømmet, omfatter i 48 Bøger Tiden fra 1161—1185. Værket er udsmykket med lange Taler af de Optrædende, omtrent i Livius' Stil. En Tildragelse deri har Interesse for Danske derved, at den minder om Dannebrogsfanens Fald fra Himlen i Slaget ved Revel. De to fjendtlige Partier bærer Navnene *Hei* og *Gen*. Det første Sammenstød i Striden var gunstigt for Partiet *Hei*. Saa hedder det om *Gen*-Generalen som følger:

Yoshitsune, der saa, at hans Tropper stod i Begreb med at tage Flugten, skyllede sin Mund med Saltvand og bad med lukkede Øjne og foldede Hænder til Hachiman Daibosatsu [en Shinto-Guddom, som Buddhaisterne havde tilegnet sig], at han skulde tilstaa ham Beskyttelse. Da fløj et Par hvide Duer derhen [Duen er Hachiman helliget] og nedlod sig paa

Yoshitsune's Flag. Medens baade Gen og Hei raabte: Se der, se der! kom en Masse sorte Skyer sejlende fra Øst og laa over Valpladsen. Midt fra disse Skyer svævede et hvidt Flag ned, medens Yoshitsune's Flag steg i Vejret og forsvandt sammen med Skyerne. Gen foldede da deres Hænder i Bøn, medens Haarene rejste sig paa Hei's Hoved, og de følte deres Hjerter blive smaa i deres Bryst.

Tidsrummet fra 1332—1603 gælder i Japan for Literaturens mørke Afsnit. Alligevel findes der fra den Tid adskillige lærerige Foreteelser saavel af fortællende som af dramatisk Art.

Den fortællende Kunstart er repræsenteret ved Værket *Tsure-Dzure-Gusa*, en Samling af Skitser, Anekdoter og Smaa-Afhandlinger, der skyldes en eneste Forfatter ved Navn *Kenko*, først Hofmand i Mikadoens Tjeneste, efter hans Herres Død (1324) buddhaistisk Munk. Kenko var en munter, stundom noget skamløs Levemand, hvis Religiøsitet dog ingenlunde synes at have været Hykleri. Han kan betegnes som den japanske Literaturs Horats. Han afskyede Ægteskabet, om han end indrømmede, at de almindelige Mennesker kun gennem Forholdet til deres Børn fik et Indtryk af Livets Væsen, og han bandt sig ikke til nogen enkelt Religion, men viste, skønt i Hovedsagen Buddhaist, stor Agtelse for Shinto-Religionen og studerede til Bunds alle Former af kinesisk Moralfilosofi.

Her et Par Uddrag af hans Hovedværk:

Hvad der ved en Kvinde falder Mænd mest i Øjnene, er Skønheden af hendes Haar. Til hendes Karakter og Anlæg kan man slutte sig af hendes Maade at tale paa, selv om hun staar bag en Skærm. Der er Tilfælde, hvor endog blot hendes Stiliing, naar hun sidder, forlokker en Mands Hjerte. Saalænge det Haab, han nærer til hende, ikke er opfyldt, bærer han taalmodigt hvadsomhelst, ja sætter sit Liv paa Spil. Kun Kærlighed bevirker dette. Dybe er i Sandhed Lidenskabens Rødder og højt ligger dens Kilder . . . . Derfor er det blevet sagt, at med en Streng, lavet af en Kvindes Haar, kan en Elefant bindes forsvarligt, og med en Fløjte, der er udskaaren af en Kvindes Sko, kan man lokke et Daadyr om Efteraaret . . . . . .

Der er mange Ting i Verden, som er mig ufattelige. Jeg kan ikke forstaa, hvor Nogen kan finde Fornøjelse i at nøde Folk til at drikke mod deres Vilje, hvad dog sker ved alle Lejligheder. Ofret rynker Panden i sin Elendighed og venter paa et Øjeblik, hvor han kan se sit Snit enten til at spilde Drikken paa Gulvet eller til at stjæle sig bort. Men han indfanges, holdes tilbage og tvinges til at drikke. De skikkeligste Fyre bærer sig i den Henseende ad som gale . . . . og saa ligger de der om Morgenen efter en Fest alle doddrukne, med Hovedpine, ude af Stand til at spise noget eller til at passe deres Gerning, hvad enten den nu er offenlig eller

privat. Hvis vi hørte, at en saadan Skik fandtes i et fremmed Land (og den var ukendt i Japan), saa vilde vi anse den for højst besynderlig og uforsvarlig.

Der er Tider, hvor Vin ikke kan undværes. En maanelys Nat eller en snefyldt Morgen, eller naar Træerne staar i Blomst, eller naar vi med sorgløst Hjerte samtaler med en Ven, saa forøger det vor Glæde, naar Vinkoppen bringes ind.

Der er ingen større Fornøjelse end den, alene, ved Lampelys at aabne en Bog og leve sammen med Mennesker fra en uset Verden.

Intet aabner Øjnene paa En saa meget som Rejser, lige meget hvor.

Naar alle de Andre er gaaede i Seng, tilbringer vi undertiden nogle Nattetimer med at ordne forskellige Smaating. Mellem Papirstykker, vi kaster bort som ikke værd at opbevare, fanger da Haandskriften eller en Skitse af En, som ikke er mere, vort Øje og bringer os til at mindes fordums Dage. Det bevæger ogsaa, efter Aars Forløb at finde et Brev fra En, som endnu er i Live, og at tænke paa, det blev skrevet ved den Lejlighed, paa den Dag. Det Papir, som den Andens Haand hvilede paa, er forblevet uforandret i alle de Aar, der er gaaede hen — thi Papiret har intet Hjerte — men den Anden selv — ak! ak!

I dette Tidsrum opstod, som berørt, de første Begyndelser til Japans dramatiske Literatur. I Japan som i Europa var Skuespillet oprindeligt religiøst. Det stammer ned fra en ældgammel pantomimisk Dans, kaldet *Kagura*, og de ældste Skuespil var af rent lyrisk Natur og kaldtes *No*. De har deres Udspring i det 14de Aarhundrede og skrives ikke mere efter det 16de. I Byen *Ise*, Hovedsædet for Dyrkelsen af Solgudinden, var der tre No-Teatre, i tre andre Byer, der var indviede til Dyrkelsen af Shinto-Guder, henholdsvis tre eller fire. Skuespillerne var nøgne til Bæltet, og oversmurte oprindeligt deres Ansigt og Hænder med rød Jord, som Grækerne i sin Tid indsmurte sig med Bærme.

Den fuldstændige Samling af No-Skuespil indeholder 235 Stykker, mest fra det 15de Aarhundrede. Deres oprindelige Sigte var at udbrede Fromhed. I enkelte Tilfælde er Tendensen fædrelandskærlig eller krigersk, men i Reglen er den rent religiøs. Hyppigst er en Munk eller Vogteren af et Shinto-Skrin Hovedpersonen, og de Yndlingsæmner, som behandles, er Præstestandens Gæstfrihed, det Syndige i at slaa ihjel, Lovprisning af forskellige Guddomme, Livets Usikkerhed og alle menneskelige Forholds Foranderlighed. Forfatterne tilstræbte ingen Originalitet; det ansaas, som endnu meget senere i Europa, for aldeles tilladeligt at de tog hele Strofer eller slaaende Repliker fra hverandre. Der findes i disse Stykker saa at sige ingen Handling. Typen er

denne: En Præst optræder paa Skuepladsen. Han navngiver sig og meddeler Publikum, at han drager ud paa Rejser. Han kommer saa til et Tempel eller en Valplads eller et andet navnkundigt Sted, hvor en Aand eller Gud aabenbarer sig for ham; denne fortæller ham det Sagn, der knytter sig til Stedet. Derpaa følger en Udveksling af opbyggelige Følelser og Tanker, hvorefter det overnaturlige Væsen giver til Kende, hvem han er. Stykkerne optager sjældent mere end 5—6 trykte Sider. Der var intet Sceneri, men Oversmøringen af Ansigt og Hænder erstattedes snart, som i Grækenland, af Masker, der bares af de Skuespillere, som forestillede Kvinder eller Aander. Dragterne var overordenligt pragtfulde.

Det mest yndede af alle disse Skuespil er *Takasago*, som endnu den Dag idag er kendt af Alle i Japan. Det er en lille Idyl, som især gør Indtryk paa en moderne Europæer, fordi det er grundet paa den samme Forestilling som Heines verdensberømte Digt om Granen og Palmen. Kun at der her er Tale om to Grantræer, af hvilke det ene staar i Sumiyoshi, det andet i Takasago. Personerne i Sangspillet er:

Tomonari, Vogter af Shinto-Skrinet i Aso, i Kiushu.
En gammel Mand, i Virkeligheden Grantræets Aand i Sumiyoshi.
En gammel Kone, i Virkeligheden Grantræets Aand i Takasago.
Sumiyoshi's Gud.
Koret.

Her som Prøve de afgørende Repliker:

Den gamle Mand. Som Tomonari har værdigedes at bemærke, staar der i Fortalen til *Kokinshiu* [se ovenfor Side 491], at Grantræerne i Takasago og Suminoye gør et Indtryk, som blev de gamle i Forening. Hvorledes dette end forholder sig, saa er jeg nu her, en gammel Mand, der hører hjemme i Sumiyoshi i Provinsen Setsu, medens denne gamle Kvinde er hjemmehørende her paa Stedet. Fortæl mig da, hvis du kan, hvorledes dette gaar til?

Tomonari. Forunderligt! Jeg ser jer to Gamle sammen her. Hvad mener du da med den Ytring, at I bor hver for sig, den ene i det fjerne Suminoye, den anden i Takasago, adskilte fra hinanden ved Vande, Høje og Provinser?

Den gamle Kvinde. Hvilken besynderlig Tale! Om end mange Mile af Bjerge og Strømme skiller dem, saa er dog en Mand og en Kvinde, hvis Hjerter stemmer sammen i gensidig Ømhed, hinanden nær .... Dèr er Suminoye.

Den gamle Mand. Og her er Takasago.

Tomonari. Grantræerne blander deres Lød.
Den gamle Mand. Og Foraarsluften ....
Tomonari. Bringer nyt Liv ....
Koret [hvilket synges endnu den Dag idag ved ethvert japansk Bryllup]:

Paa de fire Søer
er Bølgerne stille,
Verden hviler i Fred.
Blødt blæser Brisen,
rusker ej i Grenene.
I en Tid som vor
er selv Granerne signede;
de mødes
og bliver gamle i Forening.
Overflødigt er det
at se ærbødigt opad,
overflødige er Ord
som Udtryk for vor Tak,
at vi fødtes i en saadan Tid.
rige ved vor Herskers Mildhed osv.

Det svarer til Stykkets Indhold, at der ved de japanske Bryllupper udstilles Figurer, der forestiller de to Gamle under Grantræet, paa en Art Bakke. Stykket ender med en Korsang, der glider over i Sangen til Kejserens Ære (Sangen om ti tusind Aar) med gode Ønsker for hans Fremtid, men under den høres, siger Digtet, stadigt Brisens Stemme, som den blæser gennem Granerne, der blev gamle med hinanden.

Foruden No-Skuespillene er der endnu fra denne Tidsalder opbevaret Farcer, *Kiogen* (ɔ: Galmandsord), der spiltes imellem de alvorlige Stykker. Typen er denne: En Adelsmand sender sin Tjener i Byen at købe et Tryllemiddel, der gør Mirakler. Tjeneren træffer en Bedrager, der sælger ham en Tingest, han kalder for Daikoku's Hammer; naar han siger en Trylleformel, mens han svinger den Hammer, saa kommer hvad som helst han ønsker. Adelsmanden beder ham skaffe en Hest. Tjeneren siger Trylleordet og erklærer, at Hesten staar der med Saddel og Tømme. Adelsmanden lader da, som han tager sin Tjener for Hesten, springer op paa hans Ryg og rider trods hans Protest saaledes rundt paa Scenen.

Det nu følgende Tidsrum, der strækker sig over mere end halvtredjehundrede Aar (1603—1867), det i hvilket Yedo var Japans Hovedstad, er den Periode, i hvilken Shogun'ens Magt afløste Mikadoens, der var sunket i Forfald. Shogun'en var den verds-

lige Høvding som Mikadoen den gejstlige, og Shogunatet betyder det gennemførte Lensvæsen, Krigerkastens Herredømme og Indførelsen i Japan af en ny, mere mandig og krigersk Livsanskuelse.

Dette Tidsrum er den kinesiske Aandsindflydelses Tid. Buddhaismen forfaldt; Prækener over de menneskelige Forholds Ustadighed, over Forfængeligheden af Rigdom og Magt, over Afskyeligheden af Grusomhed og Vold forstummede. Konfutse's Lære blev den stærke, herskende Krigerkastes Livsanskuelse, kinesiske Ord oversvømmede Sproget, og Kinas Aand, som da var en energisk og praktisk Aand, trængte sejrrigt ind og slog sig ned i Japan. Bogtrykkeriet, der her daterer sig fra det 8de Aarhundrede, blev først nu almindeligt, idet man begyndte at sætte Bøger med bevægelige Typer. Istedenfor som tidligere at henvende sig til de Fornemme alene, stræbte Forfatterne nu at faa hele Folket i Tale, der samtidigt blev grebet af et sandt Raseri efter at lære og overalt undervistes i Læsning, Skrivning og Aritmetik. Literaturen blev i hele dette Tidsrum populær som ingensinde før, men for at blive det, gav den sig samtidigt ind paa en Retning, som fra nu af er stærkere fremtrædende i Japan end i noget andet Land: den blev saa uanstændig, at fransk Literatur i det 18de Aarhundrede er uskyldig og ærbar i Sammenligning.

Til den ny politiske Ordning kom en ny Moral til at svare. Den højeste Dyd blev Vassaltroskaben, Adelsmændenes til Shogun'en og Mændenes af den Klasse, der bar to Sværd, til deres nærmeste Førere. Uindskrænket Hengivenhed og blind Lydighed overfor Høvdingen var Ridderens helligste Pligt. En Yndlingshelt i japansk Historie og Skønliteratur blev Nakamitsu, der dræbte sin uskyldige Søn og bragte hans Hoved istedenfor Fyrstesønnens, som havde gjort sig skyldig i en Dødssynd. Der udviklede sig et Mod og en Selvfornegtelse, som kun findes tilsvarende i det gamle Rom. Næst efter Vassaltroskaben var sønlig Kærlighed den højeste Dyd. Men blandt Hovedpligterne var den ypperste og første Pligten til at hævne. Den Pligt at tilgive var nu ganske ukendt. I Datidens Romaner indtager Hævnen samme Plads som i visse islandske Sagaer og som Elskov i vore Dages europæiske Fortællinger. I Modsætning til den tidligere Tids Humanitet fremtræder nu den lidenskabelige Ringeagt for Menneskelivet, der kommer til Udbrud i Opstilling af Selvmordspligten. Selvmord, *Hara-kiri* (Bug-Opskæring) krævedes, saa tit en Fornærmelse, det var umuligt at hævne, eller en uforskyldt Tilsidesættelse eller

den blotte og ringe Skam for en begaaet Fejltagelse ramte Vassallen. Berømt er den (iøvrigt historiske) Fortælling om de 47 Ronin'er. (En Ronin er en Vassal, der har faaet sin Afsked for daarlig Opførsel.) De dræbte sig selv paa deres Herres Grav efter at have taget blodig Hævn over hans Fjende. Denne Fortælling blev alt for 28 Aar siden oversat paa Engelsk og kan betragtes som typisk. Endnu i Aaret 1808 begik Guvernøren i Nagasaki et saadant Selvmord, fordi han var ude af Stand til at tilintetgøre et engelsk Orlogsskib, der havde trodset hans Myndighed.

Den kvindelige Indflydelse paa japansk Aandsliv forsvandt, altsom de kinesiske Ideer om Kvindens Underordningspligt trængte ind. Andet Ægteskab for Enker blev vel ikke ubetinget forbudt, men saas højst ugerne, og ved *Kyskhed* forstodes nu nærmest Enkens Forbliven i ugift Stand. Derimod betragtedes det som ganske rimeligt og tilladeligt, at en ung Pige lod sig sælge til Prostitutionen for saaledes at understøtte sine fattige Forældre, og Kurtisanens Skikkelse bliver fra nu af den herskende Skikkelse i Japans Skønliteratur; Romanforfatterne kappes om at forherlige hende.

Religiøsitet var ikke mere i Pris; derimod blev Æresfølelsens Fordringer bestandig mere førte ud i Enkeltheder, og der gaves tilsidst under Shogunatet saa mange Regler og en saadan Formtvang i en velopdragen Japanesers Liv, at Herodots, end sige Platos Moralbegreber, skønt Aartusinder fjerne, staar det moderne Europas nærmere end Japans for halvhundrede Aar siden.

Gode Prosaforfattere i dette Tidsrum er den tænksomme. klare og fine *Yekken* og den fremragende Lærde og Statsmand *Hakuseki*, som især interesserer, fordi han er den første Japaneser, der udtaler sig om Kristendommen. I Aaret 1708 landede i Japan en italiensk Missionær, Pater Sidotti, i den Hensigt at opnaa Tilladelse til at prædike Kristendom. Hakuseki lærte ham at kende og har givet en Indberetning om ham til Regeringen. Han fremhæver i denne med Velvilje den fremmede Mands faste Overbevisning, hans hæderlige Karakter og videnskabelige Kundskaber; «men», siger han, «naar denne Mand begynder at tale om Religion, saa er hans Tale flad og neppe et Ord forstaaeligt. En pludselig Galskab træder da i Stedet for hans Visdom. Det er, som lyttede man til Taler af to forskellige Mænd». Da Hakuseki's Opfattelse af Kristendommen endnu den Dag idag er

de dannede Japaneseres, lønner det Umagen at anføre nogle Steder af hans Skrift:

Det fremmede Ord *Deus*, som Manden fra Vesten brugte i sin Tale, er ensbetydende med Skaber og betyder simpelthen et Væsen, som først har frembragt Himmel og Jord og de titusind Ting. Han paastod, at Altet kunde ikke være blevet til af sig selv. «Det maa,» sagde han, «have en Ophavsmand.» Men hvis dette er sandt, hvem har saa gjort *Deus*? Hvor kunde han blive født, da der endnu ikke var Himmel og Jord? Og hvis *Deus* kunde faa Tilværelsen af sig selv, hvorfor skulde da Himmel og Jord ikke kunne det? . . . Det er unødigt at drøfte hans Fortællinger om Verdens og Menneskenes Oprindelse, om Paradis og Helvede, da de alle er tagne fra Buddhaismen. — Hvad skal man dernæst tænke om den Idé, at *Deus* (som følte Medlidenhed med de afskyelige Forbrydere, der havde været ulydige mod de himmelske Bud og ikke selv kunde forsone ham) 3000 Aar derefter for deres Skyld lod sig føde som Jesus og i deres Sted bødede for deres Synd? Det klinger overmaade barnagtigt. Nutildags kan en Dommer, hvem det paahviler at tildele Straf for en Brøde, meget godt kaste et barmhjertigt Blik paa Omstændighederne og skænke Tilgivelse eller dog tilstaa Formildelse. Hvad skulde da i hint Tilfælde med de himmelske Bud hindre *Deus* i at tilgive en Forseelse, der var begaaet imod disse Bud, eller i at mildne Straffen, saa meget mere, som han selv var Ophav til det Forbud, som var blevet overtraadt!

Han slutter sin Indberetning med den Udvikling, at Regeringen kan gaa frem mod Sidotti paa tre Maader, enten sende ham tilbage til hans eget Land eller holde ham fangen eller lade ham slaa ihjel, som det er foreskrevet ved Lov. Han selv stemte for det første; men det andet blev udført, og Sidotti døde kort Tid efter i Fængslet.

Om det syttende og attende Aarhundredes folkelige Literatur er det umuligt for den, der ikke kan Japansk, at danne sig nogen Forestilling. Ikke blot giver de Englændere, som er inde i det japanske Sprog, ingensomhelst Prøver paa den, da de Anstændighedshensyn, som for Tiden behersker den angelsachsiske Bogverden, forbyder dette, men de vover ikke engang en Antydning af hvad Bøgerne handler om. Atter og atter træffer man paa disse Vendinger: «Den ledende Traad i denne Fortælling (*Mokuzu Monogotari*) er af den Natur, at enhver Beskrivelse af dens Indhold er umulig». Eller: «Af forskellige Grunde er det umuligt at give en virkeligt ejendommelig Prøve paa Saikakuku's Skrifter.» Eller: «Denne Bog (*Keisei Kintanki*) drøfter et Æmne, hvorom jeg maa opgive at meddele nogen Forestilling.» Man ser kun, at Fortællerne væsenlig har været sysselsatte med at

gengive Sæder og Skikke i de store offenlige Huse, der allerede i det syttende Aarhundrede gav de vigtigste Byer i Japan deres Grundpræg.

Dog paa samme Tid opførtes store Folketeatre. Det første grundlagdes af en bortløben Præstinde, som samlede en Trup Danserinder. Men da disses Dans af Sømmelighedsgrunde blev forbudt, lod man Drenge danse i Stedet, til ogsaa deres Dans forbødes. Saa oprettedes Marionetteatre til Opførelse af store Spektakelstykker, og disse er endnu den Dag idag højst yndede i Japan.

Marionetteatrets største dramatiske Digter, hvem Japaneserne gerne sammenligner med Shakespeare, hed *Chikamatsu Monzayemon* og fødtes 1653. Han var først Præst, saa Ronin, altsaa en Mand, der var sunket under sin Stand, og som har maattet arbejde sig op. Han skrev for Teatret fra 1690 til sin Død 1724, og han betragtes som Skaberen af det egenlige Drama i Japan, saavel det historiske som Karakterskuespillet. Hans Stykker er i Reglen i fem Akter, og dette saavel som Teatrets Indretning gør det sandsynligt, at han har modtaget en Paavirkning fra de dengang i Japan bosatte Hollændere. Hvad han har frembragt har dog kun ringe Lighed med, hvad vi forstaar ved Skuespil. En stor Del af Stykkernes Indhold fortælles eller rettere synges til Musik af et Kor. I Overensstemmelse med de ældste Tilhøreres Smag vrimler det i disse Dramer af blodige Kampe, Marter-, Mord- og Selvmords-Optrin. Hans berømteste Skuespil *Kokusenya Kassen* (Kokysenyas Kampe) 1715 handler om en navnkundig Røverhøvding, der tog betydelig Del i de Krige, som fandt Sted under Kinas sidste Ming-Dynasti. Det indeholder en endeløs Række forvirrede og ideløse Begivenheder. De vildeste af de før-shakespeareske Tragedier i England er harmoniske græske Dramer i Sammenligning. Man maatte sy en seks, syv Stykker af dem sammen for at frembringe noget, der gav en fjern Forestilling om dette Skuespil. Første Optrin i første Akt er dette: Et Sendebud fra Kongen af Tatariet kommer, bringer rige Gaver og kræver for sin Herre den kinesiske Kejsers Yndlingsmedhustru Kvasei, hvem Kongen vil ægte for at styrke Venskabet mellem de to Magter (!). Kejseren og hans Hof er meget ilde tilmode ved Fordringen, eftersom Kvasei netop i de Dage skal føde Tronen en Arving. En forrædersk Minister ved Navn Ri Toten raader imidlertid til at imødekomme Opfordringen.

General Go Sankei protesterer harmfuld og befaler, at Tatarkongens Gaver skal bringes bort. Sendebudet svarer heftigt; men Ri Toten stræber at berolige Manden, og for at give sine Ord mere Kraft graver han sit venstre Øje ud med sin Daggert og rækker det paa en Elfenbensplade til Sendebudet, der modtager det med Ærbødighed og deri ser en Oprejsning for Go Sankei's Fornærmelser. —

Chikamatsu blev som Dramatiker fulgt af *Takeda Itzumo*, der skrev i det 18de Aarhundredes Midte. Men de fleste Stykker, der tillægges ham, er forfattede under Samarbejde med andre Digtere. Hyppigt er der paa dette Tidspunkt i Japan fem eller seks om et Stykke; man dannede et Udvalg, valgte en Formand, der opgav et Æmne; i næste Møde udviklede ethvert af Medlemmerne sine Tanker med Hensyn til Behandlingen, og efterhaanden kom saaledes Værket i Stand, idet Intet optoges, hvorom der ikke herskede Enighed mellem Medarbejderne.

Hvad Roman- og Novelleliteraturen i det 18de Aarhundrede angaar, saa fulgte den ganske i det 17des Spor. To pseudonyme Forfattere *Jisho* (Latter) og *Kiseki* enedes til et Firma (som Erckmann-Chatrian) og skrev en Masse Romaner, Fortællinger, Skitser, der udelukkende drejer sig om Hetærernes Liv. Det berømteste af de Skrifter, der udgik fra deres Presse, *Keisei Kintanki* (1711), er saa anstødeligt i sit Æmne som adskillige af Catulle Mendès' Fortællinger.

Der fandt i Datiden (som i det gamle Grækenland) næsten slet ingen Omgang Sted mellem Mænd og Kvinder af den bedre Klasse. Kvinderne levede indelukkede, deres Ægteskaber var ordnede for dem af Andre, og Kærlighed i Ægteskabet var en yderst sjælden Ting. Digterne fandt i det gode Selskab ingen Æmner, søgte derfor til Kuruva'ernes friere Kres, der levede i prægtige Haver og smukke Bygninger, hvis Beboerinder havde brogede Dragter og bar en omhyggelig Opdragelse til Skue. For en ikke altfor dybtgaaende Betragtning tog disse Damer sig elegante og forfinede ud, og deres Liv var rigt paa saakaldt romantiske Tildragelser.

Ved Siden af Virkelighedsskildringen trivedes ogsaa rent fantastiske Fortællinger; saaledes forfattedes Aar 1774 en Art japanesisk *Gulliver*.

Paa dette Tidspunkt fik Japan sin store Kritiker, hvis Navn man allevegne støder paa, *Motoøri Norinaga* (født 1730). Han

vandt sit Navn som Tekstkritiker af *Kojiki*, Shinto-Religionens hellige Bog, til hvilken han leverede 44 store Bind Fortolkninger (udgivne 1764—1796), i hvilke det i Kraft af en umaadelig Lærdom lykkedes ham at forklare det vanskelige Oldtidsskrift. Han var selv en troende Sjæl, og han tilsteder intet Kætteri med Hensyn til Mikadoernes overnaturlige Oprindelse. «Hvad Tvivl,» siger han, «kan der være om at Amaterasu no Ohomi Kami (Solgudinden) er den store Stammemoder til Mikadoerne!»

Han var aabent og afgjort reaktionær, forsøgte at genindføre Shinto-Religionen, medens han stillede sig i fjendtligt Forhold til kinesisk Filosofi som til buddhaistisk Religiøsitet. Hans Bevismaade stemmer nøje med Middelalderens kristelige *Credo quia absurdum*. (Jeg tror, fordi det er urimeligt.) Han bekender f. Eks. sin Tro paa at Shinto-Guderne har baade Arme og Ben, og naar han angribes for denne Tro, svarer han dristigt, at Urimeligheden deraf netop godtgør Meddelelsens Sandhed, «thi hvem vilde vel give sig til at opfinde en saa latterlig og usandsynlig Fabel, ifald den ikke var sand!»

Motoøri er en saa vidtløftig Skribent, at en Englænder har gengivet alt væsenligt, hvad han har sagt i syv Bind, paa lige saa mange Sider.

I 1867 indtraadte den store Omvæltning i Japans aandelige som i dets politiske Forhold, den store Revolution, som indførte engelsk Sprog og europæisk Kultur i Landet, en Revolution, der har godtgjort, at Læren om Enemuligheden af skridtvis foregaaende Udvikling trænger haard til en Berigtigelse. Efter Teorien skulde forlængst en voldsom Reaktion, der ganske er udebleven, være fulgt paa den hensynsløse Omvæltning.

Shogunatet styrtedes 1867, og Mikadoen generobrede efter Aarhundreders Forløb sin Magt. Lovene, Hæren, Flaaden, Undervisningsvæsenet blev omdannede efter europæisk Mønster; Veje, Jernbaner, Fyr, Telegrafer anlagdes og oprettedes. Den første Avis blev udgivet 1872. Ved Slutningen af 1894 fandtes der trods en streng Censur ikke mindre end 814 Aviser og Tidsskrifter, der tilsammen udkom i 367,700 Eksemplarer. Man begyndte at oversætte europæiske Bøger, først Smiles' *Selvhjælp* og Mill's *Om Friheden*, saa Værker af Kant og Herbert Spencer. Lytton's *Ernest Maltravers* var den første europæiske Roman, man blev bekendt med; den gjorde stor Opsigt. Af moralske Grunde oversattes Fénélon's *Télémaque* og Defoe's *Robinson Crusoe*; som Mor-

skabslæsning har Dumas' *Tre Musketerere*, Cervantes' *Don Quijote*, Rider Haggard's og Jules Verne's Fortællinger især gjort Lykke.

De nyeste japanske Forfattere af Fremskridtspartiet er paavirkede af japansk og europæisk Literatur i broget Blanding. *Sudo Nansui* anfører i en af sine Fortaler mellem hinanden Lytton, Bakin, Scott, Tanehiko, Hugo, Shunsui, Dickens og Ikku. Han dyrker især den politiske Roman. Hans Fremtidsfortælling *Damerne i den ny Stil* (1887), der skildrer, hvorledes Tokio vil komme til at se ud, naar den er blevet en moderne Industriby, har til Heltinde en henrivende Mejerske. Denne Livsstilling antyder ikke Simpelhed, men omvendt at Heltinden tilhører det videstgaaende Fremskridt. Thi hidtil har Komælk ikke været anvendt som Føde i Japan, og kun en højst oplyst Dame vover at trodse Fordommen mod dens Anvendelse som Næringsmiddel for Mennesker. Hendes Yndlingslæsning er da ogsaa Spencers Bog *Om Opdragelse*.

Indtil noget Nyt og Helt kommer ud af denne Overgang, er japansk Literatur, saa stærkt den end vidner om Folkets Evner, nødvendigvis sunket ned i fuldstændig Stilløshed.

EFTERSKRIFT

I Boston har 1893 paa eget Forlag *C. Sadakichi Hartmann* udgivet *Christ*, et dramatisk Digt i tre Akter, paa Engelsk. Han har arbejdet fem Aar derpaa.

Forfatteren er født 1867 i Nagasaki, Japan. Hans Fader var en tysk Købmand, hans Moder en japansk Dame. Han blev opdraget i Tyskland, men kom 1882 til Amerika og var nødsaget til helt at sørge for sig selv. Han blev først Læredreng i et Stentrykkeri, saa Litograf, saa Efterbedrer af Billederne hos en Fotograf, saa Agent for Boghandlere, saa Kontorist, indtil han opgav alt regelret Arbejde for at leve udelukkende for Kunst og Literatur. Han forsøgte at opholde Livet ved nu og da at skrive

Bladartikler og ved at give Undervisning i forskellige Fag, som han altid selv maatte studere umiddelbart før Undervisningstimerne. I lang Tid døjede han meget Ondt, levede i mere end et Aar kun af ét Maaltid om Dagen — engang i to Uger af i Alt for ti Cents gammelt, muggent Brød — og han tilbragte mangen Nat under aaben Himmel i Amerika som senere i Europa. Disse Genvordigheder og Plager har nedbrudt den unge Mands Helbred uden at svække hans Foretagelseslyst.

Hans Kundskabstørst har fire Gange drevet ham til Europa (England, Frankrig, forskellige Egne af Tyskland), og han er saaledes bleven bekendt med adskillige Berømtheder i Literatur og Kunst, Mænd som Mallarmé i Paris, Paul Heyse i München, W. M. Rossetti i London. Nogen Tid vaklede han, om han skulde blive Maler, Forfatter eller Skuespiller, da han i alle tre Retninger følte Kald. For Øjeblikket er han slaaet ind paa Journalistiken i de forenede Stater, hvor han lever. *Christ* er hans første literære Arbejde i Bogform.

Hvad det end ellers kan skorte Sadakichi Hartmann paa, Selvfølelse fattes ham ikke. Hans Skuespil bærer følgende Tilegnelse: «Dette Arbejde er helliget alle dem, der har miskendt, ydmyget eller forhaanet mig i mit forbigangne Liv.» Og andensteds skriver han denne overraskende Sætning: «Hvilket Folk som helst, der giver en fuldendt Opførelse af mit Skuespil *Kristus*, kan gøre Fordring paa at have en national dramatisk Kunst.» Hvorfor netop national? Selv en fortræffelig Udførelse af en engelsk-amerikansk Tragedie, skrevet af en tysk Japaner, kan dog vanskeligt give et europæisk Land den nationale Kunst, det muligvis hidtil har manglet.

At et Drama som dette uhindret har kunnet komme ud i Nordamerika, viser, at de forenede Staters Presseforhold er meget forskellige fra de danske. Hos os vilde det dels som irreligiøst, dels som umoralsk være blevet beslaglagt en Time efter Udgivelsen, og Forfatteren vilde kunne glæde sig til megen «almindelig Fangekost». Ikke at Stykket gaar ud paa at stille Religionen eller Religionsstifteren i et ugunstigt Lys. Ingenlunde. Det er skrevet med levende Deltagelse for dets Helt. Men Sagen er, at Forfatteren staar saa fremmed overfor europæisk Vedtægt i den kunstneriske Behandling af kristelige Stoffer, som man kun kan gøre det, naar man er født i Nagasaki.

«Jeg har,» siger Sadakichi Hartmann, «skrevet denne Bog, fordi den store Pan endnu ikke er død. Sanselighed regerer Verden nu som før, og Mænd med lyst Livssyn som jeg maa gribe enhver Lejlighed til at vække Menneskeheden af dens Bakkanal-Drømme.» Han forklarer, at han ganske vist indser det Ugørlige i at omforme Verden ved Hjælp af Trykpapir, men han har villet gøre Sit til at vække Interesse for personlig Frihed i Henseende til Religion og Moral. Med andre Ord, Forfatteren er vel en Fjende af den løsslupne Sanselighed, men en Ven af Frihed paa alle Omraader, det sædelige og religiøse især.

Heri er jo intet særdeles Originalt, og Forfatteren overvurderer ganske sikkert i temmelig høj Grad sit Arbejdes Betydning for Europa og Nordamerika. I Japan vil det rimeligvis gøre større Opsigt. Han har fra først af været stærkt paavirket af Walt Whitmans ubestemte, formløse Lyrik, og hans Skuespil er en Række lange eller korte lyriske Repliker. En Forgudelse af den sunde, legemlig-sjælelige Elskov drager sig derigennem; som det skadelige Princip optræder derimod den blot sanselige Lidenskab.

Jeshua er tyve Aar gammel paa den Tid, da Stykket spiller. Hans Moder er endnu skøn og attraas af en af Stykkets onde Personer, Pengemanden Tubal Cain. Hun er mod sin Vilje bleven gift med Tømmermanden, hvis Enke hun nu er; hun har kun elsket én Gang, elsket en Eneboer ude fra Ørkenen; Jeshua er hans Søn. Sønnen lever hen i store Drømme og Planer, pint af den Tanke, at Ingen forstaar ham, at Tiden gaar unyttet hen, at han sætter sin Ungdoms Haab og Selvtillid til, desuden opfyldt af Kærlighed til Hannah, en ung Pige i Landsbyen, der gengælder hans Følelser. Men Jeshua har med sit blide Væsen, sin Esseniske Tilbageholdenhed overhovedet stor Magt over Kvinder; han elskes da ogsaa af andre end Hannah, saaledes af den letfærdige Aholibah, men især af den fra Østen ankommende Dronning Zenobia, Vellystdyrkelsen i Person, der straks hun har kastet sine Øjne paa ham, sætter Alt ind paa hans Erobring. Zenobia er nærmest Dronningen af Saba fra Flauberts *Den hellige Antonius*, dog ikke som denne blot Sindbillede, mere menneskelig, mere umenneskelig tillige. Efter at Jeshua i Ørkenen har besøgt sin Fader, Eneboeren, en ædel Tvivler, der har indset alle Bestræbelsers Intethed, og efter at han trods denne

Tvivl har fastholdt sit Forsæt at søge Sandheden og udbrede den, fristes han af Zenobia med hede Ord og Kærtegn. Da han modstaar hende. lokker hun hans Elskede, Hannah, bort fra Landsbyen i sit Følge, idet hun forestiller denne, at hun aldrig vil blive andet for Jeshua end en Hindring paa hans Vej, og at han i Virkeligheden kun lever for sin store Fremtid, højst elsker Kærligheden, ikke hende. Hannah tror straks Zenobia og følger hende fortvivlet: «At min Drøm skulde ende saadan! Et Liv uden ham er idel Tomhed; jeg elskede ham, ikke Kærligheden.»

Den sidste Akt foregaar i Zenobias Telt i Ørkenen. Vellyst- og Grusomheds-Drømme gaar igennem Dronningens Hoved. Hun truer sine Omgivelser, raser imod dem og mishandler Hannah, da denne ikke kan røbe hende, ved hvilket Middel man vinder Jeshua's Hjerte. Saa meldes det, at den unge Jøde med sin Moder og nogle Venner staar ved Indgangen til Lejren og forlanger Foretræde. Han kommer for at befri Hannah. Hurtigt lokker da Zenobia denne til at drikke Gift, Hannah dør i Jeshua's Arme, Maria forbander Zenobia; men Dronningen knæler for Jeshua og slaar sin Pande mod Jorden. Da tilgiver Jeshua hende, og for første Gang viser sig en Glorie om hans Hoved. Han er modnet til sit Livs Bedrift.

Hvad Evne der findes i dette sære Værk er ganske udramatisk. Der optræder en Mængde Personer, som siger et Par Repliker og dermed er ude af Sagaen. Hver enkelt Personlighed betegner en Aandsretning, ingen (uden maaske den skamløse Vellystning Parsondas i Zenobias Følge) er tegnet sikkert uden lyriske Dampe om Figuren. Med Japanerens Gave til at tilegne sig og eftergøre alt Europæisk har Forfatteren opsnappet en Tilbøjelighed, der i nogen Tid alt har gjort sig gældende i europæisk Kunst og Literatur, den at bringe Kristus-Skikkelsen moderniseret paa Lærredet eller paa Skuepladsen. Og han har sluttet sig til Bevægelsen paa sin Vis. Han har følt sig staaende saa frit overfor den kristelige Legende som en Mand fra et andet Verdenshjørne eller en Vild, og han har øjensynligt deri søgt sin Styrke.

Det kunde have havt sin store Interesse at se, hvorledes denne Legende spejlede sig i en virkelig Fuldblods-Japaners digteriske Fantasi, hvorledes den fik Form hos En, der hverken

ved Overlevering eller ved Ærefrygtsforhold var knyttet til den. Desværre er Forfatteren kun en Halvblods-Japaner, og hans Paavirkethed af moderne Retninger i amerikansk og europæisk Literatur saa stor, at den tager Friskheden fra hans Syn. Hans Følemaade er bestemt ved Walt Whitman, ved ungtysk Sanselighed og Naturdyrkelse, ved nyfransk Sindbilledkunst og endnu meget andet. Han er langtfra fremmedartet og ejendommelig nok.